

รายงานการวิจัย กองทุนและการจัดการสวัสดิการสุข ภาพของชุมชน

- บทบาทและทางเลือกในการพัฒนา
- กรณีศึกษาชุมชนภาคกลาง
- กรณีศึกษาชุมชนภาคอีสาน
- กรณีศึกษาชุมชนภาคใต้

รายงานวิจัย

กองทุนและการจัดการสวัสดิการสุขภาพของชุมชน :

บทบาทและทางเลือกในการพัฒนา

วัฒนา สุกตน์ดี

บลินิ ตันธะนิตย์ และ สุรัสวดี หุ่นพยนต์

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจาก
สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.)

คำนำ

ประสบการณ์ ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่มและกองทุนชุมชนในช่วงเวลาที่ผ่านมา และแนวทางแผนพัฒนาประเทศในปัจจุบัน ที่เน้นหนักให้ความสำคัญกับบทบาท การมีส่วนร่วม และการพัฒนาศักยภาพของชุมชน ในการพัฒนาและการบริหารจัดการในระดับท้องถิ่น ทำให้แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการสาธารณสุขและการสร้างเสริมความสามารถในการจัดการ และแก้ปัญหาความต้องการด้านสุขภาพของชุมชนในรูปของกองทุน ได้รับความสนใจมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เห็นได้ชัดว่าในช่วงเวลา 2 ทศวรรษที่ผ่านมา กลุ่มและกองทุนชุมชนต่างๆ ล้วนแต่เผชิญกับปัญหาอุปสรรคในการจัดตั้งและการดำเนินงานมาแล้วทั้งสิ้น

ความล้มเหลวและความสำเร็จ ตลอดจนรูปแบบและกิจกรรมที่หลากหลายของกลุ่มและกองทุนดังกล่าวภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกัน ทำให้ความพยายามในการสนับสนุนและเสริมสร้างศักยภาพชุมชนและการแสวงหาข้อเสนอเชิงนโยบายในการสนับสนุนการบริหารจัดการกองทุนเพื่อสุขภาพ กลายเป็นประเด็นที่ต้องมีการพิจารณากันอย่างเป็นระบบ จริงจังและครอบคลุมกว่าที่เคยเป็นมา

โครงการวิจัย ‘กองทุนและการจัดการสวัสดิการสุขภาพของชุมชน: บทบาทและทางเลือกในการพัฒนา’ เป็นความพยายามของคณะวิจัยที่จะศึกษา วิเคราะห์และทำความเข้าใจการจัดตั้ง กระบวนการทำงาน ผลกระทบ ลู่ทางการพัฒนาและการส่งเสริมบทบาท ตลอดจนปัญหาและข้อจำกัดของกองทุนในการจัดการสุขภาพในชุมชน 6 แห่ง ในพื้นที่ 3 ภาค ซึ่งได้แก่ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ นอกเหนือจากค้นคว้าเอกสารและประชุม รับฟังความคิดเห็นจากผู้รู้และผู้เชี่ยวชาญแล้ว คณะวิจัยได้ใช้กรอบคิดและประเด็นคำถามวิจัยชุดเดียวกันในการศึกษากองทุนชุมชนแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถนำเอาข้อมูลและข้อสรุปมา เปรียบเทียบหาเงื่อนไขและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการกองทุนกับการจัดสวัสดิการสุขภาพภายใต้บริบทต่างๆ ได้

รายงานฉบับนี้ แบ่งการนำเสนอออกเป็น 4 ส่วน กล่าวคือ

ส่วนที่ 1 เป็นรายงานสรุปและข้อเสนอแนะซึ่งแบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ส่วนย่อย ได้แก่ (1) ความเป็นมาของโครงการ (2) แนวคิดและคำถามวิจัย (3) วิธีการศึกษาและ (5) ข้อเสนอสรุปจากการเปรียบเทียบกรณีศึกษาทั้ง 6 ชุมชนและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ส่วนที่ 2, 3 และ 4 เป็นรายงานผลการวิจัยจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ในชุมชนที่ได้รับการเลือกเป็นกรณีศึกษาในแต่ละภาค เนื้อหาและรายละเอียดในแต่ละส่วน จะประกอบด้วยรายงานการศึกษาและการวิเคราะห์ชุมชนเป้าหมาย 2 แห่ง ตามประเด็นปัญหาที่กำหนดร่วมกัน

คณะวิจัยหวังว่ารายงานการวิจัยนี้ จะเป็นประโยชน์ไม่มากนักน้อย สำหรับผู้ที่สนใจและผู้ที่เกี่ยวข้องหลายๆ ฝ่าย ทำಯที่สุด คณะวิจัยขอขอบคุณ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข ที่ได้ให้การสนับสนุนโครงการวิจัยนี้อย่างต่อเนื่องและจริงจัง จนงานวิจัยสำเร็จลุล่วงมาได้ในที่สุด

วัฒนา สุกัณศีล นลินี ตันธวนิตย์ และสุรัสวดี หุ่นพยนต์

คณะทำงานโครงการวิจัย

สรุปและข้อเสนอแนะ

กองทุนและการจัดสวัสดิการสุขภาพของชุมชน : บทบาทและทางเลือกในการพัฒนา

1. ความเป็นมา :

การพัฒนาประเทศและกระแสการเปลี่ยนแปลงสังคมในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาส่งผลกระทบต่อผู้คนและชุมชนชนบทในหลายๆ ด้าน แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงจะก่อให้เกิดการปรับปรุงและยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของผู้คนในชนบทจำนวนไม่น้อย ให้สูงขึ้น แต่ก็ไม่มีใครปฏิเสธได้เช่นกันว่า ช่องว่างและความแตกต่างด้านชีวิตความเป็นอยู่ระหว่างผู้คนในเมืองและชนบทยังคงขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ปัญหาหนี้สินและความยากจน ปัญหาสุขภาพ แวดล้อมและทรัพยากรเสื่อมโทรม ความขาดแคลนบริการด้านต่างๆ ตลอดจนสภาพปัญหาสุขภาพอนามัยของผู้คนในชนบทยังคงมีความรุนแรง และเป็นปรากฏการณ์ที่รับรู้กันได้โดยทั่วไป

สภาพปัญหาดังกล่าวและการปรับเปลี่ยนแนวทางและนโยบายในการพัฒนาประเทศ โดยมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการแก้ความยากจนและการยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้คนในชนบท ผลักดันให้รัฐหันมาส่งเสริมการแก้ปัญหา โดยให้ชาวบ้านและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในรูปของการจัดตั้งกองทุนในรูปแบบต่างๆ ขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกองทุนเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินความยากจน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร หรือกองทุนเพื่อแก้ปัญหาสุขภาพ เช่น กองทุนยา กองทุนโภชนาการ กองทุนบัตรสุขภาพ เป็นต้น แต่เป็นที่น่าเสียดายที่บทบาทและผลกระทบของกองทุนเหล่านี้มีจำกัดและการดำเนินงานของรัฐของก็ประสบปัญหาอยู่ค่อนข้างมาก

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปและปัญหารุมเร้านับประการ โดยที่ความพยายามภาครัฐในการจัดตั้งกลุ่มหรือกองทุนต่างๆ ส่วนมากประสบปัญหาในการดำเนินงานและผลทางปฏิบัตินั้น ชาวบ้านและชุมชนในหลายพื้นที่กลับพยายามเรียนรู้ ปรับเปลี่ยนและสามารถจัดตั้งกลุ่มและกองทุนเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต ฐานะความเป็นอยู่และจัดการปัญหาด้านสุขภาพอนามัยของตัวเองขึ้นได้ แม้ว่าการริเริ่มกิจกรรมและกลุ่มต่างๆ เหล่านี้อาจจะได้รับอิทธิพลจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานพัฒนาภาครัฐหรือภาคเอกชน แต่รูปแบบการดำเนินงานกลับมีความเข้มแข็งต่อเนื่องและตั้งอยู่บนฐานการมีส่วนร่วมและการบริหารจัดการโดยชาวบ้านและชุมชนค่อนข้างสูง ขนาดและพัฒนาการของกลุ่มและกองทุนชุมชนเหล่านี้มีแตกต่างกันไป ตั้งแต่กองทุนกำลังเริ่มต้นขนาดเล็กไปจนถึงกองทุนขนาดใหญ่ที่เข้มแข็งเข้มแข็งและตั้งมานาน

นอกจากนี้กลุ่มและกองทุนชุมชนเหล่านี้มักจะมีเป้าหมายและบทบาทที่ครอบคลุมไปถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม แม้ว่าการเน้นหนักและการให้ความสำคัญกิจกรรม ตลอดจนความสามารถในการให้บริการของกลุ่มและกองทุนมีความแตกต่างกันไปในแต่ละที่แต่ละแห่ง

ประสบการณ์ ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่มและกองทุนชุมชนในช่วงเวลาที่ผ่านมา และแนวทางแผนพัฒนาประเทศในปัจจุบันที่เน้นหนักให้ความสำคัญกับบทบาท การมีส่วนร่วม และศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาและการบริหารจัดการในระดับท้องถิ่น ทำให้แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการสาธารณสุขและการสร้างเสริมความสามารถในการจัดการและแก้ปัญหาความต้องการด้านสุขภาพของชุมชนในรูปของกองทุนได้รับความสนใจมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เห็นได้ชัดว่าในช่วงเวลา 2 ทศวรรษที่ผ่านมา กลุ่มและกองทุนชุมชนต่างๆ ล้วนแต่เผชิญกับปัญหาอุปสรรคในการจัดตั้งและการดำเนินงานมาแล้วทั้งสิ้น ความล้มเหลวและความสำเร็จ ตลอดจนรูปแบบและกิจกรรมที่หลากหลายของกลุ่มและกองทุนดังกล่าว ภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกัน ทำให้ความพยายามในการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนและการแสวงหาข้อเสนอเชิงนโยบายในการสนับสนุนการบริหารจัดการกองทุนเพื่อสุขภาพ กลายเป็นประเด็นที่ต้องมีการพิจารณากันอย่างเป็นระบบ จริงจังและครอบคลุมกว่าที่เคยเป็นมา

2. แนวคิดและคำถามวิจัย

การศึกษาและงานวิจัยเกี่ยวกับกองทุนและกลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ ที่มีบทบาทและกิจกรรมในด้านสุขภาพในปัจจุบัน ยังมีค่อนข้างจำกัดและอาจจะแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ งานกลุ่มแรก เป็นงานวิจัยด้านสาธารณสุข ซึ่งค่อนข้างจะให้ความสำคัญกับปัญหาเชิงนโยบายและการบริหารจัดการกองทุนต่างๆ ในภาพกว้าง มากกว่าปัญหารายละเอียดในเรื่องของพัฒนาการระบบการบริหารจัดการและการดำเนินงานของกองทุน กลุ่มที่สอง เป็นงานศึกษาเชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง ซึ่งเน้นหนักบริบทการเปลี่ยนแปลงสังคมในระดับมหภาค ที่มีผลกระทบขอบเขตและประสิทธิภาพของงานด้านสาธารณสุข ตลอดจนปฏิกริยาของชาวบ้านและกิจกรรมด้านสุขภาพในชุมชน

ส่วนกลุ่มที่สาม เป็นงานกรณีศึกษาที่ให้รายละเอียดของลักษณะ บทบาทและพัฒนาการของกองทุนหรือกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน ที่มีบทบาทในกิจกรรมและการจัดสวัสดิการสุขภาพในแต่ละกรณีในแต่ละพื้นที่ค่อนข้างมาก ส่วนใหญ่เป็นงานศึกษาในลักษณะเชิงพรรณนา โดยการใช้แนวทางการวิเคราะห์ที่เน้นหนักและให้ความสำคัญวัฒนธรรม ความเชื่อและศักยภาพของชาวบ้านและชุมชน เช่น แนวคิดสุขภาพแบบพื้นบ้านแบบองค์รวมของชมรมอุ้มชูไทอีสาน การพึ่งพาตัวเอง หรืออนาธิปไตยของกลุ่มออมทรัพย์ศรีวงศ์ ตลอดจนแนวคิดเชิงวัฒนธรรมชุมชนของกลุ่มออมทรัพย์คลองเปี้ยะ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามเนื่องจากงานศึกษาที่เกี่ยวกับกองทุนและจัดการด้านสุขภาพโดยชุมชนส่วนใหญ่ให้ความสนใจในประเด็นปัญหาที่แตกต่างกันไป การทำความเข้าใจและการหาข้อสรุปในเรื่องรูปแบบ พัฒนาการและการบริหารจัดการของกองทุนและการจัดการด้านสุขภาพของชุมชน จึงทำ

ได้จำกัด นอกจากนี้ การวิเคราะห์ถึงเงื่อนไขและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการสุขภาพของชุมชนในรูปของกองทุนยังไม่ได้ครอบคลุมถึงประเด็นสำคัญ ที่ต้องพิจารณาหลายอย่าง อาทิเช่น พัฒนาการและการปรับเปลี่ยนของกองทุนและการจัดสวัสดิการสุขภาพภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค ความคิด ความหมาย และระบบการจัดการปัญหาสุขภาพของชุมชน ความเข้มแข็งของกองทุน หรือกลุ่มออมทรัพย์ โดยเฉพาะความเข้มแข็งด้านการเงิน (financial viability) อิทธิพลและผลกระทบของกองทุนและกิจกรรมด้านสุขภาพ ตลอดจนรูปแบบความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเข้มแข็งของกองทุนกับการจัดสวัสดิการสุขภาพและกิจกรรมพัฒนาอื่น ๆ ด้วย

การพิจารณารายละเอียดและสาระสำคัญของประเด็นเหล่านี้จะช่วยให้เกิดความเข้าใจในเงื่อนไขและข้อจำกัดที่นำไปสู่ความเข้มแข็ง ความสำเร็จและการขยายผลของบทบาทกองทุนในการจัดการด้านสุขภาพมากยิ่งขึ้น ในที่นี้ขอแยกประเด็นที่ควรพิจารณาออกเป็นข้อๆ ดังนี้

1) เนื่องจากกองทุนชุมชนและกลุ่มออมทรัพย์ เป็นส่วนหนึ่งชุมชนซึ่งมีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอก การพิจารณาถึงสถานะ พัฒนาการและการดำรงอยู่ของกองทุนฯ จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องพิจารณาถึงบริบทและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค อาทิเช่น นโยบายรัฐด้านการพัฒนาและการสาธารณสุข บทบาทและอิทธิพลขององค์กรพัฒนาและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น สภาพแวดล้อม โครงสร้างและพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงของชุมชน ระดับความเจริญหรือการค้าพาณิชย์หรือความใกล้ชิดเมืองของชุมชน จำนวน โครงสร้าง (อาชีพ การศึกษา รายได้ ฐานะความเป็นอยู่) และความหนาแน่นประชากรในชุมชน ธรรมเนียมประเพณีการร่วมมือและการทำงานร่วมกัน ลักษณะ ระดับความรุนแรงและความคิดความเข้าใจของชาวบ้านในปัญหาหนี้สิน ความยากจนและสุขภาพ และการจัดการด้านสุขภาพ เป็นต้น

บนพื้นฐานของบริบทและเงื่อนไขต่างๆเหล่านี้ การจัดตั้งกองทุนและกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนในชนบทหลายที่หลายแห่งจึงถือได้ว่าเป็นปฏิกริยาและความพยายามของกลุ่มหรือองค์กร (collective activities) ชาวบ้านในการแก้ปัญหาและพัฒนาปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ทั้งในด้านการผลิต การบริโภคและคุณภาพชีวิต ภายใต้แรงกดดันและอิทธิพลการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกชุมชน

2) ความคิดความเข้าใจในเรื่องสุขภาพและการจัดการแก้ปัญหาสุขภาพของชาวบ้านในระดับชุมชน มักจะตั้งอยู่บนพื้นฐานและอยู่ภายใต้กรอบของสิ่งที่เรียกว่าความรู้สุขภาพ การศึกษาทำความเข้าใจแนวทางและรูปแบบของชาวบ้านในการจัดการปัญหาด้านสุขภาพจำเป็นต้องพิจารณาความรู้สุขภาพนี้ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของความรู้ ความเชื่อและวัฒนธรรมของผู้คนในชุมชน ซึ่งมีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกับบริบทและการเปลี่ยนแปลงสังคมภายนอก ปฏิสัมพันธ์นี้ก่อให้เกิดพลวัตและการปรับเปลี่ยนความรู้ วัฒนธรรมความเชื่อและพฤติกรรมสุขภาพ

ตลอดจนการมีส่วนร่วมทั้งในทางตรงและทางอ้อมของผู้คนในชุมชน ความรู้ พฤติกรรมและการมีส่วนร่วมนี้อาจจะสอดคล้องหรือขัดแย้งกับระบบคิดและการจัดการสาธารณสุขสมัยใหม่ ขณะเดียวกันก็อาจจะก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการจัดการและการดำเนินโครงการด้านสุขภาพของรัฐได้เช่นกัน

3) แม้ว่าศักยภาพและบทบาทของกองทุนเพื่อสุขภาพในด้านสวัสดิการสุขภาพ โดยเฉพาะการจัดสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลแก่สมาชิก จะได้รับความสนใจค่อนข้างมาก แต่ก็สมควรทำความเข้าใจในที่นี้ด้วยว่า ภายใต้กรอบคิดสาธารณสุขมูลฐานนั้น แนวคิดและความหมายของสุขภาพครอบคลุมมิติทั้งในด้านการดูแลป้องกันสุขภาพ (preventive) และการรักษาพยาบาลยามเจ็บป่วย (curative) โดยที่การป้องกันสุขภาพในที่นี้ หมายรวมถึง มาตรการที่เกี่ยวกับในด้านการให้การศึกษาและความรู้ด้านสุขภาพอนามัย สภาพแวดล้อมถูกสุขลักษณะ การมีน้ำดื่ม น้ำใช้ที่สะอาด ภาวะโภชนาการที่ดี ความสะอาด สภาพบ้านที่อยู่อาศัยที่ถูกสุขลักษณะ เป็นต้น ส่วนมาตรการและกิจกรรมในด้านการรักษาพยาบาล ก็ได้แก่ การมียาไว้ใช้ยามจำเป็น การเข้าถึง การให้และการใช้บริการสาธารณสุขและการรักษาพยาบาล เป็นต้น

เห็นได้ชัดว่ามาตรการและกิจกรรมเกี่ยวกับการรักษา (ซึ่งการจัดสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลเป็นส่วนหนึ่ง) นั้น แม้จะมีความสำคัญแต่ก็เป็นมาตรการระยะสั้น การจัดการแก้ปัญหาสุขภาพที่ได้ผลในระยะยาวจำเป็นต้องเน้นหนักการดูแลป้องกันสุขภาพเป็นสำคัญ การพิจารณาบทบาทของกองทุนในการจัดสวัสดิการสุขภาพ จึงต้องคำนึงถึงผลกระทบและความเชื่อมโยงกับมาตรการดูแลป้องกันสุขภาพของชุมชนในระยะยาวด้วย

4) ความล้มเหลวของรัฐในการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ชี้ให้เห็นชัดว่าการจัดตั้งและการบริหารจัดการกลุ่มในระดับชุมชนเป็นสิ่งที่ทำได้ยากและเต็มไปด้วยปัญหา อุปสรรค การวิเคราะห์เงื่อนไขและปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จและความเข้มแข็งและความมั่นคง (viability) ของกลุ่มและกองทุนชุมชนที่ประสบความสำเร็จในบางพื้นที่ จึงเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณากันอย่างเป็นระบบและจริงจัง ในกรณีนี้ ความเข้มแข็งของกลุ่มและกองทุนฯ สามารถแยกพิจารณาออกได้เป็น 3 ประเด็นหลัก คือ (1) ความเข้มแข็งขององค์กร (organizational viability) ซึ่งประกอบด้วย คุณลักษณะของผู้นำ ระบบและโครงสร้างการบริหารงาน กระบวนการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ บทบาทและความสามารถของกรรมการและเจ้าหน้าที่ (2) ความเข้มแข็งด้านการเงิน (financial viability) ซึ่งประกอบด้วย กำไร สัดส่วน/อัตราพึงพิงเงินช่วยเหลือ อัตราดอกเบี้ยที่คุ้มทุน ต้นทุนและค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการและ (3) ความเข้มแข็งของสมาชิก (membership viability) ซึ่งประกอบด้วย ฐานะการเงินและรายได้สมาชิก การจ่ายเงินคืน สัดส่วนหนี้เสีย เงินค้างส่ง การขยายวงเงินสะสมหรือเงินฝากผลประโยชน์ที่ได้รับ ความพึงพอใจและการมีส่วนร่วมของสมาชิก

5) ความเข้มแข็งของกองทุน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประสิทธิภาพและความสามารถในการดำเนินงานของกองทุน โดยเฉพาะในการให้บริการและการขยายตัวของกองทุนซึ่งสามารถแยกพิจารณาออกเป็น 3 ประเด็น คือ (1) ขนาดและการขยายตัว เช่น การเพิ่มจำนวนสมาชิก การเพิ่มปริมาณ / วงเงินกู้และการเพิ่มปริมาณเงินฝาก (2) วิธีการและความสามารถในการระดมเงินทุนและรูปแบบหรือวิธีการปล่อยเงินกู้ เช่น อัตราดอกเบี้ย การรณรงค์ชักจูงและระดมทุน/เงินฝาก วิธีการ หลักเกณฑ์และกระบวนการในการคัดเลือก/กลั่นกรองผู้(มีสิทธิ์)กู้เงิน จำนวนเงินให้กู้ วิธีการจ่ายเงินและความสอดคล้องกับปัญหาความต้องการของสมาชิกและ (3) ขอบเขตการให้บริการ เช่น ประเภท/ชนิดเงินกู้ วงเงินปล่อยให้กู้ วงเงินออมและเงินฝาก ประเภทและความหลากหลายของการจัดและให้บริการด้านสังคมและสุขภาพ

ปัญหาสำคัญที่ต้องพิจารณาในที่นี้ ก็คือ เงื่อนไข ความจำเป็นและความพร้อมของกองทุนในการขยายตัวจนถึงจุดที่คุ้มทุนและอยู่ได้ (economy of scale) ตลอดจนความสามารถของกองทุนในการบริหารจัดการภาระงาน บทบาท หน้าที่และการให้บริการที่หลากหลาย (multipurpose) แก่สมาชิกและชุมชน

6) จากการพิจารณาในหัวข้อก่อนๆ เป้าหมายการจัดตั้งกองทุน และกลุ่มออมทรัพย์สามารถแยกออกได้เป็น 2 ประเภทหลักๆ คือ (1) เป้าหมายด้านเศรษฐกิจ (formal/ economic rationality) เช่น การแก้ปัญหานี้สินและการขาดแคลนสินเชื่อ กำไร เงินปันผลและการสะสมทุนหรือเงินออม เป็นต้น และ (2) เป้าหมายด้านสังคม (substantive rationality) เช่น การรวมกลุ่ม การช่วยเหลือกันและกัน การรับผิดชอบร่วมกัน การพึ่งตัวเอง การพัฒนาระดับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ การเสริมการปรับปรุงสภาพแวดล้อม การแก้ปัญหาและการจัดการด้านสุขภาพอนามัย เป็นต้น การพิจารณาถึงบทบาทและผลกระทบของกองทุน จึงไม่จำกัดอยู่เฉพาะผลในด้านเศรษฐกิจ เช่น ฐานะความเป็นอยู่ อาชีพการงาน รายได้ เท่านั้น หากแต่จำเป็นต้องดูไปถึงผลกระทบด้านสังคมและคุณภาพชีวิตด้วย เช่น การกระจายรายได้ สภาพสุขภาพอนามัย โอกาสการศึกษาและการพัฒนาทักษะความชำนาญ การดูแลรักษาสภาพแวดล้อมและสุขภาพอนามัย การรวมกลุ่มเพื่อกิจกรรมและงานสาธารณะประโยชน์ การเข้าถึงและการใช้บริการสาธารณสุขและสวัสดิการด้านสุขภาพ เป็นต้น

7) ประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณากันในที่นี้ด้วยก็คือ เป้าหมายด้านสังคม (substantive rationality) และเป้าหมายด้านเศรษฐกิจ (economic rationality) ของกองทุนมีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร แม้ว่าเป้าหมายและกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตและสุขภาพจะมีส่วนเสริมสร้างและเชื่อมต่อกับเป้าหมายและความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจของกองทุน แต่ถ้าหากกองทุนไม่ได้ยึดถือและไม่ได้คำนึงถึงเป้าหมายด้านเศรษฐกิจในการบริหารจัดการ การจัดการด้านสุขภาพและการดำเนินการกิจกรรมด้านสังคมอื่นๆ ย่อมจะได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ พูดอีกอย่างก็คือ

ปัญหาพื้นฐานที่กองทุนหมู่บ้านทุกแห่งต้องเผชิญและต้องแก้ไขให้ลุล่วงไปให้ได้ก็คือ การสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคง (viability) ให้กับกองทุน โดยเฉพาะความสามารถในการสร้างและการบริหารจัดการให้เกิดกำไรและความเข้มแข็งและความมั่นคงทางการเงิน (financial viability) อย่างต่อเนื่อง ในหลักการแล้ว นี่หมายความว่ากองทุน ต้องสามารถดำเนินงานให้เกิดรายได้เพียงพอไม่เพียงแต่เพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการ แต่ยังเพื่อใช้ในกิจกรรมด้านสังคม คุณภาพชีวิต และสุขภาพด้วย ปัญหาที่ต้องพิจารณาในทางปฏิบัติก็คือ กองทุนชุมชนให้น้ำหนักความสำคัญกับเป้าหมายทั้งสองมากน้อยและแตกต่างกันอย่างไรและกองทุนมีวิธีการและกระบวนการในการรักษาความสมดุลระหว่างเป้าหมายทั้งสองไว้ได้อย่างไร

8) แม้ว่าปัญหาหนี้สิน การขาดแคลนและโอกาสการได้สินเชื่อจะเป็นแรงจูงใจสำคัญของชาวบ้านแต่ละคนในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกองทุนและกลุ่มออมทรัพย์ในชนบท แต่รูปแบบและกระบวนการบริหารจัดการที่ยืดหยุ่น การมีส่วนร่วมของสมาชิก การทำงานเป็นกลุ่ม ไม่เพียงแต่จะทำให้สมาชิกเกิดการเรียนรู้ การพัฒนาทักษะและประสบการณ์ในการบริหารจัดการงานที่ซับซ้อน และการตระหนักถึงพลังและสำนึกในความเป็นกลุ่มและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเท่านั้น แต่ยังส่งเสริมให้สมาชิกรู้จักแสวงหาและใช้โอกาสใหม่ๆ จากการทำงานเป็นกลุ่ม (collective action) ในรูปของการระดม การสะสม การใช้และการกระจายทรัพยากร (ทุน แรงงาน ความคิดและทรัพยากรอื่นๆ) ด้วย ปัจจัยเหล่านี้มักจะส่งผลให้เกิดกลุ่มและองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งและมีพลังความเชื่อมั่นที่จะปรับเปลี่ยนและแก้ไขสภาพปัญหาที่เผชิญอยู่ได้

ในมุมมองของแนวทางการพัฒนา องค์กรชุมชนที่เข้มแข็งมักจะมีบทบาททั้งในการประสานงานกับโครงการและกิจกรรมด้านพัฒนาของรัฐและเอกชน การมีส่วนร่วมในการเมืองท้องถิ่นและการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้และการจัดสรรทรัพยากรของหน่วยงานในพื้นที่ด้วย คำถามที่ต้องพิจารณากันก็คือ บทบาทของกองทุนในฐานะเป็นองค์กรชุมชนในการจัดสวัสดิการสุขภาพจะเป็นกลยุทธ์และทางเลือกในการระดมทรัพยากร การพัฒนาความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทของประเทศได้หรือไม่

บนพื้นฐานของกรอบคิดและประเด็นปัญหาที่นำเสนอมาแล้วข้างต้น รายงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษาถึงบทบาทของกองทุนในการจัดสวัสดิการสุขภาพและกิจกรรมอื่นๆที่เกี่ยวข้องในชุมชน ในฐานะที่เป็นความพยายามของกลุ่ม หรือองค์กรชาวบ้าน (collective activities) ที่มีการบริหารจัดการด้านการเงินโดยเฉพาะในการระดมและการสะสมเงินทุน ทั้งนี้เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ทั้งในด้านเศรษฐกิจ คุณภาพชีวิตและสุขภาพอนามัยของชุมชน

กล่าวโดยสรุป ก็คือ ภายใต้กรอบคิดข้างต้น รายงานวิจัยนี้พยายามที่จะวิเคราะห์และทำความเข้าใจในประเด็นคำถามหลักๆ 3 ประเด็น ซึ่งได้แก่ (1) บริบท เงื่อนไขและพัฒนาการของวิธีการและกระบวนการในการบริหารจัดการกองทุนชุมชนที่มีความเข้มแข็งและต่อเนื่อง (2) บทบาท

การปรับเปลี่ยนและผลกระทบด้านเศรษฐกิจและสังคมของกองทุนในการจัดการสุขภาพ โดยเฉพาะสวัสดิการสุขภาพของชุมชนและ (3) การจัดสวัสดิการสุขภาพโดยกองทุนในฐานะที่เป็นกลยุทธิ์และทางเลือกในการพัฒนาความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบท

3. วิธีการศึกษา

ภายใต้กรอบแนวคิด วัตถุประสงค์และประเด็นคำถามวิจัยปัญหาข้างต้น การวิจัยครั้งนี้ได้อาศัยวิธีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบกองทุนชุมชน ที่มีบทบาทในการจัดสวัสดิการสุขภาพใน 3 ภาค ได้แก่ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ ทั้งนี้เพื่อจะได้เข้าใจกระบวนการทำงาน ผลกระทบ กลุ่มการพัฒนาและส่งเสริมบทบาท ตลอดจนปัญหาและข้อจำกัดของกองทุนในการจัดการสุขภาพในชุมชนได้ครอบคลุมและชัดเจนยิ่งขึ้น โดยที่ในการเลือกชุมชนเป้าหมายได้อาศัยหลักเกณฑ์หลักๆ เช่น ขนาดของกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนชุมชน ความเข้มแข็งและความมั่นคงด้านการเงิน ระยะเวลาที่ดำเนินงานมาแล้ว ระยะทางความห่างไกลจากเมือง ลักษณะเศรษฐกิจสังคมและความซับซ้อนของชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้เพื่อหลีกเลี่ยงข้อจำกัดของการวิจัยโดยใช้กรณีศึกษา การศึกษาวิจัยจะใช้กรอบคิดและประเด็นคำถามวิจัยชุดเดียวกันในการศึกษากองทุนชุมชนแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถนำเอาข้อมูลและข้อสรุปมาเปรียบเทียบหาเงื่อนไขและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการกองทุนกับการจัดสวัสดิการสุขภาพภายใต้บริบทต่างๆ ได้

ชุมชนที่ได้รับการเลือกเป็นเป้าหมายในการศึกษาค้นนี้มีทั้งหมด 6 ชุมชน ประกอบด้วย (1) ชุมชนในภาคใต้ 2 แห่ง คือ บ้านนาหว้า หมู่ 1 ต.นาหว้า อ.จะนะ จ.สงขลาและบ้านทรายขาว หมู่ 7 ต.ทุ่งหวัง อ.เมือง จ.สงขลา (2) ชุมชนในภาคกลาง 2 แห่ง ได้แก่ ชุมชนบ้านสาคลี อ.เมือง จ.พระนครศรีอยุธยาและบ้านแหลมซ้อ ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราดและ (3) ชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีก 2 แห่ง คือ บ้านหนองสะโน ต.นาม่อง อ.กุดบาก จ.สกลนครและบ้านขามป้อม ต.ชีเหล็ก อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด

โครงการวิจัยนี้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายลักษณะ ซึ่งได้แก่ การศึกษาทบทวนและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ การวิจัยในพื้นที่ โดยใช้วิธีการศึกษาสำรวจสภาพทั่วไปในด้านเศรษฐกิจ สังคมและสุขภาพอนามัย จากนั้นก็จะเป็นการศึกษาเจาะลึกในประเด็นคำถามและปัญหาที่สำคัญๆ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้รู้ สมาชิกคณะกรรมการ เจ้าหน้าที่รัฐ การสนทนากลุ่ม การสังเกตและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกองทุนและชุมชนในโอกาสต่างๆ ตามความจำเป็นและเหมาะสม ข้อมูลที่จำเป็นต้องใช้ในการวิเคราะห์มีทั้งข้อมูลในระดับบุคคล ครอบครัว กลุ่มและชุมชน โดยอาศัยข้อมูลจากการเก็บรวบรวมในพื้นที่และจากเอกสารของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

4. สรุปและข้อเสนอแนะ

รายงานการศึกษาจากชุมชนที่เลือกเป็นกรณีศึกษาทั้ง 6 ชุมชน ในภาคใต้ ภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการความเป็นมาของกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนชุมชน กระบวนการและวิธีการทำงาน รูปแบบการจัดสวัสดิการสุขภาพและปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ที่หลากหลายและซับซ้อน กลุ่มและกองทุนเหล่านี้ มีความแตกต่างกันในหลายด้าน ขณะที่ก็มีลักษณะร่วมบางอย่างที่คล้ายคลึงกันเช่นกัน ความแตกต่างและคล้ายคลึงกันนี้ แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของบริบทและเงื่อนไขทางสังคม สภาพลักษณะชุมชน พัฒนาการความเป็นมาและเป้าหมายของกลุ่มและกองทุน วิธีการและกระบวนการบริหารจัดการในการแก้ปัญหาและการปรับเปลี่ยนบทบาทและหน้าที่ของกลุ่มและกองทุนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาของกลุ่มและชุมชนในแต่ละพื้นที่

พัฒนาการความเป็นมาและลักษณะของกองทุน

ชุมชนในแต่ละภาคมีพื้นฐานเศรษฐกิจ โครงสร้างอาชีพและการพึ่งพาการผลิตเชิงพาณิชย์ แตกต่างกัน (ดูตารางที่ 1) ชุมชนในภาคใต้และภาคอีสานเป็นชุมชนเกษตร ชาวบ้านนา หว่าและบ้านทรายขาวมีรายได้หลักจากการทำสวนยางและมีรายได้สูงกว่าชาวบ้านหนองสะในและบ้านขามป้อม ซึ่งปลูกข้าวและพืชไร่เป็นหลัก แม้ชุมชนในทั้งสองภาค ต่างก็พึ่งพาการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ แต่ก็ยังมีรายได้น้อยกว่าสมาชิกชุมชนสาคลีในภาคกลาง ซึ่งมีการปลูกข้าวเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้นและมีรายได้นับแสนบาทต่อปี แต่ในภาพรวมแล้ว ชาวบ้านในชุมชนชนบทที่พึ่งพาการผลิตภาคเกษตร จะมีรายได้ต่ำกว่า รายได้ของผู้คนในชุมชนที่อยู่ในแถบชานเมืองและในเขตเมืองในภาคกลาง เช่น ในชุมชนสาคลี ซึ่งเป็นชุมชนเกษตรพาณิชย์แถบชานเมืองที่มีโรงงานใกล้เคียงชุมชน คนที่งานรับจ้างมีรายได้สูงถึง 76,000 บาทต่อปี ส่วนที่ชุมชนแหลมซ้อ กลุ่มข้าราชการผู้รับเหมาและนักธุรกิจ มีรายได้ เกือบ 250,000 บาทต่อปี ขณะที่กลุ่มทำงานรับจ้างก็มีรายได้สูงถึง 100,000 กว่าบาทต่อปี ในระดับหนึ่ง สถานการณ์ผลิตและสภาพชุมชนที่แตกต่างกันนี้ ได้กลายเป็นทั้งโอกาสและข้อจำกัดในการรวมกลุ่มและการสะสมทุนของกลุ่มออมทรัพย์ไปด้วย

แบบแผนชีวิตความเป็นอยู่ รายจ่ายและหนี้สินของแต่ละชุมชน แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของชีวิตสมัยใหม่ สถานะความเป็นอยู่และรูปแบบการใช้จ่ายที่เปลี่ยนไป แต่การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นแตกต่างกันไปในแต่ละที่ (ดูตารางที่ 1 และ 2) ชุมชนที่อยู่ใกล้เมือง เช่น สาคลีและแหลมซ้อ มีสภาพบ้านเรือนทันสมัยและครอบครองเครื่องใช้ สิ่งอำนวยความสะดวกและพาหนะ (เช่น รถจักรยานยนต์ รถปิกอัพ) มากกว่าและมีหนี้สินสูงกว่าชุมชนที่อยู่ในชนบท ขณะที่รายจ่ายด้านการศึกษาของชุมชนภาคใต้ อยู่ในอันดับต้นๆและตัวเลขสูงเมื่อเทียบกับชุมชนในภาคอีสาน หรือแม้แต่ชุมชนในภาคกลาง เป็นที่น่าสังเกตว่าหนี้สินเป็นภาระรายจ่ายค่อนข้างสูงในทุกชุมชน ไม่เว้นว่าจะ

อยู่ในชนบทหรือในเขตเมือง ในชุมชนอีสานภาระหนี้สินเป็นรายจ่ายอันดับหนึ่ง (10,000 - 24,000 บาทต่อปี) ขณะที่รายจ่ายที่เป็นที่หนี้สินในชุมชนภาคกลางก็มีสูงกว่าทุกแห่งและที่แหลมฉบัง สมาชิกในชุมชนมีหนี้สูงมากถึง 60,000 บาทต่อปี แต่ชุมชนในภาคกลางทั้งสองแห่งก็มีรายได้สูงเช่นกัน

ในทุกกรณีศึกษา แม้ว่าการริเริ่มจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ จะได้รับการแนะนำสนับสนุนและส่งเสริมทั้งจากเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ผู้นำชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชน แต่ก็ต้องถือด้วยว่าแรงผลักดันจัดตั้งกลุ่ม เป็นปฏิกิริยาของชาวบ้านที่มีต่อปัญหาหนี้สิน ความยากจนและการขาดแคลนแหล่งเงินกู้ของชาวบ้านด้วย (ดูตารางที่ 3) ในบางกรณี เช่น บ้านทรายขาวและหนองสะโน ชาวบ้านมีประสบการณ์ในการทำงานเป็นกลุ่มและกิจกรรมอื่นๆ ก่อน จากนั้น ถึงได้พัฒนาไปสู่การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ หลังจากที่กลุ่มออมทรัพย์มีความมั่นคงแล้ว แล้วค่อยพัฒนากิจกรรมไปสู่การช่วยเหลือกันและการพัฒนาด้านอื่นๆ รวมทั้งการจัดสวัสดิการสุขภาพและสวัสดิการอื่นๆ เช่น เงินกู้ฉุกเฉินดอกเบี้ยยต่ำ หรือไม่มีดอกเบี้ย เงินกู้ค่ารักษาพยาบาล เงินกู้ค่าเล่าเรียน เงินค่าฌาปนกิจ สวัสดิการค่ารักษาพยาบาล ค่าเผ่าไข้ เป็นต้น (ดูตารางที่ 4) แม้แต่ในกลุ่มที่ยังมีเงินสะสมน้อย และไม่มีการจัดสวัสดิการโดยตรง เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี ก็ยังให้ความสำคัญกับการกู้เงินไปใช้ในการรักษาพยาบาลและการศึกษา กลุ่มออมทรัพย์และกองทุนในชุมชนแต่ละแห่งกำหนดขอบเขต สิทธิและประโยชน์ของสมาชิกและให้ความสำคัญในเรื่องสวัสดิการแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดกองทุน แนวคิดและประสบการณ์ในการทำงาน (ดูตารางที่ 3 และ 4)

ข้อมูลภาคสนามจากกรณีศึกษาทั้งหมด แสดงให้เห็นด้วยว่า ส่วนใหญ่แล้วลักษณะการสะสมทุนและการขยายทุนของกลุ่มออมทรัพย์ ยังอยู่รูปของการออมและการกักเก็บกันเอง แม้กลุ่มจะมีกระบวนการบริหารจัดการเชิงธุรกิจ แต่ส่วนใหญ่ยังไม่มีภาระระดมทุนและการใช้ทุนไปในกิจกรรมที่เป็นการลงทุนทางธุรกิจจริงๆ เลย ถ้าอะไรที่ได้มาจากการกักเก็บเงินเป็นหลัก จะมีข้อยกเว้นบ้างก็คือ กลุ่มแม่บ้านทอดผ้าบ้านขามป้อมที่พัฒนากลุ่มจากกลุ่มกิจกรรมไปสู่การทำกลุ่มออมทรัพย์ หรือ กลุ่มกิจกรรมของบ้านทรายขาว ซึ่งเริ่มจากการทำงานเชิงธุรกิจก่อน เช่น สหกรณ์ร้านค้า กลุ่มขายยางแผ่น กลุ่มขายน้ำยาง กลุ่มปุ๋ย กลุ่มรถบรรทุกหลังจากนั้น กลุ่มถึงจะหันมาทำกลุ่มออมทรัพย์

ในชุมชนเมืองที่ขนาดใหญ่และหลากหลาย เช่น บ้านสาคลีและแหลมฉบัง กลุ่มออมทรัพย์อาจจะทำหน้าที่ หรือมีบทบาทเฉพาะด้าน เช่น ในเรื่องของการช่วยเหลือกันและเป็นการรวมกลุ่มและทำกิจกรรมอื่นๆ ต่อไปได้ พุทธิกิจอย่างก็คือ ในกรณีเช่นนี้ กลุ่มออมทรัพย์อาจจะทำหน้าที่ดูแลและรับผิดชอบ 'ระบบสวัสดิการชุมชน' (community safety net) เพื่อเสริมและรองรับคนด้อยโอกาสในชุมชนที่ไม่ได้รับการช่วยเหลือจากระบบและมาตรการอื่นๆ ในภาครัฐได้ แต่ไม่ใช่เป็นกองทุนหรือกลุ่มออมทรัพย์เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจและจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกไปพร้อมๆ กัน ดังเช่นกลุ่มออมทรัพย์ในภาคใต้

ในทุกกรณีศึกษา ความสำเร็จและล้มเหลวของกองทุนและกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง นอกเหนือจาก องค์ประกอบสำคัญ คือแกนนำชุมชนมักจะมีความเป็นผู้นำที่กล้าคิดกล้าทำ เชื่อสัจจะ เสียสละและอดทนแล้ว แกนนำ คณะกรรมการและชาวบ้านยังจะต้องเรียนและทำความเข้าใจกระบวนการทำงานและการบริหารจัดการอย่างจริงจังอีกด้วย นอกจากนี้ ยังเห็นได้ชัดว่า พื้นฐานวัฒนธรรม ประเพณีและการมีกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันที่มีอยู่ ความสัมพันธ์ใกล้ชิด ความสนิทสนมและความคุ้นเคยกันในชุมชนขนาดเล็ก ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการเริ่มต้น การดำเนินงาน การบริหารจัดการแลกเปลี่ยนกองทุนไปได้อย่างต่อเนื่อง ในชุมชนขนาดใหญ่ อยู่ใกล้เมือง มีความแตกต่างและหลากหลายกว่า เช่น สาคลีและแหลมฉบัง ขนาดกองทุนจะเล็ก ล้มได้ง่ายและจำนวนสมาชิกจะมีจำกัดกว่า นอกจากนี้ ทักษะการจัดการ ความรู้เรื่องระบบบัญชี การทำงานที่โปร่งใส กระบวนการทำงานที่สมาชิกมีส่วนร่วมและยืดหยุ่น ก็เป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน ในแง่นี้ มาตรการพัฒนาและส่งเสริมทักษะและกระบวนการบริหารจัดการกลุ่มและกองทุนที่ดี มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับชุมชน จึงเป็นสิ่งจำเป็นด้วยเช่นกัน

กองทุนกับผลกระทบด้านเศรษฐกิจและสังคม

ชาวบ้านในทุกชุมชนที่ศึกษา มีภาระหนี้และรายจ่ายในเรื่องต่างๆ ค่อนข้างสูง เนื่องจากชีวิตความเป็นอยู่และแบบแผนการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไป ซึ่งย่อมหมายถึงรายจ่ายที่เพิ่มสูงมากขึ้นไปด้วย การเป็นหนี้และภาระหนี้ ดูจะเป็นเรื่องปกติของสังคมสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นชุมชนเมืองหรือชนบท ในชุมชนที่กลุ่มออมทรัพย์เข้มแข็งและมีขนาดกองทุนใหญ่ เช่น ที่ภาคใต้ กลุ่มออมทรัพย์จะเป็นแหล่งเงินกู้สำคัญ ทำให้การกู้เงินนอกระบบลดลงไป ที่บ้านทรายขาว ภาวะขาดแคลนแหล่งออมและกู้เงินตามหลักศาสนา ยิ่งทำให้การพึ่งพิงกลุ่มออมทรัพย์ซึ่งตั้งขึ้นภายใต้กรอบหลักศาสนามีสูง ส่วนในชุมชนที่กลุ่ม หรือกองทุนระดมเงินทุนได้จำกัดและไม่มีเงินมากพอ เช่น ในภาคอีสานและในชุมชนที่กองทุนมีเป้าหมายให้สมาชิกกู้เท่าที่จำเป็นและไม่เน้นการขยายเงินกองทุน เช่น ในภาคกลาง แหล่งเงินกู้หลักจะเป็นสถาบันการเงินและแหล่งเงินนอกระบบอื่นๆ ระดับการพึ่งพิงกองทุนชุมชนที่แตกต่างกันนี้ แสดงให้เห็นว่า ในชุมชนภาคกลางและภาคอีสาน ปัญหาหนี้สินเป็นปัญหาสำคัญและกลุ่มออมทรัพย์ ที่ตั้งขึ้นยังไม่สามารถและคงจะไม่สามารถตอบสนองและแก้ปัญหาการขาดแคลนทุนได้ ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ชาวบ้านจึงยังคงจำเป็นต้องพึ่งพาสถาบันการเงินและแหล่งเงินกู้นอกระบบ ซึ่งจะยังมีบทบาทความสำคัญและอิทธิพลครอบงำชุมชนเหล่านี้ต่อไป

ตารางเปรียบเทียบชุมชนกรณีศึกษา 6 ชุมชน *

ตารางที่ 1 สภาพชุมชนและความเป็นอยู่

ภาคใต้ (จ.สงขลา)		ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จ.สกลนครและจ.ร้อยเอ็ด)		ภาคกลาง (จ.อยุธยาและจ.ตราด)	
นาหว้า (สงขลา)	ทรายขาว (สงขลา)	หนองสะโน (สกลนคร)	ขามป้อม (ร้อยเอ็ด)	สาคลี (อยุธยา)	แหลมซ้อ (ตราด)
- เป็นชุมชนไทยพุทธ ขนาด 170 ครัวเรือน ประชากร 800 คน - เป็นชุมชนเกษตรในชนบท - อยู่ห่างจาก อ.เมือง 40 กม. และห่าง อ.จะนะ 7 กม. - มีไฟฟ้าใช้ ปี 2518 และ มีถนนลาดยาง ปี 2537 - ใช้น้ำบ่อและไม่มีโทรศัพท์	- เป็นชุมชนมุสลิม-ไทยพุทธ ขนาด 200 ครัวเรือน สัดส่วนมุสลิม:พุทธ 130:70 - เป็นชุมชนเกษตรในอ.เมือง - อยู่ห่าง อ.เมือง 10 กม. - มีไฟฟ้าใช้ ปี 2513 และ ถนนลาดยาง ปี 2537-8 - ใช้น้ำประปาหมู่บ้านและ ไม่มีโทรศัพท์ใช้	- เป็นชุมชนชาวกะเลิง ขนาด 306 ครัวเรือน ตั้งอยู่ในเขตอุทยาน - อยู่ห่าง อ.กุดบาก 16 กม. - เริ่มปลูกปอปี 2510 และ มันสำปะหลังปี 2515 - มีไฟฟ้าเข้าถึง 2525 - ปลูกต้นยูคาลิปตัส ใช้น้ำ และรถไถในปี 2530	- เป็นชุมชนไทยลาว ขนาด 158 ครัวเรือน - อยู่ห่าง อ.ปทุมรัตน์ 9 กม. และ อ.เกษตรวิสัย 23 กม. - มีถนนลูกรัง ปี 2509 - ปลูกปอปี 2512 และ มันสำปะหลัง ปี 2515 - ใช้ไฟฟ้า บัญและรถไถ ในปี 2530	- เป็นชุมชนชาวจีนและ อิสานอพยพ มีขนาด 952 ครัวเรือน - อยู่ห่าง อ.อยุธยา 12 กม. - มีไฟฟ้าใช้และเริ่มปลูก ข้าวนาปรัง/ข้าวพันธุ์ ในปี 2512 - มีโรงงานเข้ามาตั้ง 12 แห่ง ในปี 2531	- เป็นชุมชนชาวจีนและ เขมรอพยพ ขนาด 259 ครัวเรือน - อยู่ห่างเมืองตราด 4 กม. - มีไฟฟ้าใช้ในปี 2521 - มีน้ำประปาใช้ปี 2529 - มีการใช้สารเคมีในการ เกษตรมาก ปี 2530
อาชีพ : สวนยาง นาข้าว เลี้ยงสัตว์ รับจ้าง ค้าขาย	อาชีพ : สวนยาง นาข้าว สวนผลไม้ รับจ้าง ค้าขาย	อาชีพ: นาข้าว รับจ้าง ปลูก พืชไร่ เลี้ยงสัตว์ ลูกส่งเสีย	อาชีพ: นาข้าว รับจ้าง ค้าขาย ทอผ้า ลูกส่งเสีย	อาชีพ: นาข้าว รับจ้าง ทำงานโรงงาน ธุรกิจบริการ	อาชีพ: บริการ ธุรกิจขนาด เล็ก-กลาง สวนผลไม้
- มีบ้านไม้ผสมตึก 83 % - ใช้จักรยานยนต์ 93 % - ใช้รถปิกอัพ 10 %	- มีบ้านไม้ผสมตึก 68 % - ใช้จักรยานยนต์ 98 % - ใช้รถปิกอัพ 18 %	- มีบ้านไม้ผสมตึก 34 % - ใช้จักรยานยนต์ 66 % - ใช้รถปิกอัพ 5 %	- มีบ้านไม้ผสมตึก 43 % - ใช้จักรยานยนต์ 65 % - ใช้รถปิกอัพ 8 %	- มีบ้านไม้ผสมตึก 30 % - ใช้จักรยานยนต์ 66 % - ใช้รถปิกอัพ 30 %	- มีบ้านไม้ผสมตึก 75 % - ใช้จักรยานยนต์ 83 % - ใช้รถปิกอัพ 58 %

หมายเหตุ : * ก. ส่วนใหญ่ข้อมูลในตาราง ได้มาจากการสำรวจกลุ่มครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละชุมชน โดยมีจำนวนดังนี้ (1) บ้านนาหว้าและบ้านทรายขาวชุมชนละ 40 ครัวเรือน

(2) บ้านหนองสะโน 62 ครัวเรือน บ้านขามป้อม 60 ครัวเรือน และ (3) ชุมชนสาคลี 45 ครัวเรือน ชุมชนแหลมซ้อ 40 ครัวเรือน

ข. สัดส่วนร้อยละ (%) ที่ปรากฏในตาราง จึงเป็นสัดส่วนร้อยละของจำนวนครัวเรือนตัวอย่างในชุมชนแต่ละพื้นที่

ตารางที่ 2 รายได้ รายจ่าย แหล่งเงินกู้และหนี้สิน

ภาคใต้ (จ.สงขลา)		ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จ.สกลนครและจ.ร้อยเอ็ด)		ภาคกลาง (จ.อยุธยาและจ.ตราด)	
นาหว้า (สงขลา)	ทรายขาว (สงขลา)	หนองสะโน (สกลนคร)	ขามป้อม (ร้อยเอ็ด)	สาคลี (อยุธยา)	แหลมฆ้อง (ตราด)
ครอบครัวเฉลี่ย 5 คน	ครอบครัวเฉลี่ย 5 คน	ครอบครัวเฉลี่ย 3 คน	ครอบครัวเฉลี่ย 3 คน	ครอบครัวเฉลี่ย 4 คน	ครอบครัวเฉลี่ย 4 คน
แหล่งรายได้หลัก:(บาท/ปี)	แหล่งรายได้หลัก:(บาท/ปี)	แหล่งรายได้หลัก:(บาท/ปี)	แหล่งรายได้หลัก:(บาท/ปี)	แหล่งรายได้หลัก:(บาท/ปี)	แหล่งรายได้หลัก:(บาท/ปี)
- ยาง 32,500 - ข้าว 5,637 - ค้าขาย 3,375 - รับจ้าง 2,375	- ยาง 37,050 - ข้าว 4,275 - รับจ้าง 4,100 - ค้าขาย 3,070	- ข้าว 7,738 - เลี้ยงสัตว์ 8,077 - รับจ้าง 6,848 - พี่ไร่-สวน 4,915	- ข้าว 30,728 - รับจ้าง 18,811 - ค้าขาย 13,333 - ลูกส่งให้ 16,466	- ข้าว 101,750 - รับจ้าง 76,934 - ค้าขาย 58,666	- รับเหมา/ข้าราชการ /ขนส่ง 246,760 - รับจ้าง 116,475 - ค้าขาย 161,545 - พี่ไร่-สวน 72,428
รายจ่ายหลัก : (บาท/ปี)	รายจ่ายหลัก : (บาท/ปี)	รายจ่ายหลัก : (บาท/ปี)	รายจ่ายหลัก : (บาท/ปี)	รายจ่ายหลัก : (บาท/ปี)	รายจ่ายหลัก : (บาท/ปี)
- การผลิต 10,000 - ประจำวัน 19,650 - การศึกษา 17,895 - หนี้สิน 14,485 - สุขภาพ 4,183	- การผลิต 11,000 - ประจำวัน 28,974 - การศึกษา 29,458 * - หนี้สิน 27,918 - สุขภาพ 7,600	- การผลิต 6,619 - ประจำวัน 10,633 - การศึกษา 6,407 - หนี้สิน 10,038 - สุขภาพ 1,778	- การผลิต 15,126 - ประจำวัน 20,438 - การศึกษา 9,685 - หนี้สิน 24,787 - สุขภาพ 1,562	- การผลิต 97,729 - ประจำวัน 49,116 - การศึกษา 19,260 - หนี้สิน 31,600 - สุขภาพ 10,778	- การผลิต 208,847 - ประจำวัน 55,780 - การศึกษา 12,850 - หนี้สิน 62,055 - สุขภาพ 7,700
แหล่งและจำนวนเงินกู้ :	แหล่งและจำนวนเงินกู้ :	แหล่งและจำนวนเงินกู้ :	แหล่งและจำนวนเงินกู้ :	แหล่งและจำนวนเงินกู้ :	แหล่งและจำนวนเงินกู้ :
- กู้กลุ่มออมทรัพย์ 80 % เงินกู้เฉลี่ย 47,526 บาท - ไม่มีกู้สถาบันการเงิน - กู้แหล่งอื่นอีก 10% เงินกู้เฉลี่ย 16,750 บาท	- กู้กลุ่มออมทรัพย์ 75 % เงินกู้เฉลี่ย 50,643 บาท - กู้สถาบันการเงิน 8 % เงินกู้เฉลี่ย 26,667 บาท - กู้ญาติอีก 8 % เงินกู้เฉลี่ย 100,000 บาท	- กู้กลุ่มออมทรัพย์ 52 % เงินกู้เฉลี่ย 18,678 บาท - สถาบันการเงิน 36 % เงินกู้เฉลี่ย 22,667 บาท - กู้แหล่งอื่นๆอีก 42 % เงินกู้เฉลี่ย 21,814 บาท	- กู้กลุ่มออมทรัพย์ 33 % เงินกู้เฉลี่ย 1,130 บาท - กู้สถาบันการเงิน 72 % เงินกู้เฉลี่ย 68,790 บาท - กู้แหล่งอื่นๆอีก 37 % เงินกู้เฉลี่ย 18,000 บาท	- กู้กลุ่มสัจจะฯ 33 % - กู้สถาบันการเงิน 30 % - กู้แหล่งอื่นๆ 22 % เงินกู้เฉลี่ยรวม 227,820 บ.	- กลุ่มสัจจะฯ 14 % - กู้สถาบันการเงิน 14 % - กู้แหล่งอื่นๆ 67 % เงินกู้เฉลี่ยรวม 245,300 บ.

หมายเหตุ : * ในจำนวน 24 ครัวเรือนที่ระบุมีรายจ่ายการศึกษา มี 3 ครัวเรือนที่มีบุตร 2 คนกำลังเรียนในระดับปริญญาตรีและมีรายจ่ายครัวเรือนละ 100,000-150,000 บาท/ปี

วงเงินให้กู้กลุ่มออมทรัพย์ส่วนใหญ่ มีความสัมพันธ์กับขนาดเงินสะสม หรือเงินออมของกลุ่ม กลุ่มออมทรัพย์ขนาดใหญ่ใหญ่ สมาชิกก็สามารถกู้ได้มาก กลุ่มออมทรัพย์เล็ก สมาชิกกู้ได้น้อย ในกรณีที่เงินสะสมกลุ่มออมทรัพย์น้อย แต่สมาชิกมีความต้องการกู้เงินมาก สถาบันการเงินและแหล่งเงินกู้อื่นนอกกรอบ จึงกลายเป็นแหล่งกู้สำคัญของชาวบ้านไป ชุมชนที่อยู่ใกล้เขตเมือง เช่น แหยมซ้อ จ. ตราด ชาวบ้านมีความต้องการกู้เงินสูงและมีหนี้เฉลี่ยถึง 200,000 - 250,000 บาทต่อครอบครัว ในกรณีของชุมชนในอีสาน แม้สมาชิกจะมีความต้องการเงินกู้สูง แต่เนื่องจากฐานะความเป็นอยู่ค่อนข้างลำบาก ทำให้การออม หรือการสะสมทุนทำได้จำกัด ดังจะเห็นได้ว่าที่บ้านหนองสะโนและบ้านขามป้อม มีการฝากเงินออมกันรายละ 30 - 50 ต่อเดือนเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ในกรณีของชุมชนในภาคกลาง แม้สมาชิกจะมีรายได้สูงและสูงกว่าชุมชนอื่นๆ ทั้งหมด ซึ่งก็น่าจะมีเงินฝาก หรือเงินออมได้มาก แต่การออมกลับมีจำกัดและการกู้ก็จำกัดด้วย โดยเฉพาะเมื่อดูตัวเลขภาระหนี้สินกับขนาดเงินออม จะแตกต่างกันมากจนน่าคิดว่าถึงอย่างไรเสีย กลุ่มออมทรัพย์ในสองชุมชนนี้ ก็คงไม่สามารถจะขยายตัวรองรับความจำเป็นด้านการกู้เงินของสมาชิกได้ ที่บ้านสาคลี ความล้มเหลวของกลุ่มออมทรัพย์ในครั้งแรก ทำให้สมาชิกที่ตั้งกลุ่มขึ้นใหม่ ระมัดระวังการขยายตัวของกลุ่ม นอกจากนี้ ความหลากหลายและซับซ้อนของชุมชนที่มีขนาดใหญ่ อาจจะเป็นปัญหาข้อจำกัดการตั้งกองทุนขนาดใหญ่ที่เข้มแข็งและมั่นคง เพราะไม่เพียงแต่จะต้องแข่งกับความเชื่อถือและการจัดการของสถาบันการเงินที่มีอยู่แล้ว แต่ยังต้องเผชิญกับปัญหาความเสี่ยงในการจัดการสูงกว่า การจัดการกองทุนในชุมชนขนาดเล็กที่รู้จักมักคุ้นกันดีด้วย ในสถานการณ์และเงื่อนไขของชุมชนเช่นนี้ กลุ่มออมทรัพย์ อาจจะทำหน้าที่ในการระดมทุนและเป็นแหล่งกู้ยืมได้จำกัด

ในเกือบทุกกรณี กองทุนที่เข้มแข็งและมั่นคง สามารถช่วยลดการพึ่งพาเงินกู้ในระบบได้ แต่ไม่ได้ช่วยลดภาระหนี้สินของสมาชิกนัก (ดังที่บางคนพูดว่า ชาวบ้านเพียงแต่ย้ายหนี้จากนายทุนเงินกู้มาเป็นหนี้กลุ่มออมทรัพย์แทน) เพราะที่จริงแล้ว หนี้สินของชาวบ้านเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ต้องอาศัยนโยบายและการแก้ไขในระดับมหภาคด้วย ส่วนในระดับชุมชน จะเห็นได้ว่า เป้าหมายของการออมและจัดตั้งกองทุน คือ ความต้องการที่สมาชิกต้องการมีแหล่งเงินกู้ที่เข้าถึง หรือขอกู้ได้ง่าย คล่องตัว สะดวกและได้ประโยชน์ เช่น เงินปันผลและสวัสดิการต่างๆ ปัญหาของชาวบ้านดูจะอยู่ที่ การขาดแคลน และ ข้อจำกัดในการเข้าถึง แหล่งเงินกู้มากกว่า (เช่น ปัญหาไม่มีหลักทรัพย์ การขาดความเชื่อถือ/การยอมรับในสายตาของนายทุนเงินกู้) และในกรณีที่สามารถกู้ได้ ก็มักจะต้องแบกรับ ภาระดอกเบี้ย ที่ต้องจ่ายสูง ที่ต้องทำความเข้าใจกันก็คือ ในกลุ่มกองทุนที่มีขนาดใหญ่ บัจจุบันนำไปสู่การขยายตัวและการให้ประโยชน์แก่สมาชิก ส่วนหนึ่งเกิดจากการกู้ยืมเงินและการจ่ายดอกเบี้ยเงินกู้ (หรือ ก้าว ในกรณีของชุมชนมุสลิมเช่นบ้านทรายขาว) ของสมาชิกนั่นเอง กล่าวคือ ยิ่งสมาชิกออมมากและกู้มาก ก็ยิ่งจะทำให้ขนาดกองทุนของกลุ่มขยายใหญ่ขึ้นมากขึ้นเท่านั้น

ขณะเดียวกันยิ่งกองทุนมีขนาดใหญ่และมั่นคงมากขึ้น ก็จะเป็นแรงดึงดูดให้มีชาวบ้านหันมาสนใจฝากเงินกับกลุ่มมากขึ้นไปด้วย (เช่น ในกรณีของกลุ่มออมทรัพย์บ้าน นานหัว บ้านทรายขาว และชุมชนสาคลีในช่วงแรก)

พูดอีกอย่างก็คือ ด้วยระบบและวิธีการที่เป็นอยู่ กองทุนจะดำรงอยู่และขยายตัวได้ ต่อเมื่อสมาชิกนำเงินมาฝากและกู้มากขึ้นเรื่อยๆ ถ้ากองทุนใด มีแต่เงินฝาก ไม่มีการปล่อยกู้ กองทุนก็จะตกฐานะลำบาก ไม่โตและต้องจ่ายเงินปันผลให้สมาชิกเรื่อยๆ โดยที่มิทำไรจากการกู้ยืมจำกัด เช่น ในกรณีของแหลมซ้อ ซึ่งไม่มีคนมากู้เนื่องจากวงเงินกู้น้อยไป หรือในกรณีของนานหัว ซึ่งในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ กลุ่มออมทรัพย์มีเงินเหลือจากการกู้เงิน 2 ล้านบาท ขณะที่กลุ่มมีภาระต้องจ่ายเงินปันผลเท่าเดิม ดังนั้น ในแง่การมีกองทุนจึงไม่ได้ช่วยลดภาระหนี้ของสมาชิก หากมีแต่จะต้องเพิ่มความสามารถในการกู้ยืม หรือการเป็นหนี้ของสมาชิกให้มากขึ้นด้วยซ้ำ

ประเด็นที่ต้องพิจารณาก็คือ กองทุนและกลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ ไม่เพียงแต่จะเป็นแหล่งเงินกู้ยืม (เพื่อใช้ในการบริโภค) ที่เข้าถึงได้ง่ายและดอกเบี้ยต่ำ (เมื่อนำปันผลมาคิดด้วย หรือเมื่อเทียบกับอัตราดอกเบี้ยนอกระบบ) เท่านั้น แต่ยังเปิดโอกาสให้ชาวบ้านสามารถกู้ยืม (เพื่อนำไปลงทุนในการผลิต) เพื่อยกฐานะความเป็นอยู่และนำเงินมาใช้หนี้ได้คล่องตัวมากขึ้น แน่ชอน ในทุกกรณีสมาชิกที่กู้ยืม จะต้องทำงานหนักกันมากขึ้น เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตัวเองและครอบครัวต้องการ ปัญหาของชาวบ้าน หรือสมาชิกกองทุน จึงดูจะไม่ใช้อยู่ที่ตัวเองมีหนี้เพิ่ม หรือลด แต่อยู่ที่ว่า การตั้งกองทุนและกลุ่มออมทรัพย์ ช่วยให้พวกเขาได้มีแหล่งเก็บออม กู้ยืม ปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ แก้ปัญหายามฉุกเฉินและสามารถนำเงินมาคืนให้กับกลุ่ม แล้วก็เก็บออมและกู้ยืมกันต่อไปได้ต่อเนื่องและมั่นคงได้อย่างไร มากกว่า นี่ดูจะเป็นปัญหาการบริหารจัดการที่คณะกรรมการกองทุนและกลุ่มออมทรัพย์ในแต่ละแห่ง ได้พยายามขบคิด เอาใจใส่และหาทางออก ด้วยผลลัพธ์ ความสำเร็จ และความล้มเหลวแตกต่างกันออกไป

การกู้ยืมกองทุน หรือกลุ่มออมทรัพย์ของชาวบ้านส่วนใหญ่ เป็นการเอาไปใช้ทั้งเพื่อลงทุนในการผลิตและการบริโภค คำถามที่ว่าชาวบ้านใช้จ่ายเงินกู้อย่างมีประสิทธิภาพและสมเหตุสมผลหรือไม่ ต้องพิจารณากันหลายประเด็นดังนี้

1) กองทุนบางแห่ง เช่น ที่บ้านนานหัวและทรายขาว มีพัฒนาการของหลักการการพิจารณาปล่อยเงินกู้ โดยเริ่มจาก วงเงินน้อยๆ กู้เท่าที่จำเป็นและเพื่อใช้ไปในการผลิต ต่อมาเมื่อกองทุนโตขึ้นและสมาชิกฐานะดีขึ้น ก็ปรับเปลี่ยนเงื่อนไขการกู้ยืมที่ยืดหยุ่นและเปิดโอกาสการกู้ยืมไปเพื่อการบริโภคมากขึ้น การปรับเปลี่ยนนี้เป็นไปตามการเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่และฐานะของสมาชิกกลุ่มและชุมชน แต่ในบางชุมชน การปรับเปลี่ยนกลับเป็นไปทิศทางตรงกันข้าม เช่นที่สาคลี การขยายตัวของกลุ่มออมทรัพย์อย่างรวดเร็วในระยะแรกและความหะหลวมในการปล่อยเงินกู้ จนกลุ่มประสบปัญหาในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้การจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ใน

ตอนหลังระมัดระวังและวางแผนเงินใช้การรัดกุมและเน้นการช่วยเหลือกัน มากกว่าการขยายกองทุน และการสร้างกำไร

2) การพิจารณาแบ่งการใช้จ่ายการผลิตและการบริโภคออกจากกัน ในหลายกรณีทำได้ยาก เช่น การกู้ยืมไปสร้างบ้าน แต่งานและจัดงานศพ แม้กรรมการกลุ่มจะถือว่าเป็น เงินตาย เพราะไม่ได้สร้างรายได้ดอกเบี้ยขึ้นมาแต่อย่างใด แต่ก็ยังเป็นกิจกรรมและความจำเป็นที่ชาวบ้านให้ความสำคัญกันมาก ถ้ากลุ่มไม่ให้กู้ ก็อาจจะต้องไปกู้ยืมแหล่งเงินนอกระบบอื่นๆ ขณะเดียวกัน การกู้ยืมไปซื้อรถจักรยานยนต์ อาจจะดูได้ว่าเป็นเรื่องของการบริโภคและความฟุ่มเฟือย แต่ในกรณีของสำหรับชาวสวนยางในภาคใต้แล้ว การมีรถจักรยานยนต์ หมายถึงความสามารถขยายพื้นที่สวนยาง ความสะดวกและการลดระยะเวลาในการเดินทาง ตลอดจนการมีพาหนะขนส่งผลผลิตในแต่ละวัน ซึ่งทำให้มีผลผลิตและรายได้สูงขึ้นด้วย ส่วนการกู้ยืมไปลงทุนซื้อที่ดิน แม้จะเป็นการลงทุนด้านการผลิตที่สำคัญ แต่ก็สามารถจะกลายเป็นภาระของผู้กู้ยืมและกลุ่มได้ ถ้าขาดการควบคุมการวางแผนและได้รับผลกระทบจากความผันผวนทางเศรษฐกิจ เช่น ปัญหาหนี้เสียของกลุ่มออมทรัพย์บ้านทรายขาว

3) กองทุนชุมชนเกิดขึ้นในบริบทของความสัมพันธ์ที่มักคุ้นและใกล้ชิดกัน อีกทั้งการควบคุมทางสังคมและการมีมาตรการควบคุมและติดตามให้สมาชิกใช้จ่ายเงินไปตามวัตถุประสงค์และเกิดประโยชน์นอกเลย เพื่อให้สมาชิกสามารถนำเงินมาคืนกลุ่มได้ เป็นสิ่งที่คณะกรรมการกลุ่มหรือกองทุนชุมชนที่เข้มแข็งและมั่นคงจะให้ความสำคัญค่อนข้างมาก อีกทั้งในบางกรณี เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ที่สาคลีและที่แหลมซ้อ กลุ่มมีเป้าหมายการออมและการกู้ยืม ที่เน้นความจำเป็น การจำกัดวงเงินและการช่วยเหลือกันและกันมากกว่า ทำให้การกู้เงินเพื่อไปใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ทำได้จำกัด

4) ปัญหาเรื่อง การลักไก่ หรือ การละเมิดกฎระเบียบ การใช้เงินผิดวัตถุประสงค์และการใช้จ่ายเงินฟุ่มเฟือยของสมาชิก ก็จะไม่ไม่มีเอาเสียเลย (ที่จริงก็ต้องคิดว่า ที่ว่าฟุ่มเฟือยนั้นหมายถึงอะไร เพราะในระดับหนึ่งชาวบ้านก็อยากและก็มีสิทธิจะมีชีวิตความเป็นอยู่สะดวกสบายเหมือนกับคนในเมืองและคนอื่นๆ เช่นกัน ถ้าชาวบ้านอยู่กันสบายขึ้น เนื่องจากกู้เงินมาเพื่อใช้จ่ายลงทุนและบริโภคและทำงานหนักมากขึ้น เพื่อหารายได้มาชดเชย ก็ไม่ใช่เรื่องแปลกและน่าดีใจแต่อย่างใด) แต่ก็มีน้อย เพราะถ้าชาวบ้านและสมาชิกรายเงินไปใช้จ่ายฟุ้งเฟ้อกันตามที่เข้าใจกันเสียหมด กองทุนต่างๆ ที่ชาวบ้านเป็นสมาชิกก็จะประสบปัญหาและล้มเลิกกันไปในที่สุด เพราะสมาชิกมีแต่หนี้ หรือไม่มีปัญญาชดเชยเงินที่กู้จากกลุ่มไป หรือต้องใช้เวลาผ่อนชำระนานกว่าที่กำหนดจนเกินเงินไป ดังตัวอย่าง กรณีที่กลุ่มออมทรัพย์บ้านสาคลีประสบปัญหาอยู่ หรือปัญหาที่เกิดจากกลุ่มออมทรัพย์ที่ทางการจัดตั้งเป็นส่วนใหญ่ เป็นต้น

ตารางที่ 3 กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกิจกรรมและกองทุนอื่นๆ

ภาคใต้ (จ.สงขลา)		ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จ.สกลนครและจ.ร้อยเอ็ด)		ภาคกลาง (จ.อยุธยาและจ.ตราด)	
นาหว้า (สงขลา)	ทรายขาว (สงขลา)	หนองสะโน (สกลนคร)	ขามป้อม (ร้อยเอ็ด)	สาคลี (อยุธยา)	แหลมฆ้อง (ตราด)
ความเป็นมา : - ชาวบ้านขาดแคลนทุนและแหล่งเงินกู้ - พัฒนารให้คำแนะนำ - เริ่มตั้งสัจจะออมทรัพย์ในปี 2522 มีเงินออม 860 บาท สมาชิก 56 คน - เปลี่ยนแปลงกฎ นำเงินฝาก ธกส. มาปล่อยกู้ - ปี 2543 มีสมาชิก 1500 คน เงินออม 28 ล้านบาท - สมาชิกฝากเฉลี่ยเดือนละ 353 บาท	ความเป็นมา : - ตั้งกลุ่มร้านค้า กลุ่มน้ำยางและกลุ่มอื่นๆ ก่อนเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน - ต้องการแหล่งเงินฝากและกู้ตามหลักศาสนา - จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ตามหลักศาสนาอิสลามในปี 2537 - ปี 2543 เงินฝาก 10 ล้านบาท สมาชิก 500 คน - สมาชิกฝากได้ไม่จำกัด	ความเป็นมา : - ริเริ่มโดยเกษตรอำเภอและผู้นำชุมชน - มีกลุ่มออมทรัพย์ 2 กลุ่ม - กลุ่มแม่บ้านออมทรัพย์ตั้งในปี 2535 มีเงินทุน 1.15 ล้านบาทและมีสมาชิก 712 คน ฝากเงินเดือนละ 100 บาท - กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน ตั้งปี 2539 เงินฝาก 270,000 บาท สมาชิก 228 คน ฝากเงินเดือนละ 30 บาท	ความเป็นมา : - พัฒนาการตำบลและอำเภอ เกษตรอำเภอและสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม เข้ามาส่งเสริม - เริ่มตั้งกลุ่มทอผ้าปี 2532 สมาชิก 43 คน เงินทุน 2 แสนบาท - ต่อมาตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในปี 2538 เพื่อขอกู้เงินซื้อปุ๋ยราคาถูก สมาชิก 107 คน เงินฝาก 45,000 บาท เงินออมเดือนละ 30 บาท	ความเป็นมา : - กลุ่มออมทรัพย์สาคลีตั้งขึ้นปี 2532 โดยคณาจารย์เพื่อช่วยคนจน - ปี 2539 กลุ่มมีสมาชิก 200 คน เงินฝาก 1.4 ล้านบาท - ปี 2540 เกิดวิกฤติสมาชิกลดเหลือ 100 คน - ปี 2541 พระสุบิน ปณีโตตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี (หมู่.1-2) ขึ้นมีสมาชิก 206 คน เงินสะสม 91,590 บาท	ความเป็นมา : - กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตั้งขึ้นในปี 2537 ตามคำแนะนำ พระสุบิน ปณีโตเพื่อแก้ปัญหาความยากจน หนี้สิน เสริมการพึ่งตัวเองและสวัสดิการชุมชน - ปัจจุบัน กลุ่มมีสมาชิก 500 คน เงินสะสม 1.5 ล้านบาท
สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ 98%	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ 95%	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ 71%	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ 65%	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ 24%	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ 70%
ชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนพัฒนาหมู่บ้านอีก 60 กว่ากองทุน	ชุมชนมีกลุ่มธุรกิจ กลุ่มออมทรัพย์และกองทุนสวัสดิการรวม 8 กลุ่ม	ชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์ 1 กลุ่มและกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการอีก 1 กลุ่ม	ชุมชนมีกลุ่มแม่บ้านทอผ้า ธนาคารข้าวและกลุ่มออมทรัพย์	ชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์สาคลี และกลุ่มสัจจะออมทรัพย์	ชุมชนมีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ 1 กลุ่ม

ตารางที่ 4 การใช้/การเข้าถึงบริการสุขภาพและการจัดสวัสดิการสุขภาพ

ภาคใต้ (จ.สงขลา)		ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จ.สกลนครและจ.ร้อยเอ็ด)		ภาคกลาง (จ.อยุธยาและจ.ตราด)	
นาหว้า (สงขลา)	ทรายขาว (สงขลา)	หนองสะโน (สกลนคร)	ขามป้อม (ร้อยเอ็ด)	สาคลี (อยุธยา)	แหลมฆ้อง (ตราด)
บริการสุขภาพที่ได้รับ: * - มีบัตรสุขภาพ 65 % - มีบัตรแม่และเด็ก 45 % - มีบัตรคนชรา 38 % - บุตรเป็นข้าราชการ 10 % - ไป รพ.-คลินิกเอกชน เมื่อเจ็บป่วยรุนแรง 35%	บริการสุขภาพที่ได้รับ: - มีบัตรสุขภาพ 58 % - มีบัตรแม่และเด็ก 3 % - มีบัตรคนชรา 10 % - บุตรเป็นข้าราชการ 8 % - ไปคลินิกเอกชน 8 % - ไป รพ.-คลินิกเอกชน เมื่อเจ็บป่วยรุนแรง 88%	บริการสุขภาพที่ได้รับ: - มีบัตรสุขภาพ 21 % - มีบัตรแม่และเด็ก 17 % - มีบัตรคนชรา 24 % - ไป รพ.-คลินิกเอกชน เมื่อเจ็บป่วยรุนแรง 34%	บริการสุขภาพที่ได้รับ: - มีบัตรสุขภาพ 65 % - มีบัตรแม่และเด็ก 32 % - มีบัตรคนชรา 20 % - ไป รพ.-คลินิกเอกชน เมื่อเจ็บป่วยรุนแรง 20%	บริการสุขภาพที่ได้รับ: - มีบัตรสุขภาพ 53 % - ไป รพ.-คลินิกเอกชน เมื่อเจ็บป่วยรุนแรง 71%	บริการสุขภาพที่ได้รับ: - มีบัตรสุขภาพ 20 % - ไป รพ.-คลินิกเอกชน เมื่อเจ็บป่วยรุนแรง 78%
- จ่ายคาปนิก 3,000 บาท - ให้กู้งานศพ 20,000 บาท - เริ่มจัดสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลในปี ปี 2540 โดยแบ่งกำไรของกลุ่ม 2% ตั้งเป็นกองทุนหมุนเวียน เริ่มให้เบิก 20% วงเงินไม่เกิน 1000 บาท/ครอบครัว ปัจจุบันเพิ่มเป็น 50% วงเงินไม่เกิน 3000 บาท - เงินกองทุนขยายตัวเรื่อยๆ	- ตั้งกองทุนใบตุลมาล เพื่อดูแลเรื่องสวัสดิการสมาชิก กองทุนนี้ มีรายได้จากกลุ่มต่างๆ ที่แบ่งกำไรมาสมทบ - จ่ายคาปนิก 300 บาท - ให้ค่าเผ้าใช้คั่นละ 70 บาท ให้ไม่เกิน 10 คั่นติดต่อกัน - กองทุนสวัสดิการมีเงินจำกัด มีรายได้แต่ละปีราว 4-5 หมื่นบาท	- กลุ่มแม่บ้านออมทรัพย์ไม่มี การจัดสวัสดิการ - กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการ แบ่งกำไร 20% มาตั้งกองทุนสวัสดิการ - เริ่มทำปี 2541 ให้ค่านอน รพ. 300 บาท/ครั้งและช่วยงานศพ 500 บาท - ปี 2543 เพิ่มค่านอน รพ. 500 บาท งานศพ 1,000 บ. - กองทุนสวัสดิการมีเงินอยู่ 50,000 บาท	- กลุ่มทอผ้าเป็นสมาชิกเครือข่ายพรณไม้ ซึ่งในปี 2537 ได้สวัสดิการจัดให้เงินช่วยครอบครัวสมาชิกเสียชีวิต แต่ต้อง เลิกไปในปี 2541 - ปี 2539 กลุ่มแบ่งเงิน 2% ของค่าผ้าที่ซื้อจากสมาชิก มาตั้งกองทุนสวัสดิการ ให้ค่านอน รพ. 150 - กลุ่มออมทรัพย์ฯ ไม่คิดจัดสวัสดิการ แต่จะลดดอกเบี้ยเงินกู้	- ปัจจุบันกลุ่มออมทรัพย์ไม่มีการจัดสวัสดิการ เพราะเงินสะสมยังน้อย แต่ถ้ามีเงินเพิ่มจะจัดสวัสดิการ ค่ารักษาพยาบาลและค่าคาปนิก - กลุ่มมีกิจกรรมอื่นๆ เช่น เกษตรทางเลือก ธุรกิจทางเลือก กลุ่มเยาวชน กิจกรรมอนุรักษ์ กลุ่มแพทย์แผนไทย เป็นต้น	- กลุ่มแบ่งผลกำไร 50% จัดสวัสดิการ - ให้เงินช่วยเหลือสมาชิกที่นอน รพ. วันละ 10-80 บาท ไม่เกิน 15 วัน/ปี - ให้เงินค่าทำศพ 1,200 บาท - และระดมเงินจากสมาชิก 500 คนๆละ 10 บาท รวม 6,200 บาท/คน - -- ขอเงิน SIF ช่วยคนพิการคนสูงอายุและให้คนจนกู้

หมายเหตุ : * ในแต่ละครัวเรือนอาจจะมีบัตรรับบริการสุขภาพมากกว่า 1 บัตรและชาวบ้านได้ระบุถึงการได้รับบัตรอนามัยแม่และเด็กในฐานะเป็นบริการสุขภาพของรัฐด้วย

ตารางที่ 5 เครือข่ายความสัมพันธ์/การสนับสนุนจากภายนอกและปัญหาการดำเนินงาน

ภาคใต้ (จ.สงขลา)		ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จ.สกลนครและจ.ร้อยเอ็ด)		ภาคกลาง (จ.อยุธยาและจ.ตราด)	
นาหว้า (สงขลา)	ทรายขาว (สงขลา)	หนองสะโน (สกลนคร)	ขามป้อม (ร้อยเอ็ด)	สาคลี (อยุธยา)	แหลมฆ้อ (ตราด)
เครือข่าย : - หน่วยงานรัฐในพื้นที่ - สมาคมฟื้นฟูชนบทสงขลา - มูลนิธิหมู่บ้าน - กนช. ถ.ออมสินและ SIF - กลุ่มได้รับรางวัล ทูและ การสนับสนุนภายนอก	เครือข่าย : - ประชาคม ต.ทุ่งหวัง - สหกรณ์อิสลามปัตตานี - กลุ่มออมทรัพย์ อ.เมือง	เครือข่าย : - เกษตรอำเภอ - เครือข่ายอินแปง - ได้แนวคิดสวัสดิการ จากอัมพร ดั่งปาน	เครือข่าย : - สมาคมเทคโนโลยี ที่เหมาะสม - เครือข่ายพรหมไม้	เครือข่าย : - พระสุบิน - สถาบันการศึกษา - หน่วยงานรัฐ-เอกชน - สวช. อดก.และอื่นๆ - ได้รับความสนใจและการ สนับสนุนภายนอกมาก	เครือข่าย : - พระสุบิน - กองทุน SIF และกองทุน พัฒนาชุมชนเมือง
ปัญหา : - ช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ สมาชิกส่งเงินล่าช้า กลุ่มมีเงินค้าง เงินเหลือ - กลุ่ม ยังไม่มีการลงทุน ทำธุรกิจ	ปัญหา : - ช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ กลุ่มออมทรัพย์ มีหนี้เสีย - กลุ่ม มีเงินสวัสดิการน้อย และให้สวัสดิการจำกัด - กลุ่ม มีข้อจำกัดในการรับ เงินกู้/เงินช่วยเหลือจาก ภายนอก	ปัญหา : - ในกลุ่มแม่บ้านฯ คนจน ไม่ได้เป็นสมาชิก - กลุ่มออมทรัพย์ฯ สมาชิก ลาออก ไม่เห็นด้วยกับ การจัดสวัสดิการ - ชาวบ้านบางส่วนไม่ได้ เป็นสมาชิกและไม่ได้รับ สวัสดิการ	ปัญหา : - กลุ่มทอผ้า สวัสดิการช่วย สมาชิกเสียชีวิตล้มเหลว - เริ่มทำสวัสดิการใหม่ เฉพาะค่าไปนอน รพ. - สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ มีฐานะยากจน ทำให้การ สะสมทุนทำได้จำกัด	ปัญหา : - กลุ่มออมทรัพย์เกิด วิกฤติในปี 2540 - กลุ่มออมทรัพย์ตั้งใหม่ มีเงินน้อย ยังไม่มีการจัด สวัสดิการ	ปัญหา : - กิจกรรมของกลุ่ม ยังไม่มี บทบาทและผลกระทบ ต่อสมาชิกมากนัก - เงิน SIF สำหรับคนจน ไม่ใคร่เพราะให้กู้วงเงิน ต่ำ ทำให้ช่วยแก้ปัญหา เศรษฐกิจสมาชิกไม่ได้

กล่าวโดยสรุปก็คือ กองทุนและกลุ่มออมทรัพย์ สามารถช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของสมาชิกได้ แต่จะทำได้มากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับเป้าหมายและขนาดของกองทุน การควบคุมและดูแล ตลอดจนความสามารถในการบริหารจัดการของคณะกรรมการกลุ่มด้วย

ประเด็นที่ต้องพิจารณากันต่อไปก็คือ กองทุนและกลุ่มออมทรัพย์มีการกระจายประโยชน์และบริการอย่างเป็นธรรมและทั่วถึงหรือไม่ ข้อมูลจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การให้ประโยชน์แก่สมาชิกในรูปของการให้บริการ (เช่น การฝาก การออมและการกู้) เงินปันผลและสวัสดิการในรูปแบบต่างๆ เป็นกิจกรรมและเป้าหมายสำคัญของกองทุนและกลุ่มออมทรัพย์ในทุกกรณีศึกษา แม้ว่า จะทำได้มากและน้อยต่างกันไป เนื่องจากกองทุนและกลุ่มที่ตั้งกันขึ้นมา จะต้องคำนึงถึงปัญหาความเป็นอยู่และความเป็นจริงของชุมชนเป็นสำคัญ การกำหนดกติกาของกลุ่ม (ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มสัจจะออมทรัพย์) จึงต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและสอดคล้องกับฐานะความเป็นอยู่ของสมาชิกส่วนใหญ่ด้วย ที่บ้านหนองสะโน มีกลุ่มแม่บ้านออมทรัพย์ซึ่งกำหนดวงเงินออมคนละ 100 บาทต่อเดือน แม้จะเป็นตัวเลขไม่มากแต่ก็ทำให้ชาวบ้านที่ยากจนบางส่วน ไม่สามารถเป็นสมาชิกได้ ต่อมาในชุมชนอีสานทั้งสองแห่ง จึงมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมาอีก โดยกำหนดวงเงินออมของสมาชิกเพียงคนละ 30 - 50 บาทต่อเดือน กลุ่มออมทรัพย์ในภาคใต้และภาคกลาง ส่วนใหญ่กลุ่มไม่มีการตั้งเงื่อนไขข้อจำกัดในการออม สมาชิกจะออม/ฝากเท่าไรก็ได้ แต่ต้องเป็นจำนวนคงที่และฝากให้สม่ำเสมอ จะเพิ่มหรือลดก็สามารถทำได้ภายในระยะเวลาที่กำหนด แต่ก็มีบางกรณีที่กลุ่มเปิดโอกาสให้มีการฝากเงินเป็นก้อน อย่างเช่นที่บ้านนาหว้าและกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนสาคลี ซึ่งเปิดโอกาสให้สมาชิกที่มีฐานะและมีเงินก้อนฝากธนาคารนำเงินมาฝากที่กลุ่มได้ (ไม่ใช่การฝากสะสมแบบสัจจะออมทรัพย์) ขณะที่บ้านทรายขาว สมาชิกสามารถฝากเงินกับกลุ่มได้ไม่จำกัด

ที่ต้องพิจารณากันก็คือว่า การที่สมาชิกที่มีฐานะฝากเงินกับกลุ่มมาก หรือเอาเงินก้อนมาฝากกลุ่มเพื่อหวังผลกำไรนั้น มีผลเสียและเป็นธรรมกับสมาชิกคนอื่นๆ หรือไม่? ในกรณีของบ้านนาหว้า สัดส่วนของเงินฝากในลักษณะที่เป็นก้อนนี้มีไม่มากและผู้ฝากยังต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของกลุ่มเหมือนกับคนอื่นๆ (ซึ่งหนึ่งในกฎของกลุ่มก็คือ สมาชิกที่ฝากเงินมากจะได้กู้เงินคิดเป็นสัดส่วนของเงินฝาก น้อยกว่าสมาชิกที่มีเงินฝากน้อยหลายเท่าตัว) ในกรณีของกลุ่มออมทรัพย์สาคลี สมาชิกที่ฝากเงินก้อน พวกกันถอนเงินในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจและกลุ่มเกิดปัญหาหนี้เสีย ส่งผลให้ฐานะการเงินกลุ่มย่ำแย่ แต่ต่อมาก็มีการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นใหม่ โดยอาศัยบทเรียนจากครั้งแรกเป็นแนวทางการดำเนินงาน

ส่วนกลุ่มออมทรัพย์บ้านทรายขาว สมาชิกกลุ่มเองบางคนก็เคลือบแคลงใจปัญหาเนื่องจาก มีบางคนฝากเงินน้อย เพื่อกู้มาก ขณะที่บางคนก็เอาเงินมาฝาก เพื่อรับผลกำไรอย่างเดียว ซึ่งกรรมการกลุ่มก็ได้ชี้แจงให้สมาชิกฟังไว้อย่างน่าสนใจว่า ‘คนฝากเพื่อกู้ แม้จะฝาก 100 บาทก็ไม่น่าจะเป็นไร ถ้าผู้ฝากคนนั้นมีปัญญาผ่อนส่งเงินกู้ เพราะถ้าไม่ผ่อน ก็จะถูกยึดหลักทรัพย์ สมาชิก

ควรจะเห็นใจเขา เพราะเขาไม่มีเงินซื้อสิ่งของ จึงมาเป็นสมาชิก เพื่อจะได้กู้เงินไปซื้อของ จะเป็นราคา 1 หมืน 2 หมืน หรือ 1 แสน ก็แล้วแต่ ก็ต้องถือว่าเขามาทำประโยชน์ให้กับกลุ่ม คือทำให้กลุ่มได้กำไรนั่นเอง ส่วนกรณีคนฝากเพื่อกำไร ก็ถือว่าทำดีและทำประโยชน์ให้กลุ่ม แม้จะไม่เคยกู้ แต่ก็เอาเงินมาฝาก ทำให้พวกเราซึ่งเป็นผู้กู้ ได้ซื้อของตามที่ต้องการ คนที่ฝากกับกลุ่มมากๆ ก็ต้องถือว่าทำประโยชน์ให้กับกลุ่มมาก' แม้จะมีรายละเอียดในหลักการและการปฏิบัติแตกต่างกันบ้าง แต่เหตุผลที่แกนนำกลุ่มบ้านทรายขาวให้ไว้ข้างต้น สะท้อนให้เห็นวิธีคิดและการเฉลียวผลประโยชน์ในกลุ่มสมาชิกผู้ฝากเงินที่มีจำนวนและสัดส่วนต่างกันของกลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

ในเรื่องของการกู้ยืม กลุ่มออมทรัพย์ส่วนใหญ่มีการกำหนดมาตรการ เงื่อนไข และหลักเกณฑ์พิจารณาค่อนข้างละเอียด แต่ก็มักจะคำนึงถึงความเป็นธรรมค่อนข้างมาก บางชุมชน เช่น บ้านขามป้อม สาคี และแหลมซ้อ กลุ่มใช้วิธีเฉลี่ยเงินกู้ในแต่ละครั้งให้กระจายเท่าๆ กันไปในหมู่สมาชิกที่ต้องการกู้ นอกจากนี้ กลุ่มยังได้กำหนดเงื่อนไขให้สมาชิกกู้ยืมไปเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายรักษาพยาบาล การศึกษาและเหตุฉุกเฉินอื่นๆ เป็นหลัก หรือไม่ก็ให้ความสำคัญกับเหตุผลความจำเป็นดังกล่าวในอันดับต้นๆ ดังนั้น ในเมื่อกลุ่มคนที่ยากจน มักจะประสบกับปัญหาเหล่านี้มากกว่าคนกลุ่มอื่น เงื่อนไขและมาตรการเช่นนี้ จึงมีส่วนช่วยกระจายทุน โอกาสและความเป็นธรรมในชุมชน ได้พอสมควร

ที่บ้านนาหว้า เพื่อสร้างแรงจูงใจให้ชาวบ้านที่ยากจนและขาดแหล่งเงินกู้เข้าร่วมกิจกรรม กลุ่มได้วางหลักเกณฑ์ให้คนจนและคนที่มีเงินฝากน้อย สามารถกู้เงินมากกว่าเงินฝากได้หลายเท่า ขณะที่คนที่มีฐานะและมีเงินฝากมาก กลับกู้เงินเป็นสัดส่วนกับเงินฝากได้น้อยกว่า เช่น คนมีเงินฝาก 50 บาทกู้ได้ถึง 2,500 บาท หรือ 50 เท่าของเงินฝาก ขณะที่คนมีเงินฝาก 50,000 บาท สามารถกู้ได้ 100,000 บาท หรือ 1 เท่าของเงินฝาก ที่บ้านทรายขาว กลุ่มกำหนดให้ผู้กู้ต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน แต่ในกรณี คนยากจนไม่มีหลักทรัพย์ แต่ต้องการกู้เงิน ทางกลุ่มก็อนุโลมให้คณะกรรมการเป็นผู้ค้ำประกันได้ในวงเงินไม่เกิน 5,000 บาท

ในเรื่องของสวัสดิการ กองทุนและกลุ่มออมทรัพย์ที่มีสวัสดิการให้กับสมาชิก ก็มักจะวางหลักเกณฑ์ในการพิจารณาที่คำนึงถึงความเป็นธรรมด้วยเช่นกัน อาทิ การให้สวัสดิการต่างๆ กันโดยไม่คำนึงว่าใครมีเงินฝากมาก หรือน้อย ในกรณีที่กลุ่มเอาผลกำไรมาแบ่งปันเป็นสวัสดิการ เช่นที่บ้านนาหว้า ทรายขาว และแหลมซ้อ ก็ยังสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มสมาชิกบางกลุ่ม โดยเฉพาะสมาชิกที่มีเงินฝากมากและสมาชิกคนอื่นๆ (ซึ่งก็จะล้วนแต่จะได้เงินปันผลมากขึ้น ถ้าไม่ได้นำกำไรไปแบ่งเป็นเงินสวัสดิการ) ต้องยอมเสียประโยชน์ตัวเอง เพื่อที่สมาชิกทุกคนจะได้รับสวัสดิการ ซึ่งก็ดูจะเป็นการเฉลี่ยประโยชน์ของสมาชิกแต่ละคน ให้กลายรูปเป็นประโยชน์ส่วนรวมและเป็นการช่วยเหลือสมาชิกที่ลำบากยากจนด้วย ในกรณีของบ้านนาหว้า ที่มีกองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิตกว่า

60 กองทุน การกระจายประโยชน์และความเป็นธรรมในหมู่สมาชิกและชุมชน ยิ่งหลากหลายและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

แต่การจัดสวัสดิการนี้ ในชุมชนเกือบทุกกรณีศึกษาที่มีการจัดสวัสดิการรูปแบบต่างๆ การให้สวัสดิการจะจำกัดอยู่เฉพาะกับสมาชิกกลุ่มเท่านั้น ดังนั้นในชุมชนที่ชาวบ้านบางคนไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่ม เช่น ที่สาคลี แหลมฮ้อและหนองสะโน เงื่อนไข่นี้จึงเท่ากับตัดสิทธิ์ที่จะได้รับสวัสดิการของชาวบ้านกลุ่มที่ไม่ได้เป็นสมาชิกนี้ (ซึ่งน่าจะมีคนที่ยากจนรวมอยู่ด้วย) ไปด้วย แต่ก็มีกรณียกเว้นที่บ้านทรายขาว ซึ่งมีการให้สวัสดิการครอบคลุม ถึงชาวบ้านที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ด้วย อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขการจำกัดสวัสดิการให้เฉพาะกับสมาชิก อาจจะเป็นสิ่งจำเป็น เพราะมิฉะนั้นก็อาจจะทำให้เกิดปัญหา moral hazard และ free rider ขึ้นมาได้ เนื่องจากมีคนได้ประโยชน์โดยที่ไม่ต้องลงทุนทำอะไรให้กลุ่มเลย ปัญหานี้อาจจะส่งผลกระทบต่อความรู้สึกและแรงจูงใจของสมาชิกกลุ่มในที่สุด เว้นเสียแต่ว่ากลุ่มออมทรัพย์มีขนาดใหญ่ ชาวบ้านเป็นสมาชิกกันเกือบหมด เงินสะสมมากและมีความเข้มแข็งมั่นคงแล้ว การให้สวัสดิการช่วยเหลือคนยากจนหรือคนที่ไม่ได้เป็นสมาชิก อาจจะกระทำได้ โดยไม่มีผลเสียกับสมาชิกและกลุ่ม

บทบาทกองทุนในการจัดสวัสดิการสุขภาพและการพัฒนา

ประสบการณ์ในพื้นที่และการพูดคุยกับชาวบ้านในหลายชุมชน ชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่ชาวบ้านเรียกว่า ‘ชีวิตความเป็นอยู่’ ดูจะมีความหมายและความสำคัญกว่า สุขภาพอนามัยในความหมายของรัฐ ความหมายของสุขภาพในบริบทของชุมชน มีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันหลายอย่าง อาทิเช่น ประสบการณ์และความทรงจำเกี่ยวกับโรคระบาดและความยากลำบากในอดีต การใช้จ่ายสมุนไพรและหมอดำแย การขยายตัวของคลินิกหมอชิตยา โรงพยาบาลของรัฐและเอกชน ขณะที่ก็มีปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้องเรื่องความคิด ความรู้ และการปฏิบัติด้านสุขภาพของชาวบ้านหลายอย่างเช่นกัน คือ การติดต่อกับภายนอก การรับรู้ข่าวสาร บทบาทของเจ้าหน้าที่ การขยายตัวบริการสาธารณสุขทั้งเอกชนและรัฐบาล ร้านขายยา ระบบการผลิตที่มุ่งเอากำไรและชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวบ้าน ความเร่งร้อน การทำงานหนัก การให้ความสำคัญกับเวลา การเข้าถึงและการบริการสุขภาพของชาวบ้านจึงมีหลายแบบ ทั้งร้านขายยา คลินิก และโรงพยาบาลรัฐและเอกชน

ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ความคิดและความหมายของสุขภาพในชุมชนจึงเปลี่ยนไป เช่น ยาสมุนไพรและหมอดำแยค่อยๆ ลดบทบาทลง หมอพื้นบ้านก็ทยอยตายไป ไม่มีใครสืบทอดทักษะความรู้ต่อ ขณะที่ยาและวิธีการสมัยใหม่ค่อยๆ แทรกเข้ามาในรูปแบบและวาระโอกาสต่างๆ เช่น หมอคลินิกชิตยาซึ่งหายเร็ว ยาชุดซึ่งได้ผลเร็ว (การหายเร็วอาจจะบ่งบอกถึงความต้องการชาวบ้านที่ต้องการพ้นไปจากความเจ็บป่วย ความไม่แน่นอน ความเสี่ยงและอันตราย) และคลินิก หรือโรงพยาบาลเอกชนที่ให้บริการดีกว่าสถานีนามัยและโรงพยาบาลของรัฐ

การดำเนินงานแบบแยกส่วนของหน่วยงานต่างๆ ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับชาวบ้าน โดยเฉพาะโครงการพัฒนาของแต่ละหน่วยงาน ที่ต่างคนต่างทำ ก็มีผลสำคัญทำให้การจัดการเรื่องสุขภาพของชุมชนมีข้อจำกัดไปด้วย นอกจากนี้ความหมายสุขภาพ ยังมีนัยยะของความไม่เท่าเทียมกันแทรกซ้อนอยู่ด้วย เช่น การที่สมาชิกหมู่บ้านบางคนที่เป็นข้าราชการและชาวบ้านบางคนที่มีลูกเป็นข้าราชการจะได้รับสวัสดิการการรักษาพยาบาล ขณะที่คนอื่นๆ ไม่ได้รับ เป็นต้น

การอภิปรายข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า ความคิด ความเข้าใจและการปฏิบัติด้านสุขภาพของชาวบ้านในสังคมชนบทมีการเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากการพัฒนาความทันสมัย การขยายตัวของตลาด การพัฒนาเชิงพาณิชย์ การขยายตัวของภาคเอกชน การครอบงำและประสิทธิภาพของการแพทย์แผนใหม่ ตลอดจนนโยบายและบทบาทในการให้บริการสุขภาพของภาครัฐ ขณะเดียวกันความหมายของสุขภาพและการจัดการสุขภาพก็มีความหลากหลายและแตกต่างกันออกไปมากขึ้น โดยอาจจะแยกประเด็นพิจารณาเปรียบเทียบได้ดังนี้ : (1) สุขภาพในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตความเป็นอยู่ แตกต่างกับสุขภาพในฐานะเป็นกิจกรรมด้านสาธารณสุข (ของรัฐ) ที่แยกออกไปต่างหาก ในหลายกรณี ชาวบ้านมีความเห็นว่าโครงการพัฒนาด้านสาธารณสุข เช่น การขุดน้ำหนัก การบริการสาธารณสุข การรณรงค์ความสะอาด การฉีดวัคซีน ไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการดำรงชีพ รายได้และความเป็นอยู่ในหมู่บ้าน (2) คุณภาพของบริการที่ชาวบ้านในชนบทได้รับ ต่ำกว่าคุณภาพบริการที่คนในเมืองได้รับ (3) ประสิทธิภาพการแพทย์สมัยใหม่ สูงกว่าประสิทธิภาพการรักษาแบบพื้นบ้าน (4) คุณภาพของบริการภาคเอกชน ดีกว่าคุณภาพบริการในภาครัฐ (5) ข้าราชการได้รับสวัสดิการสุขภาพและอื่นๆ ดีกว่าชาวบ้านทั่วไป (6) การจัดการและดูแลสุขภาพอนามัยของแต่ละคนในครัวเรือน เปรียบเทียบกับการจัดการสุขภาพในระดับกลุ่ม หรือในระดับชุมชน (7) การจัดการสวัสดิการและสุขภาพของกลุ่ม หรือชุมชน เปรียบเทียบกับการจัดการในภาครัฐ และ (8) การมองปัญหาสุขภาพในฐานะเป็นความรับผิดชอบของชุมชน เมื่อเทียบกับการมองปัญหาสุขภาพที่เป็นความรับผิดชอบของรัฐ

ถ้าพิจารณาประเด็นต่างๆ ข้างต้น จะเห็นได้ว่าการจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกในรูปของ ค่ารักษาพยาบาล (เฉพาะโรงพยาบาลของรัฐ) การให้ค่าใช้จ่ายแก่ญาติที่ไปเฝ้าไข้และการช่วยออกค่าใช้จ่ายในงานฌาปนกิจ จึงเป็นสวัสดิการและวิธีการจัดการสุขภาพของชาวบ้านอย่างหนึ่งเท่านั้น ในบรรดาวิธีการจัดการที่หลากหลาย อาทิ การซื้อยากินเอง การใช้ยาสมุนไพร การซื้อบัตรสุขภาพ การใช้สวัสดิการของบุตรที่เป็นข้าราชการ การใช้บัตรสงเคราะห์ประเภทต่างๆ ของรัฐ การใช้บริการสาธารณสุขต่างๆ การใช้บริการเอกชนและการใช้บริการภาครัฐ เป็นต้น

การตัดสินใจของชาวบ้านที่จะเลือกการใช้บริการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างปนกันไป ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง อาทิ ความรุนแรงของความเจ็บป่วย ฐานะรายได้ การเข้าถึงสิทธิหรือสวัสดิการต่างๆ ผลกระทบจากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ (ทำให้ชาวบ้านบางส่วนก็หันมาใช้บริการ

อนามัยมากขึ้นและข้อบ่งชี้สุขภาพมากขึ้น) ตลอดจนความต้องการความสะดวกสบายและความต้องการบริการที่มีคุณภาพทัดเทียมคนอื่น กิจกรรมและบริการสุขภาพอนามัยที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อชาวบ้านจึงมีหลายแบบ อาทิเช่น การจัดสวัสดิการการรักษาพยาบาล การใช้บัตรสุขภาพ การส่งเสริมและร่วมมือในกิจกรรมบริการของสาธารณสุข การป้องกันสุขภาพอนามัย การส่งเสริมให้ได้ใช้และเข้าถึงบริการสุขภาพที่มีคุณภาพ ไม่ว่าจะเป็นเอกชน หรือภาครัฐ เป็นต้น

คำถามก็คือว่า กลุ่มออมทรัพย์และกองทุนชุมชนมีบทบาทในเรื่องสุขภาพอนามัยอย่างไร? ข้อมูลภาคสนามชี้ให้เห็นว่า บทบาทนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดของแกนนำและชาวบ้านเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี การช่วยเหลือเกื้อกูลกันและการจัดสวัสดิการให้ทัดเทียมกับข้าราชการเป็นสำคัญ เป้าหมายในการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนชุมชนต่างๆ มักจะมีนัยยะความหมายการช่วยเหลือกันและกันตั้งแต่แรก แต่กลุ่มจะเน้นหนักการช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนด้านชีวิตความเป็นอยู่ให้พ้นจากความยากลำบากและเป็นการสร้างเสริมรายได้เสียก่อน เช่น การมีแหล่งออมเงินและกู้เงิน การมีร้านค้าและข้าวของเครื่องใช้ราคาถูกไว้ใช้ การให้บริการที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ด้านต่างๆ เป็นต้น ความพยายามเหล่านี้ ชี้ให้เห็นถึงความตั้งใจของแกนนำและชาวบ้านที่จะเอาชนะและเปลี่ยนแปลง ชีวิตความเป็นอยู่ที่ลำบาก สภาพด้อยโอกาสและภาวะเสียเปรียบที่ดำรงอยู่ในความนึกคิดของชุมชนชนบท ส่วนการทำกิจกรรมการช่วยเหลือกัน การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านอื่นๆ และการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิก เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากกลุ่มพัฒนาและสร้างฐานะการเงินของกลุ่มได้มั่นคงแล้ว

รูปแบบการช่วยเหลือกันในยามวิกฤตของชีวิตที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ การจัดตั้งกลุ่มฌาปนกิจ เนื่องจากความตายเป็นเรื่องใหญ่ เป็นความสูญเสีย และเป็นปัญหาสำคัญของครัวเรือนนั้นๆ ความรุนแรงและความเข้มข้นของปัญหาและการสูญเสียเนื่องจากความตาย เป็นเรื่องใหญ่ที่ผู้คนและชุมชนต้องเผชิญและรับรู้กันอยู่มานานแล้ว การช่วยเหลือกันในรูปของกลุ่มฌาปนกิจ จึงมักจะเกิดขึ้นและมีขึ้นก่อนหน้าการจัดตั้งกองทุนและกลุ่มออมทรัพย์ ส่วนการเจ็บป่วยและสุขภาพอนามัยดูจะมีลักษณะเป็นปัญหาส่วนตัวและมีผลกระทบรุนแรงน้อยกว่าความสูญเสียอันเนื่องมาจากความตาย แต่กระนั้นแนวคิดเรื่องการจัดสวัสดิการ (การรักษาพยาบาลและอื่นๆ) แม้จะเป็นเรื่องใหม่ แต่ก็ เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ที่พัวพันกัน ความใกล้ชิดและรูปแบบการช่วยเหลือเกื้อกูลกันที่มีอยู่ในชุมชนอยู่แล้ว ซึ่งแต่ละชุมชนจะมีมากหรือน้อย แล้วแต่กรณีและแล้วแต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น

ในหลายชุมชน เช่น ที่บ้านทรายขาว นาหว้า หนองสะโน ขามป้อม และแหลมส้อ ธรรมนิยมปฏิบัติและวัฒนธรรมช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ยังเป็นพื้นฐานสำคัญของสวัสดิการที่กองทุนและกลุ่มออมทรัพย์จัดให้แก่สมาชิก ไม่ว่าจะเป็นรูปของการช่วยเหลือให้เงิน หรือการให้สิ่งของแก่ครอบครัวที่สูญเสียสมาชิกไป (ดูตารางที่ 4) ในกรณีของกองทุนขนาดใหญ่ เช่น บ้านนาหว้า กลุ่มยังมี

สวัสดิการอื่นๆ เช่น ให้เงินกู้ยืมไม่มีดอกเบี้ยเพื่อใช้จ่ายในงานศพและให้เช่าอสังหาริมทรัพย์ที่จำเป็นต้อง
ในในงานในราคาถูก เป็นต้น ส่วนการให้สวัสดิการค่ารักษาพยาบาล จะเป็นแนวคิดใหม่ ที่เกิดจาก
การเปรียบเทียบข้อแตกต่างระหว่างสิ่งที่ชาวบ้านได้รับ กับสิ่งที่คนกลุ่มข้าราชการและคนในเมืองได้
รับมากกว่าและการให้สวัสดิการส่วนนี้ จะเกิดขึ้นต่อเมื่อกลุ่มประสบความสำเร็จและมีขนาดใหญ่
พอสมควรแล้ว ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างกิจกรรมกลุ่มฌาปนกิจและการจัดสวัสดิการ จะเป็น
เป็นกระบวนการที่ตั้งอยู่บนฐานของวัฒนธรรมการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชนเป็นสำคัญ

คำถามก็คือว่า การพิจารณาบทบาทของกองทุนชุมชนในการจัดสวัสดิการสุขภาพ เป็น
การพิจารณาการจัดสวัสดิการสุขภาพในด้านไหนบ้าง? กองทุนชุมชนควรจะขยายบทบาทเฉพาะใน
เรื่องการจัดสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลให้กับสมาชิกเท่านั้น หรือ กลุ่มองค์กรชุมชน ควรจะเข้าไป
ควบคุม ดูแลและจัดการบริการภาครัฐให้มีประสิทธิภาพด้วย หรือเข้าไปมีบทบาทในการปรับปรุงทำ
ให้บริการและคุณภาพที่อนามัย โรงพยาบาลชุมชนและโรงพยาบาลจังหวัด ดีเท่าๆ กับภาคเอกชน? ปัญหาเหล่านี้เป็นประเด็นที่กลุ่มเข้าใจและเห็นความสำคัญหรือไม่? ถ้ากลุ่มเห็นเป็นปัญหาต้อง
เข้าไปแก้ไข ก็จะเป็นเรื่องหนึ่ง แต่ถ้ากลุ่มเห็นว่าเป็นเรื่องของรัฐ รัฐต้องแก้ ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง หรือถ้า
กลุ่มไม่รู้จะทำอย่างไร ก็ต้องปล่อยให้เป็นเรื่องของแต่ละคนแต่ละครอบครัวไป บางคนก็คงไปซื้อยา
กินเอง บางคนก็ต้องไปคลินิก หรือไปโรงพยาบาลเอกชนแทน

ในทุกชุมชน ค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลของชาวบ้าน เมื่อเทียบกับสัดส่วนค่าใช้จ่าย
อื่นๆ แล้ว จัดอยู่ในอันดับท้ายสุดและเป็นที่น่าสังเกตว่า ชุมชนที่อยู่ใกล้เมืองจะมีเงินค่าใช้จ่ายใน
การรักษาพยาบาลสูงกว่าชุมชนในชนบท และสัดส่วนของสมาชิกที่ไปใช้บริการโรงพยาบาลและคลี
นิกเอกชนก็สูงเช่นกัน ค่าใช้จ่ายที่สูงกว่านี้จึงน่าจะเนื่องมาจากการสามารถเข้าถึงและความพอใจที่
จะใช้บริการสุขภาพของเอกชนมากกว่าบริการในภาครัฐของสมาชิกในชุมชนเหล่านี้

การขยายและการปรับปรุงคุณภาพบริการสาธารณสุขของภาครัฐ ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านม
ได้ช่วยให้ผู้คนและชาวบ้านในชุมชนต่างๆ ทั้งในเมืองและนอกเมือง ทั้งที่อยู่ใกล้และที่ห่างไกลศูนย์
กลางความเจริญ ได้มีโอกาสได้เข้าถึงและใช้บริการสาธารณสุขในด้านต่างๆ กว้างขวางและครอบคลุม
มากยิ่งขึ้น เครื่องชี้และดัชนีด้านสุขภาพอนามัยของประเทศ ก็บ่งชี้ให้เห็นถึงสถานะสุขภาพ
ประชาชนที่ดีขึ้นในหลายๆ ด้าน แต่ความแตกต่างในการเข้าถึงและการได้รับการบริการระหว่าง
กลุ่มคนต่างๆ ยังดำรงและมีอยู่ นี่ยังไม่นับรวมถึงคุณภาพของบริการสุขภาพ ที่ชาวบ้านในหลายพื้น
ที่ อาจจะยังเชื่อและคิดว่า ยังอ่อนด้อยกว่าบริการของภาคเอกชน

ตารางที่ 4 แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านในทุกชุมชนที่ศึกษา สามารถเข้าถึงบริการสุขภาพได้ ทั้ง
ของภาครัฐและเอกชน เช่น การซื้อยา การไปคลินิก หรือโรงพยาบาลเอกชน โรงพยาบาลรัฐและ
สถานอนามัยและได้รับการด้านสวัสดิการต่างๆ ด้วย เช่น บัตรสุขภาพ บัตรสงเคราะห์แม่และเด็ก

บัตรสงเคราะห์คนชรา สวัสดิการข้าราชการ เป็นต้น แต่การเข้าถึงและสัดส่วนการให้บริการสุขภาพต่างๆ เหล่านี้มีแตกต่างกันทั้งภายในและระหว่างชุมชน เช่น ในชุมชนบ้านทรายขาวและบ้านนาหว้า บางคนมีบุตรเป็นข้าราชการและสามารถใช้สวัสดิการของบุตรได้ ขณะที่คนอื่นไม่มี ในบ้านทรายขาวเองซึ่งอยู่ใกล้เมือง ก็มีชาวบ้านที่มีฐานะบางคนเลือกใช้บริการจากคลินิกเอกชน ขณะที่อีกหลายคนต้องพึ่งสถานอนามัยและโรงพยาบาลของรัฐเป็นหลัก เป็นต้น นอกจากนี้ ความแตกต่างในการเข้าถึงบริการสุขภาพระหว่างชุมชนที่ศึกษาก็ปรากฏให้เห็นได้เช่นกัน เช่น ในชุมชนที่อยู่ใกล้เมืองหรือในเขตเมือง เช่น บ้านทรายขาว ชุมชนสาคลีและบ้านแหลมซ้อ การใช้บัตรสุขภาพอยู่ในระดับปานกลางถึงต่ำ ขณะที่ค่าใช้จ่ายในการรักษาสุขภาพสูงกว่า ชุมชนอื่นๆ เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่สามารถเข้าถึงและเลือกใช้บริการโรงพยาบาลและคลินิกเอกชนในสัดส่วนที่สูง โดยมีคุณภาพบริการและความสะดวก เป็นแรงจูงใจสำคัญ แม้จะเสียค่าใช้จ่ายแพงกว่า ขณะเดียวกันก็ดูจะเป็นไปได้ที่จะมีพฤติกรรมการใช้ยาและการใช้บริการเกินความจำเป็น แทรกซ้อนอยู่ด้วย ขณะที่ในชุมชนชนบท เช่น บ้านนาหว้า บ้านทรายขาว บ้านขามป้อม สัดส่วนชาวบ้านที่มีบัตรสุขภาพมีตั้งแต่ปานกลางถึงสูง (58% - 65%) ยกเว้นบ้านหนองสะโน ซึ่งมีสัดส่วนผู้มีบัตรสุขภาพต่ำ แต่เกือบทุกชุมชน มีสัดส่วนการให้บริการสุขภาพในภาคเอกชนต่ำ เนื่องจากปัญหาความห่างไกล ค่าใช้จ่ายที่สูงและความยากลำบากในการเดินทางยกเว้นบ้านทรายขาวซึ่งอยู่ค่อนข้างใกล้เมือง

ตัวเลขและข้อมูลเหล่านี้ ยังชี้ให้เห็นว่า ประสิทธิภาพและวิธีการรักษาด้วยการแพทย์สมัยใหม่ มีอิทธิพลและบทบาทสูงต่อพฤติกรรมสุขภาพของชาวบ้านและได้แทรกซ้อนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในทุกชุมชน แม้แต่ในชุมชนที่มีการใช้ระบบการแพทย์พื้นบ้าน เช่นที่บ้านหนองสะโนและชุมชนสาคลี ข้อสรุปนี้ แสดงให้เห็นว่า ความพยายามของบางชุมชนในการพัฒนาระบบการจัดการสุขภาพทางเลือกขึ้นมา ดูจะยังไม่เป็นทางเลือกแท้จริงขึ้นมาได้ เพราะสมาชิกก็ยังพึ่งพิงระบบการแพทย์สมัยใหม่อยู่ค่อนข้างมาก

ข้อมูลจากกรณีศึกษา ชี้ให้เห็นว่า ชาวบ้านในชุมชนต่างๆ สามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุขและสุขภาพอนามัย ทั้งของภาครัฐและเอกชนในรูปแบบต่างๆ กัน การพิจารณาบทบาทของกองทุนชุมชนในการจัดสวัสดิการสุขภาพ จึงมีประเด็นต้องพิจารณาด้วยว่า รัฐได้จัดสวัสดิการในรูปแบบต่างให้ชาวบ้านในชุมชนอยู่แล้ว เช่น โครงการบัตรสุขภาพ บัตรสงเคราะห์ต่างๆ ในสัดส่วนและจำนวนมากบ้างน้อยบ้าง การรณรงค์และให้บริการสุขภาพอนามัยในชุมชน การให้บริการสถานียาอนามัย โรงพยาบาลชุมชนและโรงพยาบาลจังหวัด เป็นต้น ปัญหาของบริการและสวัสดิการเหล่านี้ก็คือคุณภาพและความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงบริการของชาวบ้าน เมื่อเทียบกับคนในเมือง ชนชั้นกลาง หรือกลุ่มข้าราชการ

ในระดับหนึ่งกองทุนชุมชนหรือกลุ่มออมทรัพย์ สามารถช่วยให้สมาชิกเข้าถึงบริการเหล่านี้ได้ดีขึ้นบ้าง เช่น มีเงินซื้อบัตรสุขภาพ มีเงินกู้ฉุกเฉิน กลุ่มช่วยประสานและส่งเสริมงานและกิจกรรม

ด้านสาธารณสุข ขณะเดียวกันก็ช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายในการใช้บริการไปได้บางส่วน เช่น ช่วยให้มีเงินเก็บ มีเงินกู้ยามฉุกเฉิน สวัสดิการการรักษาพยาบาลและค่าเฝ้าไข้ การที่กลุ่มออมทรัพย์จะช่วยสมาชิกเรื่องสวัสดิการได้มากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับขนาดของกองทุน และความต้องการของสมาชิก (ต้องการแบ่งกำไรไปจัดสวัสดิการหรือไม่?) เป็นสำคัญ แต่ก็ต้องเข้าใจด้วยว่า การจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์ ไม่ได้แก้ปัญหาคุณภาพและความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงสวัสดิการและบริการสุขภาพ ซึ่งเป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง หรือปัญหาด้านนโยบายและการจัดสรรงบประมาณ ดังนั้น การจะคาดหวังให้กลุ่มออมทรัพย์เหล่านี้จัดสวัสดิการสุขภาพให้กับชุมชน จึงต้องพิจารณากันด้วยว่า ภายใต้นโยบายและโครงสร้างการจัดสรรทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรม ที่ส่งผลให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงบริการสุขภาพและมีคนบางกลุ่มในสังคม ที่ได้รับสวัสดิการสุขภาพเปล่าๆ จากรัฐนี้ ทำไมกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนชุมชนต้องเข้ามามีบทบาทในการจัดสวัสดิการด้านสุขภาพด้วย?

ในกรณีที่กลุ่มออมทรัพย์และกองทุนชุมชนจำเป็นต้องเข้ามาร่วมจัดสวัสดิการสุขภาพให้กับชาวบ้านในชุมชน ด้วยเงื่อนไขความจำเป็นบางประการ คำถามที่ต้องคิดกันต่อไป ก็คือ บทบาทและหน้าที่ของกองทุนชุมชนควรจะเป็นการจัดสวัสดิการสุขภาพในด้านไหน? เรื่องอะไร? และมีขอบเขตแค่ไหน? เนื่องจากบริการและสวัสดิการสุขภาพในแต่ละเรื่องมีปัญหาและความยุ่งยากแตกต่างกันไป เช่น สวัสดิการการรักษาพยาบาล การดูแลรักษาสุขภาพแวดล้อมและสุขภาพอนามัย การปรับปรุงคุณภาพและบริการสาธารณสุขของภาครัฐ เป็นต้น เท่าที่ปรากฏ รูปแบบการจัดสวัสดิการสุขภาพของกลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ ทำหน้าที่เป็น 'ระบบสวัสดิการชุมชน' (community safety net) ได้ค่อนข้างจำกัด ทั้งในแง่จำนวนเงินและความครอบคลุม เมื่อเปรียบเทียบกับ ระบบสวัสดิการของภาครัฐ ประเด็นที่ต้องพิจารณาก็คือ ระบบสวัสดิการชุมชน (community safety net) นี้ คงไม่สามารถเข้ามาแทนที่ หรือทดแทน ระบบสวัสดิการของรัฐได้ แต่อาจจะเข้ามาช่วยเสริม (ดูแล ตรวจสอบและรองรับคนที่ตกหล่น) และกระจายประโยชน์จากระบบที่มีอยู่แล้วให้มีประสิทธิภาพ เป็นธรรมและเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ดียิ่งขึ้นได้

ประเด็นที่ว่า การให้บริการและการจัดสวัสดิการ มีส่วนช่วยเสริมให้กลุ่มเข้มแข็งหรือไม่ยังไม่ชัดเจน ในบางพื้นที่สวัสดิการดูจะเป็นปัจจัยช่วยเสริมความเข้มแข็งและการยอมรับของกลุ่มออมทรัพย์ เช่น ที่บ้านนาหว้าและบ้านทรายขาว แต่ดูเหมือนว่าในสถานการณ์ที่จำกัดจำเขี่ย เช่น ขนาดกองทุนน้อยและชาวบ้านปัญหานี้สินมีมาก การจัดสวัสดิการอาจจะมีผลเสีย ทำให้สมาชิกถอนตัวได้ (การถอนตัวและปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่ได้หมายถึงว่า ชาวบ้านไม่เห็นความสำคัญของการจัดสวัสดิการ เพียงแต่ไม่ได้ให้ความสำคัญในอันดับต้นๆ ในกรณีนี้ ถ้ากองทุนมีขนาดใหญ่และเข้มแข็ง สมาชิกคงไม่ปฏิเสธเรื่องสวัสดิการ) อีกทั้งบางพื้นที่ที่กลุ่มออมทรัพย์มีการให้สวัสดิการโดยไม่มี การคำนึงถึงความเข้มแข็งของกองทุน ฐานะความพร้อมและปัญหานอกเหนือความคาดหมาย

อื่นๆ เช่นที่ บ้านขามป้อม การจัดสวัสดิการ ก็สามารถสร้างปัญหาถึงจุดขาดทุน ไม่มีเงินจ่าย จนต้องล้มเลิกไปได้เช่นกัน ปัญหานี้ชี้ให้เห็นว่า การที่กลุ่มออมทรัพย์และกองทุนชุมชนให้ความสำคัญกับสวัสดิการเกินไป อาจจะเป็นปัญหาขึ้นมาได้ บทเรียนและประสบการณ์การจัดการจากกองทุนที่ประสบความสำเร็จ ซึ่งมักจะเริ่มจัดทำสวัสดิการ เมื่อมีความพร้อม หรือมีเงินทุนมากพอ ดูจะเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องเผยแพร่และถ่ายทอดให้กับกลุ่มอื่นๆ ที่สนใจ

นอกเหนือไปจากการจัดสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลแล้ว บทบาทของกองทุนในการจัดการสุขภาพ ในความหมายของการจัดการดูแลป้องกันสุขภาพยังไม่ชัดเจนนัก ในด้านหนึ่งชาวบ้านถือว่าการมีฐานะและชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีเป็นเรื่องสำคัญ โดยมีผลพวงที่จะตามมาก็คือ การมีสุขภาพอนามัยที่ดี กองทุนส่วนใหญ่จึงให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจและยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ หลังจากนั้นถึงหันมาสนใจปัญหาคุณภาพชีวิต ในอีกด้านหนึ่ง กลุ่มออมทรัพย์และกองทุนหลายแห่ง จะมีบทบาทประสานและเชื่อมโยงกับกิจกรรมด้านสาธารณสุขและกลุ่มอื่นๆ ในชุมชนด้วย เช่น กิจกรรมของเจ้าหน้าที่อนามัย กองทุนสาธารณสุข การแพทย์พื้นบ้าน การรักษาสุขภาพ เป็นต้น

บทบาท ทางเลือกและข้อเสนอแนะ

ความล้มเหลวในการจัดการสวัสดิการของกลุ่มแม่บ้านขามป้อม และความสำเร็จในการจัดสวัสดิการของกลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้าและกลุ่มอื่นๆ (รวมทั้งกองทุนชุมชนที่ไม่อยู่ในกรณีศึกษาเช่น กลุ่มออมทรัพย์คลองเปรียะ) ดูจะทำให้แนวคิดที่เชื่อกันว่า กองทุนและกลุ่มออมทรัพย์ที่เข้มแข็ง มั่นคง และใหญ่โต มักจะสามารถส่งเสริมคุณภาพชีวิต ให้บริการต่างๆ รวมทั้งจัดสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลให้สมาชิกในชุมชนได้ดีกว่ากองทุนอื่นๆ มีน้ำหนักและความสำคัญมากขึ้น แต่ข้อมูลภาคสนามจากกรณีศึกษาทั้งหมด ก็แสดงให้เห็นด้วยเช่นกันว่า ลักษณะการสะสมทุนและการขยายทุนของกลุ่มออมทรัพย์ ยังอยู่รูปของการออมและการกักเก็บกันเอง แม้กลุ่มจะมีกระบวนการบริหารจัดการเชิงธุรกิจ แต่ส่วนใหญ่ยังไม่มีภาระระดมทุนและการใช้ทุนไปในการลงทุนทางธุรกิจจริงๆ เลย ถ้าไรที่ได้ มาจากการกักเก็บเงินเป็นหลัก จะมีข้อยกเว้นบ้าง ก็คือ กลุ่มแม่บ้านทอดผ้าบ้านขามป้อมที่พัฒนากลุ่มจากกลุ่มกิจกรรมไปสู่การทำกลุ่มออมทรัพย์ หรือ กลุ่มกิจกรรมของบ้านทรายขาว ซึ่งเริ่มจากการทำงานเชิงธุรกิจก่อน เช่น สหกรณ์ร้านค้า กลุ่มขายยางแผ่น กลุ่มขายน้ำยาง กลุ่มปุ๋ย กลุ่มรถบรรทุก หลังจากนั้นกลุ่มถึงจะหันมาทำกลุ่มออมทรัพย์

ดังนั้น แนวคิดที่ให้ความสำคัญกับกองทุนขนาดที่เข้มแข็งมั่นคงในการจัดสวัสดิการสุขภาพ และการพัฒนาด้านอื่นๆ ควรจะได้รับการพิจารณากันปัญหา ข้อจำกัดและโอกาสกันให้รอบคอบ และจริงจังยิ่งขึ้น ในที่นี้ คณะวิจัยขอเสนอให้พิจารณาเป็นข้อๆ ดังนี้

1.) การขยาย หรือการปรับเปลี่ยนกองทุนชุมชนไปสู่การทำธุรกิจชุมชน การที่กลุ่มออมทรัพย์จำกัดฐานการสะสมทุนอยู่ที่การออมและการกู้ อาจจะเป็นข้อจำกัดในการขยายตัวทั้งในระยะสั้นและในระยะยาว ในระยะสั้น ก็อย่างเช่น กลุ่มออมทรัพย์ที่หนองสะโนและบ้านขามป้อม ซึ่งสามารถสะสมทุนได้จำกัด เพราะฐานความเป็นอยู่และรายได้ค่อนข้างยากจน ขณะที่กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ชุมชนสาคลีและบ้านแหลมซ้อ ก็สะสมทุนได้จำกัดเช่นกัน แต่ด้วยเงื่อนไขและปัญหาที่แตกต่างกันออกไป ส่วนข้อจำกัดในระยะยาว ก็จะได้เห็นได้จากกรณีของบ้านทรายขาวและบ้านนาหว้า เพราะแม้จะเป็นชุมชนที่ชาวบ้านมีรายได้สูงกว่า สามารถสะสมทุนและขยายขนาดกองทุนได้ใหญ่โต แต่ก็มีปัญหาขึ้นในช่วงวิกฤต เช่น มีเงินเหลือ ขนาดกองทุนลดและสมาชิกขาดส่ง เป็นต้น

นอกจากนี้ การสะสมและการขยายทุนบนฐานของการออมและการกู้ยืมที่จำกัดอยู่เฉพาะในแวดวงสมาชิกชุมชน ก็อาจจะถึงจุดอิ่มตัวได้ในที่สุด ขณะที่กิจกรรมของกลุ่มในการพัฒนาชุมชน คุณภาพชีวิตและการจัดสวัสดิการ ต้องใช้เงินทุนจากกำไรของกลุ่ม ถ้ากลุ่มต้องการขยายกิจกรรมเหล่านี้และให้บริการกับสมาชิกมากขึ้น อาจะหมายถึงว่ากองทุนเหล่านี้ ต้องหาทางสร้างกำไรด้วยวิธีอื่นควบคู่กันไปด้วย (ทั้งในรูปการขยายสมาชิกและการสร้างกำไรจากกิจกรรมอื่นๆ) แทนที่จะอาศัยฐานกำไรจากการกู้ยืมของคนจำนวนจำกัดและกำไรจากการปล่อยเงินกู้เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ ในชุมชนที่ผู้คนมีฐานะความเป็นอยู่ลำบาก มีรายได้น้อยและสามารถสะสมและขยายเงินออมได้จำกัด เช่น ที่บ้านหนองสะโนและขามป้อม การทำธุรกิจเพื่อสร้างและสะสมเงินกองทุน อาจจะเป็นทางเลือกที่เหมาะสมกว่า กรณีของกลุ่มขายน้ำยบบ้านทรายขาวและชุมชนอื่นๆ เช่น โรงสีข้าวชุมชนนาโหล เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นว่า การจัดตั้งกองทุนชุมชน อาจจะเริ่มต้นที่การทำกิจกรรมหรือธุรกิจที่เป็นการหารายได้ให้กับกลุ่มก่อน แทนที่จะเริ่มจากการออมของสมาชิก ซึ่งอาจจะทำได้ยากและใช้เวลานานกว่าจะเป็นผล จนสมาชิกขาดแรงจูงใจไปในที่สุด

ดังนั้น การระดมทุน หรือนำเงินกองทุนชุมชนไปลงทุน หรือทำธุรกิจร่วมกันเป็นกลุ่ม หรือการขยายและปรับเปลี่ยนการบริหารจัดการกองทุน ไปสู่การทำธุรกิจชุมชน เพื่อขยายการสะสมทุนและกำไรของกลุ่มและเพื่อกลุ่มจะได้มีเงินทุนไปใช้ในการจัดสวัสดิการจะได้เพิ่มมากขึ้น น่าจะเป็นลู่วางและทางเลือกที่สำคัญและน่าส่งเสริมอย่างหนึ่ง

การทำธุรกิจชุมชน หรือจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมหารายได้นี้ ควรจะคำนึงถึงลักษณะเฉพาะ ข้อจำกัด โอกาสและความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ด้วย ที่สำคัญ รัฐ หรือหน่วยงานรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนควรจะเข้ามาส่งเสริม ทักษะ การเรียนรู้ เทคโนโลยี การบริหารจัดการ การตลาดและการสร้างเครือข่ายกิจกรรม เพื่อให้กลุ่ม/ชุมชนสามารถเริ่มต้น พัฒนา แก้ไขปรับปรุงและขยายกิจกรรมให้ตั้งอยู่ได้ มีกำไร ทุนสะสมและขยายกิจกรรมต่อไปได้ในที่สุด

การปรับเปลี่ยนไปสู่การทำธุรกิจ หมายถึงความจำเป็นที่แกนนำ กรรมการและสมาชิกกลุ่มจะต้องมีการพัฒนาทักษะการบริหารจัดการในเชิงธุรกิจและการลงทุนในกิจการต่างๆ เพื่อแข่งขันกับธุรกิจเอกชนอื่นๆ ให้ได้ด้วย ไม่น่าสงสัยเลยว่า การเรียนรู้และการพัฒนาทักษะในเรื่องนี้ จะมีความซับซ้อนและยุ่งยากกว่า การบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์ แต่ถ้าการลงทุนธุรกิจของกลุ่มออมทรัพย์เป็นสิ่งที่จำเป็น นโยบายและมาตรการส่งเสริมจากภาครัฐ ที่เอื้อต่อการเริ่มต้นและการขยายตัวของธุรกิจชุมชนก็เป็นสิ่งจำเป็นด้วย เช่น การจัดตั้งกองทุนส่งเสริมการลงทุนธุรกิจชุมชน สถาบัน หรือองค์กรส่งเสริมทักษะและการพัฒนาธุรกิจชุมชน รวมทั้งการสร้างเครือข่าย หรือระบบการร่วมมือกันระหว่างชุมชนกับธุรกิจและอุตสาหกรรมภาคเอกชน เป็นต้น

แนวทาง การขยายเครือข่ายสมาชิกและกองทุนให้กว้างออกไป เพื่อขยายฐานการออมและการกักเก็บ เป็นประเด็นที่ต้องพิจารณาด้วย เพราะอาจจะเป็นทางออกของการเพิ่มขนาดกองทุนได้ แต่ก็ต้องคิดถึง ต้นทุนธุรกรรมและความเสี่ยงที่เพิ่มสูงขึ้นด้วย เท่าที่เป็นอยู่ การจัดการกองทุนจะจำกัดอยู่ในแวดวงสมาชิกที่รู้จักมักคุ้นกันดี หมู่บ้าน เพื่อนบ้านและญาติ มักจะเป็นขอบเขตที่กองทุนใช้เป็นฐานในการจัดตั้งกลุ่ม การขยายฐานสมาชิกให้กว้างออกไป จะต้องมีการจัดการที่ยุ่งยากกว่าเดิม ตัวอย่างที่บ้านคลองเปี้ยะ เป็นกรณีที่น่าสนใจที่กลุ่มสามารถขยายเครือข่ายครอบคลุมพื้นที่ในระดับตำบลได้ ประสบการณ์จากกรณีศึกษาชี้ให้เห็นว่า การจัดการกองทุน โดยที่ความเสี่ยง(หนี้สูญ หนี้เสีย)มีน้อย หรือไม่มีเลย เป็นเรื่องสำคัญ การขยายฐานการเงิน ขนาดกองทุนและจำนวนสมาชิกให้กว้างขวางขึ้นโดยควบคุมความเสี่ยงและต้นทุนธุรกรรมให้ต่ำ เป็นปัญหาที่ทำนายว่า กลุ่มจะทำได้อย่างไร ตัวอย่างบ้านทรายขาว ที่กลุ่มกำลังมีปัญหานี้เสียเนื่องจากการกักเก็บเงินของสมาชิกที่เป็นคนนอกหมู่บ้าน หรือปัญหาความล้มเหลวของกลุ่มออมทรัพย์บ้านสาคลี เป็นบทเรียนสำคัญที่ มาตรการส่งเสริมให้ขยายฐานสมาชิกให้กว้าง จะต้องนำไปพิจารณาด้วย

การให้ความสำคัญกับการขยายตัวของกองทุนข้างต้น ตั้งอยู่บนความเข้าใจในหลักการของกองทุนในพื้นที่ศึกษา ที่เน้นหนักการสร้างเสริมความเข้มแข็งมั่นคงก่อน ที่จะมีการจัดสวัสดิการช่วยเหลือกัน ไม่ว่าเป้าหมายการจัดตั้งกองทุนจะเป็นอย่างไร ข้อสรุปจากการวิจัยก็คือว่า กองทุนจะดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งและมั่นคง ก็ต่อเมื่อกลุ่มมีการบริหารจัดการแบบธุรกิจ นั่นคือ จะต้องมีการระบบ ระเบียบกติกาการทำงานและการควบคุมดูแลที่ดี รัดกุม โปร่งใสและตรวจสอบได้ นอกจากนี้กลุ่มต้องสามารถสะสมเงินทุน สร้างกำไร มีเงินปันผลและสร้างประโยชน์ให้กับสมาชิกอย่างเป็นรูปธรรมและสอดคล้องกับปัญหาความต้องการของสมาชิกและชุมชนด้วย ขณะที่การให้ความสำคัญกับการให้สวัสดิการและการช่วยเหลือกัน โดยไม่คำนึงถึงฐานะความพร้อมด้านการเงินและความเป็นไปได้ ทำให้กลุ่มล้มได้ (เช่น การจัดตั้งสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านขามป้อม) แม้แต่ในกรณีที่กลุ่มจัดตั้งขึ้นมาด้วยเป้าหมายทางสังคม (แก้ปัญหาความยากจน เสริมการพึ่งตัวเองและสวัสดิการชุมชน) มากกว่าที่จะเน้นการสะสมทุนและการขยายตัวกองทุน เช่น กลุ่ม

สัจจะออมทรัพย์ในชุมชนสากลและที่บ้านแหลมซ้อ แต่กระนั้น กลุ่มก็ยังอาศัยและใช้ระบบและระเบียบการบริหารจัดการเงินทุนของกลุ่มเชิงธุรกิจและที่สำคัญ จะต้องไม่ลืมว่า กองทุนและกลุ่มออมทรัพย์จะช่วยเหลือสมาชิกและชุมชนในเรื่องต่างๆ รวมทั้งสวัสดิการได้มาก หรือน้อย ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับขนาด กำไรและความมั่นคงของกองทุนเป็นสำคัญ

2.) การขยายบทบาทของกลุ่มและกองทุนชุมชน เข้าไปในกิจกรรมและองค์กรท้องถิ่น โดยเฉพาะการเข้าไปมีบทบาทโดยตรงในองค์กรการเมืองท้องถิ่น เพื่อควบคุมการจัดสรรและการนำงบประมาณและทรัพยากรอื่นๆ มาใช้ให้เป็นประโยชน์กับกลุ่มและชุมชนนั้น อาจจะได้เป็นผลดีต่อกลุ่มเสมอไป กองทุนและกิจกรรมกลุ่มมีส่วนสร้างความความเข้มแข็งและความรู้สึกเป็นกลุ่มก้อนในหมู่สมาชิกและชุมชนได้ในระดับหนึ่ง กิจกรรมอย่างเช่น การประชุมร่วมกัน การถกเถียง การเรียนรู้ แก้ปัญหา การระดมทุน ความสามารถในการแก้และจัดการปัญหา การจัดสวัสดิการ การให้ความช่วยเหลือกัน ช่วยสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิด ความรู้สึกเป็นกลุ่มก้อนและความภาคภูมิใจในชื่อเสียง และการรับรู้จากภายนอก แต่ความขัดแย้งและความไม่พึงพอใจในหมู่สมาชิก ก็ยังมีอยู่ เป็นปกติ แต่ในชุมชนที่มีกองทุนและกลุ่มออมทรัพย์ การประชุมและกิจกรรมกลุ่มเป็นสิ่งที่ช่วยเสริม งาน กิจกรรมและประเพณีส่วนรวมของชุมชนได้เป็นอย่างดี แต่ก็ต้องเข้าใจกันด้วยว่า กองทุนไม่ใช่คำตอบของปัญหาทุกอย่างของชุมชน ความคาดหวังที่จะให้กองทุนทำหน้าที่หลายๆอย่าง รวมทั้งเป็นฐานสร้างเสริมความเข้มแข็งชุมชน อาจจะเป็นเรื่องที่เกินเลยและเพ้อฝันจนเกินไป โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ชุมชนมีโครงสร้างที่แตกต่างและหลากหลายกันมาก หรือชาวบ้านส่วนใหญ่ก็มีความเป็นอยู่ลำบาก หรือมีชีวิตอยู่แบบต้องดิ้นรนต่างคนต่างอยู่ ในสภาพการณ์ที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่กับปัญหานานับประการเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นอกเหนือจากกองทุนและกลุ่มออมทรัพย์แล้ว พิธีกรรม งาน ประเพณี กลุ่มสังคมและกิจกรรมร่วมกันอื่นๆ ในชุมชน ดูจะเป็นสิ่งที่สำคัญไม่น้อย ที่จะช่วยเสริมสร้าง จรรยาลง หล่อเลี้ยงและยึดโยงความรู้สึกเป็นกลุ่มและความผูกพันกันในชุมชนไว้ได้

นอกจากนี้ ประสบการณ์ภาคสนามและพื้นที่อื่นๆ ชี้ให้เห็นว่าปัญหาความขัดแย้งการแข่งขันและการแย่งชิงผลประโยชน์และอำนาจการเมืองในท้องถิ่น อาจส่งผลกระทบต่อการทำงานของกลุ่ม หรือทำให้เกิดความบาดหมางกันในหมู่แกนนำขึ้นได้ อย่างเช่นกรณีบ้านทรายขาว ความขัดแย้งในหมู่แกนนำกลุ่ม เนื่องจากการเข้าไปทำงานและการเลือกตั้ง อบต. ส่งผลต่อการสถานะดำรงอยู่ของกลุ่มพอสมควร ขณะที่รูปแบบการขยายบทบาทของกองทุน ในลักษณะเป็นกลุ่มเครือข่าย กับกลุ่มและองค์กรภายนอก เพื่อดึงทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์และการวางตัวในฐานะเป็นผู้ประสานงานและกลุ่มผลักดันการใช้งบประมาณและทรัพยากรในท้องถิ่นให้ตรงกับความต้องการของกลุ่มและชุมชน เช่น อย่างในกรณีของบ้านนาหว้าและชุมชนสากล ดูจะเป็นแนวทางการทำงานพัฒนาร่วมกับองค์กรต่างๆทั้งภายในและภายนอกชุมชน ได้ดีกว่า การที่กลุ่มออมทรัพย์

จะขยายบทบาท ทั้งทางตรงและทางอ้อม เข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการวางแผนเรื่องสำคัญๆ ในองค์กรบริหารต่างๆ ในระดับท้องถิ่น เป็นเรื่องที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างแนบแน่น โดยเฉพาะภายใต้โครงสร้างการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นในปัจจุบัน แต่กลุ่มก็ต้องระมัดระวังและเรียนรู้ที่จะจัดการกับปัญหาความขัดแย้งและผลประโยชน์ที่ตามมาด้วยเช่นกัน

3.) บทบาทและการมีส่วนร่วมของกองทุนในการจัดสวัสดิการสุขภาพและในกิจกรรมด้านสาธารณสุขในชุมชนและท้องถิ่น ชาวบ้านในชุมชนต่างๆ สามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุขและสุขภาพอนามัย ทั้งของภาครัฐและเอกชน ในรูปแบบต่างๆ กัน ขณะที่รัฐก็ได้จัดสวัสดิการสุขภาพรูปแบบต่างๆ (เช่น โครงการบัตรสุขภาพ บัตรสงเคราะห์ต่างๆ และบริการอื่นๆ) ให้ชาวบ้านอยู่แล้วด้วยในสัดส่วนและจำนวนมากบ้างน้อยบ้าง ในระดับหนึ่งกองทุนชุมชน หรือกลุ่มออมทรัพย์ สามารถช่วยให้สมาชิกเข้าถึงบริการเหล่านี้ได้ดีขึ้นบ้าง พร้อมๆ กับการได้ช่วยสมาชิกลดภาระค่าใช้จ่ายในการใช้บริการไปได้บางส่วน การที่กลุ่มออมทรัพย์จะช่วยสมาชิกเรื่องสวัสดิการได้มาก หรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดของกองทุนและความต้องการของสมาชิก (ต้องการแบ่งกำไรไปจัดสวัสดิการหรือไม่?) เป็นสำคัญ การจะคาดหวังให้กลุ่มออมทรัพย์เหล่านี้จัดสวัสดิการสุขภาพให้กับชุมชน จึงต้องพิจารณากันด้วยว่า ภายใต้นโยบายและโครงสร้างการจัดสรรทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรม ที่ส่งผลให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงบริการสุขภาพจากรัฐ ทำให้กลุ่มออมทรัพย์และกองทุนชุมชนต้องเข้ามามีบทบาทในการจัดสวัสดิการด้านสุขภาพด้วย?

ในกรณีที่กลุ่มออมทรัพย์และกองทุนชุมชนจำเป็นต้องเข้ามาร่วมจัดสวัสดิการสุขภาพให้กับชาวบ้านในชุมชน ด้วยเงื่อนไขความจำเป็นบางประการ คำถามที่ต้องคิดกันต่อไป ก็คือ บทบาทและหน้าที่ของกองทุนชุมชนควรจะเป็นการจัดสวัสดิการสุขภาพในด้านไหน? เรื่องอะไร? และมีขอบเขตแค่ไหน? เนื่องจากบริการและสวัสดิการสุขภาพ ในแต่ละเรื่องมีปัญหาและความยุ่งยากแตกต่างกันไป เช่น สวัสดิการค่ารักษาพยาบาล การดูแลรักษาสุขภาพแวดล้อมและสุขภาพอนามัย การปรับปรุงคุณภาพและบริการสาธารณสุขของภาครัฐ เป็นต้น นอกจากนี้ในกรณีที่กองทุนมีขนาดใหญ่และมีความมั่นคง หรือในกรณีที่ชุมชนมีกองทุนที่ให้ความสำคัญกับการจัดสวัสดิการอยู่แล้ว บทบาทการมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการสุขภาพที่เป็นไปได้ของกองทุนและกลุ่มออมทรัพย์ อาจจะอยู่ในรูปแบบต่างๆ ตามความเหมาะสม เช่น การระดมทุนสมทบค่าใช้จ่าย (cost sharing) ค่าบริการและการดูแลสุขภาพของสมาชิกและชุมชนในกรณีที่จำเป็น การระดมทุนให้สมาชิกและชุมชนเข้าร่วมในระบบประกันสุขภาพ (risk sharing) แห่งชาติ ตลอดจนการมีบทบาทและส่วนร่วมในการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงการบริหารจัดการบริการสาธารณสุขในท้องถิ่นระดับต่างๆ ภายใต้บริบทการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นและการปรับเปลี่ยนนโยบายสุขภาพใหม่ๆ ของรัฐ

อย่างไรก็ตาม เท่าที่ปรากฏ รูปแบบการจัดสวัสดิการสุขภาพของกลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ ทำหน้าที่เป็น 'ระบบสวัสดิการชุมชน' (community safety net) ได้ค่อนข้างจำกัด ทั้งในแง่จำนวนเงิน

และความครอบคลุม โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับระบบสวัสดิการของภาครัฐ ประเด็นที่ต้องพิจารณาก็คือ ระบบสวัสดิการชุมชน (community safety net) นี้ คงไม่สามารถเข้ามาแทนที่หรือทดแทน ระบบสวัสดิการของรัฐได้ แต่อาจจะเข้ามาช่วยเสริม (ดูแล ตรวจสอบ และรองรับคนที่ตกหล่น) และกระจายประโยชน์จากระบบที่มีอยู่แล้วให้มีประสิทธิภาพ เป็นธรรมและเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ดียิ่งขึ้นได้

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นว่า แม้ว่าบทบาทที่เป็นรูปธรรมของกองทุนชุมชน อาจจะยังจำกัดอยู่เฉพาะการส่งเสริมการเข้าถึงและการช่วยแบ่งเบาค่าใช้จ่ายในการไปใช้บริการสุขภาพภาครัฐ แต่ชุมชนหลายแห่ง ก็มีกองทุนและกิจกรรมที่ส่งเสริมและเชื่อมโยงกับกิจกรรมในด้านการพัฒนาชุมชน คุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ทั่วไป แม้ผลกระทบของกองทุนและกิจกรรมเหล่านี้ ในด้านสุขภาพจะยังไม่ชัดเจน แต่ก็ดูจะถือได้ว่าเป็นมาตรการที่มีลักษณะเป็นเชิงป้องกันและดูแลสุขภาพอนามัยของสมาชิกและชุมชนได้พอสมควร ดังถามก็คือว่า บทบาทของเจ้าหน้าที่และหน่วยงานด้านสาธารณสุข ทั้งในระดับพื้นที่และในระดับนโยบาย ได้คำนึงถึงและให้ความสำคัญกับกลุ่ม กองทุนและกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้หรือไม่ พุทธิอีกอย่างก็คือ การจะให้กองทุนชุมชนเข้าไปร่วมมือและประสานงานกับหน่วยงานสาธารณสุข ต้องขึ้นอยู่กับว่า ทำที่ วิธีการและกระบวนการทำงานของหน่วยงานสาธารณสุขในพื้นที่เป็นอย่างไร โดยเฉพาะในเรื่องการจัดสวัสดิการและการจัดการสุขภาพโดยชุมชน การให้ชุมชนและชาวบ้านเข้าไปมีบทบาทในการจัดการสุขภาพชุมชนบทบาทขึ้น จึงหมายถึงความจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและเป้าหมายการทำงานของหน่วยงานท้องถิ่นด้วย ประสพการณ์จากพื้นที่ ในเรื่องกองทุนยาและกองทุนบัตรสุขภาพ ชี้ให้เห็นว่า หน่วยงานสาธารณสุขในพื้นที่ยังไม่ได้เข้าไปใช้ประโยชน์ พัฒนาและส่งเสริมศักยภาพของชาวบ้านและชุมชนในพื้นที่ แม้แต่ในชุมชนที่มีการจัดการกองทุนค่อนข้างเข้มแข็ง มากนัก

4.) มาตรการการให้เงินทุนสมทบ (matching fund) และเงินทุนสวัสดิการชุมชน (community welfare fund) ประสพการณ์และข้อมูลจากกรณีศึกษา แสดงให้เห็นว่า ความคิดและความต้องการเรื่องสวัสดิการและการจัดสวัสดิการสุขภาพให้กับสมาชิก เป็นประเด็นที่กลุ่มออมทรัพย์และกองทุนต่างๆ ตระหนักและรับรู้อยู่ สวัสดิการในรูปของกองทุน หรือสวัสดิการฌาปนกิจศพ เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่มีอยู่ในทุกพื้นที่ ความสัมพันธ์ใกล้ชิดและความรู้สึกผูกพันกันในชุมชน ก็เป็นพื้นฐานสำคัญ ทำให้ความรู้สึกรู้สึกและความต้องการช่วยเหลือกันและกันในเรื่องต่างๆ ของชาวบ้าน โดยเฉพาะในยามวิกฤติ ยังดำรงอยู่ ขณะเดียวกัน แนวคิดเรื่องสวัสดิการและการจัดการสุขภาพ ก็ได้มีการพูดคุยและเผยแพร่ออกไปอย่างแพร่หลาย นี่ยังไม่นับถึง มาตรการและนโยบายในภาครัฐ ที่เข้าไปเผยแพร่และส่งเสริมการจัดตั้งกองทุนเพื่อสุขภาพในรูปแบบต่างๆ ตลอดจนปัญหาความแตกต่างด้านคุณภาพและความยากลำบากในการเข้าถึงบริการสุขภาพที่ชาวบ้านรับรู้กันโดยทั่วไป สิ่งเหล่านี้คือบริบทและเงื่อนไข ที่ผลักดันให้กลุ่มออมทรัพย์มีมาตรการและ

กิจกรรมด้านสวัสดิการที่เป็นช่วยเหลือกันและกันขึ้นมา ในรูปแบบต่างๆ มากบ้างน้อยมาก ตามแต่ทักษะและประสบการณ์ของกลุ่มและที่สำคัญก็คือฐานะการเงินและขนาดของกองทุน

กลุ่มออมทรัพย์ มีส่วนทั้งทางตรงและทางอ้อม ในการช่วยส่งเสริมให้สมาชิกมีรายได้และความเป็นอยู่ดีขึ้น ซึ่งก็หมายถึง ความสามารถที่สมาชิกจะเข้าถึงบริการและสวัสดิการภาครัฐได้ง่ายและดีขึ้นไปด้วย แต่บทบาทนี้จะจำกัดเฉพาะอยู่ในกลุ่มกองทุนขนาดใหญ่และเข้มแข็ง ขณะที่กองทุนที่ยังเล็กและเพิ่งเริ่มต้น ยังต้องปล่อยให้ภาระนี้ เป็นเรื่องของสมาชิกแต่ละคนไป หรือแม้แต่จะจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก ก็ทำได้ไม่มากนัก ในสถานการณ์เช่นนี้ แนวคิดและมาตรการให้เงินทุนสมทบ (matching fund) ในการจัดสวัสดิการ จะให้ประโยชน์กับสมาชิกที่มีกองทุนสวัสดิการขนาดใหญ่และเข้มแข็งมากกว่า ขณะที่ในชุมชนที่มีเงินทุนกลุ่มออมทรัพย์น้อยและมีข้อจำกัดในการสะสมหรือเพิ่มขนาดของกองทุนสวัสดิการ จะไม่ได้ประโยชน์ แนวคิดและมาตรการเพิ่มเงินสมทบ แม้จะมีข้อดีและช่วยส่งเสริมให้ชุมชนพัฒนากลุ่มให้โตขึ้น แต่ดังที่กล่าวไปข้างต้นแล้วว่า ในบางชุมชน (ซึ่งน่าจะเป็นชุมชนส่วนใหญ่ด้วย) การสะสมทุนทำได้ยากและจำกัดจำเขี่ยกว่าชุมชนอื่น ดังนั้น การให้เงินทุนสมทบ อาจจะสร้างและเพิ่มความไม่เท่าเทียมกันระหว่างชุมชนให้มากขึ้นได้ (ดังเช่นที่โครงการและหน่วยงานภาครัฐและเอกชน มักจะแห่กันไปส่งเสริมชุมชนและกลุ่มออมทรัพย์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี ขณะที่ชุมชนเล็กๆ ที่ยังไม่มีกองทุน หรือกลุ่มออมทรัพย์มีขนาดเล็กและเพิ่งเริ่มต้น มักจะไม่ได้ได้รับความสนใจ)

แนวคิดและมาตรการให้เงินทุนสมทบ ในการจัดสวัสดิการจะเป็นมาตรการของรัฐที่น่าสนใจและมีความสำคัญยิ่ง ถ้าได้มีการนำเอาหลักเกณฑ์ ที่พิจารณาถึงสภาพปัญหาและความหลากหลายของชุมชนและการกระจายประโยชน์ออกไปในวงกว้าง อาทิเช่น 1) การให้เงินสมทบกับกองทุนที่มีสมาชิกรอบคลุมประชากรมาก โดยไม่คำนึงถึงวงเงินที่กองทุนมี โดยระบุให้ใช้เงินสมทบเพื่อจัดสวัสดิการแก่สมาชิก เพื่อส่งเสริมกองทุนที่ชุมชนมีส่วนร่วมมาก ให้มีบทบาทและเป็นกลไกในการจัดสวัสดิการให้ชุมชนแทนรัฐ 2) การให้เงินสมทบกับกองทุนขนาดใหญ่ ซึ่งแสดงว่ากรรมการมีขีดความสามารถในการบริหารสูง เพื่อให้กองทุนมีทุนเพิ่มและสามารถขยายผลตอบแทนได้มากขึ้น ในเวลาอันรวดเร็ว 3) การให้เงินสมทบกับกองทุนที่มีเงินและสมาชิกไม่มาก เพื่อให้กองทุนสามารถจัดกิจกรรมและให้บริการสวัสดิการแก่สมาชิกและชุมชนในระยะเริ่มต้น เพื่อสร้างแรงจูงใจและเป็นการประชาสัมพันธ์บทบาทของกองทุนให้สมาชิกทราบและสนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกมากขึ้น เป็นต้น

ดังนั้น ในหลายๆ ชุมชน การใช้มาตรการส่งเสริมให้กองทุนเล็กๆ ขยายฐานโตขึ้น หรือใช้มาตรการอื่น ที่ช่วยเสริมสร้างความสามารถของกลุ่มและชุมชน ในการจัดการสวัสดิการและการตั้งกองทุนสวัสดิการ โดยไม่คำนึงถึงขนาดกองทุนที่มีอยู่แล้ว จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นด้วยเช่นกัน มาตรการส่งเสริมดังกล่าว จะต้องมีความหมายเพื่อเข้าไปดูแลส่งเสริมและผลักดัน ระบบ วิธีการและแนวคิด

รวมทั้งการจัดสรร 'เงินทุนสวัสดิการชุมชน' (community welfare fund) เข้าไปเสริมการจัดสวัสดิการและการจัดการสุขภาพที่มีอยู่แล้วในชุมชนหรือยังไม่มีอยู่ให้เกิดขึ้น โดยไม่คำนึงถึงว่า ชุมชนจะมีกลุ่มออมทรัพย์หรือไม่หรือมีเงินทุนอยู่มากน้อยแค่ไหน มาตรการเหล่านี้ให้ความสำคัญกับแนวคิดที่ว่า การจัดการสวัสดิการและสุขภาพของชุมชนสามารถกระทำได้ โดยไม่ต้องอาศัยฐานและประสบการณ์จากการบริหารจัดการกองทุน หรือกลุ่มออมทรัพย์ แต่ให้ความสำคัญกับ 'ทุนทางวัฒนธรรม' หรือ 'ทุนทางสังคม' ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ในชุมชน เครือญาติ ประเพณีการช่วยเหลือกันและกัน หรือทักษะ ประสบการณ์และความสามารถในการบริหารจัดการกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มแรงงาน กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น

การพิจารณาทักษะและประสบการณ์ในการจัดการกิจกรรม หรือการทำงานธุรกิจ หรือการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมและปัญหาอื่นๆ ของชุมชน ในฐานะที่เป็น 'ทุน' หมายถึงว่า ในชุมชนหลายต่อหลายแห่ง ที่ไม่มีกลุ่มออมทรัพย์ แต่มีกลุ่มและกิจกรรมอื่นๆ ก็อาจจะมีศักยภาพและมีทุนที่จะพัฒนาทักษะและความสามารถในการบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการสุขภาพขึ้นมาได้ ปัญหาก็คือว่า การส่งเสริมและการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการนี้ จะเกิดขึ้นและดำเนินไปในรูปแบบเดียวกับกองทุนสุขภาพ หรือกองทุนอื่นๆ โดยรัฐหรือไม่ เพราะถ้าดำเนินการจัดตั้งแบบเดียวกันเป็นพิมพ์เขียวที่ใช้กับทุกที่ทุกแห่ง การดำเนินการก็จะประสบปัญหา เดียวกันเหมือนที่ผ่านมา ในที่สุดก็จะล้มเหลวและเหลือแต่ชื่อ แต่ไม่มีกิจกรรมต่อเนื่อง ขาดความเข้มแข็งและยั่งยืนในที่สุด

5.) การส่งเสริม การเรียนรู้ การสร้างและการพัฒนาทักษะความสามารถ (capacity building) ในการจัดการ การเปลี่ยนใจทักและเป้าหมายไปอยู่ที่การส่งเสริมและจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนขึ้น โดยไม่ต้องยึดเอาฐานการเงินกลุ่มออมทรัพย์ หรือกองทุนที่มีอยู่เดิมเป็นหลัก หรือไม่ต้องยึดถือหลักเกณฑ์ว่าต้องตั้งกลุ่มออมทรัพย์ให้ได้เสียก่อน ดูจะเป็นการสร้างเสริมความเท่าเทียมกันระหว่างชุมชนและการสนับสนุนมาตรการให้เงินสมทบที่คำนึงถึงความหลากหลายของกองทุนและชุมชน ให้ได้ผลมากกว่า ในกรณีเช่นนี้ มาตรการที่ใช้ จึงควรจะเป็นเรื่องของ 'การส่งเสริม การเรียนรู้ การสร้างและการพัฒนาทักษะความสามารถ' (capacity building) ในการบริหารจัดการ การสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยใช้บทเรียนและประสบการณ์ หลักการบริการกองทุนที่ประสบความสำเร็จมาเป็นแนวทาง นอกจากนี้ การปรับเปลี่ยนท่าทีและนโยบายของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การจัดโครงสร้างอำนาจที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วม ตลอดจนการกระจายการตัดสินใจและการจัดสรรทุนและทรัพยากรอื่นๆ ให้ชุมชนรับผิดชอบมากขึ้น ก็เป็นเงื่อนไขสำคัญ ที่จะเอื้อต่อการรวมกลุ่มและการพัฒนาทักษะในการจัดการของชาวบ้านในแต่ละชุมชนด้วย

มาตรการการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนขึ้น จึงจำเป็นต้องมีรูปแบบและวิธีการเป็นขั้นตอนและสอดคล้องกับสภาพปัญหาและลักษณะเฉพาะในแต่ละพื้นที่

ในชุมชนเขตชานเมือง หรือในเขตเมือง การจัดตั้งกองทุนและการจัดสวัสดิการอาจจะทำได้ยาก เพราะปัญหาความต้องการเงินทุน แตกต่างไปจากชุมชนชนบท แต่การจัดตั้งกลุ่มในรูปของ 'กลุ่มประชาคม' (civic groups) หรือ 'กลุ่มผลประโยชน์ร่วมกัน' (interest groups) อาจจะทำได้ง่ายกว่า มาตรการส่งเสริมการจัดตั้งและรวมกลุ่มเพื่อประโยชน์ของกลุ่มและชุมชน อาจจะเน้นการให้ความสำคัญในแง่ของการตั้ง 'กลุ่มอาสาสมัคร' หรือ 'ชมรม' ต่างๆ (voluntary groups) เพื่อปกป้องและรักษาผลประโยชน์คนกลุ่มต่างๆ เช่น ชมรมผู้สูงอายุ ชมรมกลุ่มอาสาสมัครสุขภาพ กลุ่มพัฒนาชุมชน ขึ้นมาได้ ในชุมชนเมือง กลุ่มอาจจะต้องหลากหลาย เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาและความหลากหลายของชุมชน

6.) นโยบายและการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้าง ในชุมชนที่มีกองทุนเข้มแข็ง การให้เงินทุนสมทบ (matching fund) อาจจะเป็นมาตรการที่สร้างความมั่นคงให้กับกลุ่มและเสริมศักยภาพในการให้บริการให้กว้างขวางและครอบคลุมมาก แต่ในกรณีชุมชนที่มีกองทุนขนาดเล็ก หรือเพิ่งเริ่มต้น หรือมีข้อจำกัดในการขยายตัว หรือยังไม่มีกองทุนเลย การจัดสรรเงินทุนสวัสดิการให้ชุมชนดูแลและจัดการ (community welfare fund) ควบคู่ไปกับการส่งเสริมและการพัฒนาทักษะการบริหารจัดการกองทุนและการจัดสวัสดิการสุขภาพ (capacity building) บนพื้นฐานของประสบการณ์และทักษะที่มีอยู่ในรูปกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มฌาปนกิจและกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ อาจจะเป็นมาตรการที่เหมาะสมกว่า อย่างไรก็ตาม การจะหวังมาตรการเหล่านี้เกิดผลลัพธ์ตามที่คาดหวังกันไว้ จำเป็นที่จะต้องมีการดำเนินการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายและเชิงโครงสร้างอื่นๆ ควบคู่ไปด้วย

แนวคิดที่ชาวบ้านถือว่ากลุ่มออมทรัพย์คือ 'กอไผ่' หรือ 'แม่' ส่วนกองทุนสวัสดิการที่ 'หน่อ' หรือ 'ลูก' ชี้ให้เห็นว่า ชาวบ้านถือเอากลุ่มออมทรัพย์เป็นหลักสำคัญ ก่อนที่จะเริ่มให้บริการสวัสดิการอื่นๆ มาตรการที่ต้องคิดก็คือ ทำอย่างไรจะให้กลุ่มและกองทุนมีขนาดใหญ่ มีทุนสะสมมาก เข้มแข็ง มีการบริหารจัดการที่ดี จนกระทั่งกลุ่มสามารถขยายบริการด้านสวัสดิการและสุขภาพอื่นๆ ให้กับสมาชิกได้ นอกเหนือจากมาตรการข้างต้น เรื่องที่ต้องคิดเพิ่มเติมก็คือ การขยายตัวและการเติบโตของกลุ่มออมทรัพย์ ขึ้นอยู่กับฐานะความเป็นอยู่ที่ดีของสมาชิกและชาวบ้านในชุมชนด้วย มาตรการส่งเสริมให้กลุ่มออมทรัพย์เติบโตและเข้มแข็ง จำเป็นต้องการสร้าง ความเข้มแข็งและมั่นคงให้กับสมาชิกและชาวบ้านในชุมชนด้วย มาตรการเหล่านี้ ได้แก่ การเพิ่มรายได้ การสะสมทุน การลดภาระหนี้สินและการยกฐานะความเป็นอยู่ทั่วไปของชาวบ้านและชุมชน

ปัญหาการยกฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านนี้ ต้องพิจารณาถึงมาตรการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับโครงสร้าง หรือระดับมหภาคด้วย อาทิเช่น นโยบายและมาตรการที่มุ่งพัฒนาภาคเกษตร เพื่อยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ชาวบ้านอย่างจริงจัง การลดช่องว่างและการสร้างความเท่าเทียมระหว่างเมืองและชนบท ระบบและโครงสร้างตลาดและการค้าที่เป็นธรรม การยกเลิกมาตรการที่

ถ่ายเททุนและทรัพยากรออกจากชุมชนชนบท การส่งเสริมการลงทุนในระดับชุมชนและท้องถิ่น การส่งเสริมชุมชนและท้องถิ่นให้มีทางเลือกและรู้เท่าทันการพัฒนาธุรกิจชุมชนและเครือข่ายการตลาดสินค้าและผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นให้กว้างขวาง การส่งเสริมการกระจายอำนาจและการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการบริหารจัดการการเงิน การคลัง การสาธารณสุข การศึกษาและการปกครองในระดับท้องถิ่นอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ตลอดจนการปรับเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจ การบริหารจัดการ และการใช้ทรัพยากรของประเทศและท้องถิ่น ที่เอื้อและส่งเสริมการกระจายโอกาส ทุนและทรัพยากรอื่นๆ ลงไปสู่ชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านและชุมชนได้เรียนรู้ ปรับเปลี่ยน สังคมประสบการณ์และพัฒนาทักษะการจัดการปัญหาสุขภาพและปัญหาอื่นๆ ที่พวกเขาเผชิญอยู่ได้ด้วยตัวเองมากยิ่งขึ้น

รายงานวิจัย

กองทุนและการจัดสวัสดิการสุขภาพของชุมชน :

บทบาทและทางเลือกในการพัฒนา

กรณีศึกษาชุมชนภาคกลาง

สุรัสวดี หุ่นพยนต์

โครงการวิจัยนี้
ได้รับการสนับสนุนจาก
สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.)

คำนำ

รายงานการวิจัยฉบับนี้ ถือเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง “ กองทุน และการจัดสวัสดิการสุขภาพของชุมชน : บทบาทและทางเลือกในการพัฒนา ” ซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) กระทรวงสาธารณสุข ประจำปีงบประมาณ 2541

โครงการวิจัยดังกล่าว ได้มีการกำหนดพื้นที่ชุมชนเพื่อเป็นกรณีศึกษา 3 ภูมิภาค ๆ ละ 2 ชุมชน รวม 6 ชุมชน ได้แก่ ภาคใต้ 2 ชุมชนคือ บ้านนาหว้า หมู่ที่ 1 ตำบลนาหว้า อำเภอนะ จ.สงขลา และบ้านทรายขาว หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ซึ่งมี ผศ.ดร. วัฒนา สุกถันศิลป์ อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เป็นผู้รับผิดชอบกรณีศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2 ชุมชน คือ บ้านหนองสะโน ตำบลนาม่อง อำเภอกุศบาก จังหวัดสกลนคร และบ้านขามป้อม ตำบลชีเหล็ก อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด มี อาจารย์ ดร.นลินี ตันธุนิธย์ อาจารย์ประจำคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นผู้รับผิดชอบ ส่วนกรณีศึกษาชุมชนภาคกลาง 2 ชุมชน คือ ชุมชนสาครลี อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และบ้านแหลมซ้อย หมู่ที่ 2 ตำบลเนินทราย อำเภอเมือง จังหวัดตราด มี ผศ.สุรัสวดี หุ่นพยนต์ อาจารย์ประจำสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นผู้รับผิดชอบ

รายงานฉบับนี้เป็นงานการศึกษา กรณีศึกษาชุมชนภาคกลาง 2 ชุมชน ที่มุ่งหาคำอธิบายถึงสภาพการเกิดขึ้นของ กองทุนชุมชน และการบริหารจัดการกองทุนที่เข้มแข็ง ศึกษาบทบาทและผลกระทบของกองทุน ที่มีต่อการจัดการสุขภาพของชุมชน และศึกษาบทบาทของกองทุนในฐานะเป็นองค์กรชุมชนในการจัดสวัสดิการสุขภาพ ว่าจะเป็นกลยุทธ์ และทางเลือกในการระดมทรัพยากร พัฒนาความเข้มแข็ง และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทของไทยได้หรือไม่ ซึ่งทั้ง 3 ประเด็นใหญ่นี้ คือเป็นคำถามวิจัยใหญ่ของโครงการวิจัยดังกล่าว

ชุมชนทั้งสอง ที่ใช้เป็นกรณีศึกษาภาคกลางนั้น มีความแตกต่างกันมากในเรื่อง ขนาดของชุมชน ความห่างไกลเมือง การใกล้แหล่งอุตสาหกรรม และบทเรียนกลุ่มออมทรัพย์ แต่มีความคล้ายคลึงกันในหลายประการ เช่น ความเป็นชุมชนเกษตรเก่าแก่ มีความสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ ที่มีชาวจีนอพยพอาศัยอยู่ อายุกว่า 150 ปี มีลักษณะเปลี่ยนจากชุมชนเกษตร มาเป็นชุมชนรับจ้าง และธุรกิจขนาดเล็กเหมือนกัน และเป็นชุมชนผู้อพยพใหม่ เช่นชาวอีสานอพยพในชุมชนสาครลีและชาวไทยเกาะกง และชาวเขมรอพยพในชุมชนแหลมซ้อย นอกจากนี้ทั้งสองชุมชนยังมีหน่วยงานของรัฐเข้าถึงชุมชนประมาณ 80 ปี เหมือนกันอีกด้วย รวมทั้งมีโรงเรียนมัธยมในชุมชนนานกว่า 40 ปีแล้วเช่นกัน

ปัจจุบันทั้งสองชุมชนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักดี ในฐานะที่เป็นชุมชนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเอง กิจกรรมการพัฒนาหลายอย่างเกิดขึ้น และดำเนินการโดยน้ำพักน้ำแรงของคนในชุมชนทั้งสิ้น ชุมชนสามารถระดมทรัพยากรภายนอก ทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน เข้ามาสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนได้อย่างมากมาย โดยเฉพาะชุมชนบ้านสาคลี ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่

ผลสำเร็จของการศึกษาชุมชนทั้งสองนี้ ได้รับความช่วยเหลืออย่างมากจาก นางสุภัทรา เจริญฤทธิ์ ประธานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ / ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 ตำบลเนินทราย อำเภอเมือง จังหวัดตราด นางสมรภัช จีระคม หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลเนินทราย อำเภอเมือง จังหวัดตราด อาจารย์สุมาลี เสียงเสนาะ ฝ่ายข้าราชการกลุ่มสัจจะฯ บ้านแหลมซ้อ และชาวบ้านแหลมซ้อจำนวนมาก ที่ร่วมให้ข้อมูลทั้งรายบุคคลและในรูปกลุ่ม นอกจากนี้อาจารย์ดวงใจ สุภาพงษ์ อาจารย์ประจำวิทยาลัยเทคนิคพระนครศรีอยุธยา อาจารย์สุภาพ ชาตินันท์ อาจารย์ประจำโรงเรียนสาคลีวิทยา นายแสวง พันธุ์เพ็ง ประธานกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี นางมณฑา สัญญาจิต กรรมการกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี นายเชิด พันธุ์เพ็ง นายชอบ พันธุ์เพ็ง และนายชอบ รักษา นางสาวยันต์ พรหมรักษา และชาวบ้านสาคลีจำนวนมาก ได้มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล และช่วยเหลือในการศึกษาครั้งนี้เป็นอย่างมาก ซึ่งในฐานะผู้ศึกษา ต้องขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	
ส่วนที่ 1 การเกิดขึ้นของกองทุนชุมชนและการบริหารจัดการที่เข้มแข็ง	2-1
1.1 บริบทและเงื่อนไขของชุมชน	2-1
1.1.1 ประวัติพัฒนาการความเป็นมาของชุมชน	2-1
1.1.2 นโยบายและโครงการพัฒนาของรัฐ	2-6
1.1.3 บทบาทขององค์กรพัฒนาและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น	2-7
1.1.4 ระดับการติดต่อและความสัมพันธ์กับเมือง	2-11
1.1.5 ขนาดและการเปลี่ยนแปลงด้านประชากร	2-11
1.1.6 ระบบและโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชน	2-13
1.1.7 ประเพณีและวัฒนธรรมการร่วมมือและช่วยเหลือกัน	2-18
1.1.8 สภาพปัญหาความยากจน หนี้สิน และปัญหาสุขภาพอนามัย	2-19
1.2 บริบททางด้านองค์กร วิธีการและกระบวนการบริหารกองทุน ให้เกิดความเข้มแข็ง	2-23
1.2.1 กลุ่มสัจจะหรือกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน และพัฒนาการ	2-23
1.2.2 ลักษณะองค์กรหรือกลุ่มสัจจะ ฯ	2-30
1.2.3 การบริหารจัดการการเงิน	2-35
1.2.4 การเสริมความเข้มแข็งให้สมาชิก	2-37
1.3 พัฒนาการของกองทุนชุมชน	2-39
1.3.1 การขยายตัวของกองทุน	2-42
1.3.2 วิธีการระดมทุน	2-45
1.3.3 การพัฒนาบทบาทหน้าที่ และทักษะการบริหารจัดการ	2-47
ส่วนที่ 2 บทบาทและผลกระทบของกองทุนที่มีต่อ การจัดการสุขภาพของชุมชน	2-49
2.1 การจัดการสุขภาพของกองทุน หรือกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์	2-49

	หน้า
2.1.1 บทบาทหน้าที่ในการจัดการสุขภาพ และรักษาพยาบาล	2-49
2.1.2 บทบาทในการดูแลป้องกันสุขภาพชุมชน	2-50
2.1.3 บทบาทในการจัดหาวัตถุดิบน้ำดื่มที่สะอาด	2-50
2.1.4 บทบาทในการให้ความรู้ด้านสภาพแวดล้อมและสภาพบ้านเรือนที่ปลอดภัย	2-50
2.1.5 บทบาทในการแก้ไขปัญหาโภชนาการ	2-50
2.2 การปรับเปลี่ยนบทบาทของกองทุน / กลุ่ม	2-52
2.3 ผลกระทบในด้านเศรษฐกิจและสังคมของกองทุน / กลุ่ม	2-54
2.3.1 ผลกระทบด้านฐานะอาชีพ การงานและรายได้	2-54
2.3.2 ผลกระทบทางสังคม	2-55
ส่วนที่ 3 กลุ่มหรือกองทุนในฐานะทางเลือก	2-62
3.1 บทบาทเสริมการเรียนรู้ของสมาชิก	2-62
3.2 บทบาทในการสร้างความตระหนักในพลัง/สำนึกในความเป็นกลุ่ม ฯ	2-64
3.3 บทบาทส่งเสริมการทำงานเป็นทีมของสมาชิก	2-65
3.4 บทบาทในการระดมทรัพยากรจากภาครัฐและเอกชน	2-66
ส่วนที่ 4 บทสรุป	2-69
4.1 สรุปบริบทเงื่อนไขของชุมชน	2-69
4.2 สรุปบริบทด้านองค์กร ฯ	2-75
4.3 สรุปบทบาท / ฐานะในการจัดสวัสดิการสุขภาพของชุมชน	2-79
4.4 สรุปผลกระทบทางสังคม และบทบาททางสังคมของกลุ่มต่อชุมชน	2-79
ภาคผนวก	
1. ข้อมูลหลักประกันสุขภาพชุมชนสากล	(1)
2. สรุปภาพข้อมูลพื้นฐานชุมชนตัวอย่าง	(1-8)
3. สภาพทั่วไปทางเศรษฐกิจ-สังคมของกลุ่มตัวอย่าง	(1-3)

ส่วนที่ 1

การเกิดขึ้นของกองทุนชุมชนและการบริหารจัดการที่เข้มแข็ง

การศึกษาวิจัยเรื่อง กองทุนและการจัดสวัสดิการสุขภาพของชุมชน : บทบาทและทางเลือกในการพัฒนา ในส่วนกรณีศึกษาชุมชนภาคกลางนั้น ได้คัดเลือกชุมชนตัวอย่างเพื่อการศึกษา 2 แห่ง คือ

1. ชุมชนสาคลี อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. ชุมชนแหลมซ้อ ตำบลเนินทราย อำเภอเมือง จังหวัดตราด

1.1 บริบทและเงื่อนไขของชุมชน

1.1.1 ประวัติพัฒนาการความเป็นมาของชุมชน

ชุมชนภาคกลางที่ได้คัดเลือก เพื่อนำมาเป็นกรณีศึกษาครั้งนี้ มี 2 ชุมชน คือ ชุมชนแหลมซ้อ ตำบลเนินทราย อำเภอเมือง จังหวัดตราด และชุมชนวัฒนธรรมคลองขนมจีน หรือชุมชนมารวิชัย หรือที่รู้จักกันขณะนี้ในชื่อ ชุมชนสาคลี อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จากการศึกษาประวัติพัฒนาการและความเป็นมาของชุมชน พบว่าทั้งสองชุมชนมีความคล้ายคลึงกันหลายประการ อาทิ อายุชุมชน บรรพบุรุษชาวจีนอพยพ ชุมชนเกษตรแต่อดีต การเปลี่ยนเป็นชุมชนรับจ้างและธุรกิจขนาดเล็ก มีกลุ่มสัจจะฯ อายุไม่เกิน 10 ปี ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ และชุมชนผู้อพยพ ซึ่งจะนำเสนอลักษณะคล้ายคลึงกันของชุมชนทั้งสอง เรียงลำดับดังนี้คือ

ก.) ชุมชนเก่าแก่อายุกว่าหนึ่งร้อยปี ทั้งสองชุมชนมีอายุมากกว่า 100 ปี โดยชุมชนสาคลีมีอายุกว่า 200 ปี ส่วนชุมชนแหลมซ้อ มีอายุมากกว่า 150 ปี แต่จะมีอายุถึง 200 ปี หรือไม่นั้นไม่มีผู้ใดทราบแน่ชัด

ข.) ชุมชนบรรพบุรุษชาวจีนอพยพ นอกจากชาวชุมชนจะเป็นคนไทยพื้นเมืองดั้งเดิมแล้ว ทั้งสองชุมชนยังเป็นชุมชนที่มีชาวจีนอพยพ เข้ามาตั้งรกรากมาแต่อดีตเหมือนกันอีกด้วย จากประวัติของชุมชนแหลมซ้อ เล่าสืบทอดกันมาว่า บรรพบุรุษเป็นชาวจีนล่องเรือมาแะพัก แล้วตั้งรกรากมีครอบครัวที่ชุมชนแห่งนี้ ดังจะเห็นได้จากธรรมเนียมการไหว้บรรพบุรุษ เมื่อมีงานแต่งงาน และใช้คำเรียก พ่อ ว่า “เตี้ย” และเรียก พี่ชาย ว่า “เฮี้ย” ซึ่งเชื่อว่าเพี้ยนมาจากคำว่า “เตี้ย” และ “เฮี้ย” ในภาษาจีน นั่นเอง

ส่วนชุมชนสาครลี้ก็เช่นเดียวกัน ประมาณหนึ่งร้อยปีที่แล้วมา มีชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งรกรากทำมาค้าขายอยู่ค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในสมัยที่ใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำ เป็นเส้นทางหลัก โดยอาศัยลำคลองขนมจีนนำผลผลิตไปจำหน่าย ชุมชนสาครลี้เคยเป็นชุมชนการค้า มีตลาดซื้อขายข้าวเปลือก เรียกว่าตลาดท่าเกวียน หรือบริเวณบ้านสาครลี้ปัจจุบัน ชาวจีนอพยพเข้ามาทำกิจการโรงสี และทำการค้า นำเสื้อผ้า ยารักษาโรค และสิ่งของจำเป็นมาขายให้ชาวบ้านพร้อมกับรับซื้อข้าวเปลือก และปลาออกไปขายในเมือง

ค.) ชุมชนเกษตรมาแต่อดีต ทั้งสองชุมชนเป็นชุมชนเกษตรกรรมเหมือนกัน กล่าวคือผู้คนในชุมชนมีอาชีพในการทำนา และทำสวนเหมือนกัน จะมีความแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย เช่น ชุมชนแหลมซ้อยนั้นมีการทำสวนผลไม้ ในลักษณะสวนหลังบ้านเพื่อขาย ควบคู่กับการทำนามาแต่ดั้งเดิม ส่วนชุมชนสาครลี้เป็นชุมชนผลิตข้าว จากเดิมที่เคยปลูกข้าวปีละครั้ง ต่อมาได้รับการส่งเสริมให้ปลูกข้าวปีละ 2 ครั้ง และแม้จะมีการทำสวนควบคู่กับการทำนา แต่เป็นการทำสวนในลักษณะที่เรียกว่าสวนหลังบ้าน เพื่อแลกเปลี่ยนผลผลิต หรือแลกกันในหมู่ญาติพี่น้อง มิได้มุ่งจำหน่าย ซึ่งผิดกับการทำสวนผลไม้ของชุมชนแหลมซ้อย

ง.) ชุมชนเกษตรเปลี่ยนเป็นชุมชนรับจ้าง และธุรกิจขนาดเล็ก แต่อดีตมาทั้งสองชุมชนมีเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก แต่ขณะนี้อาชีพที่สร้างรายได้หลักให้กับชาวชุมชนทั้งสอง เริ่มเปลี่ยนแปลงไปแล้ว โดยอาชีพรับจ้าง รับเหมา และการทำธุรกิจขนาดเล็ก เป็นอาชีพที่ทำรายได้หลักให้กับชุมชนทั้งสอง การรับจ้างและการทำธุรกิจขนาดเล็กในชุมชนสาครลี้ ได้แก่ กิจการร้านซ่อมรถจักรยานยนต์ จักรยาน เครื่องใช้ไฟฟ้า ธุรกิจร้านอาหาร ร้านเสริมสวย ร้านตัดผม ธุรกิจห้องเช่า ส่วนธุรกิจขนาดเล็กและการรับจ้างในชุมชนแหลมซ้อย ได้แก่ ธุรกิจร้านอาหาร ปั้นน้ำมันขนาดเล็กและขนาดกลาง ธุรกิจห้องเช่า ตู้ซ่อมเคาะพ่นสีรถยนต์ ตู้ซ่อมรถยนต์ ธุรกิจบริการรถบรรทุกดิน ธุรกิจรับจ้างถมที่ดิน นอกจากนี้ยังมีธุรกิจจัดบริการรถบรรทุกขนาดกลางและรถบรรทุกขนาดเล็ก สำหรับขนผลไม้ไปจำหน่ายในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด

จ.) อายุกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในชุมชนไม่เกิน 10 ปี กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ชุมชนแหลมซ้อย เริ่มตั้งขึ้นในเดือนพฤศจิกายน 2537 โดยพระอาจารย์สุบิน ปณีโต แห่งวัดไผ่ล้อม อำเภอเมือง จังหวัดตราด ส่วนกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาครลี้ จัดตั้งขึ้นปี 2541 โดยมีจุดกำเนิดจากการไปดูงานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ของพระอาจารย์สุบิน ปณีโต ที่จังหวัดตราด ทั้งนี้มีพื้นฐานประสบการณ์จากการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์สาครลี้ (กลุ่มใหญ่) ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2532

ทั้งสองกลุ่มมีแนวคิดต้องการให้คนรู้จักการออมมากกว่าการกู้เงิน เน้นในเรื่องการให้สัจจะเป็นหลัก ต้องการสร้างคนให้พึ่งตนเอง อยู่ร่วมกันโดยใช้กิจกรรมเป็นสื่อ และกระตุ้นให้เกิดความคิดใหม่

จ.) ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ ทั้งชุมชนแหลมซ้อและชุมชนสาคลี ต่างมีแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคค่อนข้างสมบูรณ์ กล่าวคือ ชุมชนแหลมซ้อ จังหวัดตราด มีลำน้ำตราดไหลผ่านหมู่บ้าน ในอดีตเคยใช้เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ ส่วนชุมชนสาคลี พระนครศรีอยุธยา มีคลองขนมจีน และลำรางสาคลีไหลผ่านชุมชน การมีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์เช่นนี้ ทั้งลำน้ำตราดและคลองขนมจีน ต่างมีผลต่อการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมของชุมชนแหลมซ้อ และชุมชนสาคลีเป็นอย่างมาก

ข.) ชุมชนผู้อพยพ ชุมชนทั้งสองมีลักษณะเป็นชุมชนผู้อพยพเหมือนกัน กล่าวคือ ประมาณ ปี 2530 เมื่อมีการเปิดโรงงานอุตสาหกรรม 12 โรง ประชิดชุมชนสาคลี ได้มีผู้อพยพเข้ามาเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมประมาณ 20,000 คน ผู้อพยพส่วนใหญ่เป็นคนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การเข้ามาของผู้อพยพกลุ่มนี้มีผลต่อชุมชนสาคลีมาก กล่าวคือ ชาวบ้านสาคลีจำนวนหนึ่งได้สร้างงานและอาชีพใหม่ๆ ขึ้นมาในชุมชน เช่นธุรกิจบ้านเช่า โรงแรมมานูต ร้านค้าจำหน่ายอาหารสำเร็จรูป ร้านเสริมสวย ร้านซ่อมเครื่องไฟฟ้า ร้านซ่อมรถจักรยานยนต์และรถจักรยาน นอกจากการมีผู้อพยพจะมีผลในทางการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ และสร้างปัญหาทางสังคมบางประการให้กับชาวสาคลีแล้ว ยังมีผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่สำคัญประการหนึ่ง คือ เมื่อมีผู้อพยพอาศัยจำนวนมากในชุมชน จำนวนขยะก็เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย เนื่องจากไม่เคยมีการเตรียมการกำจัดขยะมาก่อน ได้แต่ปล่อยให้ย่อยสลายไปตามธรรมชาติ ครั้นเมื่อมีขยะมากและเป็นขยะพลาสติกและโฟม ที่ไม่สามารถย่อยสลายตามธรรมชาติได้ จึงเกิดปัญหาขยะล้นชุมชน ส่งกลิ่นเหม็นคละคลุ้ง ในที่สุดต้องมีโครงการกำจัดขยะ โดยองค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามาดำเนินการ เพราะไม่สามารถปล่อยให้ย่อยสลายไปตามธรรมชาติเช่นที่เป็นมาในอดีตได้

ส่วนชุมชนแหลมซ้อ มีผู้อพยพชาวไทย - กัมพูชาจากเกาะกง ประมาณ 30 ครัวเรือน ประชากรประมาณ 200 คน อพยพเข้ามาเช่าบ้านเรือนอาศัยอยู่บริเวณท่าแพ เมื่อปี 2516 จากนั้นในปี 2522 เมื่อเกิดสงครามในกัมพูชา ได้มีชาวกัมพูชาอพยพเข้ามาเพิ่มเติมบ้างเล็กน้อย และขณะนี้ร้อยละ 90 ของผู้อพยพกลุ่มนี้ได้รับสัญชาติไทยหมดแล้ว ปัจจุบันผู้อพยพชาวไทย - กัมพูชามิได้สร้างปัญหาทางสังคมต่อชุมชนแหลมซ้อแต่ประการใด กลุ่มผู้อพยพเหล่านี้ประมาณ 6 - 7 ครัวเรือน ประกอบอาชีพประมง โดยมีเรือประมงขนาด 6 - 7 วา ประมาณ 15 ลำ นอกจากนี้กลุ่ม

ผู้อพยพที่มีฐานะยากจน และได้ประกอบอาชีพประมง ยังเป็นแรงงานสำคัญในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็กของชุมชน ซึ่งเกือบทั้งหมดของคนงาน 30 คน ในโรงงานปลาปนบ้านแหลมซ้อ เป็นชาวไทย-กัมพูชาอพยพ นอกจากนั้นเป็นแรงงานในเรือประมง และในสวนผลไม้บ้างไม่มากนัก

ส่วนความแตกต่างของทั้งสองชุมชน มีปรากฏให้เห็นในหลายลักษณะด้วยกัน ได้แก่ ขนาดชุมชน ความห่างไกลเมือง และเส้นทางคมนาคม การใกล้แหล่งอุตสาหกรรม และบทเรียนกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งจะนำเสนอตามลำดับดังนี้

ก.) **ขนาดชุมชน** ชุมชนสาคลีเป็นชุมชนขนาดใหญ่มาก ประกอบด้วย 7 หมู่บ้าน จาก 3 ตำบล คือ หมู่ที่ 1 และ 2 ตำบลสาคลี หมู่ที่ 3,4 และ 5 ตำบลบ้านหลวง และหมู่ที่ 9 และ 10 ตำบลบางนมโค รวมทั้งสิ้น 841 ครัวเรือน 952 ครอบครัว มีประชากรทั้งสิ้น 4,811 คน เป็นชาย 2,313 คน หรือร้อยละ 48.07 เป็นหญิง 2,498 คน หรือร้อยละ 51.93 ¹

ส่วนชุมชนแหลมซ้อ หมู่ที่ 2 มีขนาดเล็กกว่าค่อนข้างมาก มีเพียง 259 ครัวเรือน มีประชากรหญิง 515 คน ชาย 545 คน รวม 1,060 คน เท่านั้น ²

แต่หากพิจารณาเฉพาะบ้านสาคลีหมู่ที่ 1 และ 2 ตำบลสามตุ่ม ซึ่งชาวบ้านรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์สาคลี มี 63 และ 53 หลังคาเรือนตามลำดับ เท่านั้น ³ มีประชากร 331 คน และ 288 คน รวมประชากร 2 หมู่บ้าน 619 คน เป็นชาย 273 คน หรือร้อยละ 44.10 เป็นหญิง 346 คน หรือร้อยละ 55.90

ข.) **ความห่างไกลเมืองและเส้นทางคมนาคม** ทั้งสองชุมชนมีความแตกต่างกันในด้านนี้ค่อนข้างเด่นชัด กล่าวคือ ชุมชนแหลมซ้อตั้งอยู่บนถนนหลวงสายหลัก คือ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 318 สายตราด - คลองใหญ่ - หาดเล็ก ห่างจากตัวเมืองตราดเพียง 4 กิโลเมตรเท่านั้น ดังนั้นผู้ที่มีฐานะปานกลาง และฐานะดีในชุมชน นิยมส่งบุตรหลานไปเรียนโรงเรียนอนุบาล ประถม และมัธยม ในตัวเมืองตราด ส่วนผู้ที่มีฐานะปานกลางระดับล่างและฐานะไม่ดี มักจะส่งบุตรหลานไปศึกษาเล่าเรียนในเมือง เมื่อจบชั้นประถมศึกษาในชุมชนแล้ว

ส่วนชุมชนสาคลี ห่างจากตัวจังหวัดพระนครศรีอยุธยาประมาณ 20 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอสนา 7 กิโลเมตร แต่ถนนเข้าสู่ชุมชน คือ สายสนา - หลวงประสิทธิ์ เพิ่งสร้างเมื่อปี -

¹ ข้อมูลสถณีนามัยตำบลสามตุ่ม บ้านหลวง และบางนมโค ปีงบประมาณ 2542

² สัมภาษณ์นางสมรภัช จีราคม หัวหน้าสถณีนามัยตำบลเนินทราย 27 มีนาคม 2543

³ ข้อมูลสถณีนามัยตำบลสามตุ่ม ปีงบประมาณ 2542

2520 โดยเริ่มเป็นถนนดิน จากนั้นอีก 5 ปีต่อมา จึงได้รับการปรับปรุงเป็นถนนลูกรัง...และได้รับการปรับปรุงครั้งสุดท้ายเมื่อปี 2540 นี้เอง..

ค.) ใกล้แหล่งอุตสาหกรรม ชุมชนสาคลีถือเป็นแหล่งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ มีการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมผลิตสินค้าส่งออกประชิดชุมชน 12 โรง เป็นโรงงานผลิตรองเท้าแพนในเครือบริษัทสหพัฒน์ปิบล 9 โรง โรงงานเครื่องมือแพทย์ 2 โรง และโรงงานซิงเกอร์ 1 โรง ช่วงที่เปิดดำเนินงานใหม่ๆ ประมาณปี 2531 มีคนงานประมาณ 17,000 คน หลังปี 2536 การผลิตเพื่อการส่งออกลดลง มีการลดจำนวนคนงานลงเรื่อยๆ ปัจจุบันมีคนงานประมาณ 10,000 คน⁴ ส่วนชุมชนแหลมซ้อ ไม่มีแหล่งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ยกเว้นท่าเทียบเรือประมงสิงหา และโรงงานปลาป่น ซึ่งมีแรงงานประมาณ 30 คนเท่านั้น

ง.) บทเรียนกลุ่มออมทรัพย์ ชาวชุมชนสาคลีเคยมีบทเรียนเกี่ยวกับการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์มาก่อน เริ่มตั้งแต่ปี 2532 ชาวชุมชนสาคลีจากหมู่บ้านทั้ง 3 ตำบลดังกล่าวมาแล้วได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์สาคลี พ.ศ.2540 เมื่อเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจของประเทศ มีผลทำให้สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์สาคลีไม่สามารถส่งคืนเงินกู้พร้อมดอกเบี้ยได้ตามกำหนด ส่งผลให้กลุ่มฯ ไม่สามารถคืนเงินฝากแก่สมาชิกได้ตามที่ต้องการในทันที สมาชิกเริ่มขาดความเชื่อมั่น เริ่มทยอยลาออกจากการเป็นสมาชิก ซึ่งสถานการณ์นี้ยิ่งทำให้กลุ่มมีปัญหาการเงินหนักขึ้น ตกอยู่ในสภาพเกือบล้ม ปัจจุบันเหลือสมาชิกประมาณ 100 ราย จากเดิมที่เคยมีสมาชิก 220 คนในปี 2539 และขณะนี้กำลังอยู่ระหว่างการทยอยเงินคืนผู้ฝากที่ต้องการถอนเงินคืน

จากบทเรียนของกลุ่มออมทรัพย์ที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ด้วยวิธีการระดมเงินฝาก และกู้เงินจากธนาคารพาณิชย์ เพื่อให้สมาชิกมีเงินกู้ให้ได้มากที่สุด โดยประเมินความสามารถของธุรกิจของสมาชิกที่สูงเกินจริง ส่งผลให้กลุ่มเกือบล้มละลาย สมาชิกกลุ่มจำนวนหนึ่งจึงได้รวมตัวกันใหม่ในปี 2541 เพื่อจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์สาคลี ที่มุ่งให้ความสำคัญกับการออมเงินที่ละเล็กละน้อย และช่วยเหลือกันภายในกลุ่ม ด้วยกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรม ตามกำลังความสามารถที่สมาชิกแต่ละคนมี

ส่วนชาวบ้านแหลมซ้อ ไม่เคยมีบทเรียนการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์ใดๆ เลย เพียงแต่ผู้นำกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะประธาน คือ นางสุภัทร เจริญฤทธิ์ ได้ทราบเรื่องราววิธีการจัดตั้งกลุ่มสัจจะ

⁴ สุรินทร์ กิจนิตยชีวี และคณะ กระบวนการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวของชุมชนสาคลี ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ 2540 หน้า 4

สะสมทรัพย์ ประกอบกับเห็นถึงประโยชน์ที่จะมีต่อสมาชิกและชุมชนโดยรวม จึงได้นิมนต์พระสุบิน ปณีโต ให้มาเทศน์ให้ความรู้แก่ชาวบ้านแหลมซ้อ และจากการให้ความรู้ของพระอาจารย์สุบินในวันแรก ปรากฏว่าชาวบ้านแหลมซ้อสมัครเป็นสมาชิกทันทีกว่า 100 คน และในวันแรกที่ประกาศจัดตั้งกลุ่ม ปรากฏมีผู้สนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิก 244 คน

1.1.2 นโยบายและโครงการพัฒนาของรัฐ

หากจะพิจารณาเรื่องนโยบาย และโครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐที่เข้าสู่ชุมชนทั้งสอง จะพบว่า การเริ่มต้นของโครงการพัฒนาของรัฐที่เข้าสู่ชุมชน อยู่ในระยะเวลาที่ค่อนข้างใกล้เคียงกัน นอกจากโรงเรียนประถมศึกษาซึ่งตั้งขึ้นในชุมชนทั้งสอง เมื่อประมาณ 80 ปีมาแล้ว ก็แทบจะไม่มีหน่วยงานของรัฐใดๆ เข้ามาในชุมชนทั้งสองเลยจนกระทั่งประมาณ 40 - 50 ปีมานี้เอง ดังจะเห็นได้ว่า มีโครงการพัฒนาด้านการศึกษา โดยการจัดตั้งโรงเรียนสาธิตวิทยาในบ้านสาคลี เมื่อปี 2501 ต่อมา มีการส่งเสริมด้านการเกษตร ในปี 2512 โดยทางอำเภอได้ส่งปลัดพัฒนา เข้ามาส่งเสริมการปลูกข้าวปีละ 2 ครั้ง ในปี 2518 ได้มีการยกฐานะโรงเรียนสาธิตวิทยาเป็นโรงเรียนมัธยมและ มีการจัดตั้งสถานีอนามัยตำบลสามตุ่ม พ.ศ. 2514 ส่วนสถานีอนามัยตำบลบางนมโค ซึ่งอยู่ในชุมชนสาคลีเช่นกัน สร้างเมื่อปี 2522

ส่วนบริการด้านการศึกษาและสาธารณสุข ได้เข้ามาสู่ชุมชนแหลมซ้อ ในเวลาไม่ห่างจากบริการของรัฐที่เข้าไปสู่ชุมชนสาคลี กล่าวคือ มีการตั้ง **โรงเรียนวัดวิเวก** ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาเมื่อประมาณ 50 - 70 ปีที่แล้ว และเมื่อประมาณ 40 - 45 ปีที่แล้ว ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนมัธยม**เมืองตราด** เปิดสอนระดับมัธยม 1 - 6 ปี 2509 ได้มีการตั้งสถานีผดุงครรภ์ โดยนาย ก้วน วิเวกานนท์ ชาวบ้านแหลมซ้อได้บริจาคที่ดินให้ ซึ่งต่อมาสถานีผดุงครรภ์แห่งนี้ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นสถานีอนามัยตำบลเนินทราย เมื่อปี 2525 และมีการสร้างสถานีอนามัยตำบลเนินทรายใหม่ เป็นอาคารก่อสร้างด้วยอิฐและคอนกรีต ในปี 2533⁵

นอกจากบริการด้านการศึกษาและสาธารณสุข ที่ชุมชนทั้งสองได้รับจากรัฐแล้ว ปัจจุบันชุมชนทั้งสองยังได้รับบริการสาธารณูปโภคอื่นๆ จากรัฐหลายประการคล้ายคลึงกันด้วยกัน เช่น ไฟฟ้าเข้าสู่ชุมชนแหลมซ้อในปี 2525 ประปาเริ่มต้นในปี 2529 โดยเริ่มจากประปาจากตำบลท่าพริก

⁵ สัมภาษณ์นางสมรภัช จีราคม หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลเนินทราย เมื่อ 27 มี.ค. 2543

ต่อมาเปลี่ยนเป็นประปาภูมิภาคในปี 2533 และได้เริ่มรับบริการโทรศัพท์ส่วนบุคคล ในปี 2537 และปี 2542 ได้รับบริการโทรศัพท์สาธารณะ 2 คู่

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า รัฐแทบไม่มีนโยบายและโครงการพัฒนาใดๆ ลงสู่ชุมชนทั้งสอง ก่อนปี 2512 ยกเว้นการจัดตั้งสถานศึกษาในระดับประถมและมัธยม โครงการพัฒนาต่างๆ ทั้งด้านการเกษตร การคมนาคม และการสาธารณสุข ที่ทั้งสองชุมชนได้รับ ล้วนเกิดขึ้นหลังจากปี 2512 ทั้งสิ้น

1.1.3 บทบาทขององค์การพัฒนาและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น

แม้ว่าชุมชนสาคลีและชุมชนแหลมซ้อจะมีความแตกต่างกันในเรื่องความห่างไกลจากเมือง ดังกล่าวมาแล้ว แต่การรับบริการจากรัฐในชุมชนไม่แตกต่างกันนัก นอกจากโรงเรียนในชุมชนแล้ว ชาวชุมชนทั้งสองแทบจะไม่ได้รับบริการใดๆ ไม่ว่าจะเป็นบริการด้านสาธารณสุข หรือการส่งเสริมการเกษตร จนกระทั่งประมาณ ปี 2510 จึงเริ่มได้รับบริการอื่นจากรัฐ เช่น เริ่มมีการจัดตั้งสำนักงานผดุงครรภ์ในชุมชนแหลมซ้อในปี 2509 และในปี 2512 อำเภอสาคลี ได้ส่งปลัดพัฒนาเข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตใหม่ จากการทำนาผลิตข้าวปีละครั้ง เป็นการปลูกข้าวปีละ 2 ครั้ง โดยใช้พันธุ์ใหม่พร้อมเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ ได้แก่ การใช้ปุ๋ย และยาฆ่าแมลง และกำจัดวัชพืช และมีการสร้างสถานีอนามัยตำบลสามตุ่มในปี 2514 แต่สถานีอนามัยแห่งนี้อยู่ห่างไกลจากชุมชนสาคลี ส่วนสถานีอนามัยตำบลบางนมโคที่ตั้งอยู่ในชุมชนสาคลี เพิ่งได้รับการก่อตั้งเมื่อปี 2522

โรงเรียนสาคลีได้รับการจัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2501⁶ เปิดสอนระดับมัธยมต้นสายสามัญ มีชื่อว่า “โรงเรียนสาคลี (ประมวลราษฎรบำรุง)” โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียนทั้งด้านอาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ การเรียนการสอน งบประมาณ พ.ศ. 2508 เปลี่ยนสภาพจากโรงเรียนมัธยมเปิดสอนประถมศึกษาตอนปลาย (ป.5 – ป.7) ต่อมาในปี 2518 ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา เปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.1 - ม.3) พร้อมกับเปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนสาคลีวิทยา” ผู้แทนของชุมชนโดยคณะกรรมการศึกษา ได้จัดหาที่ดิน 30 ไร่ เพื่อจัดสร้างโรงเรียนใหม่ และยังจัดตั้งกองทุน เพื่อสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนอีกกว่าหนึ่งแสนบาทด้วย

⁶ สัมภาษณ์นายสุภาพ ชาตินันท์ อาจารย์โรงเรียนสาคลีวิทยา เมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2543

ส่วนชุมชนแหลมซ้อแทบไม่เคยได้รับบริการอื่นของรัฐเช่นกัน นอกจากบริการการศึกษาซึ่งมีการตั้งโรงเรียนวัดวิเวก ที่ตั้งขึ้นเมื่อประมาณ 50 – 60 ปีมาแล้ว และมีการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมเมืองตราด เปิดการเรียนการสอนชั้นมัธยมปีที่ 1 - 6 แต่ต่อมาได้มีการยุบโรงเรียนมัธยมไปรวมกับโรงเรียนวัดวิเวก ให้ชื่อว่าโรงเรียนวิเวกเมืองตราด เปิดสอนโดยแบ่งส่วนชั้น ป.1 - 3 เปิดการเรียนการสอนที่โรงเรียนวัดวิเวก และชั้น ป.4 - 6 เปิดสอนที่โรงเรียนเมืองตราด ส่วนบริการด้านสาธารณสุขเข้าสู่ชุมชน ปี 2509 .โดยมีการตั้งสำนักงานผดุงครรภ์ โดยชาวบ้านบริจาคที่ให้สร้าง มีเจ้าหน้าที่ประจำ คือ ผดุงครรภ์ 1 คน ปี 2525 ได้รับการยกฐานะเป็นสถานีอนามัยตำบลเนินทราย มีเจ้าหน้าที่ 2 คน ต่อมาในปี 2533 ได้รับงบประมาณสร้างสถานีอนามัยใหม่

โดยสรุปบทบาทขององค์การพัฒนา เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และภาคเอกชน ที่มีต่อชุมชนทั้งสอง
ปรากฏตามลำดับเวลา ดังนี้

พ.ศ.	ชุมชนสาคลี	ชุมชนแหลมซ้อ
2450-2560	➤ รร.วัดสามตุ่ม (หมู่4 ต.สามตุ่ม) รร.วัดमार วิชัย (หมู่9 ต.บางนมโค) รร.จรัลพิทยาคาร (หมู่1 ต.บ้านหลวง)	➤ ตั้ง รร.วัดวิเวก หมู่ที่ 5 ต.เนินทราย
2500		➤ รร.มัธยมเมืองตราด หมู่2 บ้านแหลมซ้อ เปิด สอน ม.1-ม.6
2501	➤ ตั้ง รร.มัธยมสาคลี	
2508	➤ เริ่มมีไฟฟ้าแต่ไม่ทั่วถึง	
2509		➤ ตั้งสถานีผดุงครรภ์แหลมซ้อ
2512	➤ มีไฟฟ้าทั่วถึง ปัจจุบัน 15ครัวเรือนไม่มีไฟฟ้า เพราะแยกบ้านเรือนใหม่ ไกลจากชุมชนมาก ➤ ทางอำเภอและธุรกิจเอกชนส่งเสริม ให้ชาว บ้านสาคลีปลูกข้าวนาปรัง เริ่มใช้ทั้งข้าวพันธุ์ ใหม่ ข้าวกข. ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง	
2514	➤ ตั้งสถานีอนามัยสามตุ่ม	
2516		➤ สร้างสะพานข้ามแม่น้ำตราด ตัดถนนจากตัว จังหวัดผ่านหมู่บ้าน ไปคลองใหญ่
2517	➤ สร้างสะพานคอนกรีตบางนมโค	➤ ชาวสวนเริ่มใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง
2520	➤ สร้างถนนเสนา-หลวงประสิทธิ์ เป็นถนนดิน จากบ้านสาคลีไปอำเภอเสนา	
2521		➤ เริ่มมีไฟฟ้าใช้ในชุมชน แต่ยังไม่ทั่วถึง
2522	➤ ตั้งสถานีอนามัยบางนมโค ➤ หมู่ 9 10 บางนมโค ใช้น้ำประปาจากสถานี อนามัย	➤ ยกเลิก รร.มัธยมตราด รวมกับ รร.วัดวิเวก เปิดสอนชั้นประถมปลาย
2523	➤ สร้างสะพานคอนกรีตบ้านหลวง	
2525	➤ ปรับปรุงถนนเสนา-หลวงประสิทธิ์ เป็นถนน ลูกรัง ➤ โรงเรียนสาคลีจัดทำโครงการไร่นาสวนผสม	

พ.ศ.	ชุมชนสาคลี	ชุมชนแหลมซ้อ
2529	➤ เริ่มมีโครงการไร่นาสวนผสม	2529 รับบริการประปาจากตำบลท่าพริก
2530	➤	➤ ใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงมาก เช่น 15-15-15 หรือ 13-13-21
2531	➤ โรงงานอุตสาหกรรม 12 โรง ตั้งประชิดชุมชน	
2533		➤ สร้างอาคารสถานีอนามัยใหม่ ในที่ใหม่ ➤ บริการประปาส่วนภูมิภาคท่าพริก
2534		➤ ตั้งกองร้อยตชด 117 ในบ้านแหลมซ้อ
2536	➤ โรงงานอุตสาหกรรมในชุมชนเริ่มลดกำลังการผลิต	
2537-38	สถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ภายนอก จำนวนมากเริ่มให้ความสนใจสนับสนุนเงินทุนแก่ชุมชนสาคลี เช่น หน่วยงานพัฒนาเอกชน ได้แก่ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคม(TREE) สถาบันปริทัศน์มยงค์ มูลนิธิหมู่บ้าน. หน่วยราชการจากอำเภอ ได้แก่ เกษตร พัฒนาการ สาธารณสุข สหกรณ์ กศน. ธุรกิจเอกชน ได้แก่ ธนาคารออมสิน ธกส. โรงงาน รองเท้าแพน บริษัทไฟโอเนียจำกัด บริษัทบางจาก บริษัทแปลนโมทีฟบริษัทร่วมทุนพัฒนาชนบท นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานในระดับประเทศได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) องค์การตลาดเพื่อการเกษตร (อตก.) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ⁷	➤ เริ่มบริการโทรศัพท์ ➤ ซื้อขายรถมอเตอร์ไซด์และรถปิคอัพกันมาก
2540	➤ ปรับปรุงถนนเลนาหลวงประสิทธิ์เป็นถนนลาดยาง ➤ เริ่มมีกลุ่มผักปลอดสารพิษของชาวบ้าน แยกจากกิจกรรมในโรงเรียน	
2542		➤ ตั้งปั้มน้ำมันขนาดใหญ่ในชุมชน ➤ มีโทรศัพท์สาธารณะ 2 ตู้

⁷ สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ และคณะ 2540 อ้างแล้ว หน้า 90-92

1.1.4 ระดับการติดต่อและความสัมพันธ์กับเมือง

ในอดีตทั้งชุมชนสาคลีและชุมชนแหลมซ้อยมีการติดต่อสัมพันธ์กับเมืองน้อยมาก แม้ชุมชนจะตั้งอยู่ห่างจากเมืองไม่มากนักก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากเส้นทางคมนาคมไม่ดี จนกระทั่งปี 2516 เมื่อมีการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำตราด และสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 318 สายตราด - คลองใหญ่ - หาดเล็ก ซึ่งเป็นถนนลาดยางผ่านหมู่บ้านและขยายถนน หลังจากนั้นความสัมพันธ์ของชาวบ้านแหลมซ้อยกับชุมชนเมืองตราดจึงมีความใกล้ชิดมากขึ้น ชาวบ้านเริ่มนิยมส่งบุตรหลานไปศึกษาในตัวเมืองตราดมากกว่าที่จะให้ศึกษาในโรงเรียนในชุมชน เนื่องจากมีความเชื่อมั่นว่าโรงเรียนในเมือง สอนหนังสือดีกว่าโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้าน อีกทั้งหมู่บ้านตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองตราดเพียง 4 กิโลเมตรเท่านั้น

ส่วนชุมชนสาคลีนั้นก็เช่นกัน ในอดีตการคมนาคมติดต่อกับเมืองมีน้อยมาก ต้องใช้ทางน้ำเป็นเส้นทางคมนาคมเท่านั้น เส้นทางคมนาคมทางบกติดต่อกับ อ. เสนา และ จ. พระนครศรีอยุธยา ของชุมชนสาคลี เพิ่งเริ่มเมื่อ พ.ศ.2520 กล่าวคือเริ่มต้นเมื่อมีการสร้างถนนสาย เสนา - หลวงประสิทธิ์ ซึ่งเป็นถนนจากอำเภอเสนามาถึงชุมชนสาคลี โดยเริ่มจากถนนดิน จากนั้นอีก 5 ปี ในปี 2525 ได้ปรับปรุงถนนใหม่เป็นถนนลูกรัง และจากนั้นอีกประมาณ 15 ปี จึงมีการปรับปรุงถนนสายดังกล่าวเป็นถนนลาดยางเมื่อ พ.ศ. 2540 นอกจากการตัดถนน สายสามโคก - เสนา ประมาณ ปี 2520 ช่วยให้การคมนาคมสะดวกขึ้น โดยเฉพาะการติดต่อกับกรุงเทพมหานครนับแต่ปี 2520 เป็นต้นมา ชาวบ้านสาคลีจึงค่อยๆ เลิกใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำ เนื่องจากเริ่มมีเส้นทางคมนาคมทางบกสะดวกสบายกว่า แม้ในระยะแรกจะยังไม่สะดวกนักก็ตาม

1.1.5 ขนาดและการเปลี่ยนแปลงด้านประชากร

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ชุมชนทั้งสองแห่งมีความแตกต่างกัน ในด้านขนาดของประชากร อย่างเห็นได้ชัด ชุมชนสาคลีนั้นเป็นชุมชนขนาดใหญ่มาก ประกอบด้วย 7 หมู่บ้าน คือ 3 หมู่บ้านของตำบลบางนมโค 2 หมู่บ้านของตำบลสามตุ่ม และ 2 หมู่บ้านของตำบลบ้านหลวง ทั้งหมดนี้รวมกันเป็นชุมชนสาคลี หรือชุมชนวัฒนธรรมคลองขนมจีน หรือชุมชนมารวิชัย

ชุมชนสาคลีประกอบด้วย 841 ครัวเรือน 952 ครอบครัว มีประชากรทั้งสิ้น 4,811 คน เป็นชายร้อยละ 48.07 หญิงร้อยละ 51.93 หากพิจารณาเฉพาะบ้านสาคลี⁸ หมู่ที่ 1 และหมู่ 2 -

⁸ ข้อมูลสถณีนีอนามัยตำบลสามตุ่ม ปีงบประมาณ 2542

ตำบลสามตุ่ม มีเพียง 63 และ 53 ครัวเรือน ตามลำดับ มีประชากร 331 คน และ 288 คน ตามลำดับ หมู่ที่ 1 มีประชากรชาย 145 คน คิดเป็นร้อยละ 43.80 มีประชากรหญิง 186 คน คิดเป็นร้อยละ 56.20 หมู่ที่ 2 มีประชากรชาย 128 คน คิดเป็นร้อยละ 44.44 มีประชากรหญิง 160 คน คิดเป็นร้อยละ 55.56 ส่วนชุมชนแหลมซ้อ เป็นชุมชนหมู่บ้านเดียวประกอบด้วยครัวเรือนทั้งสิ้น 259 ครัวเรือน มีประชากรเพียง 1,060 คน เป็นชายร้อยละ 51.27 หญิงร้อยละ 48.73

การเปลี่ยนแปลงด้านขนาดประชากร ในชุมชนสาคลีมีความแตกต่างจากชุมชนแหลมซ้อค่อนข้างมาก เนื่องจากการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรม 12 โรงประชิดชุมชน และเปิดดำเนินการเมื่อปี 2531 ทำให้ผู้คนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น ประมาณว่ามีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนสาคลีและบริเวณโรงงานอุตสาหกรรมรวมประมาณ 20,000 คน และหลังจากปี 2536 กิจการอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกของบรรดาโรงงานที่ตั้งอยู่ใกล้ชุมชนสาคลีเริ่มลดลง จำนวนผู้อยู่อาศัยจึงลดลงด้วย ปี 2540 เหลือแรงงานประมาณ 10,000 คน เท่านั้น⁹

ส่วนชุมชนแหลมซ้อมีการเปลี่ยนแปลงด้านประชากรบ้าง โดยเฉพาะในปี 2516 มีชาวไทยเกาะกงประมาณ 30 - 40 ครอบครัว ได้อพยพเข้ามาตั้งรกรากบริเวณท่าแพในชุมชนแหลมซ้อ ซึ่งเป็นบริเวณท่าเรือข้ามฟากไปยังตัวเมืองตราด แต่เดิมการติดต่อระหว่างชุมชนแหลมซ้อกับตัวเมืองตราดมีค่อนข้างน้อย และกระทำได้หนทางเดียว คือ ต้องข้ามแม่น้ำตราดโดยอาศัยเรือจ้าง และเรือข้ามฟาก จากบริเวณท่าแพบ้านแหลมซ้อไปยังท่าเรือจ้าง ตำบลวังกระแจะ อำเภอเมืองตราด เนื่องจากไม่มีถนนจากชุมชนแหลมซ้อไปยังตัวจังหวัด การนำผลผลิตจำพวกผลไม้ และพืชผักไปจำหน่ายในตลาดเมืองตราด ก็ต้องอาศัยเส้นทางน้ำ ซึ่งมีความยากลำบาก และขนส่งผลผลิตได้ไม่มากนัก หลังจากมีการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำตราด และสร้างถนนสายตราด - คลองใหญ่ - หาดเล็ก ผ่านหมู่บ้านแหลมซ้อเสร็จสิ้น ในปี 2516 สภาพชุมชนแหลมซ้อเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดมาก จากเดิมชาวชุมชนแหลมซ้อประกอบอาชีพการเกษตร ทำนา ทำสวน ในลักษณะผลิตพอยังชีพ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปประกอบอาชีพอื่น โดยเฉพาะอาชีพบริการต่างๆ มากขึ้นเรื่อยๆ และมีการติดต่อกับเมืองมากขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งปัจจุบันมีชาวบ้านแหลมซ้อจำนวนหนึ่งที่ซื้อรถมอเตอร์ไซด์ หรือขับรถปิคอัพ เข้าไปติดต่อธุรกิจการงานในเมืองด้วยตนเอง วันละ 2 - 3 ครั้ง โดยไม่อาศัยรถรับจ้างประจำทาง

⁹ สุรินทร์ กิจนิตยชีว์ และคณะ 2540 อ้างแล้ว หน้า 4

1.1.6 ระบบและโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชน

ก.) ระบบเศรษฐกิจของชุมชน

ระบบและโครงสร้างการผลิตของชุมชนทั้งสอง มีลักษณะหลักใหญ่ๆ ที่คล้ายคลึงกันค่อนข้างมาก เพียงแต่มีความแตกต่างกันในรายละเอียดบางประการเท่านั้น ดังจะเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงการผลิตทางเศรษฐกิจของชุมชนสาคลีและชุมชนแหลมซ้อ อาจแบ่งได้เป็น 3 ยุค ดังนี้คือ **ยุคแรก** คือยุคการผลิตเพื่อยังชีพหรือการผลิตเพื่อการพึ่งตนเอง **ยุคที่สอง** ยุคการผลิตเพื่อขายหรือการผลิตที่ต้องพึ่งพาภายนอก และ**ยุคที่สาม** ยุคอุตสาหกรรมและบริการเพื่องู

ยุคแรก ยุคการผลิตเพื่อยังชีพ หรือการผลิตเพื่อการพึ่งตนเอง ลักษณะการผลิตเพื่อการพึ่งตนเองในระดับครัวเรือนและชุมชนของชาวชุมชนสาคลี เริ่มต้นนับแต่ชาวบ้านอพยพเข้ามาถางป่าเพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำนา ซึ่งการทำนาของชาวชุมชนสาคลีในยุคแรกนั้น เป็นการทำนาเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก หากมีเหลือจึงนำไปขาย ข้าวที่ผลิตได้เป็นข้าวพันธุ์พื้นเมือง ได้แก่ ข้าวพวง ช่อมะกอก และหอมเม็ดเล็ก¹⁰ ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวที่มีลักษณะเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและฤดูกาลของชุมชน กล่าวคือ เป็นข้าวที่ชาวบ้านเรียกว่า ข้าวขึ้นน้ำ เมื่อน้ำหลากในเดือน 11 และ 12 ข้าวที่ปลูกในนาปีจะเจริญเติบโตรวดเร็วตามระดับน้ำที่ขึ้นสูง การปลูกข้าวในสมัยอดีตของชาวชุมชนสาคลี ไม่มีต้นทุนการผลิตเป็นตัวเงินเลยก็ว่าได้ เนื่องจากชาวบ้านเก็บและคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้เอง การใช้แรงงานในการไถ หว่าน ดำ ล้วนเป็นแรงงานคนหรือสัตว์ ซึ่งไม่ต้องหาซื้อหรือจ้างผู้ใด อาจมีการเอาแรงลงแขกบ้างเป็นครั้งคราว วิธีการผลิตข้าวในยุคนี้ ถือ เป็นวิธีการที่สะสมความรู้มาจากรรพบุรุษสืบทอดกันมา ซึ่งถือได้ว่าเป็นการผลิตที่มีลักษณะสอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ วิธีการดำรงชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชน ผู้ทำการเกษตรไม่มีหนี้สินต่างมีผลผลิตทางการเกษตรทั้งที่ผลิตเอง และเก็บหาจากธรรมชาติได้ตลอดทั้งปี ดังนั้นชาวบ้านสาคลีจึงอยู่ในสภาพที่มีการพึ่งตนเองสูงมาก

เช่นเดียวกับชุมชนสาคลี ชาวบ้านแหลมซ้อก็มีได้มีลักษณะด้านการผลิตแตกต่างจากชุมชนสาคลีแต่อย่างใด กล่าวคือเมื่อประมาณ 100 ปีเศษมาแล้ว ชาวบ้านชุมชนแหลมซ้อทำนาเป็นอาชีพหลัก ประกอบกับการทำสวนผลไม้ และสวนผัก ในบริเวณที่ตั้งบ้านเรือน ซึ่งมีที่ดินเฉลี่ยครัวเรือนละประมาณ 10-20 ไร่ การผลิตข้าวและพืชผักผลไม้ของชาวบ้านแหลมซ้อ ไม่มีการพึ่งพา -

¹⁰ สัมภาษณ์นางมณฑา สัญญาจิต ชาวนาบ้านสาคลี กรรมการกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม 2542

เทคโนโลยีการผลิตจากภายนอกชุมชนเลย ทั้งพันธุ์ข้าว ผัก และผลไม้ ล้วนเป็นพันธุ์พื้นเมือง แรงงานที่ใช้ก็เป็นแรงงานในครอบครัว การผลิตข้าวของชาวบ้านแหลมซ้อ เป็นการผลิตเพื่อเก็บไว้บริโภคภายในครัวเรือนเท่านั้น ส่วนพืชผักและผลไม้ นั้น ชาวบ้านแหลมซ้อนำไปจำหน่ายเองที่ตลาดในตัวเมืองตราด

ยุคที่สอง ยุคการผลิตเพื่อขายหรือการผลิตที่ต้องพึ่งพาภายนอก เริ่มต้นประมาณปี 2512 ต่อจากนั้นมาชุมชนเริ่มก้าวเข้าสู่การผลิตแบบใหม่ ก่อนปี 2512 ชาวบ้านสาคลีทำนาปีละครั้ง ในปี 2512 ปลัดพัฒนาของอำเภอสาคลี พร้อมกับตัวแทนร้านจำหน่ายอุปกรณ์การทำการนาแผนใหม่ และเจ้าหน้าที่ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ได้เข้ามาชักชวนให้ชาวบ้านสาคลี เปลี่ยนแปลงการผลิตจากเดิมที่เคยทำนาปีละครั้ง มาเป็นการทำนาปีละ 2 ครั้ง ทั้งนี้เห็นว่า เพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่ต้องการให้ข้าวซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของไทย สามารถไปแข่งขันในตลาดโลกได้

การเริ่มต้นกระทำโดยกระตุ้นให้ผู้นำหมู่บ้านทดลองทำก่อน 3 - 4 ราย ซึ่งปรากฏว่าผลผลิตที่ได้สูงมาก ต่อมาชาวบ้านจึงทำตาม การเพิ่มผลผลิตด้วยวิธีการทำนาแผนใหม่และผลิตข้าวนาปรังนี้ ทำให้การผลิตแบบเดิมเพื่อการยังชีพ เปลี่ยนไปเป็นการผลิตเพื่อการส่งออก วิธีการดำรงชีวิตและวิถีการผลิตของชาวบ้าน เริ่มเปลี่ยนจากสภาพที่พึ่งพาปัจจัยการผลิตต่างๆ ในชุมชน ต้องเปลี่ยนมาเป็นการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกทั้งหมด ซึ่งได้แก่ รถไถ น้ำมัน เครื่องสูบน้ำ เครื่องเกี่ยวข้าว พันธุ์ข้าวเมล็ดผสม¹¹ (กข.7 กข.23 สุพรรณ 6 และสุพรรณ 90) ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช ทั้งที่เป็นยาฆ่าแมลง และยาปราบวัชพืช แม้กระทั่งแรงงาน จากที่เคยใช้วิธีการลงแขกหรือเอาแรงซึ่งกันและกัน ต้องเปลี่ยนมาเป็นการจ้างแรงงาน เนื่องจากสภาพชีวิตเปลี่ยนแปลงไป ความต้องการใช้เงินมีมากขึ้น ถึงแม้ผลผลิตจากการปลูกข้าวสมัยใหม่จะสูงขึ้น แต่การลงทุนการผลิตในลักษณะนี้มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้นทุกปี ประกอบกับราคาผลผลิตข้าวเปลือกตกต่ำมาตลอด ชาวชุมชนสาคลีจึงมีหนี้สินเพิ่มขึ้นเรื่อยมาทุกปี นับแต่มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการเพาะปลูกข้าว 12 ปีผ่านไป ในปี 2524 ครัวเรือนทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้านสาคลี ต่างมีหนี้สินครัวเรือนละ 40,000 บาท ถึง 200,000 บาท¹²

¹¹ สุรินทร์ กิจนิตยชีว์ และคณะ อ้างแล้ว หน้า 7

¹² สุรินทร์ กิจนิตยชีว์ และคณะ อ้างแล้ว หน้าเดียวกัน

ส่วนการผลิตในยุคที่สองของชาวบ้านแหลมซ้อยันเริ่มต้น เมื่อประมาณ 50 - 60 ปีที่แล้ว โดยชาวบ้านแหลมซ้อยได้เริ่มลดพื้นที่ทำนา บางส่วนเลิกเช่านาผู้อื่นทำเปลี่ยนมาเป็นการปลูกผลไม้หลากหลายชนิดในพื้นที่สวนของครัวเรือน ได้แก่ สละ เงาะ มังคุด ลองกอง ขนุน พร้อมกับปลูกพืชผักสวนครัวประเภท มะเขือ แตงกวา ถั่วฝักยาว จำหน่ายให้กับชาวเมืองตราด แต่การผลิตในยุคนี้ของชาวบ้านแหลมซ้อยได้สร้างภาระหนี้สิน เช่นที่เกิดแก่ชาวชุมชนสาคลีแต่ประการใด ทั้งนี้เนื่องจากการปลูกผลไม้มีหลากหลายชนิด บางปีผลไม้บางชนิดให้ผลผลิตและราคาไม่ดี แต่ยังคงมีผลไม้บางชนิดที่ให้ผลผลิตดีและบางชนิดก็ราคาดีด้วย การปลูกพืชไม้ผลของชาวบ้านแหลมซ้อยจึงแตกต่างจากการปลูกข้าวนาปีและนาปรังของชาวชุมชนสาคลี ในแง่ที่มีใช้การลงทุนในการผลิตทางการเกษตรที่มีลักษณะการเสี่ยง ด้วยการปลูกพืชชนิดเดียวและลงทุนในการลงทุนด้วยค่าใช้จ่ายที่สูง

ยุคที่สาม ยุคอุตสาหกรรมและบริการเฟื่องฟู เริ่มประมาณปี 2531 หลังจากมีการเปิดโรงงานอุตสาหกรรมใกล้ชุมชนสาคลี 12 โรง ได้แก่โรงงานผลิตรองเท้าแพน ในเครือสหพัฒน์ พิบูล 9 โรง โรงงานเครื่องมือแพทย์ 2 โรง และโรงงานซิงเกอร์ 1 โรง ผู้คนในชุมชนสาคลีจำนวนหนึ่ง เริ่มเปลี่ยนอาชีพไปทำธุรกิจห้องเช่าขนาดเล็ก เพื่อบริการความต้องการของแรงงานอุตสาหกรรมซึ่งเป็นแรงงานอพยพ นอกจากนี้ยังประกอบอาชีพบริการและค้าขาย โดยเฉพาะการประกอบอาหารสำเร็จรูป จำหน่ายให้แก่แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม กับทั้งมีบริการร้านค้าใหม่ๆ เกิดขึ้นมาก เช่น ร้านซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้าประเภท พัดลม วิทยุ โทรทัศน์ และเทปคาสเซต ปัจจุบันชาวสาคลีเพียงร้อยละ 20 หรือ 62 ครัวเรือนเท่านั้น ที่ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ส่วนที่เหลือร้อยละ 80 ประกอบอาชีพบริการ และธุรกิจขนาดเล็กต่างๆ ได้แก่ ค้าขาย ธุรกิจขนาดเล็ก ธุรกิจบ้านเช่า บริการรับจ้างทั่วไป และรับราชการ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าชุมชนแหลมซ้อยเมื่อราวกว่า 100 ปีที่แล้ว เป็นชุมชนที่มีการทำนาเป็นอาชีพหลักเช่นเดียวกับชุมชนสาคลี ประมาณ 60 ปีที่แล้ว ชาวบ้านแหลมซ้อยทำสวนกันมากขึ้น พร้อมกับลดพื้นที่ทำนาลงไปเรื่อยๆ พืชสวนนี้มีทั้งผลไม้และพืชผัก ซึ่งชาวบ้านแหลมซ้อยต้องขนส่งผลผลิตข้ามแม่น้ำตราดไปจำหน่ายในตลาดเมืองตราด จนกระทั่งประมาณ 25 - 26 ปีที่ผ่านมา เมื่อมีการทำสะพานข้ามแม่น้ำตราด และมีการตัดถนนผ่านหมู่บ้านแหลมซ้อยเสร็จในปี 2516 ชาวบ้านแหลมซ้อยจำนวนหนึ่ง ได้เปลี่ยนอาชีพจากการทำนาและทำสวนมาทำธุรกิจบริการต่างๆ เช่น จัดหารถบรรทุก รับเหมาก่อสร้างถนน และขนส่งผลไม้ไปจำหน่ายยังจังหวัดต่างๆ จากนั้นอาชีพบริการ

เริ่มมีมากขึ้นเรื่อยๆ และเริ่มเข้ามาแทนที่อาชีพทำนา นอกจากนี้ยังมีการสร้างอาชีพใหม่ๆ ขึ้นมาในชุมชน เช่น การประกอบธุรกิจตู้ซ่อมรถ ฟันสี บริการถมที่ ธุรกิจบ้านเช่า และร้านอาหาร การทำนาทำสวนเริ่มลดน้อยลงเรื่อยๆ และเริ่มกลับมาประกอบอาชีพเกษตรกรรม เกี่ยวกับการทำนาทุ่งและเลี้ยงตะพาบน้ำในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมา ค่าจ้างแรงงานในหมู่บ้านแหลมซ้อปัจจุบันอยู่ในอัตราแรงงานชายวันละ 150 บาท ส่วนหญิงค่าจ้างวันละ 120 บาท แม้จะทำงานอย่างเดียวกับชาย

ข.) โครงสร้างอาชีพ

จากความพยายามปรับเปลี่ยนตนเอง เพื่อให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมอยู่ตลอดระยะเวลาประมาณ 100 ปีเศษ ทำให้ปัจจุบันโครงสร้างอาชีพของชาวบ้านแหลมซ้อมีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก จากการศึกษาจากข้อมูล จปฐ.2 ของบ้านเนินทราย และสัมภาษณ์หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลเนินทราย ทำให้ได้ทราบว่าปัจจุบันครัวเรือนชาวแหลมซ้อ ประกอบอาชีพหลากหลายมากขึ้น และเปลี่ยนจากอาชีพหลักด้านเกษตรกรรม ไปประกอบอาชีพอื่นค่อนข้างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพทางด้านบริการต่างๆ แต่ในขณะเดียวกันบางครัวเรือนยังคงประกอบอาชีพรองด้านการเกษตรด้วยการทำสวนผลไม้ต่างๆ นอกจากนี้ครัวเรือนส่วนใหญ่สมาชิกในครัวเรือนมีอาชีพมากกว่า 1 อาชีพ โดยเฉพาะขณะนี้สมาชิกในครัวเรือนของชาวบ้านแหลมซ้อจำนวนหนึ่งทำอาชีพเสริมด้วยการเป็นตัวแทนจำหน่ายผลิตภัณฑ์ต่างๆ รวมทั้งเป็นตัวแทนบริษัทประกันภัยด้วย ซึ่งอาชีพต่าง ๆ ของครัวเรือนชาวบ้านแหลมซ้อ ปรากฏดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1. แสดงจำนวนและร้อยละของครัวเรือนชาวบ้านแหลมซ้อ จำแนกตามลักษณะอาชีพ

แสดงจำนวนและร้อยละของครัวเรือนบ้านแหลมซ้อจำแนกตามลักษณะอาชีพ		
ลักษณะอาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
1. ข้าราชการ รวม ตชด.91 ครัวเรือน และข้าราชการบำนาญ	156	60.2
2. ธุรกิจย่อยบริการ ได้แก่ปั๊มน้ำมันขนาดเล็ก(1) บริการถมดิน บริการรถบรรทุก (15) ตู้ซ่อมรถ (7)	23	8.9
3. รับจ้าง ในสวนและในเรือประมง	22	8.5
4.ประมง ขนาดเล็ก-กลาง (8) และประมงขนาดยังชีพ (12)	20	7.7
5. เกษตรกรรมอย่างเดียว ทำนา	15	5.8
6. ค้าขาย ได้แก่ร้านอาหาร ร้านขายของชำ	13	5.0
7. ธุรกิจบ้านเช่า หรือห้องเช่า	7	2.7
8. ธุรกิจขนาดใหญ่ ได้แก่ ทำเทียบเรือ ประมง โรงงานปลาป่น และ ปั๊มน้ำมันขนาดใหญ่	3	1.2
รวม	259	100.0

ส่วนชุมชนสาคลีก็เช่นเดียวกัน แต่อดีตชุมชนสาคลีเป็นชุมชนเกษตรกรรม ชาวบ้านในชุมชนประมาณ ร้อยละ 80 ประกอบอาชีพหลักด้วยการทำนา ปลุกผัก หาผัก หาปลา เลี้ยงชีพ แต่ปัจจุบันมีครัวเรือนในชุมชนสาคลีประมาณ 62 ครัวเรือนเท่านั้น ที่ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก¹³ ที่เหลือนอกนั้นประกอบอาชีพนอกเกษตรกรรม ได้แก่ อาชีพ ค้าขาย รับจ้าง บริการ ธุรกิจขนาดเล็ก และธุรกิจบ้านเช่า ประมาณว่าในเขตหมู่ที่ 9 และ 10 ตำบลบางนมโค มีห้องเช่าสำหรับแรงงานต่างถิ่นในโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในชุมชนประมาณ 1,000 ห้อง¹⁴ โดยเฉพาะหนุ่มสาวรุ่นใหม่มักทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ปัจจุบันชาวชุมชนสาคลีปรับตัวด้านอาชีพและแบบแผนการดำรงชีวิต ให้สอดคล้องกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคม อาชีพเกษตรกรรมจึงลดลงอย่างรวดเร็ว

¹³ สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ และคณะ อ้างแล้ว หน้า 3

¹⁴ สัมภาษณ์ นายเชิด พันธุ์เพ็ง กรรมการกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เมื่อ 5 มีนาคม 2543

1.1.7 ประเพณีและวัฒนธรรมการร่วมมือและช่วยเหลือกัน

รูปแบบความสัมพันธ์และประเพณีวัฒนธรรม การร่วมมือช่วยเหลือกันของผู้คนในชุมชนทั้งสอง แต่เดิมไม่มีความแตกต่างกันมากนัก จากอดีตทั้งชุมชนสาคลีและชุมชนแหลมซ้อ มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเหมือนกัน ความสัมพันธ์จึงมีลักษณะการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของผู้คนในชุมชนเดียวกันและในกลุ่มเครือญาติ โดยเฉพาะในชุมชนแหลมซ้อ ชาวบ้านร้อยละ 90 เป็นญาติพี่น้องกัน มีตระกูลใหญ่ๆ อยู่เพียง 3 - 4 ตระกูล เช่น เกณิกานนท์ หรือจินดา และเทียนห้าว ส่วนชุมชนสาคลีนั้นมีตระกูลใหญ่ๆ 4 - 5 ตระกูลเช่นเดียวกัน ได้แก่ พรหมรักษา พรหมราช พันธุ์เพ็ง การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ได้แก่ การเอาแรงหรือลงแขกในการไถ หว่าน ดำ หรือเก็บเกี่ยวข้าว รวมทั้งผลิตกันเลี้ยงควาย วัฒนธรรมการช่วยเหลือต่างตอบแทนแรงงานซึ่งกันและกันนี้ ได้เปลี่ยนมาเป็นการจ้างงานทั้งหมด เมื่ออิทธิพลของเศรษฐกิจทุนนิยม ที่ใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เริ่มเข้ามามีบทบาทแทนที่ระบบเศรษฐกิจชุมชนแบบแลกเปลี่ยน

ปัจจุบันนี้ทั้งในชุมชนสาคลี และชุมชนแหลมซ้อ แม้ในกลุ่มที่ยังคงทำการเกษตรเช่นเดิม การช่วยเหลือเกื้อกูล เอาแรงกัน ได้เปลี่ยนไปแล้ว ในการทำนาจำเป็นต้องใช้เงินจ้างแรงงาน มีทั้งลักษณะการจ้างเหมาและจ้างเป็นรายวัน ทั้งไถ คราด หว่าน ดำ ขี้ดยาฆ่าแมลง หรือขี้ดยาคุมวัชพืช ตลอดจนการเก็บเกี่ยวและนวดข้าว

ชาวบ้านแหลมซ้อบางส่วน ยังคงมีความเชื่อในเรื่องทรงเจ้าเข้าผี เช่นสังคมดั้งเดิมอยู่บ้าง แต่ไม่มากนัก ปัจจุบันความเชื่อนี้ค่อยๆ ลดลงตามสภาพความเจริญของชุมชน อย่างไรก็ตามความเชื่อในเรื่องการใช้ยาสมุนไพรในการรักษาโรคยังมีอยู่บ้าง ทั้งที่ไปเสาะหาเองตามความเชื่อดั้งเดิมหรือตามคำบอกเล่า และซื้อจากโรงพยาบาล เพราะปัจจุบันกระทรวงสาธารณสุขส่งเสริม และทางองค์การเภสัชกรรม ได้ผลิตสมุนไพรให้อยู่ในรูปของยาแผนปัจจุบัน และมีวางขายในโรงพยาบาล

สำหรับวัฒนธรรมประเพณีที่มีในชุมชนแหลมซ้อแต่เดิม ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ กรู้นเข้าพรรษา ฯลฯ จะคล้ายกับชุมชนอื่นๆ ทางแถบภาคกลาง ซึ่งปัจจุบันรูปแบบได้เปลี่ยนไปมาก เพราะคนรุ่นหลังได้ตัดทอนให้ง่ายและสะดวกขึ้น เช่น การรดน้ำดำหัว พ่อ - แม่ ในวันสงกรานต์ขณะนี้เกือบไม่มีทำกันแล้ว การเล่นสบ้าในประเพณีสงกรานต์ก็มีการเปลี่ยนแปลงไป จนคนรุ่นหลังไม่ค่อยเข้าใจในรูปแบบ ความพยายามรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีแบบเก่ามีอยู่บ้าง แต่ยังไม่จริงจัง

สืบเนื่องจากแหลมซ้อเป็นชุมชนเก่าแก่ และสมาชิกในชุมชนประมาณร้อยละ 90 เป็นพี่น้องหรือนับญาติกันได้ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจึงเรียกได้ว่าดี ไม่มีความขัดแย้งรุนแรงจนถึงขั้นเป็นปัญหา และถึงแม้จะมีชาวกำพูนุซอพยพมาอยู่ด้วย ก็ยังไม่เคยเกิดข้อขัดแย้งกันจริงจัง

1.1.8 สภาพปัญหาความยากจน หนี้สิน และปัญหาสุขภาพอนามัย

ก.) ปัญหาความยากจนและหนี้สิน จากลักษณะการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปของชุมชนสาคลี มีผลทำให้สภาพการดำรงชีวิตเปลี่ยนแปลงไปด้วย ถึงแม้ผลผลิตจากการปลูกข้าวสมัยใหม่จะสูงขึ้น ก็มีได้ทำให้รายได้สูงขึ้นตามไปด้วยแต่ประการใด ประกอบกับความต้องการใช้เงินมีมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการผลิตแบบใหม่มีความจำเป็นจะต้องลงทุนในการผลิตมากขึ้น ต้นทุนการผลิตจะเพิ่มสูงขึ้นทุกปี แต่ราคาผลผลิตข้าวเปลือกกลับตกต่ำลงทุกปี ชาวชุมชนสาคลีจำนวนมากจึงมีหนี้สินเพิ่มขึ้นเรื่อยมาทุกปี ในปี 2524 หลังจากการเปลี่ยนแปลงระบบการปลูกข้าวใหม่ ผ่านไป 12 ปี หรือ 1 รอบ คราวเรือนทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้านสาคลี ต่างมีหนี้สินครัวเรือนละ 40,000 - 200,000 บาท จากนั้นชาวชุมชนสาคลีประมาณครึ่งหนึ่งจึงตัดสินใจขายที่ดินทำนา แล้วหันไปประกอบอาชีพอื่น เช่น รับจ้างแทนการทำการเกษตร จากนั้นการประกอบอาชีพที่มีใช้เกษตรกรรมจึงเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ปัจจุบันมีครัวเรือนเพียงร้อยละ 20 เท่านั้น ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ การทำนา

ส่วนชุมชนแหลมซ้อนั้น มีความแตกต่างจากชุมชนสาคลีในเรื่องหนี้สินค่อนข้างมาก แม้จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมเหมือนกัน ทั้งนี้เนื่องจากชาวชุมชนแหลมซ้อตัดสินใจ เปลี่ยนอาชีพจากการทำการเกษตรเป็นอาชีพอื่น ได้แก่ การรับจ้าง รับเหมาต่างๆ เช่น รับเหมาถมที่เพื่อทำถนนหนทาง จัดหารถบรรทุกสินค้าเกษตรส่งจำหน่ายกรุงเทพ หลังปี 2516 เป็นต้นมาเส้นทางคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับเมืองตราดสะดวกขึ้นมาก การติดต่อสัมพันธ์กับเมืองจึงเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ มีการส่งบุตรหลานเข้าไปศึกษาเล่าเรียนในตัวเมืองตราด และทำงานรับจ้างในเมือง ปัจจุบันชาวบ้านแหลมซ้อส่วนใหญ่มีฐานะค่อนข้างดี น้อยรายที่มีหนี้สิน แต่จำนวนหนี้สินของครัวเรือนที่เป็นหนี้มีขนาดสูงมาก เนื่องจากค่าใช้จ่ายในการลงทุนทางการเกษตร โดยเฉพาะสวนยางพาราและสวนผลไม้ค่อนข้างสูงมาก เช่น หากจะปรับปรุงระบบการจ่ายน้ำในสวนผลไม้ ต้องลงทุนไม่ต่ำกว่าไร่ละ 20,000 บาท เป็นต้น

ข.) **ปัญหาสุขภาพอนามัย** สุขภาพอนามัยของผู้คนทั้งสองชุมชนค่อนข้างดี ปัจจุบันไม่ปรากฏว่ามีปัญหาโรคระบาด หรือปัญหาสุขภาพอนามัยมากนัก ชุมชนแหลมซ้อในอดีตมีโรคประจำถิ่นชนิดหนึ่งคือไข้หวัดและไข้มาลาเรีย เนื่องจากจังหวัดตราดเป็นพื้นที่ชายแดนไทย – กัมพูชา ในอดีตโดยเฉพาะในช่วงที่มีปัญหา ผู้อพยพหนีภัยสงครามจากกัมพูชาเข้ามาในเขตแดนไทย จึงมีปัญหาไข้จับสั่นหรือไข้มาลาเรียชุกชุม นอกจากนี้จังหวัดตราดเป็นพื้นที่ที่มีฝนตกชุก เฉลี่ยปีละ 8 เดือน ผู้คนในชุมชนโดยเฉพาะเด็กๆ มักป่วยเป็นไข้หวัดค่อนข้างมาก นอกจากนี้ยังมีการเจ็บป่วยอื่น ได้แก่ การเจ็บปวดกล้ามเนื้อ เนื่องจากการประกอบอาชีพเกษตรที่ต้องใช้แรงงาน ชาวบ้านบางส่วนยังคงมีความเชื่อในการรักษาด้วยไสยศาสตร์ ปัจจุบันมีการใช้สมุนไพรรักษาโรคอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่นิยมรักษาด้วยการแพทย์แผนปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากเมื่อมีอาการเจ็บป่วยแม้เพียงเล็กน้อยในปัจจุบัน เช่น เป็นไข้หวัด ชาวบ้านแหลมซ้อมักจะไปหาหมอที่คลินิกหรือไปหาเจ้าที่ที่สถานีนอนามัย รวมทั้งนิยมให้แพทย์ฉีดยาให้ โดยมีความเชื่อว่ายาฉีดมีคุณภาพดีกว่ายาที่ใช้รับประทาน

ส่วนโรคภัยไข้เจ็บของชาวบ้านแหลมซ้อในปัจจุบัน ได้แก่ ไข้หวัด ตาแดง และท้องร่วง นอกจากนี้เด็กอายุระหว่าง 5 - 10 ปี มักเป็นโรคภูมิแพ้ นอกจากนี้ในระยะประมาณ 5 ปี มาแล้วชาวบ้านแหลมซ้อประสบอุบัติเหตุเกี่ยวกับยานพาหนะค่อนข้างมาก โดยเฉพาะเด็กวัยรุ่นมีปัญหาบาดเจ็บเนื่องจากรถมอเตอร์ไซด์ล้ม หรือถูกรถชนค่อนข้างมาก ปัจจุบันชาวบ้านแหลมซ้อยังมีการใช้สมุนไพรรักษาโรคอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่นิยมการรักษาด้วยการแพทย์แผนปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากเมื่อมีอาการเจ็บป่วยแม้เพียงเล็กน้อย เช่น เป็นไข้หวัด ชาวบ้านแหลมซ้อจะไปหาหมอที่คลินิกเอกชนหรือไปหาเจ้าหน้าทีที่สถานีนอนามัย รวมทั้งนิยมให้แพทย์ฉีดยาให้ โดยมีความเชื่อว่ายาฉีดมีคุณภาพดีกว่ายาที่ใช้รับประทาน แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านบางส่วนยังคงมีความเชื่อในการรักษาด้วยไสยศาสตร์ โดยเฉพาะในกรณีที่ยายามรักษาโรคด้วยแพทย์แผนปัจจุบันแล้ว ไม่หายหรืออาการไม่ทุเลา

โดยทั่วไป ชาวบ้านแหลมซ้อให้ความสนใจกับการดูแลสุขภาพอนามัย ในลักษณะการหาหลักประกันเมื่อยามเจ็บป่วย ดังจะเห็นได้จากสมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ทุกคน ล้วนมีบัตรประกันสุขภาพในรูปแบบต่างๆ เช่น มีบัตรประจำตัวผู้สูงอายุ มีบัตรประกันสุขภาพสำหรับครอบครัว บ้างมีบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย บัตรประกันสุขภาพสำหรับกำนันผู้ใหญ่บ้าน อสม. บัตรข้าราชการบำนาญ หรือบ้างก็มีสิทธิเบิกค่ารักษาพยาบาลจากทางราชการ เนื่องจากบุตรเป็นข้า-

ราชการ ส่วนสมาชิกที่เป็นนักเรียนจะมีบัตรรักษาสำหรับนักเรียน และเด็กเล็กอายุแรกเกิด - 12 ปี จะมีบัตรรับบริการฟรีจากสถานีนามัย¹⁵

ส่วนชุมชนสาคลี ในอดีตไม่มีใครมีปัญหาโรคภัยไข้เจ็บมากนักเช่นกัน ยกเว้นเมื่อประมาณ 60 ปีที่ผ่านมา เคยมีปัญหาไข้ทรพิษระบาดในชุมชน คนที่เป็นไข้ทรพิษส่วนใหญ่เสียชีวิตหมด มีที่เหลือรอดมาเพียงคนเดียว แต่ก็มีแผลเป็นตามเนื้อตัวและหน้าตา แต่ปัจจุบันหญิงคนนี้เสียชีวิตไปแล้วเมื่อประมาณ 3 ปีที่แล้ว¹⁶

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้สูงอายุบ้านสาคลี¹⁷ เกี่ยวกับเรื่องสุขภาพอนามัย บรรดาผู้สูงอายุหญิงชายทั้ง 7 คนที่ร่วมสนทนา มีความเห็นร่วมกันว่า สมัยโบราณโรคภัยไข้เจ็บไม่มีใครมากนัก ผู้คนแข็งแรงดี แม้อายุ 60 ปี ก็ยังไถนาไหว แต่ปัจจุบันนี้แม้อายุเพียง 50 ปี ก็ไถนาไม่ไหวแล้ว โรคภัยไข้เจ็บที่คนสมัยก่อนเป็นกันมาก ได้แก่ ไข้จับสั่น ท้องร่วง และวัณโรค นอกจากนั้นก็มีไข้เปลี่ยนฤดู หรือไข้หัดลม

การรักษาพยาบาลของชาวชุมชนสาคลีในอดีต ส่วนใหญ่จะใช้พืชสมุนไพรในการรักษาโรค เช่น รักษาโรคไข้จับสั่นด้วยการนำ สะเดา บอระเพ็ด มะกา ขี้เหล็ก ชุมเห็ด รวมกันต้มดื่ม หรือรักษาอาการไข้เปลี่ยนฤดูหรือไข้หัดลมด้วยการนำ กล้วยาพรก กล้วยาปากควาย กล้วยาตีนนก ใบย่านาง คณฑา ทำวยายม่อม ก้านสะเดา บอระเพ็ด และใบมะกา รวมกันต้มดื่ม และรักษาอาการท้องเสียหรืออุจจาระร่วง ด้วยการใช้น้ำหูกกระชายประมาณครึ่งขีดเผาไฟให้เป็นถ่าน แล้วบดให้ละเอียดผสมกับน้ำปูนใส ดื่มเพียง 2 อึกก็จะหายจากอาการท้องเสีย

ส่วนเด็กทารกหรือเด็กเล็กก็ไม่มีใครมีใครเจ็บป่วย หากอากาศเปลี่ยนหรือเปลี่ยนฤดู ผู้ใหญ่จะอาบน้ำให้เด็ก ด้วยน้ำข้าวข้าวผสมหัวหอมแดง ชาวบ้านสาคลีเรียกวิธีการนี้ว่า "จับหวัด"

¹⁵ สัมภาษณ์นางสมรักษ์ จีราคม หัวหน้าสถานีนามัยตำบลเนินทราย และนางสุภัทร เจริญฤทธิ์ ประธานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 แหลมซ้อ ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราด เมื่อ 27 มีนาคม 2543

¹⁶ จากการสนทนากับนายเดิม พรหมราช อายุ 70 ปี ชาวบ้านสาคลี เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2543

¹⁷ จากการสัมภาษณ์นางระเบียบ แสนสุภาพ อายุ 65 ปี เกิดที่บ้านสาคลี นายสำอางค์ พันธุ์เพ็ง อายุ 69 ปี เกิดที่บ้านสาคลี นางละออ เกตุรมย์ อายุ 70 ปี เกิดที่บ้านหลวง หมู่ที่ 1 นางหอม รักษา อายุ 78 ปี เกิดที่บ้านหลวง หมู่ที่ 1 นายละไม เกตุบพ อายุ 75 ปี เกิดที่บางนมโค นายพาด เกตุรมย์ อายุ 75 ปี เกิดที่บ้านหลวง และ นายเดิม พรหมราช อายุ 70 ปี เกิดที่บ้านสาคลี เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2543 ณ ครุฑชุมชน บ้านสาคลี

สำหรับหญิงมีครรภ์ ก่อนคลอดประมาณครึ่งเดือนจะมีการทำ "ยาตองดื่มหลังคลอด" โดยให้มะกรูดเท่าจำนวนอายุหญิงมีครรภ์ดองน้ำเกลือ รวมกับเถาวัลย์เปรียง ใช้เวลาของประมาณ 2 สัปดาห์ก่อนคลอด หลังจากคลอดบุตรหญิงแม่ลูกอ่อน จะได้รับคำแนะนำให้ดื่มน้ำตองมะกรูดกับเถาวัลย์เปรียงที่ว่ามานี้ นอกจากนี้หญิงหลังคลอดทุกคนจะต้อง "นั่งถ่าน" หมายความว่า หลังคลอดบุตร จะมีการให้หญิงหลังคลอดอยู่ไฟ ด้วยการนำผิวมะกรูดตากแห้งใส่ในเตาไฟ แล้วให้หญิงหลังคลอดนั่งเหนือเตาถ่านนั้น เชื่อกันว่าไอระเหยงจากผิวมะกรูด จะช่วยไม่ให้เกิดอาการตาฝ้าฟาง¹⁸

ชุมชนสาคลีในอดีตประมาณ 40 ปีที่แล้ว มีหมอพื้นบ้านหลายคน เช่น หมอเผื่อน หมอชม หมอทรัพย์ หมอเปลื้อง ใครไปหาดี ๆ ดื่น ๆ แค่นี้ก็ได้ไม่มีการรังเกียจ ทั้งนี้เพราะหมอแต่ละคนได้ให้คำมั่นสัญญากับครูที่ถ่ายทอดวิชาไว้แล้วว่า จะรักษาผู้ป่วยทุกคนตลอดเวลาแม้แต่เวลากลางคืน หากหมอคนใดไม่ทำตามสัญญา ความสามารถในการรักษาพยาบาลจะเสื่อมถอยลง อาจมาจากความจำเสื่อมไม่สามารถจำตัวยาที่ใช้รักษาโรคได้ จากนั้นจะไม่นิยมยกย่อง

เรื่องการดูแลสุขภาพสุภาพนั้น กลุ่มผู้เข้าร่วมสนทนาทั้งหมดมีความเห็นร่วมกันว่า ผู้คนสมัยโบราณมีการดูแลสุขภาพดีกว่าผู้คนในปัจจุบันนี้มาก โดยเฉพาะให้ความสนใจกับเรื่องอาหารการกิน กินแต่อาหารสดที่เป็นธรรมชาติ ไม่มีการใช้สารเคมี ข้าว ผัก ปลา ทุกชนิดเป็นของสด อาหารทุกอย่างทำกินเอง ไม่มีการซื้ออาหารถุงอาหารห่ออย่างเดี๋ยวนี้ อยากกินอะไรก็ช่วยกันทำกินเองและแจกกันกิน ทั้งกะปิ น้ำปลา ปลาร้า ปลาเค็ม ทำเก็บไว้กินในครอบครัวได้ตลอดปี สิ่งที่ต้องหาซื้อ มีเพียง เกลือ และน้ำตาลเท่านั้น

ผู้คนในปัจจุบันมีโรคภัยไข้เจ็บมาก มีทั้งโรคท้องร่วง โรคกระเพาะ โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน ตาฝ้า หูตึง ปวดหลัง ปวดขา และมะเร็ง ซึ่งโรคเหล่านี้ผู้คนสมัยโบราณไม่เป็นกัน คนสมัยโบราณร่างกายแข็งแรง จิตใจเบิกบานกว่าเดี๋ยวนี้ แต่ก่อนไม่มีอันตราย ไม่มีอะไรน่ากลัว น่าห่วงกังวล ไม่ใคร่มีความทุกข์ ปัจจุบันหากลูกหลานออกจากบ้านไป ไม่ว่าจะไปศึกษาเล่าเรียนไปทำงาน ไปเที่ยวเตร่ หรือมีกิจธุระจำเป็น พ่อแม่ญาติพี่น้องที่อยู่บ้านก็จะรู้สึกไม่เป็นสุขเกรงว่าจะเกิดอันตรายกับลูกหลานญาติพี่น้องของตน เช่น อาจเกิดอุบัติเหตุจากการเดินทาง หรือต้องเผชิญกับอาชญากรรมในสังคม ซึ่งสภาพเช่นนี้ไม่เคยเกิดขึ้นกับผู้คนในสมัยโบราณแต่อย่างใด

¹⁸ สัมภาษณ์นายสาอองค์ พันธุ์เพ็ง วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2543 ณ ครุฑชุมชนบ้านสาคลี

ปัจจุบันประชากรอายุระหว่าง 0 - 12 ปี ของชุมชนสาคลี ประมาณร้อยละ 12 เท่านั้นที่ไม่มีหลักประกันสุขภาพ ส่วนกลุ่มผู้สูงอายุวัย 60 ปีขึ้นไป รวม 303 คน ล้วนมีหลักประกันสุขภาพรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เช่น บ้างมีบัตรสงเคราะห์ผู้สูงอายุ บ้างใช้สิทธิข้าราชการบำนาญ บ้างใช้สิทธิเบิกข้าราชการพยาบาลของบุตรที่เป็นข้าราชการ ส่วนกลุ่มที่มีปัญหาหลักประกันสุขภาพ คือ กลุ่มที่อยู่ในวัยแรงงาน หรือกลุ่มประชากรอายุระหว่าง 13 - 59 ปี ประมาณร้อยละ 80 ไม่มีหลักประกันสุขภาพใดๆ เลย (รายละเอียดภาคผนวก ข้อมูลหลักประกันสุขภาพชุมชนสาคลี)

1.2 บริบททางด้านองค์กร วิธีการ และกระบวนการบริหารกองทุนให้เกิดความเข้มแข็ง

1.2.1 **กลุ่มสัจจะหรือกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน และพัฒนาการ** การพิจารณาเรื่องราวของกลุ่มสัจจะหรือกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนในที่นี้ เป็นพิจารณาเฉพาะในชุมชนแหลมซ้อ ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราด และชุมชนสาคลี อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา รวม 3 กลุ่ม กลุ่มคือ 1.) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราด 2.) กลุ่มออมทรัพย์สาคลี และ 3.) กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี ชุมชนสาคลี อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา ซึ่งจะขอนำเสนอเรียงลำดับดังนี้

ก.) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราด

(1.) **ประวัติความเป็นมา** กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ¹⁹ ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราด เกิดจากการริเริ่มของ นางสุภัทร เจริญฤทธิ์ ซึ่งขณะนั้นมีตำแหน่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านแหลมซ้อ ที่เห็นด้วยกับแนวคิดการทำกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของ พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ซึ่งเป็นชาวบ้านท่าแร่ อ.เมือง จ.ตราด (ปัจจุบันจำพรรษาที่วัดไผ่ล้อม อ.เมือง จ.ตราด) พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันในหมู่สมาชิก ในยามที่ประสบปัญหาทางการเงิน และให้สมาชิกได้รับเงินสวัสดิการเมื่อเจ็บป่วย ต้องเข้ารับการรักษาและนอนในโรงพยาบาล โดยนางสุภัทร เจริญฤทธิ์ ได้รวบรวมชาวบ้านที่สนใจจำนวนหนึ่ง และนิมนต์พระอาจารย์สุบิน มาเทศน์ให้คำแนะนำเกี่ยวกับลักษณะการดำเนินกิจกรรมกลุ่มและผลประโยชน์ที่ได้รับ หลัง

¹⁹ สัมภาษณ์ นางสุภัทร เจริญฤทธิ์ ประธานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านแหลมซ้อ ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราด เมื่อวันที่ 21 ธ.ค.2542 เวลา 21.00-22.30 น.

จากได้รับฟังคำชี้แจงจากพระอาจารย์สุบิน ปณีโต ชาวบ้านก็สมัครเป็นสมาชิกทันทีกว่า 100 คน และเพิ่มเป็น 244 คน เมื่อเริ่มดำเนินการในวันที่ 3 พ.ย. 2537

(2.) **แนวคิดกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ** เน้นการพัฒนาแบบองค์รวม โดยให้ผลประโยชน์ที่สมาชิกได้รับ เป็นตัวนำให้เกิดการพัฒนาจิตใจ เศรษฐกิจ และสังคม กล่าวคือ สมาชิกรวมกันออมเงินเพื่อช่วยเหลือกันและกัน และให้กู้แก่สมาชิกที่มีปัญหาด้านการเงิน ซึ่งเป็นการช่วยเศรษฐกิจชุมชนให้ดีขึ้น เมื่อเศรษฐกิจดีจะส่งผลให้สังคมโดยรวมดีได้ จิตใจและสุขภาพก็จะดีตามไปด้วย

(3.) **สมาชิก** กลุ่มฯ รับสมาชิกปีละครั้งในวันประชุมประจำปี คือวันที่ 3 พฤศจิกายน ของปี การเป็นสมาชิกสมัครได้โดยไม่จำกัดเพศและวัย แต่จะไม่รับ ตชด.ในกองร้อยที่ 117 ซึ่งตั้งอยู่ในชุมชนแหลมซ้อเป็นสมาชิก ด้วยเหตุผลว่าเป็นกลุ่มบุคคลที่ต้องมีการเปลี่ยนย้ายที่อยู่เสมอ และผู้อพยพที่ไม่มีบัตรประจำตัวเนื่องจากเป็นกลุ่มที่ไม่อยู่ประจำถาวรในชุมชน ซึ่งจะมีผลต่อการติดตามคืนเงินกู้ ครอบครัวยุคหนึ่งจะเป็นสมาชิกก็คนก็ได้ สมาชิกกลุ่มได้เพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ จนปัจจุบันมีสมาชิก 500 คน หรือประมาณร้อยละ 50 ของประชากรบ้านแหลมซ้อ ซึ่งมี 1,060 คน²⁰ และหากไม่นับ ตชด.ค่าย 117 จำนวน 91 ครอบครัว เป็นประชากรแหลมซ้อ กลุ่มฯ ก็จะมีสมาชิกประมาณร้อยละ 70 ของประชากรในชุมชนแหลมซ้อ มีเงินค้ำหนุนประมาณหนึ่งล้านห้าแสนบาท

(4.) **การบริหารจัดการ** แนวคิดนี้ยังมีความเชื่อว่าการเปิดโอกาสให้ชาวบ้าน ได้บริหารจัดการเงินออมของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เอง จะส่งผลให้เกิดการพัฒนา และช่วยเหลือตัวเองได้ และจะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้นมาได้ในที่สุด และเพื่อให้การดำเนินงานของกลุ่มสัจจะตามแนวคิดของท่านเป็นไปด้วยดี พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ได้กำหนดให้ประธานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของทุกตำบลในอำเภอเมืองตราด พบปะเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาและหาแนวทางแก้ไขร่วมกันทุกวันอังคารที่วัดไผ่ล้อม โดยท่านเป็นประธานในที่ประชุม (ในระดับตำบลประธานกลุ่มสัจจะของแต่ละหมู่บ้านจะมีการพบกันเองเดือนละครั้ง)

(5.) **ระเบียบปฏิบัติและข้อบังคับกลุ่ม** พระอาจารย์สุบิน ปณีโต เป็นผู้ร่างระเบียบปฏิบัติและข้อบังคับกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ให้ และกลุ่มก็ได้นำมาใช้โดยมีการปรับแก้เล็กน้อยในเรื่องของแบบใบขอกู้ และวงเงินให้กู้เมื่อกลุ่มมีเงินสะสมมากขึ้น ข้อปฏิบัติของกลุ่มสัจจะสะสม -

²⁰ สัมภาษณ์นางสมรภัษ จีระคม หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลเนินทราย เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2543

ทรัพย์บ้านแหลมซ้อ เป็นไปตามเอกสารมติในที่ประชุมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

(6.) **การกู้ยืมเงินกลุ่ม** มี 2 ประเภท คือ กู้รวมดากับการกู้ฉุกเฉิน ผู้ที่จะกู้ฉุกเฉินได้ ต้องต้องมีเหตุให้เงินอย่างรีบด่วนจริงๆ เช่น เกิดอุบัติเหตุ ประสบอุบัติเหตุ ฯลฯ สมาชิกที่จะขอกู้ต้อง ส่งใบขอกู้ภายในวันที่ 25 ของเดือน สำหรับการกู้ฉุกเฉินไม่ต้องส่งใบขอกู้ คณะกรรมการกลุ่มซึ่ง แต่เดิมมี 15 คน แต่ปัจจุบันลดจำนวนลงเหลือ 13 คน จะพิจารณาใบขอกู้ว่าจะให้สมาชิกรายใดกู้ ได้บ้างและให้กู้ได้รายละเอียดเท่าใด และจะจ่ายเงินกู้ให้ในวันที่ 3 ของเดือน ซึ่งเป็นวันที่สมาชิกต้องมา ส่งเงินออมรายเดือนและคืนเงินกู้ประจำงวด

(7.) **เงินปันผล** ได้จากการแบ่งครึ่งเงินค่าบำรุงหุ้นที่ผู้กู้จ่ายให้กลุ่ม ในอัตราร้อยละ 2 ต่อเดือน แล้วจัดสรรให้แก่สมาชิกตามสัดส่วนของจำนวนหุ้นที่ถือ

(8.) **การติดตามเร่งรัดเงินกู้ที่ค้างชำระ** ตามมติที่ประชุมกำหนดให้ผู้ค้าประกันเงินกู้ เป็นผู้ทำหน้าที่ติดตาม แต่ที่บ้านแหลมซ้อประธานกลุ่มฯ จะเข้ามาช่วยในการติดตามการส่งเงินกู้ ด้วยเหตุผลว่าไม่ต้องการให้เกิดหนี้เสีย วิธีการที่ประธานกลุ่มใช้คือ ให้ผู้กู้ที่ไม่สามารถชำระหนี้ได้ ครบจำนวนในแต่ละงวดผ่อนชำระตามกำลัง แม้ว่าต้องยืดเวลาผ่อนชำระออกไปจากกำหนดเดิม

(9.) **การบริหารจัดการด้านการเงิน** เนื่องจากฐานะทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนค่อนข้างดี การกู้ยืมเงินจึงมีน้อย ทำให้เงินบำรุงที่จะนำมาจัดสรรเป็นสวัสดิการแก่สมาชิกน้อยลงไปด้วย ทำให้กลุ่มมีเงินสะสมเหลืออยู่ค่อนข้างมาก (กว่า 1.5 ล้านบาท) คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มจึง เห็นพ้องกัน ให้แบ่งเงินจำนวนหนึ่งไปลงทุนซื้อสลากออมสิน และนำดอกผลที่ได้รับสมทบเข้าเป็น เงินสำหรับให้สวัสดิการแก่สมาชิกต่อไป อีกทั้งกลุ่มฯ ยังมีระบบบัญชีแบ่งแยกออกจากกันอย่างชัดเจน โดยแยกเป็นบัญชีเงินสะสม บัญชีเงินกู้ บัญชีสวัสดิการสมาชิก พร้อมกับมีบัญชีรับ - จ่าย ประจำเดือน โดยมีกรรมการแต่ละฝ่ายรับผิดชอบอย่างชัดเจน และสมาชิกสามารถตรวจสอบได้ตลอดเวลา รวมทั้งมีบันทึกรายงานการประชุมเกี่ยวกับการเงินทุกเดือนด้วย

(10.) **กิจกรรมพิเศษ** เมื่อกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ ดำเนินการมาได้ 2 ปี ก็ได้พยายามช่วยเหลือสมาชิกเพิ่มขึ้น ด้วยการจัดสวัสดิการช่วยทำศพ โดยเมื่อมีสมาชิกเสียชีวิต สมาชิกที่ยังอยู่ก็จะจ่ายเงินช่วยเหลือคนละ 10 บาท อีกทั้งยังมีเงินช่วยเหลือครอบครัวสมาชิกผู้เสียชีวิตอีก 2,000 บาท รวมทั้งมีการให้ทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนยากจน นอกจากนี้ปัจจุบันกลุ่มฯ ได้รวบรวมรายชื่อผู้ด้อยโอกาสในชุมชน เพื่อขอรับความช่วยเหลือจากโครงการกองทุนเพื่อพัฒนา สังคม ของธนาคารออมสิน เป็นเงิน 5 ล้านบาท แต่กลุ่มฯ เพิ่งได้รับเงินเงินเพียง 1.5 ล้านบาทและ

จะต้องจ่ายให้ผู้พิการและผู้สูงอายุเป็นรายเดือน

ข. กลุ่มออมทรัพย์สาคลี ชุมชนสาคลี อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา

(1.) ประวัติการก่อตั้งกลุ่ม กลุ่มออมทรัพย์สาคลี ก่อตั้งประมาณ 10 ปีที่แล้ว เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2532 โดยการริเริ่มของคณะอาจารย์โรงเรียนสาคลีวิทยา 4 คน คือ อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตยชีว์ อาจารย์ดำรงค์ เพ็ชรน้อย อาจารย์กฤษณา ชนะนาม และอาจารย์วิเชียร เจริญฤทธิ์ ซึ่งต้องการให้ชาวบ้านรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งถือเป็นการระดมทุน เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะช่วยเหลือกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ให้ได้มีโอกาสทำการค้าหรือธุรกิจขนาดเล็ก รองรับการขายตัวของอาชีพที่หลากหลายของชุมชน เนื่องจากในขณะนั้นชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงมาก เนื่องจากการเปิดดำเนินการผลิตของโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่และขนาดกลางบริเวณรอบชุมชนสาคลี นอกจากนี้ยังช่วยแก้ปัญหาภาวะยากจนและหนี้สินให้แก่ชาวชุมชนสาคลีได้อีกด้วย ขณะนี้โรงเรียนสาคลีวิทยายังสนับสนุนกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์สาคลี และมีครูอื่นๆ ของโรงเรียนสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ด้วย

(2.) สมาชิก เริ่มแรกกลุ่มออมทรัพย์สาคลีมีสมาชิกเพียง 35 คน จากนั้นสมาชิกเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งปี 2539 มีสมาชิกสูงสุด 220 คน ซึ่งส่วนใหญ่ของสมาชิกคือแม่บ้านของแต่ละครอบครัว ปัจจุบันมีสมาชิกเหลือเพียงประมาณ 100 คนเท่านั้น

(3.) เงินทุน เงินทุนของกลุ่มออมทรัพย์สาคลีมาจาก 3 แหล่ง คือ ก.) จากการสะสมของสมาชิก ซึ่งเมื่อแรกตั้งระดมเงินได้เพียง 4,000 บาทเท่านั้น เพียง 6 ปีผ่านไป ในปี 2539 กลุ่มมีเงินทุน 1.4 ล้านบาท โดยมีการกำหนดเงินสะสมขั้นต่ำของสมาชิกเดือนละ 100 บาท ข.) เงินฝากจากผู้ประสงค์จะฝากเงินโดยไม่กู้เงินกลุ่มฯ เนื่องจากไม่มีความจำเป็น แต่ต้องการผลประโยชน์ตอบแทนที่สูงกว่าธนาคารพาณิชย์ทั่วไป ค.) เงินกู้จากธนาคารพาณิชย์ ซึ่งกลุ่มกู้มาในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 7 บาท ต่อปี เพื่อให้สมาชิกได้กู้เพื่อการลงทุนในการผลิต

(4.) เงื่อนไขการกู้เงิน สมาชิกต้องฝากอย่างน้อยเป็นเวลา 3 เดือนขึ้นไป จึงจะมีสิทธิขอกู้ได้ โดยกู้ได้ไม่เกินจำนวนเงินที่แต่ละครอบครัวมีอยู่ในยอดบัญชีเงินฝาก ข้อกำหนด กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ค่อนข้างเข้มงวดเช่นนี้ มีอยู่เฉพาะช่วงแรกของการเป็นสมาชิกเท่านั้น แต่เมื่อได้มีกิจกรรมร่วมกันมาระยะเวลาหนึ่ง มีความไว้วางใจซึ่งกันและกันแล้ว กฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ก็สามารถยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม แต่ทั้งนี้สมาชิกจะต้องชำระหนี้เดิมให้หมดก่อน จึงจะ

สามารถกู้ครั้งต่อไปได้ โดยมีอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ร้อยละ 1.25 บาท ต่อเดือน ส่วนดอกเบี้ยเงินฝาก ร้อยละ 1 บาท ต่อเดือน แต่ต่อมาได้มีการปรับทั้งอัตราดอกเบี้ยเงินกู้และเงินฝากใหม่ให้สูงขึ้น

(5.) **การดำเนินงาน** ในช่วงแรกของการดำเนินงาน กลุ่มออมทรัพย์สาคลีได้รับความช่วยเหลือจากคณะครูโรงเรียนสาคลีค่อนข้างมาก โดยเฉพาะการเก็บเงินจากสมาชิก การจัดทำบัญชี หรือการทำงานประสานงานต่างๆ ครั้นเมื่อกลุ่มเริ่มเรียนรู้วิธีการทำงานเกิดความชำนาญ และเข้มแข็ง สามารถรับผิดชอบภาระงานต่างๆ ได้เองแล้ว บทบาทของกลุ่มครูในการช่วยเหลือ สนับสนุนกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์จึงเปลี่ยนไป โดยทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและให้สมาชิกกลุ่มดำเนินงานกันเอง ซึ่งจากการทำงานที่ผ่านมาปรากฏว่าการดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง

(6.) **การขยายวัตถุประสงค์** หลังจากกลุ่มออมทรัพย์เริ่มมีความมั่นคง ประมาณปี 2535 นายทองสุข โพธิ์สกุล เป็นประธาน ต่อมานายขึ้น พรหมราช เป็นประธาน ในช่วงนี้ได้มีการขยาย วัตถุประสงค์การออมเงินออกไป เป็นการออมเงินเพื่อพัฒนาอาชีพและพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยการจัดกิจกรรมเสริม เพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์ของชุมชนในรูปแบบต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิดความสามัคคี และเอื้ออาทรต่อกัน เช่น งานบุญปีใหม่และการรับประทานอาหารร่วมกันของชุมชน การมอบปัจจัยเพื่อการยังชีพแก่ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ถูกลูกหลานทอดทิ้ง ปีละ 2 - 3 คน การยกย่องผู้ทำคุณประโยชน์ ต่อชุมชนโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ด้วยการมอบเกียรติบัตรให้ปีละ 1 คน การจัดสวัสดิการให้แก่ผู้ ประสบอุบัติเหตุ การนำสมาชิกไปทัศนศึกษานอกสถานที่ปีละ 1 ครั้ง กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้เป็นที่ สนใจของสมาชิก และช่วยให้กลุ่มมีสมาชิกเพิ่มขึ้นทุกปี แม้แต่ผู้ที่มีฐานะเศรษฐกิจดีก็มาเข้าร่วม เป็นสมาชิกด้วย

(7.) **กิจการเฟื่องฟู** ช่วงปี 2536 - 37 เป็นช่วงที่กิจการกลุ่มออมทรัพย์สาคลีเฟื่องฟูมาก มีสมาชิกเข้าใหม่จำนวนมาก มีทั้งที่ต้องการฝากเงินเพื่อหวังผลประโยชน์สูง และผู้ที่ต้องการออม และกู้ ในขณะนั้นกลุ่มฯ เห็นว่าการรับเงินฝากมากๆ เป็นการดี เนื่องจากหวังจะนำรายรับจากเงิน ฝากจำนวนมาก เพื่อให้สมาชิกกู้ได้มากขึ้น ซึ่งกรรมการกลุ่มฯ มีความเชื่อว่ายังมีการกู้มากเท่าใด กลุ่มฯ ก็จะมีรายได้เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย เป็นการสร้างความเจริญเติบโตและความเข้มแข็งด้าน การเงินให้กับกลุ่มฯ การระดมเงินเพื่อขยายฐานการเงินของกลุ่มให้มากขึ้น กระทำในรูปการให้ ดอกเบี้ยเงินฝากที่สูงกว่าธนาคารพาณิชย์ทั่วไป แต่เดิมในยุคแรกตั้งกลุ่มเคยให้ดอกเบี้ยเงินฝาก ร้อยละ 1 บาท : เดือน และคิวดอกเบี้ยเงินกู้ร้อยละ 1.25 : เดือน ต่อมา มีการปรับดอกเบี้ยเงินฝาก เป็นร้อยละ 1.25 : เดือน และปรับดอกเบี้ยเงินกู้เป็น ร้อยละ 1.50 บาท : เดือน และในปี 2539 -

กลุ่มเคยให้ดอกเบี้ยเงินฝากสูงสุดร้อยละ 1.50 บาท : เดือน และคิดดอกเบี้ยเงินกู้ร้อยละ 2.00 บาท : เดือน ซึ่งส่งผลให้บางเดือนมีผู้นำเงินมาฝากมากถึง 6 - 7 หมื่นบาท

(8.) **วิกฤติการเงิน** ในปี 2540 เมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในระดับประเทศ ปรากฏว่าวิกฤติครั้งนั้นได้ส่งผลกระทบต่อกระตือรือร้นการดำเนินกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์สาคลีเป็นอย่างมาก ทำให้กลุ่มฯ เกือบต้องปิดกิจการไป ทั้งนี้มีสาเหตุใหญ่ดังนี้คือ

ก.) สมาชิกกลุ่มไม่อาจใช้คืนเงินกู้ได้ กลุ่มนำเงินกู้เงินจากธนาคารพาณิชย์ และเงินฝากจากสมาชิก และผู้ฝากเงินอื่นให้สมาชิกกู้จำนวนมาก แต่สมาชิกไม่สามารถใช้คืนเงินกู้ได้เนื่องจากธุรกิจประสบปัญหาเศรษฐกิจ

ข.) กลุ่มผู้ฝากที่หวังดอกเบี้ยสูงถอนเงินคืน เนื่องจากกลุ่มฯ ให้ผลประโยชน์ตอบแทนหรืออัตราดอกเบี้ยเงินฝาก ซึ่งสูงกว่าธนาคารพาณิชย์ทั่วไป ทั้งสมาชิกและผู้ฝากจำนวนมากนำเงินมาฝากกลุ่ม แต่เมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ บุคคลเหล่านี้พร้อมใจกันถอนเงินฝากของตนในเวลาไล่เรี่ยกัน เนื่องจากมีปัญหาทางเศรษฐกิจของตนเอง และบางส่วนขาดความเชื่อมั่นในการดำเนินของกลุ่ม เพราะกลุ่มฯ เริ่มไม่สามารถคืนเงินฝากได้ตามจำนวนที่ต้องการถอนโดยทันที

ค.) การอนุมัติเงินกู้ให้สมาชิกมีความหละหลวม ความต้องการสนับสนุนให้สมาชิกมีโอกาสสร้างฐานะและขยายกิจการต่างๆ ของตนเอง ทำให้กรรมการอนุมัติเงินกู้ให้กับสมาชิกโดยขาดการตรวจสอบความเป็นไปได้ของการใช้คืน และขาดการควบคุมการใช้เงินกู้ของสมาชิกให้ตรงตามวัตถุประสงค์

จากสถานการณ์ดังกล่าว ส่งผลให้สมาชิกขาดความเชื่อมั่นในกลุ่มฯ โดยเฉพาะผู้ฝากเงินเพื่อหวังผลตอบแทนสูง กลัวว่าตนจะไม่ได้เงินฝากคืน จึงมีการทยอยถอนเงินออกมากขึ้นเรื่อยๆ และสมาชิกจำนวนหนึ่งก็ตัดสินใจลาออกจากกลุ่ม เพราะเกรงว่าตนจะสูญเสียเงินสะสมที่ได้พยายามเก็บออมมา ปัจจุบันกลุ่มมีสมาชิกเหลือประมาณ 100 คน และกำลังอยู่ในระหว่างทยอยเงินคืนให้กับผู้ฝาก โดยใช้วิธีเฉลี่ยคืนให้ผู้ถอนตามสัดส่วนของเงินที่กลุ่มมีในแต่ละเดือน

(9.) **ปรับตัวสร้างกลุ่มใหม่** หลังจากกลุ่มออมทรัพย์สาคลีประสบปัญหาด้านการเงิน ชาวบ้านสาคลีโดยเฉพาะชาวบ้าน หมู่ที่ 1 และ 2 ต.สามตุ่ม ได้รวมตัวกันตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลีขึ้นอีกหนึ่งกลุ่ม โดยถือเอาการดำเนินงานที่ผิดพลาดของกลุ่มออมทรัพย์สาคลีเป็นบทเรียน (รายละเอียดในข้อ ค.)

ค. กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี หมู่ที่ 1 และ 2 ต.สามตุ่ม อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา

(1.) **ประวัติการก่อตั้ง** กลุ่มผู้ริเริ่มมีบทเรียนการดำเนินงานออมทรัพย์ จากกลุ่มออมทรัพย์สาคลี ไม่ต้องการให้กลุ่มประสบปัญหาด้านการเงินเช่นเดิม ประกอบกับสมาชิกในชุมชนสาคลีและผู้ริเริ่มกลุ่มส่วนหนึ่ง ได้ไปศึกษาดูงานการจัดการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ของพระสุบิน ปณีโต ที่จังหวัดตราด เห็นด้วยกับแนวคิดที่มุ่งเน้นการออมการมีสัจจะเป็นหลัก จึงรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มใหม่ โดยเน้นการให้สัจจะในการออมเงินเพื่อเป็นทุนของชุมชน ไว้ใช้ในยามขาดแคลนและจำเป็นจริงๆ เท่านั้น ไม่สนับสนุนการสร้างหนี้ และขยายตัวด้านการเงินของกลุ่มตามกระแสทุนนิยม ต้องการ **พัฒนาคุณธรรม 5 ประการ** ร่วมกันคือ **การซื่อสัตย์ต่อกัน เสียสละเพื่อส่วนรวม การรับผิดชอบร่วมกัน ความเห็นอกเห็นใจ และไว้วางใจซึ่งกันและกัน** กลุ่มนี้ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 2 กันยายน 2541 มีนายเฉลิม ทองคำ เป็นประธานคนแรก และนายแสง พันธุ์เพ็ง เป็นประธานคนที่สอง

(2.) **สมาชิก** ผู้อยู่อาศัยเฉพาะในหมู่ที่ 1 และ 2 บ้านสาคลี ตำบลสามตุ่มเท่านั้น จึงจะเป็นสมาชิกกลุ่มฯ ได้ สมาชิกที่มาจากหมู่บ้านอื่นโดยเฉพาะหมู่บ้านใกล้เคียงมีน้อยมาก ผู้ที่เป็นสมาชิกจากหมู่บ้านอื่น ต้องได้รับการรับรองจากหัวหน้ากลุ่มและสมาชิกด้วยกัน เมื่อสิ้นเดือนมีนาคม 2542 กลุ่มฯ มีสมาชิก ชาย 107 คน หญิง 99 คน รวม 206 คน ในจำนวนนี้เป็นเด็ก 38 คน สมาชิกอายุต่ำกว่า 20 ปี ไม่มีสิทธิกู้เงิน สมาชิกต้องส่งเงินสัจจะด้วยตนเอง ทุกวันที่ 2 ของเดือน เวลา 18.00 - 20.00 น.

(3.) **เงินทุน** กลุ่มฯ ไม่มีเงินทุนสนับสนุนจากภายนอก และไม่ต้องการขยายตัวด้านการเงินเร็วเกินไป เงินทุนจึงจำกัดอยู่เฉพาะจากการสะสมของสมาชิก สมาชิกมีหุ้นได้เพียงคนละ 1 หุ้น และเงินหุ้นสูงสุดเพียง 50 บาท เท่านั้น ดังนั้นนับแต่วันก่อตั้งมาจนถึงสิ้นปี 2542 กลุ่มฯ จึงมีเงินสะสมเหลือ 91,590 บาท และมีหุ้นรวม 8,470 หุ้น นอกจากจะไม่รับเงินฝากจากสมาชิกแล้ว กลุ่มฯ ยังไม่มีแนวความคิดในการกู้เงินจากธนาคารพาณิชย์ทั่วไปมาให้สมาชิกกู้อีกด้วย ทั้งนี้เป็นเพราะได้เห็นบทเรียนการให้เงินกู้ที่เกินศักยภาพของกลุ่มฯ ในการดูแล ดังนั้นปัจจุบันเงินให้สมาชิกกู้จึงมีจำกัดมาก

(4.) **เงื่อนไขการกู้** ผู้กู้ต้องมีอายุ 20 ปีขึ้นไป และมีเงินฝากเกิน 1 เดือน จึงจะมีสิทธิกู้ได้ไม่เกิน 2,000 บาท และต้องมีสมาชิกค้ำประกัน 2 คน หากไม่นำเงินไปใช้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่

ระบุในสัญญากู้เงิน ให้ถือว่าสมาชิกผิดสัจจะที่ไว้ไว้กับกลุ่มฯ และกลุ่มฯ สามารถเรียกคืนเงินกู้ได้ ผู้กู้ต้องใช้คืนเงินกู้ภายในกำหนด 4 เดือน พร้อมค่าบำรุงหุ้นกู้หรือดอกเบี้ยเงินกู้ร้อยละ 1 บาท ต่อเดือน กลุ่มฯ กำหนดให้สมาชิกจ่ายคืนเงินกู้พร้อมดอกเบี้ย 4 งวด ดังนี้คือ งวดแรก 520 บาท งวดที่สอง 515 บาท งวดที่สาม 510 บาท และงวดสุดท้าย 505 บาท โดยจ่ายคืนในวันสัจจะทุกวันวันที่ 2 ของเดือน

(5.) **การบริหารจัดการ** จากบทเรียนการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์สาคลี ที่กลุ่มฯ ไม่สามารถควบคุมการกู้และใช้เงินคืนของสมาชิกได้ เนื่องจากการรู้จักมักคุ้นระหว่างสมาชิก และคณะกรรมการมีน้อย ประกอบกับการอนุมัติเงินกู้หละหลวม ประเมินความสามารถในการใช้คืนเงินกู้ของสมาชิกสูงเกินไป และผู้กู้จำนวนหนึ่งไม่ได้ใช้เงินกู้เพื่อการพัฒนาอาชีพจริง หากแต่ใช้เงินกู้เพื่อซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น รถจักรยานยนต์ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ที่ตั้งขึ้นใหม่จึงใช้วิธีการบริหารจัดการดูแลสมาชิก ด้วยการแบ่งสมาชิกเป็น 8 กลุ่ม แล้วจัดให้มีหัวหน้ากลุ่มดูแลการสะสมเงิน และการส่งคืนเงินกู้ของสมาชิกในกลุ่มตน พร้อมทั้งให้หัวหน้ากลุ่มเป็นผู้สื่อสารทำความเข้าใจกับสมาชิกในการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับกลุ่ม

(6.) **การบริหารจัดการด้านการเงินและบัญชี** เนื่องจากกลุ่มสัจจะออมทรัพย์มีเป้าหมายชัดเจนอยู่ที่การออมเงินและสะสมทุนของชุมชน กลุ่มฯ จึงไม่มีการระดมเงินฝากจากสมาชิกหรือกู้เงินจากธนาคารพาณิชย์เช่นที่กลุ่มออมทรัพย์สาคลีกระทำ ขณะนี้แต่ละเดือนกลุ่มมีเงินฝากสะสมเพียง 9,480 บาท ซึ่งส่วนใหญ่ให้สมาชิกกู้เกือบหมด หากมีเงินเหลือกรรมการต้องนำฝากธนาคารออมสิน นอกจากนี้กลุ่มยังมีระบบบัญชีที่ชัดเจน โปร่งใส สมาชิกสามารถตรวจสอบได้ รวมทั้งมีรายงานการเงินของคณะกรรมการกลุ่มฯ เป็นประจำทุกเดือนอีกด้วย

1.2.2 ลักษณะองค์กรหรือกลุ่มสัจจะฯ

การพิจารณาลักษณะของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ชุมชนแหลมซ้อ และกลุ่มสัจจะออมทรัพย์สาคลี ในที่นี้จะขอพิจารณาในประเด็น ดังต่อไปนี้

ก.) **คุณลักษณะบทบาทของผู้นำและกรรมการ** ผู้นำกลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของทั้งสองชุมชน มีลักษณะคล้ายคลึงกันหลายประการ ได้แก่

(1.) **ผู้นำ ชัยน อุดทน ชื่อสัตย์สุจริต** ประธานกลุ่มฯ ทั้งสองชุมชน เป็นผู้ที่มีคนในชุมชนยอมรับนับถือในความซื่อสัตย์สุจริต มีความขยันขันแข็ง ประหยัดอดทน เป็นที่รู้จักของสมาชิก

ในชุมชนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะนางสุภัทร เจริญฤทธิ์ นอกจากจะเป็นประธานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อแล้ว ยังเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านอีกด้วย เป็นผู้มีความรู้ความสามารถมาก เคยได้รับรางวัลจากสำนักนายกรัฐมนตรี ในฐานะสตรีดีเด่นประจำปี 2543 เนื่องในงานวันสตรีสากล 8 มีนาคม 2543 ส่วนกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลีนั้น นายแสง พันธุ์เพ็ง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 ต.สามตุ่ม ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถได้รับการยอมรับจากชุมชน ก็ได้รับเลือกให้เป็นประธานกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลีเช่นเดียวกัน

(2.) **ไม่มุ่งหาผลประโยชน์ส่วนตัว** กรรมการของกลุ่มสัจจะทั้งสองชุมชน มีคุณลักษณะที่คล้ายคลึงกันประการหนึ่ง คือ ต้องการทำงานให้กับชุมชนโดยไม่หวังผลตอบแทนในรูปตัวเงิน ซึ่งเห็นได้จากค่าตอบแทนที่กรรมการได้รับนั้นน้อยมาก โดยเฉพาะในระยะแรกของการจัดตั้งกลุ่ม กรรมการทุกคนไม่ได้รับค่าตอบแทนใดๆ เลย กลุ่มบ้านแหลมซ้อให้ค่าใช้กรรมการเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

(3.) **กรรมการสตรี** ในหมู่กรรมการของทั้งสองกลุ่ม ยังมีสตรีเข้าร่วมในกลุ่มผู้นำด้วยหลายคน โดยเฉพาะกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านแหลมซ้อนั้น ผู้นำหรือประธานคนแรกและเป็นประธานมาจนถึงปัจจุบัน คือ นางสุภัทร เจริญฤทธิ์ ซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราด อีกทั้งยังมีกรรมการสตรีอีก 9 คน ส่วนกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลีมีกรรมการสตรีเพียงคนเดียว คือ นางมณฑา สัญญาจิต แต่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกและผู้คนในชุมชนค่อนข้างมาก ส่วนกลุ่มออมทรัพย์สาคลีหรือกลุ่มใหญ่นั้น มีนางสายันต์ พรหมรักษา เป็นเหรัญญิกที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกค่อนข้างมากเช่นกัน ส่วนกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลีนั้น บทบาทส่วนใหญ่คงอยู่ที่ฝ่ายชายมากกว่าฝ่ายหญิงอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งแตกต่างจากบ้านแหลมซ้ออย่างค่อนข้างเด่นชัด

(4.) **ข้าราชการท้องถิ่นร่วมเป็นกรรมการ** กรรมการหลายคนของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อและกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี เป็นข้าราชการที่อยู่ในชุมชน มีทั้งตำรวจและครู บ้างอยู่มาแต่กำเนิด บ้างตั้งรกรากอยู่ในชุมชนกว่า 20 ปีแล้ว บรรดากรรมการที่เป็นข้าราชการเหล่านี้ มีความรู้ความสามารถด้านการเขียนหนังสือ บันทึกเรื่องราวต่างๆ ไว้ได้ค่อนข้างดี ดังนั้นการที่ผู้นำกลุ่มฯหลายคนเป็นผู้มีความรู้หรือมีการศึกษาค่อนข้างดี ทำให้ช่วยให้งานของกลุ่มมีความเป็นระบบระเบียบมากขึ้น

(5.) **การบริหารจัดการที่โปร่งใส** สมาชิกทุกคนสามารถติดตามตรวจสอบการดำเนินงานกลุ่มได้ตลอดเวลา ทุกเดือนในวันนัดสัจจะสมาชิกจะต้องมาส่งเงินสัจจะด้วยตนเอง กรรมการจะสื่อสารเรื่องราวต่างๆให้สมาชิก สมาชิกสนใจสอบถามเรื่องราวของกลุ่มได้จากกรรมการ สถานะการเงินของกลุ่มจะถูกรายงานและแจ้งให้สมาชิกทราบ สมุดบันทึกการประชุม สมุดทะเบียน สมุดบัญชีต่างๆ สมาชิกสามารถขอตรวจดูได้ถ้าต้องการ โดยไม่มีการปิดบัง

ข.) **ระบบโครงสร้างการบริหาร** กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์แหลมซ้อ มีระบบการบริหารจัดการกองทุนด้วยระบบความรับผิดชอบร่วมกันของสมาชิก สมาชิกจะต้องรับผิดชอบร่วมกันกับกรรมการผู้บริหารกลุ่มฯ โดยเฉพาะสมาชิกผู้กู้และผู้ค้ำประกัน 2 คน สมาชิกผู้กู้จะต้องรับผิดชอบการส่งคืนเงินกู้ตามกำหนดเวลาที่กำหนด มิเช่นนั้นผู้ค้ำประกันจะต้องถูกลงโทษด้วย ดังจะเห็นได้จากมติในที่ประชุมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ที่สมาชิกทุกคนได้ตกลงเป็นข้อปฏิบัติ เมื่อวันที่ 3 พ.ย. 2539 บางประการ ดังนี้

- สมาชิกผู้กู้เงินของกลุ่มไป เมื่อถึงวันประชุมไม่มาผ่อนส่ง ให้ผู้ค้ำประกันไปตาม ถ้าไม่มาผู้ค้ำประกันต้องจ่ายแทนผู้กู้ หลังจากผู้กู้ผ่อนส่งหมดแล้ว มาเสนอขอกู้ใหม่ ทางกลุ่มจำเป็นต้องไม่ให้กู้สองปี ถ้าผู้ค้ำประกัน ไปตามครั้งที่ ๓ ไม่ให้กู้สามปี เพราะผู้กู้สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้ค้ำประกัน (ผู้กู้ควรรับผิดชอบตนเองให้มาก อย่าทำผิดสัญญา จะทำให้เสียประวัติของตนเอง และผู้กู้)
- สมาชิกกู้เงินของกลุ่มไปแล้ว ไม่มาผ่อนส่งแต่ละเดือน ขาดเดือนใดก็แล้วแต่ ผู้ค้ำประกันจะมาขอู้ไม่ได้ และยังไม้อาจค้ำประกันผู้อื่นได้ด้วย จนกว่าผู้กู้จะมาส่งเงินคืนพร้อมค่าบำรุง

จากมติของกลุ่มสองข้อนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นบทกำหนดที่ลงโทษทั้งผู้กู้และผู้ค้ำประกัน การกำหนดเช่นนี้ เพื่อให้สมาชิกมีความรับผิดชอบซึ่งกันและกันทั้งผู้กู้และผู้ค้ำประกัน นอกจากผู้กู้จะถูกลงโทษกรณีไม่รับผิดชอบการส่งคืนเงินกู้แล้ว พฤติกรรมที่ไม่รับผิดชอบของผู้กู้ยังส่งผลให้ผู้ค้ำประกันต้องถูกลงโทษด้วย มติหรือข้อตกลงของกลุ่มเช่นนี้ เท่ากับเป็นการสร้างระบบให้ต่างฝ่ายต่างรับผิดชอบร่วมกัน มิได้ปล่อยให้มีความรับผิดชอบของกรรมการที่จะต้องไปคอยติดตาม หรือทวงเงินกู้พร้อมดอกเบี้ยคืนจากผู้กู้ ระบบที่ใช้เป็นการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระรับผิดชอบระหว่างกรรมการและสมาชิก

ตลอดระยะเวลาดำเนินงาน 5 ปี ของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ มีสมาชิกผิดสัจจะไม่ส่งเงินกู้คืนเพียง 3 รายเท่านั้น และ 3 รายนี้ต่างเป็นญาติกัน ต่างฝ่ายต่างค้ำประกันเงินกู้

ให้กันและกันเอง ปลายปี 2538 ทั้ง 3 คน กู้เงินคนละ 3,000 บาท โดยส่งเงินคืนได้ประมาณคนละ 1,000 บาท จากนั้นก็ไม่ส่งเงินคืนกลุ่ม ประธานจึงไปสอบถามพร้อมกับขอร้องให้ผ่อนส่งเดือนละ 50 บาท หรือ 100 บาท ครั้นถึงปี 2539 ทั้ง 3 คนเลิกส่งเงินคืนกลุ่มฯ แม้จะไปทวงถามอย่างไรก็ไม่ส่งเงินคืน กลุ่มจึงยกป้ายประกาศประจานที่กลุ่มฯ ว่าเป็นผู้ไม่ซื่อสัตย์ไม่มีสัจจะต่อกลุ่มฯ จากนั้นคนหนึ่งย้ายออกจากหมู่บ้านไปอยู่ที่อื่น แต่ต่อมากลับมาอยู่เช่นเดิม อีกคนหนึ่งเสียชีวิตเมื่อ ต.ค. 2542

ส่วนกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลีนั้น จัดระบบการบริหารในรูปแบบการบริหารกลุ่ม 18 คน พร้อมตำแหน่ง ประธาน รองประธาน เหรัญญิก เลขานุการ และผู้ช่วยเลขานุการ พร้อมกับมีหัวหน้ากลุ่ม 8 คน รับผิดชอบติดตามการส่งเงินสัจจะออมทรัพย์และส่งคืนเงินกู้ของสมาชิก ในกลุ่มที่ตนรับผิดชอบ หากสมาชิกในกลุ่มไม่รับผิดชอบส่งเงินสัจจะหรือส่งคืนเงินกู้ หัวหน้าสายต้องรับผิดชอบนำเงินมาให้กลุ่มก่อน แล้วไปไต่เบี่ยงกับสมาชิกในกลุ่มของตนในภายหลัง

ค.) กระบวนการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ การแก้ปัญหาและการตัดสินใจของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ มีลักษณะเป็น **การตัดสินใจในระบบกลุ่ม** มิใช่การตัดสินใจของผู้นำ ทุกครั้งที่จะมีการตัดสินใจจะมีการประชุมกรรมการกลุ่ม หรือประชุมสมาชิกกลุ่มทั้งหมดในกรณีตัดสินใจใหญ่ๆ เช่น การกำหนดข้อตกลงเพื่อใช้กับสมาชิกทั้งหมด และการตัดสินใจนั้นจะมีลักษณะที่เรียกว่า **“ความเห็นพ้องต้องกัน”** มากกว่า **“การยอมรับในเสียงข้างมาก”** หรือการตัดสินใจด้วยวิธีการลงคะแนนเสียง

ตัวอย่างลักษณะการตัดสินใจป้องกัน และแก้ปัญหาของกลุ่มสัจจะฯ ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้จากมติที่ประชุมของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ เมื่อวันที่ 3 พ.ย. 2539 ที่สมาชิกทุกคนได้ตกลงร่วมกัน ให้ถือเป็นข้อปฏิบัติของกลุ่มด้วยความจริงใจ เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต มติดังกล่าวนี้นี้ประกอบด้วยข้อตกลงทั้งหมด 29 ข้อ **ลักษณะของข้อตกลง** แบ่งได้เป็น 9 ประเด็นใหญ่ ดังนี้คือ

- 1.) หลักปฏิบัติในการจ่ายเงินสะสม ส่งเงินกู้ และเงินค่าบำรุง ที่สมาชิกต้องนำเงินมาให้พอดี กับยอดเงินที่ต้องจ่าย (ทั้งนี้เพื่อความสะดวกแก่เจ้าหน้าที่การเงิน)
- 2.) หลักปฏิบัติในการกู้เงิน การค้าประกัน ขนาดเงินกู้ การจ่ายค่าบำรุง กำหนดเวลาส่งเงินกู้
- 3.) หลักปฏิบัติและบทกำหนดโทษ ผู้กู้และผู้ค้าประกัน ที่ไม่ส่งเงินกู้ ตามกำหนดเวลา
- 5.) บทกำหนดโทษด้วยการประกาศชื่อให้ชุมชนทราบ และแข่งขันไม่พูดคุยด้วย ไม่รับฟังความคิดเห็น และหยุดให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิกผู้กู้และผู้ค้าประกัน ที่ไม่ส่งคืนเงินกู้ติดต่อกัน 3 เดือน ขึ้นไป
- 6.) บทกำหนดเวลาการรับสมาชิกใหม่ปีละครั้ง
- 7.) บทกำหนดโทษผู้กู้ ที่นำเงินกู้ไปใช้จ่ายโดยไม่มีเหตุจำเป็นและไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ที่แจ้งไว้ในหนังสือเสนอขอกู้
- 8.) บทกำหนดหน้าที่ ให้สมาชิกทุกคนติดตามดูแลการกู้เงินของกลุ่มและเข้าร่วมประชุมใหญ่วันสิ้นปี เผยแพร่ชักชวนสมาชิกรุ่นใหม่
- 9.) บทกำหนดการรับเงินสวัสดิการของสมาชิก

นอกจากนี้ยังเห็นได้จากการตัดสินใจครั้งสำคัญของกลุ่ม เมื่อมีการประชุมครบรอบปีที่ 5 เมื่อวันที่ 3 พ.ย. 2542 เพื่อหาทางเพิ่มรายได้ให้กลุ่ม เนื่องจากปีที่ผ่านมาไปดอกเบี้ยเงินฝากธนาคารที่ได้รับน้อยมาก ทั้งนี้เนื่องจากการปรับลดอัตราดอกเบี้ยเงินฝากของธนาคารตามสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำของประเทศ ซึ่งสืบเนื่องมาจากกว่า 2 ปีแล้ว เพื่อหาทางเพิ่มรายได้ให้กลุ่ม กรรมการเสนอให้นำเงินไปลงทุนในกิจการบางอย่างแต่สมาชิกไม่เห็นด้วย เกรงว่าจะมีปัญหากิจการขาดทุน และจะส่งผลให้กลุ่มสูญเสียเงินสะสมของสมาชิก สมาชิกจึงลงมติให้นำสะสมที่มีอยู่ประมาณ 1.5 ล้าน ไปลงทุนซื้อสลากออมสิน 500,000 บาท เนื่องจากการลงทุนที่ไม่เสี่ยง ไม่สูญเสียเงินต้นและยังได้กำไรจากการถูกลากรางวัลต่างๆ เป็นประจำทุกเดือนอีกด้วย

ส่วนการตัดสินใจของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี อยู่ในระบบกลุ่ม เช่นเดียวกับกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ การเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎระเบียบ ข้อตกลง กระทำโดยที่ประชุมใหญ่ประจำปี หรือหากมีกรณีเร่งด่วนให้ประชุมสมาชิกทั้งหมดได้ในวันสะสม แล้วให้ถือว่าการตัด-

สนใจของสมาชิกเป็นอันยุติ เช่น การเปลี่ยนแปลงอัตราค่าบำรุงหุ้นกู้ หรืออัตราดอกเบี้ยเงินกู้หรือเงินฝากและจำนวนวงเงินกู้

1.2.3 การบริหารจัดการการเงิน

ในที่นี้จะพิจารณาการเกิดขึ้นของความเข้มแข็ง กำไรเงินทุนสะสม อัตราพึงพิงเงินช่วยเหลือ อัตราดอกเบี้ยที่ค้ำหนุน ต้นทุนและค่าใช้จ่าย การบริหารจัดการ และการมีระบบบัญชีตรวจสอบได้ตลอดเวลา ของกลุ่มสัจจะฯ ทั้งสองชุมชน ดังนี้

กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมม้อ เป็นกลุ่มที่ค่อนข้างขยายตัวเร็วในระยะแรกตั้ง ทั้งนี้เพราะมีสมาชิกเข้าใหม่เพิ่มขึ้นทุกปี จากปีแรกมีสมาชิก 244 คน ปีที่สองมีสมาชิกเข้าใหม่ 166 คน ปีที่สามมีสมาชิกเข้าใหม่ 20 คน และปีที่สี่มีสมาชิกเข้าใหม่ 70 คน รวมปัจจุบันมีสมาชิก 500 คน ถือหุ้นรวม 150,789 หุ้น²¹ มีเงินสะสมประจำเดือนเมื่อสิ้นปี 2541 เดือนละ 33,570 บาท ปัจจุบันเรียกได้ว่ามีความเข้มแข็งค่อนข้างมาก จำนวนเงินกู้แต่ละเดือนน้อยกว่าเงินที่กลุ่มฯ มีอยู่ แต่ละปีกลุ่มฯ ได้จัดสรรผลกำไร ร้อยละ 50 เพื่อเป็นสวัสดิการให้กับสมาชิก และร้อยละ 50 เพื่อเป็นเงินสะสม

นอกจากนี้อัตราดอกเบี้ยเงินกู้หรือค่าบำรุงหุ้นกู้ของกลุ่มฯ ที่กำหนดไว้ร้อยละ 2 บาท ต่อเดือน ยังเป็นอัตราที่มีส่วนต่างกับอัตราปันผลเงินสะสมของสมาชิก ซึ่งเมื่อสิ้นปี 2542 กำหนดจ่ายเงินปันผลให้สมาชิก หุ้นละ .38 บาท หรือเท่ากับร้อยละ 3.80 บาทต่อปี ความต่างกันเช่นนี้ยังผลให้กลุ่มฯ สามารถมีผลกำไรใช้จัดสวัสดิการแก่สมาชิกได้ตลอดมา แม้ในปีที่ผ่านมาผลกำไรจะลดลงค่อนข้างมาก เนื่องจากสมาชิกไม่กู้เงินก็ตาม

จากการประชุมประจำปี เมื่อ 3 พ.ย. 2542 ที่ประชุมมีมติให้นำเงินสะสมของกลุ่มฯ 500,000 บาท ซื้อสลากออมสิน ทั้งนี้โดยคาดว่าจะมีรายได้จากการถูกรางวัลสลากออมสิน ซึ่งจะมากกว่าการฝากเงินกับธนาคารและยังไม่สูญเสียเงินต้น เมื่อเทียบกับการลงทุนในกิจการอย่างอื่น ซึ่งกลุ่มฯ ไม่แน่ใจในผลประโยชน์

การที่คณะกรรมการกลุ่มฯ ได้รับผลประโยชน์ตอบแทนจากการทำงานที่น้อยมาก เช่น ปี 2542 กรรมการกลุ่ม 13 คน ได้รับค่าตอบแทนการทำงานทั้งปี รวมเพียง 20,160 บาท หรือเฉลี่ย

²¹ รายงานการดำเนินงานในรอบปีที่ผ่านมา(ปีที่ 5) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ หมู่ที่ 2 ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราด ข้อมูล ณ วันที่ 2 พฤศจิกายน 2542

ประมาณคนละ 129 บาท ต่อ เดือนเท่านั้น ทำให้กลุ่มฯ มีเงินเหลือแบ่งปันผลและจัดสวัสดิการให้สมาชิกได้มาก ในสายตาคนภายนอกอาจมองว่าเป็นการทำงานที่ไม่คุ้ม แต่กลุ่มฯ เห็นว่ากิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่มุ่งช่วยเหลือกันภายในชุมชน ดังนั้นผู้ใดมีความรู้ความสามารถมากกว่าคนอื่น ก็สมควรจะช่วยเหลือผู้อื่น ตามปรัชญาแนวคิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

นอกจากนี้กลุ่มฯ ยังมีระบบบัญชีที่แยกกันโดยเด่นชัด มีกรรมการผู้รับผิดชอบบัญชีแต่ละประเภท²² โดยแยกจากกัน ทั้งบัญชีเงินสะสมประจำเดือน บัญชีสวัสดิการ ซึ่งมี 3 เล่ม คือ เงินกู้สะสม ผ่อนชำระเงินกู้ และเงินกู้สวัสดิการ บัญชีเงินกู้สะสมแยกเป็น บัญชีเงินกู้ บัญชีผ่อนชำระเงินกู้ และบัญชีผ่อนชำระเงินกู้สวัสดิการ และบัญชีเงินสวัสดิการ รวมทั้งมีการจัดทำบัญชีรับ – จ่ายในแต่ละเดือน เพื่อการตรวจสอบได้ตลอดเวลาอีกด้วย

ส่วน **กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี** ปัจจุบันยังเป็นกลุ่มฯ หรือกองทุนที่มีขนาดเล็กมาก เมื่อสิ้นปี 2542 มีเงินหมุนเวียน 91,590 บาท และมีเงินสะสมรายเดือนเพียงเดือนละ 9,480 บาทเท่านั้น เมื่อถามถึงช่องทางการขยายตัวด้านการเงินของกลุ่มฯ ทั้งประธานและกรรมการต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า กลุ่มฯ ยังไม่ต้องการขยายเงินให้มากกว่านี้ ไม่ต้องการรับเงินหรือกู้เงิน ดอกเบี้ยถูกจากภายนอกมาให้สมาชิกกู้ เพื่อคำกำไรในผลต่างของดอกเบี้ยที่ได้รับ ทั้งนี้เนื่องจากประสบการณ์ของกลุ่มออมทรัพย์สาคลีหรือกลุ่มใหญ่ สอนให้กลุ่มฯ ตระหนักดีว่าการกู้เงินและใช้จ่ายเงินเกินตัวของสมาชิก ทำให้สมาชิกไม่มีความสามารถในการใช้คืนเงินกู้ ดังนั้นการที่สมาชิกจะกู้ได้มากน้อย ควรจะขึ้นกับจำนวนเงินออมของสมาชิก ขณะนี้เงินออมของสมาชิกแต่ละคนยังน้อยมาก นับถึงสิ้นปี 2542 สมาชิกที่มีเงินสะสมมากที่สุดเพียง 900 บาทเท่านั้น เนื่องจากกลุ่มฯ จำกัดจำนวนหุ้นของสมาชิกไว้ที่สูงสุดไม่เกินคนละ 1 หุ้น ไม่เกิน 50 บาท

ดังนั้นจากความคิดในการทำกลุ่มเล็กๆ ไม่รีบร้อนที่จะขยาย ทั้งด้านการเงินและสมาชิก ทำให้เห็นได้ว่า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี แม้ฐานะทางการเงินของกลุ่มจะดูเหมือนเข้มแข็ง ทั้งนี้เพราะระยะเวลาการให้กู้จำกัดเพียง 4 เดือนเท่านั้น ผู้กู้ต้องส่งเงินคืนภายในเวลาที่กำหนด ไม่มีการขยายเวลาออกไปมากกว่านี้ ทำให้ฐานะการเงินของกลุ่มค่อนข้างเข้มแข็ง ในสภาพของกลุ่มเล็กสมาชิกที่ต้องการกู้รายใหม่สามารถกู้ได้ตามที่ต้องการตลอดเวลา แต่กลุ่มฯ ยังไม่มีช่องทางการขยายตัวทั้งด้านการเงินและสมาชิก เนื่องจากด้านการสะสมเงินของสมาชิกไม่สามารถทำได้

²² สัมภาษณ์ นางสุภัทร เจริญฤทธิ์ ประธานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ เมื่อ 26 เมษายน 2543

มากไปกว่าการลงหุ้นที่จำกัดไว้แน่นอน นอกจากนี้การที่กลุ่มฯ จำกัดเงื่อนไขสมาชิกว่าต้องเป็นผู้ที่อยู่อาศัยในหมู่ที่ 1 และ 2 บ้านสาคลี ตำบลสามตุ่มเท่านั้น ทำให้การขยายตัวของสมาชิกย่ำแย่อยู่ในขอบเขตจำกัด เพราะประชากรในหมู่ที่ 1 และ 2 ตำบลสามตุ่ม มีเพียง 619 คนเท่านั้น ขณะนี้กลุ่มมีสมาชิกราว 2 ใน 3 ของจำนวนสมาชิกในหมู่บ้านทั้งสองแล้ว แม้จะขยายตัวชักชวนให้สมาชิกครั้งหนึ่งของชุมชนเป็นสมาชิกได้ ก็ยังไม่สามารถเพิ่มเงินสะสมของกลุ่มได้มากนัก เนื่องจากข้อจำกัดเรื่องจำนวนหุ้นและราคาหุ้นของกลุ่ม

1.2.4 การเสริมความเข้มแข็งให้สมาชิก

หากพิจารณาว่าการเสริมความเข้มแข็งให้สมาชิก หมายถึง เฉพาะการช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้สมาชิกมีฐานะทางเศรษฐกิจการเงินและรายได้ดีขึ้น ดูเหมือนเราไม่อาจพูดได้ว่ากลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลีกระทำการนี้ได้โดยตรง เช่น ให้กู้เงินเพื่อลงทุนในการผลิตเพื่อมุ่งเสริมรายได้ปรับปรุงฐานะทางเศรษฐกิจของสมาชิก ทั้งนี้เพราะเงินกู้ที่กลุ่มฯ ให้ได้กับสมาชิกเพียงครั้งละ 2,000 บาท ค่อนข้างเป็นจำนวนน้อยเกินกว่าจะนำไปลงทุนทางการผลิตใดๆ ได้ แต่เมื่อสอบถามเรื่องนี้กับกรรมการหลายคน ต่างล้วนยืนยันว่าแม้จะดูว่าเงินน้อย แต่หากสมาชิกต้องการเงินเพื่อลงทุนในการผลิต และนำเสนอขอกู้และมีแผนการผลิตจริงๆ กลุ่มฯ ก็สนับสนุน แม้จะได้รับเงินกู้เพียง 2,000 บาท แต่สมาชิกผู้นั้นสามารถขอกู้เพิ่มเติมได้อีก เมื่อใช้หนี้กำหนดภายในเวลาที่กำหนด 4 งวด พร้อมดอกเบี้ย

กลุ่มฯ ยืนยันไม่ให้เงินกู้เกินความสามารถในการใช้คืนได้ของสมาชิกแต่ละคน ดังนั้นการกำหนดวงเงินกู้เพียง 2,000 บาท ณ เวลาปัจจุบันที่กลุ่มตั้งขึ้นมาเพียงปีเศษ จึงถือว่าสอดคล้องกับศักยภาพความสามารถของสมาชิก และการจัดการของกลุ่ม ทั้งนี้เพราะการกู้เงินไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ใดๆ เลย มีเพียงสมาชิกด้วยกัน 2 คน เป็นผู้ค้ำประกันเท่านั้น

กลุ่มสัจจะออมทรัพย์สาคลีสนับสนุนรายได้ของสมาชิก ด้วยการพยายามลดรายจ่ายของสมาชิกทุกคนในชุมชน ดังจะเห็นได้จากโครงการครัวชุมชน ซึ่งตั้งอยู่ที่ศูนย์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองชุมชนวัฒนธรรมมารวิชัย ครัวชุมชนนี้ทำกิจกรรมเปิดร้านจำหน่ายอาหารราคาถูกให้กับผู้คนในชุมชน ด้วยการร่วมลงแรงของสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์สาคลี โดยรับการสนับสนุนจากกองทุนพัฒนาสังคม ครัวชุมชนแห่งนี้มีจุดมุ่งหมายให้ผู้คนในชุมชน ได้มีช่องทางในการซื้อ - ขายแลกเปลี่ยนข้าว ผัก ปลา อาหาร และผลิตภัณฑ์แปรรูป เน้นการแบ่งปันและเอื้ออาทรต่อกัน สมาชิก

ในชุมชนสามารถมาทำงานในครัวชุมชนเพื่อแลกอาหารได้ กิจกรรมนี้ชาวสาคีถือว่า เป็นการจัดสวัสดิการเพื่อคนจนด้วยโอกาส หลังจากเปิดครัวชุมชนเมื่อวันที่ 18 ธ.ค. 2542 ได้ไม่นาน ก็ส่งผลให้ร้านจำหน่ายอาหารในชุมชนทุกร้าน ต้องลดราคาลงมาให้เท่าหรือใกล้เคียงกับอาหารที่ครัวชุมชนจำหน่าย ในราคาข้าวราดแกงจานละ 5 บาท การลดรายจ่ายค่าอาหารประจำวันได้ ทำให้คนในชุมชนมีเงินเหลือมากขึ้นในแต่ละวัน

นอกจากจำหน่ายอาหารในร้านแล้ว ครัวชุมชนยังรับจัดอาหารนอกสถานที่อีกด้วย การจัดจำหน่ายอาหารนี้ ทำให้ชาวชุมชนสาคีทั้งที่เป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ และไม่ใช่มชิก มีรายได้เพิ่มขึ้น เนื่องจากครัวชุมชนพยายามนำผลผลิตจากกลุ่มต่างๆ ในชุมชนออกไปจำหน่าย ไม่ว่าจะเป็นผลิตภัณฑ์ของกลุ่มน้ำดื่มสมุนไพร กลุ่มแปรรูปอาหาร หรือกลุ่มเกษตรผักปลอดสารพิษ กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มโรงสี และกลุ่มอื่นๆ

จากผลการสำรวจกลุ่มตัวอย่างทั้งสองชุมชน พบว่าทั้งสมาชิกกลุ่มและผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่ม พึงพอใจในผลการดำเนินงานของกลุ่มเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะชาวชุมชนแหลมซ้อมีความเห็นว่า การจัดสวัสดิการค่าใช้จ่ายกรณีสมาชิกเจ็บป่วยต้องเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาล โดยกลุ่มจ่ายให้สมาชิกปีละไม่เกิน 15 คื่น ปัจจุบันคิ่นละ 80 บาท ปี 2541 กลุ่มฯ เคยจ่ายให้สมาชิกคิ่นละ 120 บาท ทั้งนี้ขึ้นกับอายุการเป็นสมาชิกกลุ่มฯ

สวัสดิการเช่นนี้ถือเป็นประโยชน์ต่อสมาชิกมาก แม้ว่าชาวชุมชนแหลมซ้อส่วนใหญ่จะมีบัตรสงเคราะห์ หรือบัตรประกัน รวมทั้งสวัสดิการในรูปแบบต่างๆ ทั้งที่เป็นข้าราชการ และจากบริษัทเอกชนโดยเฉพาะ ไม่ต้องเสียค่ารักษาพยาบาล แต่เมื่อมีสมาชิกเจ็บป่วยครอบครัวมักต้องเสียค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่มีค่ารักษาพยาบาลเป็นจำนวนมาก เช่น ค่ารถนำผู้ป่วยเข้ารับการรักษาค่าเดินทางของญาติพี่น้อง การกินอยู่ของผู้ไปเฝ้าไข้ ซึ่งค่าใช้จ่ายเหล่านี้ไม่สามารถเบิกคืนได้จากบริการสวัสดิการใด ดังนั้นการที่กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จัดให้ถือเป็นสิ่งดี แม้ว่าจำนวนจะไม่มากนักก็ตาม

ส่วนชาวชุมชนสาคีส่วนใหญ่พึงพอใจในกิจกรรมที่หลากหลาย ของเครือข่ายกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนในชุมชน ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากผู้ใหญ่ในชุมชนค่อนข้างมาก กลุ่มออมทรัพย์และเครือข่ายกลุ่มกิจกรรมต่างๆ มักสนับสนุนเด็กและเยาวชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรมในชุมชนอยู่เสมอ เช่น สนับสนุนงบประมาณจัดซื้อเครื่องดนตรีชนิดต่างๆ ทั้งเครื่องดนตรีไทยและดนตรีสากล และฝึกสอนให้เด็กและเยาวชน รวมทั้งเปิดโอกาส-

ให้กลุ่มเยาวชนได้แสดงดนตรีในโอกาสต่างๆ อยู่เสมอด้วย รวมทั้งสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดกิจกรรมทางด้านการพัฒนาชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และทางวัฒนธรรมของกลุ่มเยาวชนอย่างสม่ำเสมอ

1.3 พัฒนาการของกองทุนชุมชน

เป็นการพิจารณา ปัจจัยที่ส่งผลกระทบและสัมพันธ์กับพัฒนาการการเติบโตและการขยายตัวของกองทุน ก่อนที่จะพิจารณาพัฒนาการกองทุน ในเรื่องการเพิ่มขนาดกองทุน การระดมทุน และการพัฒนาทักษะการจัดการ เพื่อให้เห็นภาพของกลุ่มสัจจะฯ ที่ชัดเจน จึงขอนำเสนอสรุปข้อมูลเบื้องต้น กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อและกลุ่มสัจจะออมทรัพย์สาคลี เพื่อความเข้าใจดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ข้อมูลกลุ่ม	กลุ่มสัจจะสมทรัพย์บ้านแหลมหม้อ ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราด	กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี ต.สามตุ่ม อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา
วันก่อตั้ง	3 พ.ย. 2537	2 ก.ย. 2541
แนวคิด	แก้ปัญหาความยากจน หนี้สิน และสร้างระบบ การพึ่งตนเอง สร้างพลังต่อรองให้ชุมชน สร้าง ความภูมิใจและมีศักดิ์ศรี นำคุณธรรมความรัก กลับสู่ชุมชน	เน้นให้รู้จักการออม เพื่อการสะสมเงินในชุม ชนพัฒนาคุณธรรม 5 ประการ ร่วมกันคือ ซื่อ สัตย์ต่อกัน เสียสละเพื่อส่วนรวม รับผิดชอบ ร่วมกัน เห็นอกเห็นใจกัน และไว้วางใจกัน
ที่มาของแนวคิด	พระสุบิน ปณีโต วัดไผ่ล้อม อ.เมือง จ.ตราด	กลุ่มออมทรัพย์สาคลีและพระสุบิน ปณีโต
ประธานคนแรก	นางสุภัทร เจริญฤทธิ์	นายเฉลิม ทองคำ
ประธานปัจจุบัน	นางสุภัทร เจริญฤทธิ์	นายแสวง พันธุ์เพ็ง
เลขานุการคนแรก	อาจารย์วิชัย กาบสลับ	นายไพโรจน์ เหลืองประเสริฐ
เลขานุการปัจจุบัน	อาจารย์มานพ ทองนพคุณ	นายไพโรจน์ เหลืองประเสริฐ
เหรัญญิกคนแรก	นายสมพงษ์ หรีจันดา	นายแสวง พันธุ์เพ็ง
เหรัญญิกปัจจุบัน	นายสมพงษ์ หรีจันดา	นายไพโรจน์ เหลืองประเสริฐ
จำนวนกรรมการ	ปี 2537-2542 มีกรรมการ 15 คน ปี 2542-3 มีกรรมการ 13 คน(หญิง 9 ชาย 4) เสียชีวิต 1คน ลาออก 1 คน	18 คน รวมหัวหน้ากลุ่ม 8 คน คือ มี กรรมการที่เป็นหญิงเพียงคนเดียว คือ นาง มณฑา สัญญาจิต
ราคาต่อหุ้น	10 บาท	50 บาท 40 บาท และ 30 บาท
จำนวนหุ้นต่อคน	ไม่เกิน 10 หุ้น	ไม่เกิน 1 หุ้น
คุณสมบัติสมาชิก	แรกเกิดถึงวัยชรา ที่มีภูมิลำเนาในหมู่ที่ 2 บ้าน แหลมหม้อไม่รับ ตชด.ค่าย 117 พร้อมครอบครัว และผู้ที่ไม่ทะเบียนบ้านในชุมชน	ผู้อยู่อาศัยในหมู่ที่1,2 ทั้งเด็กและผู้ใหญ่และ หรือสมาชิกรู้จัก และหัวหน้ากลุ่มรับรอง
จำนวนสมาชิก	ปัจจุบัน 500คน (หญิง 285 / ชาย 215) รุ่นที่ 1 244 คน (หญิง 146 / ชาย 98) รุ่นที่ 2 166 คน (หญิง 90 / ชาย 76) รุ่นที่ 3 20 คน (หญิง 12 / ชาย 8) รุ่นที่ 4 40 คน (หญิง 37 / ชาย 33)	206 คน (ชาย 107 คน หญิง 99 คน) ก.ย.2541 สมาชิก 129 คน (ช 68 เด็ก 18 / หญิง 61 เด็ก 13) มี.ค.2543 สมาชิก 206 คน (ช 107 หญิง 99 ผู้ใหญ่ 168 เด็ก 38)
ลักษณะสมาชิก	ผู้สูงอายุ 63 คน ข้าราชการ 46 คน เด็กอายุ ไม่เกิน 15 ปีประมาณ 100 คน ในกลุ่มผู้สูงอายุ มีบุตรเป็นข้าราชการมีสวัสดิ การ 28 คน มีบัตรผู้สูงอายุ 28 คน เป็นข้าราชการ การบำนาญ 6 คน เป็น อสม.1 คน	● หญิง 99 คน / ชาย 107 คน ● เด็ก 38 คน / ผู้ใหญ่ 168 คน

ข้อมูลกลุ่ม	กลุ่มสัจจะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราด	กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี ต.สามตุ่ม อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา
กำหนดวันสะสม	ทุกวันที่ 3 ของเดือน เวลาประมาณ 18.00 น.	ทุกวันที่ 2 ของเดือน เวลา 18.00 – 20.00 น.
จำนวนหุ้น	ปี 2541 - 112,632 หุ้น ปี 2542 -150,789 หุ้น	ก.ย. 2541 - 5,760 หุ้น ธ.ค. 2542 – 8,470 หุ้น
อัตราปันผลต่อหุ้น / ดอกเบี้ยเงินฝาก	ปี 2539 หุ้นละ 0.70 บาท ปี 2540 –41 หุ้นละ 0.50 บาท ปี 2542 หุ้นละ 0.38 บาท	ปี 2542 - ร้อยละ 0.50 บาท / เดือน
จำนวนเงินปันผล	ปี 2541 - 58,983 บาท ปี 2542 - 58,801 บาท	ปี 2541- ไม่มีการจ่ายเงินปันผล ปี 2542 - 4,755 บาท
การถอนคืนหุ้น	ปี 2541 - 8,000 บาท ปี 2542 - 10,250 บาท	สิ้นปี 2542 ถอนคืน 21 ราย เป็นเงิน 28,780 บาท
เงินหุ้นสะสม	ปี 2541 - 1,126,320 บาท ปี 2542 - 1,507,890 บาท	สิ้นปี 2542 – 91,590 บาท หลังจากสมาชิก ถอนหุ้นคืน
เงินสะสมรายเดือน	33,570 บาท (ข้อมูลสิ้นปี 2541)	9,480 บาท
วงเงินกู้ต่อคนปัจจุบัน	ผู้ใหญ่ 10,000 – 15,000 บาท	ไม่เกิน 2,000 บาท
ค่าบำรุงหุ้นกู้	ร้อยละ 2 บาท ต่อเดือน	ร้อยละ 1 บาท : เดือน
ระยะเวลาการใช้คืน	ภายใน 20 เดือน	ภายใน 4 เดือน หรือ 4 งวด
เงื่อนไขการกู้	สมาชิกอายุ 18 ปีขึ้นไป มีสมาชิกค้ำประกัน 2 คน กู้ได้ไม่เกิน 15,000 บาท/ครั้ง สมาชิกอายุ 15-17 ปี กู้เพื่อการศึกษาได้ไม่เกิน 5,000*** 10,000 บาท โดยมีผู้ปกครองยินยอม ยื่นขอกู้ ในวันที่ 25 ของทุกเดือน	ฝาก 1 เดือน กู้ได้ไม่เกิน 2,000บาท มีสมาชิกค้ำประกัน 2 คน สมาชิกอายุ 20 ปีขึ้นไป ต้องใช้เงินกู้ตาม วัตถุประสงค์การกู้ที่แจ้งไว้ในสัญญา หากไม่ ทำตามถือว่าผิดสัจจะ ต้องถูกเรียกเงินกู้คืน
ค่าบำรุงหุ้น	ปี 2541 - 117,966 บาท ปี 2542 – 117,602 บาท	
เงินสวัสดิการ	ปี 2541 - 138,000 บาท ปี 2542 - 77,425 บาท	ยังไม่มีการจัดสวัสดิการให้สมาชิก
จำนวนเงินกู้	ปี 2541 - 660,000 บาท ปี 2542 - 571,000 บาท	ปี 2542 - 32,2000 บาท
เงินกู้ค้างชำระ	ปี 2541 - 648,235 บาท ปี 2542 - 549,145 บาท	
เงินทุนหมุนเวียน	2541- 294,844 บาท, ปี 2542–187,665 บาท	

1.3.1 การขยายตัวของกองทุน

การพิจารณาการเพิ่มขนาดของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ทั้งสองชุมชน ในที่นี้จะขอพิจารณาเฉพาะประเด็นการเพิ่มจำนวนสมาชิก การขยายตัวด้านการเงิน การเพิ่มวงเงินกู้ และการรับฝากเงิน ดังนี้

ก.) การเพิ่มจำนวนสมาชิก ดังได้กล่าวมาแล้วว่า แนวคิดการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ทั้งของชุมชนแหลมซ้อและชุมชนสาคลีนั้น ไม่มีเจตนาจะทำกลุ่มให้ใหญ่ แต่มุ่งจัดตั้งกลุ่มขนาดเล็ก ที่สมาชิกทุกคนคุ้นเคยรู้จักกันดีอย่างทั่วด้าน จึงมีการจำกัดคุณสมบัติของสมาชิกประกอบการสำคัญ คือ ต้องเป็นผู้อยู่อาศัยในชุมชนเท่านั้น ดังเช่น กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ กำหนดคุณสมบัติของสมาชิกว่า “แรกเกิดถึงวัยชรา ที่มีภูมิลำเนาในหมู่ที่ 2 บ้านแหลมซ้อ ไม่รับ ตชด.ค่า 117 พร้อมครอบครัว และผู้ไม่มีทะเบียนบ้านในชุมชน”²³ เมื่อเริ่มต้นดำเนินงานปีแรกกลุ่มฯ มีสมาชิก 244 คน ปีที่ 2 มีสมาชิก 410 คน ปีที่สาม มีสมาชิก 430 คน ปีที่ 4 มีสมาชิก 500 คน ซึ่งหลังจากรับสมาชิกครั้งสุดท้ายเมื่อครบ 5 ปีแล้ว กลุ่มฯ ได้งดรับสมาชิกเพิ่ม แต่จะเปิดรับสมาชิกอีกครั้ง ในวันที่ 3 พ.ย. 2547 หรืออีกประมาณ 4 ปีข้างหน้า เหตุผลเพื่อให้สมาชิกได้หาข้อมูลรู้จักกลุ่มฯ ให้มาก่อนเข้าเป็นสมาชิก และยังเป็นเทคนิคในการระดมสมาชิกในปีที่ 5 อีกด้วย เพราะหากไม่รับเข้าเป็นสมาชิกในปีที่ 5 จะต้องรออีก 5 ปี จึงจะได้โอกาสสมัครเป็นสมาชิก

ส่วนคุณสมบัติของสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์สาคลีนั้นก็เช่นเดียวกัน กล่าวคือ กำหนดให้ “สมาชิกต้องเป็นผู้อยู่อาศัยในหมู่ที่ 1, 2 ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ และ/หรือผู้ที่สมาชิกรู้จักดี และหัวหน้ากลุ่มรับรอง”²⁴ ปัจจุบันกลุ่มสัจจะออมทรัพย์สาคลีมีสมาชิกภายนอก เช่น อาจารย์ดวงใจ สุภาพัง อาจารย์วิทยาลัยเทคนิคพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นผู้ตรวจสอบภายนอกโครงการ SIF ประจำหมู่บ้าน

ดังนั้นการขยายตัวของกลุ่มจึงมีขอบเขตที่ค่อนข้างจำกัด กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ทั้ง 2 ชุมชนไม่สามารถขยายตัวออกไปให้ใหญ่โต มากกว่าจำนวนสมาชิกของหมู่บ้านได้

ระยะเวลา 5 ปี ของการดำเนินงานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ มีสมาชิก 500 คน จากจำนวนสมาชิกในชุมชนทั้งหมด 1,060 คน หากตัดสมาชิกชุมชนที่เป็น ตชด.ค่า 117 และ -

²³ สัมภาษณ์นางสุภัทร เจริญฤทธิ์ ประธานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2543

²⁴ สัมภาษณ์ นายสุภาพชาตินันท์ อาจารย์ รร.สาคลีวิทยา ผู้ช่วยจัดทำบัญชีให้กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2543

ครอบครัวอีก 91 ครอบครัว หรือประมาณ 350 คน แล้ว จะเหลือผู้คนที่ยังไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ประมาณ 200 คน เท่านั้น โดยสรุปปัจจุบันชาวบ้านแหลมซ้อร้อยละ 70 เป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ

ส่วนชุมชนสาคลีหมู่ที่ 1 และ 2 ต.สามตุ่ม นั้น มีประชากรรวมทั้งสิ้น 629 คน ขณะนี้กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี มีสมาชิก 206 คน หรือเท่ากับ 1 ใน 3 ของสมาชิกในชุมชนทั้งหมด ทั้งนี้เป็นผลจากการดำเนินงานเพียง 1 ปี ซึ่งหากขยายตัวต่อไป กลุ่มก็จะมีสมาชิกมากที่สุดเพียง 629 คนเท่านั้น และมีเงินสะสมแต่ละเดือนเท่ากับ 31,450 บาท

ข.) การขยายตัวด้านการเงิน นอกจากการขยายตัวด้านจำนวนสมาชิกจะมีข้อจำกัดแล้ว กลุ่มสัจจะทั้งสองยังมีข้อจำกัดด้านการขยายตัวด้านการเงินหรือการระดมทุนอีกด้วย ทั้งนี้เพราะข้อกลุ่มสัจจะออมทรัพย์สาคลี กำหนดให้สมาชิกมีหุ้นได้เพียงคนละ 1 หุ้น หุ้นละ 30 บาท 40 บาท หรือ 50 บาท เท่านั้น ปัจจุบันกลุ่มฯ จึงมีเงินสะสมเพียงเดือนละ 9,480 บาท เท่านั้น ส่วนกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ กำหนดให้สมาชิกถือหุ้นได้ไม่เกิน 10 หุ้น หรือ 100 บาท การกำหนดเช่นนี้ยังเป็นข้อจำกัดที่ทำให้กลุ่มไม่สามารถขยายทุนได้มากนัก อีกทั้งกลุ่มทั้งสองยังไม่มีเจตนาหรือแผนการใดๆ ที่จะระดมเงินฝากจากสมาชิก ปัจจุบันกลุ่มฯ ฝากเพียงเงินออมหรือเงินหุ้นที่แต่ละคนให้สัจจะไว้เท่านั้น ดังนั้นข้อกำหนดและเจตนารมณ์เช่นนี้ของกลุ่มฯ จึงทำให้กลุ่มไม่สามารถเพิ่มทุนได้มากนัก

กรรมการกลุ่มทั้งสองเข้าใจสถานการณ์จำกัดของการเพิ่มทุนดี แต่ทั้งสองกลุ่มยืนยันว่าต้องการทำกลุ่มขนาดเล็ก และเชื่อมั่นว่ากลุ่มขนาดเล็กจะสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มได้ ทั้งนี้กลุ่มขนาดเล็กที่ต้องการนี้ มุ่งให้สมาชิกรู้จักกันอย่างดี รู้จักทุกข์สุขของกันและกันเห็นอกเห็นใจกัน จึงเป็นเสมือนกรอบจำกัดการขยายตัวด้านการเงินและสมาชิกโดยปริยาย

ค.) การเพิ่มวงเงินกู้ การให้สมาชิกกู้เงินได้มากถือเป็นหนทางในการเพิ่มเงินให้กับกลุ่มได้อีกทางหนึ่ง เนื่องจากยังมีการกู้มากเท่าใดกลุ่มฯ ก็จะได้รับค่าบำรุงหุ้น หรือดอกเบี้ยเงินกู้มากขึ้นเท่านั้น และการมีดอกเบี้ยมากก็ทำให้กลุ่มฯ สามารถขยายสวัสดิการหรือประโยชน์อื่นให้กับสมาชิกมากขึ้นได้อีก ปัจจุบันกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ กำหนดวงเงินกู้ให้สมาชิก 10,000 - 15,000 บาท ปี 2541 มีสมาชิกกู้เงิน 660,000 บาท ส่วนปี 2542 สมาชิกกู้เงินรวม 571,000 บาท ซึ่งลดน้อยลงเรื่อยๆ ขณะนี้กลุ่มสัจจะบ้านแหลมซ้อกำลังเผชิญปัญหาเงินต้นกลุ่ม ไม่มีผู้ต้องการกู้เงินซึ่งมีอยู่ 1.5 ล้านบาท ส่วนกลุ่มสัจจะออมทรัพย์สาคลีนั้นเป็นกลุ่มฯ ตั้งใหม่ เคยมีบทเรียนการให้กู้จำนวนมากแก่สมาชิกจากกลุ่มออมทรัพย์สาคลีมาแล้ว การมาตั้งกลุ่มใหม่ทั้งสมาชิก

และกรรมการจึงมีความเห็นพ้องต้องกันว่า ไม่ควรรีบขายตัวด้านวงเงินกู้เร็วจนเกินไป ขนาดเงินกู้ปัจจุบันยังไม่สูงนักเพียง 2,000 บาทเท่านั้น และในปี 2542 มีผู้กู้เงินรวม 32,200 บาท

ง.) **การคัดเลือกผู้มีสิทธิกู้** ทั้งประธานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ และற்றுญิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี ยืนยันเจตนารมณ์ของกลุ่มเหมือนกันว่า **“กลุ่มฯ ไม่ต้องการหารายได้จากการให้สมาชิกกู้เงิน และไม่ส่งเสริมการกู้เงินของสมาชิก กลุ่มฯ ยินดีช่วยเหลือให้สมาชิกกู้เมื่อมีความเดือดร้อนและจำเป็นจริงๆ เท่านั้น”** เมื่อได้รับคำถามว่า “กรรมการกลุ่มฯ จะทราบได้อย่างไรว่า สมาชิกผู้ยื่นขอกู้คนใดมีความจำเป็นจริงมากน้อย และใช้เกณฑ์อะไรในการจัดลำดับความจำเป็นของสมาชิก” กรรมการฝ่ายเงินกู้ของทั้งสองกลุ่ม แสดงความเห็นเหมือนกันว่า เมื่อกลุ่มมีขนาดเล็กสมาชิกกลุ่มอยู่ภายในชุมชนเดียวกัน ต่างรู้จักกันอย่างดี และส่วนใหญ่ของสมาชิกล้วนเป็นญาติพี่น้องกัน ดังนั้นจึงมักต้องมีสมาชิกคนใดคนหนึ่งทราบเรื่องราวความเดือดร้อนและความจำเป็นของสมาชิกกลุ่มด้วยกันเสมอ

ดังนั้นเมื่อถึงวันยื่นขอเงินกู้ สมาชิกทุกคนจะทราบว่า ในงวดนี้สมาชิกผู้ใดเป็นผู้ของกู้บ้าง และกู้ไปใช้ด้วยเหตุผลความจำเป็นใด หากมีเงินไม่พอให้กู้ กรรมการจะให้สมาชิกที่ขอกู้ทั้งหมดแถลงความจำเป็นของตน และเป็นผู้ร่วมตัดสินใจว่าผู้ใดสมควรจะได้รับเงินกู้ตามจำนวนเต็มที่แต่ละคนต้องการ หรือจะมีผู้ใดยอมลดขนาดเงินกู้ลงมาเพื่อให้สมาชิกผู้เดือดร้อนมีความจำเป็น อีกหนึ่งคนหรือมากกว่านั้นได้รับเงินกู้เพื่อบรรเทาความเดือดร้อน ลักษณะเช่นนี้เป็นการทำให้สมาชิกได้รู้จักเห็นอกเห็นใจผู้อื่น และรู้สึกร่วมรับผิดชอบในกลุ่มฯ ร่วมกัน หากสมาชิกแสดงความเห็นแก่ตัวก็จะเป็นที่ยอมรับของสมาชิกผู้อื่น

การตัดสินใจให้สมาชิกกู้ด้วยวิธีการเช่นนี้ สร้างความมั่นคงให้กลุ่มฯ เนื่องจากสมาชิกมีความเห็นว่ากรรมการไม่เล่นพรรคเล่นพวก แต่คำนึงถึงความเดือดร้อนของสมาชิกจริง กลุ่มฯ จึงค่อยๆ ขยายตัวอย่างมั่นคงสืบมา

จ.) **การรับฝากเงิน** เนื่องจากกลุ่มทั้งสองไม่มีเจตนาที่จะระดมเงินฝากจากสมาชิก เนื่องจากไม่ต้องการให้กลุ่มขยายตัวเร็วเกินไป จนเหนือความสามารถในการจัดการของสมาชิก และกรรมการ กลุ่มจึงไม่มีนโยบายรับฝากเงินจากสมาชิก อีกทั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลีเคยมีประสบการณ์รับฝากเงินจำนวนมากจากสมาชิก เมื่อครั้งที่ดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์สาคลี และให้สมาชิกกู้มากจนเกินกำลังความสามารถของสมาชิก และกรรมการจะบริหารจัดการ จนกระทั่งกลุ่มเกือบล้มในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจดังกล่าวมาแล้ว ปัจจุบันกลุ่มรับฝากเพียงเงินออมหรือเงินหุ้นที่แต่ละคนให้สัจจะไว้เท่านั้น ดังนั้นข้อกำหนดเช่นนี้จึงทำให้กลุ่มไม่สามารถเพิ่มทุนได้มากนัก ที่กลุ่ม

ทั้งสองแสดงเจตนาอย่างชัดแจ้งว่า ต้องการทำกลุ่มขนาดเล็กที่มุ่งให้สมาชิกรู้จักกันอย่างดี รู้จักทุกข์สุขของกันและกันเห็นอกเห็นใจกัน จึงเป็นเสมือนกรอบจำกัดการขยายตัวด้านการเงินและสมาชิกโดยปริยาย

1.3.2 วิธีการระดมทุน

ในที่นี้จะขอพิจารณาประเด็น การระดมทุนภายนอก หรือการกู้เงินจากแหล่งทุนภายนอก การปล่อยกู้ การสะสมทุน การรณรงค์ วิธีการคัดเลือกผู้มีสิทธิกู้ และการลงทุน

ก.) การระดมทุนภายนอก หรือการกู้เงินจากแหล่งทุนภายนอก ปัจจุบันทั้งธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และธนาคารออมสิน ต่างเสนอให้กลุ่มสัจจะฯ ทั้งที่บ้านสาคลี และบ้านแหลมซ้อกู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำร้อยละ 1 บาท ต่อเดือน ซึ่งหากกลุ่มรับข้อเสนอเงินกู้ขึ้นมา แล้วมาปล่อยต่อให้สมาชิกกู้มาก กลุ่มฯ ก็จะสามารถขยายตัวด้านการเงินได้มาก แต่กลุ่มทั้งสองไม่มีนโยบายที่จะกู้เงินจากแหล่งทุนภายนอก มาให้สมาชิกกู้อีกต่อหนึ่ง เนื่องจากทั้งสมาชิกและกรรมการมีความเห็นร่วมกันว่า การให้กู้เงินมากมีโทษทางแก้ปัญหา กลุ่มฯ ต้องการให้สมาชิกกู้เงินเมื่อมีความเดือดร้อนจำเป็นจริงๆ เท่านั้น และต้องการให้สมาชิกได้เห็นอกเห็นใจช่วยเหลือกัน จึงพยายามให้สมาชิกที่ขอเงินทราบว่า แต่ละเดือนมีใครเป็นผู้กู้บ้าง และไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ใด หากเงินไม่พอก็จะให้สมาชิกตกลงกันเอง หรือบางครั้งให้สมาชิกที่มีความจำเป็นน้อยกว่ารอไว้กู้ในงวดต่อไป²⁵

ข.) การปล่อยกู้ กลุ่มทั้งสองมีนโยบายคล้ายกันในแง่ที่ไม่ต้องการให้สมาชิกกู้เงินโดยไม่จำเป็น และต้องการให้กู้เมื่อมีความเดือดร้อนจำเป็น เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย เพื่อการศึกษาของบุตรหลาน หรือเพื่อการลงทุนเท่านั้น ดังนั้นผู้กู้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล สมาชิกในครัวเรือน จะได้รับการจัดลำดับความสำคัญมากกว่ากรณีอื่น หากสมาชิกไม่ใช้เงินที่กู้จากกลุ่มฯ ตรงตามวัตถุประสงค์ที่แจ้งในหนังสือขอกู้เงิน กรรมการกลุ่มฯ มีสิทธิเรียกคืนเงินกู้นี้ได้ทันทีอีกด้วย ปัจจุบันการให้กู้ของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลีนั้น ยังไม่มีนโยบายขยายวงเงินกู้ เนื่องจากต้องการให้ -

²⁵ สัมภาษณ์ อาจารย์สุภาพ ชาดินันท์ อาจารย์ร.สาคลีวิทยา ผู้จัดทำบัญชีให้กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านสาคลีเมื่อ 3 เมษายน 2543

สมาชิกกู้เงินเฉพาะกรณีที่เป็นเท่านั้น หากไม่พอตามที่ต้องการและใช้คืนหมดแล้ว กลุ่มฯ ยินดีให้กู้ใหม่ได้ถ้ามีความจำเป็น²⁶

ค.) การสะสมทุน นอกจากการสะสมทุนจากเงินสัจจะของสมาชิกแต่ละเดือน และรายได้ส่วนต่างระหว่างอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ และอัตราค่าตอบแทนเงินปันผลของสมาชิก และการแบ่งรายได้สิ้นปีร้อยละ 50 เป็นเงินทุนของกลุ่มแล้ว ทั้งสองกลุ่มยังไม่มีนโยบายหารายได้เพื่อการสะสมทุนด้วยการปล่อยเงินกู้ให้กับบุคคลภายนอก ทั้งนี้เพราะกลุ่มฯ ต้องการความมั่นคง ต้องการให้ทั้งสมาชิก และกรรมการทุกคนร่วมกันรับผิดชอบกลุ่ม เมื่อถูกถามว่า กลุ่มฯ มีนโยบายจะให้กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในเครือข่ายของพระอาจารย์สุบิน ที่อยู่หมู่บ้านอื่น ตำบลอื่น และอำเภออื่นกู้เพื่อปล่อยให้สมาชิกกลุ่มฯ นั้นๆ กู้บ้างหรือไม่ ในเมื่อสมาชิกของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อไม่ต้องการเงินกู้ และมีเงินเหลือมากมาย ประธานกลุ่ม คือ นางสุภัทร เจริญฤทธิ์ ได้ให้เหตุผลว่า “กลุ่มฯ ไม่มีนโยบายให้บุคคลภายนอกกู้แม้จะเป็นกลุ่มฯ ในเครือข่ายเดียวกันก็ตาม กลุ่มฯ จะค่อยๆ เติบโต และจัดการผลประโยชน์ที่เล็กที่ล้นน้อยของตนเอง”

ง.) การลงทุน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลีเป็นกลุ่มที่ตั้งได้เพียงปีเศษเท่านั้น จึงไม่มีรายได้มากถึงขนาดต้องจัดการลงทุนแต่อย่างใด ส่วนกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อตั้งมากว่า 5 ปี แล้ว และปัจจุบันมีเงินต้นกลุ่ม สิ้นปี 2542 กลุ่มฯ มีเงินสะสมเหลืออยู่กว่า 1.5 ล้านบาท กลุ่มฯ จึงขอมติจากที่ประชุมใหญ่สมาชิกประจำปี เมื่อวันที่ 3 พ.ย. 2542 ว่าสมควรจะนำเงินจำนวนนี้ไปลงทุนในกิจการใดจึงจะเหมาะสม สมาชิกมีมติให้ลงทุนด้วยการซื้อสลากออมสินเป็นเงิน 500,000 บาท แม้จะได้ดอกเบี้ยไม่สูงนัก แต่การซื้อจำนวนมากทำให้มีโอกาสถูกรางวัลทุกเดือนถือเป็นการลงทุนที่ไม่เสี่ยง เนื่องจากเงินต้นก็ยังไม่สูญหายไป ได้รับดอกเบี้ย รวมทั้งมีโอกาสถูกรางวัล ในขณะเดียวกันหากสมาชิกกลุ่มมีความจำเป็นต้องกู้เงินมาก ในขณะที่เงินของกลุ่มฯ ที่เหลืออยู่มีไม่พอ กลุ่มฯ ก็ยังสามารถกู้เงินของกลุ่มฯ จากสลากออมสินมาให้สมาชิกกู้ได้ด้วย การลงทุนเช่นนี้สมาชิกไม่เสียประโยชน์แต่อย่างใด

²⁶ สัมภาษณ์ อาจารย์สุภาพ ชาตินันท์ อาจารย์รร.สาคลีวิทยา ผู้จัดทำบัญชีให้กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านสาคลี เมื่อ 3 เมษายน 2543

1.3.3 การพัฒนาบทบาทหน้าที่ และทักษะการบริหารจัดการ

การพิจารณาถึงการพัฒนาบทบาทหน้าที่ และทักษะในการบริหารจัดการของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ทั้งที่บ้านแหลมซ้อและบ้านสาคลี สามารถพิจารณาได้จากการกำหนดประเภทเงินกู้ วงเงินที่ปล่อยกู้ ว่าตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้หรือไม่ และหากสมาชิกมีความต้องการออมมากกว่าที่เป็นอยู่ หรือต้องการบริการด้านสุขภาพอนามัยที่มากขึ้น หรือต้องการให้กลุ่มฯ มีกิจกรรมที่หลากหลาย กลุ่มฯ จัดการเรื่องนี้อย่างไร

ปัจจุบันกรรมการกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี มีความรู้ความสามารถในการจัดการเกี่ยวกับเรื่องเงินกู้ เงินออม วงเงินปล่อยกู้ และสร้างสรรค์กิจกรรมหลายอย่าง ให้ตอบสนองความต้องการสมาชิกได้ดี เนื่องจากส่วนใหญ่ของกรรมการมีประสบการณ์การดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์สาคลีมาก่อน กรรมการแต่ละคนทราบดีถึงผลเสียของการปล่อยเงินกู้ โดยที่สมาชิกมีเงินสะสมน้อย และหาเงินกู้มาให้สมาชิกเท่าที่สมาชิกต้องการ การที่สมาชิกกู้เงินมากไม่ได้เป็นหลักประกันว่ากลุ่มฯ จะมีรายได้มาก และขยายใหญ่โตไปด้วย หากไม่คำนึงถึงคุณภาพของผู้กู้ อาจารย์โรงเรียนสาคลีซึ่งเป็นทั้งที่ปรึกษาและกรรมการร่วมด้วย ได้ช่วยกันเสนอความคิดให้กับกรรมการและสมาชิกคนอื่นๆ ถือเป็นการเตือนสติกันในกลุ่มคนได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้กรรมการที่เป็นครูอาจารย์โรงเรียนสาคลี ก็ล้วนมีประสบการณ์เกี่ยวกับสหกรณ์ออมทรัพย์ครูมาก่อน ทำให้ทราบว่าจุดอ่อนของกลุ่มออมทรัพย์อยู่ที่ใด และทำอย่างไรจึงจะขจัดจุดอ่อนเหล่านั้นไปได้

ขณะนี้กลุ่มฯ กำลังพยายามฝึกให้สมาชิกรุ่นเยาว์ที่เป็นนักเรียนนักศึกษา ได้เข้ามาเรียนรู้ระบบการทำบัญชี ช่วยงานบันทึกฝ่ายทะเบียนเงินฝาก เงินกู้ เงินสวัสดิการ และกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม การฝึกฝนงานต่างๆ เหล่านี้เป็นการเสริมสร้างความรับผิดชอบ และสำนึกแห่งการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตามความรู้ความสามารถที่แต่ละคนมีอยู่²⁷

ส่วนกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ ซึ่งตั้งมากกว่า 5 ปี และมีเงินสะสมกว่า 1.5 ล้านบาท ปัจจุบันมีกรรมการกลุ่มที่เข้มแข็ง สามารถจัดทำระบบทะเบียนและระบบบัญชีต่างๆ ของตนเองได้เป็นอย่างดี ทั้งประธานฯ เล่าให้ฟังว่า เมื่อเริ่มแรกการจัดทำระบบบัญชีต่างๆ นั้น พระสุบิน ปณีโต ผู้นำในการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และเครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เป็นผู้วางระบบบัญชีต่างๆ ให้พร้อมทั้งสอนการทำบัญชีต่างๆ ที่มีลักษณะง่าย และสามารถตรวจสอบได้ตลอดเวลา หลังจากนั้นกรรมการกลุ่มท่านหนึ่ง คือ อาจารย์วิชัย กาบสลับ เป็นผู้วางระบบบัญชีของกลุ่มเอง ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่จะเคยชินและมีความเข้าใจในระบบบัญชี ที่อาจารย์วิชัยทำไว้ให้

²⁷ ผู้ให้ข้อมูล อาจารย์สุภาพ ขาดินันท์ อาจารย์โรงเรียนสาคลีวิทยา เมื่อ 3 เมษายน 2543

แต่ต่อมากลุ่มฯ ได้ประสานงานให้ทางธนาคารออมสินช่วยแนะนำมาวางระบบบัญชีให้ใหม่ พร้อมทั้งสอนการจัดทำบัญชีต่างๆ ให้ แล้วกลุ่มฯ ได้พยายามประยุกต์ใช้ตามที่เหมาะสม ง่ายแก่การทำความเข้าใจของกรรมการและสมาชิก ครั้นเมื่ออาจารย์วิชัย กาบสลับ เสียชีวิตเมื่อปีที่แล้ว กลุ่มฯ จึงกลับมาใช้ระบบที่พระอาจารย์สุบิน เคยวางไว้แต่เดิม การจะเปลี่ยนแปลงระบบหรือจัดทำบัญชีแบบใด เป็นเรื่องที่ต้องค่อยเป็นค่อยไป กรรมการจะช่วยกันคิดปรึกษาหารือกัน หมั่นศึกษาสอบถามกันอยู่เสมอ กระบวนวิธีเช่นนี้ทำให้กรรมการสามารถพัฒนาทักษะ ความรู้ความสามารถของตนเองขึ้นมาได้ และสามารถทำงานแทนกันได้เป็นอย่างดี²⁸

²⁸ สัมภาษณ์ นางสุภัทร เจริญฤทธิ์ ประธานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ เมื่อ 27 มีนาคม 2543

ส่วนที่ 2

บทบาทและผลกระทบของกองทุน ที่มีต่อการจัดการสุขภาพของชุมชน

ในส่วนนี้มุ่งที่จะอธิบายให้เห็นว่า กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี ได้แสดงบทบาทหน้าที่ในการจัดการสุขภาพ การรักษาพยาบาล การดูแลป้องกันสุขภาพชุมชน การให้การศึกษา และความรู้ด้านสุขภาพอนามัย สภาพแวดล้อมสุขภาพลักษณะ การมีน้ำดื่มน้ำใช้ที่สะอาด ภาวะโภชนาการ สภาพบ้านที่อยู่อาศัย มากน้อยเพียงใด ทั้งในชุมชนแหลมซ้อ จ.ตราด และชุมชนสาคลี จ.พระนครศรีอยุธยา

2.1 การจัดการสุขภาพของกองทุน หรือกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

2.1.1 บทบาทหน้าที่ในการจัดการสุขภาพ และรักษาพยาบาล ปัจจุบันไม่อาจกล่าวได้ว่า กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ หมู่ที่ 2 บ้านแหลมซ้อ อ.เมือง จ.ตราด มีบทบาทในการจัดการสุขภาพอนามัยให้กับชุมชน ทั้งนี้เพราะปัจจุบันสถานีนามัยตำบลเนินทรายได้ทำหน้าที่นี้ และปัจจุบันชาวชุมชนแหลมซ้อ มีโอกาสเลือกใช้บริการรักษาพยาบาลจากคลินิกเอกชน และโรงพยาบาลทั้งของรัฐและเอกชน มากกว่าบริการของสถานีนามัย ส่วนกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ ให้บริการที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัยและชีวิต เพียง 2 อย่างเท่านั้นคือ

1.) **สวัสดิการคนไข้ในโรงพยาบาล** เมื่อสมาชิกกลุ่มฯเจ็บป่วยแล้วต้องเข้ารับการรักษาในลักษณะพักรักษาในโรงพยาบาล จะได้รับเงินช่วยเหลือวันละ 80, 40, 20 และ 10 บาท ปีกละไม่เกิน 15 วัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอายุการเป็นสมาชิกกลุ่ม เดิมกลุ่มฯ ให้สวัสดิการวันละ 120, 60, 30 และ 15 บาท แต่มีการเปลี่ยนแปลงตามมติที่ประชุม วันที่ 3 พฤศจิกายน 2542 เนื่องจากรายได้ของกลุ่มมีค่อนข้างน้อย

2.) **สวัสดิการฌาปนกิจ** เมื่อสมาชิกเสียชีวิต กลุ่มฯ ให้เงินช่วยเหลือ 1,200 บาท เดิมกลุ่มช่วยเหลือ 2,000 บาท พร้อมกับระดมเงินจากสมาชิก 500 คน อีกศพละ 10 บาท รวมครอบครัวผู้เสียชีวิตจะได้เงินช่วยเหลือ 6,200 บาท

2.1.2 **บทบาทในการดูแลป้องกันสุขภาพชุมชน** กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ มิได้เข้ามามีบทบาทใดๆเลย ในการดูแลสุขภาพอนามัย สภาพแวดล้อม การมีน้ำดื่มน้ำใช้ที่สะอาด ภาวะโภชนาการ และสภาพบ้านที่อยู่อาศัย ทั้งนี้เพราะกระทรวงสาธารณสุข โดยสถานีนามัย -

ตำบลเนินทราย ได้แสดงบทบาทหน้าที่นี้อย่างเต็มที่ ด้วยการสนับสนุนจัดตั้งกองทุน และกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัย ในบ้านแหลมซ้อหลายกองทุนด้วยกัน ดังนี้ คือ

1.) **กองทุนสุขภาพ** ปัจจุบันมีเงิน 4,890 บาท กองทุนนี้ไม่มีการเคลื่อนไหวมานานแล้ว เนื่องจากทุกครัวเรือนมีส่วนร่วมใช้หมดแล้ว และยังไม่มีควมจำเป็นที่จะต้องปรับปรุง หรือ บางครัวเรือนจำเป็นต้องปรับปรุง ก็ได้มาขออุ้เพื่อปรับปรุงห้องส้วม

2.) **กองทุนยา** ปัจจุบันแทบจะไม่มีควมสำคัญใดๆ ต่อสมาชิกในชุมชน เนื่องจากการติดต่อกับสถานอนามัย โรงพยาบาล และคลินิกเอกชน ทำได้สะดวกมาก

3.) **กองทุนสุขภาพอาหาร** มีสมาชิก 22 คน มีเงินสนับสนุน 2,000 บาท ปัจจุบันไม่มีใครมีการเคลื่อนไหวหรือมีกิจกรรมใดๆ

4.) **กลุ่มแม่บ้านโภชนาการ** สมาชิกแม่บ้านได้รับคำแนะนำและให้ความรู้ด้านโภชนาการ

5.) **กลุ่มแกนนำสุขภาพครอบครัว** เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยจัดอบรมเข้ม ให้การศึกษา ด้านสุขภาพอนามัย ให้ความรู้ด้านการป้องกันรักษาโรค การใช้ยา ฯลฯ แก่ อ.ส.ม. เพื่อให้ อ.ส.ม. ถ่ายทอดความรู้ หรือช่วยดูแลปัญหาสุขภาพอนามัย ให้แก่สมาชิกในกลุ่มของตนประมาณ 10 ครัวเรือน

2.1.3 **บทบาทในการจัดหาน้ำดื่มน้ำใช้ที่สะอาด** ปัจจุบันชุมชนบ้านแหลมซ้อ ได้รับบริการน้ำดื่ม น้ำใช้ที่สะอาดจากการประปาส่วนภูมิภาค ซึ่งให้บริการน้ำดื่มน้ำใช้อย่างพอเพียงแก่ทุกครัวเรือนในชุมชน กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ และสถานีอนามัย จึงมิได้มีบทบาทในการจัดหาน้ำดื่มน้ำใช้สำหรับชาวบ้านแหลมซ้อแต่อย่างใด

2.1.4 **บทบาทในการให้ความรู้ด้านสภาพแวดล้อม และสภาพบ้านเรือนที่พักอาศัย** ลักษณะสภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของชาวบ้านแหลมซ้อ ส่วนใหญ่อยู่ในสภาพที่ค่อนข้างดี เป็นเรือนไม้กระดานยกพื้นสูง หรือก่ออิฐ พื้นคอนกรีต มีส้วมใช้ทุกครัวเรือน สภาพแวดล้อมภายในและรอบบริเวณบ้านค่อนข้างสะอาดสะอ้าน ยกเว้นครัวเรือนในกลุ่มผู้อพยพจากเกาะกง บริเวณชุมชนท่าแพ ประมาณ 10 กว่าครัวเรือน ที่มีความเป็นอยู่ค่อนข้างแออัด และสภาพแวดล้อมรอบบ้านยังไม่สะอาด มีขยะทิ้งเกลื่อนกลาดไปทั่วบริเวณ เช่นเดียวกับ 3 บทบาทข้างต้น ที่กลุ่มฯ มิได้แสดงบทบาทนี้แต่อย่างใด

2.1.5 **บทบาทในการแก้ไขปัญหาโภชนาการ** กล่าวได้ว่า ชุมชนแหลมซ้อไม่มีปัญหา เนื่องจากไม่ม่เด็กขาดสารอาหารในระดับ 2 และ 3 เลย การขาดสารอาหารของเด็กในระดับหนึ่ง

นั้นมีเพียง 1 - 2 รายเท่านั้น และมีได้มีสาเหตุมาจากการขาดแคลนอาหาร หากมาจากอุปนิสัยการกินของเด็ก และสาเหตุจากสุขภาพอนามัย และพันธุกรรมของเด็กเอง

ส่วนกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี ก็เช่นเดียวกับกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ ในแง่ที่ไม่ใครมีบทบาทหน้าที่ในการจัดการสุขภาพ การรักษาพยาบาล การดูแลป้องกันสุขภาพชุมชน รวมตลอดถึงการให้การศึกษาศึกษา/ความรู้ด้านโภชนาการ สุขภาพอนามัย สภาพแวดล้อมถูกสุขลักษณะ การมีน้ำดื่ม น้ำใช้ที่สะอาด สภาพบ้านที่อยู่อาศัย ทั้งนี้เพราะกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี เพิ่งตั้งได้เพียงปีเศษเท่านั้น มีเงินสะสมเมื่อสิ้นปี 2542 เพียง 102,370 บาท และเหลือเพียง 91,590 บาท หลังจากสมาชิกถอนเงินคืน พร้อมกับมีเงินสะสมรายเดือนเพียง 9,480 บาท เท่านั้น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี จึงยังไม่อาจจัดสวัสดิการด้านสุขภาพอนามัย แม้เพียงเทียบเท่ากับบาทบาทของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ ที่ให้สวัสดิการคนไข้ของโรงพยาบาลแก่สมาชิกปีละไม่เกิน 15 คืน และให้สวัสดิการฌาปนกิจ รวมทั้งไม่อาจดูแลปัญหาสุขภาพของผู้คนในชุมชนสาคลีได้ด้วย

แต่จากการสอบถามกรรมการกลุ่มฯ ล้วนมีความเห็นพ้องกันว่า หากกลุ่มฯ มีฐานะทางการเงินมั่นคงมากขึ้น ก็จะให้บริการในการดูแลสุขภาพอนามัยแก่สมาชิก ทั้งในแง่การให้เบิกรักษาพยาบาล การช่วยค่าใช้จ่ายในกรณีสมาชิกป่วย ต้องพักรักษาตัวในโรงพยาบาล หรือแม้แต่การจ่ายเงินค่าบัตรสุขภาพให้กับสมาชิก หรือทำประกันกลุ่มให้กับสมาชิก

ปัจจุบันการรักษาพยาบาล การดูแลสุขภาพอนามัย การให้ความรู้ความเข้าใจด้านสุขภาพอนามัย โภชนาการ สภาพแวดล้อมที่ถูกสุขลักษณะ ของชาวบ้านสาคลีทั้ง 7 หมู่บ้าน อยู่ภายใต้การดูแลของสถานีอนามัย 3 แห่ง คือสถานีอนามัยตำบลบ้านหลวง สถานีอนามัยตำบลบางนมโค และสถานีอนามัยตำบลสามตุ่ม ซึ่งให้บริการด้านสุขภาพอนามัยเกือบทุกอย่าง แก่ชาวบ้านสาคลี ยกเว้นบริการน้ำดื่ม น้ำใช้ที่สะอาด ซึ่งชาวชุมชนสาคลีเฉพาะ หมู่ที่ 1 และ 2 ยังไม่มีน้ำประปาเพื่อการอุปโภคและบริโภค แต่ทั้งนี้สาเหตุมาจากรถเจาะบ่อบาดาล ไม่สามารถข้ามสะพานไม้เข้าไปในชุมชนได้ และขณะนี้กำลังทำถนนจากอีกฟากน้ำ เพื่อให้รถเจาะบ่อบาดาลเข้าไปถึงชุมชนได้

ถึงแม้กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลีจะมีได้มีบทบาทในการดูแลสุขภาพอนามัยของสมาชิก แต่กลุ่มฯ มีบทบาทในทางสังคมและเศรษฐกิจอื่นๆ ค่อนข้างมาก ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป ในข้อ 2.3

2.2 การปรับเปลี่ยนบทบาทของกองทุน/กลุ่ม

ในส่วนนี้เป็นการพิจารณา การกำหนดเป้าหมายทางเศรษฐกิจ/สังคม การจัดความสัมพันธ์ ให้น้ำหนักและความสำคัญกับเป้าหมายทั้งสอง และการรักษาความสมดุลระหว่างเป้าหมายทั้งสอง ของกลุ่มออมทรัพย์ หรือกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ของทั้งสอง ชุมชน

จากการศึกษาพัฒนาการกองทุนในชุมชนสาคลี อันได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์สาคลี และกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี จะเห็นถึงการปรับเปลี่ยนเป้าหมายของกลุ่ม ที่เริ่มต้นด้วยการมุ่งสนองตอบสมาชิกด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก จนกระทั่งกลายมาเป็นการสนองตอบทางสังคมเป็นหลัก ของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลีได้อย่างชัดเจน

โดยเฉพาะหากพิจารณาเรื่องกองทุนชุมชน โดยพิจารณาจากกลุ่มออมทรัพย์สาคลี ซึ่งถือเป็นพื้นฐานการจัดกิจกรรมกองทุนชุมชนโดยประชาชนเอง จะเห็นได้ว่าเมื่อแรกเริ่มกลุ่มออมทรัพย์สาคลีเมื่อประมาณ 10 ปีที่แล้วนั้น เป้าหมายทางเศรษฐกิจถือเป็นเป้าหมายสำคัญของกลุ่ม ฯ กล่าวคือกลุ่ม ฯ พยายามมุ่งแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจให้กับสมาชิกอย่างมาก ด้วยการขยายวงเงินกู้เพิ่มขึ้นตลอดเวลา มีความพยายามระดมทุนจากผู้ฝากเพื่อให้ได้เงินมาให้สมาชิกกู้ นอกจากนี้ยังกู้เงินจากสถาบันการเงินของรัฐเพื่อให้สมาชิกกู้อีกด้วย ซึ่งต่อมาส่งผลให้กลุ่มฯ เกิดวิกฤติด้านการเงินอย่างหนัก ดังได้กล่าวมาแล้ว จากนั้นสมาชิกส่วนหนึ่งได้รวมตัวกันจัดตั้ง กลุ่มออมทรัพย์ใหม่ชื่อว่า “กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี”

ดังนั้นกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี ซึ่งจัดตั้งขึ้นเมื่อ 2 กันยายน 2541 หรือประมาณปีเศษมานี้เอง จึงถือเป็นกลุ่มฯ ที่มีพื้นฐาน ประสบการณ์ และบทเรียน หรือพัฒนามาจากกลุ่มออมทรัพย์สาคลี โดยผู้ริเริ่มได้อาศัยประสบการณ์ จากการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์สาคลีมาเป็นบทเรียนในการจัดตั้งกลุ่มใหม่ โดยพยายามจัดตั้งกลุ่มที่มีขนาดเล็ก ทั้งสมาชิกและกรรมการสามารถควบคุมดูแลซึ่งกันและกันได้ มีสมาชิกในขอบเขตจำกัดเฉพาะชาวบ้านหมู่ที่ 1 และ 2 บ้านสาคลี ตำบลสามตุ่มเท่านั้น และหรือสมาชิกต้องเป็นผู้ที่กรรมการและหัวหน้ากลุ่มทั้ง 8 คนรู้จักเป็นอย่างดีเท่านั้น ในขณะที่กลุ่มใหญ่มีสมาชิกครอบคลุมใน 3 ตำบล คือ ตำบลบางนมโค ตำบลบ้านหลวง และตำบลสามตุ่ม ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากหรือเกือบเป็นไปไม่ได้ ที่กรรมการและสมาชิกกลุ่มจะรู้จักกันเป็นอย่างดี

กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลีที่จัดตั้งขึ้นใหม่ไม่เร่งขยายตัวด้านการเงิน ด้วยการรับฝากเงินรายใหญ่ๆ เช่นกลุ่มใหญ่ นอกจากนี้ยังมีการปรับบทบาทของกลุ่มเสียใหม่ จากเดิมที่มุ่งสนอง

ความต้องการทางเศรษฐกิจ และช่วยแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจให้กับสมาชิก ด้วยการบริการเงินกู้ เพื่อการลงทุนในธุรกิจขนาดเล็กของสมาชิกเป็นหลัก โดยได้ปรับเปลี่ยนบทบาท มาเป็นการมุ่งให้สมาชิกในกลุ่มฯ ทำหน้าที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มุ่งสร้างนิสัยในการออมเป็นสำคัญ การจัดตั้งกลุ่มขนาดเล็กทำให้สามารถควบคุมดูแลสมาชิกได้อย่างใกล้ชิด กรรมการสามารถทราบว่าสมาชิกคนใดมีความเดือดร้อนด้านการเงินจริงหรือไม่ และต้องการความช่วยเหลือจริงหรือไม่ และสมาชิกได้ใช้เงินกู้ตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ นอกจากนี้ยังมีข้อตกลงร่วมกันว่า หากสมาชิกไม่ได้นำเงินกู้ไปใช้ตามที่ระบุในหนังสือสัญญากู้ กรรมการจะถือว่าสมาชิกผู้นั้น "ผิดสัญญา" ที่ให้กับกลุ่มและเพื่อสมาชิกด้วยกัน และจะเรียกเงินคืนทันที

ส่วนกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ เป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมาย¹ เพื่อพัฒนาคุณธรรมทุกด้านในการจรรโลงสังคมให้อยู่โดยสันติสุข ทั้งนี้มีเป้าหมายให้ประชาชนในชุมชนมีทุนหมุนเวียนในการใช้จ่ายสามารถพึ่งตนเองได้ เกิดความรักสามัคคี เสียสละต่อส่วนรวม ช่วยกันแก้ปัญหาสังคม ตระหนักในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รวมทั้งสมาชิกผู้ด้อยโอกาสไม่ว่าจะเป็นเด็ก คนชรา และคนพิการได้รับการดูแล เป้าหมายทางเศรษฐกิจจึงมิใช่เป้าหมายหลักของกลุ่ม นับแต่แรกตั้งกลุ่ม ประกอบกับการสะสมทุนของกลุ่ม มุ่งเพื่อแก้ปัญหาความจำเป็นที่เกิดขึ้นโดยกระชั้นหัน เช่น อุบัติเหตุญาติพี่น้องเจ็บป่วยต้องเข้าโรงพยาบาล หรือเพื่อค่าใช้จ่ายทางการศึกษาของบุตรหลาน มากกว่าการมุ่งแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ หรือการงานอาชีพของสมาชิก ซึ่งต้องอาศัยเงินลงทุนที่ค่อนข้างสูง ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นตลอดระยะเวลา 5 ปี ของการดำเนินงานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ จึงพยายามที่จะมุ่งปลูกฝังนิสัยขยัน ประหยัด มีสัจจะ มีขันติ และมีสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้แก่สมาชิก รูปธรรมการการรสร้างนิสัยดังกล่าวได้แก่²

กลุ่มฯ กำหนดให้สมาชิกที่ส่งเงินสัจจะ และคืนเงินกู้พร้อมดอกเบี้ย นำเงินมาให้พอดีกับจำนวนที่ต้องชำระ ทั้งนี้เพื่อช่วยให้กรรมการทำงานด้วยความสะดวกรวดเร็ว และไม่สร้างภาระให้กรรมการ หากนำเงินมากกว่าที่จะต้องจ่ายกรรมการผู้รับเงินจะไม่ทอนให้

สมาชิกจะต้องมาส่งเงินสัจจะด้วยตนเองทุกเดือน หากมีความจำเป็นให้สมาชิกคนใดคนหนึ่งในครัวเรือนมาแทนได้ แต่ต้องไม่กระทำติดต่อกันเกิน 2 ครั้ง

¹ ศิษยานุศิษย์วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต เอกสารเย็บเล่ม

² สัมภาษณ์นางสุภัทร เรืองฤทธิ์ 25 มีนาคม 2543 และนางปราณี เทียนห้าว นางสุมาลี เสียงเสนาะ เลขานุการ และเหรัญญิกกลุ่มฯ เมื่อ 26 มีนาคม 2543

เมื่อมีสมาชิกประสงค์จะกู้เงินมากกว่าจำนวนเงินที่มีอยู่ ให้สมาชิกที่ประสงค์จะกู้เงินทั้งหมดได้ตกลงความจำเป็นในการกู้เงินของตนให้เพื่อนสมาชิกด้วยกันรู้ แล้วตกลงกันเองว่าใครสมควรจะได้รับเงินกู้ หากตกลงกันไม่ได้จึงจะใช้วิธีเฉลี่ยเงินกู้ ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกได้ทราบปัญหาความจำเป็น ความเดือดร้อนของแต่ละคน แล้วร่วมกันจัดลำดับว่าใครจำเป็นมากกว่ากัน และรู้จักเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน

จากข้อกำหนด ระเบียบปฏิบัติ ที่ให้สมาชิกปฏิบัติตามดังกล่าวข้างต้นนี้ เปรียบเสมือนเครื่องยืนยันประการหนึ่งที่ว่า กลุ่มฯ ได้ให้ความสนใจเป้าหมายทางสังคมเท่ากับเป้าหมายทางเศรษฐกิจที่มุ่งให้บริการเงินกู้แก่สมาชิก โดยมีการขยายเพิ่มวงเงินกู้ จากปีแรกที่ให้เงินกู้แก่สมาชิกเพียง 3,000 บาท ปีต่อๆ มา มีการขยายวงเงินกู้เพิ่มขึ้นเป็น 5,000 บาท 7,000 บาท 10,000 บาท... ในที่สุด ปัจจุบันสมาชิกกลุ่มฯ จะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ มีสิทธิกู้เงินได้ระหว่าง 10,000 - 15,000 บาท นอกจากนี้เมื่อเริ่มดำเนินงานกลุ่มฯ ได้เพียงปีที่ 2 กลุ่มฯ ยังได้มีการกำหนดให้สมาชิก มีสิทธิกู้เงินฉุกเฉินเพื่อแก้ปัญหาภัยพิบัติต่างๆ เช่น ไฟไหม้ หรือน้ำท่วมได้ด้วย

2.3 ผลกระทบในด้านเศรษฐกิจและสังคมของกองทุน

การพิจารณาประโยชน์และผลกระทบจากการดำเนินงานของกองทุนในที่นี้ มิได้พิจารณาเฉพาะฐานะ อาชีพการงาน และรายได้เท่านั้น หากแต่จะพิจารณาผลกระทบด้านสังคมและคุณภาพชีวิตด้วย เช่น การกระจายรายได้ สภาพสุขภาพอนามัย โอกาสทางการศึกษา การพัฒนาทักษะความชำนาญ การดูแลสุขภาพสภาพแวดล้อม และสุขภาพอนามัย การรวมกลุ่มเพื่อกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ การเข้าถึงการใช้บริการสาธารณสุข และสวัสดิการด้านสุขภาพ

กลุ่มออมทรัพย์สาขาสีหรือกลุ่มใหญ่ นอกจากจะจัดตั้งขึ้นมาเพื่อมุ่งแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจให้กับสมาชิกเป็นหลักแล้ว ยังมีเจตนาที่จะให้ความรู้ความเข้าใจ ในปัญหาสังคมและชุมชนแก่กรรมการและสมาชิก และมุ่งจะเป็นศูนย์กองทุนให้แก่กลุ่มอื่นๆ อีก ดังนั้นการดำเนินงานของกลุ่มตลอดระยะเวลาประมาณ 10 ปี จึงส่งผลกระทบต่อชุมชนหลายประการ ดังนี้คือ

2.3.1 ผลกระทบด้านฐานะอาชีพการงานและรายได้ กิจกรรมของกลุ่มฯ จะออมทรัพย์สาขาสี และเครือข่ายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเกษตรทางเลือกและผักปลอดสารพิษ กลุ่มธุรกิจทางเลือก กลุ่มน้ำดื่มสมุนไพร ฯลฯ กิจกรรมและกลุ่มเหล่านี้ ได้สร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพใหม่ๆ ให้กับเยาวชนคนหนุ่มสาวของชุมชนเป็นอย่างมาก การได้รับเงินกู้แม้เพียงเล็กน้อย

ทำให้สมาชิกสามารถลงทุนในการประกอบธุรกิจขนาดเล็กของตนเอง และพึ่งตนเองได้ นอกจากนี้ การดำเนินงานของครัวชุมชน ยังช่วยให้สมาชิกในชุมชนลดรายจ่ายค่าอาหาร ในชีวิตประจำวันลง ได้อย่างมาก เนื่องจากครัวชุมชนรับผลผลิตจากสมาชิกในชุมชนมาแปรรูปแล้วจำหน่ายเป็นอาหาร สำเร็จรูปราคาถูก เช่น ข้าวแกง และก๋วยเตี๋ยว ในราคาจานละ 5 บาท อีกทั้งชาวชุมชนสาคลียังสามารถนำผลผลิตทางการเกษตรของตนแม้เพียงเล็กน้อย มาจำหน่ายให้ครัวชุมชน เพื่อที่ครัว ชุมชนจะนำไปประกอบอาหารจำหน่ายในชุมชนได้ หรืออาจนำมาแลกกับอาหารที่ครัวชุมชนปรุง สำเร็จแล้วก็ได้

นอกจากนี้นับแต่กลุ่มออมทรัพย์สาคลีเริ่มดำเนินการเมื่อประมาณ 10 ปีที่แล้ว ปรากฏว่า มีสมาชิกกลุ่มฯ ไม่น้อยกว่า 50 คน สามารถใช้เงินกู้จากกลุ่มลงทุนในการผลิต สร้างรายได้และ อาชีพของตน และสามารถดำเนินการสืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน

2.3.2 ผลกระทบทางสังคม นอกจากผลกระทบทางเศรษฐกิจ ที่กลุ่มออมทรัพย์สาคลี (กลุ่มใหญ่) และกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี ก่อให้เกิดขึ้นในชุมชนดังกล่าวมาแล้ว จากการ ดำเนินงานประมาณ 10 ปี ของกลุ่มทั้งสอง ได้ก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคมแก่ชุมชนสาคลีในหลาย แห่งหลายประการ อาทิ

ก.) **ในแง่การพัฒนาบุคลากร** สามารถกล่าวได้อย่างเต็มที่ว่า กลุ่มฯ และเครือข่ายต่างๆ ที่มีอยู่ ได้สร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่คณะกรรมการกลุ่มฯ และสมาชิกเป็นประจำสม่ำเสมอด้วย วิธีการต่างๆ หลากหลาย เช่น การประชุมกรรมการกลุ่มประจำเดือน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งกันและกัน รวมทั้งเพื่อรายงานความก้าวหน้าของกลุ่ม ตลอดจนปัญหาในการดำเนินงานกลุ่ม ด้วย เพื่อให้ได้รับการแก้ไขอย่างทันทั่วทั้งที่ การสร้างความรู้ความเข้าใจให้สมาชิก กระทำโดยหัวหน้ากลุ่ม ด้วยการพบปะพูดคุยสอบถาม ให้ข้อมูล และให้ความเข้าใจแก่สมาชิก เพื่อความชัดเจนตรงกัน และพาไปทัศนศึกษาและดูงาน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม รวมตลอดจนงานเกี่ยวกับการดำเนินกลุ่มออมทรัพย์ด้วย

ข.) **ในแง่ความสามารถในการพัฒนาฐานะ** ทั้งนี้กลุ่มได้มีการพัฒนาฐานะเยียบ ขอบังคับของกลุ่มอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้เกิดความถูกต้องเหมาะสม ชัดเจน และเพื่อความยั่งยืน ของกลุ่มเช่น อัตราดอกเบี้ยเงินกู้และดอกเบี้ยเงินฝากที่เปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ ดังกล่าวมาแล้ว นอกจากนั้นยังมีการปรับเปลี่ยนระยะเวลาใช้คืนเงินกู้ เป็นการขยายเวลาการใช้ คืนให้มากขึ้น ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของสมาชิก

ค.) ในแง่การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น การเสวนาเพื่อพัฒนาภูมิปัญญาสาขาคหกรรมนี้มุ่งสร้างความรู้ความเข้าใจและปลูกจิตสำนึกแก่ชุมชน สร้างภูมิปัญญาของชุมชน ให้มีความรู้เท่าทันกระแสเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนไป ให้สามารถปรับตัวปรับใจ ปรับความคิด ครอบครัวยุคใหม่ ชุมชน ให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยไม่ทำลายชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ **งานพัฒนาภูมิปัญญา** ได้นำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกต้องของชุมชน กิจกรรมฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสะท้อนภาพการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ การเข้าใจทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การใช้สมุนไพรกับการแพทย์แผนไทย นอกจากนี้การจัดเสวนา ยังนำความรู้ความเข้าใจที่มีประโยชน์ให้แก่สมาชิกในชุมชน ช่วยให้ชุมชนมองเห็นประวัติศาสตร์ชุมชน การเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องความหมายนะ และการหาทางออกที่ยั่งยืน รวมทั้งช่วยให้ชุมชนได้เรียนรู้ถึงพลังของการรวมตัวของชุมชน และเรียนรู้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อไปสู่ความยั่งยืน

ง.) ในแง่การสร้างเครือข่าย กลุ่มฯ ได้ขยายเครือข่ายจัดตั้งกลุ่มต่างๆ เพื่อสนับสนุนด้านเศรษฐกิจ/สังคมให้กับชาวชุมชนสาขาคหกรรม ได้แก่ กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน กลุ่มธุรกิจทางเลือก กลุ่มน้ำดื่มสมุนไพร กลุ่มผักปลอดสารพิษ กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ กลุ่มแพทย์แผนไทย โรงเรียนชุมชน ศูนย์ส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองชุมชนวัฒนธรรมมารวิชัย ครัวชุมชน กลุ่มเยาวชน และกลุ่มเสวนาพัฒนาภูมิปัญญาสาขาคหกรรม

จากการสร้างและพัฒนากิจกรรมของกลุ่ม นอกเหนือจากการรับออมเงิน จัดหาเงินทุนให้สมาชิก กลุ่ม ฯ ได้ทำให้สมาชิก และชาวชุมชนสาขาคหกรรมได้รับประโยชน์ จากกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และเครือข่ายต่าง ๆ มากมาย ดังนี้

(1.) กลุ่มเกษตรทางเลือกและผักปลอดสารพิษ นอกเหนือจากงานพัฒนาเกษตรทางเลือกเพื่อสร้างสำนึกทางนิเวศแล้ว กลุ่มเกษตรทางเลือกและผักปลอดสารพิษยังได้สร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชนดังนี้

1.1 ขยายงานการผลิตในกลุ่มเกษตรผสมผสาน ผักปลอดสารพิษ เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด

1.2 ส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตอาหาร ให้มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการแปรรูป ถนอมอาหาร รู้จักผลิตภัณฑ์บรรจุภัณฑ์ที่ทันสมัย แต่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

1.3 ให้มีความรู้ความเข้าใจในระบบบัญชี ระบบตลาด ระบบธุรกิจ เพื่อเตรียมพร้อมและตอบสนองการขยายงานเครือข่าย และเสริมความเข้มแข็งให้แก่กลุ่ม

1.4 ส่งเสริมการรวมกลุ่ม การทำงานในระบบกลุ่ม รู้จักประโยชน์ของการรวมกลุ่ม และ การใช้กลุ่มแก้ปัญหาของสมาชิก เช่น การรวมตัวกันซื้อปัจจัยการผลิตราคาถูก

1.5 รักษาความสมดุลของระบบนิเวศ ด้วยการส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ ในระบบการผลิตเพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศ ฟื้นฟูสำนึกในการดูแลรักษาสภาพแวดล้อม การเคารพนับถือ ธรรมชาติ โดยผ่านประเพณีวัฒนธรรม พิธีกรรมต่างๆ ของท้องถิ่น เช่น การทำขวัญข้าว การเคารพ ผีนา การทำบุญคุณลาน เป็นต้น

(2.) **กลุ่มธุรกิจทางเลือก** กลุ่มนี้ได้สร้างความรู้ความเข้าใจในงานธุรกิจ แก่สมาชิกและผู้สนใจ โดยมุ่งพัฒนาธุรกิจทางเลือก เพื่อนำไปสู่ธุรกิจชุมชน อีกทั้งยังให้ประโยชน์ต่อชุมชนชาติ ดังนี้

2.1 พัฒนาระบบการเรียนรู้ เพื่อวางรากฐานความคิดธุรกิจชุมชน

2.2 ส่งเสริมสนับสนุนและเสริมสร้างความเข้มแข็งในการประกอบธุรกิจ ด้วยการให้ความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินธุรกิจ ให้มีความก้าวหน้า

2.3 พัฒนาระบบการกลุ่มและเครือข่าย ให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อุดหนุนกันเอง เป็น ทานบักมีให้เงินไหลออกนอกชุมชน

2.4 สร้างทางเลือกอาชีพใหม่ให้เยาวชนหลังจากสำเร็จการศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับ สถานการณ์สังคมเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป

(3.) **กลุ่มเยาวชน** แม้การรวมตัวของกลุ่มเยาวชนในระยะแรก เป็นการรวมตัวเพื่อแก้ ปัญหาด้านขยะและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในชุม ชน มีการรณรงค์ให้ทุกครัวเรือนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน แต่ต่อมา กลุ่มเยาวชนได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ เป็นแกนนำในการดำเนินงานและประสานงานต่างๆ ในกิจ กรรมอื่นๆ หลายประการ ดังนี้

3.1) กิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อมชุมชน กลุ่มเยาวชนได้รณรงค์ให้ทุกครัวเรือน มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา ด้วยการร่วมกับโรงเรียนนำนักเรียนออกกำจัดขยะ และปลูกต้นไม้ ใน วันสำคัญทางศาสนา รณรงค์เก็บผักตบชวาในลำคลอง และปลูกจิตสำนึกของชุมชนให้ตัดสินใจ จัดการกับปัญหาขยะด้วยตนเอง โดยมีต้องหวังพึ่งส่วนราชการหรือองค์กรอื่น กิจกรรมอนุรักษ์ ธรรมชาติและฟื้นฟูสภาพแวดล้อม ซึ่งกลุ่มเยาวชนบ้านสาคลีดำเนินงานเพื่อรักษาความสมดุลของ ระบบนิเวศในชุมชนชาติ ได้แก่

- (1.) รณรงค์กำจัดขยะตามถนนหนทาง บ้านเรือน บริเวณวัด
- (2.) รณรงค์กำจัดผักตบชวาในคลองขนมจีน และร่วมสร้างสำนักแห่งการอนุรักษ์แม่น้ำลำคลองแก่ผู้ที่มีบ้านเรือนติดลำคลอง
- (3.) รณรงค์ปลูกและดูแลรักษาไม้ผล ไม้ดอกไม้ประดับ บริเวณวัด โรงเรียนและที่สาธารณะของชุมชน
- (4.) พัฒนาสำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยการจัดทำใบปลิว ป้าย คำขวัญต่างๆ โดยเริ่มกระตุ้นจากเด็กนักเรียน
- (5.) ประสานร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ และ NGO และขอความสนับสนุนด้านวิชาการและเทคโนโลยีต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาด้านขยะ

3.2) กิจกรรมกีฬาและนันทนาการ กลุ่มฯ ได้นำดนตรี และกีฬา เป็นสื่อในการสร้างกลุ่ม จากนั้นเริ่มให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องชุมชน และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ก่อให้เกิดปัญหารวมทั้งชักชวนให้เยาวชนช่วยกันคิดแก้ปัญหา หรือทำประโยชน์ให้กับชุมชน ด้วยการสร้างสำนักความรักความผูกพันกับชุมชน ซึ่งกิจกรรมกีฬา นันทนาการ และกิจกรรมอื่นๆ ของกลุ่มเยาวชนก่อประโยชน์แก่ชุมชนดังนี้

- (1.) ตั้งให้เยาวชนออกห่างจากอบายมุข และยาเสพติด
- (2.) เสริมสร้างสำนักรักท้องถิ่น สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของหวงแหนท้องถิ่นของตน ด้วยการร่วมกันพัฒนาสาธารณสมบัติของชุมชน
- (3.) จัดกิจกรรมเรียนรู้ด้านการงานอาชีพใหม่ ๆ และกระตุ้นให้เยาวชนแสวงหาช่องทางใหม่ ๆ ในการประกอบอาชีพ ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป

3.3) กิจกรรมฟื้นฟูศาสนา ศิลปะวัฒนธรรมท้องถิ่น กลุ่มเยาวชนได้ให้ความร่วมมือกับคณะครู และพระวัดमारวิชัย ฟื้นฟูกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การพัฒนาด้านศาสนา ด้วยการนิมนต์พระเทศน์ เรื่องการครองเรือนในงานมงคลสมรส นอกจากนี้ยังมีการฟื้นฟูการเล่นพื้นเมือง ประเพณีลอยกระทง การเล่นเพลงเรือ เพลงอีแซว การเล่นมอญช้อนผ้า หรือการแสดงนาฏดนตรีที่แสดงโดยคนในชุมชนเอง ฯลฯ ทั้งนี้เป็นการพื้่นำมาเล่นแสดงในเทศกาลต่างๆ ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากชุมชน และวัดमारวิชัย รวมทั้งมีการขยายบทบาทของพระสงฆ์ให้มากขึ้น นอกเหนือจากการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณแล้ว ยังให้เป็นผู้ดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ฟื้นฟูประ-

เพื่อดีวัฒนธรรม พิธีกรรม และสร้างสำนึกทางธรรมชาติให้แก่ชุมชน ให้วัดเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมชุมชน รวมทั้งเป็นที่จัดประชุมสัมมนาต่างๆ ของชุมชน และฟื้นฟูศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี เพื่อนำไปสู่ความสมานฉันท์ของชุมชน

(4.) **กลุ่มเสวนาเพื่อพัฒนาภูมิปัญญาสากล** กิจกรรมนี้เริ่มทำเป็นกิจกรรมแรกๆ ของชุมชน เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ และปลูกจิตสำนึกแก่ชุมชน สร้างภูมิปัญญาของชุมชน ให้มีความรู้เท่าทันกระแสเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนไป ให้สามารถปรับตัว ปรับใจ ปรับความคิด ครอบคลุม ชุมชน ให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยไม่ทำลายชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ ในระยะแรกๆ มีกิจกรรมหลากหลายแบบ เช่น การศึกษาดูงาน การสัมมนา การประชุมนอกสถานที่ นำผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ มาให้ความรู้ความเข้าใจ สร้างสติปัญญาให้เกิดขึ้น และมีการเสวนาประจำเดือนต่อเมื่อชุมชนมีกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ขึ้นแล้วจึงได้นำเอางานพัฒนาต่างๆ เหล่านั้น เป็นสื่อในการพูดคุย เพื่อพัฒนาสติปัญญาของสมาชิก พร้อมกับกระตุ้นให้ชุมชน ได้เรียนรู้ทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ชุมชน เรียนรู้และเข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่ส่อเค้าหายน่ะ และร่วมกันหาทางออกที่เหมาะสมและยั่งยืนให้แก่ชุมชน และท้ายที่สุด งานพัฒนาภูมิปัญญานำไปสู่การจัดการทรัพยากร ธรรมชาติที่ถูกต้องของชุมชน

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า ชาวชุมชนสากลได้รับประโยชน์จากกลุ่มออมทรัพย์สากล (กลุ่มใหญ่) กลุ่มนี้จะสะสมทรัพย์บ้านสากล และเครือข่ายต่างๆ หลากหลายประการ ดังนี้

(1.) **การปรับเปลี่ยนฐานะ อาชีพ การงาน และรายได้** จากกลุ่มเกษตรทางเลือกและผักปลอดสารพิษ กลุ่มธุรกิจทางเลือก กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ โรงสีชุมชน และครัวชุมชน

(2.) **การพัฒนาคุณภาพชีวิต** จากกลุ่มเยาวชน ครัวชุมชน กลุ่มธุรกิจทางเลือก กลุ่มเกษตรทางเลือกและผักปลอดสารพิษ กลุ่มเลี้ยงปลา และโรงสีชุมชน

(3.) **การพัฒนาสุขภาพอนามัย** จากกลุ่มแพทย์แผนไทย กลุ่มเกษตรทางเลือกและผักปลอดสารพิษ กลุ่มเยาวชน กลุ่มเลี้ยงปลา และครัวชุมชน

(4.) **โอกาสทางการศึกษา** จากกลุ่มเยาวชน กลุ่มเสวนาภูมิปัญญาท้องถิ่น

(5.) **การพัฒนาทักษะความชำนาญ** จากกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มเกษตรทางเลือกและผักปลอดสารพิษ และกลุ่มธุรกิจทางเลือก

(6.) การดูแลรักษาสภาพแวดล้อมและสุขอนามัย จากกลุ่มเยาวชน กลุ่มเกษตรทาง เลือกและผักปลอดสารพิษ และกลุ่มแพทย์แผนไทย

(7.) การรวมกลุ่มเพื่อกิจกรรมสาธารณประโยชน์ จากกลุ่มเยาวชน

(8.) การเข้าถึงการใช้บริการสาธารณสุข และสวัสดิการด้านสุขภาพ จากกลุ่มแพทย์ แผนไทย

ส่วนกรณีของชุมชนแหลมซ้อ ผู้ศึกษายังไม่อาจกล่าวได้อย่างมั่นใจ ถึงผลกระทบที่ชุมชน ได้รับ เช่นที่กล่าวถึงผลกระทบในด้านเศรษฐกิจ และสังคม ของกองทุนในชุมชนสาคลี ทั้งนี้เพราะ กิจกรรมและเครือข่ายต่างๆ ของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในชุมชนแหลมซ้อ ยังไม่ปรากฏเด่นชัดเท่า ในชุมชนสาคลี แต่ผลกระทบสำคัญทางสังคมที่ชุมชนแหลมซ้อได้รับอีกประการหนึ่ง นอกเหนือ จากการจัดสวัสดิการช่วยค่าใช้จ่ายสำหรับผู้ป่วยที่เป็นคนไข้ในของโรงพยาบาลของรัฐ และสวัสดิ การฌาปนกิจศพแล้ว คือ ผู้ด้อยโอกาสในชุมชน ทั้งผู้พิการ ผู้สูงอายุ และผู้ลำบากยากจน ได้รับการช่วยเหลือ ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อดำเนินงานได้อย่างดี มีคุณภาพ ติดต่อกันมานานกว่า 5 ปี ปัจจุบันกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ จึงได้เป็นเสมือนตัวแทนชุมชนเครือข่าย ของตำบลเนินทราย ดำเนินการรวบรวมรายชื่อ ประวัติเรื่องราว ของผู้สมควรได้รับการสงเคราะห์ ในบ้านแหลมซ้อ รวม 23 คน ยื่นเสนอขอรับการสนับสนุนจากกองทุนพัฒนาสังคม (SIF) ของ ธนาคารออมสิน ซึ่งให้การสงเคราะห์แก่ผู้พิการและผู้สูงอายุ เป็นรายเดือนๆ ละ 200 บาท / คน มี ระยะเวลา 1 ปี และยังได้รับเงินกู้เพื่อให้ผู้มีฐานะยากจนกู้เพื่อประกอบอาชีพ โดยกู้ได้ไม่เกิน 5,000 บาท แต่ขณะนี้เพิ่งได้รับเงินมาเพียงครั้งเดียว จึงกำหนดให้กู้ได้เพียงรายละ 2,500 บาท เท่านั้น แต่ยังไม่สมาชิกคนใดกู้เงินจำนวนนี้ เนื่องจากวงเงินกุน้อยเกินกว่าจะกู้เพื่อแก้ปัญหา เศรษฐกิจได้ ขณะนี้กลุ่มฯ ได้รับเงินสนับสนุนจากโครงการ SIF แล้ว 84,200 บาท

ผลกระทบประการสำคัญอีกประการ ที่สืบเนื่องจากการดำเนินงานอย่างซื่อสัตย์สุจริต และ ทำให้กองทุนมีการเติบโตอย่างมั่นคง โดยแทบไม่ปรากฏจำนวนหนี้เสียเลยในแต่ละปี ทำให้กลุ่มได้ รับการยอมรับจาก กองทุนพัฒนาชุมชนเมือง (พชม.) โดยยอมรับให้เข้าเป็นสมาชิก เมื่อเดือน กุมภาพันธ์ 2543 ซึ่งผลจากการได้เป็นสมาชิก พชม. จะทำให้กลุ่มสามารถกู้เงินจากกองทุนพัฒนา ชุมชนเมือง ในอัตราดอกเบี้ยเงินกู้เพียงร้อยละ 1 บาท ต่อเดือน เพื่อให้สมาชิกกลุ่มกู้เพื่อพัฒนา อาชีพ ส่งเสริมรายได้ของครัวเรือนได้ด้วย แต่กลุ่มฯ ยังไม่มีนโยบายที่จะกู้เงินจาก พชม. ทั้งนี้ -

เพราะปัจจุบันกลุ่มฯ มีเงินเหลือจำนวนมาก สมาชิกกลุ่มกู้เงินไม่มากนักในแต่ละปี แต่การสะสมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทุกเดือน

กล่าวโดยสรุป กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ และกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี ซึ่งถือเป็นกองทุนของชุมชนที่ได้รับการจัดตั้ง และดำเนินงานโดยประชาชนในชุมชน ของทั้งสองชุมชน ยังไม่ได้แสดงบทบาทเป็นผู้นำในการจัดการต่อปัญหาสุขภาพ การรักษาพยาบาล การดูแลป้องกันสุขภาพของชุมชน รวมตลอดจนการให้การศึกษารหรือรณรงค์ให้ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพอนามัย ภาวะโภชนาการ สภาพแวดล้อมที่ถูกละเลยละทิ้ง รวมทั้งมิได้มีบทบาทในการจัดหาหรือจัดให้มีน้ำดื่ม น้ำใช้ที่สะอาด ในชุมชนทั้งสองแห่งแต่อย่างใด ถึงแม้บรรดากรรมการของกลุ่มสัจจะทั้งสองชุมชนจะมองเห็นว่า กลุ่มฯ น่าจะมีบทบาทนอกเหนือจากบทบาททางด้านเศรษฐกิจ แก่สมาชิก แต่ทั้งสมาชิกและกรรมการกลุ่มฯ ก็ยังมองไม่เห็นวว่า กลุ่มควรแสดงบทบาทช่วยแก้ไข ปัญหาสุขภาพอนามัย แก่ประชาชนในชุมชนด้วย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะปัญหาการทำมาหากินเป็นเรื่องใหญ่ ปัญหาเรื่องสุขภาพอนามัย หรือปัญหาสังคมอื่นๆ จึงเป็นเรื่องในอันดับรองๆ ที่จะพิจารณา และประกอบกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวกับเรื่องสุขภาพอนามัย คือ สถานีอนามัยซึ่งมีอยู่ในชุมชนทั้งสอง ได้แสดงบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของชุมชนได้อย่างเหมาะสมพอสมควรแล้ว จนกระทั่งกลุ่มฯ หรือกองทุนชุมชน ไม่ต้องให้ความสนใจในประเด็นนี้มากนักก็เป็นได้

@@@@@@@@@@@@@@@@

ส่วนที่ 3

กองทุนชุมชน : บทบาท / ฐานะในการจัดสวัสดิการสุขภาพชุมชน

การพิจารณาบทบาท ฐานะ กองทุนชุมชน ในการจัดสวัสดิการสุขภาพชุมชน ในที่นี้จะเป็น การพิจารณาว่ากองทุน หรือกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ หรือกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ที่มีอยู่ในชุมชนภาค กลาง โดยเฉพาะที่บ้านสาคลี อำเภอสวน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และที่บ้านแหลมซ้อ ตำบล เนินทราย อำเภอเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในขณะนั้น มีความเหมาะสมที่จะเป็นกลยุท และทางเลือกในการระดมทรัพยากร เพื่อการพัฒนาความเข้มแข็ง และการมีส่วนร่วมของชุมชนใน การพัฒนาชนบทของประเทศได้หรือไม่ ทั้งนี้เป็นการพิจารณาบทบาทของกองทุนชุมชน ในแง่มุม ต่อไปนี้

3.1 บทบาทเสริมการเรียนรู้พัฒนาทักษะของสมาชิก

จากการศึกษาการดำเนินงานกองทุนชุมชนบ้านสาคลีอันได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์สาคลี และ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี และกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ ตำบลเนินทราย อำเภอ เมือง จังหวัดตราด นั้นพบว่า นอกจากการช่วยเหลือเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจให้แก่สมาชิก และผู้คนในชุมชนแล้ว กลุ่มฯ ยังได้ช่วยให้สมาชิกและชุมชน เกิดการเรียนรู้มากมายหลายประการ ดังนี้

3.1.1 การพัฒนาทักษะประสบการณ์ด้านการบริหารเงิน ทั้งนี้จากการศึกษาและสอบ ถามทั้งกรรมการและสมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านสาคลี ได้ทราบว่าความรุ่งเรือง และความ ล้มเหลวของกลุ่มออมทรัพย์สาคลี หรือกลุ่มออมทรัพย์ใหญ่ ได้ให้บทเรียนด้านการบริหารจัดการ ให้กับกรรมการและสมาชิกการดำเนินงานของกลุ่มหลายประการ เช่น กรรมการและสมาชิกเข้าใจ ดีแล้วว่า การที่กลุ่มฯ ประสบปัญหาด้านการเงินนั้น มีสาเหตุมาจากความบกพร่องในการควบคุม ดูแลสมาชิก และการอนุมัติเงินกู้ที่ไม่เข้มงวด หรือไม่ปฏิบัติตามข้อตกลง และการรับฝากเงินที่ มากเกินไป รวมถึงการกู้เงินจากสถาบันการเงินมาให้สมาชิกกู้ เพื่อทำธุรกิจที่ไม่ประ สบผลสำเร็จ กรรมการและสมาชิกกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า **“ขณะนี้เราทำกลุ่มใหม่แล้ว เราจะทำกลุ่มใหม่ ให้เป็นกลุ่มเล็กๆ สมาชิกใกล้ชิดกัน รู้จักกันเป็นอย่างดี สามารถควบคุมดูแลซึ่งกันและ กันได้ เราจะไม่ขยายตัวหรือรับฝากเงิน จากผู้หวังผลกำไรจากดอกเบี้ยเงินฝาก แต่จะ เน้นการออมเงิน และหากทำไปได้ระยะหนึ่ง มีเงินสะสมที่มากพอ อาจจะยุบเลิกคินเงิน**

ให้สมาชิกแล้วเริ่มสะสมใหม่ เพราะการมีเงินสะสมมากเกินไป และปล่อยให้กู้จนเกินตัว อาจสร้างปัญหาเช่นเดิมได้อีก “

ส่วนกรรมการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ นั้นได้พัฒนาทักษะการบริหารจัดการด้านการเงินได้ด้วยตนเองแล้ว ดังจะเห็นได้ว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมากลุ่มฯ ยังไม่เคยประสบปัญหาขาดแคลนเงินกู้ หรือจัดสวัสดิการที่ไม่เหมาะสมให้แก่สมาชิกแต่อย่างใด บรรดากรรมการแต่ละฝ่ายต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนโดยไม่ขาดตกบกพร่อง นางสุภัทร เจริญฤทธิ์ ประธานกลุ่มเล่าว่า ในระยะแรกๆ กลุ่มฯ ได้ให้สมาชิกกู้ยืมให้หมด ในวันที่สมาชิกมาส่งเงินออม เพื่อไม่ต้องเก็บเงินไว้ และการให้กู้ทันทีช่วยให้มีการขยายตัวด้านการเงินอย่างรวดเร็ว กลุ่มสัจจะฯ ไม่มีการเก็บเงินหรือสะสมเงินฝากของสมาชิกไว้จำนวนมากก่อนเปิดให้มีการกู้ เช่นกลุ่มออมทรัพย์ฯ ที่ส่วนราชการเข้ามาจัดตั้งแต่อย่างใด

เมื่อกลุ่มฯ ได้รับเงินสนับสนุนจากโครงการ SIF จำนวน 84,200 บาท เพื่อจ่ายให้กับผู้สูงอายุและผู้พิการ เป็นรายเดือนเดือนละ 200 บาท รวม 8 คน ในระยะเวลา 1 ปี และกับเงินเพื่อให้ผู้เดือดร้อนลำบากยากจนได้กู้ยืมรายละ 2,500 บาท แต่ไม่มีสมาชิกกู้เงินจำนวนน้อยขนาดนี้ กรรมการกลุ่มฯ จึงได้บริหารจัดการเงินที่ได้รับมา ด้วยการให้สมาชิกกู้เพื่อไปใช้นี้ ธกส. ซึ่งเป็นการกู้จำนวนมาก ประมาณ 20,000 - 50,000 บาท และมีระยะเวลาใช้คืนภายใน 10 วัน คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 1.00 บาทต่อเดือน ที่ผ่านมามีสมาชิกไปแล้ว 3 คน ระยะเวลากู้เพียง 7 - 10 วัน สมาชิกต้องใช้คืนพร้อมดอกเบี้ย 500 บาท การบริหารจัดการเช่นนี้ ทำให้กลุ่มมีเงินสวัสดิการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว³

นอกจากนี้การที่กลุ่มฯ ยังไม่เคยประสบปัญหาด้านการเงินใดๆ ทั้งสิ้น นับเป็นเครื่องยืนยันถึงความสามารถในการบริหารจัดการด้านการเงิน ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสถานะการเงินของกลุ่มได้เป็นอย่างดี และหมายถึงความรู้จักพอดีของทั้งสมาชิก และกรรมการ ที่ไม่ตัดสินใจในลักษณะที่มีความเสี่ยง

3.1.2 การพัฒนาทักษะการจัดทำระบบการเงิน การบัญชี และทะเบียนสมาชิก แม้ในระยะแรกของการดำเนินงานจะมีการอาศัยคณะครู จากโรงเรียนในชุมชน ช่วยจัดการระบบการเงิน การจัดทำบัญชี และอื่นๆ แต่จากการดำเนินงานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ 5 ปี นอกจากจะทำให้ทั้งสมาชิกและกรรมการ ได้เรียนรู้การบริหารจัดการ การจัดทำบัญชี การบริหาร

³ นางสุภัทร เจริญฤทธิ์ ประธานกลุ่มฯ ให้ข้อมูลเมื่อ ต้นเดือนมิถุนายน 2543

จัดการเงินของกลุ่ม เพื่อเป็นสวัสดิการให้กับสมาชิก และสะสมเป็นทุนของกลุ่มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งปัจจุบันมีเงินประมาณ 1.5 ล้านบาท ยังทำให้ทั้งกรรมการและสมาชิกเกิดความเชื่อมั่นในการทำงานด้วยตนเองเป็นอย่างมาก กล่าวคือ เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับระบบการบัญชีของกลุ่ม ซึ่งเป็นการเรียนรู้แบบค่อยเป็นค่อยไป เริ่มจากการหัดลงบัญชีเงินน้อยๆ จากนั้นเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

ปัจจุบันนี้กรรมการแต่ละคนต่างมีความเชื่อมั่นว่าตนสามารถเรียนรู้เรื่องราวที่เคยคิดว่ายากและไม่เข้าใจได้ จากการทำงานของกรรมการ และสมาชิกกลุ่มฯ ที่เริ่มต้นเรียนรู้งานในลักษณะที่ "ไม่รู้จักแม้กระทั่งว่าบัญชีคืออะไร มีกี่ชนิด ก็แบบ แต่ละแบบต่างกันอย่างไร และสำคัญอย่างไร ทะเบียนสมาชิกเป็นอย่างไร ทำไมต้องจัดทำทะเบียนสมาชิก รายงานการประชุมคืออะไร มีความสำคัญอย่างไร ขณะนี้พวกเราารู้แล้ว และสามารถทำได้ด้วยตัวของเราเอง" นางสาวภัทร เจริญฤทธิ์ ประธานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ กล่าวถึงประสบการณ์ที่ตนและเพื่อนกรรมการและสมาชิกกลุ่มบางคนได้รับ จากการทำงานกลุ่มด้วยความมุ่งมั่นมาเป็นเวลากว่า 5 ปี

การค่อยๆ เรียนรู้ระบบต่างๆ ทำให้ทั้งกรรมการและสมาชิก มีความมั่นใจในตนเองมากขึ้นเรื่อยๆ ปัจจุบันกรรมการแต่ละคนเรียนรู้และเข้าใจภาระหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี แต่ละคนมีความสามารถในการปฏิบัติงาน ไม่ว่าจะเป็นการจัดทำบัญชีซึ่งมีหลายเล่มทั้งบัญชีเงินสะสม บัญชีเงินกู้ บัญชีสวัสดิการ ฝ่ายทะเบียนสมาชิกก็ได้มีการจัดทำทะเบียนสมาชิก ระบุเวลาเข้าออกไว้อย่างชัดเจน งานแต่ละอย่างมีบันทึกไว้อย่างครบถ้วนถูกต้อง ทั้งกรรมการและสมาชิกสามารถตรวจสอบได้ หรือแม้แต่บุคคลภายนอกหากสนใจจะเรียนรู้ระบบต่างๆ ก็สามารถขอศึกษาได้

3.2 บทบาทในการสร้างความตระหนักในพลัง / สำนึกในความเป็นกลุ่ม และความสมานฉันท์

จากประโยชน์ที่ทั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ และกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี ซึ่งสมาชิกได้ร่วมกันสร้างและร่วมกันรับประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นเงินกู้ สวัสดิการ และประโยชน์จากกิจกรรมอื่นๆ ของกลุ่มและเครือข่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้น ดังที่ได้กล่าวมาอย่างละเอียดแล้วในบทที่ 2 ว่าด้วยเรื่องผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มต่อชุมชน ย่อมเป็นเครื่องยืนยันได้เป็นอย่างดีถึงผลประโยชน์ที่สมาชิกและชุมชนได้รับ หลังจากการการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ หรือกลุ่มออมทรัพย์ ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ในรูปตัวเงินกู้ สวัสดิการ หรือ ประโยชน์ทางสังคมเศรษฐกิจอื่นๆ ล้วนทำให้สมาชิกตระหนักในคุณค่าและคุณประโยชน์ของการรวมกลุ่ม แลเห็นพลังของกลุ่ม

ว่าสามารถช่วยแก้ปัญหาให้สมาชิกได้ โดยเฉพาะในยามที่มีความเดือดร้อนจำเป็นจริง ๆ สมาชิกสามารถบอกกล่าวเพื่อนสมาชิก เพื่อให้ความช่วยเหลือในยามที่ตนเดือดร้อนได้

หลังจากที่วัฒนธรรมทุนนิยม บริโภคนิยม และวัฒนธรรมเมืองได้แผ่เข้ามาในชุมชน และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต และความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนมาระยะเวลาหนึ่ง การดำรงชีวิตอยู่เพื่อทำงานหาเงินเลี้ยงชีพ และหาโอกาสพักผ่อนส่วนตัว ด้วยการดูโทรทัศน์ในครอบครัวเล็กๆ ของตน ทำให้ความสัมพันธ์แบบดั้งเดิม ที่มักมีการพบปะพูดคุยกันอยู่เสมอๆ ในการช่วยเหลือกันในการทำงานอาชีพและชีวิตประจำวันต้องสูญหายไป การที่กลุ่มฯ กำหนดให้สมาชิกกลุ่มสัจจะ หรือกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ได้มาพบปะส่งเงินสัจจะในวันเวลาเดียวกัน สมาชิกจะได้พบปะซึ่งกันและกัน ต่างได้รู้ข่าวคราวเรื่องราวของกันและกัน นับเป็นการเริ่มต้นรื้อฟื้นความสัมพันธ์แบบดั้งเดิม ให้ปรากฏในชุมชนอีกครั้งหนึ่ง สมาชิกในชุมชนเริ่มเห็นพลังของการรวมกลุ่ม เมื่อมีเรื่องราวทุกข์ยากเดือดร้อนต่างนำมาปรึกษาหารือกัน โดยเฉพาะเรื่องของเด็กและเยาวชน ที่กำลังเป็นปัญหาสำคัญของชุมชน

"เมื่อเด็ก เยาวชน สนใจอยากเล่นดนตรี กลุ่มของผู้ใหญ่ ก็มีหน้าที่ช่วยเหลือสนับสนุน พวกเขาออกเงินสนับสนุน จัดหาเครื่องดนตรีให้ ช่วยฝึกสอนให้ เด็กที่ขยันหมั่นฝึกซ้อมเอาจริงเอาจังทางการเล่นดนตรี ก็สามารถทำงานดนตรีเป็นอาชีพสุจริตของตนเองได้ เมื่อมีกิจกรรมสนุกสนานบันเทิงในชุมชน เราก็ได้เด็กเยาวชนของเรามาร่วมให้ความบันเทิง ถือเป็นการฝึกซ้อมฝีมือให้เกิดความชำนาญไปในตัวด้วย"

นายแสง พันธุ์เพ็ง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ตำบลสามตุ่ม อำเภอเสนา ให้ความเห็นถึงการสนับสนุนให้มีการรวมกลุ่มเยาวชน สร้างให้เยาวชนเห็นพลังของกลุ่ม ทั้งนี้เป็นกิจกรรมที่กลุ่มออมทรัพย์สากลี และกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสากลี ได้กระทำมาโดยตลอด ซึ่งปัจจุบันการรวมกลุ่มระหว่างเด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ในชุมชน โดยเฉพาะในกิจกรรมบุญประเพณี และกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ ถือเป็นเรื่องปกติ

3.3 บทบาทส่งเสริมการทำงานเป็นทีมของสมาชิก

หากพิจารณาย้อนกลับไปถึงกลุ่มออมทรัพย์สากลี ซึ่งถือเป็นจุดกำเนิดของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสากลี จะเห็นได้ว่ากลุ่มออมทรัพย์สากลี ซึ่งถือเป็นกองทุนชุมชน และเป็นแบบอย่างให้

สมาชิกเรียนรู้การทำงานเป็นกลุ่ม สร้างให้สมาชิกเห็นถึงความสำคัญของการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ทั้งสมาชิกกลุ่ม และสมาชิกในชุมชนสากลี ต่างได้อาศัยแนวคิดการทำงานกลุ่ม ที่ได้รับการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์สากลี มาร่วมกันสร้างสรรค์กลุ่มออมทรัพย์ใหม่ขึ้นมา โดยเรียกชื่อกลุ่มใหม่ว่า **"กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสากลี"** การมารวมตัวกันใหม่ได้อาศัยบทเรียนประสบการณ์ ยิ่งใหญ่จากกลุ่มเก่า มาระดมพลังของผู้คน ทุน แรงงาน ความคิดของผู้คนในชุมชน ร่วมกันสร้างกลุ่มใหม่ และกิจกรรมใหม่ๆ ขึ้นมามากมาย เพื่อประโยชน์ของสมาชิกในชุมชน เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มธุรกิจทางเลือก กลุ่มเกษตรทางเลือกและผักปลอดสารพิษ กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ กลุ่มแพทย์แผนไทย โรงสีชุมชน คริวชุมชน และลานค้าชุมชน ฯลฯ

ความมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปของชุมชนสากลีนี้ มิได้หมายความว่าความมีชื่อเสียงของผู้นำชุมชน เช่น อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตยวิธ และบรรดาครูอาจารย์จากโรงเรียนสาธิตวิทยาเท่านั้น หากยังหมายรวมถึงผู้นำท้องถิ่น ที่เป็นคนรุ่นใหม่ฯ ทั้งผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ อบต. ประธานกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ที่ได้ทุ่มเททำงานให้กับชุมชน สร้างสรรค์กิจกรรม ทั้งเพื่อแก้ปัญหาให้กับชุมชน และเพื่อการสร้างคนรุ่นใหม่ขึ้นมาด้วย บรรดาผู้นำชุมชนเหล่านี้ล้วนแต่สร้างความตระหนักในพลังของการรวมกลุ่มอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งยังช่วยกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนได้ร่วมมือร่วมใจ และเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ ได้เข้ามามีบทบาททดแทนคนรุ่นเก่าๆ ดังจะเห็นได้จากการที่ชุมชนมีกิจกรรมใหม่ๆ เกิดขึ้นตลอดเวลา

3.4 บทบาทในการระดมทรัพยากรจากภาครัฐ และภาคเอกชน

ในอดีตการเรียกร้องระดมความช่วยเหลือจากรัฐ จะเป็นเรื่องยากหรือไกลเกินเอื้อมของชาวบ้านในชุมชน แต่หลังจากการจัดตั้งกลุ่ม ทำงานด้วยความทุ่มเทของชาวชุมชนสากลี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สืบต่อกันมาประมาณ 10 ปี จนประสบความสำเร็จโดยมีกิจกรรมที่หลากหลายดังกล่าวมาแล้ว ยังช่วยให้ชุมชนเป็นที่รู้จักทั้งในระดับจังหวัด และระดับประเทศ กลุ่มกิจกรรมในสากลี และชุมชนสากลี จึงได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ทั้งที่เป็นสถาบันการศึกษา และมีไม่สถาบันการศึกษา

หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนที่เข้ามาศึกษา และสนับสนุนกิจกรรมของชาวชุมชนสากลี มีดังนี้

1.) สถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล และสถาบันราชภัฏ

2.) หน่วยงานพัฒนาเอกชน ได้แก่ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา สถาบันปรีดีพนมยงค์ ศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคม (TREE) มูลนิธิหมู่บ้าน

3.) หน่วยงานราชการ ซึ่งมีทั้งหน่วยราชการระดับจังหวัด และอำเภอ เช่น ปกครอง เกษตร พัฒนาการ สาธารณสุข สหกรณ์ และศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ส่วนหน่วยราชการระดับประเทศ ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ องค์การตลาดเพื่อการเกษตร (อตก.) สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) ฯลฯ

4.) ธุรกิจเอกชน ได้แก่ โรงงานรองเท้าแพน บริษัทไฟโอเนียจำกัด บริษัทบางจาก บริษัทแปลโมทีฟ บริษัทร่วมทุนพัฒนาชนบท ฯลฯ

5.) รัฐวิสาหกิจ ได้แก่ ธนาคารออมสิน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์

การเตรียมความพร้อมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ด้วยการสร้างคนรุ่นใหม่ให้เข้าสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อมุ่งผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้และจัดสรรทรัพยากรของหน่วยงานในพื้นที่ ถือเป็นเป้าหมายสำคัญประการหนึ่งของบรรดาผู้นำกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนสากลนี้ ปัจจุบันการจัดประชุมต่างๆ ในชุมชนที่ส่วนราชการเข้าไปดำเนินการ เช่น การประชุมเพื่อคัดเลือกตัวแทนชุมชน สำหรับประชาคมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มักจะมีกลุ่มผู้นำรุ่นใหม่ เข้าร่วมมีบทบาทค่อนข้างมาก บรรดาผู้นำยุคเก่าที่มีอาวุโสมักจะถอยห่างออกมา แล้วให้คนรุ่นใหม่ก้าวเข้ามาแทนที่ ทั้งนี้ด้วยความเชื่อมั่นว่าคนรุ่นใหม่ มีความคิดอ่านดี คล่องแคล่ว ทันสมัย มีความกล้าหาญ และไม่อยู่ใต้อำนาจของทางราชการเช่นแต่ก่อน ดังนั้นการระดมทรัพยากรจากทางราชการเข้ามามีส่วนร่วม จึงมิใช่เรื่องยากอีกต่อไปสำหรับชุมชนสากลนี้

ส่วนชุมชนแหลมซ้อย อำเภอเมือง จังหวัดตราดนั้น ด้วยความมีชื่อเสียงในแง่ความสามารถในการทำงาน ชื่อสัตย์สุจริตของ นางสุภัทรา เจริญฤทธิ์ ประธานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อย ทำให้กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อยเป็นที่รู้จัก ทั้งในระดับพื้นที่และระดับประเทศ ซึ่งต่อมาทำให้ชุมชนแหลมซ้อยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ และรัฐวิสาหกิจ เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง (พชม.) โดยยอมรับกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อยให้เข้าเป็นสมาชิก อันมีผลให้ได้รับการสนับสนุนดังกล่าวมาแล้ว ส่วนธนาคารออมสินนั้นสนับสนุนเงิน จากกองทุนเพื่อสังคมให้แก่ชุมชนด้วยดังกล่าวมาแล้ว

จากบทบาททั้งสามประการที่กล่าวข้างต้น อันได้แก่ บทบาทในการเสริมการเรียนรู้พัฒนาทักษะด้านการบริหารการเงิน ทักษะการจัดทำระบบบัญชี / การเงิน และทะเบียนสมาชิก บทบาทในการสร้างความตระหนักในพลังของกลุ่ม และความสมานฉันท์ในชุมชน

กล่าวโดยสรุป กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ หรือกลุ่มออมทรัพย์ ที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยความเรียกร้องต้องการของผู้คนในชุมชน และด้วยระบบกลุ่มที่สร้างขึ้นจากพื้นฐานของชุมชนเอง ย่อมมีโอกาสและช่องทางในการพัฒนาตนเองค่อนข้างมาก การไม่ต้องติดในกรอบและข้อกำหนดของส่วนราชการ เช่นที่กลุ่มสัจจะที่กรมการพัฒนาชุมชนไปจัดตั้งให้ ทำให้กลุ่มค่อยๆ เรียนรู้และพัฒนาระบบของตนเองขึ้นมาได้ แม้ว่าในปัจจุบัน ทั้งสองกลุ่มนี้อาจจะยังไม่ได้คิดถึงเรื่องการจัดสวัสดิการสุขภาพแบบเต็มรูปแบบให้กับสมาชิก เช่น มีบริการจัดซื้อประกันสุขภาพให้กับสมาชิกทุกคน หรือจัดสวัสดิการช่วยเหลือค่ารักษาพยาบาล หรือเพื่อกรณีรับการรักษาจากคลินิกเอกชน หรือบริการในรูปแบบอื่นๆ เนื่องจากขณะนี้กลุ่มยังมีขนาดเล็ก เงินทุนที่มีอยู่ไม่มากนัก การขยายตัวของกลุ่มด้านการเงิน ไม่รวดเร็ว

แต่การที่กลุ่มทั้งสอง มีสมาชิกที่ได้มีโอกาสพัฒนาทักษะ และเรียนรู้เรื่องราวการทำงานต่างๆ ด้วยตนเอง ย่อมเป็นหลักประกันให้กลุ่มและชุมชนมีโอกาสพัฒนาตนเองได้อย่างมาก รวมทั้งความเข้าใจในเป้าหมายการทำงานที่จะต้องมุ่งสร้างองค์กรท้องถิ่นของตนเอง เพราะในอนาคตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ จะเป็นองค์กรพื้นฐานในการปกครองตนเองของชุมชน มีแต่ผู้คนในชุมชนเท่านั้นที่จะรู้ความต้องการ และดำเนินการต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ การหวังให้ส่วนราชการต่างๆ มาดำเนินการให้ด้วยตนเอง ไม่ใช่ความคิดของผู้นำกลุ่มและสมาชิกกลุ่มหรือกองทุนชุมชนในยุคนี้เสียแล้ว

ดังนั้นภาระหน้าที่ของส่วนราชการต่างๆ ในการส่งเสริมการดูแลสุขภาพของชุมชน หรือการปกครองส่วนท้องถิ่น จึงควรกระทำด้วยการเปิดโอกาส หรือสร้างเงื่อนไข ให้ผู้นำชุมชนสมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสสัมผัส แลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานที่หลากหลาย จากนั้นช่วยให้เขาเหล่านั้นได้สร้างกิจกรรมของตนเองขึ้นมา โดยส่วนราชการต่างๆ ทำหน้าที่เพียงให้คำแนะนำ มิใช่กำหนดกฎเกณฑ์ให้ทำตามที่ทางราชการต้องการ ต้องปล่อยให้แต่ละชุมชนหาและสร้างรูปแบบที่เหมาะสมของตนเองขึ้นมา โดยที่ไม่จำเป็นจะต้องมีรูปแบบเดียวกัน เหมือนกันหมดทั่วประเทศแต่อย่างใด

@@@@@@@@@@@@@@@@

ส่วนที่ 4

บทสรุป

รายงานการศึกษาวิจัย เรื่อง “ กองทุนและการจัดการสวัสดิการสุขภาพของชุมชน : บทบาททางเลือกในการพัฒนา ” เป็นการศึกษาวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจาก สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) กระทรวงสาธารณสุข ประจำปี 2541 ในส่วนนี้เป็นกรณีศึกษาเฉพาะชุมชนภาคกลาง ซึ่งได้คัดเลือกเพื่อการศึกษา 2 ชุมชน ซึ่งผู้ศึกษาขอเสนอสรุปกรณีศึกษา ดังต่อไปนี้

4.1 สรุปบริบทและเงื่อนไขชุมชน

ก. สรุปประวัติและพัฒนากการชุมชน กรณีศึกษาจากชุมชนภาคกลาง 2 แห่ง คือ

(1.) ชุมชนสาคลี อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นชุมชนขนาดใหญ่มาก ประกอบด้วย 7 หมู่บ้าน จาก 3 ตำบลของอำเภอสนา คือ หมู่ที่ 1 และ 2 ตำบลสาคลี หมู่ที่ 3, 4 และ 5 ตำบลบ้านหลวง และหมู่ที่ 9 และ 10 ตำบลบางนมโค ประกอบด้วย 841 ครัวเรือน 952 ครอบครัว มีประชากรทั้งสิ้น 4,811 คน เป็นชาย 2,313 คน หรือร้อยละ 48.07 เป็นหญิง 2,498 คน หรือร้อยละ 51.93 ชุมชนสาคลีปัจจุบันนี้ เดิมเป็นที่รู้จักกันในนามชุมชนวัฒนธรรมคลองขมจีน หรือชุมชนमारวिय

(2.) ชุมชนแหลมข้อ หมู่ที่ 2 ตำบลเนินทราย อำเภอเมือง จังหวัดตราด เป็นชุมชนที่มีขนาดเล็กกว่าค่อนข้างมากเพียง 259 ครัวเรือน มีประชากร หญิง 515 คน ชาย 545 คน รวม 1,060 คน เท่านั้น

จากการศึกษาประวัติพัฒนากการ และความเป็นมาของชุมชน พบว่าทั้งสองชุมชนมีความคล้ายคลึงกันหลายประการ อาทิ อายุชุมชน บรรพบุรุษชาวจีนอพยพ ชุมชนเกษตรแต่อดีต การเปลี่ยนเป็นชุมชนรับจ้างและธุรกิจขนาดเล็ก มีกลุ่มสัจจะฯ อายุไม่เกิน 10 ปี ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ ชุมชนผู้อพยพ และการศึกษาระดับมัธยมศึกษา โดยสรุปทั้งสองชุมชนมีความคล้ายคลึงกัน และแตกต่างกัน ดังนี้

ความคล้ายคลึงกัน	ความแตกต่างกัน
1. ชุมชนเก่าแก่อายุกว่าหนึ่งร้อยปี สาคีมีอายุกว่า 200 ปี แหลมซ้อ มีอายุมากกว่า 150 ปี	1. ขนาดชุมชน สาคีขนาด 841 ครัวเรือน ประชากร 4,811 คน แหลมซ้อ 259 ครัวเรือน ประชากร 1,060 คน
2. ชุมชนบรรพบุรุษชาวจีนอพยพ ทั้งสองชุมชนปรากฏเป็นชุมชนที่มีชาวจีนอพยพ เข้ามาตั้งรกราก	2. ความห่างไกลเมืองและเส้นทางคมนาคม แหลมซ้อ ห่างจากตัวจังหวัดตราด 4 กม. ส่วนชุมชนสาคี ห่างจากจังหวัดอุทัยธานีประมาณ 15 กม.
3. ชุมชนเกษตรมาแต่อดีต ชาวบ้านทั้งสองชุมชนมีอาชีพเกษตรกรรมมาแต่โบราณ กว่า 150 ปี	3. ไกลแหล่งอุตสาหกรรม สาคีมีโรงงาน 12 โรง คนงานเคยสูงถึง 17,000 คน ในขณะที่แหลมซ้อ มีเพียงโรงงานปลาป่นที่มีคนงานประมาณ 30 คนเท่านั้น
4. ชุมชนเกษตรเปลี่ยนเป็นชุมชนรับจ้าง และธุรกิจขนาดเล็ก ประชาชนทั้งสองชุมชนมีความสามารถในการปรับเปลี่ยนตนเองจากอาชีพเกษตรกรรม มาเป็น	4. บทเรียนกลุ่มออมทรัพย์ แหลมซ้อไม่เคยมีบทเรียนนี้ สาคีมีกลุ่มออมทรัพย์กลุ่มแรกเมื่อปี 2532 แต่การดำเนินธุรกิจประสบปัญหาในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ ชาวสาคีจึงสรุปบทเรียน จัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ใหม่
5. อายุกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในชุมชนไม่เกิน 10 ปี ชุมชนสาคีมีประวัติการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ประมาณ 10 ปี ส่วนชุมชนแหลมซ้อมีกลุ่มสัจจะฯ อายุ เพียง 2 ปี	
6. ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ ชุมชนสาคีมีคลองขุมจีน และลำรางสาคี ส่วนแหลมซ้อ มีและแม่น้ำตราด	
7. ชุมชนผู้อพยพ มีชาวอีสานอพยพสำหรับสาคี และชาวไทยเกาะกง กับเขมรอพยพ ในชุมชนแหลมซ้อ	
8. โรงเรียนมัธยมในชุมชน ทั้งชุมชนสาคี และแหลมซ้อ ต่างมีโรงเรียนมัธยมในชุมชน มาเป็นเวลานานกว่า 40 ปี แล้ว นับแต่ปี 2500	
9. หน่วยงานรัฐเข้าถึง ชุมชนทั้งสองแห่งมีหน่วยงานรัฐด้านการศึกษา ประมาณ 80 ปีมาแล้ว ส่วนงานสาธารณสุขเข้าถึงชุมชนประมาณ 25-30 ปี	

ข. นโยบายการพัฒนา โครงการพัฒนา และบทบาทขององค์การพัฒนาและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นของรัฐ โดยสรุป โครงการพัฒนา บทบาทขององค์การพัฒนา เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับท้องถิ่น และภาคเอกชน เข้าถึงชุมชนทั้งสองตามลำดับ ดังนี้

หน่วยงาน/โครงการ	ชุมชนสาคลี	ชุมชนแหลมซ้อ
การศึกษาระดับประถม	ประมาณ ปี 2460	ประมาณปี 2450
การศึกษาระดับมัธยม	ตั้งโรงเรียนมัธยมสาคลี ปี 2501	ตั้งโรงเรียนมัธยมเมืองตราด ปี 2500
สาธารณูปโภค(ไฟฟ้า)	เริ่มปี 2508 แต่ไม่ทั่วถึง	เริ่มมีไฟฟ้า ปี 2521
การสาธารณสุข	ตั้งสถานีอนามัยสามตุ่มปี 2541	ตั้งสถานีผดุงครรภ์ ปี 2509
สะพานคอนกรีต	สร้างสะพานบางนมโค ปี 2517 และ สะพานคอนกรีตบ้านหลวงปี 2523	สะพานข้ามแม่น้ำตราด สร้างปี 2516
ถนน	ถนนเสนา-หลวงประสิทธิ์สร้างปี 2520 เป็นถนนดิน ปรับปรุงเป็นถนนลูกรังปี 2525 และปรับเป็นถนนลาดยางปี 2540	มีการตัดถนนจากจังหวัดผ่านหมู่บ้าน ไปคลองใหญ่ ปี 2516
ประปา	ปี 2522 ชาวสาคลีหมู่ที่ 9 และ 10 ต. บางนมโค เริ่มได้ใช้น้ำประปาจากสถานี อนามัยบางนมโค	ชุมชนแหลมซ้อได้บริการน้ำประปา จากตำบลท่าพริก ปี 2529 และปี 2533 ได้บริการน้ำประปาจากการ ประปาส่วนภูมิภาค
ธุรกิจเอกชน	ตั้งโรงงานอุตสาหกรรม 12 โรงในชุมชน ปี 2531	มีปั้มน้ำมันขนาดใหญ่ในชุมชน ปี 2542
ตชด.	-	ตั้งค่าย ตชด.117 ในชุมชนปี 2534 มี ประชากรประมาณ 91 ครัวเรือน

ค. ระบบและโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงการผลิตทางเศรษฐกิจของชุมชนสาคลี และชุมชนแหลมซ้อ อาจแบ่งได้เป็น 3 ยุค ดังนี้คือ **ยุคแรก** คือยุคการผลิตเพื่อยังชีพหรือการผลิตเพื่อการพึ่งตนเอง **ยุคที่สอง** ยุคการผลิตเพื่อขายหรือการผลิตที่ต้องพึ่งพาภายนอก และ **ยุคที่สาม** ยุคอุตสาหกรรมและบริการเพื่องฟู

ยุคแรก ยุคการผลิตเพื่อยังชีพ หรือการผลิตเพื่อการพึ่งตนเอง ชุมชนสาคลีทำนาเป็นอาชีพหลัก ลักษณะการผลิตพึ่งพิงตนเองในระดับครัวเรือนและชุมชน ใช้แรงงานคน/สัตว์ในการไถ หว่าน ดำ และเก็บเกี่ยวผลผลิต หาอาหารจากธรรมชาติในนา ในน้ำ และป่าละเมาะ ผลิตของใช้ในครัวเรือนเองทุกอย่าง ทั้งเครื่องมือทำการเกษตร และเครื่องใช้ในครัวเรือน ไม่มีหนี้สิน ความจำเป็นในการใช้เงินน้อยมาก ส่วนชุมชนแหลมซ้อก็เช่นเดียวกัน ประมาณ 100 ปีที่แล้ว มีการปลูกข้าวมากเช่นกัน

ยุคที่สอง ยุคการผลิตเพื่อขาย หรือการผลิตที่ต้องพึ่งพาภายนอก เริ่มต้นประมาณปี 2512 ต่อจากนั้นมาชุมชนเริ่มก้าวเข้าสู่การผลิตแบบใหม่ ก่อนปี 2512 ชาวบ้านสาคลีทำนาปีละครั้ง ในปี 2512 ปลัดพัฒนาของอำเภอสาคลี พร้อมกับตัวแทนร้านจำหน่ายอุปกรณ์การทำนาแผนใหม่ และเจ้าหน้าที่ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ได้เข้ามาชักชวนให้ชาวบ้านสาคลีเปลี่ยนแปลงการผลิต จากเดิมที่เคยทำนาปีละครั้ง มาเป็นการทำนาปีละ 2 ครั้ง ทั้งนี้เห็นว่า เพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่ต้องการให้ข้าว ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของไทย สามารถไปแข่งขันในตลาดโลกได้

ส่วนการผลิตในยุคที่สองของชาวบ้านแหลมซ้อนั้นเริ่มต้น เมื่อประมาณ 50 - 60 ปีที่แล้ว โดยชาวบ้านแหลมซ้อได้เริ่มลดพื้นที่ทำนา บางส่วนเลิกเช่านาผู้อื่นทำ เปลี่ยนมาเป็นการปลูกผลไม้หลากหลายชนิดในพื้นที่สวนของครัวเรือน ได้แก่ สละ เงาะ มังคุด ลองกอง ขนุน พร้อมกับปลูกพืชผักสวนครัว ประเภท มะเขือ แตงกวา ถั่วฝักยาว จำหน่ายให้กับชาวเมืองตราด แต่การผลิตในยุคนี้ของชาวบ้านแหลมซ้อ มิได้สร้างภาระหนี้สิน เช่นที่เกิดแก่ชาวชุมชนสาคลีแต่ประการใด ทั้งนี้เนื่องจากการปลูกผลไม้มีหลากหลายชนิด บางปีผลไม้บางชนิดให้ผลผลิตและราคาไม่ดี แต่ยังคงมีผลไม้บางชนิดที่ให้ผลผลิตดี และบางชนิดก็ราคาดีด้วย

ยุคที่สาม ยุคอุตสาหกรรมและบริการเฟื่องฟู ปี 2530 หลังจากมีการเปิดโรงงานอุตสาหกรรมใกล้ชุมชนสาคลี 12 โรง ได้แก่โรงงานผลิตรองเท้าแพน ในเครือสหพัฒน์ปิบูล 9 โรง โรงงานเครื่องมือแพทย์ 2 โรง และโรงงานซิงเกอร์ 1 โรง ผู้คนในชุมชนสาคลีจำนวนหนึ่งเริ่มเปลี่ยนอาชีพไปทำธุรกิจห้องเช่าขนาดเล็ก เพื่อบริการความต้องการของแรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นแรงงานอพยพ นอกจากนี้ยังประกอบอาชีพบริการ และค้าขาย โดยเฉพาะประกอบอาหารสำเร็จรูป จำหน่ายให้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม กับทั้งมีบริการร้านค้าใหม่ๆ เกิดขึ้นมาก เช่น ร้านซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้าประเภท พัดลม วิทยุ โทรทัศน์ และเทปคาสเซต ปัจจุบันชาวสาคลีเพียง ร้อยละ 20

หรือ 62 ครัวเรือนเท่านั้น ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ส่วนที่เหลือ ร้อยละ 80 ประกอบอาชีพบริการ และธุรกิจขนาดเล็กต่างๆ ได้แก่ ค้าขาย ธุรกิจขนาดเล็ก ธุรกิจบ้านเช่า บริการรับจ้างทั่วไป และรับราชการ

ประมาณ 25 - 26 ปีที่ผ่านมา เมื่อมีการทำสะพานข้ามแม่น้ำตราด และมีการตัดถนนผ่านหมู่บ้านแหลมซ้อเสร็จในปี 2516 ชาวบ้านแหลมซ้อจำนวนหนึ่งได้เปลี่ยนอาชีพ จากการทำนา และทำสวน มาทำธุรกิจบริการต่างๆ เช่น จัดหารถบรรทุก รับเหมา ถนนที่สร้างถนน และขนส่งผลไม้ไปจำหน่ายยังจังหวัดต่างๆ จากนั้นอาชีพบริการเริ่มมีมากขึ้นเรื่อยๆ และเริ่มเข้ามาแทนที่อาชีพทำนา นอกจากนี้ยังมีการสร้างอาชีพใหม่ๆ ขึ้นมาในชุมชน เช่น การประกอบธุรกิจอยู่ซ่อมรถ พ่นสี บริการถมที่ ธุรกิจบ้านเช่า และร้านอาหาร การทำนา ทำสวนเริ่มลดน้อยลงเรื่อยๆ และเริ่มกลับมาประกอบอาชีพเกษตรกรรม เกี่ยวกับการทำนาถั่วและเลี้ยงตะพาบน้ำ ในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมา ค่าจ้างแรงงานในหมู่บ้านแหลมซ้อปัจจุบัน อยู่ในอัตราแรงงานชายวันละ 150 บาท ส่วนหญิงค่าจ้างวันละ 120 บาท แม้จะทำงานอย่างเดียวกับชาย

ง. โครงสร้างอาชีพของชุมชน

ปัจจุบันครัวเรือนชาวแหลมซ้อ ประกอบอาชีพหลากหลายมากขึ้น และเปลี่ยนจากอาชีพหลักด้านเกษตรกรรมไปประกอบอาชีพอื่นค่อนข้างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาชีพทางด้านบริการต่างๆ แต่ในขณะเดียวกันบางครัวเรือนยังคงประกอบอาชีพรอง ด้านการเกษตร ด้วยการทำสวนผลไม้ต่างๆ และทำอาชีพเสริม ด้วยการเป็นตัวแทนจำหน่ายผลิตภัณฑ์ต่างๆ รวมทั้งเป็นตัวแทนบริษัทประกันภัยด้วย

ปัจจุบันมีครัวเรือนในชุมชนสาคลี ประมาณ 62 ครัวเรือน หรือไม่ถึง 10 % ที่ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ที่เหลือนอกนั้นประกอบอาชีพนอกเกษตรกรรม ได้แก่ อาชีพค้าขาย รับจ้าง บริการ ธุรกิจขนาดเล็ก และธุรกิจบ้านเช่า ประมาณว่าในเขตหมู่ที่ 9 และ 10 ตำบลบางนมโค มีห้องเช่าสำหรับแรงงานต่างถิ่นในโรงงานอุตสาหกรรม ที่ตั้งอยู่ในชุมชน ประมาณ 1,000 ห้อง โดยเฉพาะหนุ่มสาวรุ่นใหม่มักทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ปัจจุบันชาวชุมชนสาคลีปรับตัวด้านอาชีพและแบบแผนการดำรงชีวิต ให้สอดคล้องกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และสังคม อาชีพเกษตรกรรมจึงลดลงอย่างรวดเร็ว

จ. ปัญหาความยากจน / หนี้สิน ของชุมชน

นับแต่ปี 2524 หลังจากการเปลี่ยนแปลงระบบการปลูกข้าวใหม่ผ่านไป 12 ปี หรือ 1 รอบ นักขัตตร ครัวเรือนทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้านสาคลี ต่างมีหนี้สินครัวเรือนละ 40,000 - 200,000 บาท จากนั้นชาวชุมชนสาคลีประมาณครึ่งหนึ่ง จึงตัดสินใจขายที่ดินทำนา แล้วหันไปประกอบอาชีพอื่น เช่น รับจ้างแทนการทำการเกษตร หนี้สินเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่าง 227,116 บาท/ครัวเรือน

ปัจจุบันชาวบ้านแหลมซ้อส่วนใหญ่มีฐานะค่อนข้างดี น้อยรายที่มีหนี้สิน แต่จำนวนหนี้สินของครัวเรือนที่เป็นหนี้มีขนาดสูงมาก เนื่องจากค่าใช้จ่ายในการลงทุนทางการเกษตร โดยเฉพาะสวนยางพารา และสวนผลไม้ค่อนข้างสูงมาก เช่น หากจะปรับปรุงระบบการให้น้ำในสวนผลไม้ ต้องลงทุนไม่ต่ำกว่าไร่ละ 20,000 บาท เป็นต้น ปัจจุบันหนี้สินเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่าง คือ 245,602 บาท / ครัวเรือน

จ. ปัญหาสุขภาพอนามัย

สุขภาพอนามัยของผู้คนทั้งสองชุมชนค่อนข้างดี ปัจจุบันไม่ปรากฏว่ามีปัญหาโรคระบาด หรือปัญหาสุขภาพอนามัยมากนัก ชุมชนแหลมซ้อในอดีต มีโรคประจำถิ่นชนิดหนึ่งคือไข้หวัดและไข้มาลาเรีย เนื่องจากจังหวัดตราดเป็นพื้นที่ชายแดนไทย – กัมพูชา โดยเฉพาะในช่วงที่มีปัญหาผู้อพยพหนีภัยสงครามจากกัมพูชา

ปัจจุบันมีการใช้สมุนไพรรักษาโรคอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่นิยมรักษาด้วยการแพทย์แผนปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จาก เมื่อมีอาการเจ็บป่วยแม้เพียงเล็กน้อยในปัจจุบัน เช่น เป็นไข้หวัด ชาวบ้านแหลมซ้อมักจะไปหาหมอที่คลินิก หรือไปหาเจ้าที่ที่สถานีนอนามัย รวมทั้งนิยมให้แพทย์ฉีดยาให้ โดยมีความเชื่อว่ายาฉีดมีคุณภาพดีกว่ายาที่ใช้รับประทาน แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านบางส่วน ยังคงมีความเชื่อในการรักษาด้วยไสยศาสตร์ โดยเฉพาะในกรณีการรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่หายหรืออาการไม่ทุเลา

ส่วนโรคภัยไข้เจ็บของชาวบ้านแหลมซ้อในปัจจุบัน ได้แก่ ไข้หวัด ตาแดง และท้องร่วง นอกจากนี้เด็กอายุระหว่าง 5 - 10 ปี มักเป็นโรคภูมิแพ้ นอกจากนี้ในระยะประมาณ 5 ปีมานี้ ชาวบ้านแหลมซ้อประสบอุบัติเหตุเกี่ยวกับยานพาหนะค่อนข้างมาก โดยเฉพาะเด็กวัยรุ่น

โดยทั่วไป ชาวบ้านแหลมซ้อให้ความสนใจกับการดูแลสุขภาพอนามัย ในลักษณะการหาหลักประกันเมื่อยามเจ็บป่วย ดังจะเห็นได้จาก สมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ทุกคน ล้วนมีบัตร

ประกันสุขภาพในรูปแบบต่างๆ เช่น มีบัตรประจำตัวผู้สูงอายุ มีบัตรประกันสุขภาพสำหรับครอบครัว บ้างมีบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย บัตรประกันสุขภาพสำหรับกำนันผู้ใหญ่บ้าน อสม. บัตรข้าราชการบำนาญ หรือบ้างก็มีสิทธิเบิกค่ารักษาพยาบาลจากทางราชการ เนื่องจากบุตรเป็นข้าราชการ ส่วนสมาชิกที่เป็นนักเรียนจะมีบัตรรักษาสำหรับนักเรียน และเด็กเล็กอายุแรกเกิด - 12 ปี จะมีบัตรรับบริการฟรีจากสถานีนามัย

ส่วนชุมชนสาคลีในอดีต ไม่ใคร่มีปัญหาโรคภัยไข้เจ็บมากนักเช่นกัน ยกเว้นเมื่อประมาณ 60 ปีที่ผ่านมา เคยมีปัญหาไข้ทรพิษระบาดในชุมชน คนที่เป็นไข้ทรพิษส่วนใหญ่เสียชีวิตหมด มีที่เหลือรอดมาเพียงคนเดียว แต่ก็มีแผลเป็นตามเนื้อตัวและหน้าตา แต่ปัจจุบันหญิงคนนี้เสียชีวิตไปแล้ว เมื่อประมาณ 3 ปีที่แล้ว

ปัจจุบันประชากรอายุระหว่าง 0 - 12 ปี ของชุมชนสาคลี ประมาณร้อยละ 12 เท่านั้นที่ไม่มีหลักประกันสุขภาพ ส่วนกลุ่มผู้สูงอายุวัย 60 ปีขึ้นไป รวม 303 คน ล้วนมีหลักประกันสุขภาพรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เช่น บ้างมีบัตรสงเคราะห์ผู้สูงอายุ บ้างใช้สิทธิข้าราชการบำนาญ บ้างใช้สิทธิเบิกข้าราชการบำนาญของบุตรที่เป็นข้าราชการ ส่วนกลุ่มที่มีปัญหาหลักประกันสุขภาพ คือ กลุ่มที่อยู่ในวัยแรงงาน หรือกลุ่มประชากรอายุระหว่าง 13 - 59 ปี ประมาณร้อยละ 80 ไม่มีหลักประกันสุขภาพใดๆ เลย (รายละเอียดภาคผนวก ข้อมูลหลักประกันสุขภาพชุมชนสาคลี)

4.2 สรุปบริบททางด้านองค์กร วิธีการและกระบวนการบริหารกองทุนให้เกิดความเข้มแข็ง

กลุ่มสัจจะหรือกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน และพัฒนาการ การศึกษาเรื่องราวของกลุ่มสัจจะหรือกลุ่มออมทรัพย์ ของชุมชนแหลมซ้อ ตำบลเนินทราย อำเภอเมือง จังหวัดตราด และชุมชนสาคลี อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในครั้งนี้ศึกษา รวม 3 กลุ่มคือ 1.) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ ตำบลเนินทราย อำเภอเมือง จังหวัดตราด 2.) กลุ่มออมทรัพย์สาคลี และ 3.) กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี ชุมชนสาคลี อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งสามารถสรุปภาพการดำเนินงานของกลุ่มทั้งสามได้ ดังต่อไปนี้

	กลุ่มออมทรัพย์สาคลี	กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์แหลมซ้อ	กลุ่มสัจจะออมทรัพย์สาคลี
วันก่อตั้ง	2532	3 พ.ย. 2537	2 ก.ย. 2541
ประวัติ	คณะครู ร.ร.สาคลีวิทยาให้คำแนะนำช่วยเหลือ	นางสุภัทร เจริญฤทธิ์ นิมนต์พระสุบิน ปณีโต มาเทศน์ให้ชาวบ้านฟัง แล้วชาวบ้านตัดสินใจรวมกลุ่มในวันที่ฟังเทศน์	กลุ่มออมทรัพย์สาคลีประสบปัญหาหนี้สิน ได้แนวคิดสัจจะจากพระสุบิน
อิทธิพลความคิด	ครูโรงเรียนสาคลี อาจารย์สุรินทร์ อาจารย์ดำรง อาจารย์วิเชียร อาจารย์กฤษณา	พระสุบิน ปณีโต	คณะครูโรงเรียนสาคลี และพระสุบิน ปณีโต
แนวคิด	ออมเงิน เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ช่วยเหลือกันในชุมชน	สร้างสวัสดิการสมาชิก/ชุมชน แก้ปัญหาความยากจน สร้างระบบการพึ่งตนเอง สร้างพลังต่อรองให้ชุมชน นำคุณธรรม ความรักกลับสู่ชุมชน	เน้นการออมเพื่อการสะสมทุนในชุมชน พัฒนาคุณธรรม 5 ประการ ซื่อสัตย์ เสียสละ รับผิดชอบ เห็นอกเห็นใจกัน ใฝ่หาความรู้
วัตถุประสงค์	ระดมทุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือกลุ่มด้วยโอกาสให้สร้างธุรกิจของตนเอง	ปลูกฝังนิสัยพึ่งตนเอง ขยัน ประหยัด มีสัจจะ มีวินัย ซื่อสัตย์ และสามัคคี	สร้างนิสัยออมระดมทุน เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
ประธานปัจจุบัน	นายชื้น พรหมราช	นางสุภัทร เจริญฤทธิ์	นายแสวง พันธุ์เพ็ง
เลาานุการปัจจุบัน	นางเจริญ	อาจารย์มานพ ทองนพคุณ	นายไพโรจน์ เหลืองประดิษฐ์

	กลุ่มออมทรัพย์สาคลี	กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์แหลมซ้อ	กลุ่มสัจจะออมทรัพย์สาคลี
กติกา/กฎระเบียบ	สะสมขั้นต่ำสมาชิกคนละ 100 บาท / เดือน รับฝากเงินทั่วไป เป็นสมาชิก 3 เดือนจึงกู้ได้ ไม่เกินครึ่งของเงินออมที่มีอยู่	ออมหุ้นทุกวันที่ 3 ของเดือนตามสัจจะที่ให้ไว้ไม่เกิน 10 หุ้นๆ ละ 10 บาท เป็นสมาชิก 3 เดือนจึงกู้ได้ เป็นสมาชิกครบปี จึงได้รับสวัสดิการที่กลุ่มจัดให้ สมาชิกถอนเงินคืนได้ครึ่งหนึ่งหากมีเงินออม 10,000 บาทขึ้นไป ระเบียบอื่นๆ ส่วนใหญ่ตามแนวทางกลุ่มสัจจะของพระสุบิน ปณีโต รับสมาชิกครบ 5 ปี หยุดรับ 1 ปี	ออมหุ้นทุกวันที่ 2 ของเดือนตามสัจจะที่ให้ไว้ไม่เกิน 1 หุ้นๆ ละ 30,40 และ 50 บาท ออมไม่ครบปี ถอนออกไม่ได้รับดอกเบี้ย ถ้าถอนเงินปิดบัญชีแล้วต้องการเป็นสมาชิกใหม่ต้องรอให้ครบปี จึงสมัครสมาชิกใหม่ได้
คุณสมบัติสมาชิก	ชาวชุมชนสาคลี ทั้งจากตำบลสามตุ่ม ต.บางนมโค และจาก ต.บ้านหลวง	ผู้มีถิ่นฐานถาวรในบ้านแหลมซ้อ ไม่จำกัดอายุ ตั้งแต่แรกเกิดถึงวัยชรา ยกเว้นตชด.ในค่าย 117 และผู้เข้ามาอยู่ในชุมชนโดยไม่มีทะเบียนบ้าน	ผู้อยู่อาศัยในหมู่ที่ 1,2 ต.สามตุ่ม เป็นผู้ที่สมาชิก และกรรมการรู้จักดี และรับรองหากอยู่หมู่บ้านอื่น
สมาชิกปัจจุบัน	ประมาณ 200 คน	500 คน หญิง 285 คน ชาย 215 คน	206 คน หญิง 99 คน ชาย 107 คน
เงื่อนไขการออม	ปัจจุบันไม่มีการออมเพิ่ม	ไม่เกิน 10 หุ้น ตามสัจจะที่ให้ไว้สม่ำเสมอทุกเดือน	ไม่เกิน 1 หุ้นตามสัจจะที่ให้ไว้ หุ้นละ 30 , 40 หรือ 50 บาท
จำนวนเงินกู้	ปัจจุบันไม่มีการกู้	10,000 - 15,000 บาท	ไม่เกิน 2,000 บาท
เวลาใช้คืนเงินกู้	ปัจจุบันไม่มีการกู้	ภายใน 20 เดือน	ภายใน 4 เดือน
ประเภทเงินกู้	ปัจจุบันไม่มีการกู้	2 ประเภท สามัญ และฉุกเฉิน	ประเภทเดียวกู้สามัญ

	กลุ่มออมทรัพย์สาคลี	กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์แหลมซ้อ	กลุ่มสัจจะออมทรัพย์สาคลี
ดอกเบี้ยเงินกู้	ร้อยละ 2 บาทต่อเดือน ในอดีต	ร้อยละ 2 บาท ต่อเดือน	ร้อยละ 1 บาท ต่อเดือน
การจัดการกำไร	ปัจจุบันไม่มีกำไร	50% เป็นทุนสวัสดิการ 50% เป็นเงินปันผล	
การเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบ	เปลี่ยนวงเงินกู้และระยะเวลาใช้คืน ไม่ เคร่งครัดคุณสมบัติผู้กู้ และวัตถุประสงค์ การกู้	เปลี่ยนเฉพาะวงเงินกู้ และระยะเวลาใช้คืน และอัตราสวัสดิการที่ได้รับซึ่งขึ้นกับ ฐานะการเงินของกลุ่ม	ยังไม่มีเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบและวง เงินกู้
รูปแบบสวัสดิการ	สวัสดิการผู้ประสบอุบัติเหตุ ทักษะศึกษา สมาชิก	ช่วยค่ารักษาพยาบาลผู้ป่วยใน ปีละไม่เกิน 15 คีน คีนละ 80 40 และ20 บาท ขึ้นกับ อายุการเป็นสมาชิก	ยังไม่มีการจัดสวัสดิการให้สมาชิก
การบริหารจัดการ	ประชุมกรรมการทุกเดือน มีบันทึกราย งานต่าง ๆ สมุดบัญชีประเภทต่าง ๆ รวม ทั้งทะเบียนสมาชิกครบถ้วน ติดตาม ตรวจสอบได้ตลอดเวลา	กรรมการฝ่ายรับผิดชอบ ประชุมรายงาน ผลทุกเดือน มีบันทึกการประชุม หลักฐาน การเงินสมุดบัญชีประเภทต่าง ๆ และ ทะเบียนต่าง ๆ ให้สมาชิกตรวจสอบได้ ตลอดเวลา	กรรมการฝ่ายและหัวหน้าสายสมาชิก ประชุมรายงานผลงานทุกเดือน มีบันทึก รายงานการประชุมทะเบียนสมาชิก สมุด บัญชี ติดตามตรวจสอบได้ทุกเวลา
การจัดการด้านการเงิน		มีค่าใช้จ่ายให้กรรมการเล็กน้อยในปีล่าสุด กรรมการรับผิดชอบร่วมกัน 3 คน	ไม่มีค่าใช้จ่ายให้กรรมการ กำไรสิ้นปีปัน ผล 50 % มีกรรมการร่วมรับผิดชอบ 3 คน

4.3 สรุปบทบาท / ฐานะในการจัดสวัสดิการสุขภาพของชุมชน

กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ และกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี มีได้บทบาทในการจัดการสุขภาพอนามัยของชุมชนแต่อย่างใด ไม่ว่าจะเป็นการจัดการสุขภาพและการรักษาพยาบาล การดูแลป้องกันสุขภาพของชุมชน การจัดหาน้ำดื่ม น้ำใช้ที่สะอาด การให้ความรู้ด้านสภาพแวดล้อม บ้านพักอาศัย หรือการแก้ไขปัญหาโภชนาการ ทั้งนี้เพราะหน่วยงานของรัฐ เช่น สำนักงานผดุงครรภ์ สถานีอนามัย หรือการประสานส่วนภูมิภาค ต่างได้ทำหน้าที่ดังกล่าวอย่างเต็มที่ อีกทั้งยังมีหน่วยงานเอกชนอื่น เช่น คลินิกเอกชน โรงพยาบาลเอกชน ให้บริการเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยแก่ชาวชุมชนทั้งสองมานานกว่าสิบปี การเรียกหาบริการด้านสุขภาพอนามัยทั้งของรัฐและเอกชน ในชุมชนทั้งสองมีความสะดวกสบายค่อนข้างมาก ดังนั้นจึงเกือบไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่ชาวชุมชนทั้งสอง จะต้องสร้างบริการด้านสุขภาพอนามัยดังกล่าวข้างต้นขึ้นมาเอง

ปัจจุบันกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี ยังมิได้จัดสวัสดิการใดๆ ให้กับสมาชิก เนื่องจากเพิ่งตั้งกลุ่มใหม่ ยังมีรายได้ไม่มากนัก ส่วนกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราด ได้ให้บริการที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัยและชีวิตเพียง 2 ประการ คือ

- (1) **บริการสวัสดิการคนไข้ในของโรงพยาบาล** จ่ายให้สมาชิกที่รักษาตัวในโรงพยาบาล วันละ 120 , 60 และ 15 บาท ขึ้นกับอายุการเป็นสมาชิก ปีละไม่เกิน 15 วัน
- (2) **สวัสดิการฌาปนกิจศพ** เมื่อสมาชิกเสียชีวิต กลุ่มฯ จ่ายเงินช่วยเหลือ 1,200 บาท และระดมจากสมาชิก 500 คนๆ ละ 10 บาท รวมได้รับเงินช่วยเหลือ 6,200 บาท

4.4 สรุปผลกระทบทางสังคม และบทบาททางสังคมของกลุ่มฯ ต่อชุมชน

ถึงแม้กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ของทั้ง 2 ชุมชน เกือบจะมิได้แสดงบทบาทในด้านการจัดการปัญหาสุขภาพของชุมชนแต่อย่างใด แต่ผลกระทบสำคัญที่กลุ่มฯ ให้แก่ชุมชน คือ ผลกระทบทางด้านสังคม อันได้แก่ การพัฒนานุเคราะห์ในชุมชน การพัฒนากฎระเบียบต่างๆ การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างเครือข่ายชุมชน และหากจะสรุปบทบาททางสังคมของกลุ่มฯ ที่มีต่อชุมชนทั้งสอง คือ

- (1) **บทบาทในการเสริมการเรียนรู้และพัฒนาทักษะสมาชิก** ได้แก่การพัฒนาทักษะประสบการณ์ด้านการบริหารการเงิน การจัดทำระบบการเงิน บัญชี และทะเบียนสมาชิก

- (2.) บทบาทในการสร้างความตระหนักในพลังของกลุ่ม รวมถึงการสร้างสำนึกในความเป็นกลุ่ม และความสมานฉันท์
- (3.) บทบาทในการส่งเสริมการทำงานเป็นทีม
- (4.) บทบาทในการระดมทรัพยากร ทั้งจากภาครัฐ และเอกชนให้แก่ชุมชน

@@@@@@@@@@@@@@@@

ภาคผนวก 2
สรุปภาพข้อมูลพื้นฐานชุมชนตัวอย่าง
กรณีศึกษาภาคกลาง ชุมชนสาครลี พระนครศรีอยุธยา และชุมชนแหลมหม้อ อ.เมือง จ.ตราด

บริบทและเงื่อนไขสังคม	ชุมชนสาครลี อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา	บ้านแหลมหม้อ ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราด
อายุชุมชน เชื้อชาติ จำนวนครัวเรือน ประชากร หญิง / ชาย ปัญหาสุขภาพ ระดับการศึกษา	กว่า 200 ปี ไทย จีน ญวน 841ครัวเรือน 952 ครอบครัว ญ.2,498 ข. 2,313 คน รวม 4,811 คน ¹ ประมาณร้อยละ 50 จบชั้น ป.4 มัธยมปลาย ประมาณ ร้อยละ 10	มากกว่า 150 ปี บรรพบุรุษจีนอพยพ และพื้นเพเดิมตราด และผู้อพยพไทยเกาะกง 259 ครัวเรือน ญ 515 / ข 545 รวม 1060 คน ² อากาศร้อนมาก ฝนตกไม่ชุกเท่าอดีต ประมาณร้อยละ 30 จบชั้น ป.4 จบป.ตรี ประมาณร้อยละ 10
บริการ/สาธารณูปโภค		
โรงเรียน	เนื่องจากเป็นชุมชนที่ประกอบด้วย หมู่บ้าน 3 ตำบล จึงมีโรงเรียนระดับประถม 3 แห่ง รร.สามตุ่ม ตั้งมากกว่า 70 ปีแล้ว โดยเริ่มเปิดชั้นเรียนที่วัดสามตุ่ม รร.วัดमारวิชัย ตั้งในระยะเวลาไล่เรียงกัน ปัจจุบันเปิดเป็นโรงเรียนขยายโอกาส สอนถึงระดับมัธยมต้น ส่วนที่บ้านหลวงมี รร.ประถมอีก 1 แห่ง ปี 2501 ตั้งโรงเรียนมัธยมสาครลี ปัจจุบันเปิดสอนถึงชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย	รร.วัดวิเวก หมู่ที่ 5 ตั้งมากกว่า 60 ปีแล้ว ราวปี 2500 ตั้งโรงเรียนมัธยมเมืองตราด พื้นที่หมู่ 2 เปิดสอนมัธยมต้น ม.1-ม.6 ประมาณ 2522 ยกเลิกมัธยมรวมกับรร.วัดวิเวก เป็นรร.วิเวกเมืองตราด รร.วิเวกสอน ป.1-3 ส่วนรร.เมืองตราดสอน ป.4-6
สถานีนอนามัย	2514 ตั้งสถานีนอนามัยสามตุ่ม 2522 ตั้งสถานีนอนามัยบางนมโค 25 ตั้งสถานีนอนามัยบ้านหลวง	2509 ตั้งสถานีนวดงครวญ 2525 ปรับปรุงเป็นสถานีนอนามัยเนินทราย 2533 สร้างสถานีนอนามัยใหม่ ในที่ใหม่ ได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้านบริจาควัสดุอุปกรณ์ ต่างๆ เช่นดินถมที่ พัดลม ตู้ไฟฟ้า TV เก้าอี้บุนวม เครื่องชั่งน้ำหนัก สร้างรั้ว ฯ
ไฟฟ้า	2508 เริ่มมีไฟฟ้าเข้า แต่ยังไม่ทั่วถึง ปี2512 ไฟฟ้าทั่วถึง แต่ปัจจุบันชาวบ้าน 15	2521 เริ่มมีไฟฟ้าใช้ในชุมชน 2525 การใช้ไฟฟ้ากระจายเกือบทั่วทั้งชุมชน

¹ ที่มา : ข้อมูลสถานีนอนามัย ต.สามตุ่ม ต.บางนมโค ต.บ้านหลวง พ.ศ.43

² ที่มา : ข้อมูลสถานีนอนามัยตำบลเนินทราย ก.พ.43

	บ้านสาคลี	บ้านแหลมซ้อ
	ครัวเรือน ไม่มีไฟฟ้า เพราะตั้งบ้านแยกห่าง	
ถนน	2517 สร้างสะพานบางนมโค 2520 ถนนดินจากหมู่บ้านไปอำเภอเสนา 2523 สร้างสะพานคอนกรีตบ้านหลวง 2525 ปรับปรุงถนนเป็นถนนลูกรัง 2540 ปรับปรุงเป็นถนนลาดยาง	2516 สร้างสะพานข้ามแม่น้ำตราด ตัดถนน จากตัวจังหวัดผ่านหมู่บ้าน ไปคลองใหญ่
ประปา	หมู่1, 2 สามตุ่ม ไม่มีประปา เนื่องจากรถเจาะ บาดาลเข้าในชุมชนไม่ได้ แต่บางส่วนที่อยู่ใกล้ โรงเรียนใช้บริการประปาโรงเรียนมัธยมสาคลี 2522 หมู่ 8,9 10 มีประปาจากสถานีอนามัย	2529 ประปาจากตำบลท่าพริก 2533 ประปาส่วนภูมิภาค
โทรศัพท์		2537 หมายเลข 250 ต่อมาขยายเพิ่มขึ้น เรื่อย ๆ ปัจจุบัน หมายเลข 540 ปี2542 มีโทรศัพท์สาธารณะ2 ตู้
การผลิต อาชีพ รายได้		
การถือครองที่ดิน		5 -10 ไร่ ที่มีโฉนด
แหล่งรายได้หลัก	เกษตรกรรม รับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม ธุรกิจบริการขนาดเล็ก	ธุรกิจบริการ ธุรกิจขนาดเล็ก และกลาง และ สวนผลไม้
การเกษตรแผนใหม่ ปุ๋ยเคมี /ยาฆ่าแมลง เครื่องจักรกลการเกษตร พืช/สัตว์ใหม่ในชุมชน	เริ่มปี 2512 เมื่อทางอำเภอมาส่งเสริม ให้ปลูก ข้าวนาปรัง ใช้ทั้งข้าวพันธุ์ใหม่ ข้าวกข. ปุ๋ย เคมี และยาฆ่าแมลงประมาณปี 2529 เริ่มมี โครงการไร่นาสวนผสม 2540 มีกลุ่มผักปลอดสารพิษ ปัจจุบันมีผู้ประกอบอาชีพทำนาร้อยละ 20	หลังถนนลาดยางผ่านปี 2516 เริ่มใช้มาก เมื่อ 2530 เช่น 15-15-15 หรือ 13-13-21 ปัจจุบันใช้ปุ๋ยอินทรีย์เกือบหมด
รายได้ปี/ครัวเรือน	79,116 บาท	161,602 บาท
หนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือน	227,820 บาท	245,300 บาท
แหล่งเงินทุน	ญาติพี่น้อง ธกส. ธนาคารพาณิชย์ และกลุ่ม ออมทรัพย์	ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน ธกส. ธนาคาร พาณิชย์ และกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์แหลม ซ้อ
กลุ่มในชุมชน	กลุ่มออมทรัพย์สาคลี กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ บ้านสาคลี กลุ่มเกษตรทางเลือก และผักปลอด สารพิษ กลุ่มธุรกิจทางเลือก กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ กลุ่มแพทย์แผนไทย โรงสีชุมชน ครัวชุมชน กลุ่มน้ำดื่มสมุนไพร ฯลฯ	กลุ่มแม่บ้านสตรี กลุ่มแม่บ้านเกษตร กลุ่ม แม่บ้านโภชนาการ กลุ่มแกนนำสุขภาพ ครอบครัว กลุ่มสตรีอาสาพัฒนา กลุ่มลูกเสือ ชาวบ้าน กลุ่มกองทุนยา กลุ่มกองทุน สุขภาพ กลุ่มกองทุนสุขภาพอาหาร ฯลฯ

2. ปัญหาสุขภาพและการรักษาพยาบาล

สุขภาพและการรักษา	บ้านสาคลี	บ้านแหลมหม้อ
โรคที่พบบ่อย	อดีต ท้องเสีย อุจจาระร่วง ใช้จับสั้น และวัณโรค – กินยาสมุนไพร ปัจจุบัน ภาวะอาหาร ความดันโลหิตสูง เบาหวาน ตาฝ้า หูตึง ปวดหลัง ปวดขา และ มะเร็ง – รักษาแพทย์แผนปัจจุบัน	อดีต ได้แก่วัณโรค มาเลเรีย ไข้ในท้อง ใช้หวัด ตาแดง กินยาสมุนไพร ปัจจุบัน ใช้หวัด ปวดหลังปวดข้อ เบาหวาน รักษาแผนปัจจุบัน กายภาพบำบัด
อาการเจ็บป่วยเล็กน้อย	ปวดหัวตัวร้อน ปวดเมื่อย ปวดท้อง ใช้หวัด ไอ แพ้อากาศ ระยะเวลาเป็นไม่เกิน 1-2 วัน	ปวดตัว ปวดหลัง ปวดเมื่อย เป็นลม อ่อนเพลีย เจ็บคอ ปวดท้อง เป็นหวัด ตัวร้อน เป็นไข้ เจริญดี แพ้อากาศ เวียนศีรษะ ระยะเวลาเป็นระหว่าง 1-2 วัน
การรักษาอาการเล็กน้อย	ไปสถานีนอนามัย ซักยากินเอง	ไปสถานีนอนามัย ซักยากินเอง และไปคลินิก
อาการเจ็บป่วยรุนแรง	ไข้เลือดออก หอบ ลมชัก มีไข้ไม่หยุด ท้องร่วง ปวดท้อง/ปวดหลังรุนแรง มะเร็ง เอ็ดส์ ภาวะ ปัสสาวะ ความดันโลหิตสูง	ความดันโลหิตสูง ไข้ตั้งอีกเสบ ท้องเสียรุนแรง อาเจียน ใช้หวัดเรื้อรัง ปวดหลัง/ปวดท้องรุนแรง ตกเลือด
การรักษาอาการรุนแรง	ไปโรงพยาบาล รัฐ และเอกชน และคลินิกเอกชน	ไปหาหมอคลินิกเอกชน และโรงพยาบาล
บริการที่ได้รับจากสถานีนอนามัย	5 อันดับจากมากไปหาน้อย บริการปราบพาหะนำโรค ข้อมูลป้องกันโรค วัคซีนป้องกันโรค บัตรสงเคราะห์คนชรา และบัตรอนามัยแม่และเด็ก	5 อันดับจากมากไปหาน้อย ข้อมูลป้องกันโรค การดูแลสุขภาพ บริการปราบพาหะนำโรค วัคซีนป้องกันโรค และบัตรสงเคราะห์คนชรา
ความเห็นต่อสถานีนอนามัย	เจ้าหน้าที่ไปประชุมบ่อย ควรเพิ่มเวลาทำการ จัดประชุมให้ความรู้ชาวบ้าน ออกตรวจสุขภาพคนในชุมชน ยาไม่มีคุณภาพ	เจ้าหน้าที่ไปประชุมบ่อย ควรตรงต่อเวลา กำจัดยุงลายให้สม่ำเสมอ ควรจัดหน่วยบริการเคลื่อนที่ ให้ความรู้เรื่องโรคระบาด ได้รับบริการข้อมูลป้องกันโรค/ดูแลสุขภาพ
ความเห็นต่อบัตรสุขภาพ	ช่วยลดค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล มีหลักประกันมากขึ้น	ช่วยลดค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล ชีวิตดีขึ้น มีความมั่นใจมากขึ้น
ความหมายของ"สุขภาพดี"	แข็งแรง ไม่ป่วยไข้ ไปทำงานได้	ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย ร่างกายแข็งแรง ไม่ต้องไปหาหมอ

3. กองทุน : การก่อตั้ง / ประวัติและพัฒนาการ

ลักษณะข้อมูล	บ้านสาคลี	บ้านแหลมซ้อ
ชื่อกลุ่ม	กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านสาคลี	กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านแหลมซ้อ
ปีที่ตั้ง	2 ก.ย. 2541	3 พ.ย.2537
ผู้ริเริ่ม	กลุ่มครู รร.สาคลี	นางสุภัทร เจริญฤทธิ์
แนวคิด	กลุ่มครู รร.สาคลี / พระสุบิน ปณีโต เน้นการออม เพื่อการสะสมทุนในชุมชน พัฒนาคุณธรรม 5 ประการ คือซื่อสัตย์ เสีย สละ รับผิดชอบ เห็นอกเห็นใจ และไว้ใจ	พระอาจารย์สุบิน ปณีโต เน้นสร้างสวัสดิการสมาชิก/ชุมชน แก้ปัญหา ความยากจน หนี้สิน สร้างระบบการพึ่งตนเอง สร้างพลังต่อรองให้ชุมชน สร้างความภูมิใจ นำคุณธรรม ความรัก กลับสู่ชุมชน
ประธานปัจจุบัน	นายแสวง พันธุ์เพ็ง	นางสุภัทร เจริญฤทธิ์
เลขานุการปัจจุบัน	นายไพโรจน์ เหลืองประเสริฐ	อาจารย์มานพ ทองนพคุณ
เหรัญญิกปัจจุบัน	นายไพโรจน์ เหลืองประเสริฐ	นายสมพงษ์ หรีจันดา
วัตถุประสงค์	สร้างนิสัยอดออม ระดมทุน เพื่อช่วยเหลือซึ่ง กันและกัน	ปลูกฝังนิสัย พึ่งตนเอง ขยัน ประหยัด มี สัจจะ มีวินัย มีขันติ และสามัคคี
กติกา /กฎระเบียบ	ออมหุ้นทุกวันที่ 2 ของเดือนตามสัจจะที่ให้ไว้ ไม่เกิน 1 หุ้น แต่ละหุ้นไม่เท่ากัน 30 ,40 และ 50 บาท ออมไม่ครบปีถอนได้ไม่มีดอกเบีย นำเงินไปใช้ตรงตามที่ระบุขอกู้ ถ้าถอนเงิน ปิดบัญชี ต้องรอครบปีจึงเข้าเป็นสมาชิกใหม่ ได้	ออมหุ้นทุกวันที่3 ของเดือนตามสัจจะที่ให้ไว้ ไม่เกิน 10 หุ้น ๆ ละ 10 บาท เป็นสมาชิกใหม่ 3 เดือนจึงจะกู้ได้ เป็นสมาชิกครบ 1 ปี จึงได้ รับสวัสดิการที่กลุ่มฯจัด ถอนคืนได้ครั้งหนึ่ง เมื่อมีเงินออม 10,000 บาท ขึ้นไป สมาชิกกู้ ได้ไม่เกิน 2 บัญชี กรณีนำบัญชีบุตรหลานมากู้
คุณสมบัติสมาชิก	ผู้อยู่อาศัยในหมู่ที่ 1 , 2 ต.สามตุ่ม เป็นผู้ ที่สมาชิกและกรรมการรู้จักเป็นอย่างดี และรับ รองแม้จะอาศัยอยู่หมู่บ้านอื่น	ผู้มีถิ่นฐานถาวรในหมู่ 2 บ้านแหลมซ้อ ไม่ จำกัดอายุ ตั้งแต่เกิดจนถึงวัยชรา กลุ่ม ตชด. ในค่าย 117 ซึ่งอยู่ในหมู่ 2 บ้านแหลมซ้อ 91 ครัวเรือน 340 คน ไม่มีสิทธิเป็นสมาชิก เพราะมีการโยกย้ายเปลี่ยนแปลงบ่อย
สมาชิกแรกตั้ง	129 คน ชาย 68 คน หญิง 61 คน	244 คน
สมาชิกปัจจุบัน	206 คน หญิง 99 คน ชาย 107 คน เป็นเด็ก 38 คน ผู้ใหญ่ 168 คน	500 คน หญิง 285 ชาย 215 รุ่นที่ 1 244 คน (ญ 146 ช. 98) รุ่นที่ 2 166 คน (ญ 90 ช. 76) รุ่นที่ 3 20 คน (ญ 12 ช....8) รุ่นที่ 4 70 คน (ญ 37 ช. 33)
สมาชิกกลุ่มที่มีสวัสดิการสุขภาพอื่นๆ	สมาชิกเด็กนักเรียนทุกคนมีบัตรสวัสดิการสุขภาพนักเรียน	บัตรผู้สูงอายุ 27 คน มีบุตรเป็นข้าราชการ 28 คน ข้าราชการบำนาญ 5 คน ข้าราชการ 46 คน มีบัตรสุขภาพ 45 คน บัตร อสม. 1 คน

ลักษณะข้อมูล	บ้านสาคลี	บ้านแหลมซ้อ
		สมาชิกเด็กไม่เกิน 12 ปี มีบัตรสุขภาพนักเรียน
เงินทุนหมุนเวียน	ปี 2542 - 91590 บาท	ปี 2541 -294,844 บาท ปี 2542 - 187,665 บาท
เงื่อนไขการออม	ไม่เกิน1 หุ้น ตามจำนวนเงินที่ได้ให้สัจจะไว้ แต่ละเดือน 50 ,40 หรือ 30 บาท	มีเฉพาะออมค่าหุ้นไม่เกินคนละ 10 หุ้น100 บาท
เงื่อนไขการกู้	ฝาก 1 เดือนขึ้นไป จึงมีสิทธิกู้ ไม่เกิน 2,000 บาท กรณีเดือดร้อนจำเป็นเท่านั้น อายุ 20 ปีขึ้นไป มีสมาชิก 2 คนค้ำประกัน เด็กไม่บรรลุนิติภาวะกู้ไม่ได้	สมาชิกอายุ 18 ปีขึ้นไป มีสมาชิกค้ำประกัน 2 คน มีความจำเป็น ไม่อยู่ระหว่างถูกลงโทษ ปรับ เพราะผิดสัจจะ ผู้ปกครองใช้บัญชีของลูกหลานกู้ได้ แต่ต้องไม่เกิน 2 บัญชีในคราวเดียวกัน เยาวชนอายุ 15-17 ปีกู้เพื่อการศึกษา ได้ 5,000 -10,000 บาท โดยผู้ปกครองยินยอม
จำนวนเงินกู้	ไม่เกิน 2,000 บาท	ไม่เกิน 15,000 บาท
อัตราดอกเบี้ย	ร้อยละ 1 บาท : เดือน	ร้อยละ 2 บาท / เดือน
ระยะเวลาใช้คืน	ภายใน 4 เดือน	ภายใน 20 เดือน
การจัดการกำไร		50 % เป็นทุนสวัสดิการ อีก 50 %เป็นเงินปันผลตามหุ้น
การมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชน	สนับสนุนกิจกรรมกลุ่มเยาวชน และกิจกรรมบุญประเพณีของชุมชน	ให้ทุนการศึกษาบุตรสมาชิกที่ยากจน
รูปแบบสวัสดิการ สวัสดิการเจ็บป่วย สวัสดิการเสียชีวิต	ปัจจุบันยังไม่มีสวัสดิการใด ๆ ให้กับสมาชิก	สวัสดิการเมื่อสมาชิกป่วยต้องนอนโรงพยาบาล วันละ 80 ,40,20 และ10บาทต่อคืน รวมแล้วปีละไม่เกิน15 คืน ศพละ 2,000 บาท เก็บจากสมาชิก คนละ 10 บาทรวม 7,000 บาท เริ่มปีที่ 6 เงินสมทบจากกลุ่มลดเหลือ1,200 บาท เพราะรายได้กลุ่มน้อยลงมาก เนื่องจากไม่มีผู้กู้
ความเห็นต่อการจัดสวัสดิการ	เป็นประโยชน์กับสมาชิก หากกลุ่มมีเงินมากพอจะจัดสวัสดิการคนไข้ในให้กับสมาชิก พร้อมสวัสดิการฌาปนกิจศพ	สวัสดิการที่สมาชิกได้รับลดลง ต้องการจัดสวัสดิการเพิ่มขึ้น แต่ยังไม่มีเงินพอ คาดว่าอีก 2-3 ปีน่าจะมีรายได้มาจ่ายสวัสดิการได้
ความเห็นต่อการดำเนินงานกลุ่ม	เปิดเผย มีบทเรียนการทำงานกลุ่มใหญ่เป็นแนวทาง	สมาชิกกลุ่มไม่กู้เงินทำให้กลุ่มไม่มีรายได้ สวัสดิการที่ได้รับจึงน้อยลงไปด้วย กก.เสนอให้ลงทุนอย่างอื่น แต่สมาชิกกลัวเงินต้นสูญ จึงให้ลงทุนเฉพาะการซื้อสลากออมสิน500,000 บ

พัฒนาการกลุ่มสัจจะ	บ้านสาคลี	บ้านแหลมซ้อ
		การบังคับใช้กฎ / กติกาต่างๆ ไม่มีปัญหา เนื่องจากให้เป็นสมาชิกกลุ่มได้ เฉพาะผู้ที่ตั้ง รกรากในชุมชนลักษณะถาวร
จำนวนสมาชิกเริ่มต้น	129 คน หญิง 61 คน ชาย 68 คน	244 คน หญิง 146 คน ชาย 98 คน
จำนวนสมาชิกปัจจุบัน	206 คน หญิง 99 คน ชาย 107 คน	500 คน หญิง 285 คน ชาย 215 คน
เงินทุนหมุนเวียนเริ่มต้น	5,760 บาท	12,140 บาท
เงินทุนหมุนเวียนปัจจุบัน	91,590 บาท เมื่อสิ้นปี 2542	187,655 บาท
แหล่งทุนสนับสนุนเริ่มต้น	ไม่มี	ไม่มี
แหล่งทุนสนับสนุนปัจจุบัน	ไม่มี และกลุ่มยังไม่ต้องการแม้มีผู้เสนอให้	SIF ธ.ออมสิน พชม.แต่กลุ่มยังไม่ตัดสินใจ
กรรมการเริ่มต้นเป็นใครบ้าง	นายเฉลิม ทองคำ นายแสวง พันธุ์เพ็ง นาย ไพโรจน์ เหลืองประเสริฐ นายสุริยา กิจนิตย ชีว์ นายสุภาพ ชาดินันท์ นางมณฑา	นางสุภัทร เรืองฤทธิ์ นายสมพงษ์ หริจินดา นายวิชัย กาบสลับ นางปราณี เทียนห้าว นาง สุมาลี เสียงเสนาะ
กรรมการปัจจุบันเป็นใคร	นายแสวง พันธุ์เพ็ง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 เป็น ประธาน นายไพโรจน์ เหลืองประเสริฐ เป็น เหรัญญิก	นางสุภัทร เรืองฤทธิ์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็น ประธาน นายสมพงษ์ หริจินดา เทศมนตรี ตำบลเนินทราย เป็นเหรัญญิก ครูโรงเรียนวัด วิเวก ร่วมเป็นกรรมการ
การเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบ มีหรือไม่ เหตุใด	เปลี่ยนแปลงเฉพาะวงเงินกู้ และระยะเวลา การใช้คืน	เปลี่ยนแปลงเฉพาะวงเงินกู้ และระยะเวลา การใช้คืน
สวัสดิการปีแรก	ไม่มี	ไม่มี
สวัสดิการปีปัจจุบัน	ยังไม่มี	สวัสดิการช่วยค่ารักษาพยาบาลเมื่อพักค้างใน โรงพยาบาล สวัสดิการฌาปนกิจศพ
เงื่อนไขความสำเร็จกลุ่มฯ	บ้านสาคลี	บ้านแหลมซ้อ
มีแหล่งเงินกู้อื่น	ธกส./ธ.ออมสินมาเสนอ –แต่กลุ่มไม่กู้	ธกส./ ธ.ออมสินมาเสนอ แต่กลุ่มไม่กู้
มีแหล่งสนับสนุนความคิด	อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตยชีว์ และพระสุบิน ปณีโต	พระสุบิน ปณีโต
วัตถุประสงค์ชัดเจน	เน้นการออม เพื่อช่วยเหลือกัน มุ่งพัฒนาคุณ ธรรมร่วมกัน	เน้นการออม เพื่อช่วยเหลือกัน ยึดมั่นสัจจะที่ ให้ไว้
ผู้นำ	ชื่อสัตย์ ขยัน อดทน เสียสละ	ชื่อสัตย์ ขยัน อดทน เสียสละ
สมาชิก	ชื่อสัตย์ เห็นอกเห็นใจกัน ยึดมั่นกฎระเบียบ	ชื่อสัตย์ เห็นอกเห็นใจ ช่วยเหลือกันยามยาก ปฏิบัติตามข้อตกลง
ระบบควบคุม	สมาชิกตรวจสอบสถานะได้ทุกเดือน ในวัน ส่งเงินสัจจะ ประชุมกรรมการรายงานผลทุก เดือน	วันส่งสัจจะ มีการประชุมกรรมการรายงานผล งานทุกเดือน

	บ้านสาคลี	บ้านแหลมซ้อ
สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้สมาชิก	ให้สมาชิกเยาวชนได้เข้ามาเรียนรู้ กระบวนการ วิธีการจัดทำบัญชี และระบบทะเบียน ต่าง ๆ	มีการประชุมกลุ่ม เสริมความรู้ต่างๆ ให้ สมาชิก และกรรมการเช่นเรื่องการทำบัญชี จัดทำทะเบียน
ระบบการบริหารจัดการ	โปร่งใส สมาชิกขอตรวจสอบได้ตลอดเวลา	สมาชิกขอตรวจสอบได้ทุกเวลา แบ่งกระจาย งานให้กรรมการรับผิดชอบ โดยทั่วถึง
การเงิน / บัญชี	บัญชีรับ-จ่าย ง่าย ๆ ไม่ยุ่งยากซับซ้อน กรรมการและสมาชิกเรียนรู้ง่าย ขอตรวจ สอบง่าย	ระบบบัญชี ง่าย สะดวกแก่การทำความเข้าใจ กรรมการเรียนรู้ได้ง่าย สมาชิกขอตรวจสอบ ง่าย

4. กองทุนกับการจัดการสุขภาพ

กองทุนกับการจัดการสุขภาพ	บ้านสาคลี	บ้านแหลมซ้อ
บทบาทจัดการสุขภาพเริ่มเมื่อใด มีอะไรบ้าง ทำไมจึงทำเรื่องนี้		ตั้งแต่เริ่มตั้งกลุ่ม ยึดตามแนวความคิด พระสุบิน ปณิโธ มุ่งจัดสวัสดิการให้ สมาชิก และชุมชน
การรักษาสมดุลระหว่างเป้าหมายทาง เศรษฐกิจกับสังคม	พัฒนาจากเป้าหมายเศรษฐกิจ มาเป็น เป้าหมายทางสังคม ที่มุ่งช่วยเหลือซึ่งกัน และกัน เห็นอกเห็นใจกัน	ยืนยันเป้าหมายทางสังคมมาโดยตลอด มุ่งสร้างสวัสดิการสมาชิก และชุมชน พึ่ง ตนเอง
ผลกระทบของกองทุนต่อชุมชน	เกิดเครือข่ายกว่า 10 กลุ่ม ประสานรวม ผู้ใหญ่/เยาวชน/เด็กในงานบุญประเพณี	สร้างสวัสดิการในชุมชน
บทบาท/ความเป็นไปได้ ในการจัด สวัสดิการสุขภาพ	บ้านสาคลี	บ้านแหลมซ้อ
แนวคิดเรื่องสวัสดิการสุขภาพและการ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน	สมาชิกชัดเจนเรื่องการเอาใจใส่ช่วย เหลือกันในรูปแบบต่าง ๆ แต่ยังขาด ความชัดเจนในเรื่องสวัสดิการสุขภาพ ของชุมชน ทั้งนี้เพราะชุมชนถูกทำให้ คิดว่าเรื่องสุขภาพอนามัยของประชาชน เป็นเรื่องของรัฐ	สมาชิกเห็น ปย.ในสวัสดิการที่ได้รับมาก กว่า ปย.จากการกู้เพื่อแก้ปัญหาหนี้สิน แต่ยังมีได้คิดไกลในเรื่องการจัดสวัสดิ การสุขภาพของชุมชน เพราะทั้งชุมชน ถูกทำให้คิดว่าเรื่องสุขภาพอนามัยของ ประชาชนเป็นเรื่องของรัฐ
เงื่อนไขสำคัญของการพัฒนามูลนิธิเพื่อ สวัสดิการชุมชน	การมีผู้สนับสนุนแนวคิด เสนอแนะช่อง ทาง นำไปแลกเปลี่ยนกับผู้มีประส บการณ์ ตัดสินใจบนเงื่อนไขความพร้อม ของกลุ่มและชุมชน ผู้นำ ชีอัสต์ย สุจริต รับผิดชอบ ระบบงานโปร่งใสเปิดเผย สมาชิก ติดตามตรวจสอบ	การมีผู้เสนอแนวคิดใหม่ ชักนำให้รู้จัก และจัดโอกาสแลกเปลี่ยนกับกลุ่ม ๆ ที่ ประสบความสำเร็จในรูปแบบต่าง ๆ ให้ โอกาสกลุ่มตัดสินใจเลือกเอง ผู้นำ ชีอัสต์ย ขยัน อดทน รับผิดชอบ ระบบงานและการเงินโปร่งใส ตรวจสอบได้ สมาชิกเอาใจใส่ติด ตามการทำงาน

ภาคผนวก 3
สภาพทั่วไปทางเศรษฐกิจ-สังคมของกลุ่มตัวอย่าง
กรณีศึกษาชุมชนภาคกลาง 2 แห่งคือชุมชนสาคลี อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา
และชุมชนแหลมซ้อ หมู่ที่ 2 ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราด
@@@@@@@@

ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ลักษณะข้อมูล	ชุมชนสาคลี	ชุมชนแหลมซ้อ
ครัวเรือนตัวอย่าง	45 ครัวเรือน	40 ครัวเรือน
ลักษณะตัวอย่าง	อายุ 41-50 ปี และ 51-60 ปี มีขนาดเท่ากัน ร้อยละ 28.9 เพศหญิงร้อยละ 48.9 เป็นหัวหน้าครัวเรือนร้อยละ 55.6 ร้อยละ 75.6 แต่งงานอยู่ด้วยกัน ร้อยละ 60.0 เกิดในชุมชน	อายุ 41-50 ปี ร้อยละ 30.0 และ 41-50 ปี ร้อยละ 35.0 อายุ 51-60 ปี ร้อยละ 20.0 เพศหญิง 82.5 เป็นหัวหน้าครัวเรือนร้อยละ 50.0 และ แต่งงานอยู่ด้วยกัน ร้อยละ 80.0 ร้อยละ 45.0 เกิดในชุมชน
ระดับการศึกษา	จบ ป.4 ร้อยละ 53.3.4 มัธยมต้น ร้อยละ 20.0 ไม่จบ ป.4 ร้อยละ 11.1 มัธยมปลาย ร้อยละ 8.9	ป.4 ร้อยละ 30.0 ป.6/7 ร้อยละ 22.5 มัธยมต้น ร้อยละ 25.5 ปริญญาตรี ร้อยละ 7.5 ไม่จบ ป.4 ร้อยละ 5.0
ขนาดครัวเรือน	ร้อยละ 64.4 ใหญ่กว่า 4 คน	ร้อยละ 42.5 ใหญ่กว่า 4 คน
ลักษณะบ้านเรือน	ร้อยละ 71.1 เป็นไม้กระดาน ร้อยละ 62.2 ยกพื้นใต้ถุนสูง ส่วนใหญ่สร้างมากกว่า 20 ปี ส่วนใหญ่ร้อยละ 53.3 ซ่อมครั้งสุดท้ายใน 3 ปีที่ผ่านมา ร้อยละ 60.0 เสียค่าใช้จ่ายระหว่าง >50,000 บาท	บ้านไม้ผสมตึก และบ้านตึก เท่ากัน ร้อยละ 37.5 และ ร้อยละ 25 เป็นบ้านไม้กระดาน ร้อยละ 55.0 เป็นบ้านชั้นเดียว และบ้าน 2 ชั้น ร้อยละ 30 ส่วนใหญ่อายุของบ้านไม่เกิน 10 ปี ร้อยละ 30.0 ส่วนใหญ่ร้อยละ 66.7 ซ่อมครั้งสุดท้ายใน 3 ปีที่ผ่านมา ร้อยละ 50 เสียค่าใช้จ่ายระหว่าง 10,000-50,000 บาท
เครื่องใช้ในการเกษตรและพาหนะ	รถไถเดินตาม 11 คัน จักรยานยนต์ 30 คัน รถปิกอัพ 14 คัน และรถยนต์นั่ง 1 คัน	รถไถเดินตาม 1 คัน รถแทรกเตอร์ 1 คัน จักรยานยนต์ 33 คัน รถปิกอัพ 23 คัน และรถยนต์นั่ง 3 คัน
ที่มาของรายได้	รายได้หลักจากการทำนาเฉลี่ย 101,750 บาท/ปี รับจ้าง 76,934 บาท/ปี และจากการค้าขาย 58,666 บาท/ปี	รายได้หลักจาก อาชีพรับเหมา รับราชการ รับจ้างขนส่ง 246,760 บาท / ปี รับจ้าง 166,475 บาท/ปี และค้าขาย 161,545 บาท/ปี รายได้จากพืชสวนและพืชไร่ 72,428 บาท/ปี
ความพอเพียงของรายได้	ร้อยละ 57.8 ไม่พอเพียง ร้อยละ 35.6 พอเพียง ร้อยละ 6.7 เหลือเก็บ	ร้อยละ 47.4 พอเพียง ร้อยละ 39.5 เหลือเก็บ ไม่พอเพียง ร้อยละ 23.2 เท่านั้น

	ชุมชนสาคลี	ชุมชนแหลมซ้อ
รายจ่าย	ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อปีดังนี้ ลงทุนในการผลิต 97,729 บาท ใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน 49,116 บาท ผ่อนชำระหนี้ 31,600 บาท ค่าเรียนบุตร 19,260 บาท ค่ารักษาพยาบาล 10,778 บาท กิจกรรมทางสังคม 8,322 บาท	ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อปีดังนี้ ลงทุนในการผลิต 208,847 บาท ผ่อนชำระหนี้ 62,055 บาท ใช้จ่ายประจำวัน 55,780 บาท ค่าเรียนบุตร 12,850 บาท ค่ารักษาพยาบาล 7,700 บาท กิจกรรมทางสังคม 9,946 บาท
การออม	ร้อยละ 66.7 ไม่มีเงินออม ส่วนที่มีเงินออม ร้อยละ 33.3 มีเงินออมมากกว่า 150 บาท/เดือน ส่วนใหญ่ออมกับกลุ่มสัจจะ ประกันชีวิต	ร้อยละ 80.0 มีเงินออม เดือนละมากกว่า 150 บาท/เดือน ส่วนใหญ่ออมกับกลุ่มสัจจะ ธกส. สหกรณ์ครู ธนาคารพาณิชย์ ประกันชีวิต
หนี้สินและแหล่งเงินกู้	ร้อยละ 33.33 กู้กลุ่มสัจจะ ร้อยละ 30.0 กู้สถาบันการเงินในระบบ ร้อยละ 22.22 กู้นอกระบบ และร้อยละ 90 เป็นการกู้เพื่อการผลิต เฉลี่ยเงินกู้ 227,820 บาท มีการกู้เพื่อผ่อนชำระหนี้เพียงรายเดียว	ร้อยละ 13.88 กู้กลุ่มสัจจะ ร้อยละ 19.44 กู้สถาบันการเงินในระบบ ร้อยละ 66.66 กู้นอกระบบ และร้อยละ 95 เป็นการกู้เพื่อการผลิต เฉลี่ยเงินกู้ 245,300 บาท มีการกู้เพื่อผ่อนชำระหนี้ 8 ราย
การเป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะ/ออมทรัพย์	เป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะ/ออมทรัพย์ ร้อยละ 24.4 และเหตุผลในการเป็นสมาชิกเพื่อทำงานให้กับชุมชน ออมเงิน และต้องการสวัสดิการ ร้อยละ 54.5 เข้าประชุมกลุ่มเกือบทุกครั้ง	เป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์นานกว่า 3 ปี ร้อยละ 70 โดยมีเหตุผลเพื่อทำงานให้กับชุมชน ออมเงิน และต้องการสวัสดิการ ร้อยละ 88.9 เข้าประชุมกลุ่มทุกครั้ง ร้อยละ 11.1 เข้าประชุมกลุ่มเกือบทุกครั้ง
ประโยชน์จากการเป็นสมาชิกกลุ่มฯ	ออมเงิน ได้ทำงานให้กับชุมชน ได้ประสบการณ์ และได้เงินกู้	ออมเงิน สวัสดิการ ได้ทำงานให้กับชุมชน ได้รับการยอมรับจากชุมชน และได้รับเงินกู้
เหตุผลที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะ	ไม่มีเงินออม กลัวขาดส่งเงินออม ไม่ทราบเรื่องราว และ ไม่มีเวลา	ไม่ทราบเรื่องราว กลัวขาดส่งเงินออม
ข้อเสนอแนะกลุ่มฯ	เผยแพร่ข่าวสาร ของกลุ่มสัจจะให้มากขึ้น	เผยแพร่ข่าวสารของกลุ่มสัจจะให้มากขึ้น
อาการเจ็บไข้ได้ป่วย	ร้อยละ 73.3 เป็นโรคทางเดินหายใจ เช่นไข้หวัด ปวดหัว ไอ ภูมิแพ้ เจ็บคอ หอบ น้ำมูกไหล ที่เหลือเป็นโรคทางเดินอาหาร เช่นโรคกระเพาะอาหาร ท้องเสีย ปวดท้อง และอาการปวดเมื่อยแขนขา และอ่อนเพลีย	ร้อยละ 70.0 เป็นโรคทางเดินหายใจ เช่นไข้หวัด ปวดหัว ไอ ภูมิแพ้ เจ็บคอ หอบ น้ำมูกไหล ที่เหลือเป็นโรคทางเดินอาหาร เช่นโรคกระเพาะอาหาร ท้องเสีย ปวดท้อง และอาการปวดเมื่อยแขนขา และอ่อนเพลีย
การเสียชีวิตในรอบ 5 ปี	5 ราย ด้วยโรคชรา และอัมพาต	5 ราย -เบาหวาน เส้นโลหิตในสมองแตก อุบัติเหตุ ถูกฆาตกรรม และมะเร็งหลอดอาหาร

ลักษณะข้อมูล	ชุมชนสาคลี	ชุมชนแหลมฆ้อ
อาการเจ็บป่วยเล็กน้อย	ปวดหัว ตัวร้อน ปวดเมื่อย ปวดท้อง ไข้หวัด ไอ แพ้อากาศ ส่วนใหญ่ร้อยละ 45.71 ไปสถานีนอนามัยร้อยละ 25.7 โดยร้อยละ 46.66 ปรึกษากับสมาชิกในครัวเรือนก่อน	ปวดหัว ปวดเมื่อย เป็นลม อ่อนเพลีย เจ็บคอ ปวดท้อง เป็นหวัด ตัวร้อนเป็นไข้ เครียด แพ้อากาศ ปวดหลัง เวียนศีรษะ ส่วนใหญ่ร้อยละ 32.2 ไปสถานีนอนามัย ซึ่อยากินเอง และร้อยละ 23.52 โดยร้อยละ 47.36 ปรึกษากับสมาชิกในครัวเรือนก่อน
อาการเจ็บป่วยรุนแรง	ไข้เลือดออก หอบ ลมชัก มีไข้ไม่หยุด อุบัติเหตุ ท้องร่วง ปวดท้องปวดหลังรุนแรง มะเร็ง เอดส์ กระเพาะปัสสาวะ เบาหวาน แผลบนาน้ำอก ความดันโลหิตสูง/น้ำตาลในเลือด ส่วนใหญ่ร้อยละ 52.27 ปรึกษาคนในครอบครัว ร้อยละ 31.81 ปรึกษาแพทย์ก่อน และร้อยละ 70.58 รักษาด้วยการไปโรงพยาบาลและคลินิก	ความดันโลหิตสูง ไข้ดั่งอักเสบ ท้องเสีย อาเจียน ไข้หวัดเรื้อรัง ปวดหลังปวดท้องรุนแรง ตกเลือด ส่วนใหญ่ร้อยละ 57.89 ปรึกษาหาโรคคนในครอบครัว และร้อยละ 18.42 ปรึกษาแพทย์ และร้อยละ 77.77 รักษาด้วยการไปหาแพทย์ที่โรงพยาบาล /คลินิก
การเป็นสมาชิกกองทุนสาธารณสุข	ร้อยละ 53.3 เป็นสมาชิกกองทุนบัตรสุขภาพ	ร้อยละ 20.0 เป็นสมาชิกกองทุนบัตรสุขภาพ
บริการที่ได้รับจากสอ.	ได้รับบริการ 5 อันดับจากมากไปหาน้อยดังนี้ การปราบพาหะนำโรค ข้อมูลป้องกันโรค วัคซีนป้องกันโรค บัตรสงเคราะห์คนชรา และบัตรอนามัยแม่และเด็ก	ได้รับบริการ 5 อันดับ จากมากไปหาน้อย ดังนี้ ข้อมูลการป้องกันโรค การดูแลสุขภาพ การปราบพาหะนำโรค วัคซีนป้องกันโรค และบัตรสงเคราะห์คนชรา
ข้อเสนอแนะต่อสอ.	ด้านบริการ เพิ่มเวลาทำงาน จัดประชุมชาวบ้านให้ความรู้ ให้ จนท.ออกตรวจสุขภาพชาวบ้าน ทำบัตรส่งต่อรพ. ยาไม่มีคุณภาพ	ด้านบริการ ควรตรงเวลา กำจัดยุงลายให้สม่ำเสมอ จัดหน่วยบริการเคลื่อนที่ ให้ข้อมูลคนไข้ให้เข้าใจก่อนส่งรพ. ให้ความรู้เรื่องโรคระบาด ให้ผู้มีบัตรประกันสุขภาพเบิกค่ารักษากรณีอุบัติเหตุได้

รายงานวิจัย

กองทุนและการจัดสวัสดิการสุขภาพของชุมชน :

บทบาทและทางเลือกในการพัฒนา

กรณีศึกษาชุมชนภาคอีสาน

นลินี ตันธุนิตย์

โครงการวิจัยนี้
ได้รับการสนับสนุนจาก
สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.)

คำนำ

กรณีศึกษาความเป็นไปได้ของกองทุนชุมชนภาคอีสานในการจัดสวัสดิการสุขภาพนี้ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “กองทุนและการจัดสวัสดิการสุขภาพของชุมชน : บทบาทและทางเลือกในการพัฒนา” โครงการวิจัยนี้ศึกษาเปรียบเทียบชุมชนใน 3 ภาค คือ ภาคใต้ ภาคกลาง และภาคอีสาน

กองทุนชุมชนในภาคอีสานซึ่งเป็นกรณีศึกษา คือ กลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มแม่บ้านทอผ้าหมู่บ้านขามป้อม ต.ขี้เหล็ก อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน หมู่บ้านหนองสะโน ต.นาม่อง อ.กุฉินารายณ์ จ.สกลนคร กลุ่มแม่บ้านทอผ้า หมู่บ้านขามป้อม เป็นกลุ่มที่มีประสบการณ์ในการร่วมกับเครือข่ายพรรคไม่จัดสวัสดิการชุมชนเมื่อ ปี พ.ศ. 2537 แต่ต้องหยุดการดำเนินงานสวัสดิการชั่วคราวในปี พ.ศ. 2541 เนื่องจากประสบภาวะขาดทุน แม้ว่าในปัจจุบัน กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มแม่บ้านทอผ้าจะไม่ได้จัดสวัสดิการชุมชนแต่ประสบการณ์ของชาวบ้านในหมู่บ้านนี้จะช่วยให้เห็นถึงความพยายามของชาวบ้านในการแก้ปัญหาเรื่องสวัสดิการด้านสุขภาพอนามัยของชาวชุมชน ส่วนกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน เริ่มจัดสวัสดิการให้แกสมาชิกตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2541 หลังตั้งกลุ่มได้ 2 ปี และการจัดสวัสดิการนี้มีส่วนอย่างสำคัญในการขยายแนวคิดและการดำเนินงานด้านสวัสดิการไปยังกลุ่มอื่นๆ ในชุมชน

รายงานกรณีศึกษานี้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ส่วน ส่วนที่ 1 รายงานผลการศึกษาภาคสนามกรณีกลุ่มในหมู่บ้านขามป้อม ส่วนที่ 2 รายงานผลการศึกษาภาคสนามกรณีกลุ่มในหมู่บ้านหนองสะโน ส่วนที่ 3 วิเคราะห์ความเป็นไปได้ของกองทุนชุมชนในการจัดสวัสดิการสุขภาพ

ข้อมูลภาคสนามของหมู่บ้านขามป้อม รวบรวมโดย คุณ สุปราณี ทับสกุล เจ้าหน้าที่สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม จ.ร้อยเอ็ด ส่วนข้อมูลบ้านหนองสะโน รวบรวมโดย คุณ วชิราภรณ์ กุดวงศ์แก้ว แกนนำเยาวชนเครือข่ายอินแปง และ คุณ ธวัชชัย กุณวงศ์ การเก็บข้อมูลสนามใช้แบบสอบถาม กรรมการ สมาชิกกลุ่ม และชาวบ้านที่ไม่ได้เป็นสมาชิก หมู่บ้านละ 60 คน โดยมีคุณ ยงยุทธ พึ่งวงศ์ญาติ จากสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นผู้ประมวลข้อมูลโดยคอมพิวเตอร์ ผู้เขียนเป็นผู้รับผิดชอบหลักในการสัมภาษณ์เจาะลึก ในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนาของกลุ่ม และความเห็นต่อการดำเนินการกลุ่ม ส่วนความเห็นต่อแนวทางการจัดสวัสดิการสุขภาพ ใช้วิธีการสนทนากลุ่ม

ผู้วิจัยขอขอบคุณชาวบ้านหมู่บ้านขามป้อม และ ชาวบ้านหมู่บ้านหนองสะโนที่ให้ความช่วยเหลือด้วยมิตรจิตอันดี ทั้งในการให้ที่พักอาศัย และให้ความรู้ที่มีคุณค่ายิ่ง ผู้วิจัยหวังว่ารายงานนี้ จะมีส่วนช่วยในการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับองค์กรชุมชน และมีส่วนในการส่งเสริมให้หน่วยงานภาครัฐที่ทำงานด้านสาธารณสุข ให้ความสำคัญสนับสนุนการดำเนินการจัดสวัสดิการสุขภาพ

ของชุมชน ผู้วิจัยขอขอบคุณ คุณยงยุทธ ตรีนุชกร, คุณประไพ ทองเชิญ และนักวิจัยสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่กรุณาให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ตลอดจนผู้วิจัยกรณีศึกษาภาคใต้ ดร.วัฒนา สุกัณสีล และ ผู้วิจัยกรณีภาคกลาง ผศ. สุรัสวดี หุ่นพยนต์ ที่ช่วยขัดเกลาประเด็นศึกษา ปรับวิธีการศึกษา และร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูล โครงการวิจัยนี้สำเร็จได้ด้วยการสนับสนุนเงินทุนจากสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข

นลินี ตันธวานิตย์

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

2543

สารบัญ

หน้า

คำนำ

ส่วนที่ 1 : บ้านขามป้อม : กลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มแม่บ้านทอผ้า

สภาพทั่วไปของชุมชน	3 -1
กองทุนชุมชน	3 -5
ความคิดเห็นของชาวบ้านต่อการจัดสวัสดิการสุขภาพ	3 -13
ประสบการณ์ของชาวบ้านในการเข้าร่วมกองทุนสวัสดิการ	3 -14
บทบาทของกองทุน : กลยุทธ์และทางเลือกในการพัฒนา	3 -17

ส่วนที่ 2 : บ้านหนองสะโน : กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน

สภาพทั่วไปของชุมชน	3 -20
กองทุนชุมชน	3 -25
บทบาทและผลกระทบของกองทุนกับการจัดการสุขภาพ	3 -33
บทบาทของกองทุน : กลยุทธ์และทางเลือกในการพัฒนา	3 -37

ส่วนที่ 3 : ความเป็นไปได้ของกลุ่มออมทรัพย์ในการจัดการ สวัสดิการสุขภาพ : สรุปเปรียบเทียบ กรณีศึกษาภาคอีสาน

3 -40

ภาคผนวก

ภาคผนวกของส่วนที่ 1	(1)
ภาคผนวกของส่วนที่ 2	(14)
เอกสารอ้างอิง	(27)

ส่วนที่ 1

กรณีศึกษากลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มแม่บ้านทอผ้า บ้านขามป้อม ต.ชีเหล็ก อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด

กรณีศึกษานี้จะแบ่งการนำเสนอออกเป็น 5 หัวเรื่อง คือ

1. สภาพทั่วไปของชุมชน อภิปรายถึง บริบททางเศรษฐกิจ - สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่เป็นที่ตั้งกองทุน เพื่อให้เข้าใจถึงเงื่อนไขที่ทำให้เกิดกองทุน
2. กองทุนชุมชน อภิปรายถึง ประวัติพัฒนาการของกองทุน บริบทด้านการบริหารจัดการกองทุน ผู้นำ สมาชิก และ กฎระเบียบ แนวทางการแก้ปัญหาตลอดจนการขยายตัวของกองทุน
3. ความคิดเห็นของชาวบ้านต่อการจัดสวัสดิการสุขภาพของชุมชน นำเสนอความคิดเห็นของกรรมการหมู่บ้าน, กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ และ กลุ่มแม่บ้านทอผ้า ตลอดจน อสม.
4. ประสพการณ์ของชาวบ้านในการเข้าร่วมกองทุนสวัสดิการสุขภาพ วิเคราะห์บทเรียนที่ชาวบ้านได้รับจากการจัดสวัสดิการสมทบกรณีเสียชีวิต กับเครือข่ายพรรคไม้
5. บทบาทของกองทุน กลยุทธ์และทางเลือกในการพัฒนา วิเคราะห์เงื่อนไข และความเป็นไปได้ในการพัฒนาชุมชนโดยผ่านกองทุนชุมชน

ภาคผนวกของกรณีศึกษาจะเสนอ ตารางแสดงข้อมูลทั่วไปของชุมชน ตารางแสดงปัญหาสุขภาพของชาวชุมชน ประเด็นคำถามหลัก และ รายนามผู้ให้ข้อมูล

1. สภาพทั่วไปของชุมชน

หมู่บ้านขามป้อม อยู่ห่างจาก อ.ปทุมรัตน์ ประมาณ 9 กิโลเมตรทางทิศใต้ ใช้เวลาเดินทางโดยรถจากหมู่บ้านถึงอำเภอ ประมาณ 15 นาที หมู่บ้านนี้ห่างจากอำเภอเกษตรวิสัยประมาณ 23 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางโดยรถประมาณ 35 นาที

ชาวบ้านในหมู่บ้านขามป้อมเล่าว่า หมู่บ้านนี้ตั้งมาเมื่อ ประมาณ 62 ปีมาแล้ว กลุ่มที่มาตั้งบ้านเรือน มาจากหมู่บ้านหนองหลวงซึ่งอยู่ใกล้เคียง เนื่องจากหมู่บ้านหนองหลวงมีประชากรมาก และเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มใหญ่ 2 กลุ่มในหมู่บ้าน ประมาณปี พ.ศ. 2480 ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งจำนวน 35 ครอบครัวได้อพยพมาอยู่ใกล้หนองน้ำที่เต็มไปด้วยต้นมะขามป้อม และตั้งหมู่บ้านขึ้นในบริเวณนั้น ชาวบ้านเรียกชื่อหมู่บ้านที่ตั้งใหม่ว่า บ้านขามป้อม

หมู่บ้านนี้มีปัญหาเรื่องน้ำดื่ม เนื่องจากดินบริเวณที่ตั้งบ้านเป็นโนนเกลือ น้ำใต้ดินมีรสเค็ม ชาวบ้านต้องไปหาน้ำจากหมู่บ้านใกล้เคียง หากมีความจำเป็นต้องใช้น้ำจากใต้ดินจะต้องหาวิธีทำให้น้ำมีรสจืด ชาวบ้านเรียกว่า “ซัมน้ำกิน” วิธีการคือขุดดินให้เป็นบ่อกว้างประมาณ 1 เมตร ลึกประมาณครึ่งเมตร นำดินที่มีรสเปรี้ยว (ชาวบ้านเรียกว่า “ดินส้ม”) มาผสมกับน้ำที่มีรสเค็มใน

บ่อที่ขุดไว้ จากนั้นใช้ไม้คานกวนน้ำ ดินจะตกตะกอนน้ำจะใสขึ้น ทิ้งไว้ให้น้ำหยุดนิ่ง น้ำที่มีรสเค็มจะจืดลงสามารถนำไปใช้ดื่มได้

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านขามป้อม ในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาของรัฐ และการเข้ามาของระบบทุนนิยม ไม่ได้แตกต่างไปจากหมู่บ้านอีสาน โดยทั่วไปกล่าวคือ ช่วงประมาณปี พ.ศ. 2509 เริ่มมีการตัดถนนลูกรังเข้ามาในหมู่บ้าน และเช่นเดียวกับหมู่บ้านส่วนใหญ่ในอีสาน ประมาณ ปี พ.ศ. 2512 ชาวบ้านเริ่มปลูกปอจากการส่งเสริมของรัฐ และในปี พ.ศ. 2515 เริ่มปลูกมันสำปะหลัง ส่วนปุ๋ยเคมี และ รถไถ เข้ามาในหมู่บ้าน ประมาณ ปี พ.ศ. 2530 ซึ่งเป็นปีเดียวกันกับที่หมู่บ้านเริ่มมีไฟฟ้าใช้

หมู่บ้านขามป้อมในปัจจุบันมีทั้งหมด 158 หลังคาเรือน มีประชากร 693 คน เป็นชายและหญิงจำนวนพอๆกัน จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 4 - 6 คน แหล่งรายได้หลักของชาวบ้านมาจากการทำนา เฉลี่ยครัวเรือนละ 30,728 บาทต่อปี ชาวบ้านส่วนใหญ่มีที่ดิน 11 - 20 ไร่ เอกสารสิทธิมีทั้งโฉนด, นส.3 และ สค.1 ในหมู่บ้านมีครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกิน 4 ครัวเรือน

อาชีพที่ทำรายได้เป็นอันดับสองคือ รับจ้าง ซึ่งทำรายได้เฉลี่ยครัวเรือนละ 18,111 บาทต่อปี มีครอบครัวส่วนหนึ่งอาศัยเงินจากที่สมาชิกในครอบครัวซึ่งไปทำงานนอกหมู่บ้านส่งมาให้ จากจำนวนประชากรที่มีอายุระหว่าง 20 - 50 ปี ซึ่งมีจำนวน 226 คน มีถึงเกือบ 200 คน ออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน ในจำนวนนี้ 89 คนทำงานที่กรุงเทพฯ 26 คนทำงานในเรือประมง และจำนวนหนึ่งไปรับจ้างตัดอ้อยที่กาญจนบุรี และ สุพรรณบุรี รายจ่ายต่อครัวเรือนต่อปีประมาณ 24,787 บาท แหล่งรายจ่ายหลักของครัวเรือนคือ ค่าระหนี้ ธกส. และสหกรณ์ หนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือน 68,790 บาท

ชาวบ้านขามป้อมเห็นว่า ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนยังคงมีเช่นเดิม แม้ว่าปัจจุบันทุกคนจะมีปัญหาเศรษฐกิจ และ หลายคนออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ตระกูลใหญ่ๆในหมู่บ้านมี 2 ตระกูลคือ ตระกูลแก้วสังข์ เป็นตระกูลเก่าแก่ตั้งแต่เริ่มตั้งหมู่บ้าน (มีคนในสกุลนี้เป็นผู้นำสำคัญของกองทุนชุมชน ซึ่งจะกล่าวถึงอีกครั้งในเรื่อง “กองทุนชุมชน”) และ ตระกูลสิงหิมาตร เป็นกลุ่มที่มีจำนวนสมาชิกพอๆกับตระกูลแรก แต่ตระกูลนี้จะมีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าตระกูลแก้วสังข์

การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีของชาวไทยเชื้อสายลาว ยังคงมีให้เห็นในหมู่บ้าน หลายพิธีกรรมจะถูกย่อให้เหลือสั้นลง ชาวบ้านช่วยเหลือกันในงานสำคัญ เช่น งานบวช งานแต่ง และงานศพ โดยไม่ต้องมีการเชิญ จะใช้วิธีการบอกต่อกัน และ พวกกันมาช่วยงาน

สิ่งที่เห็นได้ในชุมชนคือ การพนันทุกประเภท ทั้งที่เล่นกันในวงเงินไม่กี่ร้อยบาท ไปจนถึงครั้งละเป็นพันบาทก็มี กลุ่มที่เล่นมีทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ ผู้ชาย ผู้หญิง สถานที่เล่นมีทั้งที่บ้าน และที่ลานโล่งในหมู่บ้าน ยาเสพติดเริ่มเป็นปัญหาในหมู่บ้าน

ปัจจุบันหมู่บ้านนี้มีกลุ่มที่ยังดำเนินการอยู่ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มทอผ้า กลุ่มออมทรัพย์, และ ธนาคารข้าว กลุ่มที่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเห็นว่าเป็นกลุ่มที่มีผลการดำเนินงานดีที่สุด คือ กลุ่มแม่บ้านทอผ้า ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2532 ชาวบ้านให้เหตุผลว่ากลุ่มนี้มีการดำเนินงานมายาวนานและมีความต่อเนื่อง สมาชิกมีความสามัคคีกันทำงานด้วยกันได้ ไม่ผิดใจกัน สมาชิกกลุ่มสามารถทำรายได้ให้กับครอบครัวได้อย่างสม่ำเสมอ มีคนเข้ามาดูงานของกลุ่มนี้หลายครั้ง และมีการรวมกลุ่มเข้าไปทำงานในระดับเครือข่าย (พรรณไม้) ด้วย กลุ่มที่ชาวบ้านเห็นว่าดำเนินงานได้ดีเป็นอันดับ 2 คือ กลุ่มออมทรัพย์ ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2538 กลุ่มเพิ่งจะเปลี่ยนระเบียบของกลุ่มได้เพียง 1 ปี แต่เนื่องจากกรรมการและสมาชิกของกลุ่มส่วนใหญ่คือ กรรมการและสมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้า ชาวบ้านจึงค่อนข้างมั่นใจในการดำเนินงานของกลุ่มนี้ (รายละเอียดเรื่องพัฒนาการและการดำเนินงานของ 2 กลุ่มนี้จะกล่าวถึงอีกครั้งในหัวข้อ 2. “กองทุนชุมชน”) ส่วนธนาคารข้าว ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2533 ชาวบ้านเห็นว่าประสบความสำเร็จเป็นอันดับ 3 เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ดำเนินงานมายาวนาน แต่การกลุ่มมีกิจกรรมเพียงปีละ 1 ครั้งคือเปิดให้เก็บข้าวและยืมข้าว ชาวบ้านจึงเห็นว่ากลุ่มไม่ค่อยมีกิจกรรมมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับ 2 กลุ่มแรก แต่ก็กลุ่มที่ทำประโยชน์มาก เนื่องจากชาวบ้านหมู่บ้านนี้จะขาดข้าวในเดือนกันยายน - พฤศจิกายน

ในหมู่บ้านขามป้อมเคยมีกลุ่มมากกว่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน แต่ปัจจุบันไม่มีกิจกรรมแล้ว กลุ่มเหล่านี้ได้แก่ ศูนย์สาธิตกองทุนหมู่บ้าน และ กลุ่มเลี้ยงวัว ศูนย์สาธิตกองทุนหมู่บ้านก่อตั้งเมื่อ ปี พ.ศ. 2523 โดยการริเริ่มของ ครูสมปอง เวียงนนท์ อดีตครูโรงเรียนขามป้อม รวบรวมเงินจากสมาชิกตั้งเป็นกองทุนนำไปซื้อสินค้ามาขาย และให้เยาวชนรับผิดชอบในการขายสินค้า และการลงบัญชี การค้าขายช่วงแรกมีกำไรดี ต่อมากลุ่มเยาวชนที่ไปขายหยิบสินค้าไปและไม่จ่ายเงิน บางครั้งก็ไม่ลงบัญชีเมื่อมีผู้มาซื้อของและจ่ายเงิน ในที่สุดสินค้าไม่มีและเงินเข้าร้านก็ไม่มีด้วยเช่นกัน ในปี พ.ศ. 2535 ร้านค้านี้ได้ปิดลง ส่วนกลุ่มเลี้ยงวัว ตั้งขึ้นเมื่อเดือนมิถุนายน ปี พ.ศ. 2533 ชาวบ้านที่เลี้ยงวัวได้รับคำแนะนำจาก ธกส. ให้รวมกลุ่มกันเพื่อติดต่อเงินกู้ กลุ่มดำเนินงานได้ 5 ปี จนสมาชิกทุกคนใช้หนี้ได้หมดกลุ่มก็ล้มเลิกไป

การจัดการสุขภาพของชุมชน

หมู่บ้านขามป้อมมีหมอพื้นบ้านเหลือน้อยแล้ว มีเฉพาะหมอสู่วัว 1 คน และ อดีตหมอด่าแย 1 คน หมอยาสมุนไพรที่ยังทำหน้าที่อยู่ก็มีเพียงคนเดียว ซึ่งไม่ค่อยถูกเรียกใช้เท่าใดนัก ชาวบ้านกล่าวว่า คนไม่ได้ใช้หมอพื้นบ้านแล้ว ส่วนใหญ่จะไปหาหมอที่โรงพยาบาล หรือ คลินิกแทน

ชาวบ้านให้ทัศนะต่อการเจ็บป่วยว่า การเจ็บป่วยรุนแรง หมายถึง การที่มีท้องร่วง และ การเป็นไข้หวัดใหญ่เรื้อรังถึงกับมีการอาเจียน คำว่าการเจ็บป่วยรุนแรงในความคิดของชาวบ้าน

คือ ความยาวนานของการเจ็บป่วยด้วย การรักษาในกรณีเจ็บป่วยรุนแรง ร้อยละ 90 ไปโรงพยาบาล ส่วนการเจ็บป่วยเล็กน้อย หมายถึง การปวดเมื่อย เป็นหวัด เป็นโรคที่สามารถหายเองได้ภายใน 2 - 3 วัน การรักษาพยาบาลในกรณีเจ็บป่วยเล็กน้อย คือ ไปสถานีนามัย รองลงมาคือ ซื้อยากินเอง จะเห็นได้ว่าการเลือกใช้สมุนไพรมีเพียงร้อยละ 6 เท่านั้น การหาหมอพื้นบ้านไม่ใช่ทางเลือกของชาวบ้านไม่ว่าจะเจ็บป่วยรุนแรง หรือ เจ็บป่วยเล็กน้อย ชาวบ้านกล่าวว่าสมัยนี้ไปหาหมอง่าย เนื่องจากการคมนาคมสะดวกขึ้น

เมื่อถามถึงโรคที่เป็นกันมากในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับโรคที่เกิดในเด็กมากกว่าโรคที่เกิดในผู้ใหญ่หรือผู้สูงอายุ ความกังวลและความห่วงใยสุขภาพของเด็กนี้เห็นได้จากการที่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเล่าว่า หากลูกป่วยวันนี้รอดูอาการสัก 1 - 2 วัน เป็นอย่างมาก ถ้าไม่ดีขึ้นก็ต้องรีบไปหาหมอ หรือไปสถานีนามัย แต่หากตัวเองป่วย (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้เป็นแม่) จะรอดูอาการนานกว่า แล้วหายาทานเอง หากไม่หายจึงไปหาหมอ

ชาวบ้านหมู่บ้านขามป้อม ร้อยละ 65 มีบัตรประกันสุขภาพ ร้อยละ 30 มีบัตรสงเคราะห์แม่และเด็ก และร้อยละ 20 มีบัตรสงเคราะห์คนชรา ชาวบ้านรู้สึกว่าการมีบัตรสงเคราะห์ช่วยประหยัดเงินค่ารักษาพยาบาลได้ แต่ก็คล้ายกับความรู้สึกของชาวบ้านทั่วไป คือ ผู้ที่มีบัตรสงเคราะห์จะได้รับบริการที่แตกต่างจากผู้ป่วยที่เสียเงิน กล่าวคือจะได้เข้าพบหมอช้ากว่า ได้ยาที่มีประสิทธิภาพน้อยกว่าทำให้หายช้ากว่า ชาวบ้านจะนิยมไปรักษาที่คลินิก หรือหากจะไปรักษาที่โรงพยาบาล ชาวบ้านนิยมไปโรงพยาบาลจังหวัดบุรีรัมย์มากกว่าโรงพยาบาลจังหวัดร้อยเอ็ด เนื่องจากเห็นว่าที่โรงพยาบาลบุรีรัมย์ช่วยเหลือผู้ไม่มีเงินโดยไม่คิดค่ารักษา และหากจะต้องจ่ายเงินค่ารักษาที่โรงพยาบาลนี้ถูกกว่าโรงพยาบาลร้อยเอ็ด ที่สำคัญคือ คนที่ไปรักษาที่โรงพยาบาลบุรีรัมย์แล้วส่วนใหญ่จะหาย

ยายที่มีอายุ 79 ปีเล่าว่า เคยไปนอนโรงพยาบาลเพียง 2 ครั้งในชีวิต ครั้งแรกเมื่อ 2 ปีก่อน เนื่องจากปวดท้องและในปีเดียวกันนั้นก็ไปอีกด้วยสาเหตุเดิม ยายอีกคนอายุ 80 ปีกล่าวว่าไม่เคยไปนอนโรงพยาบาลเลย เคยไปหาหมอเนื่องจากปวดหัวแต่ไม่ได้ยา อีกคนหนึ่งอายุ 67 ปีก็ไม่ได้เคยไปนอนโรงพยาบาลเช่นกัน พ่อใหญ่อายุ 76 เล่าว่า เคยนอนโรงพยาบาลครั้งหนึ่ง ตาอักเสบเนื่องจากแมงตักใส่ตาและเป็นหนองในตา แต่เลือกที่จะไปรักษาที่โรงพยาบาลจังหวัดบุรีรัมย์เนื่องจากได้ข่าวว่ามีหมอที่เก่งเรื่องโรคตาที่นั่น แม้ว่าจะต้องเสียค่ารถมาก และใช้เวลาในการเดินทางมากกว่าการไปโรงพยาบาลอำเภอก็ตาม พ่อใหญ่เล่าด้วยความภูมิใจว่า “ลูกหลานเขามาพาไป” พ่อใหญ่อีกคนอายุ 76 ปี เคยนอนโรงพยาบาล 1 ครั้ง เนื่องจากอาหารเป็นพิษ ผู้เฒ่าทั้ง 5 มีทัศนะว่าการไม่ต้องไปนอนโรงพยาบาล เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงควมมีสุขภาพดี และเปรียบเทียบสุขภาพของคนสมัยก่อนกับสมัยปัจจุบันว่า คนเดี๋ยวนี้นั้นเป็นโรคกันแปลกๆ ที่หมอก็เอาไม่อยู่ สมัย

ก่อนไม่มีมากนัก เนื่องจากส่วนใหญ่ป่วยแล้วก็ตายไปหมด คนสมัยก่อนแข็งแรงกว่าคนสมัยนี้ เพราะคนแต่ก่อนรักษาสุขภาพอย่างถูกวิธี เช่น ผู้หญิงจะต้องอยู่ไฟหลังคลอด ครั้งละ 9-15 คืน “แม้แต่ผัวก็ยังช่วยดูแลตอนอยู่ไฟ” หมอตำแยของหมู่บ้านกล่าว ทั้งคนสมัยก่อนยังทำงานหนักซึ่งเท่ากับเป็นการออกกำลังกาย “คนที่นี่ก็จะป่วยมาก” ผู้เฒ่ากล่าว สมัยก่อนไม่มีสารเคมีมาปนในอาหาร ไม่มียาฆ่าแมลงด้วย คนจึงไม่ค่อยป่วย แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มผู้เฒ่าที่ให้สัมภาษณ์เห็นเหมือนกันว่า การรักษาแผนปัจจุบันเร็วทันใจหากหายก็จะหายเลย การรักษาแบบพื้นบ้านต้องใช้เวลา นานกว่า อีกประการหนึ่งคือ เด็กในปัจจุบันเป็นโรคน้อยกว่าสมัยก่อน เนื่องจากมียาฉีดป้องกันได้หลายโรค สมัยก่อนหากเด็กป่วยจะมีโอกาสตายมาก ในกรณีที่เกิดป่วยการรักษาที่ชาวบ้านเลือกคือ การหาหมอแผนปัจจุบันเท่านั้น

เมื่อถาม อสม. 4 คนในหมู่บ้านซึ่ง 3 คนทำหน้าที่ อสม.มากกว่า 20 ปี ถึงความเห็นต่อความหมาย หรือ เครื่องชี้วัดของการมี “สุขภาพดี” คำตอบที่ได้จะเป็นคำตอบแบบที่กระทรวงสาธารณสุขพยายามรณรงค์ คือ อสม. จะตอบว่าที่หมู่บ้านนี้ไม่มีคนเป็นไข้เลือดออก ไม่มีเด็กขาดสารอาหาร มีการกำจัดขยะ มีการฉีดวัคซีนป้องกันโรค ไม่กินของดิบ ป้องกันตนเองจากสารพิษ และมีสุขอนามัยดี แต่เมื่อถามว่าอย่างไรจึงจะบอกได้ว่าคนคนหนึ่งมีสุขภาพดี คำตอบที่ได้รับไม่ต่างจากคำตอบของกลุ่มชาวบ้านโดยทั่วไปที่ให้สัมภาษณ์ คือ เห็นว่าการที่คนสามารถทำงานได้ทุกวัน ไม่ได้เจ็บขนาดต้องหยุดทำงานคือคนที่มีสุขภาพดี และเช่นเดียวกับกลุ่มผู้เฒ่าที่เห็นว่าการไม่ไปหาหมอคือ สิ่งชี้วัดถึงควมมีสุขภาพดี

ชาวบ้านเสียค่าใช้จ่ายในเรื่องการรักษาพยาบาล ประมาณ 1,500 บาท ต่อครัวเรือน/ต่อปี ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายที่ต่ำที่สุดเมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายอื่นๆ ค่าใช้จ่ายที่สูงที่สุดคือ การผ่อนชำระหนี้ และค่าใช้จ่ายประจำวัน เช่น ค่าอาหาร ประมาณ 20,000-25,000 บาท ต่อครัวเรือน/ต่อปี เท่ากัน

2. กองทุนชุมชน

กลุ่มออมทรัพย์ และ กลุ่มแม่บ้านทอผ้ามีความสัมพันธ์กันอย่างมาก ทั้งในแง่ของกลุ่มสมาชิก และกลุ่มพันธมิตรขององค์กร อาจกล่าวได้ว่า กลุ่มออมทรัพย์เป็นพัฒนาการของกลุ่มแม่บ้านทอผ้า

ตารางข้างล่างนี้เปรียบเทียบข้อมูลสำคัญของกลุ่มทั้ง 3

ข้อมูลกลุ่ม	กลุ่มแม่บ้านทอผ้า	กลุ่มออมทรัพย์	ธนาคารข้าว
ปีที่ตั้ง	2532	2538	2533
ผู้ริเริ่ม	พัฒนากรตำบลชีเหล็ก โครงการพัฒนาการทอผ้าพื้นเมือง สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม	พัฒนากรอำเภอปทุมรัตน์	เกษตรอำเภอปทุมรัตน์
วัตถุประสงค์	ช่วงแรกที่ตั้งกลุ่มแม่บ้านเน้นการฝึกทำอาหาร/ขนม ต่อมาแม่บ้านทดลองทอผ้าไปขายแต่ขายไม่ได้จึงมาติดต่อโครงการพัฒนาการทอผ้าพื้นเมือง และรวมกันเป็นกลุ่มแม่บ้านทอผ้า	1. เสนอโครงการขอกู้เงินหรือซื้อปุ๋ย ราคาถูกจากรัฐ 2. ช่วยค่าใช้จ่ายในบ้าน 3. กู้ดอกเบี้ยต่ำ 4. ออม	แก้ปัญหาขาดแคลนข้าว ชาวบ้านจะขาดข้าวทุกปีในช่วงเดือน ก.ย.-พ.ย.
จำนวนสมาชิก	43 คน	107 คน	50 ครอบครัว
กิจกรรมกลุ่ม	1. สมาชิกแต่ละคนทอผ้าตามแบบที่โครงการเสนอ และ/หรือตามแบบที่กลุ่มกำหนด 2. ส่งผ้าให้กรรมการในหมู่บ้านตรวจ คัดเกรดผ้า คิดเงิน ลงบัญชี 3. ส่งผ้าไปที่ร้านพรรณไม้ ของกลุ่มซึ่งอยู่ที่ อ.เกษตรวิสัย 4. ถอนเงินกลุ่มมาจ่ายผู้ทอ กลุ่มเก็บขึ้น 2 % เป็นเงินให้สมาชิกกู้ 3% เป็นค่าตอบแทนกรรมการ, อีก 2% เป็นกองทุนสวัสดิการ 5. 1 เดือนหลังส่งผ้าไปร้าน ร้านจะคืนกำไรให้ 5 % จากยอดขาย 6. สมาชิกสามารถกู้เงินกลุ่มเพื่อเป็นทุนในการทอผ้า	1. ออมไม่ต่ำกว่า 30 บาท/เดือน 2. วงเงินกู้ขึ้นกับจำนวนเงินที่กลุ่มได้แต่ละเดือน 3. ดอกเบี้ยร้อยละ 2 /เดือน ใช้คืนใน 3 เดือน ส่งดอกเบี้ยทุกเดือน 4. บัณฑิตให้สมาชิก 85%, กรรมการ 5%, กลับเข้ากลุ่ม 5%, กันเป็นเงินกู้ฉุกเฉิน 5 %	เกษตรอำเภอให้พันธุ์ข้าวเจ้าครอบครัวละ 25 กก. เพื่อนำไปปลูกและเมื่อเก็บเกี่ยวแล้วให้นำข้าวมาคืน 30 กก. นำข้าวรวมกันที่นางสมาชิกจะส่งข้าวงวดละ 1 ถุงป๋วย (50 กก.) ดอกเบี้ยร้อยละ 30 ต่อปี ชาวบ้านจะยืมข้าวเจ้าแล้วนำไปขายซื้อข้าวเหนียวมาบริโภค ชาวบ้านยืมเฉลี่ยครัวเรือนละ 10-20 ถัง
ความก้าวหน้า	สมาชิกมีรายได้ประมาณ 10,000 บาท/ปี มีเงินหมุนเวียน 200,000 บาท มีการจัดสวัสดิการให้สมาชิก	มีเงินทุนหมุนเวียน 45,000 บาท	กลุ่มมีข้าวเปลือก 2 ตันสำหรับหมุนเวียน

กลุ่มแม่บ้านทอผ้า

ประมาณ ปี พ.ศ. 2531 ชาวบ้านในหมู่บ้านขามป้อมได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากสภาวะฝนแล้ง หลายคนอพยพไปขายแรงงานนอกหมู่บ้าน การหารายได้เพิ่มเป็นสิ่งที่ชาวบ้านต้องการ ในช่วงนั้นเองแม่บ้านในหมู่บ้านขามป้อมทราบข่าวว่าแม่บ้านที่ อ.ปทุมรัตน์ ทอผ้าส่งโครงการอีสานเขียว จึงอยากจะทอผ้าขายบ้าง แม่บ้าน 4 คนได้เริ่มทอผ้าไหมไปขายที่ร้านผ้าไหมในจังหวัดร้อยเอ็ด ปรากฏว่าขายได้ จากนั้นกลุ่มที่ทอผ้าเพิ่มเป็น 5 คน นำผ้าไหมไปขายที่เดิมแต่ไม่สามารถขายได้ ทางร้านจะรับไว้แบบฝากขายเท่านั้น แม่บ้านจึงเอากลับมาขายที่ อ.เกษตรวิสัย มีคนแนะนำให้ลองเอาไปขายที่โครงการพัฒนาการทอผ้าพื้นเมือง กลุ่มแม่บ้านจึงไปติดต่อ แต่เนื่องจากในช่วงนั้นชาวบ้านยังคงใช้สีเคมีย้อมเส้นไหม ทางโครงการจึงรับไว้แบบฝากขายเท่านั้น

ต่อมาประมาณ ปี พ.ศ. 2532 โครงการฯ ได้ชวนให้แม่บ้านหมู่บ้านขามป้อมเข้าร่วมโครงการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ ในช่วงนั้นมีคนเข้าร่วม 15 คน โครงการพัฒนาการทอผ้าพื้นเมืองได้จัดอบรมความรู้เรื่องการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ การตรวจสอบคุณภาพของผ้าทอ การตลาด การจัดการเงินทุนหมุนเวียน การทำบัญชี และการรวมกลุ่ม เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 2534 กลุ่มทอผ้าบ้านขามป้อมร่วมกับกลุ่มทอผ้าบ้านอื่นรวม 24 หมู่บ้านในจังหวัดร้อยเอ็ด สุรินทร์ และ ศรีสะเกษ ร่วมกันสร้างเครือข่ายเพื่อดำเนินงานธุรกิจการทอผ้าพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ และช่วยเหลือกันเองในด้านอื่นๆ ได้จัดผ้าป่าเพื่อหาทุนสำหรับตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการให้แก่สมาชิก (เรื่องกองทุนสวัสดิการของเครือข่าย จะกล่าวถึงในรายละเอียดอีกครั้งในหัวข้อ 4 ประสพการณ์ของชาวบ้านในการเข้าร่วมกองทุนสวัสดิการสุขภาพ)

กลุ่มแม่บ้านที่รวมตัวกันใน ปี พ.ศ. 2534 ตั้งชื่อเครือข่ายของตนเองว่า “กลุ่มพรรณไม้” ในการดำเนินงานของเครือข่ายมีตัวแทนจากแต่ละหมู่บ้านร่วมเป็นกรรมการบริหาร สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม เป็นพี่เลี้ยงให้กับเครือข่ายทั้งในแง่การฝึกอบรม การจัดดูงาน และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างสมาชิก ตลอดจนการอบรมให้ความรู้ในเรื่องต่างๆ ช่วงปี พ.ศ. 2536 – 2538 เป็นช่วงที่สมาคมฯ เตรียมที่จะถอนตัวออก และให้สมาชิกเข้ามาบริหารจัดการกันเอง ในปี พ.ศ. 2539 สมาคมฯ ได้ถอนตัว ไม่มีการส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปดำเนินการในพื้นที่อีกต่อไป สมาคมฯ จะทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาเท่านั้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2541 ตัวแทนสมาชิกจากบ้านขามป้อม คือ นางบัวลามาต๊ะพานัง ได้เข้าเป็นผู้จัดการเครือข่ายพรรณไม้

สรุปผลการดำเนินงานของเครือข่าย ในปี พ.ศ. 2541 ได้ดังนี้คือ

1. เครือข่ายพรรณไม้มีสมาชิก 17 หมู่บ้าน 426 คน
2. เครือข่ายพรรณไม้มีหุ้นเป็นสัดส่วนดังนี้คือ

ชาวบ้าน จำนวนหุ้น 2,554 หุ้น คิดเป็นร้อยละ 48.80
 องค์กรพัฒนาเอกชน จำนวนหุ้น 2,680 หุ้น คิดเป็นร้อยละ 51.20
 (สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม 185 หุ้น, โครงการปฏิรูปการเกษตรและพัฒนาชนบท 330
 หุ้น, โครงการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อชนบท 500 หุ้น)
 รวมทุนทั้งสิ้น 1,523,400 บาท
 3. รายได้ของเครือข่าย 4,730,683 บาท
 รายจ่ายของเครือข่าย 3,117,827 บาท
 (ข้อมูลจาก : กลุ่มพรรณไม้, รายงานผลการดำเนินงานปี 2541 ธุรกิจกลุ่มพรรณไม้, 30
 เมษายน 2542)

ปัจจุบัน (พ.ศ. 2542) กลุ่มแม่บ้านทอผ้าบ้านขามป้อมมีสมาชิก 43 คน มีกรรมการ 5 คน
 ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานระหว่างสมาชิกในหมู่บ้านและเครือข่ายพรรณไม้ ปัจจุบันกลุ่มมีเงิน
 กองกลางสำหรับให้สมาชิกซื้อผ้า 200,000 บาท

กลุ่มแม่บ้านทอผ้า เป็นกลุ่มเดียวในชุมชนที่มีการจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก การดำเนิน
 งานเรื่องสวัสดิการมีดังนี้คือ นำเงิน 2% ของค่าผ้าที่กลุ่มรับซื้อจากสมาชิมาจัดสวัสดิการ ปี พ.ศ.
 2542 กลุ่มมีเงินกองทุนเพื่อสวัสดิการ 13,000 บาท สวัสดิการที่จัดมีเพียงกรณีเดียวคือ นอนโรง
 พยาบาลได้ครั้งละ 150 บาท (ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน) ในปี พ.ศ. 2542 มีสมาชิกที่ต้องนอนโรงพยาบาล
 เพียง 2 รายเท่านั้น

กลุ่มแม่บ้านทอผ้า กันเงิน 2% ของค่าผ้าที่กลุ่มรับซื้อจากสมาชิก ซึ่งมีรวมทั้งปีประมาณ
 10,000 บาท ไว้เป็นกองทุนหมุนเวียนให้สมาชิกกู้เป็นทุนในการทอผ้า ในปี พ.ศ. 2540 กลุ่มได้
 วัสดุ อุปกรณ์ในการทอผ้าใหม่จากสภาตำบล และกลุ่มนำมาจำหน่ายให้สมาชิก เงินที่ได้จากการ
 ขายอุปกรณ์นี้เป็นเงิน 40,000 บาท กลุ่มนำเงินจำนวนนี้มารวมกับเงิน 2 % ที่หักจากการขายผ้า
 แล้วนำมาจัดเป็นเงินหมุนเวียนให้สมาชิกกู้เงินด้วยโดยมีระเบียบดังนี้คือ จะให้กู้โดยคิดดอกเบี้ยใน
 อัตราร้อยละ 3 ต่อเดือน ส่วนวงเงินกู้นั้นขึ้นกับว่าแต่ละเดือนจะมีคนมาขอกู้จำนวนเท่าใด และ
 กลุ่มมีเงินเข้ามาเท่าใด กรรมการจะเฉลี่ยเงินกู้ให้เท่าๆ กัน วงเงินกู้เฉลี่ยคือ 1,000 – 3,000 บาท
 ในแต่ละเดือนกรรมการจะมีสิทธิกู้หลังจากที่จ่ายเงินให้ตามที่สมาชิกขอกู้และมีเงินเหลือเท่านั้น ผู้
 กู้ต้องส่งดอกเบี้ยเมื่อครบกำหนด 6 เดือน และส่งเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยเมื่อครบ 1 ปี

กลุ่มออมทรัพย์บ้านขามป้อม

กลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้าน ตั้งขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2538 โดยคำแนะนำของพัฒนากรอำเภอ
 ให้ชาวบ้านตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อเสนอโครงการขอกู้เงิน หรือ ซื้อปุ๋ยราคาถูก มีสมาชิกเข้าร่วม
 ในช่วงแรกคือสมาชิกกลุ่มทอผ้าทั้งหมด 43 คน และมีชาวบ้านอื่นที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้าอีก

27 คน รวมเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ช่วงแรก 70 คน สาเหตุที่สมาชิกกลุ่มทอดผ้าเข้าร่วมเป็นสมาชิกมากกว่าชาวบ้านทั่วไปเนื่องจากชาวบ้านทั่วไปไม่มีประสบการณ์ในการทำงานเป็นกลุ่ม และเกรงว่าเงินที่สมาชิกออมไว้จะเอาไปใช้กับการทอดผ้าไม่ได้ใช้ตามวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

การเปลี่ยนแปลงของจำนวนสมาชิก และ จำนวนเงินออมมีดังนี้คือ

ช่วงเวลา	จำนวนสมาชิก (คน)	จำนวนเงินออม (บาท)
ม.ค. – ธ.ค. 2538	70	7,916
ม.ค. – ธ.ค. 2539	70	5,340
ม.ค. – ธ.ค. 2540	70	6,370
ม.ค. – ธ.ค. 2541	53	3,884
ม.ค. 2542	37	400
ก.พ. 42 – มี.ค. 43	107	40,000

การออมในช่วงปีแรกใช้ระเบียบที่กลุ่มได้รับคำแนะนำจากเกษตรอำเภอ คือ ให้สมาชิกออมเป็นเงินลงหุ้น หุ้นละ 10 บาท ทุกวันที่ 5 ของเดือน เมื่อรวบรวมเงินออมได้ก็นำไปฝาก ธกส. โดยไม่มีการนำมาปล่อยกู้แต่อย่างใด กลุ่มดำเนินงานมาเช่นนี้เป็นเวลา 4 ปี 1 เดือน จำนวนสมาชิกลดลงเนื่องจากสมาชิกไม่เห็นประโยชน์ของการออม มีผลให้เงินออมในแต่ละเดือนลดน้อยลง รวมเงินออมตั้งแต่ตั้งกลุ่มจนถึงเดือนมกราคม 2542 มีจำนวน 23,910 บาท และดอกเบี้ยจาก ธกส.จำนวนหนึ่ง

ในเดือนกุมภาพันธ์ 2542 สมาชิกมีความเห็นว่าควรเปลี่ยนระเบียบของกลุ่มใหม่ให้มีการนำเงินออมมาปล่อยกู้แก่สมาชิก จึงได้ถอนเงินจาก ธกส. และแบ่งคืนให้แก่สมาชิกทั้งหมด จากนั้นจึงตั้งกลุ่มขึ้นใหม่ กรรมการกลุ่มทั้ง 5 คนเป็นผู้หญิงซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มทอดผ้า มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ตรวจสอบบัญชี ที่น่าสนใจคือ ร้อยละ 30 ของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์คือเด็ก และเยาวชน

กลุ่มได้กำหนดระเบียบของกลุ่มใหม่นี้คือ

ระเบียบการออม มีดังนี้คือ เดือนแรกเก็บเงินคนละ 40 บาท แบ่งเป็นเงินออม 30 บาท ค่าสมัคร 5 บาท ค่าสมุด 5 บาท ในเดือนต่อมาจะเสียเฉพาะค่าหุ้น หุ้นละ 30 บาท สมาชิกที่ขาดการออมเกิน 3 เดือนจะถูกออก และจะได้รับเงินหุ้นคืนในปลายปีโดยไม่ได้รับดอกเบี้ย แต่สามารถเข้าเป็นสมาชิกใหม่ได้ในปีถัดไป

การกู้ยืมมีระเบียบดังนี้คือ การปล่อยกู้จะทำในวันที่ 1 ของทุกเดือน พร้อมกับการออมอัตราดอกเบี้ยเงินกู้คือ ร้อยละ 2 ต่อเดือน ผู้ขอกู้จะต้องมีคนค้ำประกัน 3 คน วงเงินกู้ไม่ได้กำหนดแต่จะดูว่าในแต่ละเดือนมีเงินเข้ามาเท่าใด มีผู้ขอกู้จำนวนกี่ราย และแบ่งเงินกู้ให้เท่าๆกัน เฉพาะเงินหุ้นจากสมาชิก 107 คน มีหุ้น 113 หุ้นจะได้ค่าหุ้น 3,390 บาท เฉลี่ยจะกู้ได้คนละประมาณ 1,000 - 2,000 บาท ผู้กู้จะต้องส่งดอกเบี้ยทุกเดือน และจะต้องส่งเงินต้นภายในเวลา 3 เดือนหลังจากกู้

การจัดการกับกำไรของกลุ่มมีดังนี้คือ

ปันผลให้สมาชิก 85 %

ให้ค่าตอบแทนกรรมการ 5 %

เอากลับเข้าเป็นกองทุนของกลุ่ม 5 %

กันไว้เป็นกองทุนเงินกู้ฉุกเฉิน 5 %

เนื่องจากกลุ่มนี้เพิ่งจะใช้กฎระเบียบได้เพียงปีเดียว สมาชิกกลุ่มเห็นร่วมกันว่าจะยังไม่มี การปันผลจนกว่าจะครบ 3 ปี ทั้งนี้เพื่อให้มีเงินที่จะปล่อยกู้ได้มากขึ้น

ที่ผ่านมากลุ่มยังไม่มีบทบาทต่อชุมชนมากนัก กลุ่มเคยสมทบงบประมาณหมู่บ้าน เป็นเงิน 300 บาท และให้เป็นค่าอาหารกลางวันเด็ก 300 บาท ตามคำขอจากครูในโรงเรียน กรรมการกลุ่มให้ความเห็นว่ากลุ่มยังเล็กมาก มีเงินหมุนเวียนน้อย จึงยังไม่สามารถนำไปใช้เพื่อสาธารณะประโยชน์ได้ กลุ่มออมทรัพย์นี้ไม่มีการจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก เนื่องจากเห็นว่ากลุ่มยังมีเงินหมุนเวียนน้อย

เปรียบเทียบการดำเนินงานของกลุ่มแม่บ้านทอผ้า และ กลุ่มออมทรัพย์

2.1. ลักษณะของกองทุน

กลุ่มแม่บ้านทอผ้ามีวัตถุประสงค์ของการใช้เงินที่ชัดเจน โดยระบุว่าให้กู้เป็นทุนในการทอผ้า เช่น ซื่อไหม เป็นต้น สมาชิกจะกู้เงินเท่าที่จำเป็นและกู้เพื่อเป็นทุนในการทอผ้า เหตุที่สมาชิกไม่กู้เงินมากเนื่องจากเกรงว่าจะไม่สามารถจ่ายคืนได้ และอาจถูกตำหนิจากสมาชิกซึ่งล้วนเป็นคนที่สนิทสนมกันเนื่องจากร่วมงานกันมากกว่า 10 ปี แล้ว ความคิดเช่นนี้ไม่มีในกรณีที่ชาวบ้านกู้เงิน ธกส.เนื่องจากเห็นว่าธนาคารเป็นหน่วยงานภายนอก หากคนใดไม่จ่ายเงินกู้ความเดือดร้อนจะตกอยู่เฉพาะกับผู้กู้เท่านั้นไม่เกี่ยวกับคนอื่น ประกอบกับการกู้เงินของกลุ่มแม่บ้านทอผ้าแต่ละคนจะกู้ได้ในจำนวนเงินไม่มากเนื่องจากต้องเผื่อให้คนอื่นด้วย ชาวบ้านกล่าวว่า จะเอาคนเดียวก็ไม่ได้ ต้องเผื่อคนอื่นเขาจำเป็น และบางครั้งก็มีบางคนที่ยอดซื้อออกไม่พอ เมื่อทราบว่ามีคนที่เดือดร้อนกว่า

กลุ่มออมทรัพย์ไม่ได้ระบุวัตถุประสงค์ของการกู้ แต่เนื่องจากเงินหมุนเวียนของกลุ่มมีน้อย แต่ละคนจึงสามารถกู้ในวงเงินประมาณ 1,000 - 2,000 บาท เท่านั้น กลุ่มออมทรัพย์จึงเป็นเสมือนแหล่งเงินกู้ฉุกเฉินมากกว่าการกู้เพื่อลงทุนในการผลิต ชาวบ้านเล่าว่าโดยเฉลี่ยเขามีหนี้กับ ธกส. และสหกรณ์ คราวเรือนละประมาณ 100,000 บาท ชาวบ้านประมาณว่าหากรวมหนี้สินทั้งหมู่บ้าน นับรวมทุกแหล่งเงินกู้น่าจะถึง 10 ล้านบาท (หมู่บ้านนี้มี 158 ครัวเรือน)

2.2. บริบทและเงื่อนไขทางสังคมของกองทุน

กลุ่มแม่บ้านทอผ้า มีข้อได้เปรียบกลุ่มอื่นในหมู่บ้าน เนื่องจากมีองค์กรสนับสนุนที่มีความต่อเนื่องในการทำงานคือ สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม และองค์กรสนับสนุนนี้มีการวางแผนระยะยาวที่จะเสริมความเข้มแข็งให้กับกลุ่มในระดับหมู่บ้าน โดยกำหนดช่วงเวลาที่ถ่ายโอนอำนาจในการบริหารจัดการ และการตัดสินใจไปที่ชาวบ้าน

ชาวบ้านในหมู่บ้านที่ไม่เคยมีบทบาทใดๆ ในหมู่บ้าน ได้รับความไว้วางใจจากสมาชิกในหมู่บ้านให้เป็นผู้นำ และในที่สุดผู้นำของหมู่บ้านขามป้อมก็ได้ขึ้นเป็นผู้นำของเครือข่าย หมู่บ้านขามป้อมเป็นหมู่บ้านที่มีจำนวนสมาชิกมากที่สุดในเครือข่ายพรรณไม้ คือ มีถึง 46 คน(จาก 27 หมู่บ้านที่อยู่ในเครือข่ายพรรณไม้ และจำนวนสมาชิกรวมของเครือข่ายคือ 426 คน) นอกจากนี้หมู่บ้านขามป้อมยังเป็นหมู่บ้านที่สมาชิกมีรายได้เฉลี่ยต่อคนสูงที่สุดในเครือข่าย คือ มีรายได้เฉลี่ย 18,861 บาทต่อคนต่อปี ในปี พ.ศ. 2541

ด้วยปัญหาความแห้งแล้งติดต่อกันหลายปี ชาวบ้านเล่าว่าบางปีไม่ได้ข้าวเลย บางปีได้ไร่ละไม่ถึง 5 ถัง การหาอาชีพอื่นจึงเป็นทางเลือกของชาวบ้าน และด้วยความสามารถในการทอผ้าที่ชาวบ้านมีอยู่ ประกอบกับความกระตือรือร้นในการสืบเสาะหาแหล่งขาย ทำให้ชาวบ้านเริ่มเห็นว่าการทอผ้าสามารถเป็นทางออกได้ จนได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนในที่สุด มีหมู่บ้านในอีสานหลายหมู่บ้านที่ประสบปัญหาความแห้งแล้งและราคาพืชผลตกต่ำเช่นเดียวกัน แต่ก็ไม่สามารถรวมกลุ่มกันทอผ้าจนประสบความสำเร็จเช่นนี้ สาเหตุหนึ่งน่าจะมาจากการขาดแหล่งสนับสนุนความรู้ และความคิดในการบริหารจัดการ ที่สำคัญคือไม่สามารถเข้าถึงตลาดได้ เครือข่ายพรรณไม้มีตลาดต่างประเทศ ซึ่งเป็นแหล่งขายที่ทำรายได้กว่า 20 % ของรายได้ทั้งหมด แหล่งขายส่วนภูมิภาคทำรายได้ประมาณ 50% และกรุงเทพเป็นแหล่งรายได้ประมาณ 30%

กลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้านเริ่มจากการแนะนำของพัฒนากรอำเภอปทุมรัตน์ กลุ่มนี้ตั้งหลังจากกลุ่มทอผ้า 6 ปี คือ ตั้งในปี พ.ศ. 2538 ประธานกลุ่มออมทรัพย์มีคนเดียวมาจนถึงทุกวันนี้คือ กรรมการกลุ่มแม่บ้านทอผ้า นางน้อย เพ็งจันทร์ ปัจจุบันอายุ 46 ปี เป็น 1 ใน 4 คนที่นำผ้าไปขายที่ร้านผ้าไหมในจังหวัดร้อยเอ็ดเมื่อ ปี พ.ศ. 2531 และเป็นผู้ริเริ่มติดต่อสมาคมเทคโนโลยีที่ -

เหมาะสม เป็นผู้นำในการตั้งกลุ่มในหมู่บ้าน ในช่วงแรกของการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มมีวัตถุประสงค์เพื่อขอกู้เงินจากภาครัฐ และขอซื้อปุ๋ยราคาถูก หลังจากดำเนินการไปได้ 3 ปี มีการคืนหุ้น และเปลี่ยนกติกาของกลุ่มใหม่ โดยคณะกรรมการเห็นว่าการถอนหุ้นคืนทุก 3 ปีนั้น ไม่สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มได้ และเสนอว่าควรที่จะมีนโยบายดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เงินหมุนเวียนที่มีอยู่นั้นเพิ่มจำนวนขึ้น จนถึงปัจจุบันกลุ่มเพิ่งจะดำเนินการมาได้เพียง 1 ปี ยังไม่อาจสรุปความสำเร็จ หรือ ล้มเหลวของกลุ่มได้ สิ่งหนึ่งที่สามารถเห็นได้คือการที่กลุ่มออมทรัพย์มีประธานที่มีประสบการณ์ในการทำธุรกิจชุมชนและการจัดการเงินกู้ น่าจะมีผลต่อความสำเร็จของกลุ่ม

2.3. บริบทด้านการบริหารจัดการกองทุนให้เข้มแข็ง

2.3.1. ความเข้มแข็งด้านองค์กรของกองทุน

กลุ่มแม่บ้านทอผ้า มีการบริหารจัดการที่ดี ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการวางแผนของสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม ที่จะให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนในการกำหนดขั้นตอนการดำเนินงาน กลุ่มได้รับการฝึกให้รู้จักการตรวจสอบคัดเลือกผ้าที่มีระดับคุณภาพต่างกัน กำหนดราคารับซื้อ ทำบัญชี และจนถึงการออกแบบและลายเอง ความสำเร็จในการดำเนินงานที่สร้างรายได้ให้กับสมาชิกถึงปีละเกือบ 20,000 บาท ต่อคน นับเป็นความภูมิใจของสมาชิก

สมาชิกมีความไว้วางใจกรรมการ และยอมรับการพิจารณาคัดคุณภาพผ้าทอของกรรมการกลุ่ม เนื่องจากกรรมการได้แสดงให้เห็นว่ามีความซื่อสัตย์ และยุติธรรม การจัดการเรื่องการเงินโดยสามารถให้สมาชิกตรวจสอบได้ทุกเมื่อก็สร้างความไว้วางใจให้กับสมาชิกได้มาก นอกจากนี้ความใกล้ชิดของสมาชิกมีมากขึ้นเมื่อมีการไปอบรมดูงานด้วยกัน กิจกรรมของกลุ่มในหมู่บ้านก็มีมากที่สมาชิกจะต้องมารวมกันตัดสินใจร่วมกัน ทำให้ความใกล้ชิดที่ชาวบ้านมีต่อกันอยู่แล้วแน่นแฟ้นมากขึ้น จากเวลากว่า 10 ปี ที่กลุ่มผ่านการลองผิดลองถูกจนสามารถสร้างกฎเกณฑ์ในการบริหารจัดการที่รัดกุม และมีความยืดหยุ่นในเวลาเดียวกัน เช่น กลุ่มมีความรัดกุมเรื่องการทำบัญชีไม่ว่าจะเป็นบัญชีรับผ้า บัญชีเงินกู้ และค่าใช้จ่ายอื่นๆ ของกลุ่ม แต่ก็มีมีความยืดหยุ่นเรื่องต่างๆ เช่น การกำหนดเพดานเงินกู้ อาจลดหย่อนหรือเพิ่มได้บ้างตามความจำเป็นของสมาชิก เป็นต้น

2.3.2. ความเข้มแข็งด้านการเงินของกองทุน

กลุ่มแม่บ้านทอผ้ามีเงินหมุนเวียน 200,000 บาท ในขณะที่กลุ่มออมทรัพย์มีเพียง 45,000 บาท แต่กลุ่มแม่บ้านทอผ้านำดำเนินงานมากกว่า 10 ปี กลุ่มออมทรัพย์เพิ่งดำเนินงานมาเพียงปีเดียว หากพิจารณาความเข้มแข็งด้านการเงินของกองทุน โดยใช้เกณฑ์ความสามารถในการบริหารจัดการ

การเงินจะเห็นว่ากลุ่มแม่บ้านทอผ้ามีศักยภาพในการบริหารจัดการที่ดี และมีแนวโน้มที่จะมีการเติบโตขยายตัวของกองทุน

3. ความคิดเห็นของกองทุนต่อการจัดสวัสดิการสุขภาพของชุมชน

ในหมู่บ้านขามป้อมมีเพียงกลุ่มแม่บ้านทอผ้าที่จัดสวัสดิการ และสวัสดิการก็มีเฉพาะการจ่ายเงินสมทบกรณีสมาชิกต้องไปนอนโรงพยาบาล ครั้งละ 150 บาท กรรมการกลุ่มกล่าวว่าเนื่องจากกลุ่มมีเงินไม่มากจึงไม่สามารถช่วยเหลือสมาชิกได้มากกว่านี้ สวัสดิการนี้เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 ช่วงนั้นมีเงิน 70,000 – 80,000 บาท เงิน 150 บาทนี้เป็นเงินที่ช่วยเหลือคนที่ไปเฝ้าไข้เป็นค่ารถ ค่าอาหาร มากกว่าที่จะให้ผู้ป่วย เนื่องจากเห็นว่าผู้ป่วยสามารถขอความช่วยเหลือจากทางการได้อยู่แล้ว ในปัจจุบันกลุ่มมีเงินหมุนเวียน 200,000 บาท แต่กรรมการก็ไม่คิดที่จะเพิ่มสวัสดิการ เพราะเกรงว่าเงินที่สำรองไว้หมุนเวียนให้สมาชิกนำไปเป็นทุนสำหรับทอผ้าจะหมดไป

สมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้าเห็นว่าการจัดสวัสดิการเป็นสิ่งที่ดี แต่ก็เช่นเดียวกับกรรมการคือเห็นว่าหากเพิ่มสวัสดิการจะทำให้เงินของกลุ่มมีลดลง ส่วนผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของกลุ่มส่วนใหญ่จะไม่ทราบว่ากลุ่มมีสวัสดิการอะไรบ้าง ทราบเพียงว่ากลุ่มมีการให้กู้เงินดอกเบี้ยต่ำ แต่ให้เฉพาะสมาชิกเอาไปเป็นทุนในการทอผ้าเท่านั้น

กลุ่มออมทรัพย์มีความเห็นต่อสวัสดิการของกลุ่มแม่บ้านทอผ้าว่า เป็นการช่วยเหลือเพียงเล็กน้อยแต่ก็ดีกว่าไม่ช่วย และเข้าใจตรงกับเป้าหมายของกลุ่มแม่บ้านทอผ้าว่าเงิน 150 บาท ที่ช่วยเหลือผู้ที่ต้องไปนอนรักษาตัวที่โรงพยาบาลนั้น เป็นเงินช่วย ค่ารถ ค่าอาหาร ของผู้เฝ้าไข้มากกว่าที่จะเน้นการช่วยเหลือผู้ป่วยโดยตรง ส่วนกลุ่มออมทรัพย์เองไม่คิดที่จะจัดสวัสดิการ เนื่องจากกลุ่มเพิ่งจะเริ่มกฎระเบียบใหม่ได้เพียงปีเดียว และหากกลุ่มมีเงินมากกว่านี้ก็จะช่วยเหลือสมาชิกด้วยการลดดอกเบี้ยเงินกู้มากกว่าที่จะจัดสวัสดิการ เนื่องจากเห็นว่ารัฐบาลได้ช่วยเหลือในเรื่องนี้อยู่แล้ว แต่เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำเป็นสิ่งที่รัฐบาลยังไม่ช่วยเหลือ ผู้ที่กู้เงินกลุ่มออมทรัพย์ซึ่งจะกู้ได้ครั้งละไม่กี่พันบาทนั้น ไม่เพียงพอสำหรับใช้เพื่อลงทุนการผลิต ส่วนใหญ่สมาชิกจะกู้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายเล็กน้อย ส่วนหนึ่งก็กู้เพื่อเป็นค่ารักษาพยาบาล

กรรมการกลุ่มแม่บ้านทอผ้ามีความเห็นว่าหากรัฐบาลต้องการให้ชุมชนจัดสวัสดิการสุขภาพก็ควรจะนำเงินมาช่วยเหลือ แต่ไม่ได้ระบุจำนวนเงินว่าควรจะเป็นเท่าใด ทั้งนี้กรรมการเห็นว่าควรให้กลุ่มแม่บ้านเป็นผู้จัดการเงินสวัสดิการนี้ เนื่องจากเป็นกลุ่มที่เคยมีประสบการณ์เรื่องกองทุนมาก่อน และปัจจุบันกลุ่มแม่บ้านก็เป็นกลุ่มที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดในหมู่บ้าน ความเห็นนี้ตรงกับคณะกรรมการหมู่บ้าน

กลุ่ม อสม. ซึ่งต่างก็มีตำแหน่งนี้มาคนละ 20 ปีแล้ว มีความเห็นว่าสวัสดิการสุขภาพที่รัฐให้กับครอบครัว อสม. นั้นดีอยู่แล้ว ส่วนสวัสดิการสำหรับชาวบ้านโดยทั่วไปนั้น กลุ่ม อสม. เห็นว่าไม่มีความจำเป็นเนื่องจากชาวบ้านสามารถซื้อบัตรสุขภาพได้ ปัจจุบันชาวบ้านในหมู่บ้านกว่าครึ่งหนึ่งมีบัตรสุขภาพ อย่างไรก็ตาม อสม. ก็มีความเห็นเช่นเดียวกับชาวบ้านส่วนใหญ่ต่อบริการที่ช้าและไม่เป็นมิตรของโรงพยาบาลของรัฐ และเห็นด้วยกับชาวบ้านว่าค่าใช้จ่ายที่สูงเมื่อมีสมาชิกในครัวเรือนเจ็บป่วยนั้นไม่ใช่ค่าหมอ ไม่ใช่ค่ายา แต่เป็นค่าเดินทาง ค่าอาหารของผู้ที่ไปหาหมอด้วยมากกว่า เช่น ค่ารักษาอาจเสียครั้งละไม่กี่สิบบาท หากป่วยธรรมดาและไปโรงพยาบาลอำเภอ เช่น ปวดหัว ตัวร้อน ท้องเสีย เป็นต้น ค่ารถไปหาหมอจะแพงกว่าค่ารักษา หรือในกรณีป่วยรุนแรงกว่านั้น เช่น เป็นไข้เรื้อรัง ท้องร่วงนาน หรือประสบอุบัติเหตุ ก็เสียค่าหมอค่ายาไม่เกิน 200 บาท แต่ในกรณีที่คนป่วยไม่สามารถรอรถโดยสารประจำทางได้ จะต้องเหมารถไปจะเสียเงินมากและปกติคนป่วยจะมีคนไปหาหมอเป็นเพื่อน ก็จะต้องจ่ายค่าอาหารให้ผู้ที่ไม่ไปด้วย

4. ประสบการณ์ของชาวบ้านในการเข้าร่วมกองทุนสวัสดิการ

จากการศึกษาความเป็นมาของการดำเนินกิจกรรมสวัสดิการกองทุนสมทบกรณีเสียชีวิตของเครือข่ายพรรคไหมของ ประไพ ทองเชิญ (เอกสารไม่ตีพิมพ์, 2541) พบว่า หลังการตั้งเครือข่ายเมื่อปี พ.ศ. 2534 โครงการพัฒนาการทอผ้าพื้นเมือง สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสมได้วางแผนทางการดำเนินงานให้เครือข่าย โดยมีเป้าหมายที่จะสร้างความเข้มแข็งให้เครือข่าย ฝึกให้สมาชิกเครือข่ายสามารถดำเนินงานได้ด้วยตนเอง และนำพาเครือข่ายไปสู่องค์กรธุรกิจสตรี ทำการผลิตตลอดจนการตลาดได้ด้วยตนเอง แนวคิดเรื่องการสร้างกองทุนเพื่อจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกเป็นความริเริ่มของโครงการฯ

ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2536 เครือข่ายได้ระดมเงินทุนสร้างกองทุนสวัสดิการ โดยจัดผ้าป่าเครือข่าย ในการจัดครั้งนั้นมีรายได้ 29,654 บาท อีก 1 ปีต่อมา นักพัฒนาที่สังกัดโครงการพัฒนาการทอผ้าพื้นเมือง ซึ่งขณะนั้นเป็นผู้ดำเนินงานหลักของเครือข่าย ได้ศึกษาดูงานขององค์กรเซวา (SEWA) ที่ประเทศอินเดีย ทำให้เกิดแนวคิดเรื่องรูปแบบการจัดสวัสดิการ อาทิ ศูนย์สุขภาพชุมชน ธนาคารผู้หญิง เน้นกลุ่มเป้าหมายคือ ผู้หญิงที่ทำงานในระบบเศรษฐกิจนอกระบบ (Informal Sector) การดูงานที่มีผลต่อการดำเนินงานของกลุ่มคือ การศึกษารูปแบบการจัดสวัสดิการในพื้นที่ต่างๆ ในประเทศไทย เครือข่ายพรรคไหมไม่ได้ศึกษากรณีกลุ่มออมทรัพย์ศรีวัง บ้านน้ำขาว ซึ่งมี ครูชบ ยอดแก้ว เป็นผู้นำคนสำคัญ และสหกรณ์เครดิตยูเนียนขลุง เป็นต้น

การศึกษาดูงานการดำเนินงาน ของบริษัทประกันชีวิตในประเทศอีกหลายบริษัท เพื่อเรียนรู้ถึงการดำเนินงาน และเงื่อนไขการประกันของภาคธุรกิจการประกัน เป็นกิจกรรมที่ทำก่อนที่จะวาง

รูปแบบการจัดสวัสดิการของเครือข่าย นอกจากนี้ยังได้มีการประสานงานกับกรมประชาสงเคราะห์ สำนักงานประกันสุขภาพ และสำนักงานประกันสังคม เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรชาวบ้าน

นอกจากนี้ที่สำคัญ คือ ได้มีการประมวลความต้องการของสมาชิกเครือข่ายพรรคไม้ ที่มีต่อสวัสดิการที่เป็นที่ต้องการของสมาชิก ผลการศึกษาพบว่าสวัสดิการที่สมาชิกต้องการ คือ

- 1) การสมทบช่วยเหลือครอบครัวของผู้เสียชีวิต
- 2) การช่วยเหลือค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล
- 3) การสงเคราะห์ผู้สูงอายุ
- 4) การให้ทุนการศึกษาบุตร
- 5) เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ

เนื่องจากเห็นว่าสวัสดิการที่สมาชิกต้องการมากที่สุด คือ การสมทบช่วยเหลือครอบครัวของผู้เสียชีวิต เครือข่ายจึงริเริ่มดำเนินการในเรื่องนี้ก่อน

การจัดตั้งกลุ่มฌาปนกิจ เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2537 กำหนดกฎระเบียบของกลุ่มดังนี้ คือ

ขอบเขตการคุ้มครอง :

1. กรณีเสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุ รับผลประโยชน์ 100,000 บาท
2. กรณีเสียชีวิตจากการเจ็บป่วย รับผลประโยชน์ 50,000 บาท

คุณสมบัติของสมาชิก : สมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้าที่อยู่ในเครือข่าย สามี ลูก และ พ่อ แม่ ที่มีอายุระหว่าง 15 - 70 ปี

การจ่ายเงินสมทบ :

1. สมาชิกอายุ 15 – 59 ปี จ่ายปีละ 500 บาท
2. ผู้มีอายุ 60 ปีขึ้นไป จ่ายปีละ 1,200 บาท

จากการดำเนินงานตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2539 จนถึงปี พ.ศ. 2541 ปรากฏว่ากองทุนมีเงินไม่พอจ่ายผู้เสียชีวิต เนื่องจากมีผู้เสียชีวิตมากกว่าที่คาดไว้

ตารางข้างล่างนี้เปรียบเทียบรายรับ และรายจ่ายของกองทุนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 – 2541 (ประไพ, อ้างแล้ว, น.6)

ปี พ.ศ.	รายรับจาก เบี้ยประกัน	รายจ่าย เงินชดเชย	ผลต่างของ รายได้ - รายจ่าย
2539	729,660	1,121,000	- 391,340
2540	1,071,300	1,258,750	- 187,450

ปี พ.ศ. 2539 มีสมาชิกรวม 797 คน เสียชีวิต 19 คน

ปี พ.ศ. 2540 มีสมาชิกรวม 791 คน เสียชีวิต 24 คน

(จ่ายผลประโยชน์ 23 ราย เนื่องจากอีก 1 รายอยู่นอกเหนือเงื่อนไขการคุ้มครอง)

หลังจากที่กองทุนดำเนินงานไปได้ 1 ปี ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2540 กองทุนได้เปลี่ยนระเบียบในการดำเนินการกองทุนให้มีความรัดกุมมากขึ้น มีการกำหนดข้อบังคับที่ชัดเจน ที่สำคัญคือ

1. ลดอายุผู้สมัครจากอายุสูงสุด 70 ปี เป็นอายุสูงสุด 60 ปี
2. ระบุว่าผู้สมัครเข้ากองทุนจะต้องไม่มีโรคภัยแรง ปราภฏ ณ วันที่สมัคร
3. เงินสมทบที่จะจ่ายตามอัตราผลประโยชน์ที่ต้องการ ตั้งแต่ 1,000 - 1,400 บาท/ปี ดังนี้

อายุสมาชิก	ประโยชน์คุ้มครองกรณีเงินสมทบ 1,000บาท	ประโยชน์คุ้มครองกรณีเงินสมทบ 1,200 บาท	ประโยชน์คุ้มครองกรณีเงินสมทบ 1,400 บาท
15 - 50 ปี	80,000	90,000	100,000
51 - 60 ปี	60,000	70,000	80,000

4. ผู้สมัครกองทุนสวัสดิการต้องเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้าในหมู่บ้าน ไม่น้อยกว่า 6 เดือน นับถึงวันที่สมัคร

แม้จะมีการปรับเงื่อนไขการคุ้มครอง แต่ปัญหาเรื่องการจ่ายเงินชดเชยที่สูงกว่ารายรับยังคงมีอยู่

จากการพูดคุยกับสมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้าบ้านขามป้อม ถึงประสบการณ์จากการดำเนินกิจกรรมสวัสดิการ ปฏิบัติแรกทีสมาชิกแสดงคือไม่ต้องการพูดถึงเรื่องนี้อีก เนื่องจากเห็นว่าเป็นการดำเนินงานที่ประสบความล้มเหลว ไม่ต้องการจะทดลองทำเรื่องสวัสดิการอีก ไม่ต้องการเข้าร่วมกองทุนสวัสดิการในลักษณะเดียวกันอีก แม้ว่าปฏิริยาของสมาชิกบ้านขามป้อมจะเป็นดังนี้ แต่สิ่งหนึ่งที่สมาชิกมี คือ ทุกคนเห็นว่าความล้มเหลวนั้นไม่ได้เป็นเพราะการบริหารจัดการที่ไม่ดี หรือมีการโกงกินกันแต่อย่างใด เขายอมรับว่าเรื่องสวัสดิการเป็นเรื่องใหม่ที่ยังไม่เป็นที่รู้จัก และการดำเนินงานเริ่มต้น “ใหญ่” เกินไป ครอบคลุมพื้นที่มากเกินไป ชาวบ้านไม่มีประสบการณ์มากพอที่จะคาดการณ์ได้ว่าจะต้องจ่ายเงินสมทบเท่าใด และจะต้องจ่ายเงินชดเชยเท่าใดจึงจะเหมาะสม อีกทั้งไม่คาดคิดว่าจะมีผู้เสียชีวิตมากถึง 43 รายใน 3 ปี และจะต้องจ่ายค่าชดเชยถึงกว่า 2 ล้านบาท (2,379,750 บาท)

นักพัฒนาซึ่งเป็นพี่เลี้ยงของเครือข่ายในการดำเนินกิจกรรมสวัสดิการ สรุปบทเรียนจากการดำเนินงานที่ผ่านมาในประเด็นที่ใกล้เคียงกับชาวบ้าน คือ เรื่องการจัดสวัสดิการเป็นเรื่องใหม่ที่

จะต้องศึกษาให้มาก แต่นักพัฒนายังคงเห็นว่าการจัดสวัสดิการเป็นเรื่องที่สำคัญและมีความจำเป็น เนื่องจากปัญหาหนึ่งที่ชาวบ้านประสบคือการไม่มีหลักประกันว่าจะสามารถดูแลรักษาตนเองและคนในครอบครัวได้เมื่อเกิดการเจ็บป่วย และหากสมาชิกในครอบครัวที่เป็นแรงงานสำคัญไม่สามารถหาเลี้ยงครอบครัวได้จะด้วยเหตุของการเจ็บป่วย หรือ เสียชีวิต สมาชิกที่เหลือจะอยู่กันได้อย่างไร ส่วนการดำเนินงานจะเป็นรูปแบบใดนั้นจะต้องมีการทบทวนให้รอบคอบกว่าที่ผ่านมา

นอกจากบทเรียนที่ชาวบ้านได้จากการที่เครือข่ายพรรคไม่จัดสวัสดิการสมทบกรณีเสียชีวิตที่กล่าวแล้วข้างต้น ในปี พ.ศ. 2537 ได้มีบริษัทประกันชีวิตเกิดขึ้นอย่างมากมายที่อำเภอเกษตรวิสัย บริษัทเหล่านี้จะเสนอผลตอบแทนที่สูงจากการลงทุนที่ต่ำ แต่หลังจากที่ชาวบ้านพากันไปสมัครไม่นาน บริษัทเหล่านี้ก็ปิดทำการและไม่เหลือร่องรอยไว้ให้เห็นเลย ชาวบ้านส่วนหนึ่งซึ่งจ่ายเงินไปแล้วก็สูญเงินไป ชาวบ้านขามป้อมกล่าวว่าจะไม่หลงเชื่อบริษัทประกันชีวิตอีกต่อไป

5. บทบาทของกองทุน: กลยุทธ์และทางเลือกในการพัฒนา

กองทุนในหมู่บ้านขามป้อมที่สำคัญมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแม่บ้านทอผ้า ซึ่งตั้งมากกว่า 10 ปีแล้ว และกลุ่มออมทรัพย์ เพิ่งจะเปลี่ยนระเบียบการและการบริหารจัดการกลุ่มมาได้เพียงปีเดียว กลุ่มแม่บ้านทอผ้า เป็นกลุ่มที่มีประสบการณ์ยาวนานในการจัดการกลุ่ม และได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม สามารถเพิ่มรายได้ให้สมาชิก และเพิ่มความมั่นใจให้สมาชิก จนกระทั่งแกนนำของกลุ่ม ได้รับการเลือกจากสมาชิกให้เป็นกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ และแกนนำกลุ่มแม่บ้านทอผ้ายังได้ขึ้นเป็นแกนนำในระดับเครือข่ายพรรคไม่ด้วย กลุ่มแม่บ้านทอผ้าผ่านว่าเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพในการพัฒนาชุมชน

5.1 กลุ่มกับการเรียนรู้ การพัฒนาทักษะและประสบการณ์ในการบริหารจัดการ

กลุ่มแม่บ้านทอผ้าเริ่มจากคนเพียง 4 คนที่การทดลองทอผ้าขาย เมื่อเห็นว่าสามารถขายได้ก็ชักชวนคนอื่นในหมู่บ้านให้ทำด้วย และในที่สุดก็ได้รู้จักกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านการส่งเสริมการทอผ้าพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติและได้รับการฝึกการย้อมสี และฝึกทักษะการบริหารจัดการกลุ่ม ทั้งในด้านการดูแลเรื่องการค้า การขาย และการจัดการเรื่องบัญชี การตลาดมักจะเป็นปัญหาสำหรับการผลิตของชาวบ้าน แต่ในกรณีกลุ่มทอผ้าไม่มีปัญหามากนัก เนื่องจากกลุ่มพรรคไม่มีความรู้เกี่ยวกับเครือข่ายที่กว้างขวางและมีการเปิดตลาดกรุงเทพฯ และตลาดต่างประเทศไว้ก่อนที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นพี่เลี้ยงจะถอนตัวไปเมื่อ ปี พ.ศ.2539 เมื่อมีตลาดต่างประเทศการบริหารจัดการจะมีความยุ่งยากขึ้นไปอีก แต่กลุ่มก็สามารถดำเนินการได้โดยผ่านการฝึกจากเครือข่าย

ทักษะในการบริหารจัดการของแกนนำกลุ่มแม่บ้านทอผ้า มีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้กลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้านซึ่งตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2538 เปลี่ยนระบบการบริหารจัดการใหม่ในปี พ.ศ. 2542 ไม่นำเงินฝากของสมาชิกไปฝากที่ ธกส.และกู้เงินมาให้สมาชิกกู้ต่อไป แต่กลุ่มออมทรัพย์ตัดสินใจดำเนินการเองทั้งหมดคือ เก็บเงินออมและบริหารเงินตัวเอง กลุ่มแกนนำสามารถตัดสินใจเช่นนี้ได้ด้วยเหตุผลอย่างน้อย 2 ประการ คือ 1) แกนนำกลุ่มมีทักษะในการบริหารจากประสบการณ์ 10 กว่าปีในกลุ่มแม่บ้านทอผ้า และเครือข่ายพรรคไม้ และ 2) สมาชิกมีความเชื่อมั่นในแกนนำว่าจะสามารถนำพากลุ่มไปสู่ความมั่นคงได้

ความขัดแย้งภายในกลุ่มแม่บ้านทอผ้ามีบ้างในช่วงต้น ความขัดแย้งนี้เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกที่เอาผ้ามาส่ง กับกรรมการกลุ่มซึ่งเป็นผู้คัดเกรดผ้าและคิดเงินค่าผ้า สมาชิกบางคนมีความเห็นว่ากรรมการอาจจะไม่ยุติธรรม กรรมการใช้วิธีให้สมาชิกได้มีประสบการณ์ในการขายผ้า และดูฝีมือการทอที่แตกต่างและค่อยๆ เรียนรู้ว่าการคัดเกรดผ้ามีวิธีการอย่างไร การทำเช่นนี้ใช้เวลาไม่นานแต่เมื่อสมาชิกคนหนึ่งเข้าใจและยอมรับ สมาชิกคนอื่นๆ ก็มีแนวโน้มจะยอมรับตามไปด้วย การทำเช่นนี้นอกจากจะเป็นการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่ดีแล้ว ยังเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับสมาชิกด้วย

5.2 กลุ่มกับการส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่ม และการส่งเสริมการระดมทรัพยากรทั้งในและนอกชุมชน

กลุ่มแม่บ้านทอผ้า เป็นกลุ่มที่ทั้งแกนนำและสมาชิกมีความสัมพันธ์กันมาก นอกจากทำงานด้วยกันแล้วยังมีการพบปะพูดคุย และร่วมกิจกรรมอื่นๆ กันอีกด้วย สมาชิกกลุ่มนี้มีความใกล้ชิดกันมากเนื่องจากผ่านประสบการณ์มาด้วยกันอย่างยาวนาน และโดยกิจกรรมของกลุ่มสมาชิกจะต้องพบปะปรึกษาและร่วมกันตัดสินใจในหลายเรื่อง อาทิ การแบ่งงานทอ การจัดสรรเงินกู้ การกำหนดรับผ้า การส่งผ้า การจัดการด้านการเงิน เป็นต้น กลุ่มที่มีกิจกรรมมากสมาชิกจะมีความใกล้ชิด และสามารถเรียนรู้ที่จะทำงานร่วมกันได้มากขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มช่างข้าวซึ่งในรอบปีจะมีกิจกรรมเพียงครั้ง หรือ 2 ครั้งเท่านั้น สมาชิกไม่มีความใกล้ชิดกัน กรรมการไม่มีโอกาสได้ทำงานร่วมกันมากนักไม่เกิดการเรียนรู้ที่จะทำงานเป็นกลุ่ม

จากการที่กลุ่มแม่บ้านทอผ้ามีความสัมพันธ์กับเครือข่ายที่ใหญ่ และเป็นที่ยึดทำให้กลุ่มมีโอกาสที่จะได้รับทรัพยากรจากภายนอกที่ผ่านเครือข่ายได้ทั้งทรัพยากรที่เป็นความรู้และทรัพยากรที่เป็นวัสดุสิ่งของและเงิน

5.3 กลุ่มกับบทบาทในการประสานงานกับโครงการของภาครัฐและเอกชน

กลุ่มที่จะสามารถเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชน จะต้องเป็นกลุ่มที่สามารถประสานทรัพยากรจากภายนอกได้ กลุ่มแม่บ้านทอผ้าสามารถทำบทบาทนั้นได้โดยผ่านเครือข่ายพรรคไม้

แกนนำและสมาชิกกลุ่มมีโอกาสไปแสดงสินค้าของตนตามที่ต่างๆ ทั้งในตัวจังหวัด กรุงเทพฯ และไปไกลถึงต่างประเทศ หน่วยงานเอกชนที่ทำงานด้านธุรกิจ การตลาด และการพัฒนาจะไม่รู้จักกลุ่มแม่บ้านทอผ้าบ้านขามป้อมโดยตรงแต่จะรู้จักผ่านเครือข่ายพรรณไม้ ในกรณีนี้ที่ศึกษาพบว่าหน่วยงานราชการจะรู้จักกลุ่มในระดับหมู่บ้านมากกว่าหน่วยงานเอกชน

การที่กลุ่มมีบทบาทในการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกนั้น นอกจากจะทำให้ได้ทรัพยากร และความรู้ - ทักษะในการทำงานแล้ว ยังได้รับความเชื่อถือจากชาวบ้านในหมู่บ้านด้วย จะเห็นได้ว่าแกนนำของกลุ่มทอผ้าได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน ให้เปลี่ยนแปลงระเบียบของกลุ่มออมทรัพย์ และยอมรับให้เข้ามาเป็นกรรมการอื่นๆของหมู่บ้านอีกด้วย เมื่อแกนนำของกลุ่มได้รับการยอมรับก็จะสามารถทำงานพัฒนาในหมู่บ้านได้

ส่วนที่ 2

กรณีศึกษา กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน บ้านหนองสะโน ต.นาม่อง อ.กุดบาก จ.สกลนคร

กรณีศึกษาจะแบ่งการนำเสนอออกเป็น 4 หัวเรื่อง คือ

1. สภาพทั่วไปของชุมชน อธิบายถึงบริบททางเศรษฐกิจ - สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่เป็นที่ตั้งกองทุน เพื่อให้เข้าใจถึงเงื่อนไขที่เกิดกองทุน และการจัดการสุขภาพของชุมชน
2. กองทุนชุมชน อธิบายถึง ประวัติพัฒนาการของกองทุน บริบทด้านการบริหารจัดการ กองทุน ผู้นำ สมาชิก และ กฎระเบียบ แนวทางการแก้ปัญหา ตลอดจนการขยายตัวของกองทุน
3. บทบาทและผลกระทบของกองทุนกับการจัดการสุขภาพของชุมชน ส่วนนี้วิเคราะห์บทบาทของกองทุนกับการจัดการสุขภาพ โดยเริ่มจากการสรุปพฤติกรรมสุขภาพของชาวบ้านและการแสวงหาทางเลือกในการจัดการปัญหาสุขภาพ ตลอดจนความคิดเห็นของชาวบ้านหลากหลายกลุ่มที่มีต่อทางเลือกในการจัดสวัสดิการชุมชน
4. บทบาทของกองทุน : กลยุทธ์และทางเลือกในการพัฒนา วิเคราะห์เงื่อนไข และความเป็นไปได้ในการพัฒนาชุมชนโดยผ่านกองทุนชุมชน

ภาคผนวกของกรณีศึกษา จะเสนอตารางแสดงข้อมูลทั่วไปของชุมชน ตารางแสดงปัญหาสุขภาพของชาวชุมชน ประเด็นคำถามหลัก และรายนามผู้ให้ข้อมูล

1. สภาพทั่วไปของชุมชน

หมู่บ้านหนองสะโนอยู่บนเทือกเขาภูพาน สภาพทั่วไปเป็นพื้นที่ราบลุ่มภูเขา เป็นชุมชนของชาวกะเลิง ซึ่งอพยพมาจากฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเมื่อกว่า 200 ปีมาแล้ว หมู่บ้านแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์ ดินดี และมีแหล่งน้ำซึ่งมีน้ำตลอดปี มีหนองน้ำถึง 8 แห่งอยู่ในที่ลุ่มลำนํ้าอูน ซึ่งเป็นลำน้ำสายสำคัญของเทือกเขาภูพาน ชาวบ้านอาศัยน้ำจากหนองน้ำเหล่านี้ทำการเกษตร และหาสัตว์น้ำที่ใช้เป็นอาหาร นอกจากนี้ยังมีป่าโคก 8 แห่งซึ่งเป็นแหล่งอาหารจำพวก ผัก ผลไม้ เห็ด แมง กบ เขียด และสัตว์ป่าอื่นๆ ทั้งยังเป็นแหล่งไม้ฟืน และสมุนไพรนานาชนิด

หมู่บ้านหนองสะโนอยู่ห่างจาก อ.กุดบาก 11.5 กิโลเมตร มีถนนลาดยางผ่านกลางหมู่บ้าน หมู่บ้านนี้แบ่งออกเป็น 3 หมู่ คือ หมู่ที่ 4, 11 และ 14 ปัจจุบันมีบ้านเรือน 306 หลัง มีประชากร 2,034 คน อาชีพหลักของชาวบ้านหนองสะโนคือทำนาตามที่ลุ่ม ขนาดถือครองที่ดินเฉลี่ยครอบครัวละ 4 - 5 ไร่ เป็นที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์เนื่องจากอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน มีที่ดินบางส่วนเป็นที่ สปก.

รายได้เฉลี่ยต่อปีต่อครอบครัวอยู่ระหว่าง 8,625 - 14,121 บาท ในขณะที่รายจ่ายเฉลี่ยคือ 10,038 - 10,633 บาท แหล่งเงินกู้ที่สำคัญคือ แหล่งเงินกู้ธนาคาร และกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้าน เนื่องจากชาวบ้านไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน จึงไม่สามารถนำไปใช้ค้ำประกันเงินกู้กับสถาบันการเงินในระบบได้ หากจะเปรียบเทียบกับหมู่บ้านในภาคอีสานโดยทั่วไป หมู่บ้านหนองสะโนเป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านมีความสามารถในการพึ่งตัวเองค่อนข้างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสามารถพึ่งตัวเองได้เรื่องอาหาร ในขณะที่หมู่บ้านในอีสานหลายแห่ง ต้องเสียเงินส่วนใหญ่ไปในการหาซื้ออาหาร ชาวบ้านหนองสะโนยังคงสามารถหาอาหารได้เอง

ประวัติหมู่บ้านหนองสะโนกับการเข้ามาของการผลิตแบบทุนนิยม ไม่ต่างจากหมู่บ้านในอีสานเท่าใดนัก กล่าวคือ มีการส่งเสริมการปลูกปอเมื่อประมาณ ปี พ.ศ.2510 มันสำปะหลังเข้ามาในหมู่บ้านเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2515 หมู่บ้านนี้เริ่มมีไฟฟ้าใช้เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2525 ยุคาลิปตัสเข้ามาพร้อมกับปุ๋ยเคมี และรถไถนา เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2530

เมื่อ ปี พ.ศ. 2537 สมาคมพัฒนาชนบทอีสาน องค์การพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งได้เข้ามาเริ่มงานในหมู่บ้านนี้ และได้แนะนำให้รู้จักกับเครือข่ายเกษตรกรอีสานชื่อ ศูนย์อินแปง^{*} ซึ่งมีทำการอยู่ที่บ้านบัวในตำบลเดียวกัน กิจกรรมที่ศูนย์อินแปงและสมาคมพัฒนาชนบทอีสานเข้ามาส่งเสริมในหมู่บ้านนี้มี อาทิ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรยั่งยืน กลุ่มสมุนไพร และกลุ่มเด็กอีกถิ่น เป็นต้น ปัจจุบันมีกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้านหนองสะโน 9 กลุ่ม คือ

* “อินแปง” คือองค์กรชาวบ้านซึ่ง มีชื่อเดิมว่า “กลุ่มพันธ์ไม้พื้นบ้าน” เมื่อครั้งแรกก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2530 โดยการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน 2 องค์กรคือ มูลนิธิหมู่บ้าน และ สมาคมพัฒนาชนบทอีสาน กลุ่มนี้เริ่มขึ้นที่หมู่บ้านบัว ต.กุดบาก อ.กุดบาก จ.สกลนคร ผู้นำคนสำคัญคือ พ่อเล็ก กุดวงศ์แก้ว มีกิจกรรมหลักคือการเอาเมล็ดพันธ์ไม้พื้นบ้าน มาเพาะกล้าในสวนใกล้บ้าน ในปี พ.ศ. 2533 พ่อบัวศรี ศรีสูง ชาวบ้านจาก จ.มหาสารคาม ผู้นำ “กลุ่มอุ้มชูไทอีสาน” มาเยี่ยมหมู่บ้านนี้และเห็นว่าภูพานมีธรรมชาติที่งดงามเสมือนพระอินทร์มาแต่ง (หรือ “แปง” ในภาษาอีสาน) จึงเปลี่ยนชื่อเรียก “กลุ่มพันธ์ไม้พื้นบ้าน” เป็น “อินแปง” ปัจจุบัน อินแปงมีสมาชิกอยู่กว่า 80 หมู่บ้าน 7 อำเภอ คือ อ.กุดบาก, ภูพาน, นิคมจำจาน, พรรณานิคม, และวาริชภูมิ จ.สกลนคร, อ.วังสามหมอ จ.อุดรธานี และ อ.คำม่วง จ.กาฬสินธุ์ สมาชิกเครือข่ายอินแปงรวมตัวกันเป็นเครือข่ายระดับอำเภอ มีการประชุมพบปะกันที่ศูนย์อำเภอเดือนละครั้ง และมีการประชุมใหญ่ที่ศูนย์อินแปงที่บ้านบัวสองเดือนครั้ง (ข้อมูลจาก เสรี พงศ์พิศ, อินแปง ตัวอย่างเกษตรยั่งยืน เพื่อให้มีกินตลอดชีวิต, มูลนิธิหมู่บ้าน, 2542)

ชื่อกลุ่ม	ปีที่ตั้ง	หน่วยงานสนับสนุน	กิจกรรมหลัก	จำนวนสมาชิก	ทุนหมุนเวียน
ฉาปนกิจ	2502	ผู้ใหญ่บ้าน	ช่วยค่าทำศพ	2,471 คน	7,600 บาท
เครดิตยูเนียน	2530	(ส่วนราชการ)	ปล่อยเงินกู้	25 คน	10,000 บาท
สหกรณ์ร้านค้า	2531	พัฒนากร	ขายสินค้า	325 คน	202,225 บาท
เยาวชน	2533	(ส่วนราชการ)	อบรมเยาวชน	30	-
แม่บ้านออมทรัพย์	2535	เกษตรตำบล	ออมและกู้	722	1.15 ล้านบาท
ฉางข้าว	2535	โครงการพระดำริ	ให้ยืมข้าว	157 คน	ข้าว 21,600 ก.ก
ยุวเกษตร	2539	เกษตรตำบล	อบรมเกษตร	-	(ล้มแล้ว)
ออมทรัพย์เพื่อ สวัสดิการชุมชน	2539	ศูนย์อินแปลง	ออม กู้ และ สวัสดิการ	228	270,000 บาท
เด็กักถิ่น	2540	ศูนย์อินแปลง	ปลูกสำนึกรักถิ่น	-	-
ออมทรัพย์เพื่อการ ผลิต	2540	พัฒนากรอำเภอ	ออมและกู้	90	18,032 บาท
หมอยพื้นบ้าน	2541	ศูนย์อินแปลง	อบ-นวด สมุนไพร	6 คน	(ล้มแล้วไม่มีราย ได้)

กิจกรรมการออมทรัพย์และการกู้เงิน มีอยู่ในกลุ่ม 3 กลุ่ม ในจำนวนกลุ่มออมทรัพย์นี้ กลุ่มที่มีสมาชิกและมีเงินทุนหมุนเวียนมากที่สุดคือ กลุ่มแม่บ้านออมทรัพย์ รองลงมาคือ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน

การจัดการสุขภาพของชุมชน

หมู่บ้านหนองสะโนยังคงมีหมอพื้นบ้านจำนวนมาก และยังมี การใช้การรักษาพยาบาลแบบเดิมอยู่บ้าง กล่าวคือ ในบางกรณีชาวบ้านจะใช้ควบคู่กันไปทั้งการรักษาแบบพื้นบ้านและการรักษาแผนปัจจุบัน จากการศึกษา ของ วัชรภรณ์ กุดวงศ์แก้ว (2542) พบว่า ในหมู่บ้านหนองสะโนมีหมอพื้นบ้านจำแนกตามลักษณะการรักษาได้ดังนี้คือ

1. หมอยาสมุนไพร ในหมู่บ้านมี 7 คน แต่ละคนจะชำนาญในยาต่างประเภทกัน เช่น ยาโรคกระเพาะ, ยาตาฝี, ยาต้มบำรุงกำลัง, ยาสำหรับหญิงหลังคลอด เป็นต้น หมอยาสมุนไพรส่วนใหญ่ทำหน้าที่คล้ายกันคือ รักษาคนป่วยด้วยยารากไม้ มีทั้งยาต้ม ยาฝน ยาประคบ นอกจากนี้ หมอยายังทำหน้าที่ให้กำลังใจผู้ป่วยและญาติผู้ป่วย มีการเยี่ยมดูอาการอย่างสม่ำเสมอ ชาวบ้านกล่าวว่า หมอยาพื้นบ้านดีกว่าหมอแผนปัจจุบัน ตรงที่หมอเหล่านี้อยู่กับบ้านจะไปตามยามดึกดื่นก็ได้ และหมอยังเป็นฝ่ายมาหาชาวบ้านเองชาวบ้านไม่ต้องเสียค่ารถไปหา นอกจากนี้หากหมอให้

ยาไม่ถูกกับโรคก็จะไปตามมาดูอาการได้ทันที ในกรณีที่ไปหาหมอแผนปัจจุบันแล้วเข้าใจว่าหมอให้ยาไม่ถูกกับโรค ชาวบ้านจะต้องใช้เวลารอดูอาการและกว่าจะไปหาหมอให้เปลี่ยนยาใหม่ก็เป็นเวลาผ่านไปหลายวันบางที่เป็นสัปดาห์ ซึ่งอาจสายเกินไปแล้ว

หมอยาพื้นบ้านได้ความรู้มาจากคนเก่าแก่ หมอยาเก่า และจากการค้นคว้าด้วยตัวเอง การทดลองใช้หากได้ผลจะนำมาใช้อีก หมอยาเล่าว่าปัจจุบันมีน้อยคนที่ใช้ จำนวนคนมาขอให้ปรึกษาเหลือไม่ถึงครึ่งแล้ว ในขณะที่จำนวนหมอก็ลดลงเพราะตายไปบ้าง ไม่มีคนรุ่นใหม่สนใจเรียน

2. หมอน้ำมัน หมอเป่า หมอจอด ชาวบ้านเรียกว่า หมอเทวดาก็มี ในหมู่บ้านมี 6 คน ทำหน้าที่คล้ายกัน คือ ใช้ยาสมุนไพรในการรักษาและใช้คาถาอาคมประกอบด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเป่า ความเจ็บป่วยที่สามารถรักษาได้ดี คือ ูกัด และการบาดเจ็บจากอุบัติเหตุ การรักษาในปัจจุบันลดลงเกือบครึ่งแล้ว

3. หมอเส้น หมอนวด มี 3 คนทำหน้าที่รักษาเส้นกระดูก ปีนวดคลายเส้น ต้องมีครูจึงจะทำได้ ส่วนใหญ่ฝึกหัดต่อกันมา ปัจจุบันชาวบ้านยังใช้อยู่มาก

4. หมอตำแย ทำหน้าที่ทำคลอด ให้คำแนะนำเรื่องการดูแลครรภ์ และการรักษาตัวหลังคลอด บอกถึงชนิดของอาหารที่กินได้และกินไม่ได้ ปัจจุบันเลิกทำแล้ว ชาวบ้านจะไปหาหมอแผนปัจจุบันแทน

5. หมอเหยา หรือ หมอลำฟ้า มี 50 คน ในหมู่บ้านที่สามารถทำได้ แต่จะมีประมาณ 6 - 7 คนที่ชาวบ้านจะเรียกบ่อยกว่าคนอื่นๆ หมอเหยาจะทำหน้าที่เสี่ยงทายเมื่อมีคนป่วยมาหา เพื่อดูว่าโรคที่เกิดขึ้นเกิดจากผีอะไร และติดต่อกับผีเพื่อสอบถามว่าจะทำอย่างไรจึงจะแก้ไขได้ การเข้าสู่การเป็นหมอลำฟ้าเกิดจากตัวผู้เป็นหมอป่วยและผีมาจับให้อยู่ด้วย ให้รับที่จะเป็นตัวกลางติดต่อระหว่างคนกับผี หากไม่รับเป็นจะไม่หายป่วย นอกจากนี้หมอลำฟ้ายังเป็นผู้ประกอบพิธีเลี้ยงผีของหมู่บ้านด้วย ปัจจุบันมีคนมาเรียกน้อยลงมาก

6. หมอพรหมณ์ หรือ หมอสูตร มี 2 คน ทำหน้าที่สู่ขวัญบำบัดเป่าความทุกข์ และโรคภัย दुฤกษ์ยามในงานสำคัญ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ และพิธีมงคลอื่นๆ เป็นการสืบทอดจากบรรพบุรุษ และเพิ่มเติมความรู้จากการบวชเรียน ชาวบ้านเล่าว่า ปัจจุบันยังใช้หมอพรหมณ์อยู่เหมือนเดิม

จากการสัมภาษณ์กลุ่มหมอพื้นบ้านพบว่า สาเหตุหนึ่งที่คนรุ่นใหม่ไม่เรียนเป็นหมอพื้นบ้านเนื่องจาก ไม่มีผู้นิยมนรักษา รากไม้หายากขึ้น และอีกประการหนึ่ง คือ การเป็นหมอผู้เป็นหมอจะต้องรักษาดีอย่างเคร่งครัด หมอพื้นบ้านเล่าว่าการปฏิบัติตัวของหมอจะต้องมีดังนี้ คือ

- ไม่กินของ 10 อย่าง หรือที่เรียกว่า “มังสัง 10” เช่น งู หมา เสือดาว สิงโต ช้าง ลิง เป็นต้น และไม่กินของเหลือจากคนอื่น ไม่กินของในงานศพแม้แต่น้ำก็กินไม่ได้

- รักษาศีล 5 อย่างเคร่งครัด
- มีจรรยา ไม่โฆษณาชวนเชื่อ อวดอ้างสรรพคุณว่าสามารถรักษาหายได้ ให้ผู้ป่วยรู้เอง
- ไม่ขี้เกียจ ใครมาตามต้องไปแม้ตัวเองจะป่วยอยู่ก็ต้องไป เพราะได้ความรู้และคาถาอาคมมาแล้วต้องใช้เพื่อช่วยเหลือคนอื่น

หมอเล่าว่า แม้การรักษาโดยหมอพื้นบ้านจะมีลดลง แต่ก็ไม่หายไปและไม่คิดว่าจะหายไป เนื่องจากบางคนอาจถูกกับยาต้มมากกว่าปัจจุบัน และในหลายกรณีญาติผู้ป่วยจะใช้การรักษาทั้ง 2 แบบควบคู่กันไป บางโรคจะรักษากับหมอแผนปัจจุบันก่อน หากไม่หายจึงมารักษากับหมอพื้นบ้าน เช่น ไข้ในท้อง (มะเร็ง) โรคตับ และโรคไต เป็นต้น โรคที่ใช้วิธีการรักษาควบคู่กับไปทั้งหมอพื้นบ้านและหมอแผนปัจจุบัน เช่น อัมพาต เป็นต้น ส่วนโรคเล็กน้อย เช่น หวัด หรือประสบอุบัติเหตุเล็กน้อย เช่น เด็กตกต้นไม้ ตกเรือน ตกควาย ก็จะใช้หมอประคบ

ชาวบ้านให้ทัศนะต่อการเจ็บป่วยว่า การเจ็บป่วยรุนแรง หมายถึง การเกิดอุบัติเหตุเสียชีวิตมาก อาการท้องร่วงรุนแรงจนอาเจียนนานกว่า 3 วัน และการเจ็บป่วยเรื้อรัง เป็นต้น การรักษาในกรณีเจ็บป่วยรุนแรง คือ การไปโรงพยาบาลของรัฐ ลำดับรองลงมา คือ การซื้อยามารักษาที่น่าสนใจคือแม้จะมีอาการที่ชาวบ้านกล่าวว่าเป็นการเจ็บป่วยที่รุนแรง แต่ชาวบ้านถึงร้อยละ 37 ก็ยังเลือกที่จะใช้ยาสมุนไพรร่วมกับยาแผนปัจจุบัน การเจ็บป่วยไม่รุนแรงในทัศนะของชาวบ้านคือ อาการปวดเมื่อย เป็นหวัด ปวดศีรษะ เป็นโรคที่เป็นบ่อยๆ และสามารถหายได้เองในเวลา 2 - 3 วัน การรักษาในกรณีเจ็บป่วยไม่รุนแรง คือ การปรึกษาคนในครัวเรือน และไปหาซื้อยามารักษา และมีถึงร้อยละ 31 ที่เลือกที่จะใช้ยาสมุนไพร

เมื่อถามถึงโรคที่เป็นกันมากในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะให้ความสำคัญที่โรคที่เกิดกับเด็กมากกว่าโรคที่เกิดกับผู้ใหญ่ เด็กที่อยู่ในช่วงอายุก่อนวัยเรียน ตายด้วยสาเหตุของความเจ็บป่วยมาก แม้ว่าปัจจุบันจะตายน้อยลง แต่การเจ็บป่วยในเด็กก็ยังคงเป็นความกังวลใจ ความห่วงใยของชาวบ้านมากกว่าการเจ็บป่วยในผู้ใหญ่หรือผู้สูงอายุ ชาวบ้านกล่าวว่าถ้าลูกป่วยก็จะรีบเอาไปหาหมอในทันที เนื่องจากเห็นว่าเด็กยังช่วยตัวเองไม่ได้ และไม่สามารถบอกได้อย่างชัดเจนว่าเจ็บปวดตรงไหน แต่ถ้าตนเองป่วยจะรอไปก่อน

ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองสะโนะ ร้อยละ 21 มีบัตรประกันสุขภาพ ร้อยละ 24 มีบัตรสงเคราะห์คนชรา และร้อยละ 27 มีบัตรสงเคราะห์แม่และเด็ก นอกจากมีบัตรประกันสุขภาพแล้ว อีกสาเหตุหนึ่งที่ชาวบ้านไปหาหมอบ่อยขึ้นเนื่องจากการคมนาคมที่สะดวกขึ้น หมู่บ้านมีถนนลาดยางตัดผ่านเมื่อ ปี พ.ศ. 2539 ทำให้การเดินทางเข้าเมืองง่ายกว่าเมื่อก่อน ปัจจุบันมีรถโดยสารจากหมู่บ้านเข้าอำเภอ และจังหวัดทุกวัน

ชาวบ้านมีทัศนคติที่ไม่ค่อยดีกับการบริการของรัฐในโรงพยาบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้ที่ใช้บัตรสงเคราะห์ต่างๆ โดยมีความรู้สึกว่าหมอให้ยาไม่ดี ยาเก่าบ้าง ยาอ่อนบ้าง ผู้ไปรักษาที่คลินิกไม่ได้หมอจะพูดดี ไม่ต้องรอนาน และได้ยาที่ใหม่และแรงกว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่เลือกที่จะไปรักษาที่คลินิกมากกว่าในกรณีที่ไม่เจ็บป่วยรุนแรง หากเจ็บป่วยรุนแรงจะเลือกไปโรงพยาบาลเนื่องจากเกรงว่าหากต้องรักษานานๆ การไปคลินิกจะเสียเงินมาก การไปใช้บริการที่สถานีนามัยมีมากโดยเฉพาะการเจ็บป่วยเล็กน้อยของเด็ก เช่น ไปชอยยาแก้ไอ หรือยาแก้ท้องเสีย เป็นต้น

ค่ารักษาพยาบาลเฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปี ประมาณ 1,700 – 1,800 บาท ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายที่น้อยที่สุด เมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายอื่นๆ (ค่าใช้จ่ายที่สูงที่สุดของครัวเรือน คือ ค่าใช้จ่ายในการผ่อนชำระหนี้ และค่าใช้จ่ายประจำวันได้แก่ ค่าอาหาร ประมาณครัวเรือนละ 10,000 บาทต่อปี เท่ากัน) ชาวบ้านกล่าวว่าค่ารักษาพยาบาลไม่แพงมากนัก และค่าใช้จ่ายที่สูง คือ ค่ารถ และค่าอาหารสำหรับญาติผู้ป่วย และผู้ที่ไปเป็นเพื่อน

2. กองทุนชุมชน

ในหมู่บ้านหนองสะโนมีกลุ่มออมทรัพย์ที่มีบทบาทมากอยู่ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแม่บ้านออมทรัพย์ และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน

ข้อมูลทั่วไปของกลุ่ม	กลุ่มแม่บ้านออมทรัพย์	กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน
ปีที่ตั้ง	2535	2539
ผู้ริเริ่มก่อตั้ง ประธานกลุ่ม	เกษตรอำเภอ นางยุพาวดี ภูษารัง (อายุ 46 ปี)	นายจำรัส โทชุมพล นายจำรัส โทชุมพล (อายุ 44 ปี)
จำนวนสมาชิกปัจจุบัน	712 คน	228 คน
เงินทุนหมุนเวียนในปัจจุบัน	1,151,300 บาท	270,000 บาท
เงื่อนไขการออม	เดือนละ 100 บาท	ไม่ต่ำกว่า 30 บาท/เดือน
เงื่อนไขการกู้	ไม่ได้กำหนด ขึ้นกับจำนวนผู้ขอกู้ กับจำนวนเงินที่มีให้กู้ ดอกเบี้ย 2% ต่อเดือน ระยะเวลาใช้คืน 1 ปี (ส่งดอกเบี้ยทุกเดือน)	ไม่เกิน 30% ของเงินออม ดอกเบี้ย 2%/เดือน ระยะเวลาใช้คืน 1 ปี (ส่งดอกเบี้ยทุกเดือน)
จำนวนเงินกู้เฉลี่ย	5,000 บาท	2,000 บาท
การจัดการกำไร	ปันผลคืนสมาชิก 70 % กรรมการ 30 %	ปันผลคืนสมาชิก 70% กรรมการ 10 % กองทุนสวัสดิการ 20%

กลุ่มแม่บ้านเป็นกลุ่มที่ตั้งมาก่อนมีสมาชิกมากกว่า และมีเงินทุนหมุนเวียนมากกว่า จุดเริ่มต้นของกลุ่มทั้งสองนี้มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ กลุ่มแม่บ้านริเริ่มโดยหน่วยงานของรัฐ ชาวบ้านเล่าว่า ในตอนแรกที่ทางการมาแนะนำให้ตั้งกลุ่มนั้น ไม่มีใครอยากทดลองทำเนื่องจากเป็นของใหม่ และชาวบ้านเกรงว่าจะมีการโกงกันและจะควบคุมไม่ได้ ในตอนนั้น นางยุพาดี ภูษาธง เจ้าของร้านค้าในหมู่บ้าน มีฐานะค่อนข้างดี และ นางมาลา ตูพิลา มีความเห็นว่าน่าจะทดลองทำ เนื่องจากเห็นว่าการกู้ยืมกับนายทุนนั้นชาวบ้านต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราที่สูงมาก ทั้ง 2 ได้รับอาสาเป็นผู้ดูแลเงินออม ส่วนกฎระเบียบของกลุ่มนั้น ก็ดำเนินการตามที่หน่วยงานของรัฐเสนอ คือ ให้สมาชิกออมเดือนละ 100 บาท ในปี พ.ศ. 2535 เงินเดือนละ 100 บาทเป็นปัญหาสำหรับชาวบ้านหนองสะโนหรือไม่ ? สมาชิกรุ่นแรกเล่าให้ฟังว่า ไม่เป็นปัญหาเพราะไปรับจ้างเพียงวันเดียวก็ได้เงิน 100 บาทแล้ว แต่เมื่อถามผู้ที่ไม่ได้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านได้คำตอบว่าเงิน 100 บาท ไม่ใช่จะหาได้ง่ายๆ เนื่องจากงานรับจ้างไม่ได้มีทุกวัน ค่าจ้างแรงงานก็ได้ไม่ถึงวันละ 100 บาท ขึ้นกับงานที่รับจ้าง บางงานได้เพียง 70 – 80 บาทต่อวันเท่านั้น และหากวันใดได้เงินมาก็จะต้องใช้จ่าย ผู้ที่มีฐานะยากจนจึงไม่สามารถเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มได้

ในขั้นต้นเงินออมทั้งหมดจะนำไปฝากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ซึ่งจะได้ดอกเบี้ยร้อยละ 8 ต่อปี กลุ่มจะนำเงินออมของสมาชิกนี้ไปเป็นเงินค้ำประกันเงินกู้ โดยจ่ายดอกเบี้ยให้ ธกส. ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 11.25 ต่อปี กลุ่มเอาเงินกู้จาก ธกส. มาปล่อยให้สมาชิกกู้ในอัตราร้อยละ 3 ต่อเดือน (ปีที่ 2 ลดเหลือร้อยละ 2 บาทต่อเดือน) ช่วงต้นมีสมาชิก 56 คน กลุ่มดำเนินงานไปได้ 5 ปีก็ถอนเงินออกมาคืนสมาชิก สมาชิกเล่าว่าช่วงนั้นได้เงินคืนคนละ 6,000 บาท และยังได้เงินปันผลประมาณ คนละ 600 บาท อีกด้วย

สมาชิกเห็นว่ากลุ่มทำงานได้ดี จึงเสนอว่าจากนี้ไปไม่ต้องนำเงินไปฝาก ธกส. แล้วให้กลุ่มดำเนินการให้กู้ยืมเงินจากเงินออมของสมาชิกโดยตรง กฎระเบียบต่างๆกลุ่มตั้งขึ้นเอง สมาชิกเลือกคนเดิมเป็นประธาน เลือกเหรียญกษาปณ์เดิมด้วย กรรมการกลุ่มเป็นผู้วางระเบียบการกู้ยืมและการจัดสรรกำไรของกลุ่ม โดยกำหนดให้แบ่งกำไรเป็น 2 ส่วน 70% ปันผลคืนสมาชิก และอีก 30% ให้เป็นค่าตอบแทนกรรมการ คณะกรรมการ 5 คนจะเดินเก็บเงินทุกวันที่ 1 - 3 ของเดือน และปล่อยกู้ในวันที่ 4 ของทุกเดือน วงเงินกู้ไม่ได้กำหนดทั้งนี้ขึ้นกับจำนวนผู้ขอกู้กับจำนวนเงินที่เข้ามาในกลุ่มในแต่ละเดือน โดยเฉลี่ยแต่ละเดือนดอกเบี้ยเข้าประมาณ 24,000 บาท และกลุ่มเก็บเงินออมจากสมาชิกได้ประมาณ 63,000 บาท จากบัญชี ณ วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2543 กลุ่มมีเงินออม 1,151,300 บาท ส่วนเงินปันผล 70% เป็นเงิน 164,915.8 (สมาชิกมีทั้งหมด 722 คนจะได้เงินปันผลคนละ 285 - 570 บาท) และเงินค่าตอบแทนกรรมการ 30% เป็นเงิน 70,678.2 -

(กรรมการมีทั้งหมด 5 คน จะได้คนละ 14,135.64 บาท) เคยมีการเสนอให้นำเงินกำไรส่วนหนึ่งไปจัดสวัสดิการ แต่สมาชิกส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยเนื่องจากต้องการที่จะได้เงินปันผลมากกว่า

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนตั้งขึ้นหลังจากกลุ่มแม่บ้านถึง 4 ปี เป็นกลุ่มที่มีขนาดเล็กกว่ามาก ทั้งในแง่ของจำนวนสมาชิกและจำนวนเงินทุนหมุนเวียน ในที่นี้จะเน้นศึกษากลุ่มนี้เนื่องจากเห็นว่าเป็นกลุ่มที่มีแนวคิดเรื่องการจัดสวัสดิการชุมชน

2.1 ลักษณะของกองทุน

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน เริ่มก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2539 มีวัตถุประสงค์ คือ 1. ให้กู้ดอกเบี้ยต่ำ, 2. ให้สมาชิกออมเงิน และ 3. จัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก จำนวนสมาชิกในปัจจุบัน คือ 228 คน มีเงินทุนหมุนเวียน 270,000 บาท

ข้อต่างระหว่างกลุ่มแม่บ้านและกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน ในการรับสมาชิก คือ กลุ่มแม่บ้านรับคนนอกชุมชนเข้ามาเป็นสมาชิกด้วย ในกลุ่มแม่บ้านจึงมีทั้งข้าราชการ และ อบต. จากหมู่บ้านอื่นมาเป็นสมาชิก แต่กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนจะรับเฉพาะคนในชุมชนเท่านั้น เนื่องจากเห็นว่าเป็นคนที่คุ้นเคย และสามารถทราบถึงครอบครัว ทราบความเดือดร้อนของสมาชิก ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญในการพิจารณาเงินกู้ และยังสามารถติดตามเงินกู้ได้ดีกว่าที่จะรับคนนอกหมู่บ้าน กรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนกล่าวว่า กลุ่มเน้นที่การจัดสวัสดิการเพื่อช่วยเหลือคนในหมู่บ้านเดียวกัน และนอกจากนี้เหตุผลที่สำคัญประการหนึ่ง คือ จะต้องคำนึงถึงความยากง่ายในการติดตามเงินกู้ด้วย

เงื่อนไขการออมของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน คือ ให้สมาชิกออมไม่ต่ำกว่า 30 บาทต่อเดือน จะเห็นว่าจำนวนเงินออมของกลุ่มนี้ต่ำกว่ากลุ่มแม่บ้านมาก เนื่องจากสมาชิกเห็นว่าการหาเงิน 100 บาท มาอมนั้นเป็นสิ่งที่ยาก สมาชิกเล่าว่า หากกลุ่มเก็บเงินออมมากจะทำให้สมาชิกเดือดร้อนในกรณีที่ไม่สามารถหาเงิน 100 บาทมาออมได้ ก็จะต้องไปกู้ยืมเงินจากทางอื่นเพื่อมาออม ด้วยเกรงว่าหากขาดการออมจะไม่ได้กู้เงิน

เงื่อนไขการกู้ คือ 1. ไม่ขาดเงินออมเกิน 2 เดือน 2. เฉพาะสมาชิกเท่านั้นจึงจะกู้ได้ 3. วงเงินกู้ต้องไม่เกิน 30% ของเงินออม และ 4. ต้องมีคนค้ำประกันเงินกู้ 2 คน อัตราดอกเบี้ย คือ ร้อยละ 2 ต่อเดือน ระยะเวลาใช้คืน 1 ปี แต่ผู้กู้ต้องส่งดอกเบี้ยทุกเดือน วงเงินกู้เฉลี่ย คือ 2,000 บาท จะเห็นว่าวงเงินกู้ของกลุ่มนี้น้อยกว่ากลุ่มแม่บ้านถึงกว่าเท่าตัว กรรมการกลุ่มนี้เสนอให้มีการทดลองจัดสวัสดิการ โดยแบ่งเงินกำไรของกลุ่มออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนแรก 70 % เป็นเงินปันผลให้สมาชิก อีก 20% เป็นค่าตอบแทนกรรมการ และ 20% ที่เหลือกันเป็นกองทุนสวัสดิการ แนวคิดเรื่องการจัดสวัสดิการนี้ ประธานกลุ่มเล่าว่า ได้มาจากการศึกษาจากประสบการณ์ของกลุ่มออมทรัพย์ภาคใต้ ลุงอัมพร ด่วงปาน จากคลองเปี้ยะ ซึ่งทาง สปก. ได้เชิญมาเป็นวิทยากรบรรยาย -

เมื่อ ปี พ.ศ. 2540 ได้มาแลกเปลี่ยนถึงการทำงานกลุ่ม และอธิบายถึงแนวคิดเรื่องการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกในรูปแบบที่ใกล้เคียงกับข้าราชการ คือ สามารถเบิกค่ารักษาพยาบาลได้ นอกจากนี้ยังได้แนวคิดจากการเข้าร่วมศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเครือข่ายอินแปงในการดูงานและแลกเปลี่ยนประสบการณ์นั้น กลุ่มได้เรียนรู้เรื่องการจัดสวัสดิการชุมชนด้วย

จากยอดเงิน ณ วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2543 ของกลุ่มมีดังนี้

เงินออม	266,250	บาท
เงินกู้	329,224	บาท
ดอกเบี้ย	4,666	บาท
เงินสด	1,875	บาท
เงินทุนสำรอง	23,909.50	บาท
กองทุนสวัสดิการ	52,296.42	บาท

ในปีที่ผ่านมากรรมการได้เงินคนละ 500 บาท เป็นค่าบริหารจัดการ (เมื่อเปรียบเทียบกลุ่มแม่บ้านจะเห็นว่าค่าตอบแทนกรรมการของกลุ่มแม่บ้านสูงกว่ามาก คือ กรรมการกลุ่มแม่บ้านได้ค่าบริหารจัดการปีละกว่า 10,000 บาท)

2.2 บริบทและเงื่อนไขทางสังคมของกองทุน

จุดเริ่มต้นของการตั้งกลุ่มมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ในกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนนั้น ผู้ที่มาร่วมกันเป็นกลุ่มคนที่มีฐานะยากจนสนใจที่จะมีกลุ่มออมทรัพย์ และสามารถกู้เงินได้ในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำกว่าที่เขาต้องจ่ายนอกระบบ ในขณะที่กลุ่มแม่บ้านออมทรัพย์ ผู้ที่เข้ากลุ่มจะเป็นผู้ที่พอมีเงิน หรือสามารถหมุนเงินกู้ได้เนื่องจากต้องออมเดือนละถึง 100 บาท

แนวคิดเรื่องการจัดกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนนี้ เป็นแนวคิดที่นำเสนอโดยองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) สายวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นองค์กรที่เน้นการช่วยเหลือกันเอง เน้นการทำงานแบบมีสำนึกร่วมกัน ไม่เน้นที่ปริมาณสมาชิก และปริมาณเงินหมุนเวียน ต้องการเห็นกลุ่มค่อยๆ โตอย่างมั่นคง สมาชิกมีการเรียนรู้ร่วมกัน และเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันมากกว่าที่จะมุ่งหวังการกู้ยืมด้วยอัตราดอกเบี้ยต่ำ ก่อนที่จะมีการตั้งกลุ่มมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น พาสมาชิกไปดูงานกลุ่มที่ทำมาก่อน ให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างชาวบ้านในพื้นที่ต่างๆ ซึ่งอยู่ในเขตงานขององค์กรพัฒนา

กลุ่มกำหนดรับสมาชิกเพียง ปีละ 20 คน เท่านั้น เนื่องจากเห็นว่าก่อนที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกจะต้องมีการอบรมก่อน หากรับครั้งละมากๆ จะทำให้ไม่สามารถอบรมได้ทั่วถึง และเมื่อเข้าเป็นสมาชิกแล้วต้องออม 180 วันก่อนจึงจะกู้ได้ ในปี พ.ศ. 2541 เป็นปีแรกที่กรรมการตัดสินใจจัดสวัสดิการให้สมาชิกโดยกันเงินกำไรออกมาส่วนหนึ่ง ในช่วงนั้นมีสมาชิกไม่พอใจและลาออกไป

ถึง 20 กว่าคน กลุ่มจึงพิจารณาตั้งกฎว่า หากสมาชิกลาออกจะต้องรอ 2 ปี จึงจะสามารถกลับเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ได้ ที่ตั้งไว้ 2 ปี เนื่องจากต้องการให้สมาชิกเห็นว่าในปีแรกที่เขาลาออกไปนั้นเขาเสียผลประโยชน์อย่างไร (หมายถึง ไม่ได้กู้, ไม่ได้เงินปันผล, และไม่ได้สวัสดิการรักษายาบาล) และเพื่อเป็นการลงโทษ ในปีต่อมาก็ยังเข้าไม่ได้ก็ต้องรอไปอีก 1 ปี รวมเป็น 2 ปี นับจากวันที่ลาออก การทำเช่นนี้เพื่อให้สมาชิกคิดให้รอบคอบก่อนที่จะลาออกจากการเป็นสมาชิก ปัจจุบันนี้กรรมการเล่าว่ามีคนต้องการสมัครเป็นสมาชิกกว่า 20 คนทุกปี และต้องขอให้รอไปก่อนเนื่องจากกำหนดที่จะรับสมาชิกเพียงปีละ 20 คนเท่านั้น การตั้งกฎเช่นนี้แทนที่จะเป็นการกีดกันคนเข้ามาเป็นสมาชิก กลับกลายเป็นแรงจูงใจให้คนศึกษากฎระเบียบ และติดตามงานของกลุ่มอย่างจริงจังก่อนที่จะตัดสินใจเข้ามาเป็นสมาชิก นับว่าเป็นกลยุทธ์ที่น่าสนใจทีเดียว

2.3 บริบทด้านองค์กรในการบริหารจัดการกองทุนให้เกิดความเข้มแข็ง

2.3.1 ความเข้มแข็งด้านองค์กรของกองทุน

คุณลักษณะและบทบาทของผู้นำและกรรมการบริหาร :

นายจรัส โททุมพล ผู้นำกลุ่มออมทรัพย์ อายุ 45 ปี มีประสบการณ์ในการทำงานมาหลายแบบ เป็นคนที่ไม่ได้ทำการเกษตรเป็นหลัก เขามีประสบการณ์ในการค้าขายและเคยปล่อยเงินกู้ในหมู่บ้านในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อเดือน เคยรับซื้อข้าวเขียวจากชาวบ้านด้วย เขาเล่าให้ฟังถึงเหตุจูงใจที่มาทำงานกลุ่มว่า ต้องการทำตัวให้เป็นประโยชน์กับชุมชน และว่าตนเองสามารถเสียสละได้ เนื่องจากไม่มีปัญหาเรื่องการหาอยู่หากินมากนักเมื่อเทียบกับอีกหลายๆ คนในหมู่บ้าน เมื่อปี พ.ศ. 2537 ได้เข้าร่วมศึกษาดูงานกับเครือข่ายอินแปง ซึ่งเป็นเครือข่ายที่อยู่ภายใต้การสนับสนุนของสมาคมพัฒนาชนบทอีสาน ในการศึกษาดูงานนั้นเขาได้ฟังเรื่องราวของกลุ่มออมทรัพย์จากภาคใต้ แล้วเกิดความคิดว่าจะต้องทดลองทำในหมู่บ้าน และจะต้องทำให้สำเร็จ “ผมเป็นคนชอบที่จะทดลองสิ่งใหม่ๆ หากเกิดความคิดแล้วจะต้องทำให้ได้และจะต้องสำเร็จ” เขาได้มีโอกาสไปอบรมกับ สปก.เรื่องการทำบัญชีที่กรุงเทพฯ เขาได้รับความไว้วางใจจากสมาชิกหลังจากทำงานได้ 2 ปี และเห็นผลว่ามีกำไร มีระบบการทำงานที่ดี (ประเด็นนี้จะอภิปรายอีกครั้งในหัวข้อต่อไป) นายจรัสเป็นเลขานุการคณะกรรมการเครือข่ายอินแปง สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์มีความเห็นว่าประธานเป็นคน พุดจริง ทำจริง มีความคิดริเริ่ม และเป็นคนกล้า กล้าพูดกล้าเถียงกับข้าราชการ เมื่อข้าราชการมีการเข้ามาชี้แจงก็เห็นมีแต่นายจรัสเป็นผู้ที่กล้าซักถามและโต้แย้ง บางคนเห็นว่านายจรัสเป็นคนที่ประสบความสำเร็จในการทำธุรกิจ จึงคิดว่าจะสามารถจัดการเรื่องการเงินได้ ในขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีประสบการณ์ในเรื่องการจัดการเงิน

ความสำเร็จจากการทำงานกลุ่ม และการบริหารงานเครือข่ายอินแปง ทำให้นายจรัสได้รับเลือกเป็นสมาชิก อบต. ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542

ส่วนกรรมการนั้นประธานมีความเห็นว่าให้เลือกเอาคนหนุ่มที่มีความซื่อสัตย์ มีกรรมการกลุ่ม 2 คนเป็นกรรมการหมู่บ้านหมู่ที่ 14 คือ 1) เற்றுญิกของกลุ่ม ซึ่งเป็นกรรมการฝ่ายการคลังของหมู่บ้าน และ 2) กรรมการพิจารณาเงินกู้คนหนึ่งของกลุ่ม ก็เป็นกรรมการหมู่บ้านเช่นกัน กรรมการกลุ่มมีทั้งหมด 10 คน ประกอบด้วย ประธาน, รองประธาน ซึ่งเป็นคนที่ยากจน เป็นที่รู้จักของคนในหมู่บ้านว่ามีความซื่อสัตย์ เป็นคนที่ทำงานจริง ชยัน, เลซาฯ เป็นผู้ที่มียาเสพติดในการบริหารงานกลุ่ม เป็นคนหนุ่มอายุ 35 ปี มีอาชีพวิ่งรถรับส่งคนจากหมู่บ้านไปอำเภอ และจังหวัด บ้านของเลซาฯ คือที่ทำการกลุ่ม, ผู้ช่วยเลซา, เற்றுญิก, กรรมการตรวจสอบบัญชี 2 คน, ประธานปล่อยเงินกู้, กรรมการพิจารณาปล่อยเงินกู้ และกรรมการดูแลฉาปนกิจศพ

กระบวนการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ : กลุ่มจะใช้วิธีประชุมกรรมการเป็นเวทีในการตัดสินใจ ที่ผ่านมามีการทำผิดกฎระเบียบบ้าง เช่น การไม่จ่ายเงินออม กรรมการจะใช้วิธีการตักเตือนก่อน ในช่วงเวลา 4 ปีที่ผ่านมาสมาชิกลาออกไปเอง เนื่องจากไม่ส่งเงินตามกำหนดเวลา กรรมการกลุ่มไม่เคยมีมติไล่ใครออกจากการเป็นสมาชิก กรรมการจะใช้วิธีการไปพูดคุยเป็นส่วนใหญ่ ในการสัมภาษณ์กลุ่ม กรรมการเล่าให้ฟังว่า “คนหนุ่มมากก็ต้องมีคนไม่ทำตามกติกาบ้าง แต่เราก็เป็นคนรู้จักกัน ใครมีความเดือนร้อนก็รู้จักกัน ไม่ลงโทษรุนแรง”

2.3.2 ความเข้มแข็งด้านเงินของกองทุน

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนนี้ ไม่เคยได้รับเงินสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกโดยตรงเลย จะมีก็เฉพาะที่มีผู้บริจาคให้ครั้งละไม่มาก กลุ่มค่อยๆ สะสมจากเงินจำนวนไม่มาก

2.4 พัฒนาการและการเติบโตขยายตัวของกองทุน

แม้ว่าจนถึงวันนี้ กลุ่มดำเนินงานมาเป็นเวลา 3 ปี กลุ่มมีเงินทุนหมุนเวียนเพียง 270,000 บาท แต่สมาชิกกลุ่มก็มีความภูมิใจที่เขาร่วมกันก่อสร้างกลุ่มมาได้ และมีความหวังว่ากลุ่มนี้จะสามารถมีเงินหมุนเวียนเป็นเงินล้านได้ในเวลาไม่นานนัก มีคนต้องการสมัครเข้าเป็นสมาชิกมากกว่าจำนวนที่กลุ่มจะรับได้ในแต่ละปี กลุ่มค่อยๆ เติบโตอย่างช้าๆ

เงื่อนไขที่ทำให้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน ของหมู่บ้านหนองสะโน ประสบความสำเร็จ คือ

1) ความยากจนของชาวบ้าน สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์นี้ส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ไม่สามารถจะออมเงินได้มากกว่าเดือนละ 30 บาท แม้ว่าชาวบ้านจะไม่รู้มีปัญหาเรื่องการหาอยู่หากิน แต่การหาเงินสดเป็นเรื่องยากลำบาก ชาวบ้านเล่าว่า ที่จะมีเงินสดๆ ติดตัวเป็นร้อยนั้นเป็นเรื่องที่ยากมาก การรับจ้างมีน้อยลงเนื่องจากไม่มีการทำการเกษตรมากนัก ไม่มีการก่อสร้างหากจะมีบ้างก็เป็นการจ้างในราคาที่ต่ำ เนื่องจากมีแรงงานมากกว่าความต้องการในการจ้างงาน ค่าจ้างจะอยู่ระหว่าง 70 – 80 บาทต่อวันขึ้นกับงานที่จ้าง ในกรณีเช่นนี้ทางเลือกของคนกลุ่มนี้คือการ

รวมกลุ่มที่มีการกำหนดวงเงินออมต่ำ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนซึ่งเสนอเก็บเงินสมาชิกเดือนละ 30 บาท (แทนที่จะเป็น 100 บาท เช่น กลุ่มแม่บ้าน) จึงเหมาะสม

2) การไม่มีแหล่งเงินกู้อื่น ดังได้กล่าวแล้วว่าที่ดินในเขตภูพานนี้เป็นที่ที่ทางการประกาศเป็นที่อุทยานแห่งชาติ ไม่สามารถออกเอกสารสิทธิ์ได้ จะมีเฉพาะที่อยู่อาศัยเล็กน้อยที่จะได้สิทธิ์อยู่อาศัย แต่จะไม่ได้สิทธิ์ในที่ทำกิน เมื่อชาวบ้านไม่มีเอกสารสิทธิ์จึงไม่สามารถกู้เงินจากสถาบันการเงินในระบบซึ่งดอกเบี้ยถูกกว่า หนี้สินเฉลี่ยของชาวบ้านสูงเกือบ 20,000 บาทต่อครัวเรือน ในขณะที่มีรายได้ปีละประมาณ 14,000 บาทเท่านั้น การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ภายในชุมชนจึงเป็นทางเลือกที่ชาวบ้านสนใจมาก แม้จะเห็นว่าจะกู้ได้ครั้งละไม่มากนัก คือ ประมาณ 2,000 บาท และต้องคืนในเวลา 1 ปี แต่เขาก็เห็นว่าดอกเบี้ยไม่สูงมาก ชาวบ้านส่วนใหญ่กู้เงินในช่วงที่โรงเรียนเปิด หรือกู้เพื่อเป็นค่าเดินทางไปหางานทำในเมือง เขาไม่ค่อยได้กู้เพื่อการลงทุนในการผลิตซึ่งหากจะกู้เพื่อการผลิตจะต้องการวงเงินกู้ที่สูงกว่านี้มาก อาจสูงถึง 10,000 – 30,000 บาท

ความยากจน และการขาดแหล่งเงินกู้ เป็นเงื่อนไขจำเป็นที่ทำให้เกิดกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในหมู่บ้าน แต่ก็ไม่ใช่เพียงพอที่จะอธิบายพัฒนาการและความเข้มแข็งของกลุ่ม มีหมู่บ้านในอีสานมากมายที่ประสบปัญหาความยากจน และปัญหาอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ธนาคารสูงมาก แต่ไม่ใช่ทุกหมู่บ้านจะสามารถตั้งกลุ่มออมทรัพย์ได้ และหากตั้งได้ก็ไม่แน่ว่าจะสามารถดำเนินการได้อย่างประสบความสำเร็จ เงื่อนไขเพียงพอที่ทำให้กลุ่มมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง คือ การมีระบบบริหารจัดการที่ดี

3) การมีระบบบริหารจัดการที่ดี กฎระเบียบของกลุ่มที่สำคัญเริ่มจากการให้สมาชิกออมเป็นประจำทุกเดือน “เราไม่ไปตามเก็บเงินจากสมาชิกถึงบ้านเหมือนกลุ่มอื่น เราถือว่าสมาชิกต้องมีความรับผิดชอบที่จะเอาเงินมาส่ง” เกร็ดฎีกอธิบายวิธีการส่งเงินออม กลุ่มยังได้ตั้งกฎว่าหากสมาชิกไม่ส่งเงินออมติดต่อกัน 2 ครั้งจะไม่มีสิทธิ์กู้เงิน ที่ผ่านมามีการค้างส่งถึง 2 งวดเนื่องจากหากสมาชิกขาดส่งเพียงงวดเดียว กรรมการจะไปติดตามถามข่าว และในเดือนต่อมาสมาชิกจะหาเงินมาออมตามกำหนด การรับเฉพาะสมาชิกในหมู่บ้านมีส่วนอย่างมากที่ทำให้ระบบการติดตามเป็นไปได้ด้วยดี เนื่องจากเป็นคนที่อยู่ใกล้กัน

แม้ว่าการออมเพียงคนละเล็กน้อยจะทำให้กลุ่มโตช้า แต่ทั้งกรรมการและสมาชิกหลายคนเห็นว่าการค่อยๆ โตเป็นสิ่งที่ดี ค่อยๆ เรียนรู้ไปด้วยกัน กลุ่มมีอิสระที่จะบริหารจัดการโดยกลุ่มเองไม่ต้องผูกพันกับกฎของแหล่งเงินทุนใดเนื่องจากไม่ได้รับทุนจากภายนอก การกำหนดระเบียบของกลุ่มไม่ต้องอิงกับระบบเศรษฐกิจ ระบบธนาคารที่มีความซับซ้อนและมีวิธีคิดคนละระบบกับกลุ่ม ประธานกล่าวถึงประเด็นนี้อย่างชัดเจนว่า “เราต้องพึ่งตัวเอง” ให้ได้ ไม่ว่าแนวความคิดนี้จะ-

เกิดขึ้นจากภายนอก หรือเป็นแนวคิดที่ชาวบ้านบ้านหนองสะโนคิดขึ้นก็ตาม ความต้องการในการเป็นอิสระในการบริหารจัดการเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก

คงกล่าวไม่ได้ว่า กลุ่มใช้ระบบคุณธรรมในการบริหารงานมากกว่าที่จะใช้กฎเหล็ก เนื่องจากยังไม่มีตัวอย่างรูปธรรมที่เห็นได้อย่างชัดเจนในเรื่องนี้ แต่ปรากฏการณ์หนึ่งที่เห็นได้ คือ ความยืดหยุ่นของกรรมการในการจัดการกับปัญหาเรื่องสมาชิกไม่ออกตรงเวลา หรือปัญหาการไม่จ่ายเงินกู้ตามเวลา ซึ่งที่ผ่านมา 3 ปีมีเพียง 2 รายเท่านั้น ระบบบริหารที่กลุ่มสร้างขึ้นคือความโปร่งใสตรวจสอบได้ กลุ่มจะให้สมาชิกและคนภายนอกดูสมุดบัญชีกลุ่มได้ตลอดเวลา การจัดทำบัญชีเป็นระบบที่ไม่ซับซ้อนมีรายรับรายจ่ายที่ชัดเจน ในกลุ่มจะขึ้นกระดานแสดงงบดุลของกลุ่มทุกเดือน ให้เป็นที่รับรู้ และในการพิจารณาเงินกู้ก็ตั้งไว้แน่นอนว่าไม่ให้เกิน 30% ของเงินออม การถกเถียงเรื่องวงเงินกู้จึงไม่มี

4. การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในกลุ่มกรรมการและสมาชิกอย่างต่อเนื่อง

ระเบียบที่กลุ่มวางไว้ว่าจะรับสมัครเพียงปีละ 20 คน ประธานเล่าว่า เป็นกลยุทธ์ที่ทำให้ผู้ที่ต้องการสมัครเป็นสมาชิก มีเวลาที่จะศึกษาติดตามการทำงานของกลุ่มอย่างใกล้ชิด ก่อนที่จะเข้าร่วมกลุ่มและก่อนที่จะเข้ากลุ่มผู้สมัครต้องเข้าใจแนวคิดของกลุ่ม ไม่ใช่เข้ามาเพื่อหวังประโยชน์ทางการกู้ยืมเท่านั้น ผู้ที่จะสมัครจะต้องมาเข้าร่วมประชุมกลุ่ม และในแต่ละปีกรรมการจะจัดการอบรมผู้ที่จะสมัครเป็นสมาชิกให้เข้าใจนโยบายและการทำงานของกลุ่ม ให้ผู้ที่จะสมัครได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และซักถามกรรมการจนเป็นที่เข้าใจก่อน ทั้งให้มีเวลาที่จะพูดคุยซักถามกับสมาชิกคนอื่นๆ ก่อนด้วย

กรรมการเล่าให้ฟังว่า ในช่วงแรกการจัดอบรมสมาชิกเป็นไปอย่างเข้มข้น มีการประชุมสัมมนา 2 วัน เชิญแกนนำจากเครือข่ายอินแปงมาพูดเรื่องการพึ่งตนเอง และเล่าถึงกิจกรรมการพัฒนาอื่นๆ โดยเน้นแนวทางการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง แต่มาในช่วงหลังการอบรมเป็นไปอย่างรวบรัดมากขึ้น มีการประชุมกันเองภายในหมู่บ้านเท่านั้น ประเด็นนี้ได้สอบถามจากสมาชิกพบว่า การไม่ได้เข้าอบรมเรื่องการพัฒนาไม่มีผลต่อการสมัครหรือไม่สมัครเป็นสมาชิกด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ ประการแรก เขาเชื่อว่าสามารถจะเรียนรู้ได้ตลอดการเป็นสมาชิกไม่จำเป็นต้องอบรมก่อนเข้าร่วม และ ประการที่ 2 ผู้ที่เข้าร่วมมีเป้าหมายเรื่องการกู้เงินดอกเบี้ยต่ำและการออมมากกว่าการมองถึงการพัฒนาชุมชน หรือการพัฒนาตนเอง

เมื่อถามถึงความเห็นของสมาชิกต่อการจัดสวัสดิการ สมาชิกรุ่นแรกเล่าว่าเห็นผลดีในการจัดสวัสดิการ (ประเด็นนี้จะกล่าวถึงอีกครั้งในหัวข้อต่อไป) ส่วนสมาชิกใหม่ยังไม่แน่ใจแต่คิดว่าการมีสวัสดิการน่าจะดีกว่าไม่มี และเห็นว่ากรรมการมีความเป็นธรรมคือ แทนที่จะลดเงินปันผลของสมาชิกก็ลดเงินค่าตอบแทนของกรรมการ และจ่ายปันผลให้สมาชิก 70% เหมือนอีกกลุ่มหนึ่ง

ในหมู่บ้าน แต่ลดค่าตอบแทนกรรมการลงเหลือเพียง 10% และเอาเงินอีก 20% ไปตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการ ความเสียสละของกรรมการยิ่งทำให้สมาชิกมีความเชื่อมั่นในกรรมการมากขึ้นว่าทำงานเพื่อส่วนรวมจริงๆ โดยไม่หวังผลตอบแทน

ศูนย์อินแปง ซึ่งเป็นเครือข่ายใหญ่ของกลุ่มองค์กรชุมชนแถบเทือกเขาภูพาน มีส่วนในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชาวบ้าน ทั้งที่เป็นสมาชิกและไม่ได้เป็นสมาชิก การที่ศูนย์ฯ มีผู้ประสานงานที่เอาใจใส่รู้จักสนิทสนมคุ้นเคยกับชาวบ้าน ทำให้สามารถเห็นถึงความต้องการของชาวบ้านได้ง่ายและเร็ว หากชาวบ้านต้องการอบรมความรู้ในเรื่องใด ศูนย์ฯ ก็สามารถเข้าถึงทรัพยากรได้และสามารถตอบสนองชาวบ้านได้ นอกจากนี้การที่กลุ่มอยู่ในเครือข่ายอินแปงซึ่งนับว่าเป็นเครือข่ายใหญ่ที่ประสบความสำเร็จ เป็นที่รู้จักทั้งของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ทำให้ที่บ้านหนองสะโนมีคนมาดูงานหลายกลุ่ม นอกจากสมาชิกจะได้มีโอกาสพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนกับคนอื่น ๆ แล้วสมาชิกยังมีความภูมิใจในกลุ่มของตนเองมากขึ้นด้วย

3. บทบาทและผลกระทบของกองทุนกับการจัดการสุขภาพของชุมชน

เฉลี่ยค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลของชาวบ้านหนองสะโน ปีละ 1,700 บาทต่อครอบครัว เมื่อคำนวณแล้วพบว่าเงินที่เสียไปส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นค่ารักษาพยาบาล เนื่องจากชาวบ้านกว่าครึ่งหนึ่งของหมู่บ้านซื้อบัตรสุขภาพ และไม่ต้องเสียค่ารักษาพยาบาล แต่ค่าใช้จ่ายที่สูง คือ ค่ายา ชาวบ้านที่ไม่ป่วยมากมักจะรอดูอาการ และหาหาทานเอง จนกว่าจะรู้สึกว่าการไม่ทุเลาลงจึงจะไปหาหมอ กว่าจะตัดสินใจไปหาหมอผู้ป่วยก็มีการอาการหนักแล้ว การเดินทางโดยรถโดยสารประจำหมู่บ้านจึงไม่ใช่ทางเลือกที่ญาติผู้ป่วยจะใช้ ส่วนใหญ่จะเหมารถไปที่โรงพยาบาลอำเภอ หรือไปที่จังหวัด ค่าเหมารถครั้งละ 300 – 500 บาท นอกจากค่ายาที่จะต้องเสียแล้วยังมีค่าอาหารสำหรับญาติที่ไปด้วย และผู้ที่ชาวบ้านเชื่อว่ารู้เรื่องโรงพยาบาลดีที่จะติดตามไปด้วยอีกจำนวนหนึ่ง ค่าใช้จ่ายเหล่านี้เป็นเงินจำนวนมาก ที่ชาวบ้านไม่สามารถไปหาจากที่ไหนได้นอกจากหยิบยืมในหมู่บ้านนี้เอง หรือยืมกลุ่มออมทรัพย์

ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมไปหาหมอที่คลินิกมากกว่าไปที่โรงพยาบาล เนื่องจากเห็นว่าการไปรักษาที่คลินิกไม่ต้องรอนาน และมีความเชื่อว่าจะได้ยาที่แรงกว่า แม้ว่าชาวบ้านจะมีบัตรสุขภาพหรือบัตรสงเคราะห์ใดๆ ก็ไม่สามารถจะนำไปใช้กับสถานบริการที่ไม่ได้เป็นของรัฐ ดังนั้นในหลายกรณีการมีบัตรสุขภาพ หรือบัตรสงเคราะห์ก็ไม่ได้ช่วยลดรายจ่ายเรื่องค่ารักษาพยาบาลของชาวบ้าน

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนบ้านหนองสะโน เริ่มจัดสวัสดิการชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 หลังจากตั้งกลุ่มออมทรัพย์ได้ 2 ปี ดังได้กล่าวแล้วว่าในช่วงเริ่มแรกที่จัดสวัสดิการมีสมาชิก

ไม่พอใจและลาออกไป 20 คน เนื่องจากเห็นว่าควรแบ่งเงินกำไรให้กับสมาชิก มากกว่าที่จะนำไปจัดเป็นกองทุนสวัสดิการ แต่ต่อมาก็ขอกลับเข้ามาเป็นสมาชิกอีก

ในปี พ.ศ. 2541 กลุ่มกำหนดการจ่ายเงินช่วยเหลือดังนี้คือ

ในกรณีนอนโรงพยาบาล จ่าย 300 บาท/ครั้ง (ไม่ว่าจะนอนกี่คืน)

ในกรณีเสียชีวิต จ่าย 500 บาท

(และมีการเก็บเงินจากสมาชิกเป็นค่าช่วยงานศพอีกต่างหาก)

สาเหตุที่กลุ่มช่วยเหลือกรณีผู้ที่เป็นนอนโรงพยาบาลนั้น เนื่องจากกลุ่มเห็นว่าค่าใช้จ่ายที่จะต้องไปนอนโรงพยาบาลคืนละ 70 บาท ซึ่งก็สูงมากนัก และในบางกรณีผู้ป่วยบางรายได้รับการยกเว้นค่ารักษา อาจเนื่องจากมีบัตรสุขภาพ หรือบัตรสงเคราะห์ประเภทอื่นอยู่แล้ว แต่เมื่อผู้ป่วยจะต้องนอนโรงพยาบาลจะมีญาติไปเฝ้า ผู้ที่เฝ้าไข้จะเสียค่าใช้จ่ายมาก ทั้งค่ารถ และค่าอาหาร กลุ่มจึงเห็นว่าควรช่วยค่าใช้จ่ายเหล่านี้

ส่วนการช่วยเหลือเงินสมทบกรณีเสียชีวิตนั้น เป็นสิ่งที่เพิ่มเติมจากการระดมเงินที่ชาวบ้านทำกันอยู่แล้วในรูปของกลุ่มฌาปนกิจ เนื่องจากกลุ่มเห็นว่าสมาชิกที่เสียชีวิตไม่สามารถช่วยครอบครัวในการหารายได้ และครอบครัวยังต้องเสียเงินค่าทำศพอีกเป็นจำนวนมาก จึงคิดจะช่วยเหลือ

ในปี พ.ศ. 2542 กลุ่มจ่ายค่าช่วยเหลือกรณีนอนโรงพยาบาลไป 6 ราย รวมเป็นเงิน 1,800 บาท ช่วยเงินสมทบกรณีเสียชีวิต 23 ราย เป็นเงิน 11,500 บาท เงินกองทุนสวัสดิการที่กันไว้ 18,000 บาท จึงยังมีเหลือ 4,700 บาท และได้นำเงินนี้มาสมทบเป็นกองทุนสวัสดิการในปีต่อมา

ปี พ.ศ. 2543 นี้ กลุ่มลงความเห็นว่าจะให้เพิ่มสวัสดิการ ดังนี้

ในกรณีนอนโรงพยาบาล จ่าย 500 บาท/ครั้ง (ไม่ว่าจะนอนกี่คืน)

ในกรณีเสียชีวิต จ่าย 1,000 บาท

ปัจจุบันกลุ่มมีกองทุนสวัสดิการ 50,000 บาท

กรรมการกลุ่มกล่าวว่า จะเพิ่มค่ารักษาพยาบาลและเงินสมทบกรณีเสียชีวิตทุกปี โดยมีเป้าหมายว่า หากกลุ่มมีเงินทุนหมุนเวียนมากพอ จะสามารถจ่ายค่ารักษาพยาบาลในกรณีที่ป่วยแต่ไม่ได้ไปนอนโรงพยาบาลได้ด้วย สาเหตุที่กลุ่มเพิ่มเงินสมทบกรณีเสียชีวิตในสัดส่วนที่สูงกว่าค่ารักษาพยาบาล เนื่องจากกลุ่มเห็นว่า ในกรณีการรักษาพยาบาลที่ผู้ป่วยจะต้องนอนโรงพยาบาลส่วนใหญ่จะไปที่โรงพยาบาลของรัฐซึ่งค่าใช้จ่ายไม่สูงมาก แต่กรณีเสียชีวิตคนในครอบครัวจะต้องประสบปัญหามาก ทั้งยังจะต้องหาเงินมาใช้หนี้ที่สมาชิกยืมจากกลุ่มไปด้วย จึงเห็นว่าควรเพิ่มเงินช่วยเหลือในส่วนนี้ให้มากขึ้น เพื่อให้ครอบครัวสามารถนำเงินมาชำระหนี้ที่ค้างไว้กับกลุ่มได้

ในการศึกษาภาคสนามได้มีการสัมภาษณ์กลุ่ม 6 ครั้ง และเน้นเรื่องทางเลือกในการจัดสวัสดิการชุมชนถึง 4 ครั้ง กับกลุ่มคนที่หลากหลายทั้งที่เป็นกรรมการกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม ผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิก และกลุ่มคนจน พบว่าทางเลือกของชาวบ้านมีดังนี้ คือ

1) กรรมการและสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนเห็นว่า หากกลุ่มมีเงินมีมากพอ (ในที่ประชุมพูดถึงเงินในกองทุนสวัสดิการตั้งแต่ 100,000 - 1 ล้านบาท) จะจัดให้มีสวัสดิการดังนี้

ก. สงเคราะห์คนชราที่ไม่สามารถหาเลี้ยงตัวเองได้ เดือนละ 100 บาท แต่ยังมีข้อถกเถียงกันว่าควรจะให้ตลอดหรือให้มีการหมุนเวียนกัน เนื่องจากมีการคัดค้านว่า นับวันจำนวนคนแก่จะเพิ่มมากขึ้นจนกลุ่มอาจจะรับไม่ไหว บ้างก็ว่าให้สวัสดิการเฉพาะผู้ที่เคยเป็นสมาชิกกลุ่มเท่านั้น บ้างก็ว่าจ่ายเฉพาะ พ่อ - แม่ ของสมาชิกเท่านั้น

ข. จ่ายตามใบเสร็จค่ารักษาโดยจ่ายเป็น % ของค่ารักษา ไม่จำกัดว่าจะไปรักษาที่สถานพยาบาลของรัฐหรือเอกชน ส่วนจะจ่ายกี่ % ยังไม่ได้ตกลงกัน ที่ประชุมกลุ่มเพียงเสนอความคิดเห็นเท่านั้น

2) ในกรณีที่กลุ่มจะได้รับเงินสมทบจากภายนอกเพื่อให้มาจัดสวัสดิการชุมชน กลุ่มกรรมการและสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เห็นว่า ควรให้กลุ่มออมทรัพย์เป็นผู้บริหารเงินนี้ เนื่องจากเห็นว่ากลุ่มมีประสบการณ์ในการบริหารจัดการเป็นที่ประจักษ์แก่ชาวบ้านแล้ว ทั้งยังมีแนวคิดริเริ่มในการจัดสวัสดิการชุมชนอีกด้วย และเพื่อให้กองทุนสวัสดิการไม่สูญไป กลุ่มมีข้อเสนอว่าหากมีกองทุนขนาดใหญ่มากกลุ่มก็จะนำเฉพาะดอกผลมาใช้ หากมีกองทุนไม่มากนักจะต้องหาวิธีทำให้กองทุนนั้นงอกเงยขึ้นมาให้ได้ เช่น อาจเอาบางส่วนมาลงทุน หรือเอามาปล่อยกู้ซึ่งจะต้องคิดกันให้รอบคอบอีกครั้ง

นอกจากนี้ประเด็นที่กลุ่มพูดคุยกัน คือ การหาวิธีการที่รัดกุมในการตรวจสอบค่าใช้จ่ายตามใบเสร็จว่าได้มีการจ่ายจริง อย่างไรก็ตามชาวบ้านไม่ได้มีความวิตกเรื่องการใช้เงินสวัสดิการไปอย่างฟุ่มเฟือยโดยไม่มีความจำเป็นเช่นในกรณีการประกันสุขภาพกับบริษัทเอกชน และเมื่อถึงสิ้นปีผู้เอาประกันจะต้องพยายามหาวิธีการใช้สวัสดิการ ด้วยเกรงว่าเงินที่ลงไปครั้งแรกจะไม่คุ้มค่าจึงเกิดกรณีการใช้เงินสวัสดิการอย่างฟุ่มเฟือย ชาวบ้านกล่าวว่ากรณีดังกล่าวไม่น่าจะเกิดขึ้นเนื่องจาก ประการแรก ชาวบ้านที่ไม่ป่วยก็ไม่ต้องไปโรงพยาบาล หรือไม่หาหมอ ประการที่สอง เนื่องจากคนในหมู่บ้านรู้จักกันดี หากบ้านไหนมีคนป่วยและต้องไปรักษาพยาบาล ก็จะเป็นที่รู้กัน การหลอกลวงจึงไม่น่าจะเกิดขึ้น หรือหากเกิดขึ้นก็สามารถตรวจสอบได้โดยง่าย

ส่วนกลุ่มผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มคณะกรรมการชุมชนเห็นว่าควรให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแล เนื่องจากจะได้จัดสวัสดิการได้ทั่วถึงกับชาวบ้านทุกคน ไม่เฉพาะกับสมาชิก

กลุ่มเท่านั้น อย่างไรก็ตามความคิดเรื่องการให้คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้จัดการกองทุนสวัสดิการนี้ ผู้ที่ไม่เห็นด้วยให้ความเห็นว่า กรรมการหมู่บ้านไม่เคยมีประสบการณ์ในการจัดการเงิน เกรงว่าจะไม่สามารถดูแลได้ บางส่วนเห็นว่าอาจตั้งเป็นคณะทำงานขึ้นมา 1 ชุด เพื่อให้บริหารเงิน ทุนนี้โดยเฉพาะ

ส่วนจำนวนเงินที่คิดว่าเพียงพอในการจัดสวัสดิการชุมชนนั้น ยังไม่มีกลุ่มใดประมาณได้ ว่าควรจะเป็นเท่าใด แต่ได้เสนอแนวทางไว้ว่าให้มีการศึกษาว่าในแต่ละปีชาวบ้านจ่ายเงินค่ารักษาพยาบาลไปเป็นเงินเท่าใด ทั้งนี้ให้รวมค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการรักษาพยาบาลด้วย เช่น ค่ารถ ค่าอาหาร ของผู้ติดตาม เป็นต้น

ในการสัมภาษณ์กลุ่มได้ทดลองเสนอข้อเสนอมให้ อสม.เป็นผู้ดูแลกองทุนสวัสดิการ แต่ข้อเสนอนี้ไม่เป็นที่ยอมรับของกลุ่มใดเลย เนื่องจากต่างก็เห็นว่า อสม. เคยชินที่จะทำงานตามคำสั่งของกระทรวง ไม่มีความคิดริเริ่ม และไม่มีความคิดเรื่องการบริหารจัดการ แม้แต่กองทุนเล็กๆ เช่น กองทุนยา ยังไม่สามารถทำได้สำเร็จ

3) ประเด็นที่ชาวบ้านไม่เห็นว่าการเสนอเป็นทางเลือกในการจัดสวัสดิการสุขภาพ คือ

ก. การระดมทุนเพื่อเข้าร่วมหุ้นในโรงพยาบาลระดับอำเภอ เนื่องจากชาวบ้านเห็นว่าต้องใช้เงินจำนวนมาก และเกรงว่าจะสู้ค่าใช้จ่ายไม่ได้ และชาวบ้านยังมองไม่เห็นทางที่จะเข้าไปควบคุมงานที่ตนเองไม่มีความรู้ เช่น เรื่องการรักษาพยาบาล และเครื่องมือทางการแพทย์ที่มีราคาแพง กรณีโรงพยาบาลบ้านแพ้วเป็นตัวอย่างที่ดี แต่ชาวบ้านหนองสะโนมองว่ายังเป็นเรื่องที่ไกลตัว

แม้ว่าการเข้าหุ้นโรงพยาบาลจะเป็นเรื่องที่ดูเหมือนไกลตัว แต่ชาวบ้านหนองสะโนร่วมกับศูนย์อินแปงได้ทดลองร่วมกับโรงพยาบาลจังหวัดสกลนคร ที่จะให้มีหมอพื้นบ้าน มีการนัดพบสมุนไพรในโรงพยาบาลสัปดาห์ละ 1 ครั้ง คือ ทุกวันอังคาร เพื่อให้เป็นทางเลือกแก่ผู้ป่วย ปัจจุบันในหมู่บ้านหนองสะโนมีหมอพื้นบ้านเข้าร่วมโครงการนี้ และขายยาให้กับโรงพยาบาลด้วย ในทุกวันอังคารจะมีหมอพื้นบ้านไปประจำ 3 - 7 คน นวดแต่ละครั้งคนนวดจะได้เงิน 50 บาท พ่อเลี้ยงนำยาไปขายเดือนละ 100 ถัง โรงพยาบาลรับซื้อในราคาถุงละ 15 บาท และนำไปขายต่อถุงละ 30 บาท ยาส่วนใหญ่ที่เอาไปขายคือ ยากระเพาะ ริดสีดวง ยาแก้ปวด เป็นต้น อย่างไรก็ตามกิจกรรมนี้ยังคงเป็นกิจกรรมส่วนตัวระหว่างหมอพื้นบ้านและโรงพยาบาล ยังไม่มีการทำเป็นกลุ่มแต่อย่างใด

ข. การจ้างหมอเข้ามารักษาในชุมชนในเวลาที่ไม่แน่นอน เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ชาวบ้านไม่เห็นด้วย เนื่องจากเห็นว่าสถานียอนามัยก็อยู่ไม่ห่างจากหมู่บ้านมากนัก และเห็นว่าการที่หมอมารักษานอกสถานที่คงจะไม่มีเครื่องมือมากพอที่จะตรวจและรักษาได้ นอกจากนี้ชาวบ้านยังบอกว่า “กลัวว่าตอนหมอมานจะไม่ป่วย พอหมอลงไปก็ป่วย การเจ็บป่วยไม่ได้เลือกเวลา”

4. บทบาทของกองทุน : กลยุทธ์และทางเลือกในการพัฒนา

กลุ่ม / องค์การชุมชน ถูกตั้งเป้าหมายโดยหน่วยงานพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชนให้เป็นทั้งเครื่องมือและเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนไปสู่ “การพึ่งตนเอง” คำถามคือ ความเป็นไปได้เพียงใดที่กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน บ้านหนองสะโน จ.สกลนคร ซึ่งเป็นกรณีศึกษานี้จะเป็นทางเลือกในการพัฒนา บทบาทที่สำคัญของกองทุนที่มีต่อการพัฒนาชุมชนยังไม่มีโดยตรง แต่การที่มีชาวบ้านจำนวนมากต้องการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม ในแต่ละปีมากกว่า 20 คน ตามที่กลุ่มกำหนดจำนวนรับเข้า แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมั่นที่ชาวบ้านมีต่อกลุ่ม การที่มีกลุ่มต่างๆ หลายกลุ่มในหมู่บ้านมาเรียนรู้เรื่องแนวทางการทำงาน และการบริหารจัดการกลุ่มกับกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนนี้ ก็แสดงให้เห็นถึงการที่กลุ่มนี้ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านเช่นกัน

4.1 กองทุนชุมชนกับการเรียนรู้การพัฒนาทักษะและประสบการณ์ในการบริหารจัดการ

ทักษะการบริหารเงิน เป็นทักษะใหม่ที่กรรมการต้องเรียนรู้ การเข้ารับการอบรมที่จัดโดยหน่วยงานราชการ (สปก.) ในปี พ.ศ. 2539 ก่อนที่จะตั้งกลุ่ม ประธานกลุ่มปัจจุบันได้รับเลือกให้ไปอบรมเรื่องการบัญชีที่กรุงเทพฯ ทำให้มีความมั่นใจว่าจะสามารถดำเนินการบริหารกลุ่มได้ หลังจากนั้นได้เข้าร่วมกับเครือข่ายอินแปงและมีโอกาสเรียนรู้จากการดูงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มอื่นๆ ที่มีประสบการณ์ในการจัดการเรื่องกองทุนมาก่อน ก็ยิ่งเพิ่มความมั่นใจให้กับแกนนำของกลุ่มมากขึ้น การเรียนรู้เรื่องทักษะอย่างเดียวยังไม่เพียงพอที่จะทำให้กลุ่มดำเนินไปได้ความรู้ที่สำคัญอีกชุดหนึ่งคือ ความรู้เรื่องการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน วิเคราะห์ปัญหาชุมชน และแนวทางการพัฒนาความรู้เหล่านี้มีแหล่งที่สำคัญ คือ เครือข่ายอินแปง ทักษะการบริหารและแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ได้เรียนรู้จากภายนอกถูกนำมาใช้อย่างสอดคล้องกับวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ในชุมชนที่มีอยู่ กล่าวคือ กลุ่มกำหนดรับสมาชิกเฉพาะผู้ที่อยู่ในหมู่บ้านหนองสะโนเท่านั้น เนื่องจากเห็นว่าเป็นคนที่รู้จักกัน เข้าใจปัญหาของกันและกันมากกว่า และยังสามารถใช้ความสัมพันธ์นั้นสร้างความเชื่อถือและการควบคุมตนเองได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนทดลองวางกฎระเบียบเรื่อง จำนวนการรับสมาชิกในแต่ละปีไว้ที่ 20 คน และให้มีการอบรมทำความเข้าใจกับผู้สมัครเป็นสมาชิกก่อนที่จะรับเข้า ในปีแรกที่กำหนดระเบียบนี้ คือ ปี พ.ศ. 2540 ผลปรากฏว่ามีผู้มาสมัครมากกว่า 20 คน การอบรมทำที่ศูนย์อินแปงซึ่งมีที่ทำการอยู่ที่บ้านบัว ต.กุดบาก อ.กุดบาก ใช้เวลาในการอบรมถึง 2 วัน เนื้อหาที่อบรมคือ แนวคิดเรื่องการทำงานเป็นกลุ่ม การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การรักษาสีงแวดล้อม และการพึ่งตนเองของชุมชน กรรมการเห็นว่าการที่ให้สมาชิกเข้าอบรมเป็นการดี ไม่เฉพาะแต่กับการดำเนินการกลุ่มเท่านั้นแต่ยังจะมีผลดีต่อการพัฒนาชุมชนโดยรวมด้วย หากชาวบ้านเข้าใจในแนวทางการพัฒนาที่เหมือนกัน ในปี พ.ศ. 2541 และ 2542 กรรมการจัดการอบรมเองและเน้นเรื่อง

กฎระเบียบของกลุ่ม ในการอบรมได้อธิบายถึงแนวคิดเรื่องการจัดสวัสดิการให้สมาชิกเข้าใจด้วย จะเห็นได้ว่ากรรมการกลุ่มใช้วิธีการทดลองปฏิบัติก่อน แล้วจากนั้นก็จะมีผลการประเมินผล ทบทวน สิ่งที่ทำไป และมีการปรับเปลี่ยนวิธีการเพื่อให้เหมาะสม

ในการจัดการกับความขัดแย้งภายใน เช่น การที่สมาชิกขอเพิ่มวงเงินกู้ การไม่ส่งเงินออม ตามกำหนด การตัดสินใจรับความช่วยเหลือจากภายนอก การเลือกตัวแทนกลุ่มไปสัมมนา อบรม และดูงาน เป็นต้น ที่ผ่านมายังไม่มีปัญหาที่รุนแรง กรรมการจะใช้วิธีการไปพูดคุยนอกที่ประชุม เพื่อชี้แจงให้เข้าใจขั้นหนึ่งก่อนที่จะนำเรื่องที่เป็นประเด็นคาใจมาพูดในที่ประชุม เพื่อจะตกลงกัน อย่างเป็นทางการอีกครั้ง กรรมการเล่าว่าวิธีการเช่นนี้ได้มาจากประสบการณ์การจัดการความขัดแย้งแบบที่ใช้การประชุมเป็นเวทีพูดคุย ผลปรากฏว่าต้องใช้เวลามาก และต่างฝ่ายต่างไม่ยอมกัน ด้วยเกรงว่าจะ “เสียหน้า” เรื่องที่ไม่น่าจะเป็นปัญหาจึงเป็นปัญหาที่ยืดเยื้อ กรรมการได้ทดลองใช้วิธีการแก้ปัญหาที่ชาวบ้านใช้ คือการส่งผู้ที่เป็นที่เชื่อถือไปพูดคุยกันที่บ้าน ใช้เวลาอธิบายทำความเข้าใจอย่างช้าๆ เมื่อเห็นว่าตกลงประนีประนอมกันได้จึงนำเรื่องเสนอในที่ประชุมต่อไป

4.2 กองทุนชุมชนกับการส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่ม และการส่งเสริมการระดมทรัพยากรทั้งในและนอกชุมชน

เนื่องจากกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนซึ่งเป็นเครือข่ายของ อินแปง เป็นที่รู้จักของหน่วยงานพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชน ทำให้โครงการต่างๆ ที่จะมาที่บ้านหนองสะโน่มักจะมาเริ่มที่แกนนำกลุ่มก่อนคณะกรรมการหมู่บ้าน แกนนำกลุ่มจึงทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์จัดประชุมชี้แจง และสร้างเวทีให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในกลุ่มชาวบ้าน จากการศึกษาพบว่าการจัดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนนี้เป็นประสบการณ์ที่ชาวบ้านเรียนรู้ใหม่ จากเดิมการประชุมของผู้ใหญ่บ้านจะเป็นลักษณะการบอกข่าว หรือการสั่งงานมากกว่าการระดมความคิดเห็น เทคนิคการพูดโน้มน้าวให้คนกล้าแสดงความคิดเห็น การจับประเด็นที่เป็นข้อโต้แย้งขึ้นมาให้ชัดเจน และตั้งเป็นประเด็นให้ชาวบ้านตัดสินใจ เป็นเทคนิคที่ต้องเรียนรู้ แกนนำของหมู่บ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งประธานกลุ่มมีความสามารถในเรื่องนี้ และได้เล่าให้ฟังว่า “ใหม่ๆ ก็ยากเหมือนกันเพราะคนแย้งกันพูดไม่ฟังกัน ต่อมาค่อยๆ หาวิธี ลองไปหลายๆ ทาง”

กิจกรรมที่กลุ่มออมทรัพย์ใช้เป็นเครื่องมือในการทำกิจกรรมรวมกัน จะแตกต่างไปจากการ “พัฒนาหมู่บ้าน” แบบเดิม ซึ่งหมายถึงการร่วมกันทำความสะอาด กลุ่มออมทรัพย์ใช้การระดมเงินออมเป็นรูปธรรมของการร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน เป็นการระดมทรัพยากรในชุมชนเพื่อช่วยเหลือกันเอง รูปแบบการทำงานเป็นกลุ่มในลักษณะนี้มีเป้าหมายทั้งการสะสมเงิน และการสะสมความเชื่อมั่นว่าชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาของตนเองได้ในระดับหนึ่งด้วย การร่วมกันในลักษณะนี้จะมีผลดีต่อการพัฒนาชุมชนต่อไป

4.3 กองทุนชุมชนกับบทบาทในการประสานงานกับโครงการของภาครัฐและเอกชน

บทบาทของกลุ่มในการประสานทรัพยากรที่เป็นเงิน และวัสดุสิ่งของจากภายนอกเพื่อการพัฒนาชุมชนโดยรวมยังไม่เห็นโดยตรง แต่ดังได้กล่าวแล้วว่ากลุ่มมีศักยภาพที่จะเป็นตัวแทนของชุมชนในการประสานงานกับภายนอก เมื่อกลุ่มได้รับการยอมรับมากขึ้น ปัจจุบันแกนนำของกลุ่มหลายคนได้เข้าไปเป็นกรรมการหมู่บ้าน เป็นสมาชิก อบต. ซึ่งจะมีบทบาทสำคัญในการนำเอาทรัพยากรต่างๆ จากภายนอกมาพัฒนาชุมชน

ส่วนที่ 3

ความเป็นไปได้ของกลุ่มออมทรัพย์ในการจัดการเรื่องสวัสดิการสุขภาพ สรุปเปรียบเทียบ กรณีศึกษาภาคอีสาน

กลุ่มในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มออมทรัพย์ ถูกตั้งความหวังให้เป็นองค์กรที่จะแก้ปัญหาให้กับชุมชน ให้ชุมชนสามารถพึ่งตัวเองได้ ความเข้มแข็งของกลุ่มจึงเป็นทั้งเป้าหมายและเครื่องมือที่จะนำไปสู่ “ชุมชนเข้มแข็ง” และ/หรือ “ชุมชนพึ่งตนเอง” ในทุกมิติ อาทิ มิติด้านเศรษฐกิจ - การผลิต การเมือง - การปกครอง และสังคม - วัฒนธรรม การใช้กลุ่ม/องค์กรชุมชนเป็นทั้งเป้าหมาย และเครื่องมือในการแก้ปัญหาของชุมชนนี้เอง ก่อให้เกิดคำถามต่อแนวทางการพัฒนาว่า ทำอย่างไรจึงจะให้กลุ่มมีความเข้มแข็งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตัวเองได้ หรืออะไรคือเครื่องชี้วัดความเข้มแข็งของกลุ่มและของชุมชน แต่เราไม่ได้ตั้งคำถามว่า เหตุใดชุมชนจึงต้องพึ่งตนเอง

หากถามว่าเหตุใดชุมชนจึงต้องพึ่งตนเอง คำตอบจะเป็นคำตอบเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคมากกว่าคำตอบเชิงการบริหารจัดการขององค์กรชุมชน คำตอบเชิงโครงสร้างนี้อาจมีได้ 2 ประการคือ 1) ชุมชนต้องพึ่งตนเองเนื่องจากชุมชนพึ่งรัฐไม่ได้ และ/หรือ รัฐไม่ให้ชุมชนพึ่ง คำถามต่อไปคือ เหตุใดชุมชนจึงพึ่งรัฐไม่ได้ และ/หรือ เหตุใดรัฐจึงไม่ให้ชุมชนพึ่ง คำถามและตอบเช่นนี้เปลี่ยน “จำเลย” จากองค์กรชุมชน และชุมชน มาเป็นโครงสร้างทางอำนาจและทุน และนโยบายของรัฐแทน คำตอบประการที่ 2) ชุมชนต้องหันกลับมาพึ่งตนเอง เนื่องจากครั้งหนึ่งนานมาแล้วชุมชนเคยพึ่งตัวเองได้ และอยู่กันอย่างมีความสุขตามควรแก่สภาพ แต่ปัจจุบันชุมชนสูญเสียความสามารถในการทำเช่นนั้นไป คำถามต่อไปคือ เหตุใดชุมชนจึงสูญเสียความสามารถในการพึ่งตนเอง คำตอบคือ เนื่องจากการรุกเข้าไปในชนบทของระบบเศรษฐกิจ - การเงินแบบทุนนิยมผูกขาด การครอบงำทางอำนาจ และการครอบงำทางวัฒนธรรม คำถามและคำตอบเช่นนี้เปลี่ยน “จำเลย” จากองค์กรชุมชน และชุมชน มาเป็น ระบบเศรษฐกิจและการครอบงำแทน

จะเห็นได้ว่าคำถามที่ว่า “เหตุใดชุมชนจึงต้องพึ่งตนเอง (ในด้านสุขภาพอนามัย) ?” และ “จำเป็นอย่างไที่ชุมชนต้องพึ่งตัวเอง (ในด้านสุขภาพอนามัย) ?” ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญจากคำถามที่ว่า “ทำอย่างไรจึงจะให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ (ในด้านสุขภาพอนามัย) ?” การศึกษาความเป็นไปได้ของกลุ่มออมทรัพย์ในการจัดการสวัสดิการสุขภาพของชุมชนนี้ ไม่ได้เน้นที่การหาเครื่องชี้วัดความเข้มแข็งของกลุ่ม ไม่ได้นำเสนอว่าชุมชนและองค์กรชุมชนเป็นคำตอบของการแก้ปัญหาชุมชน แต่เป็นการศึกษาว่ามีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด ที่กลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนจะเข้ามามีบทบาทในการจัดสวัสดิการสุขภาพ ภายใต้เงื่อนไขของการจัดการระบบสาธารณสุขที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เงื่อนไขของ รัฐ ทุน และการครอบงำทางวัฒนธรรม การศึกษานี้เน้นวิเคราะห์

ประสบการณ์และกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม / องค์การชุมชน ตลอดจนประมวลความเห็นของชาวบ้านต่อทางเลือกเรื่องการจัดสวัสดิการสุขภาพ

จากการศึกษากลุ่มออมทรัพย์ 2 กลุ่มในอีสาน คือ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน หมู่บ้านหนองสะโน ต.นาม่อง อ.กุดบาก จ.สกลนคร และกลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้านขามป้อม ต.ชีเหล็ก อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด มีข้อสังเกต 2 ประการ คือ 1) ชาวบ้านทั้ง 2 พื้นที่ให้ความสำคัญกับการมีเงินกู้ดอกเบี่ยต่ำมากกว่าสวัสดิการ หากกลุ่มมีกำไรมากขึ้นก็ต้องการให้ปรับลดดอกเบี้ย ปรับลดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ และปรับเพิ่มระยะเวลาการชำระเงินกู้ มากกว่าการจัดสวัสดิการ และหากจะจัดสวัสดิการ ก็จะทำให้ให้ความสำคัญกับสวัสดิการค่าเล่าเรียนของบุตรหลาน มากกว่าสวัสดิการในการรักษาพยาบาล และ 2) ค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลของชาวบ้านมีเพิ่มขึ้นทุกปี แต่ก็ยังเป็นค่าใช้จ่ายที่น้อยเมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายอื่นๆ จากการศึกษาพบว่าค่าใช้จ่ายในการดูแลคนป่วยเป็นค่าใช้จ่ายที่สูงกว่าค่ารักษา และค่าใช้จ่ายเหล่านี้ชาวบ้านไม่สามารถจะเรียกร้องจากที่ไหนได้ ไม่ว่าจะเป็นการสงเคราะห์ในรูปแบบใดก็ตาม

ข้อสังเกตประการที่ 1 เรื่องการที่ชาวบ้านแสดงความต้องการเงินกู้ดอกเบี่ยต่ำมากกว่าสิ่งอื่น เป็นข้อค้นพบของงานศึกษาเรื่องความต้องการของคนจนส่วนใหญ่ สาเหตุที่ชาวบ้านมีความรู้สึกว่าการเงินกู้ต่ำจะมาจาก 1) การที่ชาวบ้านถูกทำให้เข้าใจว่า ปัญหาความยากจน คือการขาดเงิน ขาดทุนในการผลิตเพื่อขาย และนำเงินที่ได้จากการขายผลผลิตมาลงทุน และใช้จ่ายในครัวเรือน อีกทั้งรัฐบาลก็ส่งเสริมให้ชาวบ้านกู้เงินผ่านสถาบันการเงิน และผ่านโครงการเงินกู้ของรัฐบาลในรูปแบบ ในกรณีนี้ชาวบ้านจะกู้เงินจำนวนมากเพื่อการลงทุนในการผลิต 2) การที่ชาวบ้านขาดเงินจริงๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงินที่จะใช้จ่ายประจำวันที่สำคัญคือค่าอาหาร เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม ทำให้ชาวบ้านในหลายพื้นที่ไม่สามารถหาอาหารได้ในท้องถิ่น และต้องจ่ายเงินซื้ออาหาร การจ่ายเงินซื้ออาหารนี้มีที่มาอีกประการหนึ่ง คือ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการบริโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริโภคของเด็กในวัยเรียนที่ต้องการค่าขนมวันละ 5 – 10 บาทเป็นอย่างน้อย ค่าใช้จ่ายอีกอย่างหนึ่งคือ ค่าเดินทางไปทำงานทำ หรือไปเยี่ยมลูกหลานที่ไปทำงานต่างถิ่น นอกจากนี้ยังมีค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลและการดูแลผู้ป่วย ในกรณีนี้ชาวบ้านจะกู้เงินจำนวนไม่มากนักและจะกู้จากกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้าน หรือญาติ มากกว่าจะกู้กับสถาบันการเงิน เนื่องจากความเร่งด่วนและเห็นว่าวงเงินกู้ไม่มาก คือ ประมาณครั้งละ 1,000 – 2,000 บาท ซึ่งจะเป็นการยุ่งยากและเสียเวลาหากไปกู้กับสถาบันการเงิน 3) การมองไม่เห็นทางเลือกอื่น การที่ชาวบ้านตอบว่าความต้องการอันดับแรกคือ เงินกู้ อาจเนื่องมาจากชาวบ้านไม่เห็น

ว่ามีทางเลือกอื่นในการลดปัญหาความยากจน เช่น การหันมาทำการผลิตขนาดเล็กเพื่อเลี้ยงตัวเอง ทำธุรกิจขนาดเล็กที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชน หรือการจัดสวัสดิการในชุมชน เป็นต้น ชาวบ้านจะเสนอทางเลือกที่ตนเองคุ้นเคยเท่านั้น ชาวบ้านบ้านหนองสะโนซึ่งอยู่ในเครือข่ายอินแปงมีข้อได้เปรียบ เนื่องจากเครือข่ายอินแปงเป็นเครือข่ายที่เน้นเรื่องการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน และมีการรณรงค์การปลูกและใช้ยาสมุนไพร กลุ่มออมทรัพย์บ้านหนองสะโนได้รับอิทธิพลทางความคิดจากเครือข่าย ประกอบกับได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับกลุ่มออมทรัพย์ที่มีกิจกรรมสวัสดิการชุมชนมาก่อน ทำให้เกิดแนวคิดที่จะทดลองจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกในกลุ่ม ซึ่งกลุ่มก็ต้องใช้เวลากว่า 1 ปี ที่จะทำให้ชาวบ้านยอมรับว่าการจัดสวัสดิการชุมชน เป็นผลดีไม่น้อยไปกว่าการเพิ่มเงินกู้ ส่วนกลุ่มออมทรัพย์บ้านขามป้อม จ.ร้อยเอ็ด มีประสบการณ์ไม่ดีเรื่องการจัดสวัสดิการร่วมกับเครือข่ายพรรณไม้เมื่อปี พ.ศ. 2539 - 2540 จึงไม่ต้องที่จะจัดอีก ประกอบกับเงินหมุนเวียนของกลุ่มมีเพียง 45,000 บาท สมาชิกเห็นว่ายังเป็นเงินจำนวนน้อยเกินกว่าที่จะนำไปจัดสวัสดิการ ในกรณีนี้การจัดสวัสดิการจึงไม่เป็นทางเลือกของกลุ่ม

ข้อสังเกตประการที่ 2 เรื่องค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลที่ไม่สูง เมื่อเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายอื่นๆ ของชาวบ้าน กล่าวคือ ค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลของชาวบ้านเฉลี่ยครัวเรือนละ 1,000 - 2,000 บาทต่อปี ในขณะที่ค่าใช้จ่ายเพื่อการชำระหนี้สูงถึง 10,000 - 20,000 บาทต่อปี แม้ว่าค่ารักษาพยาบาลจะเป็นค่าใช้จ่ายที่ไม่มากนักแต่ค่าใช้จ่ายประเภทนี้ก็เพิ่มขึ้นทุกปี เนื่องจากสาเหตุหลายประการคือ การใช้ยาเกินความจำเป็น, การที่ชาวบ้านมีสภาวะสุขภาพที่แย่ลง และมีความเสี่ยงต่อโรคมากขึ้น, และการที่ชาวบ้านถูกทำให้เปลี่ยนความเชื่อเรื่องการรักษาสุขภาพจากการดูแลสุขภาพโดยองค์รวม มาเป็นการมองเรื่องสุขภาพแบบแยกส่วน และหันมาพึ่งหมอและยาแผนปัจจุบันมากขึ้น

แม้ว่าค่ารักษาพยาบาลจะเป็นค่าใช้จ่ายที่ไม่สูง เมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายในเรื่องอื่นๆ ของชาวบ้าน แต่ในค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลนี้ ค่ารักษา (ค่าหมอ - ค่ายา) ก็ไม่สูงเท่าค่าดูแลผู้ป่วย (ค่าเดินทางไปหาหมอ ค่าอาหาร สำหรับผู้ป่วยและผู้ดูแล) ชาวบ้านมีต้นทุนในการดูแลผู้ป่วยในสัดส่วนต่อรายได้ที่สูงกว่าคนในเมือง ค่าใช้จ่ายในการเดินทางระหว่างบ้านกับสถานพยาบาลของคนในชนบทสูงกว่าในเมืองและต้องใช้เวลาเดินทางมากกว่า ระบบประกันสุขภาพของรัฐไม่สามารถครอบคลุมค่าใช้จ่ายเหล่านี้ ค่าใช้จ่ายในการนอนพักรักษาตัวที่โรงพยาบาลของรัฐตกประมาณคืนละ 70 - 100 บาท แต่ค่าเหมารถไปโรงพยาบาลครั้งละ 100 - 500 บาท ขึ้นกับระยะทาง และค่าอาหารสำหรับคนเฝ้าไข้ อีก รวมแล้วชาวบ้านจะเสียค่าใช้จ่ายประมาณ 200 - 600

บาทต่อคืน ค่าใช้จ่ายเหล่านี้ไม่สามารถจะเรียกร้องจากที่ใดได้ ไม่ว่าจะเป็นการสงเคราะห์ในรูปแบบใดก็ตาม

จากกรณีศึกษาทั้ง 2 กรณี แสดงถึงความพยายามของชาวบ้านในการให้กลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนทำหน้าที่แก้ปัญหาค่าเงินสดในระยะสั้น โดยให้กลุ่มจัดให้มีการกู้ยืมในรูปของเงินกู้ฉุกเฉิน ปลอดดอกเบี้ย ที่มีระยะเวลาการใช้คืนสั้นคือ ประมาณ 1 - 3 เดือน เป็นต้น และมีวงเงินกู้ที่ต่ำคือ อยู่ระหว่าง 500 - 1,000 บาทต่อครั้ง

เพื่อวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ของกลุ่มออมทรัพย์ ในการเป็นองค์กรนำการพัฒนา และในการจัดสวัสดิการชุมชน จะนำเสนอประเด็นหลักใน 2 หัวข้อ คือ

1. ความรู้/ความเชื่อ และประสบการณ์เรื่องการดูแลสุขภาพของชาวบ้าน
2. เงื่อนไขที่ทำให้กลุ่มดำรงอยู่ได้และมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ในหัวข้อนี้จะอภิปรายถึง

- 2.1 บริบททางสังคม - วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของกลุ่ม
- 2.2 กลุ่มกับการเรียนรู้การพัฒนาทักษะ และประสบการณ์ในการบริหารจัดการ
- 2.3 กลุ่มกับการระดมทรัพยากร และการประสานโครงการพัฒนา ขององค์กรพัฒนาจากภายนอก

ในตอนท้ายจะสรุปถึงความเป็นไปได้ของกลุ่มออมทรัพย์ ในการเป็นองค์กรนำการพัฒนา และในการจัดสวัสดิการชุมชน โดยอภิปรายถึง 1. เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง และ 2. เงื่อนไขเชิงการบริหารงานของกลุ่ม

1. ความรู้/ความเชื่อ และประสบการณ์เรื่องการดูแลสุขภาพของชาวบ้าน

ชาวบ้านหมู่บ้านหนองสะโน จ.สกลนคร ยังคงให้ความสำคัญกับการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านมากกว่าชาวบ้านขามป้อม จ.ร้อยเอ็ด จะเห็นได้ว่าจำนวนหมอพื้นบ้านของหมู่บ้านหนองสะโนมีถึง กว่า 20 คน มีทั้งหมอยาสุมไพร หมอเป่า (หมอน้ำมัน หรือหมอจอด) หมอเส้น (หมอนวด) หมอดำแย หมอเหยา (หมอผีฟ้า) และหมอพราหมณ์ (หมอสูตร) หมอเหล่านี้ยังคงทำการดูแลรักษาคนในชุมชนอยู่แม้ว่าจะมีคนใช้บริการลดน้อยลงแล้ว

จากการสัมภาษณ์กลุ่มหมอพื้นบ้านในหมู่บ้านหนองสะโน พบว่าสาเหตุหนึ่งที่คนรุ่นใหม่ไม่เรียนเป็นหมอพื้นบ้านเนื่องจาก ไม่มีผู้นิยมนรักษา รากไม้หายากขึ้น และอีกประการหนึ่งคือ การเป็นหมอผู้เป็นหมอจะต้องรักษาดีอย่างเคร่งครัด หมอพื้นบ้านเล่าว่า การปฏิบัติตัวของหมอจะต้องมีดังนี้คือ ไม่กินของ 10 อย่าง หรือที่เรียกว่า “มังสัง 10” เช่น งู หมา เสือดาว สิงโต ช้าง ลิง เป็นต้น และไม่กินของเหลือจากคนอื่น ไม่กินของในงานศพแม้แต่น้ำก็กินไม่ได้, ต้องรักษาดี 5 -

อย่างเคร่งครัด, ต้องมีจรรยา ไม่โฆษณาชวนเชื่ออวดอ้างสรรพคุณว่าสามารถรักษาหายได้ ให้ผู้ป่วยรู้เอง, และต้องไม่ชี้เกียจ ใครมาตามต้องไปแม้ตัวเองจะป่วยอยู่ก็ต้องไป เพราะได้ความรู้และคาถาอาคมมาแล้วต้องใช้เพื่อช่วยเหลือคนอื่น กลุ่มหมอพื้นบ้านบ้านหนองสะโนเล่าว่า แม้การรักษาโดยหมอพื้นบ้านจะมีลดลงแต่ก็ไม่หายไป และไม่คิดว่าจะหายไป เนื่องจากบางคนอาจถูกกับยาต้มมากกว่ายาแผนปัจจุบัน และในหลายกรณีญาติผู้ป่วยจะใช้การรักษาทั้ง 2 แบบควบคู่กันไป บางโรคจะรักษากับหมอแผนปัจจุบันก่อน หากไม่หายจึงมารักษากับหมอพื้นบ้าน เช่น ไข้ในท้อง (มะเร็ง) โรคตับ และโรคไต เป็นต้น โรคที่ใช้วิธีการรักษาควบคู่กับไปทั้งหมอพื้นบ้านและหมอแผนปัจจุบัน เช่น อัมพาต เป็นต้น ส่วนโรคเล็กน้อย เช่น หวัด หรือประสบอุบัติเหตุเล็กน้อย เช่น เด็กตกต้นไม้ ตกเรือน ตกควาย ก็จะใช้หมอประจำบ้าน จากการศึกษถึงการรักษาพยาบาลในหมู่บ้านหนองสะโน เมื่อผู้ป่วยชาวบ้านยังคงเลือกการใช้สมุนไพร และปรึกษาหมอพื้นบ้าน แต่จะเลือกเป็นอันดับท้าย การรักษาพยาบาลที่ชาวบ้านเลือกเป็นอันดับต้นๆ คือ การไปรักษาที่คลินิกและโรงพยาบาลของรัฐ ตามลำดับ

ส่วนที่หมู่บ้านขามป้อมมีเฉพาะหมอยาสมุนไพร และหมอปราหมณ์ เท่านั้น นอกนั้นล้มหายตายจากไปบ้าง เลิกทำการรักษาบ้าง สมุนไพรและหมอพื้นบ้านไม่ได้เป็นทางเลือกของชาวบ้านขามป้อมแม้ในกรณีเจ็บป่วยเล็กน้อย ชาวบ้านจะซื้อยาเอง หรือไปสถานีนามัย กลุ่มผู้เฒ่าบ้านขามป้อมมีทัศนะว่า การไม่ต้องไปนอนโรงพยาบาลเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงควมมีสุขภาพดี และเปรียบเทียบสุขภาพของคนสมัยก่อนกับสมัยปัจจุบันว่า คนเดี๋ยวนี้นี้เป็นโรคกันแปลกๆที่หมอก็ “เอาไม่อยู่” สมัยก่อนไม่มีให้เห็นมากนักเนื่องจากส่วนใหญ่ป่วยแล้วก็ตายไปหมด คนสมัยก่อนแข็งแรงกว่าคนสมัยนี้ เพราะคนแต่ก่อนรักษาสุขภาพอย่างถูกวิธี เช่น ผู้หญิงจะต้องอยู่ไฟหลังคลอดครั้งละ 9 – 15 คืน “แม้แต่ผัวก็ยังช่วยดูแลตอนอยู่ไฟ” หมอตำแยของหมู่บ้านกล่าว ทุกคนสมัยก่อนยังทำงานหนักซึ่งเท่ากับเป็นการออกกำลังกาย “คนขี้เกียจจะป่วยมาก” ผู้เฒ่ากล่าว สมัยก่อนไม่มีสารเคมีมาปนในอาหาร ไม่มียาฆ่าแมลงด้วย คนจึงไม่ค่อยป่วย แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มผู้เฒ่าที่ให้สัมภาษณ์เห็นเหมือนกันว่า การรักษาแผนปัจจุบันเร็วทันใจหากหายก็จะหายเลย การรักษาแบบพื้นบ้านต้องใช้เวลานานกว่า นอกจากนี้เด็กในปัจจุบันเป็นโรคน้อยกว่าสมัยก่อนเนื่องจากมียาฉีดป้องกันได้หลายโรค สมัยก่อนหากเด็กป่วยจะมีโอกาสตายมาก ในกรณีที่เด็กป่วยการรักษาที่ชาวบ้านเลือก คือ การหาหมอแผนปัจจุบันเท่านั้น

การที่หมู่บ้านหนองสะโนยังคงมีการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านส่วนหนึ่งน่าจะมาจากการที่ชาวกะเลิงที่บ้านหนองสะโนได้รับอิทธิพลจากการรักษาพยาบาลแผนปัจจุบันน้อยกว่า ในขณะที่ชาวไทยเชื้อสายลาวที่หมู่บ้านขามป้อมซึ่งอยู่พื้นราบ มีความใกล้ชิดกับการรักษาแผนปัจจุบันมากกว่า หมู่บ้านขามป้อมมี อสม. ที่ทำงานมานานกว่า 20 ปี และยังคงทำหน้าที่เดิมอยู่ อสม. ในหมู่

บ้านจะทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างรัฐกับชาวบ้านในแง่ของข้อมูลข่าวสารและการให้บริการ ชาวบ้านส่วนใหญ่มองว่า อสม. คือตัวแทนฝ่ายสาธารณสุขของรัฐ

ครัวเรือนในหมู่บ้านขามป้อมกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 65) มีบัตรประกันสุขภาพ ซึ่งต้องจ่ายเงินปีละ 500 บาท ส่วนครัวเรือนบ้านหนองสะโนมีเพียงร้อยละ 21 เท่านั้นที่มีบัตรสุขภาพ ชาวบ้านให้เหตุผลว่าไม่อยากซื้อบัตรเพราะกลัวว่าจะไม่คุ้มค่า บางปีอาจไม่ป่วยและไม่จำเป็นต้องไปหาหมอเลย ประชากรที่เป็นคนชราของหมู่บ้านขามป้อม และบ้านหนองสะโนมีประมาณร้อยละ 25 และร้อยละ 20 ตามลำดับ ในจำนวนนี้เกือบทุกคนมีบัตรสงเคราะห์คนชรา บัตรอีกประเภทหนึ่งที่ชาวบ้านทั้ง 2 หมู่บ้านมีคือ บัตรสงเคราะห์แม่และเด็ก ชาวบ้านทั้ง 2 หมู่บ้านมีบัตรนี้ในจำนวนพอๆ กันคือ บ้านขามป้อมมีร้อยละ 30 ส่วนชาวบ้านบ้านหนองสะโนที่มีบัตรนี้มีร้อยละ 27

นอกจากอิทธิพลของการรักษาแผนปัจจุบันแล้ว หมู่บ้านขามป้อมยังสามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุขได้ง่ายกว่าหมู่บ้านหนองสะโน กล่าวคือ ระยะห่างระหว่างหมู่บ้านขามป้อมกับโรงพยาบาลอำเภอเพียง 9 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางเพียง 15 นาทีโดยรถโดยสารประจำทาง มีสถานีอนามัยประจำตำบลอยู่ในหมู่บ้านสามารถเดินไปได้สะดวก ชาวบ้านหมู่บ้านหนองสะโนอยู่ห่างจากอำเภอคุดบาก 11.5 กิโลเมตร แม้ว่าการคมนาคมออกไปนอกหมู่บ้านจะสะดวกขึ้นเมื่อมีถนนลาดยางผ่านหมู่บ้านในปี พ.ศ. 2539 แต่หากจะโดยสารรถประจำทางชาวบ้านต้องใช้เวลามากในการเดินทางไปโรงพยาบาล เนื่องจากรถที่วิ่งระหว่างหมู่บ้านกับอำเภอมีเพียงวันละ 2 เที่ยวเท่านั้น การรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านจึงยังสามารถเป็นทางเลือกหนึ่งของชาวบ้านหนองสะโนได้

เงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่ทำให้หมู่บ้านหนองสะโนสามารถรักษาการรักษายาแบบพื้นบ้านได้มากกว่าหมู่บ้านขามป้อม คือ ชาวบ้านหนองสะโนไม่ได้รับแนวคิด “สมัยใหม่” เรื่องความเจ็บป่วยและการรักษาพยาบาลมากเท่าชาวบ้านขามป้อม ชาวบ้านขามป้อมที่อยู่ในวัยแรงงานเกือบทั้งหมดออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน และมีหลายคนไปไกลถึงต่างประเทศ เนื่องจากความแห้งแล้ง และสภาพดินที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการทำการเกษตร ในขณะที่บ้านหนองสะโนซึ่งอยู่ในพื้นที่สูง ดินดี และมีแหล่งน้ำตลอดทั้งปี ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำการเกษตรในชุมชน และรับจ้างใกล้ชุมชน ชาวบ้านในหมู่บ้านอยู่ในพื้นที่ที่ถูกประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน ไม่มีเอกสารสิทธิ์ไม่สามารถหาหลักทรัพ์มาค้ำประกันเงินกู้กับสถาบันการเงินในระบบ ทำให้ไม่สามารถกู้เงินจำนวนมาก (ประมาณ 30,000 – 50,000 บาท) เพื่อไปทำงานต่างประเทศได้

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการเข้าถึงบริการสาธารณสุขของ 2 ชุมชนจะแตกต่างกัน และความเชื่อในการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านแตกต่างกัน แต่การให้ความหมายของ“การมีสุขภาพดี” ของทั้ง 2 ชุมชนไม่แตกต่างกัน ชาวบ้านทั้ง 2 ชุมชนให้ความหมายของการมีสุขภาพดีว่า คือ การไม่

ต้องไปหาหมอ และสามารถทำงานได้โดยไม่ต้องหยุดงาน ในกรณีที่เจ็บป่วยไม่รุนแรงซึ่งในความหมายของชาวบ้าน คือ อาการปวดหัว ตัวร้อน ปวดเมื่อย ซึ่งเป็นอาการที่เกิดขึ้นบ่อยและสามารถหายเองได้ในเวลา 1 - 3 วัน ชาวบ้านจะรอดูอาการจนกระทั่งเห็นว่าไม่หายเองหรือไม่หายด้วยยาที่หาซื้อเอง จึงจะไปสถานีนอนามัยหรือไปหาหมอที่คลินิก จากการศึกษาพบว่าคลินิกเป็นทางเลือกของชาวบ้านหลายคนเนื่องจากการบริการที่รวดเร็ว ผู้ให้บริการมีสำนึกของการให้บริการมากกว่า และชาวบ้านยังเชื่อว่ายาที่ได้รับจากคลินิกนั้นดีกว่า ใหม่มากกว่า และได้ผลในการรักษาดีกว่ายาจากโรงพยาบาล ในกรณีที่เด็กป่วยชาวบ้านจะไม่รอดูอาการนาน จะรีบหารถพาไปส่งโรงพยาบาล ในกรณีที่ผู้ใหญ่เจ็บป่วยมากญาติจะยอมที่จะเดินทางไปไกลถึงต่างจังหวัดหากทราบว่ามี “หมอดี” ที่เคยรักษาให้หายได้ ชาวบ้านให้ความหมายของการเจ็บป่วยรุนแรงว่า คือการมีเลือดตกยางออกจากอุบัติเหตุ โดยเฉพาะอุบัติเหตุจากรถมอเตอร์ไซด์ และการเกิดโรคที่เรื้อรัง ในกรณีนี้ชาวบ้านเลือกที่จะไปรักษาที่โรงพยาบาลของรัฐมากกว่า เนื่องจากเกรงว่าค่าใช้จ่ายในการไปคลินิคนั้นจะสูงกว่าเมื่อต้องรักษายาวนาน แม้ว่าในหมู่บ้านหนองสะโนจะมีจำนวนหมอพื้นบ้านมากกว่าหมู่บ้านขามป้อม แต่ชาวบ้านหมู่บ้านหนองสะโนก็ให้ความสำคัญกับการใช้บริการจากหมอพื้นบ้านน้อยกว่าการไปใช้บริการจากแพทย์แผนปัจจุบัน การใช้สมุนไพรเป็นทางเลือกอันดับท้ายๆ ของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นในกรณีเจ็บป่วยน้อยหรือเจ็บป่วยรุนแรง

กล่าวโดยสรุปการที่ทั้ง 2 ชุมชนมีความสามารถที่จะรักษาการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านได้ไม่เท่ากัน เนื่องมาจากเงื่อนไขหลายประการคือ 1. การเข้าถึงบริการสาธารณสุข และ 2. ระดับของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่เข้ามาสู่ภาคการผลิตที่ “สมัยใหม่” และ “ความเป็นเมือง” ซึ่งมีผลต่อความเชื่อเรื่องชีวิตโดยรวม และเรื่องสุขภาพ

ความรู้ / ความเชื่อเรื่องการดูแลสุขภาพของชาวบ้าน มีความสัมพันธ์กับทางเลือกวิธีการรักษาอาการป่วยไข้ แต่ก็ไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดการจัดสวัสดิการสุขภาพในชุมชน เงื่อนไขที่สำคัญประการหนึ่งของการเกิดสวัสดิการสุขภาพคือ ความสามารถของผู้นำกลุ่มในการสร้างความมั่นคงให้กองทุน และสร้างความเชื่อมั่นในแนวทางของกลุ่มให้กับสมาชิก เมื่อกลุ่มมีความมั่นคงและสมาชิกมีความมั่นใจ ผนวกกับการที่กลุ่มได้รับแนวคิดเรื่องการบริหารจัดการกลุ่มและกิจกรรมกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมเรื่องการจัดสวัสดิการชุมชน ที่สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิก กิจกรรมกลุ่มก็สามารถดำเนินไปได้

2. เงื่อนไขที่ทำให้กลุ่มดำรงอยู่ได้และมีบทบาทในการแก้ปัญหาของชุมชน

จากการศึกษากลุ่มออมทรัพย์ 2 ชุมชน พบว่าเงื่อนไขแวดล้อมสำคัญที่มีผลทำให้กลุ่มดำรงอยู่ได้และมีบทบาทในการแก้ปัญหาของชุมชนมี 3 ประการ คือ 1. บริบททางสังคม - วัฒนธรรม -

ธรรม และเศรษฐกิจของชุมชนและของกลุ่ม 2. การเรียนรู้ การพัฒนาทักษะและประสบการณ์ในการบริหารจัดการ และ 3. การส่งเสริมการระดมทรัพยากรและการประสานโครงการพัฒนาภาครัฐ

2.1. บริบททางสังคม - วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของกลุ่ม

การวิเคราะห์นี้จะแบ่งเป็น 4 หัวข้อย่อย ดังนี้ คือ 2.1.1 การเข้ามาของระบบการผลิตแบบทุนนิยม 2.1.2 ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงการผลิตที่มีต่อเศรษฐกิจชุมชน 2.1.3 การแก้ปัญหาผลกระทบทางเศรษฐกิจ : การรวมกลุ่มในหมู่บ้าน, และ 2.1.4 ความสัมพันธ์กับเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน และองค์กรพัฒนาเอกชน

2.1.1 การเข้ามาของระบบการผลิตแบบทุนนิยม

ตารางเปรียบเทียบพัฒนาการของ 2 หมู่บ้าน

พัฒนาการของหมู่บ้าน	หมู่บ้านขามป้อม ต.ชีเหล็ก อ.ปทุมรัตน์ จ. ร้อยเอ็ด	หมู่บ้านหนองสะโน ต.นาม่อง อ.กุดบาก จ. สกลนคร
ปีที่ตั้งหมู่บ้าน เชื้อชาติ ถิ่นที่อยู่พหุมา สภาพพื้นที่ในช่วงที่ย้ายมา	62 ปีมาแล้ว ไทย - ลาว หมู่บ้านใกล้เคียง ที่ราบ มีป่า และ หนองน้ำ	200 กว่าปีมาแล้ว กะเลิง ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ที่สูงบนเขา มีป่า และ แหล่งน้ำ
เริ่มปลูกปอ เริ่มปลูกมันสำปะหลัง เริ่มปลูกยูคาลิปตัส เริ่มใช้ปุ๋ยเคมี เริ่มใช้รถไถ	2512 2515 (ปรับที่โคกและที่นา) ไม่ปลูก 2530 2530	2510 2515 (ปลูกน้อย) 2530 (ทดลองปลูก) 2530 2530
มีโรงสี มีถนนลูกรัง มีไฟฟ้า มีถนนคอนกรีต	ไม่มี 2509 2530 ไม่มี	2514 2514 2525 2539
การเข้ามาของ NGO	สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม 2534	สมาคมพัฒนาชนบทอีสาน 2537

ในช่วงต้นของการเข้าสู่ระบบการผลิตแบบทุนนิยม ในระยะของแผนพัฒนาฉบับที่ 1 - 6 หมู่บ้านหนองสะโนและหมู่บ้านขามป้อมผ่านประสบการณ์การพัฒนาโดยรัฐที่คล้ายกัน ทั้งในแง่กิจกรรมการพัฒนา และช่วงเวลาการพัฒนาแต่ละโครงการเข้ามาในหมู่บ้าน การเข้ามาของพืชเศรษฐกิจในช่วงปี พ.ศ. 2510 – 2515 และการเข้ามาของปุ๋ยเคมีประมาณ ปี พ.ศ. 2530 แต่ความแตกต่างของ 2 หมู่บ้าน คือ อัตราการรับการผลิิตแบบทุนนิยมเข้ามาในหมู่บ้านที่ไม่เท่ากัน

หมู่บ้านหนองสะโนอยู่ในพื้นที่ที่ไม่เหมาะกับการปลูกพืชเศรษฐกิจ โดยเฉพาะมันสำปะหลัง ชาวบ้านยังคงเลี้ยงสัตว์ เพาะปลูก และหาของป่าเป็นอาชีพหลัก ส่วนหมู่บ้านขามป้อมซึ่งมีปัญหาดินทราย และปัญหาดินเค็มอยู่แล้ว ชาวบ้านได้เปลี่ยนพื้นที่นาเป็นพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจตั้งแต่ประมาณ ปี พ.ศ. 2520 ชาวบ้านลดพื้นที่ทำนาลงและหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจที่ใช้น้ำน้อยกว่าแทน การตอบรับการพัฒนาของชาวบ้านหมู่บ้านขามป้อมเป็นไปอย่างรวดเร็วและเช่นเดียวกับหมู่บ้านหลายแห่งในภาคอีสาน เมื่อราคาผลผลิตตกต่ำชาวบ้านขามป้อมหลายคนต้องสูญเสียที่ดิน และต้องอพยพออกไปหางานทำนอกหมู่บ้าน ในจำนวนผู้ที่อยู่ในวัยแรงงาน (อายุ 20 – 50 ปี) ในหมู่บ้านขามป้อมซึ่งมี 226 คน มีถึงเกือบ 200 คนออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน ในจำนวนนี้มี 89 คนไปทำงานที่กรุงเทพ

2.1.2 ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตที่มีต่อเศรษฐกิจชุมชน

ตารางเปรียบเทียบสภาพปัจจุบันของ 2 หมู่บ้าน

สภาพปัจจุบันของหมู่บ้าน	หมู่บ้านขามป้อม ต.ชีเหล็กอ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด	หมู่บ้านหนองสะโน ต.นาม่อง อ.กุตุบาท จ.สกลนคร
สภาพทางกายภาพ - ดิน - น้ำ	ดินเค็ม, ดินเปรี้ยว ขาดน้ำดื่ม และน้ำเพื่อเกษตร	ดินดี น้ำพอตลอดปีมีแหล่งน้ำ 8 แห่ง
จำนวนหลังคาเรือน	150	306 (3 หมู่)
จำนวนประชากร	693	2,034
จำนวนสมาชิกเฉลี่ย/ครัวเรือน	5 - 6	3 - 4
ขนาดที่ดินถือครองเฉลี่ย/ครัวเรือน	นา 11 – 20 ไร่ (มี นส3)	นา 4 - 5 ไร่ (ไม่มีเอกสารสิทธิ์)
แหล่งรายได้หลัก	ทำนา ได้ข้าวไร่ละ 10 ถัง	ทำนา ได้ข้าวไร่ละ 30 ถัง
แหล่งรายได้รองอันดับ 1	รับจ้างภาคอุตสาหกรรม	เลี้ยงสัตว์
แหล่งรายได้รองอันดับ 2	รับจ้างภาคเกษตรกรรม	รับจ้างภาคเกษตรกรรม
รายได้เฉลี่ย/ครัวเรือน/ปี	25,000 บาท	11,000 บาท
รายจ่ายในครัวเรือนเฉลี่ย/ปี	22,600 บาท	10,300 บาท
รายจ่ายเพื่อการผลิตเฉลี่ย/ปี	25,000 บาท	6,600 บาท
รายจ่ายเพื่อรักษาพยาบาล/ปี	1,600 บาท	1,800 บาท
หนี้สินเฉลี่ย/ครัวเรือน/ปี	68,800 บาท	18,700 บาท

ปัจจุบันชาวบ้านหมู่บ้านขามป้อมมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปีสูงกว่าชาวบ้านหนองสะโนกว่าเท่าตัวคือ มีรายได้เฉลี่ย 25,000 บาท ชาวบ้านหมู่บ้านหนองสะโนมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปี 11,000 บาท แต่ชาวบ้านขามป้อมก็มีรายจ่ายเฉลี่ยต่อครัวเรือนสูงกว่าเกือบเท่าตัวด้วยเช่นกัน คือ มีรายจ่าย 22,6000 บาท รายจ่ายในครัวเรือนบ้านหนองสะโนเฉลี่ย คือ 10,300 บาท ส่วนรายจ่ายเพื่อการผลิตมีความแตกต่างกันมาก ชาวบ้านขามป้อมมีรายจ่ายเพื่อการผลิตสูงกว่าชาวบ้านหนองสะโนถึง 4 เท่าตัว และมีหนี้สินมากกว่าชาวบ้านหนองสะโน 4 เท่าตัวด้วยเช่นกัน ชาวบ้านหมู่บ้านขามป้อมส่วนใหญ่เป็นหนี้ ธกส. หนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนคือ 68,800 บาท หนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนของชาวบ้านหนองสะโนคือ 18,700 บาท เนื่องจากชาวบ้านหนองสะโนไม่มีเอกสารสิทธิ์จึงไม่สามารถกู้เงินจากสถาบันการเงินในระบบ เช่น ธนาคารได้ แหล่งเงินกู้ของชาวบ้านคือ สหกรณ์ และเอกชน

2.1.3 การแก้ปัญหาผลกระทบทางเศรษฐกิจ – สังคม : การรวมกลุ่มในหมู่บ้าน

หมู่บ้านขามป้อมเคยมีศูนย์สาธิตกองทุนหมู่บ้าน และกลุ่มเลี้ยงวัว แต่ปัจจุบันนี้ได้ล้มเลิกไปแล้ว ศูนย์สาธิตกองทุนหมู่บ้านก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2523 โดยการริเริ่มของครูสมปอง เวียงนนท์ อดีตครูโรงเรียนขามป้อม รวบรวมเงินจากสมาชิกตั้งเป็นกองทุนนำไปซื้อสินค้ามาขาย และให้เยาวชนรับผิดชอบในการขายสินค้า และการลงบัญชี การค้าขายช่วงแรกมีกำไรดีต่อมากลุ่มเยาวชนที่ไปขายหยิบสินค้าไปและไม่จ่ายเงิน บางครั้งก็ไม่ลงบัญชีเมื่อมีผู้มาซื้อของและจ่ายเงิน ในที่สุดสินค้าไม่มีและเงินเข้าร้านก็ไม่มีด้วยเช่นกัน ในปี พ.ศ. 2535 ร้านค้านี้ได้ปิดลง ส่วนกลุ่มเลี้ยงวัว ตั้งขึ้นเมื่อเดือนมิถุนายน ปี พ.ศ. 2533 ชาวบ้านที่เลี้ยงวัวได้รับคำแนะนำจาก ธกส.ให้รวมกลุ่มกันเพื่อติดต่อเงินกู้ กลุ่มดำเนินงานได้ 5 ปี จนสมาชิกทุกคนใช้หนี้ได้หมดกลุ่มก็ล้มเลิกไป

ปัจจุบันหมู่บ้านขามป้อมนี้มีกลุ่มที่ยังดำเนินการอยู่ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มทอผ้า, กลุ่มออมทรัพย์, และธนาคารข้าว

ตารางเปรียบเทียบกลุ่มในหมู่บ้านขามป้อม 3 กลุ่ม

ข้อมูลกลุ่ม	กลุ่มแม่บ้านทอผ้า	กลุ่มออมทรัพย์	ธนาคารข้าว
ปีที่ตั้ง	2532	2538	2533
ผู้ริเริ่ม	พัฒนากรตำบลชีเหล็ก โครงการพัฒนาการทอผ้าพื้นเมือง สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม	พัฒนากรอำเภอปทุมรัตน์	เกษตรอำเภอปทุมรัตน์
วัตถุประสงค์	ช่วงแรกที่ตั้งกลุ่มแม่บ้านเน้นการฝึกทำอาหาร/ขนม ต่อมาแม่บ้านทดลองทอผ้าไปขายแต่ขายไม่ได้จึงมาติดต่อโครงการพัฒนาการทอผ้าพื้นเมือง และรวมกันเป็นกลุ่มแม่บ้านทอผ้า	1. เสนอโครงการขอกู้เงินหรือซื้อปุ๋ย ราคาถูกจากรัฐ 2. ช่วยค่าใช้จ่ายในบ้าน 3. กู้ดอกเบี้ยต่ำ 4. ออม	แก้ปัญหาขาดแคลนข้าว ชาวบ้านจะขาดข้าวทุกปี ในช่วงเดือน กย. – พย.
จำนวนสมาชิก	43 คน	107 คน	50 ครอบครัว
กิจกรรมกลุ่ม	1. สมาชิกแต่ละคนทอผ้าตามแบบที่โครงการเสนอ และ/หรือตามแบบที่กลุ่มกำหนด 2. ส่งผ้าให้กรรมการในหมู่บ้านตรวจ คัดเกรดผ้า คิดเงิน ลงบัญชี 3. ส่งผ้าไปที่ร้านพรรณไม้ ของกลุ่มซึ่งอยู่ที่ อ.เกษตรวิสัย 4. ถอนเงินกลุ่มมาจ่ายผู้ทอ กลุ่มเก็บขึ้น 2 % เป็นเงินให้สมาชิกกู้ 3% เป็นค่าตอบแทนกรรมการ, อีก 2% เป็นกองทุนสวัสดิการ 5. 1 เดือนหลังส่งผ้าไปร้าน ร้านจะคืนกำไรให้ 5 % จากยอดขาย 6. สมาชิกสามารถกู้เงินกลุ่มเพื่อเป็นทุนในการทอผ้า	1. ออมไม่ต่ำกว่า 30 บาท/เดือน 2. วงเงินกู้ขึ้นกับจำนวนเงินที่กลุ่มได้แต่ละเดือน 3. ดอกเบี้ยร้อยละ 2 /เดือน ใช้คืนใน 3 เดือน ส่งดอกเบี้ยทุกเดือน 4. บันทึกลงให้สมาชิก 85%, กรรมการ 5%, กลับเข้ากลุ่ม 5%, กันเป็นเงินกู้ฉุกเฉิน 5 %	เกษตรอำเภอให้พันธ์ข้าวเจ้าครอบครัวละ 25 กก. เพื่อนำไปปลูกและเมื่อเก็บเกี่ยวแล้วให้นำข้าวมาคั้น 30 กก. นำข้าวรวมกันที่ฉางสมาชิกจะส่งข้าวงวดละ 1 ถุงปุ๋ย (50 กก.) ดอกเบี้ยร้อยละ 30 ต่อปี ชาวบ้านจะยืมข้าวเจ้าแล้วนำไปขายซื้อข้าวเหนียวมาบริโภค ชาวบ้านยืมเฉลี่ยครัวเรือนละ 10 – 20 ถัง
ความก้าวหน้า	สมาชิกมีรายได้ประมาณ 10,000 บาท/ปี มีเงินหมุนเวียน 200,000 บาท มีการจัดสวัสดิการให้สมาชิก	มีเงินทุนหมุนเวียน 45,000 บาท	กลุ่มมีข้าวเปลือก 2 ตันสำหรับหมุนเวียน

กลุ่มที่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเห็นว่าเป็นกลุ่มที่มีผลการดำเนินงานดีที่สุด คือ กลุ่มแม่บ้านทอผ้า ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2532 ชาวบ้านให้เหตุผลว่ากลุ่มนี้มีการดำเนินงานมายาวนาน และมีความต่อเนื่อง สมาชิกมีความสามัคคีกันทำงานด้วยกันได้ ไม่ผิดใจกัน สมาชิกกลุ่มสามารถทำรายได้ให้กับครอบครัวได้อย่างสม่ำเสมอ มีคนเข้ามาดูงานของกลุ่มนี้หลายครั้ง และมีกรรมการกลุ่มเข้าไปทำงานในระดับเครือข่าย (พรรณไม้) ด้วย กลุ่มที่ชาวบ้านเห็นว่าดำเนินงานได้ดีเป็นอันดับ 2 คือ กลุ่มออมทรัพย์ ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2538 กลุ่มเพิ่งจะเปลี่ยนระเบียบของกลุ่มได้เพียง 1 ปี แต่เนื่องจากกรรมการและสมาชิกของกลุ่มส่วนใหญ่ คือกรรมการและสมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้า ชาวบ้านจึงค่อนข้างมั่นใจในการดำเนินงานของกลุ่มนี้ ส่วนธนาคารข้าว ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2533 ชาวบ้านเห็นว่าประสบความสำเร็จเป็นอันดับ 3 เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ดำเนินงานมายาวนาน แต่การที่กลุ่มมีกิจกรรมเพียงปีละ 1 ครั้งคือ เปิดให้เก็บข้าว และยืมข้าว ชาวบ้านจึงเห็นว่ากลุ่มไม่ค่อยมีกิจกรรมมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับ 2 กลุ่มแรก แต่ก็กลุ่มที่ทำประโยชน์มากเนื่องจากชาวบ้านหมู่บ้านนี้จะขาดข้าวในเดือนกันยายน - พฤศจิกายน ทุกปี

หมู่บ้านหนองสะโนมีกลุ่มมากขึ้นหลังปี พ.ศ. 2539 ซึ่งเป็นปีที่หมู่บ้านได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของเครือข่ายอินแปลง

ตารางแสดงข้อมูลกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้านหนองสะโน

ชื่อกลุ่ม	ปีที่ตั้ง	หน่วยงาน สนับสนุน	กิจกรรมหลัก	จำนวน สมาชิก	ทุนหมุน เวียน
ฌาปนกิจ	2502	ผู้ใหญ่บ้าน	ช่วยค่าทำศพ	2,471 คน	7,600 บาท
เครดิตยูเนี่ยน	2530	(ส่วนราชการ)	ปล่อยเงินกู้	25 คน	10,000บาท
สหกรณ์ร้านค้า	2531	พัฒนากร	ขายสินค้า	325 คน	202,225บาท
เยาวชน	2533	(ส่วนราชการ)	อบรมเยาวชน	30	-
แม่บ้านออมทรัพย์	2535	เกษตรตำบล	ออมและกู้	722	1.15ล้านบาท
นางข้าว	2535	โครงการพระดำริ	ให้ยืมข้าว	157 คน	ข้าว21,600ก.
ยุวเกษตร	2539	เกษตรตำบล	อบรมเกษตร	-	(ล้มแล้ว)
ออมทรัพย์เพื่อ สวัสดิการชุมชน	2539	ศูนย์อินแปลง	ออม กู้ และ สวัสดิการ	228	270,000บาท
เด็กชักดิน	2540	ศูนย์อินแปลง	ปลูกสำนักรักดิน	-	-
ออมทรัพย์เพื่อการ ผลิต	2540	พัฒนากรอำเภอ	ออมและกู้	90	18,032บาท
หมอบ้าน	2541	ศูนย์อินแปลง	อบ-นวด สมุนไพร	6 คน	(ล้มแล้วไม่มีรายได้)

หากเปรียบเทียบจำนวนกลุ่มในหมู่บ้าน 2 แห่ง จะเห็นได้ว่าหมู่บ้านขามป้อมมีกลุ่มน้อยกว่าคือมีเพียง 3 กลุ่ม ในขณะที่หมู่บ้านหนองสะโนมีกลุ่มถึง 8 กลุ่ม แต่สัดส่วนของชาวบ้านที่เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ (นอกจากกลุ่มฌาปนกิจ) มีใกล้เคียงกันคือ ประมาณร้อยละ 10 ของประชากรทั้ง 2 หมู่บ้าน สาเหตุที่หมู่บ้านหนองสะโนมีกลุ่มมากกว่าบ้านขามป้อม น่าจะมาจากการสนับสนุนของหน่วยงานจากภายนอกทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน ซึ่งเข้ามาร่วมทำกิจกรรมกับชาวบ้านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 บ้านขามป้อมมีการอพยพแรงงานสูง การรวมกลุ่มในหมู่บ้านเป็นไปได้ยากกว่าบ้านหนองสะโนซึ่งคนส่วนใหญ่ไม่ได้อพยพแรงงานไปนอกหมู่บ้าน กิจกรรมของกลุ่มบ้านขามป้อมคือการส่งเสริมอาชีพและการออมทรัพย์ ส่วนกิจกรรมของกลุ่มบ้านหนองสะโนมีกลุ่มอาชีพสำหรับเยาวชนแต่ไม่มีกลุ่มอาชีพสำหรับผู้ใหญ่เลย กิจกรรมของเยาวชนไม่ได้เน้นที่การเพิ่มทักษะในการผลิตมากเท่ากับการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับเยาวชน ให้เกิดสำนึกในภูมิปัญญาท้องถิ่น กิจกรรมต่างๆ จะเน้นมิติทางวัฒนธรรม กลุ่มที่มีคนเข้าร่วมมากที่สุดของทั้ง 2 หมู่บ้านคือ กลุ่มออมทรัพย์ น่าจะเป็นไปได้ว่าชาวบ้านมีความต้องการเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำมากกว่าเรื่องอื่น ชาวบ้านหนองสะโนซึ่งมีข้อจำกัดในการกู้เงินกับสถาบันการเงินในระบบ เนื่องจากไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินดังได้กล่าวแล้วในตอนต้น เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์มาก เป็นผลให้กลุ่มมีเงินทุนหมุนเวียนมากกว่า กลุ่มออมทรัพย์ที่บ้านขามป้อม

2.1.4 ความสัมพันธ์กับเครือข่ายองค์กรชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชน

เครือข่ายพรรณไม้ซึ่งเป็นเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มแม่บ้านทอผ้า และกลุ่มออมทรัพย์บ้านขามป้อมมีที่มาดังนี้คือ โครงการทอผ้าพื้นเมือง อ. เกษตรวิสัย จ. ร้อยเอ็ด ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2528 ด้วยความสนับสนุนจากสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อส่งเสริมการทอผ้าพื้นเมืองและการย้อมสีธรรมชาติ ต่อมาโครงการได้เริ่มกิจกรรมในลักษณะของธุรกิจ โดยมีสมาชิกซึ่งรวมถึงสมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้าบ้านขามป้อมได้ร่วมกันลงหุ้นในกิจการและตั้งชื่อเป็น “กลุ่มพรรณไม้” ในปี พ.ศ. 2534 สัดส่วนหุ้น คือ ชาวบ้าน 31 : องค์กรพัฒนาเอกชน 69 (สมพันธ์ เตชะอธิก, 2540) บทบาทของชาวบ้านคือ การทอผ้า, การตรวจคุณภาพผ้าทอ, และการขาย ส่วนองค์กรพัฒนาเอกชนทำหน้าที่ติดต่อแหล่งรับซื้อทั้งในและต่างประเทศ, จัดฝึกอบรมและดูงานเรื่องการบริหารจัดการ การทำบัญชี การตลาด (พัชรินทร์ ลาภานันท์, 2541) องค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงเตรียมที่จะถอนตัวออก สมาชิกกลุ่มพรรณไม้พยายามสร้างความเข้มแข็งเพื่อให้กลุ่มสามารถพึ่งตัวเองได้ในระยะยาว ในปี พ.ศ. 2536 สมาชิกได้ร่วมกันวางแผนระยะยาวจัด “งานสวัสดิการพรรณไม้” (ประไพ ทองเจริญ, 2541) อีก 2 ปีต่อมาคือ ในปี พ.ศ. 2538 กลุ่มลงทุนกับบริษัทบางจากเปิดปั๊มน้ำมัน (รายงานการประชุมบริษัททุ่งกุลลาปีโตรเลียม, กันยายน 2542) ปี พ.ศ. 2539 องค์กรพัฒนาเอกชนถอนตัวออก ไม่ส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปทำงานในหมู่บ้าน

สมาชิกอีกต่อไป ชาวบ้านเป็นผู้ดำเนินงานกลุ่มต่อมาจนถึงปัจจุบัน เครือข่ายพรรคไม่มีสมาชิก 24 หมู่บ้าน 426 คน จากจังหวัดร้อยเอ็ด สุรินทร์ และศรีสะเกษ ผู้จัดการของเครือข่ายคือ กรรมการกลุ่มแม่บ้านทอผ้าบ้านขามป้อม นางบัวลา มัทธะปานัง สัดส่วนของหุ้น คือ ชาวบ้าน 48.80 : องค์การพัฒนาเอกชน 51.20 มีเงินทุนรวม 1.5 ล้านบาท

เครือข่ายที่เป็นพี่เลี้ยงให้กับกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนบ้านหนองสะโน คือ เครือข่ายอินแปง เครือข่ายนี้มีชื่อเดิมว่า “กลุ่มพันธไม้พื้นบ้าน” ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2530 โดยการสนับสนุนขององค์การพัฒนาเอกชน 2 องค์การคือ มูลนิธิหมู่บ้าน และสมาคมพัฒนาชนบทอีสาน (เสรี พงศ์พิศ, 2542) กลุ่มนี้เริ่มขึ้นที่หมู่บ้านบัว ต.กุดบาก อ.กุดบาก จ.สกลนคร ผู้นำคนสำคัญคือ พ่อเล็ก กุดวงศ์แก้ว มีกิจกรรมหลัก คือ การเอาเมล็ดพันธุ์ไม้พื้นบ้านมาเพาะกล้าในสวนใกล้บ้าน และขาย / ส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูก เป้าหมายสำคัญของกลุ่มพันธไม้พื้นบ้านไม่ได้มีเพียงการเพาะกล้าไม้แต่เป็นการสร้าง “การบริหารจัดการทุน” ของชุมชนทั้งทุนที่เป็นตัวเงิน และทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำชุมชนไปสู่ชุมชนพึ่งตนเอง ในปี พ.ศ. 2533 พ่อบัวศรี ศรีสูง ชาวบ้านจาก จ.มหาสารคาม ผู้นำ “กลุ่มอุ้มชูไทอีสาน” มาเยี่ยมหมู่บ้านนี้และเห็นว่าภูพานมีธรรมชาติที่งดงามเสมือนพระอินทร์มาแต่ง (หรือ “แปง” ในภาษาอีสาน) จึงเปลี่ยนชื่อเรียก “กลุ่มพันธไม้พื้นบ้าน” เป็น “อินแปง”

หมู่บ้านหนองสะโนเข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายอินแปงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 เมื่อสมาคมพัฒนาชนบทอีสานเข้ามาเริ่มงานในหมู่บ้านนี้ กิจกรรมที่สมาคมส่งเสริมมี อาทิ กลุ่มออมทรัพย์, กลุ่มเกษตรยั่งยืน, กลุ่มสมุนไพร, และกลุ่มเด็กชักดิน เป็นต้น นอกจากนี้สมาคมและเครือข่ายอินแปงยังมีบทบาทในการจัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มในหมู่บ้านหนองสะโนกับกลุ่มอื่นๆ ที่อยู่ในเครือข่าย และกลุ่มในภาคอื่นๆ ของประเทศด้วย ปัจจุบันอินแปงมีสมาชิกกว่า 80 หมู่บ้าน 7 อำเภอ คือ อ.กุดบาก, ภูพาน, นิคมน้ำอุ่น, พรรณานิคม, และวาริชภูมิ จ.สกลนคร, อ.วังสามหมอ จ.อุดรธานี และ อ.คำม่วง จ.กาฬสินธุ์ สมาชิกเครือข่ายอินแปงรวมตัวกันเป็นเครือข่ายระดับอำเภอ มีการประชุมพบปะกันที่ศูนย์อำเภอเดือนละครั้ง และมีการประชุมใหญ่ที่ศูนย์อินแปงที่บ้านบัวสองเดือนครั้ง

ความต่างของเครือข่ายทั้ง 2 คือ เครือข่ายพรรคไม่มีเป็นเครือข่ายที่ทำงานด้านธุรกิจเป็นหลัก ในขณะที่เครือข่ายอินแปงไม่ได้ทำธุรกิจแต่เน้นกระบวนการเรียนรู้ การสร้างเครือข่ายของชาวบ้านในระดับต่างๆ สมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้าซึ่งทั้งหมดเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์บ้านขามป้อมด้วย มีความรู้สึกเป็นส่วนเดียวกันกับเครือข่ายพรรคไม้ กล่าวคือ สมาชิกเห็นว่าตนเองมีส่วนอย่างสำคัญในการกำหนดทิศทางการทำงานของเครือข่าย กลุ่มแม่บ้านทอผ้าเป็นกลุ่มที่มีจำนวน

สมาชิกและมีรายได้สูงเป็นอันดับต้นๆ ของเครือข่าย การที่กรรมการกลุ่มได้รับเลือกจากสมาชิก เครือข่ายให้เป็นผู้จัดการของเครือข่าย ทำให้สมาชิกที่อยู่ในหมู่บ้านขามป้อมมีความภูมิใจ

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนบ้านหนองสะโนกับเครือข่ายอื่นแบ่ง มีลักษณะที่ต่างจากหมู่บ้านขามป้อม ความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะของการร่วมมือช่วยเหลือในเรื่องความรู้ และการพัฒนาทักษะในการทำงาน ตลอดจนการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดประสบการณ์ ปรึกษา และแนวทางการทำงานของกลุ่ม การอยู่ในเครือข่ายทำให้กลุ่มเป็นที่รู้จักในวงที่กว้างขึ้นและได้รับการยอมรับจากหน่วยงานพัฒนาอื่นๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ทำให้กลุ่มมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรทั้งในแง่ที่เป็นตัวเงิน และบุคลากร นักวิชาการ และนักพัฒนา

จะเห็นได้ว่าการที่กลุ่มในหมู่บ้านขามป้อมและหมู่บ้านหนองสะโน อยู่ในเครือข่ายองค์กรชาวบ้านที่มีขอบเขตและพื้นที่ในการทำงานกว้างขวาง มีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่ม กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนบ้านหนองสะโนจะเน้นการทำงานทางความคิด มีการสอดแทรกมิติทางวัฒนธรรมเข้าไปในกิจกรรม มากกว่ากลุ่มออมทรัพย์บ้านขามป้อมซึ่งเน้นกิจกรรมด้านการผลิตและการบริหารจัดการ

บริบททางสังคม – วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของกลุ่มที่ได้กล่าวถึงนี้ เป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีผลต่อการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม ชาวบ้านหนองสะโนมีความจำเป็นในการตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการกู้ยืมมากกว่าชาวบ้านขามป้อม กลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้านเป็นทางเลือกที่สำคัญของชาวบ้านหนองสะโน ก่อนที่จะมีกลุ่มออมทรัพย์ชาวบ้านที่มีความจำเป็นจะกู้เงินจากนายทุน ซึ่งต้องจ่ายดอกเบี้ยสูง ในขณะที่ชาวบ้านขามป้อมสามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ได้ง่ายกว่า ความยากจนและการขาดแหล่งเงินกู้เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นในการเกิดกลุ่มออมทรัพย์ แต่ก็ไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดกลุ่ม จะเห็นได้ว่ากลุ่มในหมู่บ้านขามป้อมเกิดขึ้นและมีความเข้มแข็ง แม้ว่าชาวบ้านจะมีทางเลือกในการหาแหล่งเงินกู้มากกว่าชาวบ้านหนองสะโน ในขณะที่มีหลายหมู่บ้านในภาคอีสานที่ยากจน และชาวบ้านไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ในระบบ แต่กลุ่มออมทรัพย์ก็ไม่เกิด หรือเกิดแล้วก็ไม่ประสบความสำเร็จ เงื่อนไขที่เพียงพอต่อการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของกลุ่มคือ การมีแนวคิดเรื่องการทำงานกลุ่มออมทรัพย์ ในกรณีนี้ที่ศึกษาจะเห็นได้ว่าเครือข่ายองค์กรชุมชนที่กลุ่มทั้ง 2 หมู่บ้านเป็นสมาชิก ตลอดจนองค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นพี่เลี้ยงให้ มีบทบาทอย่างสำคัญในการก่อให้เกิดแนวคิด/แนวทางในการทำงาน นอกจากนี้กลุ่มยังต้องมีการมีระบบบริหารจัดการที่ดีและมีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในกลุ่มกรรมการและสมาชิกอย่างต่อเนื่อง การบริหารจัดการที่ดีเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้กลุ่มดำรงอยู่ได้

2.2. กลุ่มกับการเรียนรู้ การพัฒนาทักษะและประสบการณ์ในการบริหารจัดการ

ตารางข้างล่างนี้เปรียบเทียบการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ 2 กลุ่ม

ข้อมูลกลุ่ม	กลุ่มออมทรัพย์บ้านขามป้อม	กลุ่มออมทรัพย์บ้านหนองสะโน
ปีที่ตั้ง ผู้ริเริ่ม ประธานกลุ่ม ที่มาของแนวคิด วัตถุประสงค์	พ.ศ. 2538 พัฒนากรอำเภอ นางน้อย เพ็งจันทร์ (อายุ 46 ปี) 4ปีแรก : นโยบายกรรมการพัฒนาชุมชน ปัจจุบัน : กรรมการกลุ่มแม่บ้านทอผ้า 4 ปีแรก : 1.เสนอขอกู้หรือซื้อปุ๋ยราคาถูก จากรัฐ 2. ปลดปล่อยเงินกู้ดอกเบียดำ 3.ส่งเสริมการออม ปัจจุบัน : เงินกู้ดอกเบียดำ	พ.ศ. 2539 นายจำรัส โททุมพล นายจำรัส โททุมพล (อายุ 44 ปี) เครือข่ายอินแปลง 1.ปลดปล่อยเงินกู้ดอกเบียดำ 2.ส่งเสริมการออม 3.สวัสดิการชุมชน
จำนวนสมาชิก เงินทุนหมุนเวียน	107 คน 45,000 บาท	228 คน 270,000 บาท
เงื่อนไขการออม เงื่อนไขการกู้ อัตราดอกเบี้ย ระยะเวลาใช้คืน จำนวนเงินกู้ เฉลี่ย	ไม่ต่ำกว่า 30 บาท/เดือน 1.ไม่ขาดส่งเงินออมเกิน 3 เดือน 2.เฉพาะสมาชิก(คนในหมู่บ้าน) 3.วงเงินกู้ขึ้นกับจำนวนผู้ขอู้และรายได้ กลุ่ม 4.มีสมาชิกค้ำประกัน 3 คน ร้อยละ 2 ต่อเดือน 3 เดือน (ส่งดอกเบี้ยทุกเดือน) 1,000 บาท	ไม่ต่ำกว่า 30 บาท/เดือน 1.ไม่ขาดส่งเงินออมเกิน 2 เดือน 2.เฉพาะสมาชิก(คนในหมู่บ้าน) 3.กู้ได้ไม่เกิน 30%ของเงินออม 4.มีสมาชิกค้ำประกัน 2 คน ร้อยละ 2 ต่อเดือน 1 ปี (ส่งดอกเบี้ยทุกเดือน) 2,000 บาท
การจัดการกำไร	ปันผลให้สมาชิก 85% ค่าตอบแทนกรรมการ 5% กลับเข้ากองทุน 5% เงินกู้ฉุกเฉิน 5%	ปันผลให้สมาชิก 70% ค่าตอบแทนกรรมการ 10% กองทุนสวัสดิการ 20%

กองทุนในหมู่บ้านขามป้อมที่สำคัญมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแม่บ้านทอผ้า ซึ่งตั้งมากกว่า 10 ปี แล้ว และกลุ่มออมทรัพย์เพิ่งจะเปลี่ยนระเบียบการ และการบริหารจัดการกลุ่มมาได้เพียงปีเดียว กลุ่มแม่บ้านทอผ้าเป็นกลุ่มที่มีประสบการณ์ยาวนานในการจัดการกลุ่ม และได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม สามารถเพิ่มรายได้ให้สมาชิก และเพิ่มความมั่นใจให้สมาชิก จนกระทั่งแกนนำของกลุ่มได้รับการเลือกจากสมาชิกให้เป็นกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ และแกนนำกลุ่มแม่บ้านทอผ้ายังได้ขึ้นเป็นแกนนำในระดับเครือข่ายพรรณไม้ด้วย

กลุ่มแม่บ้านทอผ้าเริ่มจากคนเพียง 4 คนที่การทดลองทอผ้าขาย เมื่อเห็นว่าสามารถขาย ได้ก็ชักชวนคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านให้ทำด้วย และในที่สุดก็ได้รู้จักกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านการส่งเสริมการทอผ้าพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ และได้รับการฝึกการย้อมสีและฝึกทักษะการบริหารจัดการกลุ่มทั้งในด้านการดูแลเรื่องการทอ การขาย และการจัดการเรื่องบัญชี การตลาดมักจะเป็นปัญหาสำหรับการผลิตของชาวบ้าน แต่ในกรณีกลุ่มทอผ้าไม่มีปัญหามากนัก เนื่องจากกลุ่มพรรณไม้ไม่มีเครือข่ายที่กว้างขวางและมีการเปิดตลาดกรุงเทพและตลาดต่างประเทศไว้ก่อนที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นพี่เลี้ยงจะถอนตัวไปเมื่อ ปี พ.ศ.2539 เมื่อมีตลาดต่างประเทศการบริหารจัดการจะมีความยุ่งยากขึ้นไปอีก แต่กลุ่มก็สามารถดำเนินการได้โดยผ่านการฝึกจากเครือข่าย

ทักษะในการบริหารจัดการของแกนนำกลุ่มแม่บ้านทอผ้ามีส่วนอย่างสำคัญในการบริหารจัดการของกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้านซึ่งตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2538 กรรมการกลุ่มออมทรัพย์คือ คนชุดเดียวกันกับกรรมการกลุ่มแม่บ้านทอผ้า (แต่ประธานเป็นคนละคนกัน) กลุ่มออมทรัพย์ซึ่งตั้งขึ้นจากการริเริ่มของพัฒนากรอำเภอ ซึ่งได้นำเขาแนวทางการบริหารกลุ่มและกฎระเบียบของกลุ่มมาจากหน่วยงานที่สังกัด ในช่วงประมาณ 4 ปีแรกของกลุ่ม (พ.ศ. 2538 – 2542) ไม่มีการเอาเงินออมออกมาให้กู้ กลุ่มจะนำเงินออมไปฝาก ธกส.เพื่อเป็นเงินค้ำประกันเงินกู้ของสมาชิกอีกต่อหนึ่ง ในช่วงแรกจำนวนสมาชิกของกลุ่มลดลงทุกปี จากสมาชิกเริ่มแรก 70 คน เหลือสมาชิก 37 คน ในเดือนมกราคม 2542 กรรมการกลุ่มตัดสินใจเปลี่ยนระบบการบริหารจัดการใหม่ โดยถอนเงินจำนวน 23,910 บาท ออกจาก ธกส.แบ่งคืนให้สมาชิกและเริ่มออมเงินกันใหม่ กลุ่มออมทรัพย์ตัดสินใจดำเนินการเองทั้งหมด คือเก็บเงินออมและบริหารเงินกู้เอง กลุ่มแกนนำสามารถตัดสินใจเช่นนี้ได้ด้วยเหตุผลอย่างน้อย 2 ประการ คือ 1) แกนนำกลุ่มมีทักษะในการบริหาร จากประสบการณ์ 10 กว่าปีในกลุ่มแม่บ้านทอผ้า และเครือข่ายพรรณไม้ 2) สมาชิกมีความเชื่อมั่นในแกนนำว่าจะสามารถนำพากลุ่มไปสู่ความมั่นคงได้ และ 3) กลุ่มได้รับความสนับสนุนด้านความคิดจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในพื้นที่

ในกรณีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนบ้านหนองสะโนทักษะการบริหารเงินเป็นทักษะใหม่ที่กรรมการต้องเรียนรู้ การเข้ารับการอบรมที่จัดโดยหน่วยงานราชการ (สปก.) ใน ปี

พ.ศ. 2539 ก่อนที่จะตั้งกลุ่ม ประธานกลุ่มปัจจุบันได้รับเลือกให้ไปอบรมเรื่องการบัญชีที่กรุงเทพ ทำให้มีความมั่นใจว่าจะสามารถดำเนินการบริหารกลุ่มได้ หลังจากนั้นได้เข้าร่วมกับเครือข่ายอินแปง และมีโอกาสเรียนรู้จากการดูงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มอื่นๆ ที่มีประสบการณ์ในการจัดการเรื่องกองทุนมาก่อน ก็ยิ่งเพิ่มความมั่นใจให้กับแกนนำของกลุ่มมากขึ้น การเรียนรู้เรื่องทักษะ อย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะทำให้กลุ่มดำเนินไปได้ ความรู้ที่สำคัญอีกชุดหนึ่งคือ ความรู้เรื่องการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน วิเคราะห์ปัญหาชุมชน และ แนวทางการพัฒนา ความรู้เหล่านี้มีแหล่งที่สำคัญคือเครือข่ายอินแปง ทักษะการบริหาร และแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ได้เรียนรู้จากภายนอก ถูกนำมาใช้อย่างสอดคล้องกับวัฒนธรรม และ ความสัมพันธ์ในชุมชนที่มีอยู่

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน ทดลองวางกฎระเบียบเรื่อง จำนวนการรับสมาชิกในแต่ละปีไว้ที่ 20 คน และให้มีการอบรมทำความเข้าใจกับผู้สมัครเป็นสมาชิกก่อนที่จะรับเข้า ในปีแรกที่กำหนดระเบียบนี้ คือ ปี พ.ศ. 2540 ผลปรากฏว่ามีผู้มาสมัครมากกว่า 20 คน การอบรมทำที่ศูนย์อินแปง ซึ่งมีที่ทำการอยู่ที่บ้านบัว ต.กุดบาก อ.กุดบาก ใช้เวลาในการอบรมถึง 2 วัน เนื้อหาที่อบรมคือ แนวคิดเรื่องการทำงานเป็นกลุ่ม การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การรักษาสิ่งแวดล้อม และการพึ่งตนเองของชุมชน กรรมการเห็นว่าทำให้สมาชิกเข้าอบรมเป็นการดีไม่เฉพาะแต่กับการดำเนินการกลุ่มเท่านั้น แต่ยังมีผลดีต่อการพัฒนาชุมชนโดยรวมด้วยหากชาวบ้านเข้าใจในแนวทางการพัฒนาที่เหมือนกัน ในปี พ.ศ. 2541 และ 2542 กรรมการกลุ่มออมทรัพย์บ้านหนองสะโนจัดการอบรมเองและเน้นเรื่องกฎระเบียบของกลุ่ม ในการอบรมได้อธิบายถึงแนวคิดเรื่องการจัดสวัสดิการให้สมาชิกเข้าใจด้วย

หลักการบริหารกลุ่มออมทรัพย์ของ 2 พื้นที่ มีลักษณะร่วมดังนี้คือ

1) ชัดเจนแต่ยืดหยุ่น ทั้ง 2 กลุ่มมีการกำหนดกฎระเบียบที่ชัดเจน ทั้งเงื่อนไขการสมัครสมาชิก การกู้เงินและการชำระเงิน ทั้งยังมีความโปร่งใสสมาชิกสามารถตรวจสอบการดำเนินงานของกลุ่มได้ แต่ที่ผ่านมามีทั้ง 2 กลุ่มยังไม่เคยมีสมาชิกขอตรวจสอบการดำเนินงานของกลุ่มเลย กรรมการกลุ่มจะใช้วิธีเสนอผลการดำเนินงานรายเดือนบนกระดานในที่ทำการกลุ่ม และ จะเสนอในที่ประชุมสมาชิก

กฎระเบียบที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนนี้ แต่ละข้อมีความยืดหยุ่นไม่เท่ากัน เรื่องที่ไม่ยืดหยุ่นเลยคือ เงื่อนไขการออม คุณสมบัติของสมาชิก (รับเฉพาะคนในหมู่บ้าน) การค้าประกัน อัตราดอกเบี้ย และ ระยะเวลาใช้คืน ส่วนระเบียบที่สามารถยืดหยุ่นได้คือ วงเงินกู้ กรรมการพิจารณาเงินกู้จะดูความจำเป็นของสมาชิกด้วย ในกรณีบ้านขามป้อมหากมีการพิจารณาแล้วเห็นว่าสมาชิกมีความจำเป็นมากกว่าคนอื่นจะใช้วิธีตกลงกับผู้ขอกู้รายอื่นที่ -

จะให้วงเงินกู้แก่ผู้จำเป็นมากกว่า และกรรมการอาจขอให้บางคนรอกู้ในเดือนต่อไป ส่วนบ้านหนองสะโนไม่มีการยืดหยุ่นในเรื่องนี้

2) บางเรื่องประชาธิปไตย บางเรื่องเผด็จการ

การถามความเห็นของสมาชิกเรื่องการจัดทำการอะไรเป็นสิ่งที่กรรมการทั้ง 2 กลุ่มทำ กลุ่มออมทรัพย์บ้านขามป้อมไม่จัดสวัสดิการชุมชนเนื่องจากกรรมการเคยเสนอในกลุ่มแล้วแต่สมาชิกไม่ต้องการ สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์บ้านหนองสะโนเห็นว่าควรทดลองเอาเงินส่วนหนึ่งมาทำและเมื่อมีประสบการณ์มากขึ้นจึงจะมีการทบทวนอีกครั้ง

เรื่องที่กรรมการกลุ่มโดยเฉพาะอย่างยิ่งประธานจะเป็นผู้ตัดสินใจได้โดยคือเรื่อง การประสานงานกับหน่วยงานภายนอก การตัดสินใจรับความช่วยเหลือจากภายนอกในรูปแบบต่างๆ เช่น เงินทุนสนับสนุน และ ทรัพยากรอื่นๆ เช่น ทักษะ ความรู้จากการเข้าร่วมการอบรม การเลือกคนไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับที่อื่น และ การตัดสินใจของสมาชิกจากการกู้เงิน เป็นต้น

จากการศึกษา กลุ่มออมทรัพย์ 2 กลุ่มนี้ทำให้เห็นว่า แนวคิดเรื่องประชาธิปไตยของชาวบ้านเป็นไปอย่างมีการแยกแยะ สมาชิกยอมรับการตัดสินใจของกรรมการ ไม่จำเป็นว่าทุกเรื่องจะต้องผ่านความเห็นชอบของสมาชิกมีหลายเรื่องที่คณะกรรมการดำเนินการไปได้เลย

3) เรียนรู้ใหม่จากฐานความรู้เดิม: เพิ่มทักษะการบริหารการเงินแบบใหม่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเดิม

ชาวบ้านยอมรับว่าทักษะในการบริหารจัดการเรื่องการเงินเป็นสิ่งใหม่ที่ต้องการการเรียนรู้จากผู้ที่มีประสบการณ์ ชาวบ้านไม่เคยจัดการการเงินจำนวนมากที่จะต้องเกี่ยวข้องกับคนกว่า 100 คนเช่นกลุ่มออมทรัพย์ที่ดำเนินการอยู่ใน 2 พื้นที่ที่ศึกษา อย่างไรก็ตามทักษะในการบริหารจัดการเป็นเรื่องที่ชาวบ้านสามารถเรียนรู้ได้โดยผ่านการถ่ายทอดประสบการณ์ของกลุ่มอื่น ประสบการณ์ขององค์กรพัฒนาเอกชน และการลองผิดลองถูกของกลุ่มเอง เงื่อนไขที่ทำให้ชาวบ้านสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำงานได้ ไม่ได้อาศัยเพียงทักษะในการบริหารจัดการ แต่ยังต้องใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีมาก่อน ความไว้วางใจ การยอมรับในการนำ และความเห็นใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นฐานที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการดำเนินงานกลุ่ม

ความสัมพันธ์ทางสังคมช่วยในการกลั่นกรองผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่ม ช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกรรมการกลุ่มและสมาชิก ช่วยให้ง่ายต่อการระดมความคิดเห็นของกลุ่ม ช่วยยับยั้งการโกงเงินกลุ่ม ผู้ที่ไม่คืนเงินยืม และ/หรือ ส่งเงินออมช้ากว่า -

กำหนดจะเกรงใจสมาชิกคนอื่นและกรรมการซึ่งล้วนเป็น “คนรู้จักคุ้นเคยกัน” นอกจากนี้ความสัมพันธ์ทางสังคมยังช่วยให้กลุ่มและสมาชิกสามารถตรวจสอบการใช้จ่ายเงินของกรรมการและสมาชิกได้โดยไม่ต้องอาศัยกลไกการบริหารเนื่องจากมีความใกล้ชิดกัน เช่น บ้านติดกัน และ/หรือมีความสัมพันธ์กันในกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ ใครไปไหน ทำอะไรก็จะรู้ถึงกันหมด หากสมาชิกคนใดมีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องได้รับเงินกู้โดยเร็ว หรือในจำนวนเงินที่สูง กรรมการและสมาชิกก็สามารถตรวจสอบได้

4) ผิดพลาด-สรุปบทเรียน-ลองใหม่: การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในกลุ่มกรรมการและสมาชิกอย่างต่อเนื่อง

กลุ่มออมทรัพย์ทั้ง 2 กลุ่มไม่ได้เติบโตอย่างไม่มีการขาดตอน ทั้ง 2 กลุ่มผ่านความผิดพลาดมาแล้ว แต่กลุ่มก็มีความสามารถในการสรุปบทเรียนและทดลองทำสิ่งใหม่ กระบวนการนี้เห็นได้ชัดเจน ในกลุ่มออมทรัพย์บ้านหนองสะโนกล่าวคือ เมื่อปี พ.ศ. 2541 หลังจากตั้งกลุ่มได้ 2 ปี กรรมการได้รับแนวคิดเรื่องการจัดสวัสดิการชุมชนของกลุ่มออมทรัพย์จากภาคใต้ (ลุงอัมพร ด่วงปาน) จาก สปก. และจากกลุ่มอื่นในอีสาน กลุ่มออมทรัพย์บ้านหนองสะโนจึงได้ทดลองแบ่งเงินกำไรส่วนหนึ่งของกลุ่มกันออกมาเป็นเงินสวัสดิการให้แก่สมาชิก แต่สมาชิกส่วนหนึ่งไม่เห็นด้วยจึงลาออกไป 20 กว่าคน ปีต่อมาคนกลุ่มที่ออกไปนั้นนั้นต้องการที่จะเข้ามาในกลุ่มอีกเนื่องจากเห็นว่าสมาชิกที่ได้เงินช่วยเหลือยามเจ็บป่วย แต่กลุ่มยังไม่รับกลับเข้ากลุ่มทันทีกลุ่มมีความเห็นว่าให้ผู้ทีลาออกไปรออีก 2 ปีจึงจะเข้ากลุ่มได้ การทำเช่นนี้เป็นการลงโทษสมาชิกที่ไม่เชื่อในแนวทางของกลุ่ม

กลุ่มออมทรัพย์บ้านขามป้อมมีบทเรียนจากประสบการณ์การทำงานที่ผิดพลาดอย่างน้อย 2 บทเรียน บทเรียนที่ 1 คือ ความล้มเหลวจากการดำเนินการกลุ่มในรูปแบบที่รัฐกำหนดเป็นเวลา 4 ปี จึงมีการทบทวนรูปแบบการดำเนินงานใหม่ จากเดิมที่กลุ่มจะนำเงินไปฝาก ธกส. เพื่อเป็นเงินค้ำประกันเงินกู้ มาเป็นการปล่อยกู้เอง ขณะนี้กลุ่มเพิ่งจะเริ่มดำเนินงานในรูปแบบใหม่ได้เพียง 1 ปี ยังไม่สามารถสรุปบทเรียนได้

บทเรียนประการที่ 2 ที่กลุ่มออมทรัพย์บ้านขามป้อมมีคือ การดำเนินการเรื่องสวัสดิการชุมชน แกนนำและสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์นี้เป็นกรรมการและสมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้า ซึ่งอยู่ในเครือข่ายพรรคไม้ เครือข่ายนี้เคยดำเนินกิจกรรม สวัสดิการสมทบกรณีเสียชีวิต เมื่อ ปี พ.ศ. 2536 แต่ไม่ประสบผลสำเร็จในการดำเนินงาน กล่าวคือ จำนวนเงินประกันที่เก็บจากสมาชิกไม่เพียงพอจ่ายสมทบเนื่องจากมีสมาชิกเสียชีวิตจำนวนมากกว่าที่เครือข่ายคาดการณ์ไว้ ผลคือกลุ่มขาดทุน

ความเป็นมาของการจัดสวัสดิการของเครือข่ายพรรณไม้มีดังนี้คือ ปี พ.ศ. 2536 เครือข่ายได้ประเมินความต้องการด้านสวัสดิการของสมาชิกพบว่า (ประไพ ทองเชิญ, 2541) สวัสดิการที่สมาชิกต้องการมากที่สุดคือ การสมทบช่วยเหลือครอบครัวของผู้เสียชีวิต เครือข่ายจึงริเริ่มดำเนินการในเรื่องนี้ก่อน การจัดตั้งกลุ่ม ฌาปนกิจ เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2537 กำหนดกฎระเบียบของกลุ่มดังนี้คือ 1. กรณีเสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุ รับผลประโยชน์ 100,000 บาท 2. กรณีเสียชีวิตจากการเจ็บป่วย รับผลประโยชน์ 50,000 บาท ส่วนคุณสมบัติของสมาชิก: สมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้าที่อยู่ในเครือข่าย สามี ลูก และ พ่อ แม่ ที่มีอายุระหว่าง 15-70 ปี การจ่ายเงินสมทบแบ่งตามอายุของสมาชิก มีดังนี้คือ 1. สมาชิกอายุ 15-59 ปี จ่ายปีละ 500 บาท 2. ผู้มีอายุ 60 ปีขึ้นไป จ่ายปีละ 1,200 บาท

จากการดำเนินงานตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2539 จนถึงปี พ.ศ. 2541 ปรากฏว่ากองทุนมีเงินไม่พอจ่ายผู้เสียชีวิต เนื่องจากมีผู้เสียชีวิตมากกว่าที่คาดไว้ จึงได้ลดอายุผู้สมัครจากอายุสูงสุด ๗๐ ปี เป็นอายุสูงสุด ๖๐ ปี และระบุว่าผู้สมัครเข้ากองทุนจะต้องไม่มีโรคภัยแรง ปรากฏ ณ วันที่สมัคร

แม้จะมีการปรับเงื่อนไขการคุ้มครอง แต่ปัญหาเรื่องการจ่ายเงินชดเชยที่สูงกว่ารายรับยังคงมีอยู่ จนถึงปี พ.ศ. 2541 กลุ่มต้องจ่ายเงินให้ครอบครัวผู้เสียชีวิตถึง 2,379,750 บาท ในขณะที่กองทุนมีเงินเพียง 730,000 บาทเท่านั้น ในปลายปี พ.ศ. 2541 กลุ่มจึงยุติการดำเนินงานด้านสวัสดิการไว้ชั่วคราว

จากการพูดคุยกับสมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้าบ้านขามป้อมถึงประสบการณ์จากการดำเนินกิจกรรมสวัสดิการ ปฏิกริยาแรกที่สมาชิกแสดงคือ ไม่ต้องการพูดถึงเรื่องนี้อีก เนื่องจากเห็นว่าเป็นการดำเนินงานที่ประสบความล้มเหลว ไม่ต้องการจะทดลองทำเรื่องสวัสดิการอีก ไม่ต้องการเข้าร่วมกองทุนสวัสดิการในลักษณะเดียวกันอีก แม้ว่าปฏิกริยาของสมาชิกบ้านขามป้อมจะเป็นดังนี้ แต่สิ่งหนึ่งที่สมาชิกมีคือทุกคนเห็นว่าความล้มเหลวนั้นไม่ได้เป็นเพราะการบริหารจัดการที่ไม่ดี หรือมีการโกงกินกันแต่อย่างใด เขายอมรับว่าเรื่องสวัสดิการเป็นเรื่องใหม่ที่ยังไม่เป็นที่รู้จัก และการดำเนินงานเริ่มต้น “ใหญ่” เกินไป ครอบคลุมพื้นที่มากเกินไป ชาวบ้านไม่มีประสบการณ์มากพอที่จะคาดการณ์ได้ว่าจะต้องจ่ายเงินสมทบเท่าใด และจะต้องจ่ายเงินชดเชยเท่าใด จึงจะเหมาะสม อีกทั้งไม่คาดคิดว่าจะมีผู้เสียชีวิตมากเพียงนี้

นักพัฒนาซึ่งเป็นพี่เลี้ยงของเครือข่ายในการดำเนินกิจกรรมสวัสดิการสรุปบทเรียนจากการดำเนินงานที่ผ่านมาในประเด็นที่ใกล้เคียงกับชาวบ้านคือ เรื่องการจัดสวัสดิการเป็นเรื่องใหม่ที่จะต้องศึกษาให้มาก แต่นักพัฒนายังคงเห็นว่าการจัดสวัสดิการเป็นเรื่องที่สำคัญและมีความจำเป็นเนื่องจากปัญหาหนึ่งที่ชาวบ้านประสบคือการไม่มีหลักประกันว่าจะสามารถดูแลรักษาตนเองและ

คนในครอบครัวได้เมื่อเกิดการเจ็บป่วย และหากสมาชิกในครอบครัวที่เป็นแรงงานสำคัญไม่สามารถหาเลี้ยงครอบครัวได้จะด้วยเหตุของการเจ็บป่วย หรือ เสียชีวิต สมาชิกที่เหลือจะอยู่กันได้อย่างไร ส่วนการดำเนินงานจะเป็นรูปแบบใดนั้นจะต้องมีการทบทวนให้รอบคอบกว่าที่ผ่านมา

นอกจากบทเรียนที่ชาวบ้านได้จากการที่เครือข่ายพรรคไม่จัดสวัสดิการสมทบกรณีเสียชีวิตที่กล่าวแล้วข้างต้น ในปี พ.ศ. 2537 ได้มีบริษัทประกันชีวิตเกิดขึ้นอย่างมากภายใต้อำเภอเกษตรวิสัย บริษัทเหล่านี้จะเสนอผลตอบแทนที่สูง จากการลงทุนที่ต่ำ แต่หลังจากที่ชาวบ้านพากันไปสมัครไม่นาน บริษัทเหล่านี้ก็ปิดทำการและไม่เหลือร่องรอยไว้ให้เห็นเลย ชาวบ้านส่วนหนึ่งซึ่งจ่ายเงินไปแล้วก็สูญเงินไป ชาวบ้านขามป้อมกล่าวว่าจะไม่หลงเชื่อบริษัทประกันชีวิตอีกต่อไป

จากการประสบการณ์กับเครือข่าย ทำให้สมาชิกพักความคิดเรื่องการจัดสวัสดิการไว้ก่อนจนกว่ากลุ่มจะมีเงินทุนหมุนเวียนมากพอ (กลุ่มไม่ได้ระบุว่าจำนวนเงินเท่าใด) จึงจะทบทวนเรื่องการจัดสวัสดิการใหม่

2.3. กลุ่มกับการส่งเสริมการระดมทรัพยากรและการประสานโครงการพัฒนาภาครัฐและเอกชน

2.3.1 การสนับสนุนกิจกรรมอื่นในชุมชน

กลุ่มออมทรัพย์บ้านหนองสะโนเป็นตัวอย่างของความสำเร็จในกิจกรรมออมทรัพย์ ทำให้กลุ่มอื่นๆในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มผู้หญิง และกลุ่มอาชีพต่างๆ เป็นต้น ต้องการที่จะเรียนรู้จากกลุ่มออมทรัพย์ กรรมการกลุ่มหลายกลุ่มในหมู่บ้านทั้งที่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์และที่ไม่ได้เป็นมักจะมาขอความเห็นในเรื่องการดำเนินงานกับกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ มีหลายกลุ่มที่เริ่มกิจกรรมการออม และการกู้ภายในกลุ่มของตัวเอง ความสำเร็จในการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์ทำให้กรรมการกลุ่มได้รับเลือกเข้าเป็นสมาชิก อบต. และเข้าไปมีบทบาทสำคัญในการบริหารงานของ อบต. ด้วย อย่างไรก็ตามยังไม่เห็นบทบาทของกลุ่มในการพัฒนาชุมชนในด้านอื่น

กลุ่มออมทรัพย์บ้านขามป้อมซึ่งเพิ่งจะเปลี่ยนระเบียบการบริหารจัดการกลุ่มได้เพียงปีเดียว ยังไม่มีบทบาทในชุมชนเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่นในหมู่บ้านซึ่งได้แก่ กลุ่มแม่บ้านทอผ้าซึ่งอยู่ในเครือข่ายพรรคไม่ มีการดำเนินงานมากกว่า 10 ปีแล้ว และกลุ่มธนาคารข้าวซึ่งมีการดำเนินงานมานานพอๆกันกับกลุ่มแม่บ้านทอผ้า กรรมการกลุ่มออมทรัพย์เคยช่วยเหลือชุมชนในการสมทบเงินเป็นค่าอาหารกลางวันเด็กนักเรียน และสมทบในการจัดการฉลองในหมู่บ้าน เป็นจำนวนเงินครั้งละ 300 บาท สาเหตุที่ยังไม่มีการช่วยเหลือชุมชนเนื่องจากกรรมการและสมาชิกเห็นว่ากลุ่มยังมีเงินทุนหมุนเวียนน้อย

กลุ่มออมทรัพย์ทั้ง 2 หมู่บ้านสนับสนุนการพัฒนาชุมชนในแง่การให้แนวคิด ให้ข้อเสนอแนะในการทำงาน แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ในการช่วยเหลือเรื่องการเงิน

2.3.2. การประสานงานและระดมทรัพยากรจากภายนอก

กลุ่มออมทรัพย์บ้านหนองสะโนมีความได้เปรียบกลุ่มออมทรัพย์บ้านขามป้อม เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับเครือข่ายองค์กรชาวบ้านที่ใหญ่มีการดำเนินงานที่ครอบคลุมพื้นที่หลายจังหวัด เครือข่ายอินแปงที่กลุ่มสังกัดเป็นที่รู้จักในแวดวงการพัฒนา การเข้าไปเป็นสมาชิกทำให้กลุ่มมีโอกาสไปแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับกลุ่มอื่นได้มากขึ้น เป็นการเสริมทักษะและความมั่นใจให้กับกรรมการกลุ่ม นอกจากนี้กลุ่มยังได้รับความช่วยเหลือที่ผ่านมาทางเครือข่าย อาทิ ความช่วยเหลือด้านการเข้าร่วมการฝึกอบรม เรื่องทักษะในการทำงานและแนวคิดเรื่องการพัฒนาชุมชน การที่มีคนมาเยี่ยมเยียน ฐานกลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้านยิ่งเพิ่มความเชื่อถือให้กับกลุ่มอื่นๆ ในหมู่บ้าน ซึ่งรวมถึงกลุ่มกรรมการหมู่บ้านด้วย

กลุ่มออมทรัพย์บ้านขามป้อมไม่ได้เป็นสมาชิกเครือข่ายองค์กรชุมชนโดยตรง แต่เนื่องจากกรรมการกลุ่มซึ่งเป็นกรรมการกลุ่มแม่บ้านทอผ้าเป็นสมาชิกเครือข่ายพรรณไม้ และมีโอกาสได้รับความรู้จากการฝึกอบรมที่จัดโดยเครือข่าย เช่น ทักษะในการวิเคราะห์ชุมชน การทำบัญชี การจัดประชุมเพื่อระดมความคิดเห็นของกลุ่ม การประสานงานกับหน่วยงานภายนอก และเทคนิคการทำงานกลุ่ม เป็นต้น การที่กลุ่มแม่บ้านทอผ้าบ้านขามป้อมได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับกลุ่มอื่นๆ ที่อยู่ในเครือข่ายเป็นผลพลอยได้ที่มีมาถึงกลุ่มออมทรัพย์ด้วย แต่ความช่วยเหลือในรูปของเงินและทรัพยากรอื่นๆ ที่มายังกลุ่มออมทรัพย์โดยตรงไม่มี

จากกรณีศึกษานี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญที่ชาวบ้านจะได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มต่างๆ การรวมเป็นเครือข่ายนอกจากจะเป็นผลดีในเรื่องของอำนาจต่อรอง และความร่วมมือในระดับกว้างเรื่องเงินทุนแล้ว ที่สำคัญคือการสร้างเครือข่ายที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่องมีผลต่อการสร้างความมั่นใจและกำลังใจในการทำงานอีกด้วย

ความเป็นไปได้ของกลุ่มออมทรัพย์ในการจัดสวัสดิการชุมชน

กลุ่มออมทรัพย์ทั้ง 2 แห่งที่ศึกษา มีศักยภาพที่จะดำเนินกิจกรรมของกลุ่มได้อย่างประสบความสำเร็จ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่ากลุ่มทั้ง 2 จะสามารถจัดการเรื่องสวัสดิการสุขภาพได้ จากการศึกษาพบว่าเรื่องการเงินทุนหมุนเวียนไม่เพียงพอเป็นเหตุผลที่กรรมการและสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์บ้านขามป้อมไม่จัดสวัสดิการ และเป็นเหตุผลที่กรรมการกลุ่มออมทรัพย์บ้านหนองสะโนยังไม่เพิ่มประเภทของสวัสดิการให้กับสมาชิก

กองทุนที่กลุ่มออมทรัพย์บ้านหนองสะโนนำมาจัดสวัสดิการ ในช่วงปี พ.ศ. 2541–2542 มีจำนวนเงิน 18,000 บาท สวัสดิการที่กลุ่มให้กับสมาชิกในช่วงนั้น คือ สมทบเงินช่วยเหลือผู้ป่วยที่ต้องนอนโรงพยาบาล เป็นเงิน 300 บาท ต่อครั้ง ไม่ว่าจะนอนครั้งละกี่คืน และช่วยเหลือครอบครัวของสมาชิกที่เสียชีวิตเป็นเงิน 500 บาท ในช่วง 2 ปีนี้กลุ่มจ่ายเงินสมทบช่วยเหลือผู้ป่วยที่ต้องนอนโรงพยาบาล ไป 6 ราย และสมทบกรณีเสียชีวิต 23 ราย รวมเป็นเงิน 13,300 บาท ต่อมาในปี พ.ศ. 2543 กลุ่มมีเงินกองทุนสวัสดิการเพิ่มขึ้นเป็น 50,000 บาท จึงเพิ่มเงินสมทบช่วยเหลือผู้ป่วยที่ต้องนอนโรงพยาบาล เป็นเงิน 500 บาท และช่วยเหลือครอบครัวของสมาชิกที่เสียชีวิตเป็นเงิน 1,000 บาท

ปัจจุบันกลุ่มออมทรัพย์บ้านขามป้อมไม่ได้จัดสวัสดิการให้สมาชิก มีกลุ่มเดียวในบ้านขามป้อมที่จัดสวัสดิการคือกลุ่มแม่บ้านทอผ้า สวัสดิการที่กลุ่มให้แก่สมาชิกมีเพียงกรณีเดียวคือ สมทบเงินช่วยเหลือผู้ป่วยที่ต้องนอนโรงพยาบาล เป็นเงิน 150 บาท ต่อครั้ง ในปี พ.ศ. 2542 กลุ่มมีเงินทุนสำหรับจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกจำนวน 13,000 บาท ในปีนั้นมีสมาชิกที่ต้องนอนโรงพยาบาล 2 ราย กลุ่มจ่ายเงินสวัสดิการไปเป็นจำนวน 300 บาท

สมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้าเห็นว่าการจัดสวัสดิการเป็นสิ่งที่ดี แต่ก็เช่นเดียวกับกรรมการกลุ่มคือเห็นว่าหากเพิ่มสวัสดิการจะทำให้เงินของกลุ่มมีลดลง ส่วนผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของกลุ่มส่วนใหญ่จะไม่ทราบว่ากลุ่มมีสวัสดิการอะไรบ้าง ทราบเพียงว่ากลุ่มมีการให้กู้เงินดอกเบี้ยต่ำ แต่ให้เฉพาะสมาชิกเอาไปเป็นทุนในการทอผ้าเท่านั้น

กลุ่มออมทรัพย์มีความเห็นต่อสวัสดิการของกลุ่มแม่บ้านทอผ้าว่า เป็นการช่วยเหลือเพียงเล็กน้อย แต่ก็ดีกว่าไม่ช่วย และเข้าใจตรงกับเป้าหมายของกลุ่มแม่บ้านทอผ้าว่า เงิน 150 บาทที่ช่วยเหลือผู้ที่ต้องไปนอนรักษาตัวที่โรงพยาบาลนั้นเป็นเงินช่วยค่ารถ ค่าอาหารของผู้เฝ้าไข้มากกว่าที่จะเน้นการช่วยเหลือผู้ป่วยโดยตรง ส่วนสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้าไม่คิดที่จะจัดสวัสดิการเนื่องจากเหตุผล 2 ประการคือ 1) กลุ่มเพิ่งจะเริ่มกฎระเบียบใหม่ได้เพียงปีเดียวและยังมีเงินหมุนเวียนน้อย หากกลุ่มมีเงินมากกว่านี้ก็จะช่วยเหลือสมาชิกด้วยการลดดอกเบี้ยเงินกู้มากกว่าที่จะจัดสวัสดิการ 2) เห็นว่ารัฐบาลได้ช่วยเหลือในเรื่องการประกันสุขภาพอยู่แล้ว แต่เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำเป็นสิ่งที่รัฐบาลยังไม่ช่วยเหลือ

กรรมการกลุ่มแม่บ้านทอผ้ามีความเห็นว่าหากรัฐบาลต้องการให้ชุมชนจัดสวัสดิการสุขภาพก็ควรจะนำเงินมาช่วยเหลือ แต่ไม่ได้ระบุจำนวนเงินว่าควรจะเป็นเท่าใด ทั้งนี้กรรมการเห็นว่าควรให้กลุ่มแม่บ้านเป็นผู้จัดการเงินสวัสดิการนี้เนื่องจากเป็นกลุ่มที่เคยมีประสบการณ์เรื่องกองทุนมาก่อน และปัจจุบันกลุ่มแม่บ้านก็เป็นกลุ่มที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดในหมู่บ้าน ความเห็นนี้ตรงกับคณะกรรมการหมู่บ้าน

กลุ่ม อสม. บ้านขามป้อมซึ่งต่างก็มีตำแหน่งนี้มาคนละ 20 ปีแล้ว มีความเห็นว่าสวัสดิการสุขภาพที่รัฐให้กับครอบครัว อสม.นั้นดีอยู่แล้ว ส่วนสวัสดิการสำหรับชาวบ้านโดยทั่วไปนั้น กลุ่ม อสม. เห็นว่าไม่มีความจำเป็นเนื่องจากชาวบ้านสามารถซื้อบัตรสุขภาพได้ และในปัจจุบันชาวบ้านในหมู่บ้านขามป้อมกว่าครึ่งหนึ่งมีบัตรสุขภาพแล้ว อย่างไรก็ตาม อสม.ก็มีความเห็นเช่นเดียวกับชาวบ้านส่วนใหญ่ต่อบริการที่ช้าและไม่เป็นมิตรของโรงพยาบาลของรัฐ และเห็นด้วยกับชาวบ้านว่าค่าใช้จ่ายที่สูงเมื่อมีสมาชิกในครัวเรือนเจ็บป่วยนั้นไม่ใช่ค่าหมอ ไม่ใช่ค่ายา แต่เป็นค่าเดินทาง ค่าอาหารของผู้ที่ไปหาหมอด้วยมากกว่า

กลุ่มออมทรัพย์บ้านหนองสะโนได้เสนอความเห็นที่เป็นรูปธรรมต่อการจัดสวัสดิการสุขภาพ ในการศึกษาภาคสนามได้มีการสัมภาษณ์กลุ่มเรื่องทางเลือกในการจัด สวัสดิการชุมชนถึง 4 ครั้งกับกลุ่มคนที่หลากหลายทั้งที่เป็นกรรมการกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม ผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิก และ กลุ่มคนจน พบว่าทางเลือกของชาวบ้านมีดังนี้คือ

1) กรรมการและสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนเห็นว่าหากกลุ่มมีเงินมีมากพอ (ในที่ประชุมพูดถึงเงินในกองทุนสวัสดิการ ตั้งแต่ 100,000 - 1 ล้านบาท) จะจัดให้มีสวัสดิการดังนี้

ก. สงเคราะห์คนชรา ที่ไม่สามารถหาเลี้ยงตัวเองได้ เดือนละ 100 บาท แต่ยังมีข้อถกเถียงกันว่าควรจะให้ตลอดหรือให้มีการหมุนเวียนกัน เนื่องจากมีการคัดค้านว่านับวันจำนวนคนแก่จะเพิ่มมากขึ้นจนกลุ่มอาจจะรับไม่ไหว บ้างก็ว่าให้สวัสดิการเฉพาะผู้ที่เคยเป็นสมาชิกกลุ่มเท่านั้น บ้างก็ว่าจ่ายเฉพาะ พ่อ-แม่ ของสมาชิกเท่านั้น

ข. จ่ายตามใบเสร็จค่ารักษาโดยจ่ายเป็น % ของค่ารักษา ไม่จำกัดว่าจะไปรักษาที่สถานพยาบาลของรัฐหรือเอกชน ส่วนจะจ่ายกี่%ยังไม่ได้ตกลงกัน ที่ประชุมกลุ่มเพียงเสนอความคิดเห็นเท่านั้น

2) ในกรณีที่กลุ่มจะได้รับเงินสมทบจากภายนอกเพื่อให้มาจัดสวัสดิการชุมชน กลุ่ม กรรมการและสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ เห็นว่าควรให้กลุ่มออมทรัพย์เป็นผู้บริหารเงินนี้เนื่องจากเห็นว่า กลุ่มมีประสบการณ์ในการบริหารจัดการเป็นที่ประจักษ์แก่ชาวบ้านแล้ว ทั้งยังมีแนวคิดริเริ่มในการจัดสวัสดิการชุมชนอีกด้วย และเพื่อให้กองทุนสวัสดิการไม่สูญไปกลุ่มมีข้อเสนอว่าหากมีกองทุนขนาดใหญ่กลุ่มก็จะนำเฉพาะดอกเบี้ยมาใช้ หากมีกองทุนไม่มากนักจะต้องหาวิธีทำให้กองทุนนั้นงอกเงยขึ้นมาให้ได้ เช่น อาจเอาบางส่วนมาลงทุน หรือ เอามาปล่อยกู้ซึ่งจะต้องคิดกันให้รอบคอบอีกครั้ง

นอกจากนี้ประเด็นที่กลุ่มพูดคุยกันคือ การหาวิธีการที่รัดกุมในการตรวจสอบค่าใช้จ่าย ตามใบเสร็จว่าได้มีการจ่ายจริง อย่างไรก็ตามชาวบ้านไม่ได้มีความวิตกเรื่องการใช้เงินสวัสดิการไปอย่างฟุ่มเฟือยโดยไม่มีความจำเป็น เช่น ในกรณีการประกันสุขภาพกับบริษัทเอกชนและเมื่อถึง

สิ้นปีผู้เอาประกันจะต้องพยายามหาวิธีการใช้สวัสดิการด้วยเกรงว่าเงินที่ลงไปครั้งแรกจะไม่คุ้มค่า จึงเกิดกรณีการใช้เงินสวัสดิการอย่างฟุ่มเฟือย ชาวบ้านกล่าวว่ากรณีดังกล่าวไม่น่าจะเกิดขึ้น เนื่องจาก ประการแรกชาวบ้านที่ไม่ป่วยก็ไม่ต้องการไปโรงพยาบาล หรือไม่หาหมอ ประการที่สอง เนื่องจากคนในหมู่บ้านรู้จักกันดี หากบ้านไหนมีคนป่วยและต้องไปรักษาพยาบาลก็จะเป็นที่รู้จักกัน การหลอกลวงจึงไม่น่าจะเกิดขึ้น หรือหากเกิดขึ้นก็สามารถตรวจสอบได้โดยง่าย

ส่วนกลุ่มผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ และ กลุ่มคณะกรรมการชุมชนเห็นว่าควรให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแลเนื่องจากจะได้จัดสวัสดิการได้ทั่วถึงกับชาวบ้านทุกคนไม่เฉพาะกับสมาชิกกลุ่มเท่านั้น อย่างไรก็ตามความคิดเรื่องการให้คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้จัดการกองทุนสวัสดิการนี้ผู้ที่ไม่เห็นด้วยให้ความเห็นว่า กรรมการหมู่บ้านไม่เคยมีประสบการณ์ในการจัดการเงินเกรงว่าจะไม่สามารถดูแลได้ บางส่วนเห็นว่าอาจตั้งเป็นคณะทำงานขึ้นมา 1 ชุดเพื่อการบริหารเงินทุนนี้โดยเฉพาะ

ส่วนจำนวนเงินที่คิดว่าเพียงพอในการจัดสวัสดิการชุมชนนั้นยังไม่มีกลุ่มใดประมาณได้ว่าควรจะเป็นเท่าใด แต่ได้เสนอแนวทางไว้ว่าให้มีการศึกษาว่าในแต่ละปี ชาวบ้านจ่ายเงินค่ารักษาพยาบาลไปเป็นเงินเท่าใด ทั้งนี้ให้รวมค่าใช้จ่ายอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการรักษาพยาบาลด้วย เช่น ค่ารถ ค่าอาหารของผู้ติดตาม เป็นต้น

ในการสัมภาษณ์กลุ่มได้ทดลองเสนอข้อเสนอมให้ อสม.เป็นผู้ดูแลกองทุนสวัสดิการ แต่ข้อเสนอนี้ไม่เป็นที่ยอมรับของกลุ่มใดเลย เนื่องจากต่างก็เห็นว่า อสม.เคยชินที่จะทำงานตามคำสั่งของกระทรวง ไม่มีความคิดริเริ่ม และ ไม่มีความคิดเรื่องการบริหารจัดการ แม้แต่กองทุนเล็กๆเช่น กองทุนยายังไม่สามารถทำได้สำเร็จ

3) ประเด็นที่ชาวบ้านไม่เห็นว่าควรเสนอเป็นทางเลือกในการจัดสวัสดิการสุขภาพคือ

ก.การระดมทุนเพื่อเข้าร่วมหุ้นในโรงพยาบาลระดับอำเภอ เนื่องจากชาวบ้านเห็นว่าต้องใช้เงินจำนวนมาก และ เกรงว่าจะสู้ค่าใช้จ่ายไม่ได้ และชาวบ้านยังมองไม่เห็นทางที่จะเข้าไปควบคุมงานที่ตนเองไม่มีความรู้ เช่น เรื่องการรักษาพยาบาล และ เครื่องมือทางการแพทย์ที่มีราคาแพง กรณีโรงพยาบาลบ้านแพ้วเป็นตัวอย่างที่ดี แต่ชาวบ้านหนองสะโนมองว่ายังเป็นเรื่องที่ไกลตัว

แม้ว่าการเข้าหุ้นโรงพยาบาลจะเป็นเรื่องที่ดูเหมือนไกลตัว แต่ชาวบ้านหนองสะโนร่วมกับศูนย์อินแปงได้ทดลองร่วมกับโรงพยาบาลจังหวัดสกลนครที่จะให้มีหมอพื้นบ้าน มีการนัดพบสมุนไพรในโรงพยาบาลสัปดาห์ละ 1 ครั้งคือทุกวันอังคาร เพื่อให้เป็นทางเลือกแก่ผู้ป่วย ปัจจุบันในหมู่บ้านหนองสะโนมีหมอพื้นบ้านเข้าร่วมโครงการนี้และขายยาให้กับโรงพยาบาลด้วย ในทุกวันอังคารจะมีหมอพื้นบ้านไปประจำ 3-7 คน นวดแต่ละครั้งคนนวดจะได้เงิน 50 บาท พ่อเลี่ยนนำยาไปขายเดือนละ 100 ถัง โรงพยาบาลรับซื้อในราคาถุงละ 15 บาท และนำไปขายต่อถุงละ 30 บาท-

ยาส่วนใหญ่ที่เอาไปขายคือ ยากระเพาะ ริดสีดวง ยาแก้ปวด เป็นต้น อย่างไรก็ตามกิจกรรมนี้ยังคงเป็นกิจกรรมส่วนตัวระหว่างหมอพื้นบ้านและโรงพยาบาลยังไม่มีการทำงานเป็นกลุ่มแต่อย่างใด

ข. การจ้างหมอเข้ามารักษาในชุมชนในเวลาที่แน่นอนเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ชาวบ้านไม่เห็นด้วยเนื่องจากเห็นว่าสถานีนอมนักก็อยู่ไม่ห่างจากหมู่บ้านมากนัก และเห็นว่าหากหมอมารักษานอกสถานที่คงจะไม่มีเครื่องมือมากพอที่จะตรวจและรักษาได้ นอกจากนี้ชาวบ้านยังบอกว่า “กลัวว่าตอนหมอมานจะไม่ป่วย พอหมอกลับไปก็ป่วย การเจ็บป่วยไม่ได้เลือกเวลา”

ความเป็นไปได้ของกลุ่มอสมทฯ ทรัพยากรในการเป็นองค์กรการพัฒนาและจัดสวัสดิการชุมชน

สามารถวิเคราะห์ได้ใน 2 ระดับคือ 1. เงื่อนไขระดับโครงสร้าง และ 2 เงื่อนไขระดับชุมชน/กลุ่ม

1. เงื่อนไขระดับโครงสร้าง

คำถามที่ตั้งไว้ในตอนต้นของบทความคือ ทำอย่างไรให้ชุมชนสามารถพึ่งรัฐได้ในเรื่องสุขภาพ เป็นคำถามที่ต้องการคำตอบและการแก้ไขในระดับโครงสร้างเศรษฐกิจ-การเมือง และสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการดูแลสุขภาพ ซึ่งอยู่นอกขอบเขตการศึกษาครั้งนี้ แต่ผู้ศึกษามีความเห็นว่าเป็นประเด็นสำคัญ เงื่อนไขทางโครงสร้างจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงด้วย หากต้องการที่จะให้ชุมชนและองค์กรชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการเรื่องสุขภาพ

สำนักงานปฏิรูประบบสาธารณสุข (2543) ได้ศึกษาถึงระบบการดูแลสุขภาพของรัฐตลอดจนการให้บริการสุขภาพของรัฐ พบว่า อัตราส่วนของแพทย์ต่อประชากรในกรุงเทพมหานครต่างจากในอีสานถึง 14 เท่า ใน กทม. แพทย์ 1 คน: ประชากร 720 คน ส่วนในอีสาน แพทย์ 1 คน : ประชากร 9,951 คน นอกจากนี้ชนบทในระดับอำเภอลงไปซึ่งต้องดูแลประชากรรวมกันมากกว่าครึ่งหนึ่งของประเทศ มีแพทย์รวมกันไม่ถึง ร้อยละ 10 ของแพทย์ทั้งประเทศ สัดส่วนของเตียงต่อประชากรใน กทม. คือ 1: 200 ส่วนในอีสาน 1: 800 เมื่อการกระจายของทรัพยากรทางการแพทย์เหลื่อมล้ำ การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพของประชาชนก็แตกต่างกันด้วย นอกจากนี้เรื่องของการกระจายทรัพยากรแล้ว ปัญหาที่พบอีกประการหนึ่งคือ การให้บริการสุขภาพของรัฐ ความเป็นมิตร ความเร่งรีบ ความไม่มีจิตใจบริการ ของเจ้าหน้าที่ในสถานพยาบาลของรัฐเป็นเรื่องที่มีการพูดถึงมาก ชาวบ้านในหมู่บ้านที่ศึกษาก็กล่าวถึงอย่างมาเช่นเดียวกัน หลายคนที่ไม่ซื้อบัตรประกันสุขภาพเนื่องจากไม่ต้องการไปรักษาที่โรงพยาบาลของรัฐ ชาวบ้านหันมาพึ่งสวัสดิการที่มีอยู่เพียงน้อยนิดจากกลุ่มอสมทฯ ทรัพยากรภายในหมู่บ้านเนื่องจากเป็นสวัสดิการที่ไม่ได้กำหนดว่าต้องไปใช้บริการที่สถานบริการของรัฐเท่านั้น

ข้อเสนอต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ที่มีในร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติมี 8 ประการคือ สร้างองค์กรส่งเสริมสุขภาพ, ปฏิรูปองค์กรควบคุมโรค, ปฏิรูประบบบริการด้านสุขภาพ ให้ครอบคลุมพื้นที่ ทุกกลุ่มคน และทุกประเภทของปัญหา มีระบบการเงินที่ประกันให้ทุกคนสามารถเข้าถึงบริการที่มีคุณภาพ ให้มีการกำหนดมาตรฐานและมีการตรวจสอบรับรองคุณภาพ โดยกฎหมาย มีองค์กรที่เป็นอิสระตรวจสอบ ปฏิรูประบบเทคโนโลยีให้มีคุณภาพถูกต้องและพึ่งตนเองได้มากที่สุด ปฏิรูปผลผลิตบุคลากรให้มีคุณภาพและพฤติกรรมเหมาะสมกับระบบสุขภาพใหม่ ปฏิรูประบบสร้างความเข้มแข็งทางปัญญาเพื่อสุขภาพ ตั้งองค์กรอิสระขึ้นประเมินการทำงานขององค์กรประกอบทั้ง 6 ข้างต้น และประการสุดท้ายคือ การจัดตั้งสภาการสุขภาพแห่งชาติ

2.เงื่อนไขระดับชุมชน/กลุ่ม

ผลการศึกษาถึงเงื่อนไขที่เอื้อต่อการที่กลุ่มจะจัดสวัสดิการสุขภาพมีดังนี้คือ

1.) ความรู้/ความเชื่อและประสบการณ์เรื่องสุขภาพของชาวบ้าน หมู่บ้านหนองสะโนสามารถรักษาการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านไว้ได้มากกว่าหมู่บ้านขามป้อมเนื่องจากมีความสามารถในการเข้าถึงบริการสาธารณสุขของรัฐน้อยกว่า สาเหตุอีกประการหนึ่งคือ ชาวบ้านหนองสะโนได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจและระบบการผลิตที่น้อยกว่าชาวบ้านขามป้อมทำให้ยังคงรักษาวัฒนธรรมและการผลิตของชุมชนไว้ได้

2.) บริบททางเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชน ซึ่งหมายถึง การเข้ามาของระบบทุนนิยม ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่มีต่อชุมชน ความสามารถของชุมชนในการแก้ปัญหาและเผชิญกับวิกฤต และความสัมพันธ์ของกลุ่มอื่นๆ หมู่บ้านทั้ง 2 แห่งผ่านการพัฒนาของรัฐมาในช่วงเวลาเดียวกัน แต่ผลกระทบที่การพัฒนามีต่อหมู่บ้านหนองสะโนมีน้อยกว่าหมู่บ้านขามป้อม สภาพทางกายภาพของหมู่บ้านหนองสะโนได้เปรียบกว่า คือ มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่า บ้านหนองสะโนไม่ได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่มากเท่าบ้านขามป้อม และสามารถเผชิญหน้าต่อการเปลี่ยนแปลงได้มากกว่า

3.) การเรียนรู้ การพัฒนาทักษะและประสบการณ์ในการบริหารจัดการ กลุ่มทั้ง 2 กลุ่มมีศักยภาพในเรื่องนี้พอๆกัน กล่าวคือมีวิธีการบริหารงานที่ชัดเจนแต่ยืดหยุ่น กลุ่มทั้ง 2 มีกระบวนการเรียนรู้ การลองผิดลองถูกในกระบวนการทำงาน กลุ่มแม่บ้านทอผ้าบ้านขามป้อมซึ่งเป็นกลุ่มที่เป็นแกนหลักในการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์มีประสบการณ์ที่ไม่ดีเรื่องการจัดสวัสดิการร่วมกับเครือข่ายพรรณไม้ เป็นผลให้กลุ่มไม่ต้องการที่จะทำในเรื่องนี้อีก ส่วนกลุ่มแม่บ้านออมทรัพย์บ้านหนองสะโนได้รับอิทธิพลทางความคิดเรื่องการพึ่งตนเอง และการนำวัฒนธรรมชุมชน -

มาใช้ในการพัฒนาจากเครือข่ายอื่นแปลง ทำให้เกิดการจัดสวัสดิการขึ้นในกลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้านหนองสะโน

4.) การระดมทรัพยากร (ทุน และความรู้) และการประสานโครงการพัฒนาภาครัฐและเอกชน การประสานงานระหว่างกลุ่มกับโครงการพัฒนาของเอกชนเห็นได้อย่างชัดเจนทั้ง 2 กลุ่มส่วนบทบาทของกลุ่มต่อการพัฒนาชุมชนยังไม่เห็นมากนักเนื่องจากกลุ่มเพิ่งจะตั้งมาได้ไม่นาน ทั้ง 2 กลุ่มไม่ได้มีบทบาทช่วยเหลือชุมชนและกลุ่มอื่นๆในหมู่บ้านเรื่องเงินทุนแต่อย่างใด แต่ทั้ง 2 กลุ่มมีบทบาทอย่างมากในการถ่ายทอดประสบการณ์และแนวคิดเรื่องการรวมกลุ่มให้กับกลุ่มอื่นในชุมชน การที่ทั้ง 2 กลุ่มมีความสัมพันธ์กับเครือข่ายองค์กรชุมชนที่อยู่ในระดับที่กว้างทำให้กลุ่มได้ทรัพยากรจากภายนอกมาเสริมการทำงานของกลุ่ม

ภาคผนวกของส่วนที่ 1

1) ตารางแสดงข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านขามป้อม

ต. ชี้เหล็ก อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด

สถานภาพในครัวเรือน	จำนวน	สัดส่วน
หัวหน้าครัวเรือน	15	25.0
คู่สมรส	41	68.3
ญาติใกล้ชิด	4	6.7
รวม	60	100

ช่วงอายุ	จำนวน	สัดส่วน
30-40 ปี	29	48.3
41-50 ปี	17	28.3
51-60 ปี	9	15.0
61-70 ปี	5	8.4
รวม	60	100

เพศ	จำนวน	สัดส่วน
ชาย	9	15.0
หญิง	51	85.0
รวม	60	100

สถานภาพสมรส	จำนวน	สัดส่วน
แต่งงาน	51	85.0
ม่าย	6	10.0
โสด	3	5.0
รวม	60	100

ระดับการศึกษา	จำนวน	สัดส่วน
ประถม 4 และต่ำกว่า	45	75.0
ประถม 6	14	23.3
มัธยมต้นและปลาย	1	1.7
รวม	60	100

จำนวนสมาชิกครัวเรือน	จำนวน	สัดส่วน
1-3 คน	30	50.0
4 คนขึ้นไป	30	50.0
รวม	60	100

วัสดุใช้สร้างบ้าน	จำนวน	สัดส่วน
ไม้กระดาน	29	46.7
ไม้ผสมตีก	25	43.3
ตีก	6	10.0
รวม	60	100

ลักษณะบ้าน	จำนวน	สัดส่วน
บ้านชั้นเดียว	10	16.6
บ้านยกพื้น	25	41.7
บ้าน 2 ชั้น	25	41.7
รวม	60	100

รถไถและพาหนะ	ครัวเรือนรวม	ครัวเรือนที่มี	สัดส่วน
มีรถไถเดินตาม	60	34	56.7
มีรถแทรกเตอร์	60	-	-
มีรถจักรยานยนต์	60	39	65.0
มีรถบรรทุก / ปิคอัพ	60	5	8.3

แหล่งรายได้	ครัวเรือนรวม	ครัวเรือนที่มี มีรายได้	สัดส่วน	รายได้เฉลี่ย
นาข้าว	60	59	98.3	30,728
เลี้ยงสัตว์	60	15	25.0	8,500
พืชไร่-พืชสวน	60	-	-	-
รับจ้าง	60	35	58.3	18,811
ทอดผ้า	60	26	43.3	9,019
จักสาน	60	-	-	-
ค้าขาย	60	3	5.0	13,333
ถูกส่งให้	60	15	25.0	16,466

(3)

แหล่งรายจ่าย	ครัวเรือนรวม	ครัวเรือนที่มีรายจ่าย	สัดส่วน	รายจ่ายเฉลี่ย
ลงทุนการผลิต	60	59	98.3	15,126
ค่าใช้จ่ายประจำวัน	60	60	100	20,438
ค่าเรียน	60	28	46.7	9,685
ค่ารักษาพยาบาล	60	54	90	1,562
กิจกรรมทางสังคม	60	58	96.7	1,815
ผ่อนชำระหนี้	60	47	78.3	24,787
อื่นๆ	60	7	11.7	7,871

แหล่งกู้ยืม	ครัวเรือนรวม	ครัวเรือนที่กู้	สัดส่วน	จำนวนเงินกู้เฉลี่ย
กลุ่มออมทรัพย์	60	20	33.3	1,130
สถาบันการเงิน	60	43	71.7	68,790
กู้นอกระบบ	60	22	36.7	18,000

สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์	จำนวน	สัดส่วน
เป็นสมาชิก	39	65.0
ไม่เป็นสมาชิก	21	35.0
รวม	60	100

ระยะเวลาสมาชิกภาพ	จำนวน	สัดส่วน
1 - 3 ปี	21	53.8
3 ปีขึ้นไป	18	46.2
รวม	39	100

การเข้าร่วมประชุมกลุ่มออมทรัพย์	จำนวน	สัดส่วน
เข้าร่วมทุกครั้ง	37	94.8
เข้าร่วมเกือบทุกครั้ง	1	2.6
ไม่ได้เข้าร่วม	1	2.6
รวม	39	100

เหตุผลหลักในการเข้า เป็นสมาชิกกลุ่มออม ทรัพย์	จำนวน	สัดส่วน
เพื่อการออมเงิน	30	76.9
เพื่อรับสวัสดิการ	-	-
เพื่อกู้เงิน	8	20.6
เพื่อทำงานให้กับชุมชน	1	2.5
รวมครัวเรือนสมาชิก	39	100

ประโยชน์หลักในการ เข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม	จำนวน	สัดส่วน
ได้ออม	29	74.3
ได้กู้ยืม	10	25.7
รวมครัวเรือนสมาชิก	39	100

การปฏิบัติกรณีเจ็บ ป่วยเล็กน้อย	จำนวน	สัดส่วน
ไปโรงพยาบาล	24	40
ไปสถานีนอนามัย	49	81.7
ซื้อยากินเอง	40	66.7
รอดูอาการ	7	11.7
ใช้สมุนไพร	4	6.7

หมายเหตุ: ชาวบ้านขามป้อม จ.ร้อยเอ็ด อธิบายเช่นเดียวกับ ชาวบ้านหนองสะโน ว่าอาการป่วยเล็กน้อยคือ ปวดเมื่อย เป็นหวัด และ ปวดศีรษะ ซึ่งเป็นอาการที่เป็นบ่อย และสามารถหายเองได้ในเวลา 2-3 วัน

การปรึกษากรณีเจ็บ ป่วยเล็กน้อย	จำนวน	สัดส่วน
ปรึกษาแพทย์	15	25.0
ปรึกษา จนท.อนามัย	31	51.7
ปรึกษาคณในครัวเรือน	36	60.0
ไม่ปรึกษา	12	20.0
ปรึกษา อสม.	2	3.3
ปรึกษาหมอพื้นบ้าน	-	-

การปฏิบัติกรณีเจ็บป่วยรุนแรง	จำนวน	สัดส่วน
ไปโรงพยาบาลของรัฐ	55	91.7
ไปคลินิก	12	20.0
ไปสถานเอนามัย	17	28.3
ซื้อยากินเอง	9	15.0
รอดูอาการ	2	3.3
ใช้สมุนไพร	-	-

หมายเหตุ: ชาวบ้านขามป้อม อธิบายว่าเจ็บป่วยรุนแรงหมายถึง ท้องร่วง และ การเป็นไข้หวัดใหญ่ถึง อาเจียน และเป็นนานกว่า 1 สัปดาห์

ประเภทบริการสุขภาพที่ได้รับ	จำนวน	สัดส่วน
การปราบพาหะนำโรค	55	91.7
การดูแลสุขภาพจากจนท.อนามัย	46	76.7
การรับรู้ข้อมูลเรื่องโรคและการป้องกัน	53	88.3
การได้รับบริการฉีดวัคซีน	41	68.3
มีบัตรประกันสุขภาพ	39	65.0
มีบัตรสงเคราะห์แม่และเด็ก	19	31.7
มีบัตรสงเคราะห์คนชรา	12	20.0

(2) ตารางแสดงโรคที่เป็นมากในวัยต่างๆ : ข้อมูลจากชาวบ้าน
หมู่บ้านขามป้อม จ.ร้อยเอ็ด

ชื่อโรค(ภาษาท้องถิ่น)	สาเหตุและอาการ	การรักษาแบบเดิม	การรักษาปัจจุบัน
วัยเด็ก 1.กำเนิด เด็กอายุ 2 เดือน1ปี ประมาณ 20-30%จะ เป็นโรคนี้	ตัวเหลืองเป็นไข ชัก ส่วนใหญ่'เป็น'ไม่ ถึง อาทิตย์ก็ตาย	-หมอมเป่ากระหม่อม -ใช้ว่านไฟทาท้อง -กลั่นใจเด็ดยอดต้น 7 ยอดเอามาเคี้ยวแล้วเอา ปิดกระหม่อม	-ไปหาหมอ สมัยนี้ไม่ตายด้วยโรคนี้ แล้ว
2.ซาง เด็กเกือบทุกคนเป็น บางครั้งเรียก ซางลงท้อง, ซางตาเหลื่อม(ตาเหลื่อม)	ตัวไม่ร้อน ไม่มีไข้ ท้องใหญ่ หัวโต ก้นลึบ ถ่ายเป็นขี้ดอผักกาด เหลืองๆ ประมาณ 20-30%ตาย	-เอาในสะเบง ทั้งแก่น (เปลือก) มาแช่รวมกับ รากไม้ ใช้อาบ และกิน -สับไล่เดือน เผาไฟอย่าง เร็ว กับดินโพน ชุบน้ำ และให้กินน้ำ	-เด็กเดี๋ยวนี้ไม่ค่อยเป็น แล้ว
3.ซี้ดากโกน เด็กอายุ 2-3 ปี	ถ่ายเป็นเลือด วันละกว่า 5 ครั้ง หากไม่ถ่ายท้องจะ โตมาก เข้าใจว่าเกิดจาก การกินของผิด	แช่รากไม้ที่มีรสฝาด แล้ว นำมาต้ม	เดี๋ยวนี้ไม่เป็นแล้ว บางคน เป็นแต่ก็รักษาหาย
4.ตุ่มบักแดงน้อย (ออกหัด อีสุกอีใส)	ไข้ ออกตุ่ม หากเทียบกับโรคอื่น โรค นี้ไม่เป็นอันตราย เป็น แล้วหาย	-ใช้ยารากไม้ -หาหมอเป่า	หาหมอแผนปัจจุบัน
5.ไข้หวัดธรรมดา	ปวดหัว ตัวร้อน เป็นไข้	-ต้มหอมแดงกินกับน้ำ	-ปล่อยให้หายเอง -หาก 2-3 วันไม่หายจะซื้อ ยากิน -หากเป็นอาทิตย์ไม่หาย จะไปหาหมอ

ชื่อโรค(ภาษาท้องถิ่น)	สาเหตุและอาการ	การรักษาแบบเดิม	การรักษาปัจจุบัน
วัยผู้ใหญ่-วัยชรา 1.บันดงเข้าท้อง มีเพียง2% ที่เป็น	ตัวเหลือง ตาเหลือง เป็น ไข้ ตัวผอมลง	-ผ่นยารากไม้ ส่วนใหญ่ จะตาย	-หาหมอแผนปัจจุบัน
2.ปวดเส้น ปวดเอ็น เป็นบันดงชนิดหนึ่ง	เป็นแนวแดงๆ มีตัวคล้าย หนอนอยู่ใต้ผิวหนังยาว ประมาณ 1 ซม. สามารถ เอาออกได้ จะมีอาการ ปวดตรงที่ตัวนี้อยู่ ไม่มี อาการคัน เข้าใจว่าเกิด จากอุจจาระของผู้ที่เป็น การกินดิบ กินหอย	-เอาออกเอง	-ขอยาจากหมอ

(3) ประเด็นหลักในการเก็บข้อมูลทั่วไปของชุมชนภาคอีสาน

1. สภาพชุมชนในปัจจุบัน

แผนที่แสดงที่ตั้งชุมชน และสถานที่ใกล้เคียง เช่น ถนนเข้าหมู่บ้าน หมู่บ้านอื่น แหล่งน้ำ ป่า เป็นต้น

แผนผังชุมชน แสดงที่ตั้งบ้าน และสถานที่สำคัญในชุมชน เช่น วัด โรงเรียน ที่ทำการ เกษตร ป่า สวน เป็นต้น

ข้อมูลทั่วไป

ระยะห่างจากอำเภอ, อาณาเขตติดต่อ, แหล่งทรัพยากร เช่น แหล่งน้ำ, ป่า

จำนวนประชากร จำนวนครัวเรือน

การถือครองที่ดิน: เอกสารสิทธิ์ ขนาดถือครอง

รายได้ของชาวบ้าน: แหล่งรายได้ และ รายได้ของชาวบ้าน

2. ประวัติศาสตร์ชุมชน

การตั้งชุมชน

การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมของชุมชน ในช่วงเวลาต่างๆ

(ทำแผนที่แสดงการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในช่วงต่างๆ)

การเปลี่ยนแปลงอาชีพ

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในชุมชน ก.รูปแบบความช่วยเหลือกันในชุมชน เช่น ใน ยามเจ็บป่วย, ยามขาดแคลน, ยามที่เกิดการสูญเสีย, ข.ประเพณีพิธีกรรมที่สะท้อนถึง ความสัมพันธ์ใน 3 ระดับ ครอบครัว-เครือญาติ-ชุมชน, ค. กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับ ส่วนต่างๆ เช่น รัฐ NGO องค์กรชาวบ้าน อื่นๆ นักวิชาการ เป็นต้น

3. กลุ่ม/องค์กรชุมชน และ เครือข่าย

กลุ่มที่มีในชุมชน: ปีที่ตั้ง, กระบวนการก่อตั้ง, จำนวนสมาชิก, การดำเนินงาน, จุดเด่น-จุดด้อย, ความสัมพันธ์กับเครือข่าย

ความสัมพันธ์ของชุมชนกับ NGO ที่เข้ามาทำงานพัฒนา: ใครมา, มาเมื่อไหร่, มาทำอะไร, อย่างไร, ผลเป็นอย่างไร

ความสัมพันธ์กับหน่วยงานของรัฐ ที่เข้ามาทำงานพัฒนา (ประเด็นเดียวกันกับ NGO)

4. ความเชื่อและประเพณี เรื่องทั่วไป และ เรื่องสุขภาพ (ดูประเด็น สัมภาษณ์เจาะลึก และ ประเด็นทำ focus group)

ประเด็นการทำ focus group เดือน ตุลาคม

ครั้งที่ 1: วัฒนธรรมการดูแลสุขภาพและการรักษาพยาบาลของชุมชน (ถามคนแก่)

1. ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น ช่วงฤดูต่างๆ: ร้อน ฝน หนาว
2. ความเจ็บป่วยที่เกิดกับคนในช่วงอายุที่แตกต่าง : เด็กทารก, เด็กในวัยเรียน, วัยรุ่น, ผู้ใหญ่, คนแก่ (ชื่อโรค, อาการ, การรักษาในปัจจุบัน, การรักษาในอดีต)
3. การเปลี่ยนแปลงของความเจ็บป่วย: ชนิดของความเจ็บป่วย, สาเหตุของความเจ็บป่วย, วิธีการรักษา, ค่าใช้จ่ายในการรักษา, โอกาสที่จะหายจากความเจ็บป่วย
4. ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา มีโรคอะไรมา ทำอย่างไร มีคนตายหรือไม่ เพราะอะไร
5. โดยทั่วไปชาวบ้านดูแลสุขภาพอย่างไร (ดู health concern/conscious) จริงๆแล้วชาวบ้านสนใจดูแลสุขภาพแค่ไหน ที่บอกว่าชาวบ้านใช้สมุนไพรมาแต่อดีต ดูแลสุขภาพดีมาแต่อดีต...เป็นจริงแค่ไหน ปัจจุบันเป็นอย่างไร
6. ให้เปรียบเทียบสุขภาพ และ การดูแลสุขภาพของคนปัจจุบันกับคนในอดีต

ครั้งที่ 2: ข้อมูลเรื่องกลุ่มออมทรัพย์ที่เป็นกรณีศึกษา (ถามกรรมการ)

- 1) การบริหารจัดการกลุ่ม
 - ประวัติ และ พัฒนาการของกลุ่ม แนวคิด แรงจูงใจในการตั้งกลุ่ม
 - คุณลักษณะของผู้นำ และ กรรมการ (อายุ, ฐานะ, ประสบการณ์, ความชำนาญพิเศษ, อาชีพ, ความกว้างขวาง เป็นต้น) เหตุใดจึงมาเป็นกรรมการ
 - กฎระเบียบการออม การกู้ยืม วัตถุประสงค์เงินออม, อัตราดอกเบี้ย, การส่งคืน, การพิจารณาให้กู้เงิน, การติดตามเงินกู้ ใครตั้งกฎ เคยมีการบังคับใช้หรือไม่
 - การเพิ่มขึ้น หรือ ลดลงของเงินทุนหมุนเวียนใน 7 ปีที่ผ่านมา
- 2) การมีส่วนร่วมของกลุ่มในการพัฒนา เช่น ออกเงินสมทบโครงการพัฒนาหมู่บ้าน และ/หรือ สมาชิกกลุ่มออกแรงงานสมทบในนามของกลุ่ม เป็นต้น
- 3) การจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก มี-ไม่มี ถ้ามี มีอะไร ทำไมจึงให้มี ทำไมจึงกำหนดเงินช่วยเหลือเท่านี้ ใครกำหนดที่ผ่านมาจ่ายสวัสดิการไปเท่าไร
- 4) ความเห็นต่อการทำงานของกลุ่ม หากสามารถเสนอความคิดเห็นต่อกลุ่ม จะเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงในด้านใดบ้าง
- 5) เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่นๆ (ระบุ) ที่อยู่ในหมู่บ้าน เห็นว่า performance ของกลุ่มนี้เป็นอย่างไร

ประเด็นการทำ focus group บ้านขามป้อม เดือน พฤศจิกายน – ธันวาคม

ครั้งที่ 1 : กลุ่มแม่บ้าน(ทอผ้า)ออมทรัพย์ ที่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ด้วย

ประเด็นพูดคุยคือ

- 1) การบริหารจัดการกลุ่ม
 - ประวัติ และ พัฒนาการของกลุ่ม แนวคิด แรงจูงใจในการตั้งกลุ่ม
 - คุณลักษณะของผู้นำ และ กรรมการ (อายุ, ฐานะ, ประสบการณ์, ความชำนาญพิเศษ, อาชีพ, ความกว้างขวาง เป็นต้น)
 - กฎระเบียบการออม การกู้ วิธีระดมเงินออม, อัตราดอกเบี้ย, การส่งคืน, การพิจารณาให้กู้เงิน, การติดตามเงินกู้
 - การเพิ่มขึ้น หรือ ลดลงของเงินทุนหมุนเวียนใน 10 ปีที่ผ่านมา
- 2) เหตุใดจึงมาเป็นสมาชิกกลุ่ม
- 3) การมีส่วนร่วมของกลุ่มในการพัฒนา เช่น ออกเงินสมทบโครงการพัฒนาหมู่บ้าน และ/หรือ สมาชิกกลุ่มออกแรงงานสมทบในนามของกลุ่ม เป็นต้น
- 4) ความเห็นต่อการจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก
- 5) ความเห็นต่อการทำงานของกลุ่ม

ครั้งที่ 2 : ชาวบ้านที่ไม่ได้เป็นกลุ่มแม่บ้าน(ทอผ้า) และ ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์

ประเด็นพูดคุยคือ

- 1) ความเห็นต่อการทำงานของกลุ่ม : กฎระเบียบ, การออม, การกู้, วิธีระดมเงินออม, อัตราดอกเบี้ย, การส่งคืน, การพิจารณาให้กู้เงิน, การติดตามเงินกู้
- 2) ความเห็นต่อการจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก
- 3) กลุ่มได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา เช่น ออกเงินสมทบโครงการพัฒนาหมู่บ้าน และ/หรือ สมาชิกกลุ่มออกแรงงานสมทบในนามของกลุ่ม เป็นต้น หรือไม่ หากกลุ่มยังไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนา ชุมชน คิดว่ากลุ่มควรจะมีหรือไม่ อย่างไร
- 4) เหตุใดจึงไม่สมัครเป็นสมาชิกกลุ่มนี้
- 5) หากสามารถเสนอความคิดเห็นต่อกลุ่ม จะเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงในด้านใดบ้าง

เมนู ทางเลือกในการจัดสวัสดิการสุขภาพ

ทางเลือก	เงื่อนไขที่ทำให้ทางเลือกเป็นจริง	ข้อดี	ข้อเสีย	หมายเหตุ
1. ซื้อโรงพยาบาล องค์กรชาวบ้านเข้าไปถือหุ้นโรงพยาบาล	ก.มีเงิน (มาก..มากเท่าไร?) ข.รพ.อำเภอจะปรับเป็นรพ. ชุมชน (privatization ?)	ชาวบ้านบริหาร และกำหนด นโยบาย	ก.ต้องใช้เงินมาก ข.ชาวบ้านบริหารไม่ได้	เป็นความคิด ของภาคใต้ (คลองเปี้ยะ)
2. ซื้อหมอ องค์กรชาวบ้านจ้างหมอมารักษาในหมู่บ้าน	ก.มีเงิน (มาก..มากเท่าไร?) ข.มีหมอที่จะร่วม	ชาวบ้านไม่ต้องไปหาหมอ	ก.หาหมอยาก ข.รักษาได้เฉพาะโรคทั่วไป	ตัวอย่างจาก SEWA
3.ขายยาและขายบริการแพทย์พื้นบ้าน ให้กับ รพ.อำเภอ	ก.มีสมุนไพร ข.มีหมอพื้นบ้าน ค.รพ.เห็นด้วย	ก.เสริมรายได้ ข.รักษาความรู้ท้องถิ่น ค.ได้เสนอทางเลือกในการรักษา	ก.ผลิตไม่ทัน ข.ปัญหาคุณภาพ	บ้านหนอง สะโนทำแล้ว
4.เอา ... % ของกำไรจากกลุ่มออมทรัพย์ มาซื้อบัตรสุขภาพแจกสมาชิก	ก.กลุ่มมีกำไรมากพอ (เท่าไร?) ข.ชาวบ้านต้องการบัตรสุขภาพ	ก.ชาวบ้านไม่ต้องจ่าย	ก.ให้เฉพาะสมาชิก ข.ชาวบ้านไม่ชอบใช้บัตร สุขภาพ	
5.เอา% ของกำไรมาให้บริษัทประกัน เอกชนจัดการ	ก.กลุ่มมีกำไรมากพอ ข.บริษัทเสนอเงื่อนไขที่ดี (อย่างไร?)	ก.ได้ค่าตอบแทน/ชดเชยมาก ข.ไม่ยุ่งยากเรื่องการจัดการ	ก.ให้เฉพาะสมาชิก ข.แพง ค.บริษัทเอาเปรียบ	พรรคไม่เคย จะทำพบว่า บริษัทมีเงื่อนไข ไข่มาก
6.เอา% ของกำไรมาจัดสวัสดิการ	ก.กลุ่มมีกำไรมากพอ	ก.สนใจให้คนมาเป็นสมาชิก กลุ่มออมทรัพย์	ให้เฉพาะสมาชิก	ทั้ง หนองสะ โน และ ขาม ป้อมทำแล้ว แต่น้อยมาก
7.เก็บเบี้ยประกันจากชาวบ้านและ บริหารเอง	ก. ชาวบ้านร่วมมากพอ ข. มีการบริหารจัดการที่ดี	ชาวบ้านควบคุมได้	ก.รายรับมากกว่ารายจ่าย ปัญหา การบริหารจัดการ ข.การชั่งน้ำหนักระหว่าง 'สงเคราะห์' กับ 'สวัสดิการ'	พรรคไม่เคย ทำแต่ไม่ สำเร็จ
8.เครือข่ายองค์กรชาวบ้านร่วมกับ NGO ตั้งกองทุนทำเรื่องสวัสดิการโดยเฉพาะ	ก.มีเครือข่ายที่เข้มแข็ง ข.ชาวบ้านร่วมกองทุนมากพอ	สร้างความมั่นคงให้เครือข่าย	ปัญหาการบริหารจัดการ	ตัวอย่างจาก อินเดีย (CDF)

- เมนูนี้ ปรับ/เพิ่มเติม แล้วนำไปทดลองใช้ใน บ้านหนองสะโน และ บ้านขามป้อม

(4) รายนามผู้ให้ข้อมูลหมู่บ้านขามป้อม

นางน้อย	โยธะพงษ์	อายุ 80 ปี	หมอดำแย
นายพรหมา	อนันโท	อายุ 76 ปี	หมอสู่วัณ หมอสะเดาะเคราะห์
นายแสงจันทร์	แก้วสังข์	อายุ 40 ปี	ผู้ใหญ่บ้าน และ ผู้ตรวจสอบบัญชี กลุ่มออมทรัพย์
นายฉวี	คำยางจ้อง	อายุ 58 ปี	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และผู้ตรวจสอบบัญชี กลุ่มออมทรัพย์
นายหนูจันทร์	ลือโสภา	อายุ 46 ปี	กรรมการหมู่บ้าน
นายเบา	ผลาผล	อายุ 37 ปี	กรรมการหมู่บ้าน
นายคำนาย	หัวหนอง	อายุ 42 ปี	กรรมการหมู่บ้าน
นายสุพรรณ	จันทร์แดง	อายุ 47 ปี	กรรมการหมู่บ้าน
นายทองมวย	สีแดง	อายุ 52 ปี	ประธาน อสม. (เป็นอสม.มา 21 ปี)
นางบัว	สังธิมาตร	อายุ 45 ปี	อสม. (เป็นมา 21 ปี)
นายบุตรดี	ลุนละราช	อายุ 47 ปี	อสม. (เป็นมา 20 ปี)
นางอ่อนจันทร์	บัวขาว	อายุ 34 ปี	อสม. (เป็นมา 7-8 ปี)
นางน้อย	เพ็งจันทร์	อายุ 46 ปี	ประธานกลุ่มออมทรัพย์
นางอำนวย	แก้วสังข์	อายุ 42 ปี	รองประธานกลุ่มออมทรัพย์
นางอนงค์	นัยลี	อายุ 38 ปี	กรรมการกลุ่มออมทรัพย์
นางนิยม	อินธิแสง	อายุ 42 ปี	กรรมการกลุ่มออมทรัพย์
นางนิตยา	แก้วสังข์	อายุ 35 ปี	เลขานุการ และ ฝ่ายบัญชีกลุ่มออมทรัพย์ กรรมการกลุ่มแม่บ้านทอผ้า และ ผู้ตรวจสอบบัญชีกลุ่มออมทรัพย์
นางบัวลา	มัทระปานัง	อายุ 47 ปี	ประธานกลุ่มแม่บ้านทอผ้า
นางคำพันธ์	แก้วสังข์	อายุ 40 ปี	กรรมการกลุ่มแม่บ้านทอผ้า
นางนง	นัยลี	อายุ 38 ปี	กรรมการกลุ่มแม่บ้านทอผ้า
นางนาค	นัยลี	อายุ 58 ปี	ที่ปรึกษากลุ่มแม่บ้านทอผ้า
นางเพ็ญศรี	ปาโท	อายุ 37 ปี	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ และ กลุ่มแม่บ้านทอผ้า
นางเหมือน	แก้วสังข์	อายุ 53 ปี	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ และ กลุ่มแม่บ้านทอผ้า

นางทองดั่ง	สีมา	อายุ 45 ปี	สมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้า
นางอนงค์	คำยางจ้อง	อายุ 26 ปี	สมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้า
นางศรี	ออมอด	อายุ 57 ปี	สมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้า
นางเส็ง	แก้วสังข์	อายุ 54 ปี	สมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้า
นางจันลา	แก้วสังข์	อายุ 44 ปี	ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้า
นางเสวียน	แสงสังข์	อายุ 34 ปี	ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้า
นางบังอร	จอมคำสิงห์	อายุ 45 ปี	ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้า
นางโอ่ง	แก้วสังข์	อายุ 56 ปี	ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้า
นางกลม	ผลาผล	อายุ 58 ปี	ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอผ้า
นางสมศรี	โคตุดา	อายุ 33 ปี	
นายทา	นัยลี	อายุ 66 ปี	
นายนบุญศรี	ห้วนทอง	อายุ 67 ปี	
นางทองแดง	ฤาโสภา	อายุ 79 ปี	
นางน้อย	แก้วสังข์	อายุ 53 ปี	
นางทองมา	พายุภัย	อายุ 67 ปี	
นายประสิทธิ์พงษ์	แสนโพธิ์	อายุ 36 ปี	
นายวินัย	ปาโท	อายุ 28 ปี	
นายเจษฎา	มัทธะปานัง	อายุ 25 ปี	

ภาคผนวกของส่วนที่ 2

(14)

(1) ตารางแสดงข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านหนองสะโน

ต.นาม่อง อ.กุดบาก จ.สกลนคร

สถานภาพในครัวเรือน	จำนวน	สัดส่วน
หัวหน้าครัวเรือน	19	30.6
คู่สมรส	36	58.1
ญาติใกล้ชิด	7	11.3
รวม	62	100

ช่วงอายุ	จำนวน	สัดส่วน
30-40 ปี	32	51.7
41-50 ปี	18	29.0
51-60 ปี	9	14.5
61-70 ปี	3	4.8
รวม	62	100

เพศ	จำนวน	สัดส่วน
ชาย	18	29.0
หญิง	44	71.0
รวม	62	100

สถานภาพสมรส	จำนวน	สัดส่วน
แต่งงาน	51	82.3
ม่าย	8	12.9
โสด	3	4.8
รวม	62	100

ระดับการศึกษา	จำนวน	สัดส่วน
ประถม 4 และต่ำกว่า	36	58.1
ประถม 6	18	29.0
มัธยมต้นและปลาย	6	9.7
อื่นๆ	2	3.2
รวม	62	100

จำนวนสมาชิกครัวเรือน	จำนวน	สัดส่วน
1-3 คน	43	69.4
4-5 คน	19	30.6
รวม	62	100

วัสดุใช้สร้างบ้าน	จำนวน	สัดส่วน
ไม้ไผ่ขัดแตะ	1	1.6
ไม้กระดาน	40	64.5
ไม้ผสมตึก	21	33.9
รวม	62	100

ลักษณะบ้าน	จำนวน	สัดส่วน
บ้านชั้นเดียว	23	37.1
บ้านยกพื้น	29	46.8
บ้าน 2 ชั้น	10	16.1
รวม	62	100

รถไถและพาหนะ	ครัวเรือนรวม	ครัวเรือนที่มี	สัดส่วน
มีรถไถเดินตาม	62	17	27.4
รถแทรกเตอร์	62	1	1.6
มีรถจักรยานยนต์	62	39	66.2
มีรถบรรทุก/ปิคอัพ	62	7	4.8

แหล่งรายได้	ครัวเรือนรวม	ครัวเรือนที่มีรายได้	สัดส่วน	รายได้เฉลี่ย
นาข้าว	62	44	71.0	7,738
เลี้ยงสัตว์	62	22	35.6	8,077
พืชไร่-พืชสวน	62	27	43.5	4,915
รับจ้าง	62	43	69.3	6,843
ทอดผ้า	62	3	4.8	1,533
จักสาน	62	3	4.8	2,833
ค้าขาย	62	9	14.5	14,111
ถูกส่งให้	62	12	19.3	8,625

แหล่งรายจ่าย	ครัวเรือนรวม	ครัวเรือนที่มีรายจ่าย	สัดส่วน	รายจ่ายเฉลี่ย
ลงทุนการผลิต	62	47	75.8	6,619
ค่าใช้จ่ายประจำวัน	62	58	93.5	10,633
ค่าเรียน	62	42	67.7	6,407
ค่ารักษาพยาบาล	62	52	83.9	1,778
กิจกรรมทางสังคม	62	51	82.2	2,549
ผ่อนชำระหนี้	62	46	74.2	10,038
อื่นๆ	62	6	9.7	6,683

แหล่งกู้ยืม	ครัวเรือนรวม	ครัวเรือนที่กู้	สัดส่วน	จำนวนเงินกู้เฉลี่ย
กลุ่มออมทรัพย์	62	32	51.6	18,678
สถาบันการเงิน	62	22	35.5	22,666
กู้นอกระบบ	62	26	42.0	21,814

สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์	จำนวน	สัดส่วน
เป็นสมาชิก	44	71.0
ไม่เป็นสมาชิก	18	29.0
รวม	62	100

ระยะเวลาสมาชิกภาพ	จำนวน	สัดส่วน
1 - 3 ปี	19	43.2
3 ปีขึ้นไป	25	50.8
รวม	44	100

การเข้าร่วมประชุมกลุ่มออมทรัพย์	จำนวน	สัดส่วน
เข้าร่วมทุกครั้ง	10	22.8
เข้าร่วมเกือบทุกครั้ง	28	63.6
ไม่ได้เข้าร่วม	6	13.6
รวม	44	100

เหตุผลหลักในการเข้า เป็นสมาชิกกลุ่มออม ทรัพย์	จำนวน	สัดส่วน
เพื่อการออมเงิน	18	40.9
เพื่อรับสวัสดิการ	1	2.3
เพื่อกู้เงิน	25	56.8
เพื่อทำงานให้กับชุมชน	-	-
รวมครัวเรือนสมาชิก	44	100

ประโยชน์หลักในการ เข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม	จำนวน	สัดส่วน
ได้ออม	12	30.8
ได้กู้ยืม	25	64.1
ได้ทำงานให้กับชุมชน	2	5.1
รวมครัวเรือนสมาชิก	39	100

การปฏิบัติกรณีเจ็บ ป่วยเล็กน้อย	จำนวน	สัดส่วน
ไปโรงพยาบาล	38	61.3
ไปสถานอนามัย	37	59.7
ซื้อยากินเอง	54	87.1
รอดูอาการ	11	17.7
ใช้สมุนไพร	23	37.1

หมายเหตุ: ชาวบ้านอธิบายตรงกันว่า อาการเจ็บป่วยเล็กน้อยหมายถึงมีอาการ ปวดเมื่อย เป็นหวัด ปวดศีรษะ ซึ่งเป็นโรคที่เป็นบ่อยๆ และสามารถหายได้เองโดยใช้เวลา 2 - 3 วัน

การปรึกษากรณีเจ็บป่วยเล็กน้อย	จำนวน	สัดส่วน
ปรึกษาแพทย์	27	43.5
ปรึกษา จนท.อนามัย	25	40.3
ปรึกษาคณในครัวเรือน	53	85.5
ปรึกษา อสม.	5	8.1
ปรึกษา หมอพื้นบ้าน	9	14.5
ไม่ปรึกษาใคร	7	11.3

การปฏิบัติกรณีเจ็บป่วยรุนแรง	จำนวน	สัดส่วน
ไปโรงพยาบาลของรัฐ	56	90.3
ไปคลินิก	21	33.9
ไปสถานอนามัย	32	51.6
ซื้อยากินเอง	40	64.5
รอดูอาการ	4	6.5
ใช้สมุนไพร	23	37.1

หมายเหตุ: ชาวบ้านหนองสะโน จ.สกลนคร อธิบายว่าการเจ็บป่วยรุนแรงหมายถึง การเกิดอุบัติเหตุ เสียเลือดมาก และ อาการท้องร่วงอย่างรุนแรงจนถึงอาเจียนติดต่อกันนานกว่า 3 วัน

ประเภทบริการสุขภาพที่ได้รับ	จำนวน	สัดส่วน
การปราบพาหะนำโรค	45	72.6
การดูแลสุขภาพจากจนท.อนามัย	34	54.8
การรับรู้ข้อมูลเรื่องโรคและการป้องกัน	36	58.1
การได้รับบริการฉีดวัคซีน	35	56.5
มีบัตรประกันสุขภาพ	13	21.0
มีบัตรสงเคราะห์แม่และเด็ก	11	17.1
มีบัตรสงเคราะห์คนชรา	15	24.2

(2) ตารางแสดงโรคที่เป็นมากในวัยต่างๆ: ข้อมูลจากชาวบ้าน
หมู่บ้านหนองสะโน จ.สกลนคร

ชื่อโรค(ภาษาท้องถิ่น)	สาเหตุและอาการ	การรักษาแบบเดิม	การรักษาปัจจุบัน
วัยเด็ก 1. ไข้ชัก เด็กเป็นกันมาก	เป็นไข้ 1-2 วันชักตาค้าง	- ต้มแก่นไม้ ชดน้ำ - เป่ากระหม่อม - หากไม่หายเอาปิ้งเกลือ, ผักแป้น มาปนกัน เอามาเป่ากระหม่อมเพื่อลดไข้	เป่ากระหม่อม แล้วพาไปหาหมอ
2. กำเนิดเป็นในเด็กอายุ 1 เดือน -7ปี	เป็นไข้สูง ละเมอ เด็กรู้สึกเหมือนนอนหลับแล้วฝันว่ามีหินลอยมาชน	- ใช้วิชามนต์ เอาฝ้ายขาว 7 เส้นมาผูกแขน	- เหมือนเดิม
3. ท้องร่วง(อุจจาระ) เมื่อปี 2497-98 ในหมู่บ้านนี้มีคนตายเพราะโรคนี้มาก	ถ่ายบ่อย ถ่ายเป็นเลือด	- ไม่มียา เกิดเร็วมาก เอาไม้ทันทัน คนจะตายภายในครึ่งชั่วโมง หากถ่ายออกทั้งทางปากทางก้นพร้อมกัน	- หาสม. ให้น้ำเกลือ - จากนั้นจะหาหมอ หรือเข้าโรงพยาบาล
4. ไข้ออกตุ่ม/ไข้หัดน้ำ (ไข้เลือดออก) เด็กเป็นกันมากแต่คิดว่าไม่อันตราย ไม่ถึงตาย	ตัวร้อน ออกตุ่ม เป็นไข้กับไม่เป็นสลับกัน	- เป่าเมื่อเริ่มเป็นไข้ - ยารากไม้ เมื่อเห็นว่าออกตุ่ม เอามาทา	- หามหอ - เข้าโรงพยาบาล - ทำพร้อมๆกับการเป่า
5. ตาเหลือง ส่วนใหญ่เป็นแล้วตาย	อ่อนเพลียเป็นไข้	- ยาสมุนไพร “แฮม” เป็นพืชเถา - ห้ามกินของหมักดอง	- เหมือนเดิม
6. กษัย-ไตพิการ	ปวดเอว ชาถึงต้นคอ ปัสสาวะเป็นสีเหลือง-แดง	- ใช้ยาลูกกลอนกิน แล้วหายได้	- ไปโรงพยาบาล - หากไม่หายจะใช้สมุนไพร

ชื่อโรค(ภาษาท้องถิ่น)	สาเหตุและอาการ	การรักษาแบบเดิม	การรักษาปัจจุบัน
7.ซาง เด็กส่วนใหญ่เป็น	พุทรี หัวโต กันลืบ เข้าใจว่าเกิดจากการที่กิน แต่กับไม่กินข้าว	-ทำส้มตุ๋กแก (หมักแบบ เหนม) หรือ ส้มปลาไหล ให้กินเช้า-เย็น	-ไปหาหมอ
8.ปากเปื่อย	ปากเปื่อย ลิ้นเป็นฝ้า เข้าใจว่าเกิดจากการที่ เด็กไม่แปรงฟัน	ทายาสมนไพร	เหมือนเดิม
วัยผู้ใหญ่-วัยชรา 1.ฝีในท้อง ฝีหัวดำ	ปวดท้องตลอด จับดูเป็น ก้อนแข็งๆ ตอนกลางวัน จะเจ็บมาก เย็นๆจะดีขึ้น มีน้อยคนที่จะหาย	สมุนไพรร	เหมือนเดิม
2.ริดสีดวงทวาร	ชาวบ้านว่าเดิมไม่ค่อย เป็น ปัจจุบันเป็นมาก เนื่องจากกินสารเคมี ทำงานหนัก ผู้หญิงเป็น เพราะมดลูกหย่อนยาน	ยาสมุนไพรร	เหมือนเดิม
3.โรคเก๊า	ปวดตามข้อ ชาวบ้านว่าเดิมไม่เป็น ปัจจุบันเป็นเนื่องจากกิน สารพิษ ถูกสารพิษจาก การฉีดยาฆ่าแมลงและใช้ ปุ๋ย ภาชนะที่ใช้ใส่อาหาร เป็นพลาสติกใส่ของร้อน แล้วจะมีสารพิษออกมา	-ยาสมุนไพรร -ห้ามกินอาหารบางชนิด เช่น ของดอง หน่อไม้ และ เป็ด เป็นต้น	-เหมือนเดิม -ไปหาหมอด้วย

(3) ประเด็นหลักในการเก็บข้อมูลทั่วไปของชุมชนภาคอีสาน

1. สภาพชุมชนในปัจจุบัน

แผนที่แสดงที่ตั้งชุมชน และสถานที่ใกล้เคียง เช่น ถนนเข้าหมู่บ้าน หมู่บ้านอื่น แหล่งน้ำ ป่า เป็นต้น

แผนผังชุมชน แสดงที่ตั้งบ้าน และสถานที่สำคัญในชุมชน เช่น วัด โรงเรียน ที่ทำการ เกษตร ป่า สวน เป็นต้น

ข้อมูลทั่วไป

ระยะห่างจากอำเภอ, อาณาเขตติดต่อ, แหล่งทรัพยากร เช่น แหล่งน้ำ, ป่า

จำนวนประชากร จำนวนครัวเรือน

การถือครองที่ดิน: เอกสารสิทธิ์ ขนาดถือครอง

รายได้ของชาวบ้าน: แหล่งรายได้ และ รายได้ของชาวบ้าน

2. ประวัติศาสตร์ชุมชน

การตั้งชุมชน

การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมของชุมชน ในช่วงเวลาต่างๆ

(ทำแผนที่แสดงการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในช่วงต่างๆ)

การเปลี่ยนแปลงอาชีพ

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในชุมชน ก.รูปแบบความช่วยเหลือกันในชุมชน เช่น ใน ยามเจ็บป่วย, ยามขาดแคลน, ยามที่เกิดการสูญเสีย, ข.ประเพณีพิธีกรรมที่สะท้อนถึง ความสัมพันธ์ใน 3 ระดับ ครอบครัว-เครือญาติ-ชุมชน, ค. กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับ ส่วนต่างๆ เช่น รัฐ NGO องค์กรชาวบ้าน อื่นๆ นักวิชาการ เป็นต้น

3. กลุ่ม/องค์กรชุมชน และ เครือข่าย

กลุ่มที่มีในชุมชน: ปีที่ตั้ง, กระบวนการก่อตั้ง, จำนวนสมาชิก, การดำเนินงาน, จุดเด่น-จุดด้อย, ความสัมพันธ์กับเครือข่าย

ความสัมพันธ์ของชุมชนกับ NGO ที่เข้ามาทำงานพัฒนา: ใครมา, มาเมื่อไหร่, มาทำอะไร, อย่างไร, ผลเป็นอย่างไร

ความสัมพันธ์กับหน่วยงานของรัฐ ที่เข้ามาทำงานพัฒนา (ประเด็นเดียวกันกับ NGO)

4. ความเชื่อและประเพณี เรื่องทั่วไป และ เรื่องสุขภาพ (ดูประเด็น สัมภาษณ์เจาะลึก และ ประเด็นทำ focus group)

ประเด็นการทำ focus group เดือน ตุลาคม

ครั้งที่ 1: วัฒนธรรมการดูแลสุขภาพและการรักษาพยาบาลของชุมชน (ถามคนแก่)

1. ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น ช่วงฤดูต่างๆ: ร้อน ฝน หนาว
2. ความเจ็บป่วยที่เกิดกับคนในช่วงอายุที่แตกต่าง : เด็กทารก, เด็กในวัยเรียน, วัยรุ่น, ผู้ใหญ่, คนแก่ (ชื่อโรค, อาการ, การรักษาในปัจจุบัน, การรักษาในอดีต)
3. การเปลี่ยนแปลงของความเจ็บป่วย: ชนิดของความเจ็บป่วย, สาเหตุของความเจ็บป่วย, วิธีการรักษา, ค่าใช้จ่ายในการรักษา, โอกาสที่จะหายจากความเจ็บป่วย
4. ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา มีโรคอะไรมา ทำอย่างไร มีคนตายหรือไม่ เพราะอะไร
5. โดยทั่วไปชาวบ้านดูแลสุขภาพอย่างไร (ดู health concern/conscious) จริงๆแล้วชาวบ้านสนใจดูแลสุขภาพแค่ไหน ที่บอกว่าชาวบ้านใช้สมุนไพรมาแต่อดีต ดูแลสุขภาพดีมาแต่อดีต...เป็นจริงแค่ไหน ปัจจุบันเป็นอย่างไร
6. ให้เปรียบเทียบสุขภาพ และ การดูแลสุขภาพของคนปัจจุบันกับคนในอดีต

ครั้งที่ 2: ข้อมูลเรื่องกลุ่มออมทรัพย์ที่เป็นกรณีศึกษา (ถามกรรมการ)

- 1) การบริหารจัดการกลุ่ม
 - ประวัติ และ พัฒนาการของกลุ่ม แนวคิด แรงจูงใจในการตั้งกลุ่ม
 - คุณลักษณะของผู้นำ และ กรรมการ (อายุ, ฐานะ, ประสบการณ์, ความชำนาญพิเศษ, อาชีพ, ความกว้างขวาง เป็นต้น) เหตุใดจึงมาเป็นกรรมการ
 - กฎระเบียบการออม การกู้ยืม วัตถุประสงค์เงินออม, อัตราดอกเบี้ย, การส่งคืน, การพิจารณาให้กู้เงิน, การติดตามเงินกู้ ใครตั้งกฎ เคยมีการบังคับใช้หรือไม่
 - การเพิ่มขึ้น หรือ ลดลงของเงินทุนหมุนเวียนใน 7 ปีที่ผ่านมา
- 2) การมีส่วนร่วมของกลุ่มในการพัฒนา เช่น ออกเงินสมทบโครงการพัฒนาหมู่บ้าน และ/หรือ สมาชิกกลุ่มออกแรงงานสมทบในนามของกลุ่ม เป็นต้น
- 3) การจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก มี-ไม่มี ถ้ามี มีอะไร ทำไมจึงให้มี ทำไมจึงกำหนดเงินช่วยเหลือเท่านี้ ใครกำหนดที่ผ่านมาจ่ายสวัสดิการไปเท่าไร
- 4) ความเห็นต่อการทำงานของกลุ่ม หากสามารถเสนอความคิดเห็นต่อกลุ่ม จะเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงในด้านใดบ้าง
- 5) เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่นๆ (ระบุ) ที่อยู่ในหมู่บ้าน เห็นว่า performance ของกลุ่มนี้เป็นอย่างไร

ประเด็นการทำ focus group บ้านหนองสะโน เดือน พฤศจิกายน – ธันวาคม

ครั้งที่ 1 : กลุ่มแม่บ้านออมทรัพย์ (กลุ่มที่มีเงินหมุนเวียน 1.7 ล้าน) ประเด็นพูดคุยคือ

- 1) การบริหารจัดการกลุ่ม
 - ประวัติ และ พัฒนาการของกลุ่ม แนวคิด แรงจูงใจในการตั้งกลุ่ม
 - คุณลักษณะของผู้นำ และ กรรมการ (อายุ, ฐานะ, ประสบการณ์, ความชำนาญพิเศษ, อาชีพ, ความกว้างขวาง เป็นต้น)
 - กฎระเบียบการออม การกู้ยืม วัธีระดมเงินออม, อัตราดอกเบี้ย, การส่งคืน, การพิจารณาให้กู้เงิน, การติดตามเงินกู้
 - การเพิ่มขึ้น หรือ ลดลงของเงินทุนหมุนเวียนใน 7 ปีที่ผ่านมา
- 2) การมีส่วนร่วมของกลุ่มในการพัฒนา เช่น ออกเงินสมทบโครงการพัฒนาหมู่บ้าน และ/หรือ สมาชิกกลุ่มออกแรงงานสมทบในนามของกลุ่ม เป็นต้น
- 3) ความเห็นต่อการจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก
- 4) ความเห็นต่อการทำงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน

ครั้งที่ 2 : สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน ประเด็นพูดคุยคือ

- 1) ความเห็นต่อการทำงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน : กฎระเบียบ การออม การกู้ยืม วัธีระดมเงินออม, อัตราดอกเบี้ย, การส่งคืน, การพิจารณาให้กู้เงิน, การติดตามเงินกู้
- 2) ความเห็นต่อการจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก
- 3) กลุ่มได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา เช่น ออกเงินสมทบโครงการพัฒนาหมู่บ้าน และ/หรือ สมาชิกกลุ่มออกแรงงานสมทบในนามของกลุ่ม เป็นต้น หรือไม่ หากกลุ่มยังไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนา ชุมชน คิดว่ากลุ่มควรมีหรือไม่ อย่างไร
- 4) เหตุใดจึงสมควรเป็นสมาชิกกลุ่มนี้
- 5) หากสามารถเสนอความคิดเห็นต่อกลุ่ม จะเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงในด้านใดบ้าง

เมนู ทางเลือกในการจัดสวัสดิการสุขภาพ

ทางเลือก	เงื่อนไขที่ทำให้ทางเลือกเป็นจริง	ข้อดี	ข้อเสีย	หมายเหตุ
1. ซื้อโรงพยาบาล องค์กรชาวบ้านเข้าไปถือหุ้นโรงพยาบาล	ก.มีเงิน (มาก..มากเท่าไร?) ข.รพ.อำเภอจะปรับเป็นรพ. ชุมชน (privatization ?)	ชาวบ้านบริหาร และกำหนด นโยบาย	ก.ต้องใช้เงินมาก ข.ชาวบ้านบริหารไม่ได้	เป็นความคิด ของภาคใต้ (คลองเปี้ยะ)
2. ซื้อหมอ องค์กรชาวบ้านจ้างหมอมารักษาในหมู่บ้าน	ก.มีเงิน (มาก..มากเท่าไร?) ข.มีหมอที่จะร่วม	ชาวบ้านไม่ต้องไปหาหมอ	ก.หาหมอยาก ข.รักษาได้เฉพาะโรคทั่วไป	ตัวอย่างจาก SEWA
3.ขายยาและขายบริการแพทย์พื้นบ้าน ให้กับ รพ.อำเภอ	ก.มีสมุนไพร ข.มีหมอพื้นบ้าน ค.รพ.เห็นด้วย	ก.เสริมรายได้ ข.รักษาความรู้ท้องถิ่น ค.ได้เสนอทางเลือกในการรักษา	ก.ผลิตไม่ทัน ข.ปัญหาคุณภาพ	บ้านหนอง สะโนทำแล้ว
4.เอา ... % ของกำไรจากกลุ่มออมทรัพย์ มาซื้อบัตรสุขภาพแจกสมาชิก	ก.กลุ่มมีกำไรมากพอ (เท่าไร?) ข.ชาวบ้านต้องการบัตรสุขภาพ	ก.ชาวบ้านไม่ต้องจ่าย	ก.ให้เฉพาะสมาชิก ข.ชาวบ้านไม่ชอบใช้บัตร สุขภาพ	
5.เอา% ของกำไรมาให้บริษัทประกัน เอกชนจัดการ	ก.กลุ่มมีกำไรมากพอ ข.บริษัทเสนอเงื่อนไขที่ดี (อย่างไร?)	ก.ได้ค่าตอบแทน/ชดเชยมาก ข.ไม่ยุ่งยากเรื่องการจัดการ	ก.ให้เฉพาะสมาชิก ข.แพง ค.บริษัทเอาเปรียบ	พรรคไม่เคย จะทำพบว่า บริษัทมีเงื่อนไข ไข่มาก
6.เอา% ของกำไรมาจัดสวัสดิการ	ก.กลุ่มมีกำไรมากพอ	ก.สนใจให้คนมาเป็นสมาชิก กลุ่มออมทรัพย์	ให้เฉพาะสมาชิก	ทั้ง หนองสะ โน และ ขาม ป้อมทำแล้ว แต่น้อยมาก
7.เก็บเบี้ยประกันจากชาวบ้านและ บริหารเอง	ค. ชาวบ้านร่วมมากพอ ง. มีการบริหารจัดการที่ดี	ชาวบ้านควบคุมได้	ก.รายรับมากกว่ารายจ่าย ปัญหา การบริหารจัดการ ข.การชั่งน้ำหนักระหว่าง 'สงเคราะห์' กับ 'สวัสดิการ'	พรรคไม่เคย ทำแต่ไม่ สำเร็จ
8.เครือข่ายองค์กรชาวบ้านร่วมกับ NGO ตั้งกองทุนทำเรื่องสวัสดิการโดยเฉพาะ	ก.มีเครือข่ายที่เข้มแข็ง ข.ชาวบ้านร่วมกองทุนมากพอ	สร้างความมั่นคงให้เครือข่าย	ปัญหาการบริหารจัดการ	ตัวอย่างจาก อินเดีย (CDF)

- เมนูนี้ ปรับ/เพิ่มเติม แล้วนำไปทดลองใช้ใน บ้านหนองสะโน และ บ้านขามป้อม

(4) รายนามผู้ให้ข้อมูลบ้านหนองสะโน

นายประเสริฐ โกชาลี	อายุ 50 ปี	ผู้ใหญ่บ้านกุดน้ำใส, ประธานกลุ่มเกษตรยั่งยืน, รองประธานสภา อบต.
นายจรัส โททุมพล	อายุ 44 ปี	ประธานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน, เลขกลุ่มกองทุนหมุนเวียน, กรรมการบริหารเงินทุนโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กขคจ.), กรรมการศูนย์ กองทุนหมุนเวียนเพื่อความมั่นคงของชาติ (กนช.), เลขาธิการศูนย์อำนวยการระดับจังหวัด, รองเหรัญญิกศูนย์อำนวยการระดับอำเภอ, ผู้จัดการกลุ่มเด็กกำพร้า, เหรัญญิกธนาคารข้าว, กรรมการดูแลกองทุน อฟป., ประธาน อบต.นาม่อง,
นายเตียง โกชาลี	อายุ	รองประธานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน
นายสุนันท์ จุมศรีสิงห์	อายุ 49 ปี	เหรัญญิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน, เหรัญญิกกองทุนหมุนเวียน, เหรัญญิกกองทุนหมู่บ้าน, กรรมการหมู่บ้าน หมู่ 14
นายไพนิตย์ เต๋อยพิมพ์	อายุ 46 ปี	กรรมการพิจารณาปล่อยกู้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน
นายสมาน โพธิงาม	อายุ 47 ปี	เลขากลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน
นายทองชัย โกชาลี	อายุ 35 ปี	ผู้ช่วยเลขานุการ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน
นายสมร ถาปันแก้ว	อายุ 43 ปี	กรรมการดูแลมาปนกิจศพกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน
นายวิเศษ โกชาลี	อายุ 45 ปี	ประธานปล่อยกู้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน
นายสวาท โกบำรุง	อายุ 48 ปี	กรรมการพิจารณาเงินกู้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน, กรรมการหมู่บ้าน หมู่ 14
นายบรรเลง โถแพ่งแก้ว	อายุ 59 ปี	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ
นายประยงค์ โถแก้วเขียว	อายุ 42 ปี	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ
นางรัศมี โพธิงาม	อายุ 47 ปี	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ
นายบุญถิ่น ชมภูทนต์	อายุ 39 ปี	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ
นายประมวณ คงสามารถ	อายุ 51 ปี	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ

นายสะท้อน ถานะลุน	อายุ 33 ปี	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ
นางนวลจันทร์ โกชาลี	อายุ 44 ปี	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ
นายปัน คำศรีพล	อายุ 45 ปี	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ
นายประนอมทัย โกแพงจันทร์	อายุ 34 ปี	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ
นายเหลื่อ โกแพงจันทร์	อายุ 44 ปี	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ
นางส้ม โกแพงจันทร์	อายุ 53 ปี	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ
นายเนียน โกแพงจันทร์	อายุ 48 ปี	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ
นายสมัย โพธิงาม	อายุ 33 ปี	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ
นายเกษม โกแพงจันทร์	อายุ 42 ปี	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ
นายเพชร น้อยยางคำ	อายุ 43 ปี	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ
นายประสิทธิ์ น้อยคำยาง	อายุ 53 ปี	สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ
นายเลี่ยน จงจำเรญ	อายุ 63 ปี	หมอรากไม้
นายหริน โกปาคำ	อายุ 73 ปี	
นายพร โกชาลี	อายุ 61 ปี	หมอเป่า, หมอรากไม้, จ้ำ
นางอ่อน วงษ์พรหม	อายุ 64 ปี	ผู้ไม่มีที่ทำกิน
นางใบ โกชาลี	อายุ 69 ปี	ผู้ไม่มีที่ทำกิน
นางยุพาวดี ภูษาธง	อายุ 46 ปี	ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร, กรรมการหมู่บ้าน หมู่ 11
นางมาลา ตูพิลา	อายุ 34 ปี	เลขาของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร, กรรมการหมู่บ้าน หมู่ 11
นางรัศมี สุานะลุน	อายุ 45 ปี	รองประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร
นางประพิน โกบำรุง	อายุ 35 ปี	เหรัญญิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร
นางนวลจันทร์ ทาวะลุน	อายุ 45 ปี	ประชาสัมพันธ์กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร
นางเตือนใจ การุน	อายุ 29 ปี	เลขาของกลุ่มออมทรัพย์หมู่ 14
นางสำรอง โกบำรุง	อายุ 47 ปี	เหรัญญิกกลุ่มออมทรัพย์ หมู่ 14
นางคำจันทร์ ถานะลุน	อายุ 38 ปี	เหรัญญิกกลุ่มออมทรัพย์ หมู่ 11
นางสาวยุวรี โกปาคำ	อายุ 33 ปี	เลขาของกลุ่มออมทรัพย์ หมู่ 11

เอกสารอ้างอิง

บริษัททุ่งกุลลาปิโตรเลียม, รายงานการประชุมใหญ่สามัญประจำปี 2542, สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม, กันยายน 2542

ประไพ ทองเชิญ, **ประสบการณ์งานส่งเสริมด้านสวัสดิการสังคมแก่สมาชิกและครอบครัวของกลุ่มพรรณไม้**, เอกสารถ่ายสำเนา, 2541

ประไพ ทองเชิญ, **สวัสดิการสมทบกรณีเสียชีวิต**, เอกสารถ่ายสำเนา, 2541

วัชรภรณ์ กุดวงศ์แก้ว, รายงานการศึกษาข้อมูลหมู่บ้านหนองสะโน ต.นาม่อง อ.กุดบาก จ.สกลนคร, งานสนามโครงการวิจัยเรื่อง กองทุนและการจัดการสวัสดิการสุขภาพของชุมชน: บทบาทและทางเลือกในการพัฒนา, กุมภาพันธ์ 2543

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, **การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน**, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2540

สุปราณี ทับสกุล, รายงานการศึกษาข้อมูลหมู่บ้านขามป้อม ต.ชีเหล็ก อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด, งานสนามโครงการวิจัยเรื่อง กองทุนและการจัดการสวัสดิการสุขภาพของชุมชน: บทบาทและทางเลือกในการพัฒนา, กุมภาพันธ์ 2543

เสรี พงศ์พิศ, **อินแปง ตัวอย่างเกษตรยั่งยืนเพื่อให้มีกินตลอดชีวิต**, มูลนิธิหมู่บ้าน, ธันวาคม 2542

สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพ, **ผ่าทางตันเพื่อสุขภาพคนไทย**, สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2543

รายงานวิจัย

**กองทุนและการจัดการสวัสดิการสุขภาพของชุมชน :
บทบาทและทางเลือกในการพัฒนา**

กรณีศึกษาชุมชนในภาคใต้

วัฒนา สุกินดีล

โครงการวิจัยนี้
ได้รับการสนับสนุนจาก
สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.)

คำนำ

รายงานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเปรียบเทียบกองทุนชุมชน 6 แห่งที่มีบทบาทในการจัดสวัสดิการสุขภาพใน 3 ภาค ได้แก่ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ทั้งนี้เพื่อจะได้เข้าใจกระบวนการทำงาน ผลกระทบ ภูมูทางการพัฒนาและส่งเสริมบทบาท ตลอดจนปัญหาและข้อจำกัดของกองทุนในการจัดการสุขภาพในชุมชนได้ครอบคลุมและชัดเจนยิ่งขึ้น

ภาคใต้เป็นพื้นที่ที่มีชื่อเป็นที่รู้จักกันในฐานะมีกลุ่มออมทรัพย์ของชาวบ้านที่เข้มแข็งมีปริมาณเงินหมุนเวียนสูงและมีการจัดสวัสดิการสุขภาพที่ครอบคลุม ส่วนใหญ่กลุ่มออมทรัพย์ดังกล่าวจะกระจุกตัวอยู่ในบางพื้นที่ โดยเฉพาะในจังหวัดสงขลา การเลือกชุมชนเป้าหมาย 2 แห่งเพื่อเป็นกรณีศึกษา จึงจำกัดอยู่ในชุมชนเขตจังหวัดสงขลาเป็นหลัก ชุมชนทั้งสอง คือ บ้านนาหว้าและบ้านทรายขาว ซึ่งเป็นชุมชนที่มีกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนชุมชน ที่ยังไม่ได้มีการศึกษาวิจัยมาก่อนอย่างจริงจัง ขณะเดียวกันก็เป็นชุมชนที่สะท้อนสภาพความแตกต่างและความคล้ายคลึงกันในด้านวัฒนธรรมปัญหาและความเป็นอยู่ของชุมชนในภาคใต้พอสมควร

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้ใช้กรอบคิดและประเด็นคำถามวิจัยชุดเดียวกันในการศึกษากองทุนชุมชนแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถนำเอาข้อมูลและข้อสรุปมาเปรียบเทียบหาเงื่อนไขและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการกองทุนกับการจัดสวัสดิการสุขภาพภายใต้บริบทต่างๆ ได้ ภายใต้กรอบการทำงานดังกล่าว รายงานวิจัยกรณีศึกษาชุมชนภาคใต้ จึงได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 4 ส่วน โดยส่วนที่ 1 และส่วนที่ 2 เป็นการนำเสนอผลการศึกษาในชุมชนทั้งสองแห่ง ตามประเด็นต่างๆ ที่กำหนดไว้ซึ่งได้แก่ สภาพทั่วไปของชุมชน บริบททางสังคม และความเป็นมาของกองทุนชุมชน การบริหารจัดการกองทุน บทบาทของกองทุนในการจัดการสุขภาพและการพัฒนา ส่วนที่ 3 จะเป็นบทสรุปเปรียบเทียบผลการศึกษาชุมชนทั้งสอง และส่วนที่ 4 เป็นภาคผนวกแสดงตารางข้อมูลสรุปจากการสำรวจกลุ่มตัวอย่างครัวเรือนชุมชนละ 40 ครัวเรือน

การดำเนินงานวิจัยครั้งนี้จะไม่สามารถสำเร็จลุล่วงไปได้เลย ถ้าไม่ได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากผู้คนหลายฝ่าย โดยเฉพาะแกนนำกลุ่มคณะกรรมการ และชาวบ้านนาหว้า และบ้านทรายขาว ซึ่งได้ให้ความร่วมมือกับผู้วิจัยด้วยอภัยภัยและไม่ตรีจิตอันดียิ่ง ผู้วิจัยขอขอบคุณ คุณจำนง แรกพิณิจ ซึ่งได้ช่วยประสานงานการทำงานในพื้นที่ ขอขอบคุณ คุณปรียาภรณ์ แก้วทอง ผู้ช่วยวิจัยในพื้นที่และท้ายที่สุด ผู้วิจัยขอขอบคุณ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข เป็นอย่างสูงที่ได้เห็นความสำคัญและได้ให้การสนับสนุนโครงการวิจัยนี้

วัฒนา สุกัณศีล

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

สารบัญ

หน้า

คำนำ

1. บ้านนาหว้า : กลุ่มออมทรัพย์และกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน	1-1
สภาพทั่วไปของชุมชน	1-1
บริบททางสังคมและความเป็นมาของกองทุน	1-2
การบริหารจัดการกองทุนชุมชน	1-14
พัฒนาการ การเติบโตและการขยายตัว	1-25
บทบาทของกองทุนในการจัดการสุขภาพและการพัฒนา	1-28
2. บ้านทรายขาว : กองทุนชุมชนมุสลิม	1-36
สภาพทั่วไปของชุมชน	1-36
บริบททางสังคมและความเป็นมาของกองทุน	1-38
การบริหารจัดการกองทุนชุมชน	1-49
พัฒนาการ การเติบโตและการขยายตัว	1-58
บทบาทของกองทุนในการจัดการสุขภาพและการพัฒนา	1-62
3. กองทุนและการจัดสวัสดิการสุขภาพของชุมชนภาคใต้	1-71
4. ภาคผนวก	1-77

กรณีศึกษาภาคใต้

กองทุนและการจัดการสวัสดิการด้านสุขภาพของชุมชน

ส่วนที่ 1

บ้านนาหว้า : กลุ่มออมทรัพย์และกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน

1. สภาพทั่วไปของชุมชน

อำเภอจะนะซึ่งเป็นที่ตั้งของบ้านนาหว้า อยู่ห่างจากจังหวัดสงขลาไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ 37 กิโลเมตรและตั้งอยู่ใกล้กับถนนทางหลวงเชื่อมต่อกับจังหวัดสงขลาและปัตตานี ลักษณะพื้นที่ของอำเภอจะนะ ทิศตะวันตกและทิศใต้เป็นภูเขา ลาดต่ำเป็นที่ราบและที่ราบลุ่มสลับเนินเขาไปจนจดอ่าวไทย มีขนาดพื้นที่ประมาณ 314,000 ไร่ จัดเป็นพื้นที่ภูเขาร้อยละ 20 ที่เหลืออีกร้อยละ 80 เป็นที่ราบและที่ราบลุ่ม ในจำนวนพื้นที่ 3 แสนกว่าไร่นี้ มีการใช้ประโยชน์ด้วยการทำเป็นสวนยางพารา 120,000 ไร่ ทำนาข้าว 53,000 ไร่ และปลูกไม้ผลอีก 4,000 ไร่ อำเภอจะนะมีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 14 ตำบล 133 หมู่บ้าน บ้านนาหว้าตั้งอยู่ในเขตตำบลนาหว้าซึ่งมีเขตการปกครองครอบคลุมพื้นที่ 12 หมู่บ้าน จำนวนประชากรในปี 2543 มี 6,904 คน

เช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ ในอำเภอจะนะ บ้านนาหว้าเป็นชุมชนชาวสวนยาง และนาข้าว มีจำนวนครัวเรือนราว 170 กว่าครัวเรือน ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน มีการกระจายตัวของบ้านเรือนเป็นกลุ่มๆ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ‘หย่อมบ้าน’ มีพื้นที่นาข้าวอยู่รอบๆ บางส่วนมีสวนยางปลูกแทรกอยู่ระหว่างหย่อมบ้าน บ้านนาหว้า เป็น 1 ใน 12 หมู่บ้านในพื้นที่เขตตำบลนาหว้า ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอจะนะประมาณ 8 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอหาดใหญ่และอำเภอสงขลา 40 กิโลเมตร เส้นทางติดต่อคมนาคมกับอำเภอจะนะ หาดใหญ่ และสงขลาเป็นถนนลาดยาง การเดินทางไปมาจึงสะดวกสบาย ส่วนเส้นทางติดต่อกับหมู่บ้านและตำบลอื่นใกล้เคียง เป็นทั้งถนนลาดยางและถนนดินลูกรัง พื้นที่หมู่บ้านนาหว้าทั้งหมดมีประมาณ 2,295 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ปลูกข้าวและทำสวนยาง ในหมู่บ้านมีโรงเรียนชั้นประถมศึกษา 1 แห่ง มีสถานอนามัยที่กำลังก่อสร้างอีก 1 แห่ง นอกจากนี้ยังมีศูนย์สวัสดิการตลาด และศาลาประชาภิไธย ซึ่งเป็นที่ทำงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว้าอีกอย่างละ 1 แห่ง

บ้านนาหว้าไม่มีน้ำประปาใช้ แต่มีน้ำใช้เพียงพอตลอดปี ส่วนใหญ่อาศัยบ่อน้ำ แยกเป็นบ่อส่วนตัว 69 บ่อ บ่อสาธารณะ 3 บ่อ และบ่อบาดาลส่วนตัว 43 บ่อ แหล่งน้ำใช้ในการเกษตรในพื้นที่มี 3 แห่งคือ หนองน้ำล็กกก คลองอ่อนแก้ว คลองจันเตียน หมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้เกือบทุกครัวเรือน แต่ไม่มีโทรศัพท์ ถนนลาดยางติดต่ออำเภอจะนะมีรถรับจ้างวิ่งสม่ำเสมอ ในหมู่บ้านมีถนนลาดยาง 300 เมตร

ถนนลูกรัง 4.8 กิโลเมตร และทางดินอีก 2.2 กิโลเมตร ชาวบ้านมีรถจักรยานยนต์ใช้กันรวมทั้งหมด 27 คัน รถมอเตอร์ไซด์ 172 คัน จักรยาน 36 คัน และมีรถยนต์นั่ง (รถเก๋ง) 1 คัน นอกจากนี้ก็ยังมีร้านค้าของชำ 6 แห่ง ร้านซ่อมรถ 1 แห่ง และมีโรงสีข้าว 1 แห่ง

ในปี 2541 ในจำนวนประชากรของหมู่บ้านกว่า 800 คน มีคนจบการศึกษาระดับภาคบังคับ 229 คน มัธยมศึกษาตอนต้น 67 คน มัธยมศึกษาปลาย / ปวช. ปกศ. 21 คน อนุปริญญา หรือปวส. ปกศ.สูง ปวท. 11 คน และที่จบในระดับปริญญาตรี หรือสูงกว่าอีก 3 คน

บ้านนาหว้า ตั้งอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางเมืองใหญ่และย่านธุรกิจสำคัญๆ พอสมควร การเปลี่ยนแปลงและการขยายตัวของชุมชนจึงมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป การอพยพออกและเข้าของประชากรมีค่อนข้างน้อย อย่างไรก็ตามบ้านนาหว้านับเป็นชุมชนที่มีกิจกรรมกลุ่ม / องค์การชาวบ้านที่เข้มแข็งชุมชนหนึ่งของจังหวัดสงขลา เช่น กลุ่มผู้เลี้ยงโคเนื้อ ศูนย์สาริตการตลาดเพื่อบริการจำหน่ายสินค้าเครื่องอุปโภคและ ‘กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตนาหว้า’ ซึ่งตั้งขึ้นตั้งแต่ปี 2522 และปัจจุบันมีเงินทุนทั้งหมดถึง 28 ล้านบาท เป็นต้น กิจกรรมและองค์การชุมชนเหล่านี้มีบทบาทอย่างสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านนาหว้าในหลายๆ ด้าน นอกจากนี้ คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ยังได้มีการจัดตั้งกองทุนต่างๆ ที่ชาวบ้านเรียกรวมกันว่า ‘กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน’ ซึ่งมีบทบาทในการส่งเสริมอาชีพและปรับปรุงชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านในเรื่องต่างๆ อีกกว่า 60 กองทุน เช่น กองทุนเยาวชน กองทุนปุ๋ย กองทุนอาหารนักเรียน กองทุนร้านค้า กองทุนพัฒนายาง กองทุนชุดน้ำสังข์ กองทุนโรงสี กองทุนพัฒนากลุ่มโค กองทุนสวัสดิการคำรักษายาบาล เป็นต้น ขนาดและวงเงินของกองทุนเหล่านี้มีตั้งแต่ 2,000 - 3,000 บาท ไปจนถึง 300,000 บาท และมีการกำหนดผู้รับผิดชอบดูแลการดำเนินงานและการหาทำไรกองทุนเหล่านี้แตกต่างกันไป กลุ่มกิจกรรมและกองทุนเหล่านี้มีความเป็นมาและบทบาทหน้าที่สำคัญอย่างไรในชุมชน จะเป็นประเด็นหัวข้อการอภิปรายต่อไป

2. บริบททางสังคมและความเป็นมาของกองทุนชุมชน

บ้านนาหว้าเป็นหมู่บ้านเก่าแก่และมีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานอยู่มาแล้วหลายร้อยปี ที่ตั้งของชุมชนแต่เดิมเป็นหมู่บ้านมุสลิม แต่ต่อมาได้มีชาวบ้านไทยพุทธอพยพเข้ามาสร้างบ้านเรือน และเข้ามาทำสวนยางและปลูกข้าว ในปัจจุบันแม้บ้านนาหว้าจะกลายเป็นหมู่บ้านคนไทยพุทธไปทั้งหมดแล้ว แต่ในตำบลและในหมู่บ้านใกล้เคียงก็มีหมู่บ้านมุสลิมตั้งปะปนอยู่ด้วย หลักฐานที่แสดงประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างบ้านนาหว้ากับชุมชนมุสลิมใกล้เคียง จะเห็นได้จากชื่อของหมู่บ้านซึ่งมีที่มาจากชื่อเดิมของสุสานชาวบ้านมุสลิมที่เรียกว่า ‘กูโบรโต๊ะนาหว้า’ นอกจากนี้ในการทำบุญเดือนสิบซึ่งชาวบ้านนาหว้าจะทำพิธีที่เรียก ‘การรับส่งเปรต’ ในช่วงตอนเช้า แต่ในช่วงตอนบ่ายจะมีการจัดพิธี

‘นุหรีไต่ะ’ โดยจะมีการเชิญไต่ะครู ไต่ะอิหม่ามจากหมู่บ้านมุสลิมใกล้เคียงมาทำพิธีทางศาสนาอิสลาม ส่วนคนที่บนบานไว้กับไต่ะนาหว่าก็จะมาแก้บนในวันนั้นด้วยการละเล่น เช่น การชนไก่ปากทอง การเล่นสืละ เป็นต้น

ชาวบ้านเล่าให้ฟังถึงเรื่องราวและชีวิตความเป็นอยู่สมัยปู่ย่าตายายที่ยากลำบาก โดยเฉพาะการเดินทางติดต่อกับภายนอก ความเจ็บป่วยและโรคระบาดซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นกันมาก ในอดีตบทบาทของหมอพื้นบ้านจึงมีความสำคัญ และการใช้ยาสมุนไพรจึงมีความจำเป็น และชาวบ้านยังพึ่งพาหมอพื้นบ้านและใช้ยาสมุนไพรอยู่จนถึงก่อนปี 2500 การเปลี่ยนแปลงและการติดต่อกับภายนอกเริ่มสะดวกขึ้นเมื่อมีการตัดถนนและทำถนนลูกรังเข้ามาถึงหมู่บ้านในปี 2497 ตลาดและการค้าขายเริ่มขยายตัว กองทุนสงเคราะห์สวนยางเริ่มเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมและเผยแพร่เทคนิควิธีการปลูกยางพันธุ์ ชาวบ้านซึ่งเดิมทำสวนยางกันแบบตามมีตามเกิดและใช้ยางพันธุ์พื้นเมืองเป็นส่วนใหญ่ เริ่มหันมารับเงินทุนสงเคราะห์ยาง ใช้ยางพันธุ์ที่ให้น้ำยางมากกว่า และเปลี่ยนรูปแบบการทำสวนยางไปสู่การพึ่งพาปัจจัยการผลิตใหม่ๆ มากขึ้น ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านจึงเปลี่ยนแปลงและกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาดภายนอกมากขึ้น รถจักรยาน รถมอเตอร์ไซด์ และรถยนต์เริ่มปรากฏตัวขึ้นในหมู่บ้าน

ในช่วงหลังปี 2510 การเปลี่ยนแปลงนี้ทวีความเข้มข้นมากขึ้นควบคู่ไปกับการเข้ามาของเจ้าหน้าที่ภาครัฐจากหน่วยต่างๆ และบริการสาธารณสุขภาค โดยเฉพาะไฟฟ้าที่เข้ามาถึงหมู่บ้านในปี 2518 บทบาทและความสำคัญของหมอพื้นบ้านและ ‘สุขศาลา’ ในหมู่บ้าน และที่ตั้งในอำเภอจะนะเริ่มลดความสำคัญลงไป ขณะที่ชาวบ้านหันไปใช้บริการจากร้านขายยา คลินิกเอกชน และโรงพยาบาลรัฐมากขึ้นเรื่อยๆ การศึกษามากขึ้น การทำสวนยางเชิงพาณิชย์ การติดต่อค้าขาย และการรับรู้ข่าวสารจากภายนอกที่มีมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้บ้านนาหว่าเปิดกว้างต่อโลกภายนอกมากขึ้น ชาวบ้านบางคนเริ่มออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน และหลายคนเริ่มมีประสบการณ์ในการทำงานกับหน่วยราชการ เช่น เป็นครู เป็นทหาร เป็นต้น ตลาดและศูนย์ราชการอำเภอเมืองจะนะเป็นศูนย์กลางติดต่อหลักของชาวบ้านหลัก ถนนหนทางที่ค่อยๆ ขยายตัว ค่อยๆ ดึงหมู่บ้านเชื่อมต่อกับศูนย์กลางเมืองใหญ่ เช่น สงขลา และหาดใหญ่ แต่บ้านนาหว่าไม่มีถนนราดยางเข้าถึงหมู่บ้านจนกระทั่งในปี 2537

สำหรับชาวบ้านแล้ว ในช่วงปี 2520 บ้านนาหว่ายังมีความเป็นอยู่ที่แออัด และบ้านเรือนส่วนใหญ่ก็เป็นบ้านหลังคามุงจากอยู่ เหตุการณ์ที่เป็นจุดพลิกผันสำคัญของหมู่บ้าน คือ การเข้ามาเข้ามาเผยแพร่และอบรมชาวบ้านเรื่องกลุ่มออมทรัพย์ของพัฒนากรในปี 2519 จนนำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์จริงๆ ในปี 2522 และได้มีการปรับเปลี่ยนจนกลุ่มสามารถขยายจำนวนสมาชิกและเงินทุนจนมีขนาดใหญ่โตขึ้นได้ในปัจจุบัน ขณะที่ความเป็นอยู่ของชาวบ้านก็เริ่มดีขึ้น จักรยานซึ่งเคยเป็นพาหนะ

ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้ ฤทธมอเตอริไซค์เข้ามาแทนที่ ฤทธมอเตอริไซค์กลายเป็นพาหนะสำคัญในการเดินทางและการขนส่งผลผลิตการเกษตรและได้รับความนิยมอย่างรวดเร็ว จนมีใช้กันแทบทุกบ้าน บางบ้านมีมากถึง 4 คัน นอกจากนี้ก็ยังมีรถปิกอัพอีก 4 คัน สภาพบ้านเรือนก็เปลี่ยนจาก บ้าน 'มุงจาก ฝาอกไม้ไผ่' มาเป็นบ้านไม้แผ่นกระดานและมุงหลังคาสังกะสีและไม้กระดานแผ่น และต่อมาก็เปลี่ยนเป็นบ้านไม้ผสมตึก หรือบ้านตึกชั้นเดียวหลังคากระเบื้องลอนคู่ที่มีรูปทรงทันสมัยในที่สุด (ดูตารางที่ 1 และ 2)

ตารางที่ 1 แสดงลักษณะวัสดุที่ใช้สร้างบ้านของชาวบ้านนาหว้า

วัสดุใช้สร้างบ้าน	จำนวน	สัดส่วน
ไม้ผสมตึก(อิฐและปูน)	33	83
ไม้กระดาน	5	12
ไม้ไผ่ขัดแตะ	2	5
รวม	40	100

ที่มา : จากการสำรวจกลุ่มตัวอย่าง 40 ครัวเรือน

ตารางที่ 2 แสดงลักษณะและประเภทบ้านเรือน

ลักษณะบ้าน	จำนวน	สัดส่วน
บ้านชั้นเดียว	32	68
บ้านยกพื้น	3	20
บ้าน 2 ชั้น	4	12
รวม	40	100

ที่มา : จากการสำรวจ

หมู่บ้านนาหว้าได้ขยายจำนวนครัวเรือนและสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป การอพยพออกและเข้าม้น้อย จนจำนวนครัวเรือนมีมากกว่า 200 ครัวเรือน จึงได้มีการแยกหย่อมบ้านบางส่วนออกไปเป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งชื่อบ้านแม่เตย หรือหมู่ 12 ของตำบลนาหว้า ความใกล้ชิดและความผูกพันเชิงเครือญาติที่มีมาแต่เดิม ทำให้ชาวบ้านบางเตยซึ่งมีครัวเรือน 44 ครัวเรือน และประชากร 200 กว่าคน ยังคงมีกิจกรรมและการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ร่วมกับกลุ่มชาวบ้านนาหว้าอยู่เหมือนที่เคยเป็นมา โครงสร้างอาชีพและสภาพเศรษฐกิจและสังคมของทั้งสองหมู่บ้าน ไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ เป็นชาวบ้านไทยพุทธส่วนใหญ่ทำสวนยางและนาข้าวและมีงานอื่นๆ บ้างเล็กน้อย เช่น รับจ้าง ค้าขาย และรับราชการ เป็นต้น

บ้านนาหว้าไม่มีวัดในหมู่บ้าน แต่เคยมีสำนักสงฆ์ซึ่งปัจจุบันได้มีการปรับปรุงเป็นอาคารสองชั้นที่ชาวบ้านเรียกกันว่า ‘ศาลาประชาธิปไตย’ ศาลานี้ปัจจุบันชาวบ้านใช้เป็นที่ตั้งสำนักงานของกลุ่มออมทรัพย์ สถานที่ประชุมของหมู่บ้าน และเป็นศูนย์รวมกิจกรรมต่างๆ ของชาวบ้าน เช่น การทำบุญทุก 8 ค่ำ และ 15 ค่ำ ซึ่งจะมีการเชิญพระจากวัดที่อยู่ใกล้เคียง เช่น วัดบ้านไร่ วัดช่องเขา วัดทุ่งพระวัดนาปรือ และวัดกาญจนวาส มาร่วมในพิธี ส่วนการบวชเรียน การทอดผ้าป่า และการทอดกฐิน ชาวบ้านก็จะอาศัยสถานที่และไปร่วมกิจกรรมตามวัดต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียงเหล่านี้เป็นหลัก นอกจากการไปร่วมกิจกรรมตามวัดในหมู่บ้านใกล้เคียงแล้ว พิธีกรรมอื่นๆ ที่ชาวบ้านให้ความสำคัญและถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ได้แก่ ‘พิธีทำบุญป่าช้า’ ซึ่งทำในช่วงเดือนมีนาคม - เมษายน ‘พิธีอาบน้ำผู้เฒ่าผู้แก่’ ซึ่งจะจัดขึ้นในช่วงเดือนเมษายน จะทำวันเดียวกับวันที่ชาวบ้านเรียกว่า ‘ทำบุญวันว้าง’ ‘พิธีไหว้ตายาย’ ‘พิธีไหว้เจ้าที่’ และการเล่น ‘โนราห์โรงครู’ ซึ่งจะจัดขึ้นในช่วงเดือน 6 หรือราวเดือนเดือนพฤษภาคม นอกจากนี้ก็จะมีงานสำคัญอีกอันที่เรียกว่า การทำบุญเดือน 10 หรือ ‘การรับส่งเปรต’ ซึ่งจะเป็นวันที่ญาติพี่น้องทั้งไกลและใกล้จะพากันมาร่วมพิธี และถือเป็นโอกาสได้พบปะสังสรรค์กันไปด้วย ในงานทำบุญเดือน 10 ในช่วงบ่าย ชาวบ้านนาหว้าจะมีพิธีสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เรียกว่าพิธี ‘นุหรืไต่ะ’ โดยจะมีการเชิญไต่ะครู ไต่ะอิหม่าม 3 หมู่บ้านใกล้เคียง คือ บ้านท่าคลอง หมู่ 4 และบ้านหัวดิน หมู่ 8 ตำบลป่าซิงและบ้านเกาะตาก ตำบลนาหว้า มาทำพิธีทางศาสนาอิสลาม ส่วนคนที่บนบานไว้กับไต่ะนาหว้า ก็จะมาทำการแก้บนในวันนั้น เช่น มีการการชนไก่ปากทอง การเล่นสืละ เป็นต้น นอกเหนือจากประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่ชาวบ้านร่วมมือร่วมแรงและร่วมใจกันจัดขึ้นเหล่านี้แล้ว กิจกรรมส่วนรวมอีกหลายอย่างก็เป็นแหล่งการสร้างความรู้สึกร่วมกันและช่วยเหลือกันและกัน เช่น การร่วมมือกันปรับปรุงสถานที่สาธารณะ เช่น ป่าช้า ถนนหนทาง ตลอดจนการร่วมประชุม และการทำงานให้กับกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนต่างๆ เป็นต้น

ตารางที่ 3 แสดงจำนวนรายจ่ายประเภทต่าง ๆ ที่สำคัญ

ประเภทรายจ่ายที่สำคัญ	จำนวนครัวเรือนที่ตอบ	พิสัยรายจ่ายของครัวเรือน/ปี (บาท)	รายจ่ายเฉลี่ยของครัวเรือน/ปี (บาท)
รายจ่ายประจำวัน	39	8,000 - 50,000	19,650
การศึกษา	19	3,000 - 30,000	17,895
ชำระหนี้สิน	26	3,000 - 45,000	14,485
สุขภาพและรักษาพยาบาล	6	1,000 - 10,000	4,183
กิจกรรมสังคม	8	1,000 - 8,000	3,312

ที่มา : จากการสำรวจ

การคมนาคม การเดินทาง และการติดต่อสื่อสารที่ทำได้สะดวกขึ้น การขยายตัวของตลาดและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านนาหว้า เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต แบบแผนชีวิตความเป็นอยู่ที่เปลี่ยนไป สามารถสังเกตเห็นได้จากตัวเลข และลำดับค่าใช้จ่ายของชาวบ้านในตารางที่ 3 ตัวเลขในตารางชี้ให้เห็นว่า รายจ่ายประจำวันของชาวบ้าน ซึ่งตกครัวเรือนปีละ 19,650 บาทปี เป็นรายจ่ายที่สูงเป็นอันดับหนึ่ง ขณะที่รายจ่ายด้านการศึกษาและการผ่อนชำระหนี้สิน ซึ่งเฉลี่ยตกครัวเรือนละ 17,900 บาท และ 14,500 บาทต่อปี เป็นค่าจ่ายสูงอันดับสองและสาม ตามลำดับ ส่วนรายจ่ายค่ารักษาพยาบาลของชาวบ้าน เฉลี่ยตกครัวเรือนละ 4,000 กว่าบาทต่อปี และเป็นรายจ่ายอันดับสี่

กิจกรรมและงานที่เป็นแหล่งรายได้สำคัญของชาวบ้านนาหว้าส่วนใหญ่ คือ การทำสวนยาง และทำนา ข้อมูล กชช. 2 ค. ในปี 2541 ระบุจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 170 ครัวเรือน ในจำนวนนี้มีครัวเรือนที่ทำสวนยางเป็นหลักอยู่ 143 ครัวเรือน ที่ทำสวนยางในพื้นที่ 864 ไร่ แต่ละครัวเรือนถือครองพื้นที่สวนยางโดยเฉลี่ย 12 ไร่ ครัวเรือนที่ทำสวนยางมีทั้งผู้ที่เป็นเจ้าของสวนยางและผู้รับจ้างกรีดยาง คิดเป็นอัตราส่วน 60 : 40 ข้อมูลจากการสำรวจ 40 ครัวเรือน ชี้ให้เห็นว่าชาวบ้านร้อยละ 95 มีรายได้จากการขายยาง โดยมีรายได้ปีละ 2,000 - 70,000 บาท ในจำนวนนี้ ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 75 มีรายได้ต่อปีอยู่ระหว่าง 20,000 - 70,000 บาท

ตารางที่ 4 แสดงแหล่งรายได้ของชาวบ้านนาหว้า

แหล่งรายได้	ครัวเรือนรวม	ครัวเรือนมีรายได้	สัดส่วน
การทำสวนยาง	40	38	95
การปลูกข้าว	40	35	88
การเลี้ยงสัตว์	40	11	28
ทำงานรับจ้าง	40	8	20
การค้าขาย	40	4	10

ที่มา : จากการสำรวจ

ชาวบ้านนาหว้าที่ทำสวนยางส่วนใหญ่จะปลูกข้าวด้วย บ้านนาหว้ามีการใช้ที่ดินในการปลูกข้าว 1,204 ไร่ มีครัวเรือนที่ทำนาปลูกข้าว 104 ครัวเรือน ทำนาปีละ 1 ครั้ง ผลผลิตข้าวประมาณ 420 กิโลกรัมต่อไร่ ครัวเรือนส่วนใหญ่ หรือร้อยละ 80 ปลูกข้าวในพื้นที่ขนาดต่ำกว่า 5 ไร่ อีก 22 ครัวเรือนปลูกข้าวในทีนา 6 - 10 ไร่ และมีเพียง 2 ครัวเรือนที่มีทีนาขนาด 11 - 20 ไร่ ชาวบ้านนาหว้าส่วนใหญ่มีที่ดินทำนาเป็นของตนเอง มีเพียง 9 ครัวเรือนที่ต้องเช่า (ทำนาหะ) เพิ่ม สัดส่วนของเจ้าของทีนาและผู้เช่าคิดเป็น 90 : 10 ชาวบ้านใช้ปัจจัยการผลิตใหม่ๆ เช่น ปุ๋ย ข้าวพันธุ์ และมือรถไถเล็กใช้กัน

85 ครัวเรือน ที่เหลือมีการว่าจ้างรถไถ ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ในการสำรวจ ชาวบ้านร้อยละ 88 มีรายได้จากการขายข้าว ในจำนวนนี้ กว่าร้อยละ 60 มีรายได้อยู่ระหว่าง 3,000 - 15,000 บาทต่อปี

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีการทำกิจกรรมการเกษตรอื่นๆ อีก เช่น มีการปลูกพืชไร่ (ถั่วลิสง) 10 ไร่ จำนวน 8 ครัวเรือน ปลูกไม้ยืนต้น (มะพร้าว) 28 ไร่ จำนวน 39 ครัวเรือน พื้นที่เฉลี่ย 1 ไร่ ปลูก สะตอ 22 ไร่ จำนวน 18 ครัวเรือน มีเลี้ยงวัวเพื่อขาย 86 ครัวเรือน จำนวน 422 ตัว และมีทุ่งสาธารณะของหมู่บ้านอีก 715 ไร่ มีบางครอบครัวที่เลี้ยงหมูและเปิดไก่บ้าง ส่วนงานอื่นๆ ก็มีทำกันบ้างเล็กน้อย เช่น งานรับจ้างนอกหมู่บ้าน ซึ่งมีครัวเรือนที่มีสมาชิกออกไปทำงานตามโรงงานนอกหมู่บ้าน 31 ครัวเรือน การค้าขาย และการรับราชการ เป็นต้น

ในเรื่องของสุขภาพและการเจ็บป่วย จากการสำรวจโรคที่ชาวบ้านน่าจะถือเป็นการเจ็บป่วยเล็กน้อย ได้แก่ การเป็นไข้ เป็นหวัด ปวดหัว และปวดเมื่อย เป็นต้น โรคเหล่านี้เป็นโรคที่ชาวบ้านมักจะเป็นกันโดยทั่วไป ส่วนการเจ็บป่วยที่ถือกันว่าเป็นเรื่องรุนแรง ได้แก่ โรคท้องร่วงท้องเสียรุนแรง การเป็นลม การเกิดอุบัติเหตุ โรคที่ต้องมีการผ่าตัด โรคหัวใจ รวมทั้งโรคเครียดนอนไม่หลับ เป็นต้น แม้บ้านน่าจะอยู่ไกลจากเขตตัวเมืองจังหวัดสงขลา แต่การเดินทางก็เป็นไปได้สะดวก โรงพยาบาลประจำอำเภอจะนั้นก็ตั้งอยู่ไม่ไกล และชุมชนเองก็มีสถานีนามัยตั้งอยู่ในหมู่บ้านด้วย ดังนั้นการเข้าถึงบริการสาธารณสุขทั้งในภาครัฐและเอกชนจึงทำได้ไม่ยากนัก

ตารางที่ 5 แสดงการตัดสินใจเลือกใช้บริการของชาวบ้าน ในกรณีเจ็บป่วยเล็กน้อย

การปฏิบัติกรณีเจ็บป่วยเล็กน้อย	จำนวน	สัดส่วน
ไปโรงพยาบาล	36	90
ไปสถานีนามัย	27	68
ซื้อยากินเอง	22	55
รวม	40	100

ที่มา : จากการสำรวจ

ตารางที่ 6 แสดงการตัดสินใจเลือกใช้บริการของชาวบ้าน ในกรณีเจ็บป่วยรุนแรง

การปฏิบัติกรณีเจ็บป่วยรุนแรง	จำนวน	สัดส่วน
ไปโรงพยาบาลรัฐ	38	95
ไปคลินิกและโรงพยาบาลเอกชน	14	35
ไปสถานีนามัย	7	18
ซื้อยากินเอง	4	2.5
รวม	40	100

ที่มา : จากการสำรวจ

แต่กระนั้น ระยะทาง ความสะดวก และความรุนแรงของการเจ็บป่วย ก็ยังเป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจเลือกใช้บริการของชาวบ้าน ในยามเจ็บป่วยเล็กน้อยชาวบ้านน่าจะเลือกไปโรงพยาบาลในอำเภอ สถานีอนามัย และซื้อยามากินเอง เป็นหลัก (ดูตารางที่ 5) แม้การไปโรงพยาบาลจะเป็นเรื่องสำคัญ แต่ก็มักจะเกิดขึ้นเมื่อชาวบ้านได้ลองซื้อยามากินเองแล้ว เพราะเมื่อให้ชาวบ้านจัดอันดับความสำคัญ ปรากฏว่ามีชาวบ้านที่ซื้อยามากินเอง เลือกการซื้อยามากินเองเป็นอันดับหนึ่งถึง 21 ราย ขณะที่ชาวบ้านที่ไปโรงพยาบาล เลือกการไปโรงพยาบาลเป็นอันดับหนึ่งเพียง 3 ราย อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดการเจ็บป่วยที่ถือว่ารุนแรงขึ้น ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะตัดสินใจไปใช้บริการโรงพยาบาลของรัฐ ทั้งที่อยู่ในตัวอำเภอและในตัวจังหวัด เป็นหลัก ขณะที่ก็มีชาวบ้านบางส่วนหันไปใช้บริการของภาคเอกชน (ดูตารางที่ 6)

แม้ว่าในยามเจ็บป่วย ชาวบ้านน่าจะจะมีระดับการพึงพาบริการของภาครัฐค่อนข้างสูง แต่ชาวบ้านก็มีความเห็นว่าบริการภาครัฐค่อนข้างช้า เจ้าหน้าที่ไม่ค่อยใส่ใจ และยาที่ได้รับโดยเฉพาะไม่ค่อยมีคุณภาพ แม้แต่กองทุนยาของหมู่บ้านชาวบ้านก็เห็นว่าเป็นยาพื้นๆ ขณะที่บริการของภาคเอกชนค่อนข้างรวดเร็ว ไม่เสียเวลา และยาที่ได้รับทำให้ ‘หายเร็ว’ แต่ฐานะความเป็นอยู่ ระยะทาง และความห่างไกล ทำให้ชาวบ้านบางคนเท่านั้นที่สามารถใช้บริการจากภาคเอกชน (เพิ่มเติม) ได้ ดังนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับ การเข้าถึง และการใช้บริการสุขภาพของชาวบ้านทรายขาว ซึ่งอาศัยอยู่ในเขตอำเภอเมือง จะเห็นได้ว่าชาวบ้านน่าจะใช้บริการภาคเอกชนในจำนวนและสัดส่วนที่ต่ำกว่ามาก และค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพก็ต่ำกว่าด้วย ตารางที่ 3 แสดงตัวเลขค่าใช้จ่ายในการดูแลสุขภาพและรักษาพยาบาลในปี 2543 ของ 6 ครอบครัว ซึ่งอยู่ระหว่าง 1,000 - 10,000 บาท หรือเฉลี่ยครัวเรือนละ 4,000 บาทต่อปี

ชาวบ้านให้ความเห็นว่า บ้านนาหว้าในปัจจุบันมีความเป็นอยู่ดีขึ้นกว่าเดิมมาก เมื่อเทียบกับอดีตซึ่งบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นหลังคามุงจาก การเดินทางติดต่อภายนอกลำบาก ผู้คนเจ็บป่วยและมีปัญหาโรคระบาดอยู่เสมอ ส่วนใหญ่ต้องพึ่งพายาสมุนไพรและหมอฟันบ้าน ขณะที่การพาคนเจ็บไปหาหมอที่สุซศาลาก็เต็มไปด้วยความยากลำบาก ชาวบ้านที่เคยมีฐานะยากจนพูดถึงการขาดแคลนเงินทุน และความจำเป็นต้องกู้ยืมเงินนอกระบบดอกเบี้ยสูง เพราะไม่มีหลักทรัพย์มากพอที่จะไปติดต่อขอกู้จากธนาคารได้ การขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์ การศึกษา ตลาด การติดต่อกับภายนอก และความจำเป็นต้องหารายได้จับจ่ายใช้สอยทั้งที่จำเป็นและไม่จำเป็นมีมากขึ้น ทำให้ความจำเป็นต้องใช้เงินและการกู้ยืมมีสูงขึ้น ความยากจน ปัญหาหนี้สิน ความต้องการแหล่งเงินกู้ ตลอดจนการเจ็บป่วยและความตายจากโรคระบาด จึงเป็นความทรงจำที่สำคัญของชาวบ้าน

ภาพในอดีตเหล่านี้แตกต่างเป็นอย่างมากจากสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน การมีแหล่งเงินออม และเงินกู้ หรือกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนเอง การปรับปรุงขยายพื้นที่สวนยาง เครือข่ายตลาดที่กว้างขึ้น รายได้ที่เพิ่มขึ้น สภาพถนนหนทางที่สะดวก และบริการด้านสุขภาพและอนามัยที่กระจายลงไปในพื้นที่ ทั้งภาครัฐและเอกชนเป็นปัจจัยสำคัญในการเพื่อปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้นกว่าที่เคยเป็นมา แต่ชุมชนนาหว้าก็ยังเป็นชุมชนชนบทที่ยังเผชิญอยู่กับปัญหาหลายๆ ด้าน เช่น การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการบริโภคและการดำเนินชีวิตที่ทันสมัยขึ้น ค่าใช้จ่ายที่เพิ่มมากขึ้น โอกาสและการเข้าถึงบริการต่างๆ ในภาครัฐที่ยังมีจำกัด มีหนี้ในระบบการผลิต และการพึ่งพารายได้จากสวนยางที่ราคาผันผวนไปตามกลไกของตลาดทำให้รายได้ชาวบ้านผันผวนค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจที่ราคาผลผลิตตกต่ำลงไปอย่างมาก ทำให้ภาระหนี้สินที่มีกับกลุ่มออมทรัพย์กลายเป็นภาระหนักของชาวบ้านหลายต่อหลายคน ขณะเดียวกันการหันไปพึ่งพาระบบการแพทย์สมัยใหม่ทำให้ชาวบ้านต้องเผชิญกับปัญหาคุณภาพ และการเข้าถึงบริการที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับคนในเมือง และกลุ่มอาชีพอื่น เช่น ข้าราชการ การรับรู้ปัญหาและความแตกต่างไม่เท่าเทียมเป็นเรื่องที่ได้ยินอยู่เสมอในการสนทนากับชาวบ้าน ความเป็นมาและความพยายามของชาวบ้านนาหว้าในการแก้ไขปัญหาต่างๆ เหล่านี้ในช่วง 20 กว่าปีที่ผ่านมา จะเป็นประเด็นที่เราจะพิจารณากันต่อไป

จุดเริ่มต้นของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว้า คือ ความตั้งใจของแกนนำกลุ่มที่จะแก้ปัญหาความลำบากยากจนและภาวะขาดแคลนแหล่งเงินกู้ในชุมชน ผู้นำที่มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ คือ นายสุนิตย์ กาญจนรัตน์ อายุ 40 กว่าปี และ นายเคล้า แก้วเพชร อายุ 60 ปี ปัจจุบันดำรงตำแหน่งประธานและเหรัญญิกกลุ่ม ตามลำดับ นายเคล้าเป็นแกนนำหลักในการคิดและวางแผนและรับผิดชอบดูแลเรื่องการเงินมาตั้งแต่ต้น นายเคล้าจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เดิมมีฐานะยากจน เคยบวชเรียน รับราชการทหาร และเคยเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมาก่อน แรงจูงใจที่ผลักดันให้นายเคล้าสนใจการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ คือ ความลำบากยากจน และความต้องการเงินกู้ โดยเฉพาะในปี 2519 ซึ่งนายเคล้าเพิ่งปลูกบ้าน 'เรือนใบจาก ผากไม้ไผ่' เสร็จและมีหนี้สินอยู่ 36,000 บาท นายเคล้าพยายามขอกู้เงินจากคนที่มีความรู้ในหมู่บ้านก็ได้รับการปฏิเสธ ขณะนายเคล้าก็ไม่คิดว่าการกู้เงินจากธนาคารจะเป็นไปได้เช่นกัน เพราะฐานะความเป็นอยู่ที่ยากจน

ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันในปี 2520 สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอจะนะ ได้จัดการอบรมอาสาพัฒนาหมู่บ้านขึ้น โดยมีนายเคล้า นายสุนิตย์ และชาวบ้านนาหว้าที่เป็นอาสาพัฒนา เข้ารับการฝึกอบรมรวมทั้งสิ้น 40 คน ทำให้แกนนำได้รับรู้แนวความคิดการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น การอบรมครั้งนี้และการฝึกอบรมผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนระดับตำบลอีกครั้งในปี 2521 ทำให้แกนนำและชาวบ้านบางคนมีความรู้ความเข้าใจขั้นตอนการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์มากขึ้น และได้นำมาเผยแพร่ให้กับคณะกรรมการ

หมู่บ้าน ซึ่งก็เห็นด้วยกับโครงการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ในการนี้พัฒนาการประจำตำบลใน
ตอนนั้น ชื่อนายถวิล โคภาโล ได้มีบทบาทสำคัญในการประสานงานนำเจ้าหน้าที่มาให้ความรู้แก่ผู้นำ
และชาวบ้าน ตลอดจนการจัดให้มีการประชุมและการเดินทางไปดูงานในที่อื่นๆ อีกหลายครั้ง จนแกน
นำและชาวบ้านสามารถจัดตั้งเป็นกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตสำเร็จเป็นกลุ่มแรกของอำเภอ จนระ
วันที่ 16 มีนาคม 2522

นายเคล้าและนายสุนิตยซึ่งเป็นหลานเป็นแกนนำที่มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งกลุ่มออม
ทรัพย์ตั้งแต่แรก แต่ในช่วงเริ่มต้นนั้นชาวบ้านคนอื่นๆ ยังไม่เชื่อถือและมั่นใจในตัวแกนนำเลย เนื่อง
จากเห็นว่านายสุนิตยยังอายุน้อยและเป็นคนชอบเที่ยว ส่วนนายเคล้าเองก็มีฐานะยากจนและมีหนี้สิน
อยู่ นอกจากนี้ในตอนนั้นในสายตาชาวบ้านแล้ว ความคิดที่จะเอาเงินมาฝากกันเอง ดูแลกันเองและ
กู้ยืมกันเองเป็นเรื่องแปลกและไม่น่าเป็นไปได้ โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับระบบการฝาก - การกู้เงิน
จากธนาคารที่มีอยู่แล้ว ประเด็นนี้ชี้ให้เห็นว่า อำนาจครอบงำและความเชื่อถือของระบบธนาคารในหมู่
ชาวบ้านมีอยู่สูง ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงความเชื่อถืออันนี้จึงเป็นเรื่องใหญ่ ในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์
นายเคล้า และนายสุนิตยจึงต้องต่อสู้ทั้งกับนายทุนในหมู่บ้าน อำนาจและความเชื่อถือของระบบ
ธนาคาร และต้องพยายามสร้างความเชื่อถือในหมู่ชาวบ้านขึ้นมาให้ได้ แกนนำทั้งสองใช้เวลาและ
ความพยายามพูดชักชวนชาวบ้านให้หันมาฝากเงินสัจจะกับกลุ่มออมทรัพย์ด้วยความยากลำบาก
นายสุนิตยประธานกลุ่มเล่าให้ฟังถึงสถานการณ์ในตอนนั้นว่า

‘แรกๆ เราก็ไปคุยบ้าง ขอร้งบ้าง ชาวบ้านเขามาจริง ประชุมกันเป็นร้อยๆ คน แล้วก็หายไป
ปัญหาใหญ่ คือ ชาวบ้านเขาไม่เชื่อ สมัยก่อนบ้านนาหว้าอยู่กระจ่ายเป็นหย่อมๆ มีอยู่สี่หย่อม ลุง
เคล้า ผม และรองประธานกลุ่ม ตกลงแบ่งกันไปคุยตามหย่อม หย่อมเหนือ พูดบอกกันว่าอย่าไปเชื่อ
เพราะเห็นว่าผมเป็นคนเที่ยว ผมจึงเริ่มในหย่อมของตัวเองก่อน แล้วค่อยขยายไปหย่อมอื่น บ้านนี้ไม่
เชื่อ บางคนบอก ‘กูไม่เชื่อมึง’ ผมก็ไปหาบ้านอื่นก่อน บางคนบอกเขาไม่มีเงิน ผมก็บอกว่าฝาก 5 บาท
ก็พอ เขารำคาญก็ให้มา 5 บาท แล้วก็บอกเขาว่า วันที่ 1 ให้ไปฝากอีกนะ แล้วกลับมาเริ่มต้นที่บ้านแรก
ใหม่ ผมบอกเขาไปว่า คนนอกที่มาแต่งกับผู้หญิงบ้านเรายังฝากเลย แล้วนี่เป็นญาติกันแท้ๆ ทำไมไม่
ฝาก เขาบอกว่ารู้สึกรำคาญ ในที่สุด ก็เลยฝาก’

ในปี 2522 กลุ่มออมทรัพย์เริ่มจัดตั้งด้วยจำนวนสมาชิก 56 คน และเงินทุน 860 บาท วงเงิน
ต่ำสุดที่ฝากคือ 5 บาท ขณะที่วงเงินฝากสูงสุดคือ 30 บาท ตั้งแต่แรกแกนนำต้องการให้กลุ่มเป็นแหล่ง
ออมและแหล่งกู้เงินของชาวบ้านที่มีฐานะยากจน กฎระเบียบที่ตั้งขึ้นจึงเอื้อต่อชาวบ้านกลุ่มนี้มากกว่า
กลุ่มอื่น เช่น คนที่มีเงินฝาก 50 บาท สามารถกู้ได้ถึง 2,500 บาท ขณะที่คนที่มีเงินฝาก 5,000 บาท
สามารถกู้ได้ 15,000 บาท เป็นต้น หลังจากที่ได้ดำเนินการมาได้ 1 ปี กลุ่มแกนนำพิจารณาเห็นว่าการที่

กลุ่มต้องเอาเงินไปฝากธนาคารร้อยละ 30 เพื่อเป็นหลักประกันนั้น ทำให้กลุ่มมีวงเงินให้กู้จำกัด และขยายตัวได้ช้า กลุ่มจึงถอนเงินออกมาปล่อยเป็นเงินกู้หมด แต่ก็ยังรักษากฎระเบียบที่ทางราชการกำหนดไว้ เช่น ดอกเบี้ยเงินกู้ไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปี อย่างเคร่งครัด

ปัญหาความไม่เชื่อถือ ทำให้แกนนำจัดตั้งเองก็ต้องระมัดระวังเรื่องสิทธิในการกู้ยืมค่อนข้างมาก และได้ตกลงกันในหมู่คณะกรรมการทำงานว่า จะใช้สิทธิกู้ยืมต่อเมื่อมีเงินเหลือให้กู้และก็จะขอกู้เป็นคนสุดท้ายด้วย ด้วยเหตุนี้ นายเกล้า ผู้จัดตั้ง และเหรัญญิกกลุ่ม จึงไม่ได้มีโอกาสกู้ยืมเงินกลุ่มเลยจนกระทั่งย่างเข้าปีที่ 3 นอกจากนี้ แกนนำและคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เองก็ได้พยายามทำงานให้กับกลุ่มอย่างเต็มที่ คณะกรรมการเหล่านี้ต่างทำงานโดยไม่รับค่าตอบแทนใดๆ เลยในช่วง 10 แรกของการตั้งกลุ่ม ด้วยความตั้งใจทำงาน การกำหนดและวางระเบียบกติกากลุ่มที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาความต้องการชุมชน การบันทึกและจัดทำระบบบัญชีที่รัดกุมและตรวจสอบได้ กระบวนการทำงานที่ยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม ทำให้การทำงานของกลุ่มเริ่มได้รับการยอมรับและความเชื่อถือจากชาวบ้านมากขึ้น ขณะเดียวกันการปล่อยเงินกู้ให้สมาชิกไปลงทุนซื้อสวน สร้างบ้าน ซื้อรถจักรยานยนต์ และปรับปรุงสภาพสุขลักษณะ เช่น การสร้างส้วม ทำให้ชาวบ้านคนอื่นๆ ได้เห็นตัวอย่างและสร้างแรงจูงใจให้คนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มหันมาฝากเงินกับกลุ่ม เพื่อจะได้กู้เงินเพื่อใช้จ่าย ทั้งในด้านการผลิตและการบริโภคเหมือนคนอื่นๆ บ้าง เงินฝากของกลุ่มมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นตามลำดับ แกนนำกลุ่มเล่าให้ฟังว่า ‘หลังจากปล่อยกู้แล้ว กลุ่มก็ขยายเลย เรารู้ว่าเรากำลังเสี่ยง แต่ก็คิดกันว่า เราต้องทำ’

เงินฝากของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว้าจึงขยายจากหลักหมื่นเป็นหลักแสน และจากหลักแสนเป็นหลักล้าน ชาวบ้านที่มีฐานะและเคยฝากเงินกับธนาคารเริ่มถอนเงินมาฝากกับกลุ่ม ในปี 2535 กลุ่มมีเงินฝากถึง 6 ล้านบาท ในปี 2538 วงเงินฝากเพิ่มเป็น 15 ล้าน เงินฝากกลุ่มจำนวนนี้ได้ขยายเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็น 22 ล้านในปี 2540 และในปี 2542 กลุ่มออมทรัพย์ที่เริ่มต้นด้วยเงินฝาก 860 บาท และสมาชิก 56 คนเมื่อ 20 กว่าปีก่อน ได้เติบโตเป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่มีฐานการเงินมั่นคง มีเงินฝากถึง 26 ล้านบาท และมีสมาชิกกว่า 1,500 คน

ในช่วงหลังปี 2530 หลังจากที่กลุ่มมีฐานะการเงินมั่นคง กลุ่มเริ่มนำเงินกำไรไปลงทุนในกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาและสนองความต้องการจำเป็นต่างๆ ของชาวบ้าน การดำเนินกิจกรรมเหล่านี้จะอยู่รูปของกองทุนที่เรียกรวมกันว่าเป็น ‘กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน’ กองทุนเหล่านี้ ส่วนใหญ่จะเริ่มจากปัญหาที่กลุ่มเห็นว่า ในงานเลี้ยงงานบุญต่างๆ ชาวบ้านนาหว้ามักจะต้องไปเช่าอุปกรณ์เครื่องใช้และบริการ เช่น เต็นท์ โต๊ะเก้าอี้ จานชาม ชุดน้ำสังข์ จากที่อื่นในราคาที่แพง แกนนำกลุ่มจึงนำเงินกำไรของกลุ่มไปลงทุนซื้ออุปกรณ์มาและบริหารจัดการในรูปกองทุน เพื่อให้บริการแก่สมาชิกเสียเอง เช่น

กองทุนเด้นท์ กองทุนโต๊ะเก้าอี้ กองทุนจวนกระเบื้อง กองทุนชุดน้ำสังข์ กองทุนเครื่องนุ่งห่ม กองทุนเตาแก๊ส กองทุนรถลากศพ กองทุนมโหรีศพ เป็นต้น กองทุนเหล่านี้จะมีการตั้งผู้ดูแลรับผิดชอบและมีรายได้ส่วนหนึ่งจากการเก็บค่าใช้จ่ายจากผู้ใช้บริการ โดยจัดเก็บค่าบริการสำหรับสมาชิกในอัตราที่ต่ำกว่าการไปเช่าบริการจากภายนอก หรือการให้คนนอกหมู่บ้าน เงินค่าบริการที่ได้จะแบ่งให้เป็นตอบแทนผู้รับผิดชอบบางส่วน ที่เหลือจะนำมาเก็บไว้เป็นทุนในการซื้อและซ่อมอุปกรณ์เมื่อจำเป็น ขณะเดียวกันเงินกองก้นนี้ก็จะถูกรวมไว้กับเงินออมที่กลุ่มสามารถปล่อยกู้ไปได้ด้วย ดังนั้นทุกปี กลุ่มจะมีรายได้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทั้งจากกำไรค่าบริการ และกำไรจากเงินปันผล หรือดอกเบี้ยเงินกู้ด้วย

กองทุนบางประเภทตั้งขึ้นมาเพื่อจัดเป็นสวัสดิการแก่สมาชิกโดยตรง เช่น กองทุนส่งเสริมอาชีพ ซึ่งเป็นกองทุนให้สมาชิกกู้ยืมอัตราดอกเบี้ยต่ำ นอกจากนี้ก็ยังมี กองทุนอาหารนักเรียน กองทุนการศึกษา กองทุนคำรักษาพยาบาล เป็นต้น การจัดตั้งกองทุนเหล่านี้อาศัยเงินกำไรของกลุ่มและเงินกองทุนก็จะถูกนำไปปล่อยให้สมาชิกกู้เช่นกัน ในกรณีที่กองทุนบางอย่างที่ตั้งขึ้นด้วยจุดประสงค์อื่น เช่น กองทุนบัตรสุขภาพ ต่อมาหมดบทบาทลงไป กลุ่มก็นำรวมปล่อยให้กู้ เงินที่ออกเงยขึ้นมากจากการนำไปปล่อยเป็นเงินกู้ก็จะถูกแบ่งเงินไปสมทบกับกองทุนที่ให้ประโยชน์กับสมาชิกได้มากกว่า เช่น กองทุนส่งเสริมอาชีพ เป็นต้น ภายใต้ระบบการบริหารจัดการเช่นนี้ ไม่เพียงแต่จำนวนกองทุนต่างๆ จะมีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ แต่กองทุนเหล่านี้ยังจะมีเงินทุนเพิ่มขึ้นมาโดยตลอด มากบ้างน้อยบ้าง แล้วแต่ขนาดกองทุนและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่ปี 2530 เป็นต้นมาจนถึงปี 2543 กองทุนพัฒนาหมู่บ้านนี้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นกว่า 60 กองทุน และมีบทบาทในการพัฒนาส่งเสริมอาชีพและคุณภาพชีวิตชาวบ้านนาหว้าได้อย่างต่อเนื่อง (ดูตัวอย่างกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน ในตารางที่ 7)

ตารางที่ 7 แสดงตัวอย่างกองทุนพัฒนาหมู่บ้านของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว้า*

ชื่อกองทุน	ชื่อผู้ดูแล	จำนวนเงิน	ชื่อกองทุน	ชื่อผู้ดูแล	จำนวนเงิน
กองทุนเยาวชน	นายเคล้า	6,867	กองทุนน้ำดื่ม	นางจิรายุ	1,200
กองทุนบัตรสุขภาพ	นางน้อย	6,860	กองทุนเดินท์	นายพัลลภ	14,181
กองทุนอาหารนักเรียน	นางน้อย	5,864	กองทุนเครื่องบด	นายเพิ่ม	2,856
กองทุนพัฒนายาง	นายสากล	4,105	กองทุนเครื่องนึ่งข้าว	นายเศียร	6,157
กองทุนโรงศพ	นายชำนาญ	3,097	กองทุนนมโหรีศพ	นายเคล้า	3,186
กองทุนหีบศพ	นายชำนาญ	25,192	กองทุนปุ๋ย	นายเคล้า	639,000
กองทุนรถลากศพ	นางลิม	2,088	กองทุนพัฒนายาง	นายสากล	4,105
กองทุนศาลาป่าช้า	นายสากล	1,256	กองทุนกลุ่มเลี้ยงโค	นายคณิต	26,535
กองทุนจานกระเบื้อง	นางสมมาส	5,591	กองทุนกลุ่มพัฒนาโค	นายคณิต	44,446
กองทุนเตาแก๊ส	นายวิรัช	1,816	กองทุนโรงสีข้าว	นายเพิ่ม	1,964
กองทุนโต๊ะและเก้าอี้	นายวอน	20,069	กองทุนศึกษาอบรม	นายเคล้า	63,130
กองทุนโรงหนังตลุง	นายเจริญ	2,144	กองทุนส่งเสริมอาชีพ	นางจิรายุ	326,916
กองทุนชุดน้ำสั้งซ์	นางแหลม	18,186	กองทุนการศึกษา	นายเคล้า	120,000
กองทุนร้านเสริมสวย	นางนภาพร	6,005	กองทุนคารักรักษาพยาบาล	นายเคล้า	308,046

ที่มา : สรุปและตัดทอนจากเอกสารแสดงรายการกองทุนพัฒนาหมู่บ้านของกลุ่มออมทรัพย์ปี 2542

หมายเหตุ :

- 1) ที่ปรากฏในตารางเป็นรายชื่อกองทุนต่างของกลุ่มออมทรัพย์บางส่วน ในปี 2542 กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้ามีกองทุนพัฒนาถึง 51 กองทุนและในปี 2543 ได้เพิ่มเป็น 68 กองทุน กองทุนใหม่ๆ ที่เพิ่มขึ้นมาได้แก่ กองทุนหลอดไฟฟ้า กองทุนโทรศัพท์ กองทุนเครื่องกรองน้ำ เป็นต้น
- 2) ในปี 2542 จำนวนเงินกองทุนพัฒนาหมู่บ้านมีรวมทั้งหมด 2,186,050 บาท
- 3) ในเอกสารแสดงรายชื่อกองทุนต่างๆ ของกลุ่มออมทรัพย์ฯ จะมีตัวเลขแสดงเลขที่หน้าสมุดบัญชีของแต่ละกองทุนด้วย ทำให้เหรียญกรรมาการและคนอื่นๆ สามารถบันทึกและตรวจสอบได้ง่าย เช่น บัญชีรายรับรายจ่ายของกองทุนเยาวชน จะอยู่ในสมุดบัญชีหน้า 5 บัญชีรายรับ - รายจ่ายของกองทุนโรงหนังตลุง จะอยู่ในสมุดบัญชีหน้า 297 เป็นต้น

พัฒนาการของการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และกองทุนพัฒนาหมู่บ้านของบ้านนาหว้า ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความพยายามของแกนนำและคณะกรรมการ และการร่วมมือชาวบ้านในการพัฒนาและขยายกิจกรรมของกลุ่ม และชุมชน เพื่อแก้ปัญหา และตอบสนองเป้าหมายด้านการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิตของสมาชิกอย่างค่อยเป็นค่อยไปทั้งสิ้น รูปแบบและกระบวนการบริหาร

จัดการที่ทำให้กลุ่มออมทรัพย์และกองทุนต่างๆ ของชุมชนนาหว้า มีความเข้มแข็งมั่นคงและเป็นที่พึ่งพิงของชาวบ้านมาได้อย่างต่อเนื่อง จะเป็นประเด็นที่เราจะพิจารณาทำความเข้าใจในหัวข้อต่อไป

3. การบริหารจัดการกองทุนชุมชน

3.1 การบริหารจัดการองค์กร

คุณลักษณะ บทบาท และความคิดของผู้นำ เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญอย่างหนึ่งในการบริหารจัดการองค์กรให้เข้มแข็งและมั่นคง ดังกล่าวไปแล้วในตอนต้นว่า ผู้นำที่มีบทบาทสำคัญของกลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า คือ นายสุนิตย์ กาญจนรัตน์ อายุ 47 ปี ซึ่งเป็นประธานกลุ่ม และนายเคล้า แก้วเพชร อายุ 60 ปี เภรญาติของกลุ่ม นายสุนิตย์เป็นหลานของนายเคล้า เคยบวชเรียน แต่ก็เป็นคนชอบเที่ยวและรู้จักคนมาก แม้จะไม่ได้รับการยอมรับและความเชื่อถือจากชาวบ้านในตอนแรก แต่ก็อดทนยอมรับการวิพากษ์วิจารณ์ และรับฟังความเห็นคนอื่น ความพยายาม ความตั้งใจ และทุ่มเททำงานให้กับกลุ่มอย่างจริงจัง ทำให้นายสุนิตย์ได้รับการยอมรับในที่สุด นายสุนิตย์พูดถึงความสำเร็จของตัวเองว่า ‘ต้องเป็นคนสม่ำเสมอ อย่าเห็นแก่ตัว ช่วยเหลือคนอื่นเยอะๆ’ ซึ่งก็รวมไปถึงการใช้จ่ายเงินส่วนตัวไปในการเดินทางไปดูงานในที่ต่างๆ ทั้งใกล้และไกล การใช้อำนาจเป็นที่ทำการของกลุ่มและการขอให้ภรรยาช่วยให้ทำหน้าที่เป็นเสมียนในช่วงแรกๆ ด้วย

นายสุนิตย์ พูดถึงประสบการณ์ในการทำงานกลุ่มออมทรัพย์ว่า ‘ทำกลุ่มเหมือนกับปลูกยาง 7 ปีถึงจะได้ผล ผมการทำสวนยางมากับมือและทำมาโดยตลอด พวกที่เอาแต่เรียน ไม่เคยเห็น’ แต่การเรียนรู้จากคนอื่น ก็เป็นเรื่องสำคัญ นายสุนิตย์ยืนยันว่าที่เขาบริหารและแก้ปัญหากลุ่มมาได้ก็เพราะ ‘สมาชิกสอนผม’ และพูดถึงการทำงานร่วมกับนายเคล้าว่า ‘เวลาทำงาน เราไม่ยุ่ง หน้าที่เรื่องเงินน้ำเคล้ารับผิดชอบไป มีเรื่องก็แก้ไขเอง ผมก็ทำหน้าที่บริหาร แต่น้ำเคล้าและผม ต้องเป็นกระจกให้กัน เหมือนกินข้าว มีข้าวติดปาก คนบอกก็ต้องชอบใจ คนเจริญได้ ต้องมีคนเตือน’ นอกจากนี้เขายังเห็นและให้ความสำคัญกับการร่วมมือกับผู้นำชุมชนค่อนข้างมาก ‘ผู้ใหญ่บ้านเป็นที่ปรึกษากลุ่ม ในการประชุมประจำเดือน ทุกอย่างก็ต้องรับรู้ ถ้าคนมาเยี่ยมกลุ่ม แล้วไม่มีผู้ใหญ่ มันเสียความรู้สึก บางครั้งทางราชการเชิญผมไปร่วมประชุม ถ้าผู้ใหญ่ไม่รู้ ผมก็จะบอกให้เจ้าหน้าที่เขาส่งหนังสือเชิญผู้ใหญ่ด้วย ถ้าผู้ใหญ่ลืม ก็ต้องลองครั้งที่ 2 และครั้งที่ 3’ นายสุนิตย์ดำรงตำแหน่งประธานกลุ่มมาโดยตลอดและในครั้งล่าสุด กลุ่มได้กำหนดให้เลือกประธานด้วยการลงคะแนนเลือกตั้งแบบลับเพราะ ‘กลัวว่ากรรมการจะเกรงใจประธาน’ แต่เขาได้รับเลือกให้เป็นประธานอีกครั้ง และได้เล่าถึงความรู้สึกต่อการเลือกตั้งว่า ‘ถ้าผมไม่ได้ ก็ไม่เสียใจ เพราะทำมานานแล้ว หยุดก็ดี แต่ถ้าได้ ก็แสดงว่าผมได้ใจกรรมการจริงๆ เขาไม่ได้ให้คะแนนผมเพราะกลัว หรือเกรงใจผม แต่เขารักเราเต็มร้อย’

ส่วนนายเคล่าซึ่งเป็นแกนนำหลักในการคิดและวางแผนและรับผิดชอบดูแลเรื่องการเงินของกลุ่มในฐานะตำแหน่งเหรัญญิก แม้จะเป็นคนมีการศึกษาค่ำ จบการศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และมีฐานะยากจน แต่ก็เคยบวชเรียน เคยเป็นทหาร และเคยเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประสบการณ์เหล่านี้ผนวกกับความเป็นคนเป็นช่างคิด มีความสนใจศึกษาค้นคว้าและหาความรู้อยู่ตลอดเวลา ชอบพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นกับคนอื่น ๆ มีความเป็นผู้นำสูง ชยัน กล้าคิด และกล้านำเสนอสิ่งใหม่ๆ รวมทั้งการดำเนินชีวิตให้เป็นตัวอย่างคนอื่น ๆ รู้จักประยุกต์หลักศาสนาและประสบการณ์มาใช้ในการแก้ปัญหา ทำให้นายเคล่าสามารถเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญที่ผลักดันและจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในบ้านนาหว้าขึ้นได้ แม้ฐานะที่ยากจนจะเป็นอุปสรรคการยอมรับในตอนแรก แต่การทุ่มเทการทำงาน การไม่ได้หวังผลตอบแทนเฉพาะตัวเอง การเอาใจใส่เรียนรู้ และคิดค้นระบบบัญชีที่ตรวจสอบได้ของกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนพัฒนาหมู่บ้านในระยะต่อมา ส่งผลให้นายเคล่าเป็นแกนนำ นักคิด และนักปฏิบัติที่มีผลงาน และได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้านสูง นายเคล่าเล่าให้ฟังถึงความเป็นมาของกลุ่มว่า ‘แต่ก่อนชาวบ้านเขาก็รวมกันทำงาน แต่ไม่มีทุน เมื่อคิดจะตั้งกลุ่มออมทรัพย์ แม้แต่ชื่อ เรายังไม่รู้จักเลย...เราทำงานกันสิบกว่าปี ถึงจะเห็นหัวเห็นหาง หลังปี 2530 สถานการณ์ดีขึ้น ในปี 2532 เงินฝากกลุ่มเราขึ้นหลักล้านแล้ว คนเริ่มรู้จักประโยชน์ ส่วนคนที่เสียประโยชน์ หรือพวกปล่อยเงินกู้เดิม เขาก็โกรธบ้าง เขาคิดดอกเบี้ยยร้อยละ 5 ต่อเดือน กลุ่มเราคิดแค่ร้อยละ 1 ต่อเดือน แต่ตอนนี้ เขาก็เอาเงินมาฝากกับเรา รวมๆ แล้วราว 7 ล้านบาท เพราะธนาคารให้ดอกเบี้ยยร้อยละ 6 ต่อปี แต่กลุ่มเราให้ร้อยละ 10’

ในเรื่องของหลักในการทำงาน นายเคล่าเชื่อว่า ‘คนที่ทำงานต้องมีใจรักและต้องอดทน ทำอย่างไรก็ได้ แต่ถ้าจะให้คนฟังสิ่งที่เราพูด ก็ต้องทำให้เขาดู อยู่ให้เขาเห็น คนที่ทำงานอย่าคิดเอาชนะตลอดไป ต้องยอมแพ้อ้าง บางครั้งผมยึดหยุ่นเกินไป จนกรรมการทักท้วงว่าผิดระเบียบ ก็ต้องรับฟัง...มีเสียงอะไรมา ฟังหูไว้หู ความรู้อย่าห่างเกินไป ต้องใกล้ชิดเข้าไป...กลุ่มจะอยู่ได้ก็ต้องยึดหลักข้อสัตย์ต่อกัน มีระบบดี ระเบียบสวย รวยคุณธรรม ระบบดีก็ต้องให้ชาวบ้านยอมรับด้วยถึงจะเป็นระเบียบสวย แต่ถ้าชาวบ้านยอมรับ ถ้าไม่มีคุณธรรมก็ทำงานไม่สำเร็จ รวยคุณธรรม ต้องเสียสละเพื่อส่วนรวม เห็นอกเห็นใจ ไม่ว่ากัน เสียสละความคิดและเวลา’

ในทัศนะของนายเคล่า การทำงานกลุ่มเป็นเรื่องของการคิด การเรียนรู้และการรู้จักปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพปัญหาของแต่ละพื้นที่ คำถามที่คนมาดูงานมักจะถามอยู่เสมอก็คือ ถ้ามีคนโกงจะอย่างไร นายเคล่าเล่าถึงเหตุการณ์ครั้งหนึ่งว่า ‘มีคนจากกระนองมาดูงาน มีคนถามเรื่องปัญหาการโกงเหมือนกันถึง 3 ครั้ง ผมก็ตอบทั้งสามครั้ง ก่อนจบ ผมขอเวลาเขา 2 นาที แล้วก็บอกเขาว่า ที่

ผมพูดทั้งหมดอย่าเชื่อผม ถ้าเชื่อ จะทำงานไม่เสร็จ พวกคุณต้องใช้สมองของตนเอง คุณมาที่นี่และถามผมคำถามเดียวถึง 3 คน แสดงว่าตอนที่คนอื่นถาม คุณไม่ได้ฟัง เพราะฉะนั้นเวลากลับไปก็อาจจะไปทะเลาะกันว่า ผมพูดอย่างนั้นพูดอย่างนี้ เพราะเข้าใจไม่เหมือนกัน ดังนั้น พวกคุณจะทำตามที่ผมพูดไม่ได้ ต้องคิดเอง การทำกลุ่มออมทรัพย์ ไม่มีสูตรสำเร็จ ต้องแก้ปัญหาลดอด ปัญหานี้แก้แล้วปัญหาอื่นเกิดขึ้นอีก การทำงานต้องใช้ความคิด ต้องใช้สมอง แก้ปัญหา ถ้ายอมรับและเอาความคิดผมไปใช้เลย แล้วแก้ปัญหาไม่ได้ ก็ผิดที่คุณเอง ไม่ได้ผิดที่ผม คนเราต้องรู้จักคิดแก้ปัญหา ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ คนเรากินกับข้าวอย่างเดียวไปตลอดชีวิตไม่ได้

นอกเหนือไปจากหลักการ แนวคิด ความตั้งใจ และการทุ่มเททั้งร่างกายและแรงใจให้กับงานกลุ่มออมทรัพย์ของแกนนำทั้งสองแล้ว การวางกฎระเบียบที่เป็นธรรม การจัดทำบัญชีเงินที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และจัดระบบการทำงานที่คล่องตัวและเปิดกว้าง ให้สมาชิกมีส่วนร่วมคิดร่วมทำงานก็เป็นเรื่องสำคัญ กลุ่มตั้งกฎตั้งแต่แรกว่ากรรมการมีสิทธิกู้เงินในอันดับท้ายสุด หรือมีเงินเหลือไม่มีใครกู้แล้วกรรมการถึงจะกู้ได้ ระบบบัญชีการเงินของกลุ่มมีการบันทึกลงสมุดเป็นหลักฐานอย่างรัดกุมและเป็นระเบียบ เற்றுณีกกลุ่มจะรายงานสถานะการเงินของกลุ่มในที่ประชุมทุกครั้ง (ดูตัวอย่างรายงานการเงินประจำเดือนของกลุ่มในตารางที่ 8) รูปแบบการทำงานของแกนนำและคณะกรรมการ เป็นการทำงานด้วยกันเป็นกลุ่ม มีการปรึกษาและบอกกล่าวกัน โดยอาศัยห้องประชุมของศาลาประชาธิปไตยเป็นสถานที่หลักในการประชุมหารือกันซึ่งจะมีทุกเดือน ศาลาประชาธิปไตยนี้แต่เดิมเป็นสำนักสงฆ์เป็นศาลาไม้มุงกระเบื้องเก่าๆ ต่อมาได้พัฒนาและปรับปรุงจนกลายเป็นอาคารไม้ผสมตึกสองชั้น ชั้นล่างใช้เป็นที่ประชุมเรื่องต่างๆ และต้อนรับแขกที่มาเยือน บางส่วนแยกเป็นที่ทำการของกลุ่มออมทรัพย์

ผู้นำชุมชน แกนนำ และคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ รวมทั้งผู้รับผิดชอบกองทุนต่างๆ ใช้ที่ประชุมศาลาประชาธิปไตยนี้เอง เป็นสถานที่ในการประชุมชี้แจงปรึกษาหารือและทำงานร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ กลุ่มใช้การประชุมเป็นเวทีกำหนดข้อตกลงและปรับเปลี่ยนระเบียบกติกาต่างๆ ของกลุ่มตามแต่สภาพปัญหาและความจำเป็น เช่น การวางกฎลงโทษคนไม่มาประชุม การให้ค่าตอบแทนกรรมการและคนทำงาน การปรับเปลี่ยนเงื่อนไขการกู้ยืมเงิน การปรับเปลี่ยนอัตราดอกเบี้ย การออกกฎกติกาและระเบียบใดๆ ตลอดจนการบังคับใช้ กลุ่มจะมีการพูดคุยชี้แจงกันในที่ประชุมจนเป็นที่เข้าใจ เมื่อตกลงกันเป็นมติก็จะให้กรรมการไปชี้แจงให้สมาชิกคนอื่นๆ ได้ทราบ กลุ่มออมทรัพย์จะมีการประชุมทุกเดือน และมีการประชุมใหญ่ประจำปีอีกปีละครั้ง

กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้ามีโครงสร้างการบริหารแบบกระจายอำนาจ กลุ่มมีคณะกรรมการทั้งหมดด้วยกัน 4 คณะ ได้แก่ 1) คณะกรรมการอำนวยการจำนวน 5 คน ซึ่งประกอบด้วยประธาน รองประธาน เลขานุการ เற்றுณีกและผู้ช่วยเற்றுณีก 2) คณะกรรมการตรวจสอบจำนวน 3 คน 3) คณะ

กรรมการเงินกู้จำนวน 3 คน และ 4) คณะกรรมการส่งเสริมอีก 5 คน นอกจากนี้ก็ยังมี คณะกรรมการที่ปรึกษาอีก 3 คน คือผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและพัฒนารประจำตำบล นอกจากนี้กลุ่มยังตั้งผู้รับผิดชอบกองทุนพัฒนาหมู่บ้านซึ่งมีอยู่กว่า 60 กองทุน ให้แตกต่างกันออกไป (ดูตารางที่ 7) ขณะเดียวกันก็ดึงเอาหัวหน้าเขต ซึ่งรับผิดชอบดูแลสมาชิกเขตละ 9 - 10 ครั้วเรือน เข้ามาร่วมประสานงานกิจกรรมและการดำเนินงานของกลุ่มและกองทุนต่างๆ ภายใต้โครงสร้างการทำงานเช่นนี้ และเป็นส่วนหนึ่ง สมาชิกจึงมีโอกาสมามีส่วนร่วมในการบริหาร เรียนรู้ รับรู้และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง

ตารางที่ 8 แสดงรายงานการเงินประจำเดือนพฤศจิกายน 2540 และเดือนกันยายน 2542

รายการ/หัวข้อหลักๆ	พฤศจิกายน 2540	กันยายน 2542
จำนวนสมาชิก	1,358 คน	1,528 คน
จำนวนเงินสัจจะ	14,542,605	17,012,235
จำนวนดอกเบี้ย	2,418,824	1,533,867
จำนวนเงินฝากพิเศษ	4,929,871	5,888,568
ประเภทเงินกลุ่มและสวัสดิการ	203,294	479,478
เงินกู้จากภายนอก	130,500	1,454,048
จำนวนเงินกู้สามัญ	(305 ราย) 21,735,500	(310 ราย) 26,320,000
จำนวนเงินกู้ฉุกเฉิน	(6 ราย) 16,500	----
จำนวนเงินฝากธนาคาร	430,700	316,240
รวมเงินทั้งหมดของกลุ่ม	22,225,094	26,768,056

ที่มา : ปรับปรุงจากรายงานการเงินประจำเดือนพฤศจิกายน 2540 และกันยายน 2542

หมายเหตุ :

- 1) ในรายงานการเงินฉบับจริง แต่ละรายการ / หัวข้อจะมีรายละเอียดมากกว่าที่ปรากฏในตาราง เช่น (1) ในหัวข้อจำนวนดอกเบี้ย จะมีรายละเอียดระบุจำนวนเงินดอกเบี้ยที่ยกยอดมา จำนวนดอกเบี้ยที่จ่าย จำนวนคนที่ได้รับ รายจ่ายดอกเบี้ยเงินกู้จากภายนอก (2) ในหัวข้อจำนวนเงินกู้ ก็จะมีรายละเอียดเงินกู้ ยกยอดมาก็ราย จำนวนเงินเท่าไร ส่งคืนก็ราย จำนวนเงินเท่าไร กู้ใหม่ก็ราย จำนวนเงินเท่าไร (3) ในหัวข้อจำนวนเงินฝากธนาคาร ก็จะมีระบุว่า ฝากที่สหกรณ์เท่าไร ฝากธนาคารออมสินเท่าไร และ (4) ในหัวข้อสุดท้าย นอกจากตัวเลขเงินรวมทั้งหมดของกลุ่มแล้ว จะมีรายละเอียด ระบุจำนวนเงินที่อยู่ใต้อาณัติ และประธานเท่าไร จำนวนเงินกู้ เป็นต้น
- 2) รายงานการเงินนี้ เหนือบัญชีกลุ่มออมทรัพย์จะชี้แจงในที่ประชุมประจำเดือนให้สมาชิกกลุ่มรับทราบทุกครั้ง พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้มีการซักถามไปด้วย

ความเข้มแข็งและความมั่นคงของกลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า ส่วนหนึ่งเกิดจากการบริหารจัดการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของระเบียบกติกาของกลุ่มที่มีการวางและกำหนดไว้ ให้สมาชิกรับรู้และปฏิบัติตามอย่างชัดเจน กฎระเบียบเหล่านี้ ได้แก่

1) ทุกคนที่อยู่ในบ้านนาหว้าหมู่ 1 และบ้านบางเตยหมู่ 12 ตำบลนาหว้า อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา รวมทั้งทายาท และพ่อตาแม่ยายที่อยู่ในหมู่บ้าน ตำบล อำเภอและจังหวัดอื่นๆ สามารถสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มได้

2) สมาชิกทุกคนสามารถฝากเงิน หรือส่งเงินสัจจะจำนวนเท่าไรก็ได้ แต่ภายใน 1 ปี จะเพิ่มหรือลดเงินไม่ได้

3) ในการกู้เงิน ผู้กู้ต้องเป็นสมาชิกไม่น้อยกว่า 3 เดือน โดยมีสิทธิ์และเงื่อนไขดังปรากฏในตารางที่ 9 นอกจากนี้สมาชิกยังสามารถกู้เงินได้อีกปีละ 1 ครั้ง ในวงเงิน 5,000 บาท สมาชิกสามารถจะกู้กี่ครั้งก็ได้ ถ้าสามารถส่งเงินกู้ได้ตามกำหนด และในกรณีสมาชิกเสียชีวิตครอบครัวสามารถกู้เงินจัดงานศพได้ครั้งละ 20,000 บาท โดยไม่เสียดอกเบี้ย เป็นเวลา 2 เดือน

ตารางที่ 9 แสดงสิทธิ์และเงื่อนไขการกู้ยืมเงินกลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า

จำนวนเงินฝากของสมาชิก (บาท)	จำนวนเงินที่มีสิทธิ์กู้ได้ (บาท)
น้อยกว่า 50	2,500
5,000	15,000
25,000	50,000
100,000	150,000

ที่มา : แผนพัฒนาสัมพันธภาพของกลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า

4) ในการพิจารณาให้เงินกู้ กรรมการจะดูประวัติการส่งเงินสัจจะ และการชำระเงินกู้ของผู้ต้องการกู้เงินและความมั่นคงผู้ค้ำประกัน 2 คน

5) ในการจัดลำดับความสำคัญการกู้เงิน กลุ่มให้ความสำคัญกับคนทำสัญญากู้ในอันดับต้นๆ การของกู้เงินสำหรับงานแต่งงาน การกู้เงินโดยมีเงินค้ำประกัน และกรณีอื่นๆ แล้วแต่กรรมการพิจารณา

6) กลุ่มกำหนดอัตราดอกเบี้ยเงินฝากในอัตราเดียวกับอัตราดอกเบี้ยเงินฝากของธนาคารสห - กรณ์การเกษตรจะนะ ส่วนดอกเบี้ยเงินกู้ กลุ่มจะคิดในอัตราไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปี

7) การชำระเงินกู้ สมาชิกที่กู้จะต้องส่งเงินทั้งต้นและดอกเบี้ยทุกเดือน ถ้าขาด 3 เดือน จะถูกออกใบเตือน ถ้าขาดเกิน 3 เดือน เสนอให้กรรมการพิจารณา สมาชิกที่ต้องเตือนและติดตามหนี้จะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการติดตามคนละ 100 บาท และ

8) ในการถอนเงิน สมาชิกสามารถถอนเงินจากกลุ่มได้ โดยต้องแจ้งให้กลุ่มทราบล่วงหน้า 1 เดือน และสมาชิกจะต้องไม่มีหนี้สินกับกลุ่ม หรือค้ำประกันผู้อื่น เมื่อสมาชิกถอนเงินไปแล้วจะไม่ได้รับสวัสดิการต่างๆ ของสมาชิกเป็นเวลา 5 ปี เว้นแต่จะยังคงเงินฝากไว้ไม่น้อยกว่า 50,000 บาท

กฎระเบียบเหล่านี้ ส่วนหนึ่งเป็นกฎตั้งขึ้นตามเงื่อนไขของทางราชการ และบางส่วนเป็นสิ่งที่กลุ่มพัฒนากันขึ้นมาเอง และในการบริหารจัดการและการบังคับใช้จริงๆ กลุ่มค่อนข้างจะมีความยืดหยุ่นและเปลี่ยนแปลง หรือปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์และความจำเป็น เช่น การเลิกเงื่อนไขที่ทางราชการที่กำหนดให้เอาเงินออมฝากกับธนาคารร้อยละ 30 เพราะทำให้มีข้อจำกัดในการเอาเงินมาปล่อยกู้ แต่ยังคงรักษาเงื่อนไขของกลุ่มออมทรัพย์เรื่องดอกเบี้ยเงินกู้ไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปีไว้ การปรับดอกเบี้ยเงินฝากและเงินกู้ตามสถานการณ์การเงิน เช่น ช่วงดอกเบี้ยเงินฝากธนาคารลด ดอกเบี้ยเงินฝากของกลุ่มก็จะลดไปด้วย

การตั้งเงื่อนไขกฎการกู้ยืมเงิน ก็เป็นไปตามสภาพปัญหาของสมาชิก เช่น ให้สมาชิกที่มีเงินฝากน้อยมีสิทธิการกู้เงินสูงกว่าคนฝากมาก (ดูตารางที่ 9) และการกำหนดเพดานวงเงินกู้ยืม ซึ่งก็มีการยืดหยุ่น ให้กรรมการพิจารณาเป็นกรณีๆ ไป หรือใช้วิธีการที่เรียกว่า ‘ดูหน้า’ ด้วย เช่น ถ้าสมาชิกมีประวัติการกู้เงินดี ‘กู้เก่ง ส่งเก่ง’ ก็อาจจะกู้ได้ง่ายและกู้ได้มาก หรือถ้ามีการกู้ซื้อที่ดิน ผู้กู้ อาจจะขอกู้ได้ถึง 5 - 7 แสนบาท แต่ต้องใช้โฉนดที่ดินค้ำประกัน เป็นต้น

นอกจากนี้ในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจซึ่งสมาชิกบางคนเริ่มมีปัญหาร่อนชำระ กลุ่มก็ได้กำหนดมาตรการควบคุมผู้ไม่ส่งเงินคืนตามกำหนดขึ้นมา เช่น การขึ้นดอกเบี้ย การติดตามทวง ขณะเดียวกัน ก็มีการติดตามและควบคุมให้สมาชิกใช้จ่ายเงินตามวัตถุประสงค์การกู้ยืมในการนี้ประธานและกรรมการจะใช้วิธีติดตาม สอบถาม และให้คนรู้จักไปหาข้อมูลทั้งทางตรงและทางอ้อม อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่สมาชิกมีปัญหาผ่อนชำระจริงๆ กลุ่มก็ใช้วิธีการยืดหยุ่นและผ่อนปรนให้กับสมาชิกตามความจำเป็น เพราะถือว่าไม่ได้มีเจตนาบิดพลิ้ว เช่น ถ้าผ่อนช้า กลุ่มก็ยอม แต่คิดดอกเบี้ยเพิ่ม หรือ ยอมให้สมาชิกลดวงเงินผ่อนชำระให้น้อยลง เป็นต้น

นายสุนิตย์ พูดถึงปัญหาเรื่องนี้ไว้ว่า ‘สมาชิก 1500 คน ไม่ใช่คนดีหมด มี 30 เปอร์เซ็นต์ที่ไม่ดี ก็ต้องเกลี้ยกล่อมกัน ถ้าถามผมว่า เคยถูกโกงมั๊ย ผมตอบได้ว่าสมาชิกไม่เคยโกง แต่เขาหาไม่ทัน กลุ่มไม่เคยมีหนี้เสีย หนี้สูญ มีแต่ส่งเงินล่าช้า เพราะเขากรีดยางไม่ได้ บางคนทำงานบริษัท บริษัทเงินไม่ออก ก็ไม่เป็นไร แต่เขาต้องมาแจ้งก่อน นโยบายกลุ่มก็คือผ่อนผัน ปรับจากดอกเบี้ยร้อยละหนึ่งบาท เป็นร้อยละบาทห้าสิบ...ช่วงที่ยางราคาแพง กลุ่มกำหนดเพดานต้องส่งอย่างน้อยงวดละ 500 บาท บางคนส่งได้ถึงครึ่งละ 1,000 บาท เดียวนี้ยางราคาถูก ที่ประชุมมีมติให้กลุ่มผ่อนปรนและลดเพดานลงเหลืองวดละ 100-200 บาท เพิ่งเปลี่ยนเมื่อเดือนสิงหาคมที่ผ่านมา’

นายเคล้าให้ความเห็นสนับสนุนคล้ายๆ กันว่า 'กลุ่มคิดว่า เศรษฐกิจแบบนี้ต้องมีปัญหาบ้าง การแก้ปัญหาใช้คุณธรรมเข้ามาช่วย เรียกว่า 'ประណอมหนี่' กลุ่มเราส่งเสริมให้ชาวบ้านมีอาชีพและนำเงินที่ยืมมาส่งคืน ส่งช้าไม่เป็นไร แต่ต้องส่ง เรื่องการขึ้นดอกเบี้ยยเป็นค่าปรับสมาชิกที่ส่งเงินช้า ก็คงจะโกรธกันไปบ้าง แต่ตอนเจ็บป่วยไม่สบาย เราก็ไปเยี่ยมกัน ก็หายกันไป กรณีสมาชิกเบี้ยย ไม่ส่งคืน ผมทำงานมานานกว่า 20 ปี ยังไม่มี ยังไม่มีวิธีแก้ ต้องให้เกิดเสียก่อน'

แม้ว่าแกนนำ เช่น นายสุนิตย์ และนายเคล้าจะมีบทบาทสำคัญในการคิด วางแผน และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่ม แต่ส่วนใหญ่แล้วกลุ่มมีวิธีการแก้ปัญหาหลายแบบ เวทีหลักคือการประชุมกลุ่มออมทรัพย์ซึ่งมีทุกเดือน แกนนำ กรรมการ และสมาชิกจะใช้ที่ประชุมนี้นำเสนอข้อมูล ความคิดเห็น ชี้แจง ถกเถียง ชักถาม เรียนรู้และหาทางแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ในการประชุม กลุ่มจะมีการบันทึกประเด็นปัญหา ข้อสรุป และมติที่ประชุมเป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้กรรมการและสมาชิกสามารถสอบถาม ตรวจสอบ และอ้างอิงมติและข้อตกลงกลุ่มได้อยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ แกนนำและคณะกรรมการกลุ่มก็ยังเปิดช่องการรับรู้ข่าวสาร ความคิดเห็น และปฏิกิริยาของสมาชิกนอกที่ประชุมด้วย เช่น การพูดคุยกัน ข่าลือ การซุบซิบนินทา เป็นต้น ถ้ามีประเด็นน่าสนใจจะนำมาปรึกษาหารือกันหาข้อยุติ ดังที่นายเคล้า แกนนำกลุ่มคนสำคัญได้พูดไว้ว่า 'มีเสียงอะไรมา ฟังหูไว้หู ความรู้อย่าห่างเกินไป ต้องใกล้ชิดเข้าไว้'

3.2 การบริหารจัดการการเงิน

กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว่ามีการสะสมเงินทุนและขยายตัว จากการบริหารจัดการเงินออมและเงินกู้ของสมาชิกมาโดยตลอด การจัดระบบบัญชีเงินฝาก รายรับรายจ่าย และเงินปันผลที่เป็นลายลักษณ์อักษร มีการเก็บบันทึกสมุดบัญชีไว้เป็นระเบียบ มีการชี้แจงให้กรรมการอย่างสม่ำเสมอและตรวจสอบได้อยู่ตลอดเวลา (ดูตารางที่ 7 และ 8) ทำให้แกนนำและคณะกรรมการได้รับความเชื่อถือจากสมาชิก ทำให้ฐานะการเงินของกลุ่มมั่นคงและมีการขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ บนพื้นฐานการระบบการบริหารจัดการที่ดี ยืดหยุ่น น่าเชื่อถือ และสร้างประโยชน์ให้กับสมาชิกอย่างน่าพอใจนี้เอง กลุ่มสามารถสร้างองค์กรให้เติบโตใหญ่ขึ้น ในช่วงเวลา 20 กว่าปี กลุ่มเพิ่มจำนวนสมาชิกจาก 56 คนเป็น 1500 กว่าคน และขยายเงินทุนสะสมจาก 860 บาท มาเป็น 28 ล้านบาท ปัจจุบันสมาชิกรนำเงินสัจจะเข้ามาฝากกับกลุ่มรวมกันแล้วเดือนละ 100,000 - 200,000 บาท ในช่วงปี 2542 กลุ่มมีเงินฝากเข้ามาเฉลี่ยเดือนละเกือบ 200,000 บาท ขณะที่ในปี 2543 เงินฝากลดลงเหลือราวเดือนละ 160,000 บาท นอกจากนี้ กลุ่มยังมีเงินฝากพิเศษที่สมาชิกรถอนจากธนาคารเอามาฝากเป็นก้อน เนื่องจากกลุ่มให้ดอกเบี้ยยสูงกว่าธนาคารอีก ถึง 7,000,000 บาท ส่วนกำไรที่เกิดขึ้นกับกลุ่ม ก็คือ ผลต่างระหว่างดอกเบี้ยยเงินกู้กับดอกเบี้ยยเงินฝาก ซึ่งในปี 2543 กลุ่มมีกำไรถึง 3,000,000 กว่าบาท

กลุ่มพึงพิงการสนับสนุนและมีการกู้ยืมจากแหล่งเงินทุนสถาบันอื่นๆ อยู่บ้าง แต่ก็เป็นส่วนเล็กน้อยที่น้อย อีกทั้งก็เป็นการกู้ยืมในยามที่กลุ่มเข้มแข็งและมั่นคงแล้ว และนำเงินมาใช้จัดสวัสดิการให้กับสมาชิกมากกว่า เช่น เงินกู้จากธนาคารออมสิน 2 ล้านบาท เงินกู้จากองค์กรพัฒนาประเทศแคนาดา 1 ล้านบาท และเงินของกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) อีก 2 ล้านบาท เป็นต้น ดังนั้นความเข้มแข็ง ความมั่นคง และการขยายตัวอย่างต่อเนื่องของกลุ่ม จึงถือได้ว่าเป็นผลลัพธ์ของการบริหารงานของคณะกรรมการ และตั้งอยู่บนฐานการสะสมทุนของสมาชิกทั้งสิ้น

กลุ่มมีต้นทุนในการบริหารจัดการต่ำ ผู้นำและคณะกรรมการทำงานโดยไม่รับค่าตอบแทนเลย ในช่วง 10 ปีแรก ต่อมาเมื่อกลุ่มออมทรัพย์มีเงินออมสูงขึ้นและมีกำไรมากพอ จึงเริ่มมีระบบค่าตอบแทนให้กับคณะกรรมการซึ่งก็ไม่มากนัก เช่น ค่าเบี้ยประชุมคนละ 50 - 60 บาท เป็นต้น ส่วนผู้ดูแลกองทุนพัฒนาหมู่บ้านที่มีรายได้จากการให้คนอื่นเช่าอุปกรณ์และบริการ เช่น กองทุนเต็นท์ กองทุนถ้วยชาม ก็จะมีการแบ่งรายได้จากค่าเช่าให้เป็นค่าตอบแทนบางส่วน กำไรที่เหลือหักเข้าเป็นรายได้ของกองทุน กลุ่มไม่มีการว่าจ้างเจ้าหน้าที่ประจำ แต่มีการว่าจ้างผู้ช่วยเหรัญญิกมาช่วยดูแลและจัดการเฉพาะบางช่วงเวลา เช่น วันรับฝากเงินสัจจะทุกวันที่ 1 - 5 ของทุกเดือน เป็นต้น การกำหนดระบบการรับเงินฝาก การขอกู้และการปันผล ในช่วงวันเวลาที่แน่นอน ทำให้ต้นทุนการดำเนินการของกลุ่มต่ำ การประชุมกลุ่มที่มีกันทุกเดือน เปิดโอกาสให้กรรมการ สมาชิก และหัวหน้ากลุ่มต่างๆ ได้สอบถามข้อข้องใจ ปรีksenหาหรือ และแสดงความคิดเห็นกันได้อย่างสม่ำเสมอ ขณะเดียวกันการประชุมก็เป็นเวทีที่ผู้นำและคณะกรรมการสามารถนำเอาหลักการ โครงการและแนวคิดใหม่ๆ เข้ามาปรึกษาหารือสมาชิกได้ตลอดเวลา

ความใกล้ชิดและความคุ้นเคยรู้จักกันภายในชุมชน ทำให้กระบวนการติดตามดูแลผู้กู้เงินว่ามีการนำไปใช้ตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ทำได้ง่าย คณะกรรมการจะใช้การ 'ดูหน้า' และประวัติของผู้กู้ เช่น คนกู้เก่งและส่งเก่ง เป็นเหตุผลในการพิจารณาให้เงินกู้ด้วย ต้นทุนธุรกรรมจึงต่ำ ความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนกฎกติกา ทำให้มีการปรับเปลี่ยนกฎระเบียบและแก้ปัญหาได้เร็ว โดยเฉพาะการแก้ปัญหาที่เกิดจากสมาชิกบางคน 'ลักไก่' หรือไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบ เช่น การเพิ่มดอกเบี้ยและการตัดสวัสดิการสมาชิกที่ขาดส่งดอกเบี้ยตามกำหนด การคิดดอกเบี้ยเงินกู้ถูกเงินซึ่งเดิมไม่คิดดอกเบี้ย เป็นต้น

3.3 สถานะของสมาชิกกองทุน

สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้ามีรายได้หลายแหล่ง ทั้งสวนยาง ข้าวและสัตว์เลี้ยง (ดูตารางที่ 3) มีฐานะการเงินค่อนข้างมั่นคง จากการสอบถามสมาชิกระบุว่ากลุ่มออมทรัพย์ช่วยเสริมและยกฐานะความเป็นอยู่สมาชิกให้ดีขึ้น การมีกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนช่วยให้สมาชิกมีแหล่งเงินออมและ

เงินกู้ เพื่อใช้เป็นทุนและค่าใช้จ่ายในด้านต่างๆ นอกจากนี้กองทุนพัฒนาหมู่บ้านที่กลุ่มจัดตั้งขึ้นบางประเภท ก็มีช่วยเสริมอาชีพการงานและรายได้ เช่น กลุ่มปุ๋ย กลุ่มยาง กลุ่มเลี้ยงโค กองทุนส่งเสริมอาชีพ เป็นต้น ทำให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มและมั่นคงมากขึ้น สังเกตได้จากสภาพบ้านเรือน ระดับการศึกษาบุตรหลาน การครอบครองสิ่งของเครื่องใช้ ตลอดจนจำนวนเงินออมและเงินกู้ที่ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกันกองทุนบางประเภท ก็ให้บริการในลักษณะสวัสดิการแก่สมาชิก เช่น กองทุนอุปกรณ์เครื่องใช้ในงานต่างๆ กองทุนค่าเล่าเรียน กองทุนค่ารักษาพยาบาล เป็นต้น จึงไม่น่าแปลกใจที่ ข้อมูลจากการสำรวจ พบว่า ชาวบ้านนาหว้าร้อยละ 98 เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ (ดูตารางที่ 10) และในจำนวนนี้ ร้อยละ 80 เป็นสมาชิกกลุ่มมานานกว่า 10 ปีขึ้นไป ส่วนเหตุผลจูงใจหลักๆ ของสมาชิกก็คือ การออม การกู้เงินและสวัสดิการที่กลุ่มจัดให้ (ดูตารางที่ 11) ฐานะความเป็นอยู่ที่ดีและมั่นคงของสมาชิกทำให้ฐานะการเงินของกลุ่มมั่นคงไปด้วย สมาชิกร้อยละ 48 ฝากเงินสัจจะกับกลุ่มเดือนละ 50 - 200 บาท ร้อยละ 35 ฝากเดือนละ 250 - 600 บาท ขณะที่อีกร้อยละ 17 ฝากเงินสัจจะได้ถึงเดือนละ 700 - 1,000 บาท (ดูตารางที่ 12)

ตารางที่ 10 แสดงจำนวนและสัดส่วนของครัวเรือนสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์นาหว้า

สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์	จำนวน	สัดส่วน
เป็นสมาชิก	39	98
ไม่เป็นสมาชิก	1	2
รวม	40	100

ที่มา : จากการสำรวจ

ตารางที่ 11 แสดงเหตุผลในการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์

เหตุผลที่เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์	จำนวน	สัดส่วน
เพื่อการออมเงิน	37	95
เพื่อได้รับสวัสดิการ	37	95
เพื่อการกู้ยืมเงิน	35	90
เพื่อทำงานให้กับชุมชน	6	15
รวมครัวเรือนที่เป็นสมาชิก	39	100

ที่มา : จากการสำรวจ

ตารางที่ 12 แสดงระดับการออมเงินของครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์

ระดับการออมเงิน	จำนวนครัวเรือน	สัดส่วน
50 - 200 บาท/เดือน	18	48
250 - 400 บาท/เดือน	6	15
450 - 600 บาท/เดือน	8	20
700 - 1000 บาท/เดือน	7	17
รวม	39	100

ที่มา : จากการสำรวจ

ความสำคัญของกลุ่มออมทรัพย์ในฐานะเป็นแหล่งกักออม จะเห็นได้จากตารางที่ 13 ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านนาหว้าร้อยละ 80 กู้เงินจากกลุ่มออมทรัพย์ และไม่มีการกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินเลย ขณะที่มีการกู้เงินจากแหล่งอื่นๆ เช่น ญาติ เพียงร้อยละ 10 ข้อมูลจากการสำรวจแสดงให้เห็นด้วยว่าวงเงินกู้ของสมาชิกส่วนใหญ่ค่อนข้างสูงเพราะมีสมาชิกร้อยละ 14 เท่านั้นที่กู้เงินต่ำกว่า 10,000 บาท ขณะที่สมาชิกร้อยละ 55 กู้ยืมเงินระหว่าง 15,000 - 80,000 บาท และสมาชิกอีกร้อยละ 31 กู้เงินจากกลุ่มระหว่าง 100,000 - 200,000 บาท

ตารางที่ 13 แสดงแหล่งกู้เงินของชาวบ้านนาหว้า

แหล่งกู้ยืม	ครัวเรือนรวม	ครัวเรือนกู้	สัดส่วน	จำนวนเงินกู้เฉลี่ย
กลุ่มออมทรัพย์	40	32	80	47,526
สถาบันการเงิน	40	---	---	---
กู้แหล่งอื่นๆ	40	4	10	16,750

ที่มา : จากการสำรวจ

ตารางที่ 14 แสดงเหตุผลการกู้ยืมเงินของสมาชิก

เหตุผลในการกู้ยืม	จำนวน	สัดส่วน
สร้างและปรับปรุงบ้าน	18	62
ซื้อที่ดินและสวน	10	34
ซื้อรถเครื่องและรถไถนา	8	28
ค่าเล่าเรียน แต่งงานลูก	7	24
จ่ายหนี้สิน	7	24
ค่ารักษาพยาบาล	2	7
รวมครัวเรือนที่กู้ยืม	29	100

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ :

- (1) เหตุผลในการกู้ยืมมีมากกว่า 1 อย่าง
- (2) การกู้ยืมซื้อที่ดิน สวนยาง รถเครื่อง และรถไถนา ถือเป็นการลงทุนในการผลิต
- (3) การก่อสร้างและปรับปรุงบ้าน รวมถึง การสร้างบ้านใหม่ การซ่อมแซม การสร้างห้องน้ำ และการขุดเจาะบาดาล

ในช่วงแรกๆ ชาวบ้านกู้ยืมเงินจากกลุ่มไปใช้ในการลงทุนการผลิตเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะการกู้ยืมไปลงทุนซื้อที่ดินทำสวนยาง ขยายพื้นที่และปรับปรุงการปลูกยางและรถจักรยานยนต์เพื่อเดินทางไปสวนและขนส่งผลผลิต การมีเงินมาลงทุนในการผลิตทำให้ชาวบ้านสามารถเพิ่มผลผลิตได้มากขึ้น หลายคนจากที่เคยได้ยางวันละ 3 - 4 แผ่น ค่อยๆ มีผลผลิตเพิ่มเป็น วันละ 10 แผ่น วันละ 15 แผ่น และบางคนได้ถึงวันละ 20 แผ่น ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงมีรายได้เพิ่มขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงแบบแผนชีวิตความเป็นอยู่ ก็ทำให้ชาวบ้านมีรายจ่ายเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน จุดประสงค์การกู้ยืมของสมาชิกในปัจจุบันจึงมีลักษณะหลากหลายกว่าในอดีต และมีการกู้ยืมนำเงินไปใช้จ่ายทั้งในด้านการผลิต เช่น ซื้อรถไถนา ซื้อสวน รถจักรยานยนต์ ปุ๋ย และในเรื่องของชีวิตความเป็นอยู่ เช่น การแต่งงาน ค่าเล่าเรียน ค่ารักษาพยาบาล และการสร้างและปรับปรุงบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ซึ่งกรรมการฝ่ายส่งเสริมของกลุ่มให้ความเห็นว่า 'แต่ก่อนหลังคาบ้านมุงกันด้วยใบจาก เดียวนี้ อย่างเลวที่สุด ก็ใช้สังกะสี'

แม้จะมีการกู้เงินจากกลุ่มในวงเงินสูงและนำไปใช้ทั้งในการผลิตและการบริโภค แต่สมาชิกก็มีอัตราการจ่ายเงินคืนสูงเช่นกัน กลุ่มไม่เคยมีหนี้เสีย แต่มีการจ่ายหนี้ช้า กรรมการระบุว่าสมาชิกที่มีปัญหาในการจ่าย คือ มีประมาณร้อยละ 30 ส่วนใหญ่ใช้วิธีติดตาม เร่งรัดและผ่อนผัน ตั้งแต่ตั้งกลุ่มมากกว่า 20 ปี กลุ่มยังไม่เคยมีการฟ้องร้องกันเลยแม้ในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ จะมีสมาชิกมีปัญหาในการส่งเงินคืนเพิ่มขึ้น 8 - 10 ราย แต่กลุ่มก็ใช้วิธีผ่อนผันให้ เช่น การปรับเพิ่มดอกเบี้ยและขยายระยะเวลาผ่อนชำระเงิน การปรับลดเพดานวงเงินชำระแต่ละงวด เป็นต้น ในส่วนของสมาชิกบางคนก็ลดเงินออมหรือถอนเงินฝากจากที่อื่น เพื่อเอาเงินมาสมทบหรือจ่ายให้กับกลุ่มออมทรัพย์

จากการสอบถาม สมาชิกส่วนใหญ่มีความพึงพอใจกับประโยชน์ต่างๆ ที่ได้รับจากกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นการออมเงิน การกู้ยืม เงินปันผล และสวัสดิการต่างๆ แต่การทำงานและการบริหารงานก็ใช้จะปราศจากปัญหา จากการพูดคุย ผู้นำและคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์จะย้ำให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นและความจำเป็นที่ต้องมีการปรับเปลี่ยนและแก้ไขมาโดยตลอด แม้กระทั่งปัจจุบันซึ่งกลุ่มมีฐานะการเงินมั่นคงและได้รับการยอมรับสูง แต่กรรมการก็ยังต้องระมัดระวังและติดตามข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็นของสมาชิกอยู่ตลอดเวลา เพราะสมาชิกมักจะมัวซอกซอยและไม่พอใจเรื่องนั้นเรื่องนี้อยู่เสมอ

เช่น สมาชิกบางคนไม่เชื่อว่าบ้านนาหว้ามีกองทุนสวัสดิการถึง 2 ล้านบาท สมาชิกบางคนไม่พอใจที่ถูกปรับเปลี่ยนเบี้ยเพราะส่งเงินล่าช้า เป็นต้น

4. พัฒนาการ การเติบโตและการขยายตัวของกองทุน

กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้า เริ่มต้นด้วยความพยายามของแกนนำที่จะแก้ไขความเดือดร้อนเรื่องการขาดแคลนแหล่งเงินกู้ในกลุ่มคนยากจนของชุมชนเป็นหลัก ซึ่งนายเคล้ำ ก็ได้ให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า ‘ออมทรัพย์ขึ้นอยู่กับการคนจน เป็นเรื่องของคนจน เพราะคนรวยเขาสบายอยู่แล้ว คิดกันแต่เรื่องใหญ่ๆ แต่คนจนจะต้องรวมกัน โดยเอาเงินเป็นสื่อ มีเงินกันคนละ 5 บาท จะทำอะไรได้ แต่ถ้ารวมกันได้ 100 บาท มันทำอะไรได้ ถ้า 1,000 คน ก็ยิ่งทำได้มากขึ้น’ แต่การแปรความคิดไปสู่การปฏิบัติไม่ใช่เรื่องง่าย ดังจะเห็นได้จากประสบการณ์การจัดตั้งกลุ่มของแกนนำรวมทั้งนายเคล้ำเอง อย่างไรก็ตาม แม้จะประสบความยากลำบากในการสร้างความเชื่อถือและการยอมรับในช่วงแรกๆ แต่ด้วยความตั้งใจ ความมุ่งมั่นและการพัฒนาทักษะในการบริหารจัดการและการปรับเปลี่ยนแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาของชุมชน ทำให้กลุ่มออมทรัพย์ได้รับความเชื่อถือ และสามารถขยายตัว สะสมทุน สร้างกำไร และเพิ่มจำนวนสมาชิก และสร้างความมั่นคงให้กับกลุ่มได้ในที่สุด

4.1 พัฒนาการและการขยายตัว

กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้ามีการขยายและเพิ่มขนาดทั้งในแง่จำนวนสมาชิก เงินฝากและเงินกู้ เมื่อจำนวนสมาชิกกลุ่มและจำนวนเงินฝากเพิ่มมากขึ้น ความไว้วางใจ และจำนวนเงินฝากของสมาชิกแต่ละคนก็เพิ่ม กลุ่มก็สามารถขยายจำนวนและวงเงินกู้ได้มากและหลากหลายขึ้น ซึ่งก็รวมถึงสิทธิประโยชน์ที่สมาชิกได้รับด้วยจนทำให้ชาวบ้านบางคนที่มีฐานะดีและเคยเอาเงินฝากไว้กับธนาคารถึงกับถอนเงินเอามาฝากกับกลุ่ม

ปัจจุบันกลุ่มซึ่งเริ่มต้นเมื่อ 20 ปีก่อน ด้วยสมาชิก 50 กว่าคนและเงินฝาก 860 บาท ได้เติบโตมีสมาชิกกว่า 1,500 คนและเงินฝาก 28 ล้านบาท มีเงินฝากของสมาชิกในแต่ละเดือนเฉลี่ย 100,000 - 200,000 บาท มีกำไรปีละ 3,00,000 บาท และมีการจัดตั้งกองทุนพัฒนาหมู่บ้านเพื่อส่งเสริมและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่สมาชิกขึ้นมาอีกกว่า 60 กองทุน รวมเงินกองทุนทั้งสิ้น 2,000,000 กว่าบาท

4.2 การระดมทุน การสะสมทุน และการปล่อยเงินกู้

กลุ่มใช้วิธีการการรณรงค์และระดมทุนด้วยการชี้แจง ชักชวนให้ญาติและเพื่อนบ้านเข้าร่วมกิจกรรม ดังที่กล่าวไปแล้วในตอนต้นว่ากลุ่มเริ่มต้นด้วยความยากลำบาก เพราะคนไม่เชื่อ ที่เข้าร่วมก็เพราะเกรงใจ แต่ก็มีความความมุ่งมั่นในการทำงาน และการวางกฎระเบียบที่ยืดหยุ่นและเป็นธรรม

(คณะกรรมการกู้ยืมที่หลังสุด) ทำให้ชาวบ้านเชื่อใจและสมัครเป็นสมาชิกกันมากขึ้น จากการสอบถามผู้นำกลุ่ม คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ทุกคนมีความเห็นพ้องกันว่า ธุรกรรมและประโยชน์ที่สมาชิกได้รับการกู้ยืม ซึ่งทำให้สมาชิกมีบ้านเรือน พาหนะและการปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น มีส่วนทำให้ทำให้ชาวบ้านคนอื่นๆ สนใจที่จะเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มเพื่อออมเงินและกู้เงินมากขึ้น ทำให้กลุ่มขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ

ความเชื่อถือ ความมั่นคง และประโยชน์ที่กลุ่มให้กับสมาชิก โดยเฉพาะอัตราดอกเบี้ยเงินฝากที่สูงกว่าธนาคาร ทำให้ชาวบ้านที่ฐานะดีและเคยต่อต้านกลุ่มบางคน ถึงถอนเงินก่อนจากธนาคารมาฝากกับกลุ่ม แต่อย่างไรก็ตามฐานหลักของการสะสมทุนของกลุ่มก็คือ การฝากเงินสัจจะของสมาชิกที่ทำกันอย่างสม่ำเสมอในทุกๆ เดือน อย่างต่อเนื่องมากกว่า กรรมการฝ่ายกลุ่มฝ่ายส่งเสริมให้ความเห็นว่า ‘เป็นสมาชิกไม่ต้องฝากให้มาก เพราะเราต้องการให้เงินฝากของกลุ่มเป็นระเบียบ เวลาออม ออมน้อย แต่ให้สม่ำเสมอ คำว่าสัจจะ ให้ทำให้ได้ เราไม่ต้องการตัวเงิน แต่ให้มีสัจจะ’

กลุ่มมีวิธีการพิจารณาคัดเลือกผู้มีสิทธิกู้เงินและการกำหนดวงเงินกู้ตามความเหมาะสมและยึดถือหลักให้โอกาสคนฐานะยากจนมากกว่าคนที่มีฐานะดี เช่น คนที่มีเงินฝาก 50 บาท สามารถกู้ได้ถึง 2,500 บาท ขณะที่คนที่คนที่มีเงินฝาก 50,000 บาท สามารถกู้ได้ในวงเงิน 1 แสนบาทและคนที่มีเงินฝาก 2 แสนบาท ก็กู้ได้สูงสุด 3 แสนบาท เป็นต้น (ดูตารางที่ 9 ประกอบ) ในกรณีสร้างบ้าน ใช้โฉนดให้กู้ได้ไม่เกิน 2 แสนบาท แต่อาจจะกู้ได้มากกว่านี้ก็ได้ ทั้งนี้กรรมการต้อง ‘ดูหน้า’ และประวัติในการกู้ยืมประกอบด้วย ถ้าสมาชิกประวัติดี ไม่เคยค้างเงินกู้และดอกเบี้ยก็จะได้รับการพิจารณาก่อนและได้กู้ในวงเงินมากขึ้น

ส่วนในการกู้ซื้อที่ดินนอกจากสมาชิกจะต้องใช้โฉนดที่ดินจำนองค้ำประกันแล้ว คณะกรรมการได้มีการตกลงกำหนดราคาประเมินที่ดินไว้ล่วงหน้า เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ตัดสิน เช่น ราคาสวนยางไร่ละ 30,000 บาท ราคาที่นาไร่ละ 20,000 บาท ราคาที่ดินติดถนนด้านหลังไร่ละ 40,000 บาท ราคาที่ดินติดถนน หรือซอยห้องละ 30,000 บาท เป็นต้น และกรรมการจะมีการเดินทางไปตรวจดูทำเลและตรวจสอบราคาด้วย วงเงินอาจจะสูงถึง 5 - 7 แสนบาท

ในระยะหลังกลุ่มออมทรัพย์มีการให้เงินกู้การลงทุนเป็นกลุ่ม โดยกำหนดให้สมาชิกรวมกลุ่มกันให้ได้กลุ่มละ 15 คน แล้วเสนอโครงการให้กลุ่มพิจารณา ปัจจุบันมีกลุ่มธุรกิจในชุมชนที่ดำเนินการในลักษณะนี้ เช่น กลุ่มร้านค้า กลุ่มยาง กลุ่มปั้มน้ำมัน เป็นต้น

หลังจากที่ให้สมาชิกกู้เงินไปแล้ว กลุ่มยังมีระบบการตรวจสอบด้วยว่าสมาชิกกู้เงินไปใช้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่ขอกู้หรือไม่ โดยเฉพาะในช่วงหลังวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2539 นายสุนิตย์ พุดถึงเรื่อง การตรวจสอบว่า ‘กู้อะไรต้องมีหลักฐานกรรมการเริ่มไปตรวจ 2 ปีมานี้ เพราะบางคนกู้อะไรไปลงทุน

10,000 บาท แต่เอาไปลงทุนจริงแค่ 5,000 บาท ที่เหลือเอาไปทำอย่างอื่น บางคนเขา就去ซื้อรถเครื่อง แต่ถ้าประธานไปตรวจดูด้วยตัวเอง มันหนักไป คนก็เสียใจ ก็ใช้วิธีให้คนอื่นไปดูทะเบียนรถที่ซื้อ จะได้จัดไว้เป็นหลักฐาน คน就去ซื้อที่ดินมีเยอะ ส่วนมากเป็นสวนยาง ผสม น้ำเค็มและกรรมกรอื่นๆ ก็ต้องไปดู เพราะกันเป็นแสนๆ บาท กลุ่มเราไม่ต้องการให้มีการฉ้อโกง แต่เราก็ต้องกล้าด้วย คนฉลาดอยากโกงทั้งนั้น ที่น่าห่วงมีคนดีมากกว่า อยากซื้อก็มีเหมือนกัน แต่น้อย'

นายสุนิตย์ก็ยืนยันถึงความจำเป็นที่ต้องเข้มงวดและการตรวจสอบสมาชิกให้มากขึ้นเพื่อรักษาความเข้มแข็งและความมั่นคงของกลุ่มไว้ ในสถานการณ์ที่เศรษฐกิจแย่เช่นนี้ แม้จะทำให้กรรมการลำบากใจและสมาชิกบางส่วนไม่พอใจก็ตาม 'สมาชิกบางคนขอเงินไม่ได้ ก็มีการขู่จะถอนเงินกัน ผมก็ต้องแก้ปัญหา เอาบัญชีมาให้ดูว่า คราวก่อนที่他去 ส่งเงินไม่สม่ำเสมอ ที่ไม่ส่ง ก็ไม่ชี้แจง สมาชิกบางคน พอรู้ว่าเขาไม่ได้ ก็บอกว่า กลับแล้ว ผมก็ต้องทำใจ ไม่โกรธสมาชิก แต่บางทีผมก็อดรู้สึกไม่ได้'

นอกจากการให้บริการฝากเงินและกู้ยืมแล้ว กลุ่มออมทรัพย์ยังใช้เงินกำไรที่ได้บางส่วนไปลงทุนจัดตั้งกองทุนพัฒนาหมู่บ้านกว่า 60 กองทุนเพื่อดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ในชุมชน เช่น กองทุนต้นตำร กองทุนน้ำประปา กองทุนศาลาป่าช้า กองทุนหม้อแก๊ส กองทุนการศึกษา กองทุนส่งเสริมอาชีพ เป็นต้น (ดูตารางที่ 7 ประกอบ) ส่วนใหญ่กองทุนต่างๆ เหล่านี้ กลุ่มออมทรัพย์จะใช้เงินกำไรของกลุ่มลงทุนไป ก่อนจากนั้นก็ให้ผู้ดูแลกองทุนรับผิดชอบดำเนินการต่อไป เว้นแต่บางกองทุน เช่น กองทุนส่งเสริมอาชีพและกองทุนการศึกษาซึ่งได้เงินทุนสะสมมาจากหลายแหล่ง กลุ่มไม่ได้ตั้งกองทุนต่างๆ ทั้งหมดขึ้นพร้อมกัน แต่ได้ค่อยทยอยจัดตั้งขึ้นตามความจำเป็นและปัญหาที่เกิดขึ้น ขณะเดียวกันก็ชักชวนให้สมาชิกเข้ามาทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบกองทุนแต่ละกองทุนไป ด้วยวิธีการนี้กลุ่มสามารถขยายทักษะการทำงานและความรับผิดชอบให้กระจายออกไปในหมู่สมาชิกได้ (ดูรายชื่อ ผู้ดูแลกองทุนต่างๆ ในตารางที่ 7)

กิจกรรมของกองทุนมีลักษณะหลากหลายและเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของชาวบ้านนาหว้าในหลายๆ ด้าน เช่น กองทุนเยาวชน กองทุนอาหารนักเรียน กองทุนการศึกษา กองทุนด้านอาชีพการงาน (กองทุนปุ๋ย กองทุนพัฒนายาง กองทุนร้านค้า กองทุนเลี้ยงโค กองทุนส่งเสริมอาชีพ) กองทุนชุดน้ำล้างชาม กองทุนจานกระเบื้อง กองทุนโต๊ะเก้าอี้ กองทุนสวัสดิการรักษายาบาลและกองทุนหีบศพ เป็นต้น นอกจากนี้กลุ่มยังให้เงินช่วยเหลือสมาชิกที่เสียชีวิตอีกรายละ 3,000 บาท และสามารถกู้เงินกลุ่มไปใช้จ่ายในการจัดงานศพได้อีก 20,000 บาท โดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ยอีก 2 เดือน กิจกรรมเหล่านี้ ชี้ให้เห็นถึง บทบาทที่สำคัญของกองทุนพัฒนาหมู่บ้านต่างๆ ในการส่งเสริม พัฒนาและแก้ปัญหาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในแทบทุกด้าน แกนนำกลุ่มถือว่ากองทุนและกิจกรรมเหล่านี้เป็นสวัสดิการ-

ที่ให้กับสมาชิก 'ตั้งแต่เกิดจนตาย'

5. บทบาทของกองทุนในการจัดการสุขภาพและการพัฒนา

เช่นเดียวกับการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในหลายพื้นที่ การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้าถือได้ว่าเป็นปฏิริยาของชาวบ้านที่มีต่อปัญหาเศรษฐกิจที่พวกเขาเผชิญอยู่ โดยเฉพาะการขาดแคลนทุนและแหล่งกู้ยืมเงิน เงินที่เป็แรงงใจของกลุ่มจึงเป็นเรื่องความลำบากยากจนและความต้องการเงินกู้ แต่การแปรเปลี่ยนปัญหาและแรงงใจไปสู่การจัดตั้งกลุ่มไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะแกนนำกลุ่มเองก็มีฐานะยากจนและไม่ได้ได้รับความเชื่อถือ อีกทั้งความคิดจะเอาเงินมาฝากกันเอง ดูแลกันเอง กู้ยืมกันเอง เป็นเรื่องแปลกและไม่น่าเป็นไปได้ โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับการฝากและกู้จากธนาคารที่มีอยู่แล้ว การเปลี่ยนแปลงความคิดและการสร้างความเชื่อถือจึงเป็นเรื่องสำคัญที่แกนนำกลุ่มจะต้องฟันฝ่าและเอาชนะให้ได้ และฐานของกลุ่มในการระดมทุนในช่วงแรก ก็คือ กลุ่มชาวบ้านที่ลำบากยากจนนั่นเอง

นายเคล้าแกนนำคนสำคัญ ให้เหตุผลว่า 'ออมทรัพย์ขึ้นอยู่กัคนจน เป็นเรื่องของคนจน เพราะคนรวยเขาสบายอยู่แล้ว คิดกันแต่แต่เรื่องใหญ่ๆ แต่คนจนจะต้องรวมกัน โดยเอาเงินเป็นสื่อ มีเงินกันคนละ 5 บาท จะทำอะไรได้ แต่ถัารวมกันได้ 100 บาท มันทำอะไรได้ ถ้า 1,000 คน ก็ยิ่งทำได้มากขึ้น' ขณะเดียวกัน กลุ่มก็ได้วางเงื่อนไขการกู้เงินที่คำนึงถึงความแตกต่างและความไม่เท่าเทียมกันในกลุ่มด้วย เงื่อนไขเช่นนี้ได้สร้างแรงงใจในหมู่ชาวบ้านที่มีฐานะลำบาก นำเงินมาฝากกับกลุ่มมากขึ้น จนกลุ่มสามารถสร้างความเชื่อถือ ขยายสมาชิกและเพิ่มเงินฝากและเงินกู้ได้อย่างใหญ่โตและมั่นคงในเวลาต่อมา

นอกจากนี้ กลุ่มก็มีนโยบายและเป้าหมายที่จะสนับสนุนกิจกรรมอื่นๆ โดยเฉพาะกิจกรรมส่งเสริมและปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ชาวบ้าน ตั้งแต่แรก ไม่ว่าจะเป็นโครงการพัฒนาจากภาครัฐ ที่กลุ่มเห็นว่าเป็นประโยชน์ เช่น การให้สมาชิกยืมเงินไปสร้างส้วม โดยไม่ต้องมีการค้ำประกันรายละ 10,000 บาท การให้สมาชิกกู้ยืมเงินไปซื้อบัตรสุขภาพ การตั้งร้านค้าสหกรณ์ การตั้งกลุ่มเลี้ยงโค การจัดตั้งศาลาประชาธิปไตย เป็นต้น หรือโครงการอื่นๆ โดยการริเริ่มของกลุ่มเอง เช่น กองทุนพัฒนาหมู่บ้านที่มีกว่า 60 กองทุน เป็นต้น ดังนั้น นอกเหนือจากกลุ่มออมทรัพย์แล้ว การดำเนินกิจกรรมและผลประโยชน์ต่างๆ ที่สมาชิกได้รับ ไม่เพียงแต่จะช่วยเสริมสร้างรายได้ ยกกระดับชีวิตความเป็นอยู่ กระจายโอกาสและส่งเสริมการช่วยเหลือกันและกันในกลุ่มชนแล้ว แต่ยังทำให้งานและกิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์ได้รับการยอมรับและความเชื่อถือมากขึ้นด้วย

แม้เป้าหมายด้านสังคมจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการจัดตั้งและการดำเนินงานของกลุ่ม แต่นายเคล้า ผู้นำกลุ่มคนสำคัญยืนยันว่า การบริการจัดการและกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มเป็นเรื่อง -

‘ธุรกิจ’ ทุกอย่างต้องมีหลักเกณฑ์ มีกฎระเบียบและหลักการในการทำงาน ในกรณีของกลุ่มออมทรัพย์ บ้านนาหว้า จะเห็นได้ว่ากลุ่มเริ่มจากเป้าหมายทางเศรษฐกิจก่อน คือการตั้งกลุ่มเพื่อการออมและการกักเงินก่อนต่อมาถึงได้ขยายกิจกรรมไปในเรื่องอื่นๆ เช่น การส่งเสริมกิจกรรมสาธารณสุขและทยอยตั้งกองทุนพัฒนาหมู่บ้านขึ้น กองทุนต่างๆ เหล่านี้ค่อยขยายจำนวนขึ้นตามสภาพปัญหาและความจำเป็นของสมาชิกและชุมชน และล้วนแต่เกิดขึ้นที่หลังการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ทั้งสิ้น

ผลประโยชน์และกำไรที่ได้จากกลุ่มออมทรัพย์ เป็นฐานสำคัญของการจัดตั้งและการขยายตัวของกองทุนต่างๆ เช่น กองทุนต้นน้ำและกองทุนโต๊ะเก้าอี้ เริ่มต้นขึ้นจากการนำเงินกำไรของกลุ่มไปลงทุนซื้ออุปกรณ์ก่อน กองทุนทั้งสองจะมีรายได้ส่วนหนึ่งจากการเก็บค่าบริการจากผู้ใช้ โดยคิดอัตราบริการสมาชิกถูกกว่าคนอื่น รายได้ที่เหลือจะเก็บไว้เป็นทุนในการซื้อซ่อมอุปกรณ์เมื่อจำเป็น ขณะเดียวกันเงินกองทุนทั้งสองนี้ก็จะถูกรวมไว้กับเงินกลุ่มที่กลุ่มสามารถปล่อยกู้ไปได้ด้วย ดังนั้นทุกปีเงินกองทุนจะมีรายได้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จากเงินปันผล หรือดอกเบียเงินกู้ด้วย

ในกรณีที่กองทุนบางอย่างหมดบทบาทลงไป เช่น กองทุนบัตรสุขภาพ เงินกองทุนที่ออกเงยขึ้นมาจากการนำไปปล่อยเป็นเงินกู้ ก็อาจจะถูกแบ่งเงินไปสมทบกับกองทุนที่ให้ประโยชน์กับสมาชิกได้มากกว่า เช่น กองทุนส่งเสริมอาชีพ (ซึ่งเป็นกองทุนเงินกู้ดอกเบียต่ำ ร้อยละ 50 สตางค์ต่อเดือน ปัจจุบันมีเงินในกองทุนนี้ประมาณ 3 แสนกว่าบาท) เป็นต้น ภายใต้ระบบการบริหารจัดการเช่นนี้กองทุนต่างๆ จึงมีเงินทุนเพิ่มขึ้นอยู่เรื่อยๆ มากบ้างน้อยบ้าง แล้วแต่ขนาดกองทุนและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งก็หมายความว่า กองทุนการพัฒนาส่งเสริมอาชีพและคุณภาพชีวิตกว่า 60 กองทุน ก็ยังเป็นแหล่งที่พึ่งพาชาวบ้านไปได้อย่างต่อเนื่อง นายเคเล่าพูดถึงเงินทุนของกลุ่มว่าเป็น ‘แก้วสวระพัฒน์’ และกลุ่มพยายามให้เงินกองทุนเหล่านี้ขยายตัวและอยู่ได้อย่างต่อเนื่องด้วย

คำถามที่ว่า กลุ่มให้ความสำคัญเป้าหมายเศรษฐกิจ หรือเป้าหมายทางสังคมมากกว่ากัน จึงตอบได้ยาก ถ้าพิจารณาแบบแยกส่วน คือแยกเป้าหมายทางเศรษฐกิจออกจากเป้าหมายทางสังคม เพราะในกรณีของชุมชนนาหว้า เห็นได้ชัดว่าการดำเนินการให้กลุ่มออมทรัพย์เข้มแข็ง ดำรงอยู่ได้และขยายตัวได้อย่างต่อเนื่อง เป็นเรื่องสำคัญและเป็นหัวใจของกิจกรรมอื่นๆ ทั้งหมด แต่กลุ่มก็ไม่ได้ละทิ้งเป้าหมายทางสังคม เพียงแต่มีการขยายและเพิ่มกิจกรรมตามจังหวะและโอกาสความเป็นไปได้ กลุ่มพร้อมที่จะเข้าไปเสริมกิจกรรมส่งเสริมอาชีพและพัฒนาคุณภาพชีวิต (บนพื้นฐานความเชื่อชาวบ้านที่ว่าเห็นว่า ‘การกินคืออยู่ดี’ เป็นเรื่องสำคัญ) บนฐานและความพร้อมของกลุ่ม โดยเฉพาะฐานะการเงินและการมีกำไรพอที่จะเข้าไปสนับสนุน เงินที่กลุ่มใช้ไปในกิจกรรมเหล่านี้ล้วนแต่เป็นผลกำไรจากกลุ่มออมทรัพย์ทั้งสิ้น เช่นเดียวกันกับกองทุนสวัสดิการค่ารักษาพยาบาล ซึ่งเป็นกิจกรรมและบริการที่กลุ่มเริ่มจัดให้แก่สมาชิกตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมา

ที่น่าสนใจก็คือว่า กลุ่มใช้วิธีการจัดการเชิงธุรกิจเข้ามาใช้ในการบริหารให้กองทุนต่างๆ เหล่านี้ให้เข้มแข็งดำรงอยู่ได้และมีความต่อเนื่องด้วย เช่น การแบ่งเงินปันผล หรือกำไรมาตั้งเป็นกองทุน การกำหนดเงื่อนไขตามความจำเป็นและเหมาะสม เช่น การเก็บอัตราค่าบริการต่างกัน การเก็บดอกเบี้ยต่ำสำหรับกองทุนส่งเสริมอาชีพ การใช้เงินปันผลของกองทุนการศึกษานั้นจัดเป็นทุนการศึกษา ให้ยืมเงินเป็นค่าใช้จ่ายในงานศพไม่คิดดอกเบี้ย การจ่ายค่าสวัสดิการรักษายาบาลตามฐานะการเงินของกลุ่มและกองทุนสวัสดิการ เป็นต้น

5.1 การจัดการและสวัสดิการสุขภาพ

กลุ่มให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเป็นอย่างดีและใช้เวทีการประชุมในการประกาศชี้แจงเรื่องสำคัญๆ ให้แก่กรรมการและหัวหน้าเขตเพื่อไปบอกต่อให้กับสมาชิก คณะกรรมการและผู้ดูแลกองทุนหลายคนทำหน้าที่เป็น อสม. ด้วย ทำให้การชักจูงให้ชาวบ้านร่วมมือกับเจ้าหน้าที่อนามัยและการรณรงค์ด้านสุขภาพต่างๆ ค่อนข้างได้ผล บ้านนาหว้าเป็นหมู่บ้านมีสุขุมทุกหลังคาเรือน มีกองทุนอาหารนักเรียน กองทุนยา กองทุนน้ำดื่ม กองทุนเครื่องกรองน้ำ แกนนำและกรรมการกลุ่มเองก็เชื่อว่า การที่สมาชิกทำสวน ทำนา เลี้ยงสัตว์ และปลูกผักสวนครัว มีรายได้เลี้ยงตัวเองและไม่ลำบากเดือดร้อนเป็นการป้องกันโรคภัยและความเจ็บป่วยได้ดี สมาชิกหลายคนก็พูดถึงความสำคัญของการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี ซึ่งจะทำให้สุขภาพอนามัยดีไปด้วย

แกนนำกลุ่มเห็นความสำคัญและให้ความร่วมมือกับงานด้านสาธารณสุขในชุมชน ตั้งแต่แรก เช่น ให้เงินกู้แก่สมาชิกในการสร้างส้วมรายละ 10,000 บาท ไม่ต้องมีการค้ำประกัน เมื่อมีโครงการบัตรสุขภาพเข้ามาในชุมชนในปี 2527 กลุ่มก็กระตุ้นและส่งเสริมให้สมาชิกซื้อบัตรสุขภาพราคาบัตรละ 300 บาทกัน โดยกลุ่มให้สมาชิกกู้ยืมเงินดอกเบี้ยร้อยละ 1 ต่อเดือนไปซื้อบัตร ทำให้ชาวบ้านจึงเข้าร่วมโครงการกันมาก จนหมู่บ้านได้รางวัลชนะเลิศด้านสาธารณสุขมูลฐานต่อมา เมื่อมีการเปลี่ยนนโยบายบัตรสุขภาพ ชาวบ้านจึงได้ยกเงินกองทุนบัตรสุขภาพที่ชุมชนดูแลอยู่มาให้กลุ่มดูแล กลุ่มจึงเอาเงินกองทุนดังกล่าวมารวมกับเงินกลุ่มออมทรัพย์และปล่อยกู้ เงินทุนจึงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในระยะหลัง กลุ่มได้แบ่งเงินกองทุนบัตรสุขภาพมาสมทบกับ กองทุนส่งเสริมอาชีพ (ซึ่งให้เงินกู้ดอกเบี้ยร้อยละ 50 สตางค์ต่อเดือน) ที่เหลือก็เอาไปปล่อยกู้ต่อ เงินกองทุนสุขภาพจึงยังคงมีอยู่และมีวงเงินเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

ตารางที่ 15 แสดงประเภทของบริการสุขภาพที่ชาวบ้านนาหว้าได้รับ

ประเภทบริการสุขภาพที่ได้รับ	จำนวน	สัดส่วน
การปราบพาหะนำโรค	37	93
การดูแลสุขภาพจาก จนท.อนามัย	37	93
การรับรู้ข้อมูลเรื่องโรคและการป้องกัน	35	88
การได้รับบริการฉีดวัคซีน	30	75
มีบัตรประกันสุขภาพ	26	65
มีบัตรสงเคราะห์แม่และเด็ก	18	45
มีบัตรสงเคราะห์คนชรา	15	38
ใช้สวัสดิการข้าราชการของบุตร	4	10
รวมครัวเรือนทั้งหมด	40	100

ที่มา : จากการสำรวจ

กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้าจึงมีกิจกรรมเสริมรายได้ ชีวิตความเป็นอยู่และสุขภาพอนามัยของสมาชิกและชุมชนมาโดยตลอด ขณะที่บทบาทกิจกรรมและบริการด้านสาธารณสุขของภาครัฐ และเอกชนในชุมชนนาหว้าและชนบทอื่นๆ ก็มีเพิ่มมากขึ้น ฐานะและความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่เปลี่ยนไป ทำให้โอกาสและการเข้าถึงบริการสาธารณสุขหลากหลายขึ้น ทั้งในรูปของบริการสาธารณสุขมูลฐาน สวัสดิการข้าราชการ บัตรสงเคราะห์ บัตรสุขภาพ กองทุนยา ร้านขายยา คลินิก โรงพยาบาลเอกชน โรงพยาบาลรัฐ (ดูตารางที่ 15 ประกอบ) บทบาทของกลุ่มออมทรัพย์ในการยกระดับฐานะความเป็นอยู่ นำจะมีส่วนทั้งทางตรงและทางอ้อมอยู่บ้าง ในการเพิ่มโอกาสให้ชาวบ้านเข้าถึงบริการได้หลากหลายขึ้น

ในช่วงหลังปี 2538 แกนนำกลุ่มได้เริ่มนำที่จะจัดสวัสดิการสุขภาพให้กับสมาชิก แกนนำกลุ่ม โดยเฉพาะนายเคล้า ได้รับอิทธิพลเรื่องการจัดสวัสดิการนี้จาก ครูซบ ยอดแก้ว ผู้ซึ่งได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ที่เน้นหนักการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิก หรือที่รู้จักกันในชื่อ 'กลุ่มออมทรัพย์แบบพัฒนาครอบครัวชีวิต' ขึ้นที่บ้านน้ำขาว ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอจะนะเช่นเดียวกัน นายเคล้าได้นำเรื่องการจัดสวัสดิการเข้าประชุมปรึกษาหารือกันในที่ประชุมกลุ่มหลายต่อหลายครั้ง เพื่อพิจารณาปัญหาต่างๆ เช่น จะใช้เงินทุนจากไหนมาใช้จัดสวัสดิการ? ใครเป็นผู้มีสิทธิ์บ้าง? สวัสดิการครอบคลุมอะไรบ้าง? ใช้หลักฐานอะไรในการเบิกจ่าย? วิธีการและขั้นตอนในการดำเนินงานเป็นอย่างไร? การให้สวัสดิการจะเพิ่มขึ้นได้อย่างไร? เป็นต้น นายเคล้า พุดถึงรูปแบบการจัดสวัสดิการของกลุ่มว่า 'ความคิดมาจากครูซบ เราต้องการไปถึงเป้าหมายเดียวกัน แต่รายละเอียด ไม่เหมือนกัน'

หลังจากหาข้อยุติและมาตรการที่เหมาะสมได้ กลุ่มจึงได้เริ่มจัดสวัสดิการให้กับสมาชิก ในปี 2540 โดยกลุ่มได้แบ่งเงินกำไรของกลุ่มร้อยละ 2 มาตั้งเป็นทุนเริ่มต้น เช่นถ้ากำไรของกลุ่มโดยเฉลี่ย

ตกปีละ 3,000,000 บาท ปีแรกกลุ่มจะมีเงินกองทุนสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลราว 60,000 บาท กลุ่มกำหนดให้สวัสดิการเฉพาะแก่สมาชิกที่ใช้บริการโรงพยาบาลรัฐเท่านั้น ในปีแรกกลุ่มให้สมาชิกเบิกเงินจากกลุ่มได้ร้อยละ 20 ของค่ารักษาพยาบาล วงเงินไม่เกิน 1,000 บาทต่อครอบครัว ในปี 2543 กลุ่มได้ขยายสวัสดิการเพิ่ม โดยให้สมาชิกเบิกได้ร้อยละ 50 ของค่าใช้จ่าย แต่ในวงเงินไม่เกิน 3,000 บาทต่อครอบครัว ในกรณีที่สมาชิกจำเป็นต้องใช้จ่ายค่ารักษาพยาบาลมากกว่านั้น สมาชิกสามารถขอกู้ฉุกเฉินได้อีก 5,000 บาท โดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย 2 เดือน (แต่ต่อมากลุ่มได้กฎให้สมาชิกเสียดอกเบี้ยเงินกู้ฉุกเฉิน เพราะมีสมาชิกบางคน ‘ลัก’ ใ้ เช่น กู้ไป 5,000 บาท ทั้งๆ ที่ใช้จ่ายไปจริงๆ เพียง 500 บาท เป็นต้น)

ตั้งแต่ปี 2540 กลุ่มจ่ายสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลให้กับสมาชิกไปแล้วประมาณ 40,000 บาท และยอดเงินกองทุนสวัสดิการที่ตั้งไว้จึงเหลือทุกปี และจำนวนเงินที่เหลือนี้จะถูกนำไปสมทบกองทุนสวัสดิการและกองทุนนี้ก็มีจำนวนเงินเพิ่มมากขึ้นทุกปี ทั้งจากส่วนแบ่งร้อยละ 2 จากกำไรทั้งหมดของกลุ่ม ยอดเงินที่เหลือจากปีก่อนๆ และดอกเบี้ยที่ได้จากที่กลุ่มเอาเงินกองทุนไปให้กู้ด้วย (เฉพาะในเดือนมกราคม 2543 กองทุนสวัสดิการได้ดอกเบี้ย 27,840 บาทและจ่ายค่ารักษาพยาบาลไปแล้ว 19 ราย เป็นเงิน 6,972 บาท) จำนวนเงินกองทุนสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลของกลุ่ม จึงเป็นกองทุนที่เติบโตและมีแนวโน้มจะขยายเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จากการสอบถามแกนนำกลุ่มมีแผนการที่จะขยายสวัสดิการออกไปให้กว้างและครอบคลุมมากกว่านี้ เช่น การให้สมาชิกสามารถเบิกค่าใช้จ่ายที่ไปใช้บริการสถานือนามัยได้หมด ถ้าไปโรงพยาบาลประจำอำเภอเบิกได้ร้อยละ 60 และถ้าไปโรงพยาบาลจังหวัดเบิกได้ร้อยละ 40 เป็นต้น และในอนาคตข้างหน้าแกนนำกลุ่มตั้งใจที่จะขยายกิจกรรมและการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกให้ได้เหมือนกับ ‘ข้าราชการทหารตำรวจ’

เมื่อเดือนมกราคม 2543 กลุ่มได้รับเงินจาก ‘กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม’ (SIF) จำนวน 2 ล้านบาท ตามโครงการที่กลุ่มเขียนเสนอไป เพื่อนำมาจัดสวัสดิการแก่สมาชิกและชาวบ้าน เงินจำนวนนี้กองทุน SIF ได้ให้เป็นเงินสมทบเงินกองทุนพัฒนาหมู่บ้านของกลุ่มเช่นเดียวกันกับเงินทุนอื่นๆ กลุ่มได้ตกลงที่จะใช้เงินส่วนที่เป็นดอกเบี้ยของเงินที่ให้สมทบมาเท่านั้น มาใช้ในการจัดสวัสดิการ กลุ่มกำหนดหลักเกณฑ์ในการให้สวัสดิการขึ้นมา 5 ข้อด้วยกัน ได้แก่ (1) จัดสรรเงินให้แก่คนยากไร้และพิการ 15 คนๆ ละ 200 บาทต่อเดือน (2) จัดสรรเงินให้แก่คนสูงอายุ 80 คนๆ ละ 20 บาทต่อเดือนและส่งเสริมให้ปลูกผักสวนครัว โดยให้ค่าตอบแทนคนละ 100 บาทต่อปี (3) ให้ชาวบ้านเลี้ยงแม่วัว 200 ตัว ถ้าเกิดลูกกลุ่มให้ค่าเลี้ยงอีกตัวละ 100 บาท (4) ให้ชาวบ้านเลี้ยงวัวขุน 80 ตัว โดยให้ค่าตอบแทนตัวละ 500 บาทและให้เลี้ยงไก่อีก 2,000 ตัว โดยมีค่าตอบแทนตัวละ 5 บาท (5) ให้เงินแก่คนไข้ที่ต้อง

ไปนอนโรงพยาบาลติดต่อกัน 3 คืน รายละ 500 บาท นอกจากนี้กลุ่มยังได้แบ่งเงิน SIF ออกมาอีก 670,000 บาท เพื่อนำมาสมทบรวมเป็นกองทุนค่าสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลของสมาชิกกลุ่ม

5.1 บทบาทและทางเลือกในการพัฒนา

แม้จะเริ่มต้นด้วยจุดประสงค์เพียงเพื่อต้องการแก้ปัญหาการขาดแคลนเงินทุนเมื่อ 20 ปีก่อน แต่ปัจจุบัน กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้ากลายเป็นกลุ่มออมทรัพย์ขนาดใหญ่โต และมีกองทุนที่ดำเนินกิจกรรมที่หลากหลายและเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านกว่า 60 กองทุน กลุ่มมีการจัดระบบและวิธีการทำงานที่กระจายบทบาทหน้าที่ในการบริหารจัดการไปในหมู่สมาชิกอย่างกว้างขวาง กระบวนการทำงานให้ความสำคัญกับการประชุมชี้แจงปรึกษาหารือ และแลกเปลี่ยนความเห็นกัน การประชุมนี้จะจัดขึ้นทุกเดือน ณ ที่ศาลาประชาธิปไตย ซึ่งเป็นที่ประชุมหลักของกลุ่มและของชุมชน ในที่ประชุมจะมีการชี้แจงข่าวสาร กิจกรรมต่างๆ ตลอดจนการพูดคุยนำปัญหา ข้อเสนอแนะและการแก้ไขปัญหาต่างๆ ทั้งที่เรื่องของกลุ่มและของชุมชนโดยทั่วไป กรรมการกลุ่มบางคนเปรียบการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการซักถามกันว่าเหมือนกับ ‘การเอาหินมาล้บกับมิด ทำให้มีดคมขึ้น’ ทำให้กรรมการและสมาชิกมีความรู้และความชำนาญมากขึ้น อีกทั้งยังเป็นกระบวนการตรวจสอบการทำงานของกลุ่มไปในตัวด้วย

กระบวนการทำงานเช่นนี้ ทำให้การประชุมของกลุ่มไม่เพียงแต่จะกลายเป็นเวทีและศูนย์กลางในการดำเนินงานและการแก้ปัญหาของชุมชนไปโดยปริยายเท่านั้น แต่การปรึกษาหารือกันในที่ประชุมอย่างสม่ำเสมอ ทำให้กรรมการและสมาชิกได้การเรียนรู้การบริหารจัดการกองทุนและกิจกรรมที่ตัวเองรับผิดชอบ เพราะต้องรายงานให้กับที่ประชุมทุกครั้ง ความรู้สึกเป็นกลุ่มก้อนในฐานะสมาชิกชุมชนเดียวกัน และประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มจึงมีสูง ผู้นำชุมชนและกลุ่มจึงสามารถระดมความร่วมมือชาวบ้าน ในการจัดงานที่เป็นกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน และการเตรียมการต้อนรับผู้คนที่มาเยี่ยมเยียนดูงานอยู่บ่อยๆ ได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม ใช่ว่าการทำงานของกลุ่มจะไม่มีปัญหา ข้อพิพาท ความเห็นไม่ลงรอยกัน และความไม่พอใจเกิดขึ้น แต่ส่วนใหญ่แล้วกลุ่มสามารถควบคุมปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ให้ลุกลามจนถึงขั้นแตกแยกทะเลาะกันอย่างจริงจัง ระบบการทำงานเป็นกลุ่มและการอยู่ร่วมกันในชุมชนที่รู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดี ทำให้การโต้เถียง การแสดงความคิดเห็น และความรู้สึกที่แตกต่างกัน ทั้งภายในกลุ่มและในชุมชนกลายเป็นสิ่งปกติและยอมรับกันได้ กรรมการกลุ่มคนหนึ่งให้ความในเรื่องนี้ไว้ว่า ‘กลุ่มออมทรัพย์ที่ไม่มีปัญหา ไม่มีหรอก เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น เราก็ปรับปรุงแก้ไข ถ้าไม่มีปัญหา กลุ่มก็ไม่เจริญที่กฎระเบียบก็ต้องแน่นขึ้น ไม่งั้นกลุ่มไม่โต เมื่อไม่กี่วันมานี้ มีคนส่งเงินเข้าไป 6 วัน ต้องโดนปรับ 75 บาท

ลูกเขาเป็นคนเอาเงินมาส่งกรรมการก็ต้องบอกเรื่องต้องเสียค่าปรับ พอเหรียญกลับ เขาตามไปด่าที่บ้าน ทำอย่างนี้เขาประจานตัวเอง ทุกคนเขาู้กฎ เขาู้กันว่าใครผิด ทำอย่างนี้ เขายังเสียหน้ามากขึ้น'

การขยายตัวและการเติบโตอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ทำให้กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ที่จำกัดอยู่ในชุมชนบ้านนาหว้าเริ่มเป็นที่รู้จักและยอมรับกันในวงกว้างมากขึ้น ผลงานและกิจกรรมของนายเคล้ำแกนนำคนสำคัญและของกลุ่มจึงได้รับรางวัลและการยกย่องอยู่เสมอ อาทิเช่น ได้รับรางวัลผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนดีเด่นในปี 2525 ชนะเลิศประกวดองค์กรชุมชน ด้านสาธารณสุขมูลฐานในปี 2527 ชนะการประกวดผลงานประเภทกิจกรรมรวม อันดับ 2 (ตามโครงการกองทุนเพื่อความมั่นคงของชาติ) ในปี 2539 ได้รับรางวัลสมาชิกกองทุนเพื่อความมั่นคงของชาติดีเด่น ภาค 4 ในปี 2539 ชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านปศุสัตว์พัฒนาระดับเขตและได้รับรางวัลรองชนะเลิศ (ที่2) ประกวดหมู่บ้านปศุสัตว์พัฒนา ระดับประเทศ ในปี 2540 ชนะเลิศ กิจกรรมพัฒนาชุมชนดีเด่น ระดับจังหวัด (ประเภทกลุ่มออมทรัพย์) ในปี 2540 และนายเคล้ำได้รับเลือกเป็น คนดีศรีสังคม ในปี 2541

ปัจจุบันกลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้าจึงเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง นายเคล้ำเองก็มีบทบาทสำคัญในฐานะวิทยากรการถ่ายทอดและเผยแพร่ความรู้และประสบการณ์ในเรื่องกลุ่มออมทรัพย์ การพัฒนาชุมชนและการจัดตั้งองค์กรชุมชนให้กับชาวบ้านในที่ต่างๆ ทั้งใกล้และไกล รวมทั้งชาวบ้านกลุ่มต่างๆ ที่มาเยี่ยมเยียนดูงานไม่ขาดสาย ขณะเดียวกันการมีเวทีการประชุมกลุ่ม ซึ่งกลายเป็นศูนย์ประสานงานหรือศูนย์กลางชุมชนไปโดยปริยาย ทำให้การรับรู้ข่าวสารทางราชการและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมราชการและหน่วยงานอื่นๆ ของกลุ่มและชุมชนมีสูงและทำได้คล่องตัว นอกจากนี้กลุ่มออมทรัพย์บ้านนาหว้ายังเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย 'สมาคมฟื้นฟูชนบทสงขลา' ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มออมทรัพย์กว่า 20 กลุ่มในจังหวัดสงขลา ซึ่งรวมทั้งกลุ่มออมทรัพย์บ้านคลองเปรี๊ยะด้วย สมาคมฯ มีการประชุมพบปะกันทุกเดือน และเป็นเวทีอีกแห่งที่แกนนำกลุ่มสามารถเรียนรู้ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ทำงานกับกลุ่มออมทรัพย์อื่นๆ ได้

ชื่อเสียงและกิจกรรมที่โดดเด่นของกลุ่ม ทำให้กลุ่มสามารถสร้างและมีเครือข่ายความสัมพันธ์กว้างขวางกับกลุ่มและองค์กรต่างๆ ทั้งในภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้สามารถเข้าถึงแหล่งทุนและปัจจัยอื่นๆ เพื่อนำมาใช้เสริมและขยายกิจกรรมกลุ่มได้หลากหลายขึ้น กองทุนเลี้ยงโคของกลุ่มซึ่งมีโคสายพันธุ์ 121 ตัว เงินทุนหมุนเวียน 50,000 บาท และสร้างรายได้ให้กับกลุ่มสมาชิกปีละ 60,000 - 70,000 บาท เป็นกิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากกองรักษากำลังกองทุนแห่งชาติ (กก.นช.) ซึ่งนายเคล้ำเป็นสมาชิกอยู่ ในปี 2542 กลุ่มออมทรัพย์ได้รับเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ จำนวน 1,000,000 บาท จากธนาคารออมสิน กรรมการกลุ่มพูดเงินกู้ก้อนนี้ว่า 'ธนาคารให้กู้ เพราะกลุ่มเข้ม

แข็ง แต่ก่อนเราไม่เคยกู้ เขาวิ่งเอามาให้เอง' มูลนิธิหมู่บ้านเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนหนึ่ง ที่มีสายสัมพันธ์กับกลุ่มมายาวนาน และได้ตีพิมพ์งานเผยแพร่กิจกรรมของกลุ่มให้เป็นที่รับรู้ในวงกว้างมากขึ้น ล่าสุด กลุ่มเสนอโครงการให้กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) พิจารณาและได้รับเงินสมทบกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน 2,000,000 บาท

บนพื้นฐานของประสบการณ์ แนวคิด และทักษะการทำงานที่มีอยู่เดิม เงินทุนและความช่วยเหลือต่างๆ ที่กลุ่มได้รับ จึงมีส่วนเสริมให้กลุ่มเติบโต เข้มแข็ง และขยายกิจกรรมได้หลากหลายมากขึ้น เฉพาะเงินสมทบจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมครั้งล่าสุด เมื่อรวมเข้ากับเงินกองทุนพัฒนาหมู่บ้านของกลุ่มทำให้จำนวนเงินที่กลุ่มสามารถใช้ไปในกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มเพิ่มมากขึ้นเป็น 4,700,000 กว่าบาท กลุ่มจึงมีแนวโน้มที่จะทำงานและขยายกิจกรรมส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ และการจัดการสุขภาพของสมาชิกได้คล่องตัวและกว้างขวางมากขึ้นกว่าเดิม

ในหลายกรณี กลุ่มสามารถใช้ฐานะความเป็นองค์กรที่เข้มแข็งและมั่นคง ทั้งในด้านทุนทรัพย์ ทุนทักษะและประสบการณ์ในการจัดการ ทุนความเชื่อถือ และทุนความสัมพันธ์ในชุมชน เป็นเครื่องมือสนับสนุน ต่อยอด ผลักดัน และปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ทรัพยากร งบประมาณ และโครงการพัฒนาต่างๆ ให้เป็นไปในทิศทางที่กลุ่มและชุมชนต้องการได้ง่ายขึ้น เช่น การขอใช้พื้นที่สาธารณะกว่า 700 ไร่ ทำเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ของชุมชน การผลักดันให้มีการสร้างสถานีนอนมัยในเขตหมู่บ้าน การดึงเงินโครงการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงเข้าหมู่บ้าน การผลักดันให้เปลี่ยนแปลงวิธีการใช้เงิน 'มียาชาว่า' มาเป็นกองทุนหมุนเวียนพัฒนาอาชีพ ตลอดจนการขอและได้เงินสนับสนุนจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมอีก 2 ล้านบาท เพื่อนำมาสมทบกองทุนพัฒนาหมู่บ้านและกองทุนสวัสดิการสวัสดิการให้แก่สมาชิกและชุมชน

วิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับประเทศ ส่งผลกระทบต่อการดำเนินงานของกลุ่มพอสมควร โดยเฉพาะการหดตัวของตลาดการซื้อขายและการบริโภคปี 2543 จึงเป็นปีที่กลุ่มประสบปัญหาการเงินเหลือจากการปล่อยกู้ 2 ล้านบาทเป็นครั้งแรก แม้กลุ่มจะไม่มีหนี้เสีย แต่แกนนำและสมาชิกกลุ่มหลายคนก็เริ่มพูดถึงหนี้สินที่กลายเป็น 'ภาระ' มากกว่า 'โอกาส' และมองเห็นข้อจำกัดการดำเนินงานของกลุ่มที่จำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องการออม - การกู้ยืมเป็นหลัก กลุ่มได้เริ่มขยายการลงทุนและส่งเสริมให้สมาชิกรวมกลุ่มกันทำธุรกิจมากขึ้น เช่น กลุ่มแผ่นยาง กลุ่มปั้มน้ำมัน กลุ่มร้านค้า เป็นต้น แต่การระดมทุนหรือการนำเงินกลุ่มไปลงทุนทำธุรกิจชุมชนอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างจริงจังยังไม่เกิดขึ้น ปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจและผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมทั้งประสบการณ์และบทเรียนจากที่อื่นๆ ทำให้แกนนำและกรรมการกลุ่มต้องพิจารณาการลงทุนในเชิงธุรกิจ ทั้งในฐานะที่เป็นปัญหาและทางเลือกของกลุ่ม กันอย่างจริงจังและรอบคอบมากยิ่งขึ้น

ส่วนที่ 2

บ้านทรายขาว : กองทุนชุมชนมุสลิม

1. สภาพทั่วไปของชุมชน

อำเภอเมืองสงขลา ประกอบด้วยเขตการปกครอง 5 ตำบล หมู่บ้านทรายขาว หมู่ 7 ตั้งอยู่ในตำบลทุ่งหวัง ซึ่งมีเขตการปกครองครอบคลุมทั้งหมด 9 หมู่บ้าน ตำบลทุ่งหวังตั้งอยู่ห่างจากอำเภอเมืองสงขลาประมาณ 17 กิโลเมตร จัดเป็นเขตการปกครองที่อยู่ห่างตัวอำเภอมากที่สุด ในอดีตการเดินทางติดต่อกับภายนอกค่อนข้างลำบาก แต่ปัจจุบันการขยายตัวของเมืองและการปรับปรุงถนนหนทาง ทำให้ชุมชนในตำบลทุ่งหวังมีการคมนาคมระหว่างตัวเมืองและตำบลค่อนข้างสะดวก ชุมชนส่วนใหญ่ในพื้นที่เป็นชุมชนดั้งเดิม คาดว่าน่าจะมีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีการถิ่นฐานบ้านเรือนเป็นหย่อมๆ ชุมชนมีลักษณะกระจุกตัว มีการตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเดียวกัน รอบๆ เขตที่พิกาศัยจะเป็นพื้นที่ทำกิน เช่น ที่นา สวนยาง และสวนผลไม้

ตำบลทุ่งหวังมีพื้นที่ทั้งหมด 36,410 ไร่ จัดเป็นพื้นที่เกษตรทำสวนยาง นาข้าว และสวนผลไม้ประมาณ 14,367 ไร่ สภาพพื้นที่มีลักษณะลาดเอียงจากทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออก ชุมชนที่กระจายอยู่ในพื้นที่มีการพึ่งพิงการเกษตรแตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่ เช่น ชุมชนด้านตะวันออกซึ่งพื้นที่เป็นที่ราบ ชาวบ้านจะทำนาเป็นหลัก มีการปลูกผักและเลี้ยงสัตว์เป็นงานรอง ส่วนชุมชนที่ตั้งอยู่ด้านตะวันตกซึ่งมีพื้นที่ติดเขาบางส่วน ชาวบ้านก็จะยึดการทำสวนยางเป็นงานหลัก รองลงมาจะเป็นการปลูกพืชไร่ พืชผัก และการทำนา ในเขตตำบลทุ่งหวังมีวัด 5 แห่ง มัสยิด 1 แห่ง สถานีอนามัย 2 แห่ง โรงเรียนประถม 2 แห่ง ตลาดนัด 2 แห่ง ปั้มน้ำมัน 2 แห่ง และโรงงานแปรรูปอาหารทะเล 3 แห่ง

ชุมชนบ้านทรายขาว หมู่ 7 ต.ทุ่งหวัง อ.เมือง จ.สงขลา เป็นชุมชนมุสลิมแห่งเดียวของตำบลทุ่งหวังที่ประกอบด้วยชุมชนชาวไทยพุทธเป็นส่วนใหญ่ มีจำนวนชาวบ้านอาศัยอยู่ 1,070 คน หรือ 239 ครัวเรือน ในจำนวนนี้เป็นครัวเรือนมุสลิม 160 ครัวเรือน และครัวเรือนไทยพุทธ 70 กว่าครัวเรือน ชุมชนมีถนนลาดยางติดต่ออำเภอ ระยะทาง 20 กิโลเมตร มีรถรับจ้างวิ่งแต่ไม่สม่ำเสมอ สภาพถนนเข้าหมู่บ้านและที่ใช้ติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียงยังเป็นถนนลูกรังและมีถนนลาดยางเป็นบางส่วน การเดินทางจากบ้านทรายขาวไปยังศูนย์กลางเมืองและย่านธุรกิจ เช่น เมืองสงขลา และหาดใหญ่ ทำได้ค่อนข้างสะดวก พื้นที่หมู่บ้านมีทั้งหมด 3,007 ไร่ เป็นพื้นที่เกษตร 1,345 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่มีกรรมสิทธิ์ครอบครองตามกฎหมาย (นส.3 ก.) ด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านเป็นที่ตั้งของเขาวัง ซึ่งเป็นเนินเขาหรือควนที่ชาวบ้านใช้เป็นพื้นที่ปลูกสวนยางและสวนผลไม้ ส่วนด้านทิศตะวันตกเป็นที่ราบซึ่งชาวบ้านใช้เป็นพื้นที่ปลูกข้าว

บ้านทรายขาวเป็นชุมชนมุสลิมที่แวดล้อมด้วยชุมชนชาวไทยพุทธ อาชีพหลักๆ ที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านคือการทำสวนยาง และสวนผลไม้ คิดเป็นสัดส่วนราวร้อยละ 90 ของครัวเรือนทั้งหมด การปลูกข้าวเป็นงานที่สำคัญอีกอย่างและมีสัดส่วนชาวบ้านที่ทำเท่าๆ กันกับการทำสวน แต่ส่วนใหญ่แล้วเป็นพื้นที่ขนาดเล็ก ชาวบ้านปลูกไว้กินมากกว่าขาย เว้นแต่จะได้ผลผลิตมากพอและเหลือกิน ชาวบ้านถึงจะขาย ส่วนอาชีพอื่นๆ ก็มี เช่น การปลูกแตงกวาเป็นรายได้เสริม การทำงานรับจ้างในโรงงานข้างนอกหมู่บ้าน และค้าขาย และทำงานข้าราชการอีกบ้างเล็กน้อย

ตารางที่ 1 แสดงลักษณะวัสดุที่ใช้สร้างบ้าน

วัสดุใช้สร้างบ้าน	จำนวน	สัดส่วน
ไม้ไผ่ขัดแตะ	1	2.5
ไม้กระดาน	12	30.0
ไม้ผสมตึก (อิฐและปูน)	27	67.5
รวม	40	100

ที่มา : การสำรวจกลุ่มตัวอย่างบ้านทรายขาว 40 ครัวเรือน

ตารางที่ 2 แสดงประเภทและลักษณะบ้าน

ลักษณะบ้าน	จำนวน	สัดส่วน
บ้านชั้นเดียว	16	40
บ้านยกพื้น	14	35
บ้าน 2 ชั้น	10	25
รวม	40	100

ที่มา : การสำรวจ

ความที่เป็นชุมชนที่มีโครงสร้างการผลิตหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็น สวนยาง สวนผลไม้ นาข้าว และการปลูกผักสวนครัว ทำให้ชาวบ้านทรายขาวมีฐานะความเป็นอยู่ค่อนข้างดี จากการสังเกตพบว่า แม้จะเกิดภาวะวิกฤติเศรษฐกิจแต่ชาวบ้านหลายคนก็กำลังสร้างบ้านเรือนที่เป็นตึกใหม่ๆ ขึ้นหลายหลัง นอกจากนี้สภาพบ้านเรือนที่เป็นตึกสวยสองชั้น ก็มีให้เห็นอยู่หลายหลังเช่นกัน (ดูตารางที่ 1 และ 2 ประกอบ) บ้านทรายขาวมีครัวเรือนประมาณ 200 ครัวเรือน แยกเป็นมุสลิม 130 ครัวเรือน และไทยพุทธ 70 ครัวเรือน เป็นส่วนหนึ่งของเขต อบต.ทุ่งหวัง มีโรงเรียนบ้านทรายขาวซึ่งมีถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตั้งอยู่ห่างไปราว 2 กิโลเมตร มีสถานีอนามัยตั้งอยู่ในเขตหมู่ 5 มีระบบประปาในหมู่บ้านใช้ และมีไฟฟ้าใช้เกือบทุกครัวเรือน แม้สภาพความเป็นอยู่ในหมู่บ้านจะค่อนข้างดีและชุมชนตั้งไม่ห่างไกลจากเขต

เมืองมากนัก แต่สภาพถนนหนทางในหมู่บ้านยังเป็นถนนดิน บางส่วนมีสภาพเป็นหลุมบ่อ และหมู่บ้านยังไม่มีโทรศัพท์ใช้

บ้านทรายขาวแต่เดิมพึ่งพึ่งแหล่งน้ำ โดยอาศัยบ่อส่วนตัว 120 บ่อ สาธารณะ 2 บ่อ บ่อบาดาลส่วนตัว 20 บ่อและสาธารณะ 3 บ่อ เป็นหลัก ต่อมาในปี 2536 กรมอนามัยได้สร้างระบบน้ำประปาหมู่บ้านขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านมีน้ำประปาไว้ใช้ ทุกครัวเรือนมีไฟฟ้าใช้ หมู่บ้านมีถนนลาดยางติดต่ออำเภอระยะทาง 20 กม. มีรถรับจ้างวิ่งแต่ไม่สม่ำเสมอ แต่ถนนในหมู่บ้านและถนนเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านบางส่วนยังเป็นดินลูกรัง ในชุมชนมีร้านค้าของชำ 2 แห่ง ร้านซ่อมรถ ซ่อมวิทยุ ซ่อมเครื่องไฟฟ้า อย่างละ 1 แห่งและโรงสีข้าวอีก 1 แห่ง

ชุมชนบ้านทรายขาว มีการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมและกองทุนต่างๆ ขึ้นหลายกลุ่มซึ่งมีบทบาทในการส่งเสริมอาชีพและชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้าน อาทิเช่น กลุ่มปรับปรุงคุณภาพยางแผ่น (ซึ่งต่อมาได้พัฒนามาเป็นกลุ่มรับซื้อน้ำยางสด) กลุ่มปุ๋ย กลุ่มรถบรรทุก กลุ่มสหกรณ์ร้านค้า ‘ฉะริกัต’ กลุ่มน้ำประปา กองทุนสวัสดิการ ‘ใบตุลมาล’ และกลุ่มออมทรัพย์บ้านทรายขาว เป็นต้น ที่น่าสนใจก็คือ แม้ศาสนาอิสลามจะมีข้อห้ามเรื่องดอกเบี้ย แต่กลุ่มออมทรัพย์บ้านทรายขาวก็สามารถรวมกลุ่มและบริหารจัดการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นจนเป็นเป็นกลุ่มออมทรัพย์มุสลิมที่โดดเด่นและมีชื่อกลุ่มหนึ่งในจังหวัดสงขลา ปัจจุบันกลุ่มออมทรัพย์มีสมาชิกประมาณ 500 คน มีเงินทุนหมุนเวียนถึง 10 ล้านบาท และจัดเป็นกลุ่มออมทรัพย์มุสลิมที่โดดเด่นและเข้มแข็งกลุ่มหนึ่งในจังหวัดสงขลา

2. บริบททางสังคมและความเป็นมาของกองทุนชุมชน

บ้านทรายขาวเป็นชุมชนมุสลิมเก่าแก่แห่งหนึ่งของจังหวัดสงขลา ประวัติความเป็นมาของชาวบ้านมุสลิมในชุมชนนี้ คาดว่าจะมีพื้นเพมาจากกลุ่มชาวบ้านมุสลิมจากปัตตานีที่ถูกเกณฑ์เป็นไพร่พลยกทัพมาตีเมืองสงขลาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ ชาวบ้านส่วนนี้กลุ่มหนึ่งอพยพหนีทัพมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเขาวัง ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของชุมชน และกลายเป็นบริเวณปลูกสวนผลไม้ และทำสวนยางของชาวบ้านทรายขาวมาจนถึงทุกวันนี้

แม้บ้านทรายขาวจะเป็นชุมชนในเขตอำเภอเมืองแต่อยู่ห่างจากศูนย์กลางความเจริญและมีลักษณะเป็นชุมชนชนบทที่พึ่งพาการเกษตรเป็นหลัก การเปลี่ยนแปลงและการขยายตัวของชุมชนจึงเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ในอดีตระบบการผลิตในพื้นที่เน้นหนักการผลิตเพื่อบริโภค ควบคู่ไปกับการค้าขายและแลกเปลี่ยนผลผลิตและข้าวของเครื่องใช้กันทั้งภายในตำบลและภายนอก โดยมีตลาดนัดเป็นจุดที่ชาวบ้านสามารถนำผลผลิต สินค้า และข้าวของต่างๆ มาแลกเปลี่ยนและซื้อขายกันได้ ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ชาวบ้านเล้าถึงราคาขายที่สูงขึ้นมากและเป็นปัจจัยผลักดันให้ชาวบ้าน

ขยายพื้นที่ปลูกยางและหันมาปลูกยางพันธุ์ส่งเสริม (หรือที่ชาวบ้านเรียกว่ายางสงเคราะห์) กันมากขึ้น การพัฒนาประเทศในช่วง 3 - 4 ทศวรรษที่ผ่านมา ยิ่งทวีส่งผลให้ระบบการผลิต โครงสร้างอาชีพ และ ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านทรายขาวเปลี่ยนแปลงและมีความหลากหลายมากขึ้นกว่าเดิม มีการใช้ พันธุ์ยางส่งเสริม ข้าวพันธุ์ส่งเสริม พันธุ์ผลไม้ใหม่ๆ และปัจจัยการผลิตใหม่ๆ เช่น ปุ๋ยและรถไถเพิ่มขึ้น ผลผลิตจากชุมชนถูกดึงและผนึกรวมเข้ากับระบบพ่อค้าคนกลางและกลไกการตลาดมากขึ้น

หมู่บ้านทรายขาวเริ่มมีไฟฟ้าใช้ในปี 2513 พร้อมๆ กันกับที่ชาวบ้านเริ่มนิยมใช้บริการของคลินิกเอกชนที่มาเปิดใกล้หมู่บ้าน และโรงพยาบาลในเมือง ในปี 2520 ชีวิตความเป็นอยู่เริ่มเปลี่ยนแปลง มีการสร้างบ้านเรือนทันสมัยและนิยมบ้านไม้ผสมตึก หรือบ้านตึกชั้นเดียว ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า 'บ้านคูก' การใช้รถจักรยานยนต์เริ่มแพร่หลายช่วงหลังปี 2523 ขณะที่ชาวบ้านก็เริ่มออกไปทำงานรับจ้างในเมืองบ้านมากขึ้น การเดินทางติดต่อกับตลาดและเมืองสงขลามีมากและสะดวกมากขึ้น ในด้านอาชีพ ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอาชีพ การงาน ตลอดจนมีกิจกรรมและงานใหม่ๆ เกิดขึ้น เช่น การรับราชการ งานค้าขาย และการรับจ้างทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม เครือข่ายการค้าและการตลาดขยายกว้างมากขึ้น เกิดร้านค้าและร้านน้ำชาทั้งในและนอกชุมชนขึ้นมากมาย การผลิต ผลผลิตภาคเกษตร และ ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านมีความเชื่อมโยงและเกี่ยวพันกับตลาดการค้า และกิจกรรมในเมืองอย่างแยกไม่ออก ลักษณะบ้านเรือนมีการปรับเปลี่ยนจากบ้านมุงจาก เป็นบ้านไม้ยกพื้นและเป็นบ้านตึกสองชั้นมีการจัดและแบ่งพื้นที่ในบ้านคล้ายคนในเมือง พร้อมกันกับการขยายตัวของความนิยมการใช้ เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ

ในช่วงปี 2537 - 38 มีการสร้างถนนลาดยางเชื่อมต่อหมู่บ้านและตำบลอื่นๆ อย่างกว้างขวาง และในปี 2542 หมู่บ้านได้งบประมาณ อบต. ทุ่งหวังมาสร้างถนนคอนกรีตในหมู่บ้านเป็นบางส่วน ข้อมูล กชช.2 ค. ปี 2541 ระบุว่าชาวบ้านบ้านทรายขาวขาวมีรถปิคอัพใช้ 83 คัน มอเตอร์ไซด์ 202 คัน จักรยาน 200 คัน และรถยนต์นั่ง(รถเก๋ง) อีก 5 คัน ข้อมูลในปีเดียวกันยังแสดงให้เห็นด้วยว่าในจำนวนประชากรบ้านทรายขาวกว่า 1,000 คน มีชาวบ้านที่จบการศึกษามัธยมศึกษา 335 คน มัธยมศึกษาตอนต้น 35 คน มัธยมศึกษาปลาย/ปวช.ปกศ 16 คน อนุปริญญา/ปวส. ปกศ.สูง ปวท. 7 คนและคนที่จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี/สูงกว่าอีก 2 คน

ตารางที่ 3 แสดงจำนวนรายจ่ายประเภทต่างๆ ที่สำคัญ

ประเภทรายจ่าย ที่สำคัญ	จำนวนครัวเรือน ที่ตอบ	พิสัยรายจ่ายของครัว เรือน/ปี (บาท)	รายจ่ายเฉลี่ยครัว เรือน/ปี(บาท)
การศึกษา	24	5,000 - 150,000	37,917
รายจ่ายประจำวัน	39	10,000 - 50,000	28,974
ชำระหนี้สิน	12	8,000 - 100,000	27,918
สุขภาพและรักษาพยาบาล	10	1,000 - 20,000	7,600
กิจกรรมสังคม	24	5,000 - 20,000	4,000

ที่มา : จากการสำรวจ

แบบแผนชีวิตความเป็นอยู่ที่เปลี่ยนไปของชาวบ้านทรายขาว สามารถสังเกตเห็นได้จากตัวเลขรายจ่ายด้านต่างๆ ที่ปรากฏในตารางที่ 3 จากตารางจะเห็นได้ว่า ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาต่อครัวเรือนของชาวบ้านตกปีละ 37,900 บาท และเป็นค่าใช้จ่ายสูงเป็นอันดับหนึ่ง ขณะที่รายจ่ายประจำวันและภาระการผ่อนชำระหนี้สินต่างๆ ซึ่งเฉลี่ยตกครัวเรือนละ 29,000 และ 28,000 บาท และเป็นค่าใช้จ่ายสูงเป็นอันดับสองและสาม ตามลำดับ ส่วนจำนวนค่าใช้จ่ายที่ชาวบ้านใช้ในการดูแลรักษาพยาบาลของชาวบ้าน ซึ่งตกครัวเรือนละ 7,600 บาทต่อปี จัดอยู่ในอันดับที่สี่

อาชีพหลักๆ ที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน คือ การทำสวนยาง และสวนผลไม้ ในปี 2541 ข้อมูล กชช.2 ค. ระบุถึงจำนวนครัวเรือน 215 ครัวเรือน ที่ทำสวนยางอยู่บนพื้นที่ 1,170 ไร่ แต่ละครัวเรือนมีพื้นที่สวนยางโดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 10 ไร่ ครัวเรือนที่ทำสวนยางส่วนใหญ่มีที่ดินของตัวเอง บางรายเป็นเจ้าของสวนยางขนาดใหญ่ 15 - 20 ไร่ ขณะที่ครัวเรือนที่ไม่มีสวนของตัวเองและต้องรับจ้างกรีดยางคนอื่นเป็นหลักก็มี สัดส่วนชาวบ้านกลุ่มนี้มีไม่เกินร้อยละ 10 การสำรวจกลุ่มตัวอย่าง 40 ครัวเรือนชี้ให้เห็นว่า ชาวบ้านมีรายได้จากการขายยางครัวเรือนละตั้งแต่ 2,000 - 70,000 บาทต่อปี ในจำนวนนี้มีรายได้จากการทำสวนยางเป็นอันดับหนึ่ง 34 ราย หรือร้อยละ 85 ชาวบ้านส่วนใหญ่หรือร้อยละ 80 มีรายได้จากการทำสวนยางอยู่ระหว่างครัวเรือนละ 25,000 - 60,000 บาทต่อปี (ดู ตารางที่ 4 ประกอบ)

ตารางที่ 4 แสดงแหล่งรายได้ของชาวบ้านทรายขาว

แหล่งรายได้	ครัวเรือนรวม	ครัวเรือนมีรายได้	สัดส่วน
การทำสวนยาง	40	37	93
การปลูกข้าว	40	38	95
การทำสวนผลไม้	40	7	18
ทำงานรับจ้าง	40	5	13
การค้าขาย	40	3	7

ที่มา : การสำรวจกลุ่มตัวอย่าง 40 ครัวเรือน

การปลูกข้าวเป็นงานที่สำคัญอีกอย่าง และมีสัดส่วนชาวบ้านที่ทำเท่าๆ กันกับการทำสวน แต่ส่วนใหญ่แล้วเป็นพื้นที่ขนาดเล็ก ประมาณร้อยละ 85 มีที่นาครอบครอง ครัวเรือนละ 5 ไร่ ได้ผลผลิตไร่ละ 350 กิโลกรัม ชาวบ้านปลูกไว้กินมากกว่าขาย เว้นแต่จะได้ผลผลิตมากพอและเหลือกิน ชาวบ้านถึงจะขาย ในการสำรวจพบว่ามีครัวเรือนมีรายได้จากการขายข้าว 38 ราย ส่วนใหญ่มีรายได้หรือร้อยละ 70 มีรายได้อยู่ระหว่าง 3,000 - 5,000 บาทต่อปี ชาวบ้านทรายขาวปลูกข้าวกันปีละ 1 ครั้ง ในพื้นที่เกือบ 400 ไร่ ส่วนใหญ่ชาวบ้านมีที่ดินเป็นของตัวเอง ส่วนอีกร้อยละ 14 ต้องเช่าที่ดินเพิ่ม ชาวบ้านใช้ปัจจัยการผลิตใหม่ๆ เช่น ปุ๋ย ยางพันธ์ส่งเสริม ข้าวพันธ์ส่งเสริมและมีรถไถเล็กใช้กัน 140 ครัวเรือน บางส่วนมีการว่าจ้างรถแทรกเตอร์ นอกจากนี้ก็ยังมีปลูกผัก เช่น แตงกวา และถั่วลิสง 60 - 80 ไร่ จำนวน 50 ครัวเรือน ปลูกพืช (ไร่) ในฤดูแล้ง อีก 120 ไร่ จำนวน 60 ครัวเรือน ปลูกไม้ยืนต้น (มะพร้าวหอม) 96 ไร่ จำนวน 70 ครัวเรือน และทำสวนผลไม้ (ทุเรียน ลองกอง) อีก 42 ไร่ จำนวน 27 ครัวเรือน พื้นที่เฉลี่ยครัวเรือนละ 1 ไร่ ส่วนอาชีพอื่นๆ ก็มี เช่น แรงงานผู้หญิงบางส่วนออกไปทำงานรับจ้างในโรงงานข้างนอกราว 30 คน ทำการค้าขาย และทำงานข้าราชการอีกเล็กน้อย

ตารางที่ 5 แสดงการตัดสินใจเลือกใช้บริการของชาวบ้าน ในกรณีเจ็บป่วยเล็กน้อย

การปฏิบัติกรณีเจ็บป่วยเล็กน้อย	จำนวน	สัดส่วน
ไปคลินิก (เอกชน)	32	80
ไปสถานอนามัย	20	50
ไปโรงพยาบาล	19	48
ซื้อยากินเอง	18	45
รวม	40	100

ที่มา : จากการสำรวจ

ตารางที่ 6 แสดงการตัดสินใจเลือกใช้บริการของชาวบ้าน ในกรณีเจ็บป่วยรุนแรง

การปฏิบัติกรณีเจ็บป่วยรุนแรง	จำนวน	สัดส่วน
ไปคลินิกและโรงพยาบาลเอกชน	35	88
ไปโรงพยาบาลรัฐ	31	78
ไปสถานีนอนมัย	---	---
ซื้อยากินเอง	1	2.5
รวม	40	100

ที่มา : จากการสำรวจ

ชุมชนทรายขาวเป็นชุมชนเกษตรที่อยู่ไม่ห่างจากเขตเมืองนัก การเข้าถึงบริการสุขภาพทั้งในภาคเอกชนและรัฐจึงเป็นไปได้ง่าย การเจ็บป่วยและโรคที่ชาวบ้านทรายขาวเป็นกันมากและไม่ถือเป็นเรื่องรุนแรง ได้แก่ การปวดเมื่อย ปวดหัว และเป็นไข้หวัด ส่วนการเจ็บป่วยที่ถือกันว่าเป็นเรื่องรุนแรง ได้แก่ โรคเลื้อย และท้องร่วงรุนแรง การเป็นลม โรคความดัน โรคหอบ ถ้าไออักเสบ โรคหัวใจ เป็นต้น ในการพูดคุยและสนทนากลุ่ม ชาวบ้านโดยเฉพาะกลุ่มแม่บ้าน ยังคงพูดถึงและมีความรู้เกี่ยวกับการใช้ยาสมุนไพรและ ‘หมอดมยา หมอปั๊บ หมอดำแย’ กันอยู่ เช่น การใช้หมากรักษาโรคเริม การกินมะเขือพวง และดีบัว เพื่อบรรเทาโรคเบาหวาน การให้หมอปั๊บเพื่อรักษาโรคลมอัมพาต และการทำคลอดโดยหมอดำแยในหมู่บ้าน เป็นต้น แต่การขยายตัวด้านบริการและประสิทธิภาพของการแพทย์สมัยใหม่ในรูปของคลินิกเอกชนและร้านขายยาที่เข้ามาเปิดให้บริการที่ตลาดนัดในตำบล ตั้งแต่ปี 2510 การเดินทางไปโรงพยาบาลรัฐที่สะดวกขึ้น และการเปิดให้บริการของโรงพยาบาลเอกชนในระยะต่อมา ตลอดจนการก่อสร้างสถานีนอนมัยใกล้กับชุมชนในปี 2533 ทำให้บทบาทและความสำคัญของการรักษาดูแลสุขภาพเจ็บป่วยแบบดั้งเดิมลดน้อยลงจนแทบจะสูญหายไป แม้ชาวบ้านบางคนยังคงใช้ยาสมุนไพรและพึ่งพาหมอดมยาสำหรับบางโรคกันอยู่บ้าง เช่น โรคเม็ดเลือดขาว โรคนี้ว์ โรคเบาหวาน แต่จะเป็นการ ‘ทดลองใช้’ และทำกันเป็นส่วนน้อยมาก ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะนิยมใช้บริการการแพทย์และยาสมัยใหม่มากกว่า เช่น การซื้อยาแก้โรคปวดหัวและปวดเมื่อยมาใช้กันเอง หลายคนเวลาเจ็บไข้ นิยมซื้อ ‘ยาชุด’ จากร้านขายยาที่ตลาด หรือให้หมอที่คลินิกฉีดยาให้เพราะ ‘หายเร็ว’ จากการสำรวจ ชาวบ้านส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 80 เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่ว่าจะรุนแรงหรือไม่ก็ตาม จะเลือกไปหาหมอดคลินิกและใช้บริการโรงพยาบาลเอกชน (ดูตารางที่ 5 และ 6)

ชาวบ้านทรายขาว มีความรู้สึกต่อการให้บริการในภาครัฐไม่ต่างไปจากชาวบ้านนาหว้า คือส่วนใหญ่เห็นว่าบริการภาครัฐค่อนข้างช้า เจ้าหน้าที่ไม่เอาใจใส่ กิริยา และการพูดไม่สุภาพ และยาไม่มีคุณภาพ นอกเหนือไปจากคุณภาพของบริการในภาครัฐที่ชาวบ้านเห็นว่าด้อยกว่าภาคเอกชนแล้ว

ระยะทางใกล้เมืองและการเดินทางที่สะดวก ก็มีส่วนทำให้ ชาวบ้านหันไปใช้บริการของเอกชนมากกว่าของภาครัฐด้วย ความนิยมในการใช้บริการคลินิก และโรงพยาบาลเอกชน ทำให้ค่าใช้จ่ายของชาวบ้านในการรักษาพยาบาลมีค่อนข้างสูง เมื่อเทียบกับชุมชนชนบทเช่นบ้านนาหว้า ตารางที่ 3 แสดงตัวเลขค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลในปี 25453 ของ 10 ครอบครัว ซึ่งอยู่ระหว่าง 1,000 - 20,000 บาท หรือเฉลี่ยครัวเรือนละ 7,600 บาทต่อปี

ควบคู่ไปกับกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ที่เริ่มส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนทรายขาว ชาวบ้านก็ได้พยายามปรับตัวและแก้ปัญหาหลายอย่างที่เกิดขึ้นในชุมชนมุสลิมแห่งนี้ เช่น การลักเล็กขโมยน้อย การดื่มเหล้า การพนัน เป็นต้น ในปี 2515 ความพยายามนี้ปรากฏในรูปของการสร้างโรงเรียนสอนศาสนาของชุมชน และการตั้งกรรมการขึ้นมาเพื่อดูแลการศึกษาศาสนาของเด็กมุสลิม กลุ่มกรรมการมีการพบปะกันบ่อยครั้ง มีการแบ่งงานและเขตพื้นที่ความรับผิดชอบ ต่อมาในช่วงหลังปี 2520 แนวคิดนี้ได้พัฒนาไปสู่การแบ่งเขตการปกครองภายในหมู่บ้าน โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างโต๊ะอิหม่าม กรรมการการศึกษา ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำอื่นๆ ในการตกลงกันแบ่งเขตการดูแลปกครองกันออกเป็น 13 เขต แต่ละเขตมีครัวเรือนประมาณ 12 - 15 ครัวเรือน มีกรรมการ 3 คน มีหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อย การศึกษาด้านศาสนาของเด็ก และความเป็นอยู่ทั่วไป รวมทั้งการประสานงานและอำนวยความสะดวกกับกลุ่มและกิจกรรมอื่นๆ ในหมู่บ้าน

กิจกรรมที่สำคัญอีกอย่างที่ช่วยเสริมการทำงานกลุ่มของชาวบ้านก็คือ การรวมกลุ่มกันที่ชาวบ้านเรียกกันว่า 'การลงแฮร์(แรงงาน)' โดยกิจกรรมนี้จะเป็นการรวมกลุ่มชาวบ้าน 10 - 15 คน เพื่อหมุนเวียนไปช่วยกันทำงานถางป่า และดูแลรักษาสวนยางของสมาชิกแต่ละคน แกนนำกลุ่มกิจกรรมและกองทุนต่างๆ เล่าถึงกลุ่มแฮร์แรงงานว่า ทำให้ชาวบ้านได้ทำงานร่วมกัน ได้มีโอกาสพูดคุยถึงปัญหาต่างๆ ของชุมชน และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กันและกัน

ดังนั้น นอกเหนือไปจากประเพณีและพิธีกรรมตามศาสนาในช่วงเวลาต่างๆ เช่น การป่อขอ (การถือศีลอด) งานรายขอ และงานเลี้ยงงานบุญต่างๆ เช่น งานแต่งงาน งานศพ ซึ่งเป็นกิจกรรมกลุ่มของชุมชนที่ทำกันเป็นปกติแล้ว การทำงานและการประชุมของคณะกรรมการดูแลการศึกษาด้านศาสนาที่มีอย่างสม่ำเสมอ และกิจกรรมกลุ่มแฮร์แรงงาน ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านและผู้นำได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร สภาพปัญหา และปรึกษาหาทางแก้ปัญหาร่วมกันและเรื่องต่างๆ การพบปะพูดคุยกันนี้ได้กลายเป็นเวทีพัฒนาแนวคิดการทำงานและกิจกรรมกลุ่มต่างๆ ของชุมชนขึ้นในเวลาต่อมา

กลุ่มแกนนำหลักๆ ที่ได้รับริเริ่ม และมีบทบาทอย่างสำคัญในการจัดตั้งกลุ่มและกองทุนต่างๆ ประกอบด้วย นายหมัด เหมรัญ นายเบน เหมรัญ นายเจ๊ะมูดอ เหมอาร์ญ และ นายอรุณ หัสราหม ปัจจุบันทุกคนอยู่ในวัย 45 - 47 ปี นอกจากจะเป็นญาติเกี่ยวดองกันแล้ว กลุ่มแกนนำนี้ยังมีประสบ-

การณ์ในการไปเรียนโรงเรียนสอนศาสนา ‘ปอเนาะ’ ที่เดียวกันเป็นเวลาหลายปี เป็นเพื่อนคบหาสนิทสนมกัน และต่างก็เคยทำงานรับจ้างในเมือง งานก่อสร้าง ลูกจ้าง หรือค้าขาย มาแล้วทั้งสิ้น ในกลุ่มแกนนำ 4 คนนี้ นายหมัด เหมรัญ จัดเป็นคนที่มึนบ่บาทข้างมากและเป็นคนริเริ่มจัดตั้งกลุ่มที่สำคัญหลายกลุ่ม ประสบการณ์ในการทำงาน การได้พบเห็นและเรียนรู้สิ่งต่างๆ จากที่อื่น และความรู้สึกว่าหมู่บ้านตัวเองถูกทอดทิ้งและไม่เจริญเหมือนที่อื่นๆ ทำให้แกนนำกลุ่มนี้ คิดหาทางแก้ไขและพัฒนาหมู่บ้านตัวเองขึ้น กลุ่มกิจกรรมแรกที่ บังหมัด เริ่มดำเนินการ คือ การจัดตั้ง ‘กลุ่มปรับปรุงคุณภาพยางแผ่น’ ขึ้นในปี 2526 เพื่อต่อรองราคากับพ่อค้ารับซื้อแผ่นยาง กลุ่มที่ตั้งมีคณะกรรมการตรวจและควบคุมคุณภาพยาง กลุ่มขายยางโดยเปิดประมูล และเปิดโอกาสให้พ่อค้าจากที่อื่นมาร่วมประมูลด้วย ทำให้ได้ราคายางแผ่นสูงขึ้นถึงกิโลกรัมละ 5 บาท บ่บาทและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน ทำให้บังหมัดได้รับเลือกเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

ต่อมาบังหมัดก็มีแนวคิดทำร้านค้าที่ชาวบ้านเป็นเจ้าของขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อขายสินค้าราคาถูก ขณะเดียวกันก็เพื่อคืบกำไรมาชิก และหาเงินมาช่วยพัฒนาหมู่บ้านไปด้วย สาเหตุและแรงจูงใจที่บังหมัดและเพื่อนๆ ช่วยกันตั้งร้านค้าก็คือ ความรู้สึกที่ชาวบ้านทราขายไม่ได้รับการเหลียวแลจากทางราชการ และไม่ค่อยมีกิจกรรมและโครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐเข้ามาถึง รวมทั้งการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าด้วย บังหมัดดำเนินการชักชวนชาวบ้านและระดมทุนจัดตั้ง ‘สหกรณ์ร้านค้า’ ขึ้นในปี 2529 โดยตั้งชื่อร้านว่า ‘ฉะรีกัต’ แม้ในช่วงแรกๆ เพื่อนๆ กลุ่มแกนนำจะไม่ค่อยแน่ใจกันนักว่าการจะไปได้ แต่ก็ได้ช่วยเหลือสนับสนุนและช่วยกันบริหารงาน จนกิจการร้านค้าขายตัวและมั่นคงจนถึงปัจจุบัน ร้านค้าฉะรีกัต มีสมาชิก 123 คน ราคาหุ้นสมาชิกหุ้นละ 100 บาท ซื้อได้ไม่เกิน 10 หุ้น ปัจจุบันร้านค้านี้มีหุ้นทั้งหมด 844 หุ้น มูลค่า 84,400 บาท ในปี 2542 มียอดเงินปันผลสมาชิก 38,120 บาท มีเงินทุนสำรอง 200,000 บาท และมียอดขายของในร้านเพิ่มจาก 1.5 ล้านบาท ในปี 2535 เป็น 2.98 ล้านบาท ในปี 2542 (ดูตารางที่ 7)

ตารางที่ 7 แสดงยอดเงินขายของ ยอดเงินปันผลและค่าตอบแทนกรรมการร้านจาร์กัต

ปี	ยอดขาย (บาท)	ปันผล(หุ้น)	คืนกำไรผู้ซื้อ *	ค่าตอบแทนกรรมการ
2535	1,484,403	42,200 (50%)	---	4,500
2536	1,764,131	42,200 (50%)	---	6,300
2537	1,734,353	42,200 (50%)	---	6,500
2539	1,941,069	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล
2540	2,665,015	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล
2541	3,388,961	16,880 (20%)	21,240 (3.5%)	12,550
2542	2,985,258	16,880 (20%)	29,175 (3.5%)	16,965

ที่มา : วารสารจาร์กัตและบันทึกรายงานการประชุมกลุ่มเกษตรกรทำสวนบ้านทรายขาว

หมายเหตุ : * กรรมการเริ่มทดลองใช้ระบบการคืนกำไรแก่ผู้ซื้อที่เป็นสมาชิก เพื่อให้สมาชิกกลุ่มนี้ได้ปันผลแตกต่างจากสมาชิกที่ถือแต่หุ้น แต่ไม่ได้ซื้อของจากกลุ่มในปี 2539 แต่มีการนำระบบดังกล่าวมาใช้จริงๆ ในปี 2540/41

หลังปี 2530 กรรมการและสมาชิกกลุ่มขายยางแผ่น มีความสนใจที่จะปรับเปลี่ยนกิจกรรมไปเป็นการรับซื้อและขายน้ำยาง เนื่องจากตลาดและโรงงานรับซื้อน้ำยางเริ่มขยายกว้างขึ้น และสมาชิกกลุ่มเองก็เห็นว่าการขายน้ำยางสดใช้เวลาน้อยกว่า ทำให้มีเวลาไปทำอย่างอื่นได้ หลังจากทีกรรมการได้ศึกษาและเรียนรู้วิธีการดำเนินการขายน้ำยางจากกลุ่มน้ำยางบ้านคลองเปรี๊ยะ กลุ่มจึงได้เริ่มดำเนินการจัดตั้ง 'กลุ่มน้ำยาง' เพื่อทำการรับซื้อน้ำยางจากสมาชิกและขายน้ำยางให้โรงงานเอกชนในปี 2532 ในปีแรกของการดำเนินการ กลุ่มมีกำไรจากการดำเนินงาน 30,000 บาท จึงได้ขยายฐานสมาชิกให้กว้างขึ้น โดยรับสมาชิกที่เป็นชาวบ้านหมู่บ้านด้วย ในช่วงแรกๆ กลุ่มมีสมาชิกราว 150 คน เป็นคนในหมู่บ้าน 90 คน ที่เหลือเป็นสมาชิกนอกหมู่บ้าน กลุ่มขายหุ้นแก่สมาชิก หุ้นละ 100 บาท รวมจำนวนหุ้นทั้งหมด 150 หุ้น หลังจากที่ย้ายจำนวนสมาชิก กลุ่มประสบปัญหาขาดทุน เนื่องจากสมาชิกบางส่วนปันน้ำลงไปให้น้ำยาง และบางคนก็นำน้ำยางที่เก็บค้างคืนมาขายให้กลุ่มด้วย ทำให้น้ำยางของกลุ่มมีความเข้มข้นต่ำขายได้ราคาไม่ดี และบางครั้งน้ำยางที่รับซื้อเสียต้องทิ้งไปทั้งหมด

หลังจากการปรึกษาหารือกัน คณะกรรมการจึงตกลงกำหนดและวางมาตรการควบคุมการซื้อขายน้ำยางใหม่ และตัดสิทธิ์สมาชิกที่จับได้ว่ามีการปันน้ำลงไปให้น้ำยางให้ออกไปจากกลุ่ม (ส่วนใหญ่สมาชิกกลุ่มนี้เป็นคนนอกหมู่บ้าน) หลังปี 2537 สถานการณ์ของกลุ่มเริ่มดีขึ้น กลุ่มเริ่มมีกำไร ชาวบ้านพากันมาสมัครเป็นสมาชิกมากขึ้น ปริมาณน้ำยางที่รับซื้อและส่งขายก็เพิ่มมากขึ้น จากวันละ 1,000 - 1,500 ลิตร มาเป็นวันละ 5,000 - 6,000 ลิตร ปัจจุบันสมาชิกกลุ่มยังคงจำนวน 150 คนเท่าเดิมแต่ทุกคนเป็นชาวบ้านทรายขาวทั้งหมด การดำเนินการของกลุ่มน้ำยาง ทำให้สมาชิกมีรายได้ดีขึ้น

ได้กำไรโดยเฉลี่ยกิโลกรัมละ 0.25 บาท ยิ่งสมาชิกเอน้าน้ำยางมาขายมากก็ยิ่งได้กำไร ปัจจุบันหลังจากที่ล้มลุกคลุกคลานในช่วงแรกๆ กลุ่มน้ำยางได้กลายเป็นกลุ่มกิจกรรมที่ช่วยสร้างความมั่นคงและเสริมรายได้ให้กับสมาชิกที่สำคัญของชุมชนบ้านทรายขาวกลุ่มหนึ่ง

ตารางที่ 8 รายรับรายจ่ายและกำไรของกลุ่มน้ำยาง ในช่วงเดือน มกราคม-สิงหาคม 2542

รายรับ-รายจ่าย	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.
จำนวนวันที่รับซื้อ	18	24	28	23	29	28	26	22
ราคาน้ำยางซื้อ	294,584	700,012	524,409	219,889	414,279	392,420	514,431	357,192
ราคาน้ำยางขาย	318,297	763,093	567,263	232,222	444,024	443,794	551,827	385,333
กำไรซื้อ-ขาย	23,713	63,081	43,154	12,333	29,745	51,374	37,396	28,141
ค่ารถและบริการ	11,700	28,690	27,680	12,650	19,800	21,244	23,482	3,570
ตอบแทนกรรมการ	2,011	5,420	2,961	----	1,066	3,561	1,919	1,746
ตอบแทนคนทำงาน	5,001	14,485	6,256	6,900	1,740	8,841	3,733	3,152
เฉลี่ยคืนสมาชิก	2,500	7,242	3,128	----	----	4,420	1,866	1,576
หักเข้ากลุ่ม	1,500	4,345	1,876	----	----	2,652	1,120	945
หักสวัสดิการ	1,000	2,897	1,251	----	----	1,768	746	630
เงินเหลือ/ขาด	----	----	----	-7,217	+7,139	----	----	----

ที่มา : บัญชีรายรับ - รายจ่ายประเดือนของกลุ่มน้ำยาง

ตารางที่ 8 แสดงตัวอย่างปริมาณและมูลค่าการซื้อขายของกลุ่มน้ำยางในช่วง 8 เดือน ของปี 2542 ตัวเลขในตาราง แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกันและผันผวนของปริมาณและมูลค่าการซื้อขายน้ำยาง กำไร รายรับ รายจ่ายไปในแต่ละเดือน ความแตกต่างนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น จำนวนวันที่กลุ่มรับซื้อ ปริมาณน้ำยางในแต่ละช่วงและความเข้มข้นของน้ำยาง บางเดือนน้ำยางมีมาก แต่บางเดือนน้ำยางมีน้อย บางช่วงที่มีฝนตกมาก การกรีดยางก็ลดจำนวนวันลงไปด้วย (กลุ่มกำหนดหลักเกณฑ์ในการรับซื้อไว้ด้วย เช่น กลุ่มจะเปิดรับซื้อต่อเมื่อมีสมาชิกเอน้าน้ำยางมาขายไม่น้อยกว่า 15 คน เป็นต้น) จากตารางจะเห็นได้อีกเช่นกันว่า ระบบการหักรายจ่ายและค่าตอบแทนของกลุ่มคิดเป็นสัดส่วนของกำไร ดังนั้นค่าตอบแทนกรรมการ เงินกำไรเฉลี่ยคืนสมาชิก เงินหักเข้ากลุ่ม (เป็นทุนสำรองของกลุ่ม) และเงินสวัสดิการ (ที่กลุ่มหักให้กับกองทุนสวัสดิการ) ในแต่ละเดือนจึงไม่เท่ากัน บางเดือนมาก บางเดือนน้อย ในบางเดือน กรณีที่กลุ่มไม่มีกำไร กรรมการก็จะไม่ได้ค่าตอบแทนเลย แต่ค่าเบี้ยเลี้ยงคนที่ทำงานในแต่ละวันที่มีการซื้อน้ำยาง (คนทำงานในแต่ละวันมีจำนวน 5 คน ทำหน้าที่จดบัญชีน้ำยางที่สมาชิกเอนามาขาย ซึ่งน้ำหนัก วัดสัดส่วนความเข้มข้นน้ำยาง) เป็นรายจ่ายที่กลุ่มจะมีให้

ทุกเดือน แม้ในกรณีที่กลุ่มมีกำไรน้อย หรือไม่มีเลยก็ตาม คนที่ทำงานก็ยังจะได้ค่าเบี้ยเลี้ยงขั้นต่ำกันคนละ 60 บาทต่อวัน

ในปี 2534 แกนนำและสมาชิกกลุ่มนำบางส่วนได้ริเริ่มจัดตั้ง ‘กลุ่มออมทรัพย์’ ขึ้น โดยมีแรงจูงใจจากปัญหาข้อจำกัดในเรื่องแหล่งทุนและสินเชื่อของชาวบ้านมุสลิม ซึ่งมีข้อห้ามทางศาสนาเกี่ยวกับการให้ยืม หรือกู้ยืมเงินโดยคิดดอกเบี้ย สมาชิกบางส่วนจึงทดลองนำเอารายได้จากการขายน้ำยางมาลงหุ้นกัน คนละไม่เกิน 5 หุ้นๆ ละ 50 บาท ได้เงินก้อนแรก 35,500 บาท จากนั้นก็ตั้งกรรมการขึ้นมาดูแล และการจัดการนำเงินไปซื้อสิ่งของ เช่น ปุ๋ยและเครื่องใช้ต่างๆ เพื่อนำมาขายให้สมาชิกผ่อนชำระได้ก็ได้นำมาแบ่งเป็นเงินปันผลให้กับสมาชิก กลุ่มออมทรัพย์ดำเนินงานไปได้ 2 ปี มีเงินสะสม 120,000 บาท มีเงินปันผลให้สมาชิกร้อยละ 9 เพียงครั้งเดียว วงเงินสะสมที่มีจำกัดทำให้แกนนำกลุ่มต้องการจะขยายวงเงินสะสมให้มากขึ้น เพื่อที่จะได้สามารถขยายวงเงินกู้ การสะสมเงินและการให้บริการซื้อของผ่านกลุ่มได้หลากหลายและกว้างขวางขึ้น

ตารางที่ 9 แสดงยอดเงินสะสมและจำนวนสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์บ้านทรายขาว

ยอดสะสมเดือน/ปี	จำนวนเงินสะสม(ล้านบาท)	จำนวนสมาชิกกลุ่ม
ก.ค./2537	1.12	147
ก.ค./2539	3.02	360
ก.ค./2540	6.04	395
ก.ค./2541	7.55	441
ก.ค./2542	8.50	476
ก.ค./2543	10.0	500

ที่มา : รวบรวมจากบัญชีเงินฝากและเงินปันผลกลุ่มออมทรัพย์ ปี 2537 - 2543

ต่อมาในปี 2537 กลุ่มได้รับเชิญให้เข้าฟังการบรรยายกิจกรรมของ ‘สหกรณ์อู่ฟาน’ ซึ่งเป็นการจัดระบบการออมทรัพย์ตามหลักศาสนาอิสลาม ที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ คณะกรรมการจึงได้นำความรู้มาแก้ไขและจัดระบบออมทรัพย์ใหม่ โดยทำให้เหมือนธนาคาร มีการเปิดรับฝากเงินได้ โดยไม่จำกัดวงเงิน แต่สมาชิกที่ฝากเงินจะไม่ได้ดอกเบี้ยเหมือนฝากกับระบบธนาคารทั่วไป แต่จะได้กำไรหรือเงินปันผล จากการที่กลุ่มนำเงินไปลงทุนร่วมกับผู้กู้เงิน หรือกลุ่มเอาเงินทุนไปซื้อสิ่งของเครื่องใช้ตามความต้องการของผู้กู้ แล้วให้ผู้กู้ผ่อนเงินคืนโดยบวกกำไรร้อยละ 15 จากนั้นก็เอากำไรที่ได้ทั้งหมด มาจัดแบ่งเป็นเงินปันผลให้กับสมาชิก จำนวนเงินปันผลนี้ จะไม่คงที่ บางปีสมาชิกได้มากถึงร้อยละ 12 บางปีอาจจะลดลงเหลือร้อยละ 8 ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่ากลุ่มนำเงินไปลงทุนหรือมีคนมากู้เงินไปมากน้อยแค่ไหน สินค้าที่กลุ่มออมทรัพย์นำมาขายให้แก่สมาชิก ได้แก่

รถจักรยานยนต์ รถยนต์เก่า ทองรูปพรรณ ที่ดิน ตู้ ป้าย โทรศัพท์ เครื่องสูบน้ำ รถจักรยาน ตู้เย็น แอร์รถยนต์ นาฬิกา เครื่องเสียง มอเตอร์ปั๊มลม / ปั๊มน้ำ เครื่องตัดหญ้า แก๊ส ประตู - หน้าต่าง พันทิปูไม้ทุเรียน และยาง เป็นต้น นอกจากนี้สมาชิกยังสามารถกู้เงินไปซื้อที่ดิน และสวนยางได้อีกด้วย การปรับเปลี่ยนระบบการรับฝากเงินและความเชื่อถือว่าชาวบ้านมีต่อแกนนำทำงาน ทำให้วงเงินสะสมและสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในปี 2537 กลุ่มมีสมาชิก 147 คน เงินฝาก 1.12 ล้านบาท และในปี 2543 สมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 500 คน และวงเงินสะสมเพิ่มเป็น 10 ล้านบาท (ดูตารางที่ 9)

นอกเหนือจาก กลุ่มยางแผ่น สหกรณ์ร้านค้า 'ชาวิท' กลุ่มน้ำยาง และกลุ่มออมทรัพย์แล้ว แกนนำและชาวบ้านทวายชาวยังมีการจัดตั้งกลุ่มอื่นๆ ขึ้นมาอีก เช่น กลุ่มรถบรรทุก กลุ่มปุ๋ย กลุ่มน้ำประปา และกองทุนสวัสดิการ หรือที่ชาวบ้านเรียกกว่า 'กองทุนใบตุลมาล' ขึ้นมาด้วย

'กลุ่มรถบรรทุก' ซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยกลุ่มรับซื้อน้ำยางสด เป็นกิจกรรมต่อเนื่องจากกลุ่มรับซื้อน้ำยาง โดยสมาชิกกลุ่มน้ำยางร่วมกันลงหุ้นๆ ละ 2000 บาท จำนวน 105 คน เพื่อซื้อรถบรรทุกมารับจ้างบรรทุกขนส่งน้ำยางของกลุ่มรับซื้อน้ำยางสด เพื่อลดค่าใช้จ่ายค่าขนส่ง ซึ่งแต่เดิมต้องจ้างรถคนอื่น ขณะเดียวกันก็เพิ่มรายได้แก่สมาชิกในรูปเงินปันผล และรถบรรทุกของกลุ่มก็สามารถรับจ้างงานอื่นๆ ในชุมชนและบริการงานสาธารณะต่างๆ ได้ด้วย ส่วน 'กลุ่มปุ๋ย' ก็มีการจัดตั้งขึ้นเนื่องจากในแต่ละปีชาวบ้านต้องซื้อปุ๋ยสำหรับบำรุงสวนยางและสวนผลไม้เป็นจำนวนมาก แกนนำและสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์จึงปรึกษาหารือกันจัดตั้งกลุ่มขึ้น เพื่อบริการซื้อและขายปุ๋ยให้กับชาวบ้าน และเพื่อдингประโยชน์ให้เข้าหมู่บ้านมากที่สุด กลุ่มมีสมาชิกเริ่มแรก 100 คน ปัจจุบันมี 150 คน

'กองทุนใบตุลมาล' เป็นกองทุนที่แกนนำกลุ่มต่างๆ จัดตั้งขึ้น เพื่อจัดสวัสดิการให้แก่ชาวบ้านทั่วไป เช่น ช่วย 'ทำบุญมัยติ' (ทำบุญในงานศพ) รายละ 300 บาท ช่วยเหลือค่าเผ่าใช้คินละ 70 บาท (ไม่เกิน 10 คินต่อคน) ทุนการศึกษา เงินช่วยเหลือคนแก่และคนพิการ กองทุนใบตุลมาลมีรายได้จากเงินกำไรของกลุ่มต่างๆ เช่น ร้านค้าชาวิท กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มน้ำยาง เป็นต้น ส่วนใหญ่กองทุนจะมีรายได้หลักจากกลุ่มน้ำยางมากที่สุด เพราะกลุ่มจะตัดแบ่งกำไรให้ร้อยละ 10 ต่อเดือน (ดูตารางที่ 8) ในบางปีกลุ่มหักเงินกำไรเข้ากองทุนถึง 20,000 บาท ขณะที่ร้านค้าชาวิทจะตัดแบ่งรายได้ให้เป็นก้อนแต่จำนวนเงินไม่แน่นอน บางปีก็ให้กองทุน 2,500 บาท บางปีก็ให้ถึง 5,000 บาท ส่วนกลุ่มออมทรัพย์ไม่ได้มีการจัดแบ่งให้กองทุนชัดเจน เพราะก็แล้วแต่กำไรและเงินปันผลกลุ่มในแต่ละปีด้วย แต่จำนวนเงินที่แบ่งสมทบกองทุนใบตุลมาลไม่มาก บางปี 500 บาท บางปี 2,000 บาท จำนวนเงินกองทุนใบตุลมาลจึงมีลักษณะเป็นกองทุนที่มีรายได้และมีรายจ่ายเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา

ในช่วงปี 2537 - 2542 กองทุนใบตุลมาลได้รับเงินจากกลุ่มต่างๆ รวมทั้งหมด 82,000 กว่าบาท และมีจ่ายเงินสวัสดิการให้ชาวบ้านเกือบ 70,000 บาท ในปี 2543 กองทุนฯ มีเงินอยู่ 33,140

บาท และจ่ายค่าทำบุญศพ และค่าเผ่าใช้ เฉพาะในช่วงเดือนมกราคม - มีนาคม ไปแล้ว 4,200 บาท ดังนั้น ณ เดือนกุมภาพันธ์ 2543 กองทุนฯ จึงมีเงินเหลืออยู่ 28,900 บาท

พัฒนาการของการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ของบ้านทรายขาวข้างต้น ชี้ให้เห็นว่ากลุ่มเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นไปกิจกรรมที่แกนนำและสมาชิกกลุ่มได้ริเริ่มขยายงานและพัฒนาขึ้นมา เพื่อแก้ปัญหาและตอบสนองเป้าหมายด้านการพัฒนาชุมชน และคุณภาพชีวิตของสมาชิกอย่างค่อยเป็นค่อยไปทั้งสิ้น การอภิปรายเรื่องรูปแบบและกระบวนการบริหารจัดการในหัวข้อไป จะให้ความสำคัญกับการดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรมและกองทุนที่มีบทบาทและความสำคัญต่อสมาชิกและบ้านทรายขาวค่อนข้างมาก ซึ่งได้แก่ กลุ่มร้านค้าจารีต กลุ่มน้ายาง และกลุ่มออมทรัพย์

3. การบริหารจัดการกองทุนชุมชน

3.1 การบริหารจัดการองค์กร

การริเริ่มและการดำเนินการกลุ่มกิจกรรมและกองทุนต่างๆ ของบ้านทรายขาว ล้วนแต่เป็นผลงานและความตั้งใจของแกนนำกลุ่ม ที่ไม่ได้มีตำแหน่งผู้นำอย่างเป็นทางการ ผู้นำและกรรมการของกลุ่มสำคัญๆ เช่น บังหมัด เหมรัญ ประธานร้านจารีต บังเบน เหมรัญ ประธานกลุ่มออมทรัพย์ เจ๊ะมูดอ เหมอรัญ ประธานกลุ่มน้ายางและผู้ดูแลกองทุนใบตุลมาล และนายอรุณ หัสวาม ผู้ดูแลและทำบัญชีให้กับกลุ่มต่างๆ เป็นกลุ่มคนช่วงอายุ 40 กว่าๆ มีความสนิทสนมและเคยไปเรียนโรงเรียนศาสนา (ปอเนาะ) ด้วยกัน ส่วนใหญ่เคยออกไปทำงานรับจ้างและงานอื่นๆ ในเมือง ขณะเดียวกันก็มีความคิดอยากกลับมาพัฒนาหมู่บ้าน ลักษณะการทำงานเป็นการรวมกลุ่มคนรุ่นเดียวกันทำงานและช่วยเหลือผลักดันให้งานดำเนินไปได้ ทุ่มเทในการทำงานให้กับกลุ่ม ที่น่าสนใจก็คือ ประสบการณ์จากการทำงานในเมืองและที่อื่นๆ ทำให้แกนนำกลุ่มนี้ได้รู้ได้เห็นสิ่งใหม่ๆ ได้เปรียบเทียบและมีความเข้าใจในการจัดการแก้ปัญหา ทำให้เป็นกลุ่มคนที่กล้าคิด กล้าเสี่ยง และกล้าทำสิ่งใหม่ๆ มากกว่าคนอื่น ขณะเดียวกันความผูกพันกับชุมชนและการเรียนรู้หลักการศึกษา ทำให้แกนนำมีความรู้สึกที่จะช่วยเหลือคนอื่น เพื่อแผ่ชาวบ้านคนอื่นๆ มีสำนึกในความเป็นธรรม และมีความมุ่งมั่นะอดทนในการฟันฝ่าอุปสรรคในการทำงาน และพร้อมชี้แจงชาวบ้านบางส่วนที่ไม่เข้าใจและมีความข้องใจการทำงานของกลุ่มอยู่ตลอดเวลา แกนนำกลุ่มนี้มีครอบครัวและงานของตัวเองอยู่แล้ว เช่น บังหมัดทำสวนยาง นายอรุณทำงานเป็นยามกลางคืนและทำสวนยางด้วย บังเบนเปิดร้านขายของชำในหมู่บ้าน และ เจ๊ะมูดอทำการค้าขายในเมือง แต่ทุกคนก็ปลีกเวลามาทำงานให้กับกลุ่มด้วยทั้งๆ ที่ได้รับค่าตอบแทนเพียงเล็กน้อย

แม้ว่ากลุ่มแกนนำจะเป็นคนกลุ่มที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน แต่ก็มีภาระกระจายบทบาทและความรับผิดชอบแตกต่างกันออกไปในแต่ละกลุ่ม และการทำงานกลุ่มต่างๆ จะอยู่ในรูปคณะกรรมการ

แต่ละกลุ่มจะมีประธานและคณะกรรมการที่รับผิดชอบทำหน้าที่ต่างกันไป เช่น ร้านค้าจรรีก็ต จะมีกรรมการฝ่ายจัดซื้อของ ฝ่ายติดตามเงินค้ำชำระ ฝ่ายตรวจสอบของในร้าน ฝ่ายบัญชี เป็นต้น ส่วนคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ ก็จะมีฝ่ายสินเชื่อ ฝ่ายติดตาม ฝ่ายบัญชี เป็นต้น แม้ประธานกลุ่มต่างๆ การดำเนินงานของกลุ่มต่างๆ จะมีการประชุมปรึกษาหารือและชี้แจงกัน โดยมีสมาชิกกลุ่มเข้าร่วมประชุมด้วยอย่างสม่ำเสมอ และกระจายบุคคลบริหารจัดการหลายๆ กลุ่ม มีการประชุมสม่ำเสมอ

ระบบและโครงสร้างการบริหารงานของกลุ่มต่างๆ มีการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมสูง แม้ว่ากลุ่มแกนนำจะยังคุมตำแหน่งสำคัญๆ ของกลุ่มและกองทุนไว้ แต่การดำเนินการและการบริหารงานกลุ่มมีความชัดเจน การกำหนดกติกา เงื่อนไข และข้อบังคับกลุ่ม อาศัยประสบการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้นและจะมีการประชุมปรึกษาหารือและชี้แจงกันก่อนที่จะมีการบังคับใช้ ขณะเดียวกันก็คำนึงถึงความเป็นธรรมและประโยชน์ส่วนรวมของกลุ่ม อาทิเช่น

ระเบียบข้อบังคับของกลุ่มร้านค้า ได้แก่ ผู้จะเป็นสมาชิกร้านค้าจะซื้อหุ้นได้ไม่เกินคนละ 10 หุ้น (การกำหนดจำนวนหุ้น ทำให้การแบ่งกำไร และผลประโยชน์ไม่แตกต่างกันมาก) สมาชิกจะค้างชำระได้ไม่เกิน 3 เดือน และจะไม่มีการจ่ายเงินปันผลจนกว่าสมาชิกจะชำระเงินที่ค้างไว้จนหมด ต่อมากลุ่มได้จัดระบบเงินปันผลใหม่ โดยลดเงินปันผลสมาชิกที่ถือหุ้นไว้เฉยๆ และเพิ่มเงินปันผลให้กับสมาชิกที่ซื้อของจากร้านค้า ทั้งนี้เพื่อสร้างแรงจูงใจสมาชิกให้ซื้อของจากร้านค้า และเพิ่มความมั่นคงให้กับการดำเนินงานของกลุ่มมากขึ้น

ส่วนระเบียบกติกาของกลุ่มน้ำยาง ได้แก่ สมาชิกต้องขายน้ำยางให้กลุ่ม (ยกเว้นบางวันที่กลุ่มไม่รับซื้อเพราะ ฝนตก หรือมีสมาชิมาขายน้ำยางน้อยกว่า 15 คน) ห้ามสมาชิกขายน้ำยางให้กับคนอื่น เว้นแต่จะแจ้งให้กลุ่มทราบล่วงหน้าก่อน ห้ามสมาชิกใส่น้ำปนลงไปให้น้ำยาง ถ้ามีการละเมิดกฎ ผู้ละเมิดจะหมดสภาพสมาชิกทันทีและต้องรออีก 3 ปี ถึงจะมีสิทธิ์สมัครเป็นสมาชิกใหม่ได้ การแบ่งปันกำไรกลุ่มจะแยกเป็นสัดส่วนชัดเจน เช่น ให้คนทำงานร้อยละ 50 เหลือคืนกำไรแก่สมาชิกร้อยละ 25 หักเป็นเงินทุนสำรองร้อยละ 15 และแบ่งให้กองทุนสวัสดิการอีกร้อยละ 10

ส่วนกลุ่มออมทรัพย์ ก็จะกำหนดระเบียบกติกาของกลุ่มขึ้นเช่นกัน อาทิเช่น ผู้ฝากสามารถฝากเงินได้ไม่จำกัด ผู้กู้จะต้องเป็นสมาชิกกลุ่มเท่านั้น กลุ่มคิดกำไรจากผู้กู้ร้อยละ 15 ผู้กู้สามารถกู้ได้เท่ากับจำนวนเงินฝาก แต่ถ้าต้องกู้มากกว่าเงินที่ฝากจะต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน อย่างไรก็ตามในการกู้ยืมโดยใช้หลักทรัพย์ กลุ่มกำหนดวงเงินกู้สูงสุดแค่ 200,000 บาท และระยะเวลาการผ่อนชำระเงินกู้ไม่เกิน 3 ปี 6 เดือน

การบริหารการเงินมีความโปร่งใสมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรสมาชิกและคนภายนอกสามารถตรวจสอบได้ กลุ่มแกนนำมองความปัญหา และความสำคัญของการจัดทำระบบบัญชีของ

กลุ่มตั้งแต่แรก จึงได้จัดส่งนายอรุณ หัสราม เข้าอบรมและเรียนรู้ระบบการทำบัญชี และนำมาใช้ในการบริหารจัดการการเงินกลุ่ม ปัจจุบันนายอรุณ ทำหน้าที่เป็นผู้ทำบัญชีรายรับรายจ่าย และการแบ่งเงินปันผลให้กับร้านค้าารีกัด กลุ่มน้ำยาง และกลุ่มรถบรรทุก ขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่เป็นรายงานการเงินและบันทึกรายงานการประชุมประจำปีของกลุ่มต่างๆ ด้วย ความโปร่งใสในการทำงานและการประชุมกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ เปิดโอกาสให้สมาชิกมีโอกาสและมีส่วนร่วมในการบริหาร เรียนรู้ รับรู้และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วย

แกนนำและสมาชิกกลุ่มต่างๆ มีการจัดตั้งและการขยายงานบนพื้นฐานของปัญหาและความจำเป็นของสมาชิกและชุมชน เช่น การตั้งกลุ่มยางแผ่นเพื่อรวมกลุ่มชาวบ้านต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลาง การตั้งสหกรณ์ร้านค้า 'ฉะรึกัด' เพื่อจัดหาสินค้าราคาถูกมาจำหน่ายในหมู่บ้าน การปรับเปลี่ยนกลุ่มขยายยางแผ่นมาเป็นกลุ่มขายน้ำยางเมื่อเห็นลู่ทางการทำรายได้และกำไรที่ดีกว่า การจัดตั้งกลุ่มรถบรรทุกขึ้นมารองรับการซื้อขายน้ำยางของกลุ่ม การตั้งกลุ่มปุ๋ยเพื่อจัดหาปุ๋ยราคาถูก การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อให้สมาชิกแหล่งเงินฝากและกู้ยืมที่ถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลาม การตั้งกองทุนใบตุลมาลเพื่อเป็นสวัสดิการแก่สมาชิก และการตั้งกลุ่มน้ำประปาเพื่อดูแลและจัดการให้น้ำสะอาดใช้ในหมู่บ้าน เป็นต้น

หลังจากดำเนินการและบริหารจัดการกลุ่มต่างๆ มาจนถึงปี 2537 แกนนำกลุ่มได้ปรึกษารื้อกันถึงสถานะและปัญหาทางกฎหมายของกลุ่ม โดยเฉพาะปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ แกนนำและสมาชิกกลุ่มต่างๆ ยังได้ตกลงที่จะรวมกลุ่มต่างๆ เข้าด้วยกันภายใต้ชื่อ 'กลุ่มเกษตรกรชาวสวนบ้านทรายขาว' และได้ทำการจดทะเบียนกลุ่มกับกระทรวงเกษตรและ สหกรณ์ โดยให้บังหมัด เหมรัญ เป็นประธานกลุ่ม ทำให้กลุ่มเกษตรกรชาวสวนบ้านทรายขาวและกลุ่มต่างๆ ที่ดำเนินการอยู่มีสถานะเป็นนิติบุคคลที่ถูกต้องตามกฎหมาย (ซึ่งต่อมากลุ่มออมทรัพย์ก็ได้อาศัยสถานะนี้ ยื่นฟ้องร้องต่อศาลให้ลูกหนี้กลุ่มผ่อนชำระเงินกู้ หรือยึดหลักทรัพย์ค้ำประกัน)

ระบบการทำงานกลุ่มมีความยืดหยุ่น เปลี่ยนแปลง และปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์และความจำเป็น ในกรณีของร้านค้า กลุ่มมีการขยายและปรับปรุงสหกรณ์ร้านค้าให้มีสินค้าและบริการหลากหลายขึ้นมาโดยตลอด เพื่อตอบสนองความต้องการลูกค้าและเพิ่มกำไรให้กับสมาชิกกลุ่ม นอกจากนี้ในปี 2540 กลุ่มได้มีการเปลี่ยนระบบเงินปันผลสมาชิกร้านค้าให้เป็นธรรมมากขึ้น โดยเปลี่ยนจากระบบที่สมาชิกกลุ่มได้ปันผลเท่าๆ กัน ไปเป็นระบบที่สมาชิกที่ซื้อของในร้านจะได้ปันผลมากกว่าสมาชิกที่ถือมีหุ้นไว้เฉยๆ ในกรณีของกลุ่มน้ำยาง ปัญหาการขาดทุนในช่วงแรกทำให้กลุ่มต้องปรับปรุงและวางกฎกติกาใหม่และรับสมาชิกเฉพาะคนในชุมชนเดียวกัน เพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการ การปรับเปลี่ยนทำให้กลุ่มมีการขยายตัว มีกำไร และเป็นกลุ่มที่เข้มแข็งกลุ่มหนึ่งในปัจจุบัน ส่วนในกรณีของกลุ่มออมทรัพย์จะเห็นได้เช่นกันว่ากลุ่มมีการปรับเปลี่ยนจากระบบที่สมาชิก

ลงทุนและจำนวนเงินคงที่ ไปสู่ระบบเงินฝากแบบธนาคาร(ตามหลักศาสนาอิสลาม) ที่ไม่จำกัดวงเงินฝาก จนกลุ่มขยายเงินฝากและให้บริการเงินกู้แก่สมาชิกได้อย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ ในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2539 กลุ่มยังได้ตกลงที่จะหยุดการให้บริการเงินกู้ในบางช่วง เพื่อที่กลุ่มจะได้มีเงินเหลือให้สมาชิกกู้ในช่วงเวลาที่จำเป็น เช่น ตอนเปิดเทอม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม กฎกติกาและข้อบังคับของกลุ่มก็ใช้ว่าจะมีการบังคับใช้กันอย่างตายตัว แต่ขณะเดียวกันกลุ่มก็ไม่ได้ยึดหยุ่นจนเสียหลักการ เช่น การค้างชำระของสมาชิกร้านค้าบางคนอาจจะเกิน 3 เดือน แม้กลุ่มก็จะมีมาตรการติดตามทวงแต่ก็ไม่เคยมีการลงโทษใดๆ นอกจากจะทำให้การปันผลสมาชิกกลุ่มล่าช้าออกไป ซึ่งก็จะเป็นแรงกดดันให้สมาชิกที่ค้างค้าง เร่งรัดการชำระเงินที่ค้างกับกลุ่มไปในตัว ส่วนกติกาเงื่อนไขการกู้เงินของกลุ่มออมทรัพย์ แม้จะเปิดโอกาสให้เฉพาะสมาชิกเท่านั้นที่สามารถกู้ได้ แต่ก็มีหลายกรณีที่คนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกก็กู้ได้ เช่น ชาวบ้านที่ฐานะยากจน ก็สามารถจะกู้เงินได้ถึง 5,000 บาท โดยให้คณะกรรมการเป็นคนค้ำประกัน หรือแม้แต่ปัญหาการค้างชำระ หรือการผ่อนชำระเงินกู้ล่าช้า กลุ่มจะใช้วิธีติดตามและทวงถามและยืดเวลาออกไปมากกว่า นอกจากกรณีที่ผู้กู้ไม่มีเงินผ่อนชำระจริงๆ กลุ่มถึงจะทำการฟ้องร้องยึดหลักทรัพย์ ในช่วงหลังปี 2539 ซึ่งเกิดวิกฤตเศรษฐกิจราคาอย่างตกต่ำ และสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์หลายคนไม่สามารถผ่อนชำระเงินกู้ได้ตามกำหนด กลุ่มก็ได้ทำการผ่อนผันให้เป็นรายๆ ไป แต่ก็มีสมาชิกกลุ่มที่เป็นคนนอกชุมชนอยู่ 4 - 5 รายที่กลุ่มต้องทำการฟ้องร้องให้อำนาจศาลบังคับให้ผู้กู้กลุ่มนี้ผ่อนชำระ หรือยึดหลักทรัพย์ค้ำประกัน

กลุ่มมีกระบวนการและวิธีการแก้ปัญหา และการตัดสินใจหลายแบบ เวทีหลัก คือ การประชุมกรรมการมัสยิด การประชุมกลุ่มประจำเดือนและการประชุมรวมประจำปี ในที่ประชุมมีการนำเสนอข้อมูล ความคิดเห็น การถกเถียง ชี้แจงปัญหาการดำเนินงาน ชักถาม และแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ กฎกติกาของกลุ่มต่างๆ จะถูกกำหนดและปรับเปลี่ยนจากการประชุมตกลงร่วมกัน ดังนั้น แม้ระเบียบที่กำหนดและปรับแก้บางอย่างจะส่งผลกระทบต่อสมาชิกบางส่วน แต่ส่วนใหญ่กฎระเบียบที่กลุ่มใช้บังคับก็ได้รับการยอมรับและปฏิบัติตาม เช่น ระเบียบของร้านค้าที่จะไม่จ่ายเงินปันผลจนกว่าสมาชิกจะชำระเงินค้างจนหมด และการเปลี่ยนระบบเงินปันผลที่ให้ประโยชน์สมาชิกที่ซื้อของมากกว่า กฎของกลุ่มน้ำยางที่ห้ามสมาชิกปั่นน้ำลงไปในน้ำยาง และการห้ามสมาชิกขายน้ำยางให้กลุ่มอื่น (ที่อาจจะให้ราคาดีกว่า) ตลอดจนการงดไม่ให้สมาชิกกู้เงินในบางช่วงเวลา

นอกจากนี้กลุ่มแกนนำยังออกเอกสารรายปีชื่อ 'วารสารวารีกัต' ซึ่งนอกจากจะเป็นเอกสารสรุปกิจกรรมการดำเนินงาน และแผนงานของกลุ่ม รวมทั้งความคิดเห็นและความรู้สึกนึกคิดของแกนนำและผู้นำชุมชนต่างๆ ต่อเป้าหมายกลุ่ม ปัญหาการบริหารจัดการ และความตั้งใจในการทำงานแล้ว

แกนนำยังนำปัญหาข้อข้องใจ และความรู้สึกนึกคิดของสมาชิกที่มีต่อการทำงานของกลุ่ม มาเผยแพร่ด้วย และแกนนำก็ได้ใช้วารสารนี้ในการชี้แจงปัญหาและข้อข้องใจต่างๆ ไปด้วย ส่วนการแก้ปัญหาแบบไม่เป็นทางการอีกทางหนึ่ง ก็คือการเปิดช่องการรับรู้ข่าวสารและความคิดเห็นนอกห้องประชุมด้วย เช่น การรับฟังเรื่องราวที่ชาวบ้านพูดคุยกัน ข่าวลือและการซุบซิบนินทาตามร้านกาแฟ ซึ่งถ้าแกนนำเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญ ก็จะทำให้การชี้แจงในการประชุมทำละหมาดร่วมกันของชุมชนที่มีสยิดตันที่ หรือไม่นำมาปรึกษาหารือกันและหาข้อยุติกันในที่ประชุม กระบวนการทำงานเช่นนี้ และความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มต่างๆ ช่วยให้กลุ่มแกนนำได้รับการยอมรับและความไว้วางใจจากสมาชิกและชาวบ้านทั่วไปค่อนข้างมาก

3.2 การบริหารจัดการการเงิน

การจัดระบบบัญชีรายรับรายจ่ายและการเงินปันผลของกลุ่มต่างๆ ที่โปร่งใสตรวจสอบได้ (ดูตารางที่ 7 และ 8) และความน่าเชื่อถือที่สมาชิกมีต่อคณะกรรมการ มีผลทำให้ฐานะการเงินของกลุ่มต่างๆ มีความมั่นคงและมีการขยายตัวมาโดยตลอด แม้บางกลุ่ม เช่น กลุ่มน้ำยาง และกลุ่มออมทรัพย์ จะประสบปัญหาในช่วงแรกๆ แต่คณะกรรมการและสมาชิกก็สามารถแก้ไข และปรับเปลี่ยนจนกลุ่มดำเนินกิจกรรมต่อไป มีกำไรและพึ่งตัวเองได้ในที่สุด การดำเนินกิจกรรมการก่อตั้งและทุนสะสมเริ่มต้น (ในรูปของหุ้น) ของกลุ่มต่างๆ ไม่ได้อาศัยแหล่งทุนจากภายนอกเลย ขณะที่แต่ละกลุ่มมีกำไร (ที่ยังไม่ได้หักค่าใช้จ่าย ค่าตอบแทน และอื่นๆ) จากกิจกรรมที่ดำเนินการไม่มาก ร้านค้าซึ่งขายของถูกและมีกำไรจากสินค้าแต่ละอย่างเล็กน้อย แม้จะมียอดขายสูงถึงเกือบ 3 ล้านบาท ในปี 2542 แต่ก็มีกำไรเพียง 180,000 กว่าบาท กลุ่มน้ำยางซึ่งมียอดขายน้ำยางถึงวันละ 5,000 - 6,000 ลิตร ก็มีกำไรเดือนละประมาณ 20,000 - 30,000 บาท ส่วนกลุ่มออมทรัพย์มียอดเงินฝาก 10 ล้านบาท มีกำไรประมาณ 1 ล้านบาท ยอดเงินกำไรเหล่านี้ถือว่าไม่มากเลย เมื่อคิดถึงรายจ่ายต่างๆ ของแต่ละกลุ่ม เช่น ค่าตอบแทนกรรมการ ค่าเบี้ยเลี้ยงคนทำงาน เงินปันผล จำนวนสมาชิกกลุ่ม เงินหักเป็นทุนสำรองเงินสวัสดิการ 'เงินชากัด' (เงินบริจาคตามหลักศาสนา) และอื่นๆ

ดังนั้นจึงพอจะกล่าวได้ว่าการขยายกิจการร้านค้า การเพิ่มปริมาณซื้อ - ขายน้ำยางและวงเงินฝากออมทรัพย์ที่มีมากขึ้น ล้วนแล้วเป็นผลมาจากการความเชื่อถือ ความไว้วางใจ และเงินทุนสะสมทุนของสมาชิกทั้งสิ้น

ความตั้งใจและการทุ่มเทในการทำงานของแกนนำและคณะกรรมการ ตลอดจนความไว้วางใจและเชื่อใจกันและกันในหมู่สมาชิก ทำให้ต้นทุนและค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการต่ำ คณะกรรมการได้ค่าตอบแทนไม่มาก อาทิเช่น ในกรณีของร้านค้าารักัด แม้ค่าตอบแทนกรรมการจะเพิ่มมากขึ้นและเป็นการสร้างแรงจูงใจให้กับคนทำงาน แต่ก็เป็นการเพิ่มตามภาระงาน และคิดเป็น -

สัดส่วนประมาณร้อยละ 10 ของยอดเงินกำไรทั้งหมด (ดูตารางที่ 10) ขณะที่ค่าตอบแทนคณะกรรมการของกลุ่มน้ำยาง ไม่ได้มีการกำหนดไว้ตายตัว คณะกรรมการจะได้ค่าตอบแทนเท่าไรขึ้นอยู่กับยอดกำไรในแต่ละเดือน บางเดือนที่กลุ่มกำไรน้อยกรรมการก็อาจจะไม่ได้รับค่าตอบแทนเลย การทำงานของกลุ่มต่างๆ ไม่มีการว่าจ้างเจ้าหน้าที่ประจำ การดำเนินงานและกิจกรรมมีการกำหนดวันเวลาชัดเจน เช่น กลุ่มน้ำยางจะกำหนดว่าจะซื้อขายวันไหน ตอนกี่โมง สมาชิกรับเงินค่าน้ำยางได้วันไหน อาทิทยอยจ่ายก็ครั้ง ส่วนกลุ่มออมทรัพย์ก็จะกำหนดวันฝากและวันกู้ในช่วงวันเวลาที่แน่นอน ต้นทุนการจัดการจึงต่ำ

ตารางที่ 10 แสดงค่าตอบแทนกรรมการร้านค้าจารีกัต ปี 2536, 2537, 2541 และ 2542

	ปี 2536	ปี 2537	ปี 2541	ปี 2542
ประธาน	200	500	1,000	1,200
ประธานกลุ่มเกษตรกร	----	----	800	1,000
ที่ปรึกษา	----	----	400	600
ฝ่ายจัดซื้อ (เดิมมี 4 ต่อมาลดเหลือ 2 คน)	2,400	2,800	3,600	3,600
กรรมการบัญชี	600	1000	1,500	2,500
กรรมการเก็บค่าค้ำ (มี 5 คน)	1,000	1,500	3,750	3,750
กรรมการเช็คตรวจสอบ/ค่าค้ำ	----	----	850	850
กรรมการรวบรวมถือเงิน/กองคลัง	300	500	2,000	3,000
ยอดเงินกำไร	81,397	127,000	114,700	181,248

ที่มา : รวบรวมจากวารสารจารีกัตและบันทึกรายงานการประชุมกลุ่มเกษตรกรทำสวนบ้านทรายขาว

การประชุมกันเป็นประจำทุกเดือน เปิดโอกาสให้สมาชิกได้สอบถามข้อข้องใจ ปรึกษาหารือ และแสดงความคิดเห็นกันได้อย่างสม่ำเสมอ ขณะเดียวกันการประชุมก็เป็นเวทีที่คณะกรรมการและสมาชิกสามารถนำเอาแนวคิดใหม่ๆ เข้ามาปรึกษาหารือสมาชิก ความสัมพันธ์ใกล้ชิดและการรู้จักมักคุ้นกัน ทำให้กระบวนการติดตามดูแลและบังคับใช้กฎกติกาของกลุ่มทำได้ง่าย เช่น สมาชิกกลุ่มน้ำยางซึ่งรู้จักกันดี จะรู้จักกันว่าสวนยางใครมีขนาดพื้นที่เท่าไร ต้นยางเก่าหรือใหม่ ควรจะได้ค่าน้ำยางสักเท่าไร แนวโน้มที่สมาชิกจะแอบปนน้ำลงไปให้น้ำยางจึงทำได้ยาก เช่นเดียวกันกับการที่สมาชิกร้านค้าที่ค้างชำระเงินและทำให้สมาชิกอื่นๆ ได้รับเงินปันผลล่าช้าออกไป เป็นต้น ความสนิทสนมและความคุ้นเคยในฐานะสมาชิกชุมชนเดียวกัน จึงเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ *ต้นทุนธุรกรรม* การดำเนินงานของกลุ่มต่ำ ขณะที่ก็คงความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนกฎกติกาของกลุ่มไว้ ทำให้มีการปรับแก้ปัญหาได้เร็ว เช่น การออกกฎควบคุมสมาชิกกลุ่มน้ำยางเรื่องการปนน้ำ เพื่อแก้ปัญหาการขาดทุนของกลุ่ม หรือการปรับเปลี่ยนกติกา สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ที่อยู่นอกหมู่บ้านและประสงค์จะกู้เงิน

ต้องใช้หลักทรัพย์ของผู้กู้ควบคู่ไปกับโฉนดของสมาชิกกลุ่มที่เป็นคนในชุมชนด้วย เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาหนี้เสียของสมาชิกกลุ่มซึ่งอยู่นอกหมู่บ้าน เป็นต้น

3.3 สถานะของสมาชิก

ฐานะการเงินและรายได้ของสมาชิก ค่อนข้างมั่นคง มีรายได้หลายแหล่ง ทั้งจากการทำสวนยาง ปลูกข้าว และทำสวนผลไม้ (ดูตารางที่ 4) การฝากเงินและการกู้เงินจากกลุ่มออมทรัพย์ช่วยให้สมาชิกซึ่งนับถือศาสนาอิสลามและมีแหล่งทุนจำกัดจำเขี่ย มีแหล่งเงินฝากและเงินกู้ที่ถูกต้องตามหลักศาสนา การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์จึงช่วยเอื้อให้ชาวบ้านมีแหล่งเงินออม และแหล่งเงินกู้ได้สะดวกขึ้น ข้อมูลจากตารางที่ 11 และ 12 แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนที่สำรวจส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ และจะเห็นได้ว่าในครัวเรือนกลุ่มนี้ เหตุจูงใจหลักๆ ที่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ก็คือการออมเงินและการกู้เงิน

ตารางที่ 11 แสดงสัดส่วนและจำนวนสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์

สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์	จำนวน	สัดส่วน
เป็นสมาชิก	38	95
ไม่เป็นสมาชิก	2	5
รวม	40	100

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ในจำนวนสมาชิก 38 ราย เป็นกรรมการกลุ่ม 7 ราย

ตารางที่ 12 แสดงเหตุผลในการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์

เหตุผลในการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์	จำนวน	สัดส่วน
เพื่อการออมเงิน	38	100
เพื่อการกู้ยืมเงิน	37	97
เพื่อได้รับสวัสดิการ	26	68
เพื่อทำงานให้กับชุมชน	8	21
รวมครัวเรือนที่เป็นสมาชิก	38	100

ที่มา : จากการสำรวจ

อย่างไรก็ตาม เมื่อสอบถามถึงแหล่งกู้ยืมเงินของชาวบ้าน แม้ว่าส่วนใหญ่จะระบุกลุ่มออมทรัพย์ในฐานะที่เป็นแหล่งเงินกู้สำคัญ แต่ข้อมูลจากการสำรวจชี้ให้เห็นว่ามีชาวบ้านที่กู้เงินกลุ่มออมทรัพย์เพียง 14 ราย และมีการกู้สถาบันการเงินและธนาคารรวมอีก 6 ราย เหตุที่ชาวบ้านกู้ยืมกลุ่มออม -

ทรัพย์น้อย เนื่องจากช่วงที่ทำการศึกษาวิจัย กลุ่มออมทรัพย์ประสบนโยบายจำกัดการกู้ยืมให้น้อยลง เนื่องจากสมาชิกหลายรายประสบปัญหาส่งเงินชำระกลุ่มได้ช้า ขณะที่สมาชิกบางรายที่อยู่นอกหมู่บ้านไม่สามารถผ่อนชำระได้ จนทางกลุ่มต้องฟ้องร้องต่อศาล ชาวบ้านหลายคนพูดถึงความต้องการที่จะกู้ยืมเงิน แต่กลุ่มเข้มงวด และจำกัดการกู้เงินมากขึ้น บังเบ่นประธานกลุ่มออมทรัพย์และคณะกรรมการให้ความเห็นว่า ตั้งแต่เกิดวิกฤติเศรษฐกิจขึ้นกลุ่มต้องระมัดระวัง ไม่ให้เกิดหนี้สูญ ขณะเดียวกันก็ต้องรักษาเงินฝากและเงินสำรองไว้ สำหรับสมาชิกที่ต้องการมาเบิกเงิน ตามที่สมาชิกต้องการด้วย

ตารางที่ 13 แหล่งเงินกู้ของชาวบ้านทรายขาว

แหล่งกู้ยืม	ครัวเรือนรวม	ครัวเรือนกู้	สัดส่วน	จำนวนเงินกู้เฉลี่ย
กลุ่มออมทรัพย์	40	14	35	50,643
สถาบันการเงิน	40	3	8	26,667
แหล่งอื่น (ญาติ)	40	3	8	100,000

ที่มา : จากการสำรวจ

ส่วนเหตุผลความจำเป็นในการกู้ยืมที่ชาวบ้านระบุ มีหลากหลาย ทั้งกู้ไปเพื่อใช้เป็นทั้งค่าใช้จ่ายในการผลิตและการประกอบอาชีพ เช่น ซื้อรถไถนา ซื้อสวนยาง รถจักรยานยนต์ รถบรรทุกและปุ๋ย และค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิต เช่น สร้างบ้าน ค่าเล่าเรียน และค่าใช้จ่ายในการศึกษาของบุตร รายจ่ายผ่อนชำระหนี้สิน การซื้อเครื่องใช้ต่างๆ ในบ้านและค่าใช้จ่ายอื่นๆ ตารางที่ 13 แสดงเหตุผลในการกู้ยืมของสมาชิกกลุ่มที่ระบุงการกู้เงิน 14 ครัวเรือน นอกจากนี้ กลุ่มกิจกรรมอื่นๆ ก็มีช่วยเสริมอาชีพการงานและรายได้ของชาวบ้าน เช่น กลุ่มขายน้ำยาง กลุ่มปุ๋ย กลุ่มรถบรรทุก เป็นต้น ทำให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มและมั่นคงมากขึ้น

ตารางที่ 14 แสดงเหตุผลการกู้ยืมเงินของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์

เหตุผลในการกู้ยืม	จำนวน	สัดส่วน
ลงทุนการผลิต ค้าขาย	5	36
ค่าเล่าเรียนลูก	5	36
จ่ายหนี้สิน	5	36
สร้างและปรับปรุงบ้าน	3	21
ซื้อรถมอเตอร์ไซด์	3	21
ซื้อที่ดินและสวน	2	14
ค่ารักษาพยาบาล	--	--
รวมครัวเรือนที่กู้ยืม	14	100

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ :

- (1) เหตุผลในการกู้ยืมมีมากกว่า 1 อย่าง
- (2) การกู้ยืมซื้อที่ดิน สวน และรถจักรยานยนต์ ถือได้ว่าเป็นการลงทุนในการผลิตอย่างหนึ่ง
- (3) การกู้ยืมสร้างและปรับปรุงบ้าน รวมถึงการสร้างบ้านใหม่ การซ่อมแซม การสร้างห้องน้ำและการขุดเจาะน้ำบาดาล

แกนนำและสมาชิกหลายคนยืนยันว่ากลุ่มน้ำยางเป็นกิจกรรมและฐานสำคัญขอรายได้สมาชิกและเงินออมของกลุ่มออมทรัพย์ สมาชิกส่วนใหญ่มีฐานะและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทั้งนี้สามารถสังเกตเห็นได้จากสภาพบ้านเรือนที่เป็นตึก หรือไม้ผสมตึกที่แข็งแรง มีการสร้างบ้านเรือนใหม่ๆ แม้กระทั่งในช่วงที่เกิดภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ การส่งเสียการศึกษาบุตรหลานให้จบการศึกษาระดับสูง การครอบครองสิ่งของเครื่องใช้ เช่น รถจักรยานยนต์ รถปิกอัพและรถเก๋ง ตลอดจนเงินออม(และเงินกู้)ที่ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ในช่วง 5 - 10 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านหันมาปลูกผักและแต่งสวนเป็นรายได้เสริมกันมากขึ้น กลุ่มออมทรัพย์เองก็กลายเป็นแหล่งเงินกู้สำคัญและสามารถให้เงินกู้แก่สมาชิกรายละเอียด 1 - 5 หนึ่บทบาท

กลุ่มออมทรัพย์มีอัตราการจ่ายเงินคืนสูง กลุ่มไม่เคยมีหนี้เสีย เว้นแต่ในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจตั้งแต่ปี 2539 เป็นต้นมา มีสมาชิกกลุ่มที่ผ่อนเงินล่าช้าหลายราย แต่ก็มีติดตามและกลุ่มผ่อนปรนให้ชำระงวดเงินน้อยลงในเวลาที่ยาวนานขึ้น อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันกลุ่มออมทรัพย์ มีหนี้เสีย 4 - 5 ราย ทั้งหมดเป็นคนนอกหมู่บ้านที่มากู้เงินโดยใช้โฉนดเป็นหลักทรัพย์และกลุ่มต้องทำการฟ้องร้องยึดหลักทรัพย์และกำหนดให้มีการผ่อนเงินคืนกลุ่มตามกระบวนการกฎหมายแล้ว ในกรณีของร้านค้า ดังที่กล่าวไปแล้วว่า สมาชิกกลุ่มมีการจ่ายเงินล่าช้าอยู่บ้าง แต่กลุ่มไม่เคยมีปัญหามาชิกไม่ยอมจ่ายเงิน

คงค้างสมาชิกบางคนติดเงินคงค้างร้านค้าถึง 20,000 บาท แต่ก็สามารถหาเงินมาคืนให้กลุ่มได้ภายในเวลา 2 - 3 วัน

สมาชิกกลุ่มได้รับผลประโยชน์ที่ได้รับความพึงพอใจและมีส่วนร่วมในกิจกรรมกองทุนค่อนข้างมาก ประโยชน์ที่สมาชิกได้รับมีหลายลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นการมีร้านค้าขายสินค้าราคาถูก บริการรับซื้อน้ำยางในหมู่บ้าน การออมและการกู้เงิน เงินปันผลและสวัสดิการต่าง ๆ จากการสำรวจและการสอบถามสมาชิกส่วนใหญ่มีความพึงพอใจกับประโยชน์ที่ได้รับ และมีส่วนร่วมรับรู้การทำงานของกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ หลายคนพูดถึงความภาคภูมิใจที่หมู่บ้านมีการรวมกลุ่มกันทำงานและช่วยเหลือกันในด้านต่างๆ

แต่การทำงานและการบริหารงานกลุ่มก็ใช้จะปราศจากปัญหาไปเสียหมด จากการพูดคุยแกนนำและคณะกรรมการกลุ่มสหกรณ์ กลุ่มขายน้ำยาง และกลุ่มออมทรัพย์ จะชี้ให้เห็นว่าปัญหาเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาและกลุ่มก็ต้องหาการปรับแก้ไขมาโดยตลอด แกนนำและคณะกรรมการหลายคน จะพูดถึงถึงความสำคัญของสิ่งที่ศาสนาอิสลามเรียกว่า ‘อะมานะ’ หรือความซื่อสัตย์อยู่เสมอ เพราะถ้ากรรมการและสมาชิกกลุ่มต่างๆ ต่างยึดถือ ‘อะมานะ’ และเชื่อใจกันได้แล้ว การทำงานและการบริหารจัดการในเรื่องต่างๆ ของแต่ละกลุ่มจะทำได้ง่ายขึ้นมาก แม้กระทั่งปัจจุบัน ซึ่งกลุ่มต่างๆ มีความเข้มแข็งและมั่นคงพอสมควร แต่คณะกรรมการก็ต้องระมัดระวังและเอาใจใส่ติดตามข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็นของชาวบ้านและสมาชิกอยู่เสมอ การแสดงท่าทีความรู้สึกไม่พอใจและข้อข้องใจเรื่องนั้นเรื่องนี้ของชาวบ้านและสมาชิกก็ยังมีอยู่เรื่อยๆ เช่น ความไม่พอใจที่ราคาสินค้าของร้านสหกรณ์บางอย่างราคาแพงกว่าในท้องตลาด การปล่อยข่าวว่าคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์โกงเงิน ความไม่พอใจของชาวบ้านที่ทราบว่าการรวมเอาเงินทุนสำรองออมทรัพย์ไปฝากธนาคาร (ซึ่งมีการให้ดอกเบี้ยเงินฝาก) เป็นต้น ซึ่งแกนนำและคณะกรรมการก็ได้พยายามชี้แจงและแก้ไขปัญหาย่อยๆ ตลอดเช่นกัน

4. พัฒนาการการเติบโตและการขยายตัวของกลุ่มและกองทุน

กลุ่มและกองทุนต่างๆ ของบ้านทรายขาว มีพัฒนาการและการขยายตัวแบบค่อยเป็นค่อยไป แกนนำอาศัยประสบการณ์จากกิจกรรมที่เคยทำมาแล้ว เช่น กลุ่มปรับปรุงยาง และกลุ่มร้านค้าอาชีวะเป็นฐาน แล้วค่อยสร้างกลุ่มกิจกรรมและกองทุนอื่นๆ ขึ้นมาภายหลัง ตามสภาพปัญหาและความจำเป็น การสร้างความเชื่อถือ การเรียนรู้ การพัฒนาทักษะในการทำงานและการปรับเปลี่ยนแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น ทำให้กลุ่มสามารถขยายตัว สร้างกำไร และเพิ่มจำนวนสมาชิกและความมั่นคงให้กับกลุ่มได้เป็นลำดับ อย่างไรก็ตาม พัฒนาการและการขยายตัวของกลุ่มและกองทุนของบ้านทรายขาวมีลักษณะแตกต่างกันไป

4.1 พัฒนาการและการขยายตัว

ร้านค้าารีกัตซึ่งเป็นกลุ่มกิจกรรมแรกๆ ที่มีการก่อตั้งขึ้น ไม่ได้มีการขยาย หรือเพิ่มจำนวนสมาชิก 100 กว่าคนที่ลงทุนซื้อหุ้นกันตั้งแต่แรก แต่กลุ่มสามารถขยายวงเงินหรือทุนหมุนเวียนการซื้อขายสินค้าของร้าน จากเงิน 80,000 กว่าบาทในตอนแรกเริ่ม กลายเป็นร้านที่มีทุนสำรองไม่น้อยกว่า 200,000 บาทและมียอดขายของในร้านเพิ่มจาก 1.5 ล้านบาทในปี 2535 เป็น 2.98 ล้านบาทในปี 2542 (ดูตารางที่ 7) ขณะที่กลุ่มก็มีกำไรเพิ่มจาก 80,000 กว่าบาทในปี 2536 เป็น 180,000 กว่าบาทในปี 2542 (ดูตารางที่ 10) ยอดขายและกำไรที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นถึงความมั่นคงในการดำเนินงานของกลุ่ม และความพร้อมที่กลุ่มสามารถเพิ่มและจัดหาสินค้าและบริการให้กับสมาชิกและชาวบ้านอื่นๆ ได้มากขึ้น

กลุ่มน้ำยางเป็นกลุ่มที่ประสบปัญหาค่อนข้างมากในการดำเนินการตั้งแต่แรก ปัญหาส่วนหนึ่งเกิดจากการขยายเพิ่มจำนวนสมาชิกทั้งในและนอกชุมชน และกลุ่มไม่สามารถควบคุมคุณภาพน้ำยางที่สมาชิกลำมาขายกับกลุ่มได้ ทำให้การดำเนินงานของกลุ่มประสบปัญหาการขาดทุน อย่างไรก็ตาม แกนนำและคณะกรรมการก็ได้หาทางแก้ไข ด้วยการออกกฎระเบียบควบคุมคุณภาพน้ำยางและห้ามการปลอมปนน้ำ ตลอดจนการตัดสิทธิ์สมาชิกที่มีการละเมิด มาตรการนี้ทำให้สมาชิกกลุ่มที่เป็นคนนอกหมู่บ้านต้องถอนตัวไป ปัจจุบันสมาชิกกลุ่มน้ำยาง 150 คนล้วนแต่เป็นชาวบ้านทรายขาวทั้งสิ้นและปริมาณน้ำยางที่กลุ่มรับซื้อได้เพิ่มจากวันละ 800 - 1,000 ลิตร เป็นวันละ 5,000 - 6,000 ลิตร ปริมาณน้ำยางที่กลุ่มรับซื้อเพิ่มมากขึ้น หมายถึงความเชื่อใจที่สมาชิกมีต่อกลุ่ม ความมั่นคงในการดำเนินงาน ผลกำไรที่สมาชิกได้เพิ่มขึ้น ตลอดจนเงินสมทบที่กลุ่มแบ่งไปให้กับกองทุนสวัสดิการ ‘ใบตุลมาล’ สำหรับสมาชิกด้วย

ส่วนกรณีของกลุ่มออมทรัพย์ แกนนำและคณะกรรมการก็ได้อาศัยทักษะ ความเชื่อถือ และประสบการณ์จากการทำงานในกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ มาใช้ในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น โดยแรกเริ่มดำเนินการในลักษณะกลุ่มออมเงินสัจจะ แต่มีวงเงินสะสมน้อย คือ 3 - 4 หมื่นบาท และสมาชิกเองก็ได้ผลประโยชน์น้อย เนื่องจากไม่สามารถหากำไรจากการกู้ยืมเงินได้ กำไรที่ได้จากการนำเงินไปซื้อของให้กับสมาชิกก็มีจำกัด แต่เมื่อได้เรียนรู้และนำเอาประสบการณ์การจัดการแบบธนาคารอิสลามมาใช้ ขณะเดียวกันก็ส่งคนไปเรียนรู้และพัฒนาทักษะการทำบัญชีเงินฝาก เงินถอนและเงินปันผล เพื่อให้ระบบบัญชีมีมาตรฐาน โปร่งใสและสมาชิกสามารถตรวจสอบได้

การปรับเปลี่ยนรูปแบบการออมทรัพย์ให้สอดคล้องกับหลักศาสนา และการพัฒนาระบบบัญชีกลุ่มให้เป็นระบบมาตรฐาน ส่งผลให้กลุ่มออมทรัพย์มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วทั้งในแง่จำนวนสมาชิก เงินฝากและเงินกู้ เมื่อจำนวนสมาชิกกลุ่มเพิ่ม ความไว้วางใจและจำนวนเงินฝากของสมาชิก

แต่ละคนก็เพิ่ม สมาชิกจำนวนไม่น้อยที่ถอนเงินฝากจากธนาคารอื่นมาฝากไว้กับกลุ่ม ทำให้กลุ่มสามารถขยายจำนวนและวงเงินกู้ได้มากขึ้น จนมีเงินออมของกลุ่มเพิ่มขึ้นจากไม่กี่หมื่นเป็นจำนวนถึง 10 ล้านบาทในช่วงเวลาเพียง 5 - 6 ปี (ดูตารางที่ 9)

ประสบการณ์จากการบริหารจัดการกลุ่มและกองทุนต่างๆ ข้างต้น ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาและปรับปรุงทักษะในการบริหารจัดการ การสร้างความเชื่อถือ การเรียนรู้ และการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ตลอดจนความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนกฎระเบียบให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความเป็นจริง เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ กลุ่มกิจกรรมและกองทุนบ้านทรายขาวมีการขยายตัว ทั้งในรูปของการให้บริการ การดำเนินงานและจำนวนเงินทุนหมุนเวียน ตลอดจนวงเงินทุนสะสม มาได้อย่างมั่นคงและต่อเนื่อง

4.2 การระดมทุน การสะสมทุน การลงทุน และการปล่อยเงินกู้

การจัดตั้งกลุ่มดำเนินกิจกรรมต่างๆ แกนนำอาศัยการระดมทุนในรูปของการขายหุ้นให้สมาชิก ดังที่กล่าวไปในตอนแรกแล้วว่า แกนนำและชาวบ้านมีฐานเครือข่ายความสัมพันธ์และประสบการณ์ในการทำงานและการปรึกษาหารือเป็นกลุ่มทำงาน (กลุ่มลงแซร์ กลุ่มปรับปรุงยาง) มาก่อน ต่อมาได้หันมาจัดตั้งกลุ่มทำกิจกรรมเชิงธุรกิจมากขึ้น เช่น กลุ่มร้านค้าชาวกัด กลุ่มปุ๋ย กลุ่มน้ำยาง กลุ่มรถบรรทุก กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น พัฒนาการและการขยายกลุ่มและทุนในการดำเนินงานกลุ่มต่างๆ จำเป็นต้องอาศัยทุนที่เป็นตัวเงินอย่างไม่น่าสงสัย แต่การสร้าง ความเชื่อถือ ความไว้วางใจและการจัดระบบการบริหารจัดการที่ดีและเป็นธรรม ตลอดจนการพัฒนาทักษะในการบริหารจัดการในกิจกรรมต่างๆ ให้เข้มแข็งและมีกำไร ก็เป็นเรื่องสำคัญไม่ใช่น้อย

การพูดคุยกับแกนนำและคณะกรรมการกลุ่มต่างๆ ชี้ให้เห็นว่า ในทุกกรณี การระดมทุนและการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ไม่ได้เริ่มต้นกันอย่างง่าย ๆ ส่วนใหญ่แกนนำจะต้องใช้วิธีการชี้แจง ชักชวนให้ญาติและเพื่อนบ้านเข้าร่วมและทำงานด้วยความยากลำบาก เพราะชาวบ้านไม่เชื่อว่าจะทำได้ ส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมก็เพราะเกรงใจ จนเมื่อกลุ่มที่ตั้งดำเนินการไปได้ดี ชาวบ้านที่ลังเลใจก็จะเข้ามาร่วมเป็นสมาชิกมากขึ้น ต่อมาเมื่อแกนนำริเริ่มจะจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมอื่นอีกก็จะเจอปัญหาค้างๆ กัน แต่แกนนำและคณะกรรมการก็สามารถแก้ปัญหาคล่องตัวได้โดยตลอด ความความมุ่งมั่น และตั้งใจในการทำงาน การพัฒนาและกำหนดกฎระเบียบที่เอื้อต่อความเข้มแข็งของกลุ่ม ขณะเดียวกันก็ให้สอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิก ตลอดจนการจัดระบบการทำงานที่ยืดหยุ่น คล่องตัวและต้นทุนต่ำและความไว้วางใจที่ได้รับ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การระดมทุน และการสะสมทุนของกลุ่มต่างๆ ดำเนินมาได้อย่างต่อเนื่อง

การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เป็นปัญหาที่ทำลายกลุ่มแกนนำมากที่สุด โดยเฉพาะการจัดระบบการบริหารจัดการที่รอบคอบ และการสร้างความเชื่อถือและความไว้วางใจในหมู่บ้าน แม้จะมีปัญหาในช่วงแรกๆ เพราะระดมทุนได้จำกัด ต่อมาคณะกรรมการกลุ่มได้มีการปรับเปลี่ยนระบบการบริหารจัดการ โดยใช้ระบบการออมและการกู้เงินที่สอดคล้องกับหลักศาสนาอิสลาม การจัดทำระบบบัญชีที่โปร่งใสและเปิดเผย รวมทั้งการใช้ระบบธนาคาร เปิดโอกาสให้สมาชิกสามารถเบิกถอน - กู้ยืมเงินได้ตามที่ต้องการ การเปลี่ยนแปลงระบบการออมและการกู้ยืม ทำให้กลุ่มได้รับความสนใจและได้รับความเชื่อถือจากชาวบ้านเพิ่มมากขึ้น จนชาวบ้านที่เคยฝากเงินกับธนาคาร ถึงกับถอนเงินมาฝากไว้กับกลุ่ม ทำให้กลุ่มมีเงินออมสะสมและสามารถขยายวงเงินกู้ยืมได้อย่างรวดเร็ว

ในการกู้ยืมเงินจากกลุ่ม สมาชิกจะกู้ไปทำอะไรก็ได้แล้วแต่ความต้องการ แต่กลุ่มกำหนดระเบียบไว้ว่า ในการขอกู้ยืม สมาชิกต้องแจ้งให้คณะกรรมการทราบล่วงหน้าก่อนวันที่กลุ่มจะเปิดให้กู้ยืมเงิน โดยคนที่มาแจ้งความประสงค์ก่อนจะได้รับการพิจารณาก่อน แต่หากสมาชิกคนอื่นๆ มีความจำเป็นเร่งด่วน แม้สมาชิกคนนั้นจะไม่ได้แจ้งล่วงหน้าหรืออยู่ในอันดับท้าย กลุ่มก็อนุโลมให้สมาชิกคนนั้นๆ ไปพูดคุยตกลงกับสมาชิกที่เข้าชื่อแจ้งไว้แล้ว เพื่อขอใช้สิทธิ์กู้ก่อนคนอื่นๆ ก็ได้ ส่วนในเรื่องวงเงินกู้ยืม กลุ่มวางระเบียบไว้ว่า ถ้าสมาชิกกู้ในวงเงินที่ฝากไว้กับกลุ่ม การกู้ไม่ต้องมีหลักค้ำประกัน แต่ถ้าวงเงินกู้สูงเกินวงเงินฝาก ผู้กู้จะต้องใช้หลักฐานหรือโฉนดที่ดินค้ำประกันทุกครั้งไป ในกรณีคนยากจนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกแต่ต้องการกู้เงิน คณะกรรมการสามารถจะเซ็นค้ำประกันให้ได้ หรืออาจจะให้ญาติที่เป็นสมาชิก หรือมีหลักฐานที่ดิน เป็นผู้ค้ำประกันก็ได้สำหรับวงเงินกู้ไม่เกิน 5,000 บาท

นอกจากการให้บริการกู้ยืมเงินแล้ว กลุ่มออมทรัพย์ยังใช้เงินทุนบางส่วนไปช่วยเสริมการดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ในชุมชน เช่น กรณีของกลุ่มน้ายาง เป็นต้น โดยเฉพาะในกรณีที่ทางบริษัทจ่ายเงินให้กับกลุ่มล่าช้า กลุ่มน้ายางก็สามารถนำเอาเงินจากกลุ่มออมทรัพย์ไปจ่ายให้กับสมาชิกก่อนได้ บางครั้งกลุ่มน้ายางต้องยืมเงินกลุ่มออมทรัพย์มาจ่ายให้กับสมาชิกก่อนครั้งละถึง 2 - 3 แสนบาท การที่กลุ่มน้ายางสามารถหาเงินมาสำรองจ่ายไปก่อนได้ ทำให้การทำงานของกลุ่มน้ายางมีความคล่องตัวและให้ประโยชน์กับสมาชิกได้อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งก็เท่ากับเสริมสร้างความมั่นคงให้กับกลุ่มน้ายางและกลุ่มออมทรัพย์ไปด้วย

ถ้าเทียบกับกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนชุมชนในที่อื่นๆ จะเห็นได้ว่าการระดมทุนและการสะสมทุนของกลุ่มร้านค้ากรีกัด กลุ่มน้ายาง กลุ่มรถบรรทุก มีลักษณะเป็นการระดมทุนและการสะสมทุนในเชิงธุรกิจอย่างชัดเจน กล่าวคือ เป็นการดำเนินงานกลุ่มเหล่านี้ที่ไม่ได้มุ่งแสวงหากำไรจากการออมและการกู้เงินดังเช่นกลุ่มออมทรัพย์ แต่เป็นการรวมทุน และการบริหารจัดการธุรกิจของชาวบ้าน ในการซื้อขายสินค้า (กลุ่มร้านค้า) และบริการ (กลุ่มน้ายาง กลุ่มรถบรรทุก) ภายใต้อุปกรณ์ -

และการแข่งขันในระบบตลาด เพื่อประโยชน์และกำไรของสมาชิกโดยตรง ในแง่นี้ถือได้ว่ากลุ่ม และ กองทุนของบ้านทรายขาวมีลักษณะการดำเนินงานเป็น ‘ธุรกิจชุมชน’ ค่อนข้างมาก ความมั่นคงและความต่อเนื่องในการดำเนินงานของกลุ่มธุรกิจชุมชนเหล่านี้ แสดงให้เห็นถึง การสั่งสมประสบการณ์ และการพัฒนาทักษะในการบริหารจัดการของกลุ่มบ้านทรายขาว ที่แตกต่างและซับซ้อนกว่ากลุ่มและ กองทุนชุมชนอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด

5. บทบาทของกองทุนในการจัดการสุขภาพและการพัฒนา

แม้จุดเริ่มของกลุ่มต่างๆ ในบ้านทรายขาว ส่วนใหญ่มีแรงจูงใจมาจากเรื่องของปัญหาทาง เศรษฐกิจ เช่น การถูกพ่อค้ากดขี่ราคาขาย การขาดแคลนสหกรณ์ร้านค้า การขาดแคลนแหล่งเงินออม และเงินกู้ที่ถูกต้องตามหลักศาสนา แต่แนวความคิดการพัฒนาปรับปรุงชุมชนที่ชาวบ้านเห็นว่า ‘ทางการทอดทิ้ง’ และการช่วยเหลือและการยกฐานะความเป็นอยู่พี่น้องมุสลิมในชุมชนให้ดีขึ้น ก็เป็นเป้าหมายในหมู่ แก่นนำและคณะกรรมการกลุ่มต่างๆ ที่มีมาตั้งแต่แรก เหตุผลทางเศรษฐกิจและทางสังคมจึงผสม ปนกันไป ไม่ว่าจะเป็นการมีของกินของใช้ราคาถูก การได้ขายผลผลิตในราคาที่เป็นธรรม การมี แหล่งออมเงินและกู้เงินตามหลักศาสนา การทำกลุ่มกิจกรรมเพื่อให้เกิดกำไร หรือสร้างเสริมรายได้ให้ กับชาวบ้าน การนำกำไรของกลุ่มบางส่วนมาช่วยคนอื่นในชุมชน ทั้งในรูปแบบเงินชะกาต และกองทุนใบ ตูลมาล การจัดสวัสดิการ ตลอดจนการพัฒนาปรับปรุงถนนหนทางในหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตาม ต้องเข้าใจด้วยว่าหลักการดำเนินงานของกลุ่มยังเป็นในเรื่องของธุรกิจ กล่าวคือ กลุ่มต่างๆ ต้องพยายามบริหารจัดการให้กลุ่มมั่นคง มีเงินทุนสะสมและสร้างกำไรให้ได้ ซึ่งก็หมายถึง ว่ากลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มน้ำยาง กลุ่มสหกรณ์ร้านค้า ต้องอยู่และเติบโตได้ในเชิงธุรกิจและให้ผลตอบแทนแก่สมาชิกได้ก่อนกลุ่มถึงจะสามารถแบ่งปันกำไรไปสมทบเงินชะกาตและกองทุนใบตูลมาลได้ แนวคิดเรื่องการช่วยเหลือส่วนรวมในที่นี้ จึงเน้นหนักให้ความสำคัญกับความเข้มแข็งและความมั่นคง ด้านการเงินของกลุ่มก่อน หลังจากนั้นกลุ่มถึงแบ่งกำไรที่ได้บางส่วน ไปใช้ในกิจกรรมการช่วยเหลือคน อื่นและงานของชุมชน

เป็นที่น่าสังเกตว่า ถ้าเราพิจารณาถึงกำไรและเงินปันผลที่สมาชิกได้รับ จะเห็นได้ว่าสมาชิก กลุ่มต่างๆ ได้รับเงินปันผลกันไม่มากนัก เช่น เงินปันผลต่อหุ้นของร้านค้าในช่วงปี 2537 - 2542 ลดลง จากร้อยละ 50 เหลือเพียงร้อยละ 20 ขณะที่เงินกำไรที่สมาชิกกลุ่มน้ำยางได้เฉลี่ยตกกิโลกรัมละ 0.25 บาท และที่ราคาน้ำยางที่กลุ่มรับซื้อก็ต่ำกว่าราคาในท้องตลาด ส่วนปันผลที่สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ได้ ก็ลดลง ในปี 2543 สมาชิกกลุ่มได้ปันผลเพียงร้อยละ 8 ขณะที่อัตรากำไรที่กลุ่มคิดจากผู้กู้เงินยังคงอยู่ที่ ร้อยละ 15 ดังนั้นกำไรและเงินปันผล จึงอาจจะไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดชาวบ้านให้เข้ามา เป็นสมาชิก แต่กลุ่มขยายตัวได้จากความเชื่อถือ ระบบการจัดการที่ดีและการให้บริการตรงความต้องการ

การของชาวบ้านมากกว่า กลุ่มแกนนำและชาวบ้านหลายคนมีความเห็นว่า นอกเหนือจากการแบ่งกำไร กลุ่มให้กับชุมชนและช่วยคนอื่นแล้ว การดำเนินกิจกรรมและบริการของกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นร้านค้า การซื้อขายน้ำยาง บริการรถบรรทุก การซื้อขายปุ๋ยราคาถูก หรือบริการออมและกู้เงิน ถือได้ว่าเป็น กิจกรรมช่วยเสริมสร้างรายได้ ฐานะความเป็นอยู่และเป็นการช่วยเหลือกันและกันของชาวบ้านอีกทางหนึ่งด้วย

5.1 การจัดการและสวัสดิการสุขภาพ

ชาวบ้านทรายขาวมีวิธีการจัดการสุขภาพหลายรูปแบบ บ้านทรายขาวเป็นชุมชนเกษตรที่อยู่ไม่ห่างจากเขตเมืองนัก การเข้าถึงบริการสุขภาพทั้งในภาคเอกชนและรัฐเป็นไปได้ง่าย ขณะที่ความรู้และการใช้ยาสมุนไพรลดความสำคัญและสูญหายไปเกือบหมดแล้ว การเจ็บป่วยและโรคที่ชาวบ้านทรายขาวเป็นกันมากและไม่ถือเป็นเรื่องรุนแรง ได้แก่ การปวดเมื่อย ปวดหัวและเป็นไข้หวัด ส่วนการเจ็บป่วยที่ถือกันว่าเป็นเรื่องรุนแรง ได้แก่ โรคเสียและท้องร่วงรุนแรง การเป็นลม โรคความดัน โรคหอบ ล้ำไส้อักเสบ โรคหัวใจ เป็นต้น ส่วนใหญ่แล้วยามเจ็บป่วยชาวบ้านจะนิยมใช้บริการการแพทย์และยาสมัยใหม่ เช่น การซื้อยาแก้โรคปวดหัวและปวดเมื่อยมาใช้กันเอง หลายคนเวลาเจ็บไข้ นิยมซื้อ ‘ยาชุด’ จากร้านขายยาที่ตลาด หรือให้หมอที่คลินิกคิดยาให้เพราะ ‘หายเร็ว’ จากการสำรวจ ชาวบ้านส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 80 เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยไม่ว่าจะรุนแรงหรือไม่ก็ตาม จะเลือกไปหาหมอคlinicและใช้บริการโรงพยาบาลเอกชนเป็นหลัก (ดูตารางที่ 5 และ 6)

นอกจากนี้การจัดการสุขภาพของระดับครัวเรือนในยามเจ็บป่วยแล้ว ชาวบ้านยังได้รับบริการจากเจ้าหน้าที่และหน่วยงานสาธารณสุขในพื้นที่ เช่น สถานีอนามัย ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากชุมชน อีกหลายครัวเรือนซื้อบัตรประกันสุขภาพ ขณะที่บางครัวเรือนได้รับสวัสดิการจากภาครัฐในรูปแบบอื่นๆ เช่น บัตรสงเคราะห์แม่และเด็ก บัตรสงเคราะห์คนชรา และสวัสดิการการรักษาพยาบาลของบุตรที่เป็นราชการ เป็นต้น ข้อมูลในตารางที่ 15 แสดงให้เห็นถึงประเภทบริการสาธารณสุขต่างๆ ที่ชาวบ้านได้รับ

ตารางที่ 15 แสดงประเภทบริการสาธารณสุขที่ชาวบ้านได้รับ

ประเภทบริการสุขภาพที่ได้รับ	จำนวน	สัดส่วน
การปราบพาหะนำโรค	38	95
การดูแลสุขภาพจาก จนท.อนามัย	40	100
การรับรู้ข้อมูลเรื่องโรคและการป้องกัน	38	95
การได้รับบริการฉีดวัคซีน	28	70
มีบัตรประกันสุขภาพ	23	58
มีบัตรสงเคราะห์คนชรา	4	10
ใช้สวัสดิการข้าราชการของบุตร	3	8
ใช้บริการคลินิกเอกชน	3	8
ใช้บัตรทหารผ่านศึก	2	5
มีบัตรสงเคราะห์แม่และเด็ก	1	2.5
รวมครัวเรือนทั้งหมด	40	100

ที่มา : จากการสำรวจ

แม้ว่าบริการสุขภาพ (เช่น การรณรงค์ปราบพาหะนำโรค การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร) ของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในพื้นที่จะเข้าถึงชาวบ้านได้อย่างทั่วถึง และการคมนาคมติดต่อโรงพยาบาลรัฐก็ทำได้สะดวก แต่ชาวบ้านทรายขาวมีความรู้สึกต่อการให้บริการในภาครัฐไม่ต่างไปจากชาวบ้านนาหว้า คือ ส่วนใหญ่เห็นว่า บริการภาครัฐค่อนข้างช้า เจ้าหน้าที่ไม่เอาใจใส่ กิริยาและการพูดไม่สุภาพ และยาไม่มีคุณภาพ นอกเหนือไปจากคุณภาพของบริการในภาครัฐ ที่ชาวบ้านเห็นว่าด้อยกว่าภาคเอกชนแล้ว ระยะทางไกลและการเดินทางที่สะดวก ก็มีส่วนทำให้ชาวบ้านหันไปใช้บริการของเอกชนมากกว่าของภาครัฐด้วย ความนิยมในการใช้บริการคลินิกและโรงพยาบาลเอกชน ทำให้ค่าใช้จ่ายของชาวบ้านในการรักษาพยาบาลมีค่อนข้างสูง เมื่อเทียบกับชุมชนชนบท เช่น บ้านนาหว้า ตัวเลขค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลในปี 2543 ของชาวบ้านทรายขาวอยู่ระหว่าง 1,000 – 20,000 บาท หรือเฉลี่ยครัวเรือนละ 7,600 บาทต่อปี และเป็นรายจ่ายที่อยู่ต่ำเป็นอันดับสี่ (ดูตารางที่ 3 ประกอบ)

ในเรื่องการจัดสวัสดิการสุขภาพ แม้จะได้มีการจัดตั้งกองทุนใบตุลมาลขึ้น เพื่อทำหน้าที่เป็นกองทุนสวัสดิการของกลุ่มเกษตรกรชาวสวนบ้านทรายขาว แต่กองทุนไม่ได้มีการจัดสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลให้แก่สมาชิกแต่อย่างใด แกนนำและคณะกรรมการมีความเห็นว่า สมาชิกส่วนใหญ่สามารถรับผิดชอบและจัดการเรื่องสุขภาพและค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกันตัวเอง แต่กลุ่มก็ยังมีสวัสดิการจัดให้แก่สมาชิกอยู่ในรูปของการให้เงินช่วยเหลือญาติที่ไปเฝ้าไข้คืนละ 70 บาท ติดต่อกันไม่เกิน 10 คืน นอกจากนี้ยังมีการให้เงินช่วย “ทำบุญม้ายติ”(ทำบุญงานศพ) อีกรายละ 300 บาท เป็นต้น

ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้นว่า กองทุนใบตุลมาลนี้มีรายได้จากกำไรของกลุ่มต่างๆ ที่หักมา สมทบ แต่รายได้หลักของกองทุนจะมาจากเงินที่กลุ่มน้ำยางหักกำไรร้อยละ 10 มาสมทบให้ทุกเดือน ในบางปีกลุ่มน้ำยางหักเงินกำไรเข้ากองทุนถึง 20,000 บาท ขณะที่ร้านค้าปลีกจะตัดแบ่งรายได้ให้เป็นก้อน แต่จำนวนเงินไม่แน่นอน บางปีก็สมทบ 2,500 บาท บางปีก็ให้ถึง 5,000 บาท ส่วนกลุ่มออมทรัพย์ แม้จะเป็นกลุ่มที่มีเงินทุนหมุนเวียนนับ 10 ล้านบาท แต่เนื่องจากกลุ่มต้องกันเงินสำรอง (เพื่อสมาชิกต้องการถอนเงิน) ไว้สูง และกำไรและเงินปันผลของกลุ่มก็ไม่แน่นอน เงินสมทบที่กลุ่มแบ่งให้แก่อำเภอทุนสวัสดิการในแต่ละปีจึงทำได้จำกัด และเป็นจำนวนเงินที่เล็กน้อยและไม่แน่นอน บางปีกลุ่มให้เงินสมทบเพียง 500 บาท บางปีก็ให้ได้ถึง 2,000 บาท

การบริหารจัดการกองทุนใบตุลมาล ไม่ได้มีการนำเงินกองทุนไปใช้ลงทุนในกิจกรรมลงทุนใดๆ เลย แม้กองทุนจะมีรายได้จากเงินสมทบจากกลุ่มต่างๆ แต่ก็ยังเป็นจำนวนเงินไม่มากนักและกองทุนก็มีรายจ่ายเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ในช่วงปี 2537 – 2542 กองทุนใบตุลมาลได้รับเงินจากกลุ่มต่างๆ รวมทั้งหมด 82,000 กว่าบาท และมีจ่ายเงินสวัสดิการให้สมาชิกเกือบ 70,000 บาท ในปี 2543 กองทุนมีเงินอยู่ 33,140 บาท และเฉพาะในช่วงเดือนมกราคม - มีนาคมของปีเดียวกันนี้กองทุนจ่ายค่าทำบุญศพ และค่าเผ่าไข้ไปแล้ว 4,200 บาท จากการสอบถามและพูดคุยกับแกนนำและคณะกรรมการกลุ่ม ทราบว่า ทางกลุ่มมีแนวคิดจะจัดสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลให้กับสมาชิกและชาวบ้านอื่นให้ได้ “เหมือนกับข้าราชการ” แต่ภายใต้เงื่อนไขข้อจำกัดที่เป็นอยู่กลุ่มไม่สามารถขยายเงินสะสมกองทุนสวัสดิการให้มากพอที่จะทำเช่นนั้นได้ นอกจากนี้ ข้อห้ามในเรื่องดอกเบี้ย ก็เป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้กลุ่มไม่สามารถกู้ยืม หรือรับเงินช่วยเหลือจากภายนอกได้

อย่างไรก็ตาม กลุ่มให้ความสำคัญกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในเรื่องของการดูแลป้องกันสุขภาพชุมชนในระยะยาวค่อนข้างดี ทั้งนี้เนื่องจากแกนนำและคณะกรรมการกลุ่มต่างๆหลายคนทำหน้าที่เป็น อสม. ประจำหมู่บ้านด้วย บทบาทในฐานะผู้นำและการยอมรับของชาวบ้านทำให้การชักจูงให้ชาวบ้านร่วมมือกับเจ้าหน้าที่อนามัย ในการรณรงค์ ชักจูง ชี้แจง และ การดำเนินงานด้านสุขภาพอนามัย ค่อยข้างได้ผล ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการจัดขยะ การรักษาความสะอาด การซื้อบัตรสุขภาพ การจัดตั้งกองทุนยา และการมีส้วมใช้ทุกหลังคาเรือน ตลอดจนการจัดตั้งกลุ่มใช้น้ำประปาเพื่อบริหารจัดการการใช้น้ำประปาในหมู่บ้าน บทบาทของแกนนำและคณะกรรมการกลุ่มที่ทำหน้าที่เป็น อสม. ไปด้วย มีส่วนอย่างมากที่ทำให้บริการสาธารณสุขของรัฐ เข้าถึงชาวบ้านได้อย่างทั่วถึง (ดูตารางที่ 15)

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่อนามัยและ อสม. ในหมู่บ้านอยู่ในสภาพที่ไม่ราบรื่นนัก อสม. ที่เป็นแกนนำกลุ่มต่างๆ หลายคนมีความเห็นว่า เจ้าหน้าที่อนามัยยังทำงานแบบสั่งการ ไม่ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจในการดำเนินงานต่างๆ เช่น การทำแผนงาน

และกิจกรรมศูนย์สาธิตฐานชุมชน ซึ่งรัฐจัดสรรเงินทุนมาให้หมู่บ้านและ 7,500 บาท เจ้าหน้าที่ไม่เคยสอบถามหรือปรึกษา อสม. เลยทั้งๆ อสม. ส่วนใหญ่ล้วนแต่มีประสบการณ์การทำงานเป็นกลุ่ม และได้รับความเชื่อถือจากชาวบ้านสูง นอกจากนี้ท่าทีของแกนนำและชาวบ้านต่อกิจกรรมด้านสุขภาพอนามัย ก็จะปล่อยให้เป็นเรื่องของสมาชิกและชาวบ้านจัดการและดูแลกันไปตามฐานะของแต่ละคนมากกว่า ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากความที่ชาวบ้านทราบบ้างว่าเป็นชุมชนใกล้เคียง และ ชาวบ้านเองคุ้นเคยในการเลือกใช้บริการสุขภาพแบบต่างๆ ตามความเหมาะสมแต่ละคนมานาน

ในการสอบถามถึงผลกระทบในด้านเศรษฐกิจและสังคม ของกลุ่มและกองทุนต่างๆ ในชุมชน สมาชิกส่วนใหญ่เห็นพ้องว่าร้านฉวีรัต กลุ่มน้ำยางและกลุ่มออมทรัพย์ มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการมีร้านค้าที่ขายสินค้าราคาถูกและสะดวก ความมั่นคงของรายได้จากการขายน้ำยาง และการมีกลุ่มออมทรัพย์ในฐานะเป็นแหล่งเงินทุนเพื่อใช้ในการลงทุนและเป็นค่าใช้จ่ายสำคัญๆ ของสมาชิก ทั้งในด้านการผลิต (ซื้อที่ดิน สวนยาง ลงทุนในการผลิต) และการบริโภค (สร้างบ้าน การศึกษา ซื้อรถ แต่งงาน) ในภาพรวม การมีแหล่งเงินทุนที่ถูกต้องตามหลักศาสนา เปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีทางเลือก และมีความคล่องตัวในการกู้ยืมเงินมากขึ้น แม้ว่าการกู้ยืมวงเงินที่เกินกว่าวงเงินออมจะจำเป็นต้องอาศัยโฉนดด้วย แต่จากการสอบถามทราบว่า กลุ่มเปิดโอกาสให้ญาติพี่น้องกัน ใช้โฉนดค้ำประกันให้กันได้ด้วย

เมื่อพิจารณาถึงประเภทและวัตถุประสงค์เงินกู้ จะเห็นได้ว่าสมาชิกมีการใช้เงินกู้ ทั้งในด้านการผลิต การบริโภคและการศึกษา ในภาพรวม จึงพอจะกล่าวได้ว่ากลุ่มต่างๆ ของบ้านนาหว่าไม่ว่าจะเป็นสหกรณ์ร้านค้า กลุ่มน้ำยาง และกลุ่มออมทรัพย์ จึงมีบทบาทเสริมและเกื้อหนุนกันและกันอย่างสำคัญและส่งผลกระทบด้านสังคมและคุณภาพชีวิต เช่น การปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่การกระจายรายได้และโอกาสการศึกษาไม่ใช่น้อย นอกจากนี้แกนนำและคณะกรรมการกลุ่มต่างๆ หลายคนทำหน้าที่เป็น อสม. ของชุมชนด้วย ดังนั้นการชักจูงให้ชาวบ้านร่วมมือกับเจ้าหน้าที่อนามัยและการรณรงค์ต่างๆ ค่อนข้างได้ผล อสม.หลายคนให้ความเห็นว่า เมื่อเทียบกับอดีตแล้วสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านในปัจจุบันมีความสะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้นมาก

5.2 บทบาทและทางเลือกในการพัฒนา

ประสบการณ์และการทำงานในรูปกลุ่มต่างๆของชาวบ้านทราบบ้าง แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านมีการเรียนรู้ พัฒนา และสังสรรค์และวิธีการบริหารจัดการกิจกรรมที่หลากหลายมาอย่างต่อเนื่อง จนกลุ่มและกองทุนต่างๆ มีความเข้มแข็งและมั่นคง รูปแบบการทำงานมีความยืดหยุ่นโปร่งใส และมีการกระจายบทบาทหน้าที่ในการบริหารจัดการในรูปคณะกรรมการ การดำเนินงานของกลุ่มจะมีการ

ประชุมชี้แจง ปรีกษาหารือและแลกเปลี่ยนความเห็นกันทุกเดือน มีการนำปัญหาข้อสงสัย และการแก้ไขปัญหาดังกล่าว เข้าพูดคุยกันในที่ประชุมด้วย ทำให้คณะกรรมการและสมาชิกมีการเรียนรู้การบริหารจัดการกลุ่มและกิจกรรมที่ตัวเองรับผิดชอบ การจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมที่หลากหลายและสอดคล้องกับปัญหาความต้องการของชาวบ้าน ทำให้การเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้านกระจายตัวและครอบคลุมชาวบ้านในวงกว้าง กลุ่มออมทรัพย์ จัดเป็นกลุ่มที่มีสมาชิกมากที่สุด และจากการสำรวจ พบว่ามีชาวบ้านที่เป็นสมาชิกถึงร้อยละ 96 (ดูตารางที่ 11) ข้อมูลในตารางที่ 16 แสดงจำนวนและสัดส่วนชาวบ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่มอื่นๆ นอกเหนือจากกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งก็มีสัดส่วนสูงเช่นกัน จากการสอบถามและพูดคุยกับสมาชิกส่วนใหญ่ มีส่วนร่วมและมีความรู้ ความเข้าใจงานของกลุ่ม และกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมประชุมถกเถียงประเด็นปัญหาต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ (ดูตารางที่ 17 ประกอบ)

ตารางที่ 16 แสดงจำนวนและสัดส่วนชาวบ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่มอื่นๆ

สมาชิกภาพกลุ่มอื่นๆ	จำนวน	สัดส่วน
เป็นสมาชิกกลุ่มอื่นๆ	31	78
ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มอื่นๆ	9	22
รวม	40	100

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : บ้านทรายขาวมีกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ นอกเหนือจากกลุ่มออมทรัพย์ อีก 6 กลุ่ม

ตารางที่ 17 แสดงความสนใจเข้าร่วมประชุมของสมาชิก

การเข้าร่วมประชุมกลุ่ม	จำนวน	สัดส่วน
เข้าร่วมประชุมทุกครั้ง	16	42
เข้าร่วมประชุมเกือบทุกครั้ง	21	55
ไม่ได้เข้าร่วมประชุม	1	3
รวม	38	100

ที่มา : จากการสำรวจ

ประสบการณ์ในการทำงานและความรู้สึกผูกพันร่วมกันในการทำงานเป็นกลุ่มก้อนในหมู่ชาวบ้านจึงมีสูง กลุ่มมีทุนรอนและสามารถระดมความร่วมมือในการจัดงาน และเตรียมการต้อนรับผู้คนที่มาเยี่ยมเยียนดูงานอยู่บ่อยๆ ในการสอบถามและสนทนากลุ่ม สมาชิกทั้งผู้หญิงและชายสามารถพูดแสดงความคิดเห็น ในประเด็นปัญหาการทำงาน และเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องได้อย่างมั่นใจ -

อย่างไรก็ตามดังที่กล่าวไปแล้วว่า ใช่ว่ากลุ่มและชุมชนจะไม่มีปัญหาข้อพิพาท ความเห็นไม่ลงรอยกัน และความไม่พอใจเกิดขึ้นเอาเสียเลย แต่บ่อยครั้งและส่วนมากการเปิดกว้างรับฟังความคิดเห็นทั้งทางตรงและทางอ้อมและการใช้วิธีชี้แจงทำความเข้าใจ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทำให้กลุ่มสามารถควบคุมให้ไม่เกิดปัญหจนถึงขั้นแตกแยกทะเลาะกันอย่างจริงจังในระดับหนึ่ง การแสดงความคิดเห็นและความรู้สึกที่แตกต่างกันได้กลายเป็นบรรทัดฐานที่ยึดถือปฏิบัติภายในหมู่สมาชิกไป

กระบวนการและรูปแบบการทำงานแบบพัฒนาการของกลุ่มต่างๆ ของบ้านทรายขาว ชี้ให้เห็นว่า กิจกรรมต่างๆ ที่กลุ่มดำเนินงานมีส่วนสร้างเสริมให้สมาชิกทำงานร่วมมือกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน ไม่ว่าจะในรูปของการระดมและสะสมทุน ความคิด และประสบการณ์เพื่อแก้ไขปัญหาอุปสรรคต่างๆ นอกจากนี้ การที่กลุ่มสามารถดำเนินงานและขยายตัวมาได้อย่างมั่นคง ทั้งๆ ที่มีปัญหาอุปสรรค ความไม่พอใจและความเห็นแตกต่างกัน น่าจะแสดงให้เห็นถึงศักยภาพและความสามารถในการจัดการ การเรียนรู้และการปรับตัวของกลุ่ม ตลอดจนระบบการทำงานยืดหยุ่น และสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความเป็นจริงในชุมชนได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม บทบาทและความสัมพันธ์ที่กลุ่มบ้านทรายขาวมีกับกลุ่มกิจกรรมและองค์กรภายนอกมีค่อนข้างจำกัด การทำงานในลักษณะที่พึ่งพาตัวเอง และระดมทุนจัดการและช่วยเหลือกันเองมาโดยตลอด ทำให้พัฒนาการขององค์กรชุมชนบ้านทรายขาวค่อนข้างแยกตัวจากกลุ่มและองค์กรชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียง กิจกรรมและองค์กรชุมชนบ้านทรายขาวเพิ่งเปิดตัวและทำงานร่วมกับกลุ่มองค์กรอื่นๆ ในพื้นที่มาได้ไม่นานนัก การประสานงานและการทำงานร่วมกันกับองค์กรและหน่วยงานภายนอกในอดีตจึงมีจำกัด

ตำบลทุ่งหวังซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 9 หมู่บ้านและมีบ้านทรายขาวเป็นส่วนหนึ่ง จัดเป็นตำบลที่มีผู้นำเข้มแข็งและมีกิจกรรมการเคลื่อนไหวด้านประชาคมสูงแห่งหนึ่ง องค์กรพัฒนาเอกชนจากภายนอก เช่น สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ได้เข้ามาดำเนินกิจกรรม การประชุมและการสัมมนาร่วมกับผู้นำสมาชิก อบต. ชาวบ้าน และนักพัฒนาในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิดกิจกรรม เช่น การสร้างเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ประชาคมทุ่งหวัง ซึ่งมีสมาชิกกว่า 20 กลุ่ม การตีพิมพ์เอกสารเผยแพร่กิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ เป็นต้น แม้เรื่องราวกลุ่มและกิจกรรมบ้านทรายขาวจะปรากฏอยู่ในเอกสารและเทปโทรทัศน์สารคดีประชาคมทุ่งหวัง อีกทั้งกลุ่มออมทรัพย์มักจะถูกเลือกให้เป็นกลุ่มออมทรัพย์ตัวอย่างและมีคนเข้ามาศึกษาดูงานของกลุ่มบ่อยๆ แต่กลุ่มออมทรัพย์บ้านทรายขาวก็ไม่ได้เป็นสมาชิก และดำเนินกิจกรรมใดๆ ร่วมกับเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ประชาคมทุ่งหวัง ข้อห้ามตามหลักศาสนาเรื่องดอกเบี้ยทำให้แกนนำต้องระมัดระวัง และมีข้อจำกัดในการทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มออมทรัพย์อื่นๆ

การที่กลุ่มออมทรัพย์บ้านทรายขาวไม่ได้เป็นสมาชิกเครือข่ายกลุ่มใดนี้เอง ทำให้กลุ่มพลาดโอกาสที่จะได้รับทุนจาก “กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม SIF” ซึ่งให้เงินทุนแก่กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆที่เป็นเครือข่ายกันนำมาจัดการสวัสดิการแก่สมาชิกและชาวบ้านในชุมชนได้ (เมนู 5) โอกาสและข้อจำกัดเหล่านี้ กลุ่มแกนนำได้มีการนำมาปรึกษาหารือกันในกลุ่ม ประเด็นที่กลุ่มเห็นความสำคัญคือ การนำเงินมาจัดสวัสดิการให้กับชาวบ้านในชุมชน ซึ่งกลุ่มทำได้อย่างจำกัด ทั้งที่กลุ่มมีความพร้อมและศักยภาพในการบริหารจัดการ ไม่น้อยไปกว่ากลุ่มอื่นๆ ในที่สุดกลุ่มก็ได้ให้แกนนำประสานงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินกิจกรรมด้านประชาคมพื้นที่ และนำกลุ่มสมัครเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ในอำเภอเมืองสงขลา เพื่อเตรียมการขอรับทุนจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม นำมาจัดสวัสดิการแก่สมาชิกและชาวบ้านทรายขาวในโอกาสต่อไป

นอกจากนี้ ในระยะ 3 – 4 ปีมานี้ กลุ่มยังได้พยายามขยายบทบาทเข้าไปในองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นมากขึ้น โดยผ่านแกนนำกลุ่ม 2 คน ที่ได้รับการเลือกเข้าไปทำงานในฐานะตัวแทนของชาวบ้านในองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) พุ่งหวัง แม้ว่าในช่วงแรกๆการเข้าไปทำงานและมีบทบาทในกิจกรรมของ อบต. พุ่งหวัง จะประสบความสำเร็จและทำให้แกนนำกลุ่มได้เรียนรู้และมีประสบการณ์การทำงานในระดับกว้างขึ้น อีกทั้งได้เข้าไปมีตำแหน่งสำคัญใน อบต. และสามารถผลักดันนำเงินงบประมาณเข้ามาพัฒนาหมู่บ้านได้ เช่น การสร้างถนนคอนกรีตในหมู่บ้าน เป็นต้น แต่ในที่สุดปัญหาการบริหารงาน วิธีการทำงาน และการจัดแบ่งผลประโยชน์ใน อบต. ส่งผลให้แกนนำก็เกิดความขัดแย้งกันเองในแนวทางการทำงาน ความขัดแย้งนี้ ทำให้มีการแข่งขันและกีดกันไม่ให้อีกฝ่ายหนึ่งได้รับการเลือกตั้งในครั้งล่าสุด บรรยากาศการแข่งขันและการหาเสียงการเลือกตั้งสมาชิก อบต. ทำให้ชุมชนและองค์กรบ้านทรายขาวถึงกับระส่ำระสาย เพราะแกนนำที่ไม่ได้รับเลือกตั้งต้องการลาออกจากตำแหน่งประธานกลุ่มเกษตรชาวบ้านทรายขาวและกรรมการกลุ่มต่างๆ ข้าราชการลาออกทำให้สมาชิกกลุ่มต่างๆ เริ่มหวั่นไหวและหลายคนแสดงเจตนาที่จะถอนเงินที่ฝากจากกลุ่มออมทรัพย์ด้วย แต่สถานการณ์ไม่ได้พัฒนาไปถึงจุดวิกฤตความผูกพันและประสบการณ์การทำงานร่วมกันมานาน ทำให้แกนนำพูดคุยตกลงที่จะทำงานร่วมกันต่อไปได้

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แสดงให้เห็นว่า การบริหารจัดการองค์กรชุมชนให้มั่นคงและต่อเนื่องภายใต้โครงสร้างการกระจายอำนาจและในสถานการณ์ที่อำนาจ ผลประโยชน์ และการเมืองท้องถิ่นได้ขยายตัวแทรกเข้าไปในชุมชนต่างๆ มากขึ้นทุกขณะนี้ เป็นกระบวนการที่ยุ้งยากและซับซ้อนไม่น้อย ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นด้วยเช่นกันว่า แกนนำและกลุ่มชาวบ้านทรายขาวจำเป็นต้องเรียนรู้ ทำความเข้าใจ ปรับเปลี่ยน และควบคุมปัญหาความขัดแย้งใหม่ๆที่เกิดขึ้นให้ได้ การแก้ปัญหา

ให้พ้นวิกฤตไปได้ จึงเป็นประสบการณ์และบทเรียนครั้งสำคัญ ทั้งในระดับส่วนตัวแกนนำกลุ่มและชุมชน ในอันที่จะรักษาและพัฒนากลุ่มและองค์กรให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคง และเติบโตต่อไปได้อีกในอนาคต

ส่วนที่ 3

กองทุนและการจัดสวัสดิการสุขภาพของชุมชนภาคใต้

ชุมชนกรณีศึกษาทั้งสองแห่งในภาคใต้ มีลักษณะร่วมกันหลายอย่าง ทั้งบ้านนาหว้าและบ้านทรายขาว เป็นชุมชนเกษตรที่พึ่งพาการทำสวนยางเป็นหลัก และชาวบ้านมีรายได้จากการทำสวนยางค่อนข้างสูง เมื่อเทียบกับรายได้จากแหล่งอื่นๆ การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกิจกรรม และกองทุนต่างๆ ล้วนมีจุดเริ่มมาจากปัญหาความขาดแคลนและความไม่เท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องแหล่งทุนหรือโอกาสที่จะพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น กลุ่มแกนนำที่มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งกลุ่มและดำเนินกิจกรรมต่างๆ เป็นกลุ่มคนที่มีความตั้งใจและความมุ่งมั่นสูง การทำงานต้องฟันฝ่าอุปสรรค โดยเฉพาะการสร้างการยอมรับและความเชื่อถือในหมู่ชาวบ้านคนอื่นๆ ขึ้นมาให้ได้ ขณะเดียวกันก็ต้องจัดระบบที่กระจายผลประโยชน์ให้กับสมาชิกและชุมชนในวงกว้าง

ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ความผูกพัน ความเป็นชุมชนที่ใกล้ชิดสนิทสนมกัน ประเพณีการทำงานร่วมกัน ตลอดจนงานเลี้ยงงานบุญและพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชน เป็นพื้นฐานและองค์ประกอบสำคัญในการจัดตั้งกองทุนและกลุ่มในชุมชนทั้งสอง แต่การพัฒนากลุ่มกิจกรรม กองทุนและองค์กรชุมชนขึ้นมาให้อยู่รอดได้ มีความมั่นคงและขยายตัวได้อย่างต่อเนื่องนั้น ต้องอาศัยทักษะการจัดการและวิธีการดำเนินงานที่ดีด้วย ดังนั้นการเรียนรู้ การวางกฎระเบียบที่เป็นธรรมการพัฒนาทักษะ และการจัดระบบการบริหารจัดการที่โปร่งใสตรวจสอบได้ ความยืดหยุ่น และ ความสามารถในการปรับเปลี่ยนและแก้ไขปัญหา ที่เื้อต่อความเข้มแข็งของกลุ่ม และสอดคล้องกับสภาพความต้องการของชุมชน จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ในการพัฒนากลุ่มและองค์กรให้เข้มแข็งและมั่นคงไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีลักษณะชุมชนและกระบวนการทำงานกลุ่มที่คล้ายคลึงกันหลายอย่าง แต่ก็มีความแตกต่างกันอยู่พอสมควร โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาถึงจะมีรายละเอียด ความเป็นมา ประสบการณ์ และวิธีการบริหารจัดการกลุ่มและกองทุนชุมชน บ้านทรายขาวเป็นชุมชนมุสลิมและตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง แบบแผนชีวิตความเป็นอยู่จึงแตกต่าง หลากหลาย และซับซ้อนกว่าบ้านนาหว้าซึ่งอยู่ห่างไกลจากตัวเมืองมากกว่า ขณะที่รายจ่าย ด้านการศึกษา หนี้สิน และค่าใช้จ่ายรักษาพยาบาลของบ้านทรายขาวก็สูงกว่า กองทุนชุมชนของบ้านทรายขาว เริ่มจากการสั่งสมและพัฒนาประสบการณ์จากการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ มาก่อน จนสามารถตั้งกลุ่มออมทรัพย์ตามหลักศาสนาอิสลามขึ้นได้ใน ปี 2537 การจัดตั้งและการบริหารจัดการกลุ่มของบ้านทรายขาวมีลักษณะเป็น การลงทุนและบริหารจัดการในเชิงธุรกิจที่มีการแข่งขัน ทั้งในด้านการซื้อขายสินค้าและบริการ อย่างเด่นชัด ไม่ว่าจะเป็นร้านค้าารักัด กลุ่มน้ายาง กลุ่มรถบรรทุก หรือ กลุ่มออมทรัพย์ ในแง่ถือได้ว่า กองทุนและองค์กรชุมชนบ้านทรายขาว มีประสบการณ์ในการทำงานสิ่งที่เรียกกันว่า “ธุรกิจชุมชน” มาก –

กว่าที่บ้านนาหว้า ซึ่งยังจำกัดการบริหารจัดการและการสร้างกำไร ของกลุ่มบนพื้นฐานของการออม และกู้เงินเป็นหลักอยู่

แม้กลุ่มกิจกรรมบ้านทรายขาวจะมีทักษะและประสบการณ์ในการบริหารจัดการ และการลงทุนในเชิงธุรกิจ แต่จะเห็นได้ว่าการบริหารจัดการตามหลักศาสนาซึ่งมีข้อห้ามเรื่องดอกเบี้ย ทำให้การสร้างกำไร การสะสมทุน การขยายตัว และการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกกลุ่มของบ้านทรายขาวทำได้จำกัดจำกัดกว่า โดยเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนพัฒนาหมู่บ้านของบ้านนาหว้าแล้ว จะเห็นได้ว่าการขยายทุนและบริหารจัดการกองทุนเพื่อพัฒนาและส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ซึ่งอาศัยกำไรจากดอกเบี้ยของกลุ่มออมทรัพย์ และวิธีการปล่อยเงินให้กู้ยืมเป็นสำคัญ เป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นไปไม่ได้สำหรับชุมชนมุสลิมอย่างเช่น บ้านทรายขาว ทั้งที่ที่แกนนำและสมาชิกทั้งสองชุมชน ก็มีเป้าหมายการพัฒนาปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่และการจัดสวัสดิการให้กับชาวบ้านในชุมชนของตนเองไม่แตกต่างกัน

ประเด็นที่ต้องพิจารณากันในที่นี้คือ การส่งเสริมการพัฒนาแนวคิด วิธีการ ทักษะ และประสบการณ์ในการบริหารจัดการขององค์กรชุมชนบ้านทรายขาว ซึ่งถือได้ว่า “ทุนทางสังคม” ที่สำคัญอย่างหนึ่งจะทำได้อย่างไร ? มาตรการที่ช่วยเสริมการขยายกิจกรรมของกลุ่มไปสู่การดำเนินกิจกรรมและการจัดตั้งกองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิต และการจัดสวัสดิการด้านสุขภาพให้กับสมาชิกชุมชนโดยคำนึงถึงข้อห้ามและหลักปฏิบัติตามหลักศาสนา จะทำได้ได้อย่างไร ?

ความแตกต่างและความคล้ายคลึงกันของสองชุมชน ยังปรากฏให้เห็นในเรื่องอื่นๆ ด้วย ในกรณีของกิจกรรมและงานด้านสาธารณสุขของบ้านทรายขาว เมื่อเทียบกับบ้านนาหว้าแล้วการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่อนามัยและสาธารณสุข ไม่ได้ประสานสอดคล้องกับพัฒนาการและกิจกรรมของกองทุนและกิจกรรมกลุ่มเท่าไรนัก

นอกจากนี้ จากการสอบถามแกนนำและการสังเกตกิจกรรมของกลุ่ม เห็นได้ชัดว่าสิ่งที่ชาวบ้านทั้งสองชุมชนเรียกว่า “ชีวิตความเป็นอยู่” ดูจะมีความหมายและความสำคัญว่า สุขภาพอนามัย ในความหมายของรัฐ ประสบการณ์ในพื้นที่และการพูดคุยกับชาวบ้านในทั้งสองหมู่บ้านชี้ให้เห็นว่า ความหมายของสุขภาพในบริบทของชุมชน มีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันหลายอย่าง อาทิ เช่น ยาสมุนไพร หมอตำแย คลินิกหมอชิตยา โรงพยาบาลของรัฐและเอกชน ขณะที่ก็มีปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้องเรื่องความรู้ความเข้าใจและการปฏิบัติด้านสุขภาพของชาวบ้านหลายอย่างเช่นกัน คือ การติดต่อกับภายนอก การรับรู้ข่าวสาร บทบาทของเจ้าหน้าที่ การขยายตัว บริการสาธารณสุขทั้งเอกชนและรัฐบาล ร้านขายยา ระบบการผลิตที่มุ่งเอากำไร และชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวบ้าน ความเร่งร้อน การทำงานหนัก การให้ความสำคัญกับเวลา การเข้าถึงและการบริการสุขภาพของชาวบ้าน จึงมีหลายแบบ ทั้งร้านขายยา คลินิกและโรงพยาบาลรัฐและเอกชน

ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ความหมายของสุขภาพในชุมชนจึงเปลี่ยนไป เช่น ยาสมุนไพรและหมอดำแยค้อยๆ ลดบทบาทลง หมอพื้นบ้านก็ทยอยตายไป ไม่มีใครสืบทอดทักษะความรู้ต่อขณะที่ยาและวิธีการสมัยใหม่ค่อยๆ แทรกเข้ามาในรูปแบบและวาระโอกาสต่างๆ เช่น หมอคลินิกจิตวิทยา ซึ่งหายเร็ว ยาชุดซึ่งได้ผลเร็ว (การหายเร็ว อาจจะบ่งบอกถึง ความต้องการชาวบ้านที่ต้องการพ้นไปจากความเจ็บป่วย ความไม่แน่นอน ความเสี่ยงและอันตราย) และคลินิก หรือ โรงพยาบาลเอกชนที่ให้บริการดีกว่าสถานีนอนามัยและโรงพยาบาลของรัฐ นอกจากนี้ความหมายสุขภาพยังมีนัยของความไม่เท่าเทียมกันแทรกซ้อนอยู่ด้วย เช่น การที่สมาชิกหมู่บ้านบางคนที่เป็นข้าราชการ และชาวบ้านบางคนที่มีลูกเป็นข้าราชการจะได้รับสวัสดิการการรักษาพยาบาล ขณะที่คนอื่นๆ ไม่ได้รับ

การดำเนินงานแบบแยกส่วนของหน่วยงานต่างๆ ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับชาวบ้าน โดยเฉพาะโครงการพัฒนาของแต่ละหน่วยงาน ที่ต่างคนต่างทำ ก็มีผลสำคัญทำให้การจัดการเรื่องสุขภาพของชุมชนมีข้อจำกัดไปด้วย ในทั้งสองหมู่บ้านไม่ปรากฏแน่ชัดว่ากิจกรรมกองทุนสาธารณสุข ได้เข้าไปสานกิจกรรมกับกิจกรรมและการดำเนินงานของกลุ่มที่มีอยู่แล้วอย่างไร ที่บ้านนาหว้า ส่วนกองทุนยายังคงมีอยู่ แต่ไม่มีบทบาทและความสำคัญมากนัก ส่วนกองทุนบัตรสุขภาพที่ยังมีเงินเหลืออยู่ ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของกองทุนพัฒนาหมู่บ้านและเงินทุนถูกใช้ไปทำกิจกรรมอื่น ขณะที่โครงการบัตรสุขภาพถูกเปลี่ยนให้นอนามัยเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง ส่วนที่ทรายขาว กองทุนยาประสบปัญหา ในช่วงแรกไม่มีใครไปใช้จ่ายจนยาหมดคุณภาพ ตอนหลังได้มีการย้ายมาตั้งที่บ้านของ อสม. หมดแล้ว ปัจจุบันแม้นโยบายบัตรสุขภาพจะลดบทบาทของชุมชนลง แต่ อสม.ก็ช่วยชี้แจงชักจูงด้วย ในกรณีของบ้านทรายขาว การตั้งกองทุนยา ไม่ได้ประสานกับกิจกรรมกลุ่มที่มีอยู่แล้วในชุมชน แม้แต่เงิน ศสมช. 7,500 บาท ที่ได้มาตั้งแต่ปี 2540 ก็ถูกกำหนดและวางแผนโดยการใช้จ่ายโดยเจ้าหน้าที่อนามัยทั้งหมด ขณะที่อสม. ซึ่งเป็นแกนนำกลุ่มกองทุนในหมู่บ้าน มีความเห็นว่าจะมีการปรึกษารื้อกันและเอามาใช้ประโยชน์กับชุมชนมากกว่า

การอภิปรายข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า ความเข้าใจและการปฏิบัติด้านสุขภาพของชาวบ้านในสังคมชนบทมีการเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากการพัฒนาความทันสมัย การขยายตัวของตลาด การพัฒนาเชิงพาณิชย์ การขยายตัวของภาคเอกชน การครอบงำ และประสิทธิภาพของการแพทย์แผนใหม่ ตลอดจนนโยบายและบทบาทในการให้บริการสุขภาพของภาครัฐ ขณะเดียวกันความหมายของสุขภาพและการจัดการสุขภาพก็มีความหลากหลายและแตกต่างกันออกไปมากขึ้น โดยอาจจะแยกประเด็นพิจารณาเปรียบเทียบได้ดังนี้ (1) สุขภาพในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตความเป็นอยู่ แตกต่างกับสุขภาพในฐานะเป็นกิจกรรมด้านสาธารณสุข (ของรัฐ) ที่แยกออกไปต่างหาก ในหลายกรณี ชาวบ้านมีความเห็นว่าโครงการพัฒนาด้านสาธารณสุข เช่น การชั่งน้ำหนักการบริหารสาธารณสุข การรณรงค์ความสะอาด การฉีดวัคซีน ไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการดำรงชีพ รายได้ และ –

ความเป็นอยู่ในหมู่บ้าน (2) คุณภาพของบริการที่ชาวบ้านในชนบทได้รับดีกว่าคุณภาพบริการที่คนในเมืองได้รับ (3) ประสิทธิภาพการแพทย์สมัยใหม่ สูงกว่าประสิทธิภาพการรักษาแบบพื้นบ้าน (4) คุณภาพของบริการภาคเอกชนดีกว่าคุณภาพบริการในภาครัฐ (5) ข้าราชการได้รับสวัสดิการสุขภาพและอื่นๆ ดีกว่าชาวบ้านทั่วไป (6) การจัดการและดูแลสุขภาพอนามัยของแต่ละคนในครัวเรือน เปรียบเทียบกับการจัดการสุขภาพในระดับกลุ่มหรือในระดับชุมชน (7) การจัดการสวัสดิการและสุขภาพของกลุ่มหรือชุมชน เปรียบเทียบกับการจัดการในภาครัฐและ (8) การมองปัญหาสุขภาพในฐานะเป็นเรื่องของชุมชน เมื่อเทียบกับการมองปัญหาสุขภาพเป็นเรื่องของรัฐ

ถ้าพิจารณาประเด็นต่างๆ ข้างต้น การจัดการสุขภาพของชาวบ้านจึงหลากหลาย มีทั้งการซื้อยากินเอง การซื้อบัตรสุขภาพ การใช้สวัสดิการของบุตรที่เป็นข้าราชการ การซื้อบัตรสงเคราะห์ประเภทต่างๆ ของรัฐ การใช้บริการเอกชนและการใช้บริการภาครัฐ การจัดการนี้ปรับเปลี่ยนได้ตามเงื่อนไขและสถานการณ์ความจำเป็น เช่น ความรุนแรงของโรค/ความเจ็บป่วย ฐานะรายได้ การเข้าถึงสิทธิหรือสวัสดิการต่างๆ และผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ (ทำให้ชาวบ้านบางส่วนก็หันมาใช้บริการอนามัยมากขึ้น และ ซื้อบัตรสุขภาพมากขึ้น) เป็นต้น

คำถามก็คือว่า กลุ่มกิจกรรม กลุ่มออมทรัพย์ และกองทุนชุมชนทั้งสองแห่ง มีบทบาทอย่างไร? ข้อมูลภาคสนามชี้ให้เห็นว่าบทบาทที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดของแกนนำและชาวบ้านเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี และการจัดสวัสดิการให้ทัดเทียมกับข้าราชการ การจัดตั้งกลุ่มกิจกรรม กลุ่มออมทรัพย์ และกองทุนชุมชนอื่นๆ มีนัยความหมายการช่วยเหลือกันและกันตั้งแต่แรก แต่เน้นหนักการช่วยเหลือในด้านชีวิตความเป็นอยู่ก่อน “ให้พัฒนา” เหมือนคนอื่น และให้พ้นจากความยากลำบากและเป็นการสร้างเสริมรายได้ การมีแหล่งออมเงินและกู้เงิน การไม่ถูกกดราคาสินค้า การมีร้านค้าและข้าวของเครื่องใช้ราคาถูกไว้ใช้ การให้บริการที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ด้านต่างๆ เป็นต้น ความพยายามเหล่านี้ ชี้ให้เห็นถึงความตั้งใจของแกนนำและชาวบ้านที่จะเอาชนะและเปลี่ยนแปลงชีวิตความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก สภาพด้อยโอกาสและภาวะเสียเปรียบที่ดำรงอยู่ในความนึกคิดของชุมชนชนบทสองแห่งนี้ ส่วนการทำกิจกรรมการพัฒนาชีวิตด้านอื่นๆ และการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิก เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากกลุ่มพัฒนาและสร้างฐานะการเงินของกลุ่มได้มั่นคงแล้ว

การจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกในรูปของค่ารักษาพยาบาล(เฉพาะโรงพยาบาลของรัฐ) การให้ค่าใช้จ่ายแก่ญาติที่ไปเฝ้าไข้ และการช่วยออกค่าใช้จ่ายในงานฌาปนกิจ จึงเป็นสวัสดิการและวิธีการจัดการสุขภาพของชาวบ้านอย่างหนึ่ง การจัดการสุขภาพของชาวบ้านมีหลากหลาย ทั้งการซื้อยากินเอง การใช้ยาสมุนไพร การซื้อบัตรสุขภาพ การใช้สวัสดิการของบุตรที่เป็นข้าราชการ การซื้อบัตรสงเคราะห์ประเภทต่างๆ ของรัฐ การใช้บริการสาธารณสุขต่างๆ การใช้บริการเอกชนและการใช้บริการ

ภาครัฐ การตัดสินใจของชาวบ้านที่จะเลือกการใช้บริการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างปนกันไป ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง อาทิ ความรุนแรงของความเจ็บป่วย ฐานะรายได้ ความต้องการความสะดวกสบาย และความต้องการบริการที่มีคุณภาพทัดเทียมคนอื่น กิจกรรมและบริการสุขภาพที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อชาวบ้านจึงมีหลายแบบ อาทิเช่น การจัดสวัสดิการการรักษาพยาบาล การใช้บัตรสุขภาพ การส่งเสริมและร่วมมือบริการสาธารณสุข การป้องกันสุขภาพอนามัย การส่งเสริมให้ได้ใช้และเข้าถึงบริการสุขภาพที่มีคุณภาพ ไม่ว่าจะเป็นเอกชน หรือ ภาครัฐ เป็นต้น

คำถามก็คือว่า การพิจารณาบทบาทของกองทุนในการจัดสวัสดิการสุขภาพ เป็นการพิจารณาการจัดสวัสดิการในด้านไหนบ้าง? กองทุนชุมชนควรจะขยายบทบาทเฉพาะในเรื่องการจัดสวัสดิการการรักษาพยาบาลให้กับสมาชิกเท่านั้นหรือ กลุ่มองค์กรชุมชน ควรจะเข้าไปควบคุมดูแลและจัดการบริการภาครัฐให้มีประสิทธิภาพด้วย หรือ เข้าไปมีบทบาทในการปรับปรุงทำให้บริการและคุณภาพยาที่อนามัย โรงพยาบาลชุมชน และ โรงพยาบาลจังหวัด ดีเท่ากับภาคเอกชน? ปัญหาเหล่านี้เป็นประเด็นที่กลุ่มเข้าใจและเห็นความสำคัญหรือไม่ ? ถ้ากลุ่มเห็นเป็นปัญหาต้องเข้าไปแก้ไขก็จะเป็นเรื่องหนึ่งหรือถ้ากลุ่มไม่รู้จะทำอะไร ก็ต้องปล่อยให้เป็นเรื่องของแต่ละคนแต่ละครอบครัวไป บางคนก็คงไปซื้อยากินเอง บางคนก็ต้องไปคลินิก หรือไปโรงพยาบาลเอกชนแทน

ที่จริงแล้ว การจัดการในเรื่องนี้ขึ้นอยู่กับท่าทีและความร่วมมือในภาครัฐด้วย เช่น บทบาทของเจ้าหน้าที่อนามัย เจ้าหน้าที่สาธารณสุข และนโยบายภาครัฐด้วยว่าจะเปิดโอกาสให้ชาวบ้านและชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วม เรียนรู้และเข้าใจการจัดการสุขภาพในด้านต่างๆ มากน้อยแค่ไหน? ในด้านหนึ่งจะเห็นได้ว่ากลุ่มออมทรัพย์ช่วยยกฐานะความเป็นอยู่และรายได้ให้ดีขึ้น ส่วนหนึ่งก็ทำให้สุขภาพดีขึ้น อีกส่วนหนึ่งก็เพื่อให้ชาวบ้านมีโอกาสเข้าถึงและเลือกใช้บริการต่างๆ ได้มากขึ้น จะเป็นเอกชนหรือรัฐก็แล้วแต่ แต่ข้อจำกัดของเงินทุนทำให้ต้องจำกัดขอบเขตการจัดการเฉพาะแต่ในเรื่องของสวัสดิการการดูแลและการรักษาพยาบาล แต่ก็ต้องเข้าใจด้วยว่า กลุ่มกิจกรรมและกลุ่มออมทรัพย์มีพื้นฐานและการจัดการเป็นเชิงธุรกิจอย่างเต็มรูปแบบ ดังนั้นสวัสดิการและกิจกรรมด้านอื่นๆ จึงเป็นบทบาทและกิจกรรมที่ตั้งอยู่บนความมั่นคงและเข้มแข็งของกลุ่ม แม้ว่าประโยชน์และสวัสดิการที่สมาชิกได้รับ เป็นปัจจัยช่วยสร้างการยอมรับและการขยายฐานการเงินกลุ่มที่สำคัญก็ตาม

ในอีกด้านหนึ่ง แนวคิดที่พิจารณาถึงบทบาทของกลุ่มและกองทุนชุมชน ในการจัดการปรับปรุงควบคุม และ ดูแลบริการสุขภาพของรัฐ (สถานีนามัย การจ้างหมอประจำ การจัดการโรงพยาบาล) ดูจะเป็นสิ่งที่ยุ่งยากและซับซ้อนกว่าทักษะและประสบการณ์ในการบริหารจัดการของกลุ่มและกองทุนชุมชนที่มีอยู่ และอาจจะเป็นภาระความรับผิดชอบที่หนักเกินไปก็เป็นได้ในทั้งสองหมู่บ้าน ชาวบ้านไม่ได้มีปัญหาการเข้าถึงบริการสุขภาพรูปแบบต่างๆ บางคนซื้อยากินเอง บางคนไป

คลินิก บางคนไปโรงพยาบาลรัฐ ในระดับหนึ่งกลุ่มกิจกรรม กลุ่มออมทรัพย์และกองทุนต่างๆ ในทั้งสองหมู่บ้าน มีส่วนทั้งทางตรงและทางอ้อมในการช่วยเหลือให้ชาวบ้านสามารถเข้าถึงและลดภาระค่าใช้จ่ายในการใช้บริการสุขภาพไปได้บ้าง แต่ปัญหาที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ประสบอยู่ก็คือ ทำไมชุมชนและชาวบ้านต้องเข้าไปจัดการแก้ปัญหาเหล่านี้ด้วย ? ปัญหาเรื่องสุขภาพและความไม่เท่าเทียมกันในด้านบริการในภาครัฐเป็นปัญหาความรับผิดชอบของใคร?

ความพยายามที่จะตอบคำถามเหล่านี้หลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องพิจารณาถึงปัญหาข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะนโยบายและการดำเนินงานในภาครัฐ ซึ่งจะต้องมีการปรับเปลี่ยนแนวทางการจัดสรรอำนาจ ทุน และทรัพยากร เพื่อลดความแตกต่างและความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องบริการ สุขภาพให้มากขึ้น ขณะเดียวกันก็ต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจ และการใช้ทรัพยากร ตลอดจนกำหนดนโยบายและมาตรการต่างๆ ที่เอื้อต่อการขยายโอกาส การจัดตั้ง การเรียนรู้ และการขยายตัวของกลุ่มองค์กรและกองทุนชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างมั่นคงและต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อเพิ่มศักยภาพ บทบาท และความสามารถของชาวบ้านและชุมชนในการจัดการและควบคุมปัญหาด้าน สุขภาพ ทั้งในระดับครัวเรือน ในระดับชุมชน และในระดับประเทศให้มากขึ้นกว่าที่เคยเป็นมา

ส่วนที่ 4

ภาคผนวก : ตารางสรุปข้อมูลจากการสำรวจ

1. บ้านนาหว้า (กลุ่มตัวอย่าง 40 ครั้วเรือน)

1.0 ลักษณะที่สำคัญๆ ของครั้วเรือนกลุ่มตัวอย่าง

สถานภาพในครั้วเรือน	จำนวน	สัดส่วน
หัวหน้าครั้วเรือน	20	50
คู่สมรส	19	48
ญาติใกล้ชิด	1	2
รวม	40	100

ช่วงอายุ	จำนวน	สัดส่วน
30 – 40	13	32
41 – 50	12	30
51 – 60	6	15
61 – 70	9	23
รวม	40	100

เพศ	จำนวน	สัดส่วน
ชาย	15	38
หญิง	25	62
รวม	40	100

สถานภาพสมรส	จำนวน	สัดส่วน
แต่งงาน	32	80
ม่าย	6	15
โสด	1	2.5
หย่าร้าง	1	2.5
รวม	40	100

ระดับการศึกษา	จำนวน	สัดส่วน
ประถม 4 และต่ำกว่า	32	80
ประถม 6	3	7.5
มัธยมต้นและปลาย	4	10
อื่นๆ	1	2.5
รวม	40	100

จำนวนสมาชิกครัวเรือน	จำนวน	สัดส่วน
1 – 3 คน	6	15
4 – 5 คน	24	60
6 – 9 คน	10	25
รวม	40	100

1.1 สภาพบ้านเรือน ความเป็นอยู่ และรายรับ – รายจ่าย

วัสดุใช้สร้างบ้าน	จำนวน	สัดส่วน
ไม้ไผ่ขัดแตะ	2	5
ไม้กระดาน	5	12
ไม้ผสมตึก (อิฐและปูน)	33	83
รวม	40	100

ลักษณะบ้าน	จำนวน	สัดส่วน
บ้านชั้นเดียว	32	68
บ้านยกพื้น	3	20
บ้าน 2 ชั้น	4	12
รวม	40	100

รถไถและพาหนะ	ครัวเรือนรวม	ครัวเรือนที่มี	สัดส่วน
มีรถไถเดินตาม	40	20	50
รถจักรยานยนต์	40	37	93
รถบรรทุก / รถปิกอัพ	40	4	10

หมายเหตุ : มีรถไถเดินตาม 20 คัน มีรถจักรยานยนต์ 61 คัน

แหล่งรายได้	ครัวเรือนรวม	ครัวเรือนมีรายได้	สัดส่วน
การทำสวนยาง	40	38	95
การปลูกข้าว	40	35	88
การเลี้ยงสัตว์	40	11	28
ทำงานรับจ้าง	40	8	20
การค้าขาย	40	4	10

หมายเหตุ :

1. ชาวบ้านมีรายได้จากการขายยางตั้งแต่ 2,000 – 70,000 บาท/ปี
ร้อยละ 15 มีรายได้ระหว่าง 2,000 – 15,000 บาท/ปี , ร้อยละ 45 มีรายได้อยู่ระหว่าง 20,000 – 30,000 บาท/ปี , และร้อยละ 30 มีรายได้อยู่ระหว่าง 50,000 – 70,000 บาท/ปี
1. มีครัวเรือนมีรายได้จากการขายข้าว 34 ราย มีรายได้ตั้งแต่ 2,000-15,000 บาท/ปี ร้อยละ 42 มีรายได้ระหว่าง 3,000-6,000 บาท/ปี ร้อยละ 22 มีรายได้ระหว่าง 10,000-15,000 บาท/ปี
1. มีครัวเรือนมีรายได้จากการขายวัว 11 ราย มีรายได้ตั้งแต่ 2,000-6,000 บาท/ปี ร้อยละ 80 มีรายได้ระหว่าง 2,000-4,000 บาท/ปี
1. มีรายได้จากงานรับจ้าง 11 ราย ร้อยละ 75 (6 ราย) มีรายได้ระหว่าง 2,000-7,000 บาท/ปีและอีก 2 รายมีรายได้ 20,000 และ 48,000 ตามลำดับ
- 5 มีรายได้จากการค้า 4 ราย รายได้อยู่ระหว่าง 20,000-50,000 บาท/ปี

ประเภทรายจ่ายที่สำคัญ	จำนวนครัวเรือนที่ตอบ	พิสัยรายจ่ายของครัวเรือน/ปี (บาท)	รายจ่ายเฉลี่ยครัวเรือน/ปี (บาท)
รายจ่ายประจำวัน	39	8,000-50,000	19,650
การศึกษา	19	3,000-30,000	17,895
ชำระหนี้สิน	26	3,000-45,000	14,485
สุขภาพและรักษาพยาบาล	6	1,000-10,000	4,183
กิจกรรมสังคม	8	1,000-8,000	3,312

แหล่งกู้ยืม	ครัวเรือนรวม	ครัวเรือนกู้	สัดส่วน	จำนวนเงินกู้เฉลี่ย
กลุ่มออมทรัพย์	40	32	80	47,526
สถาบันการเงิน	40	-	-	-
กู้แหล่งอื่นๆ	40	4	10	16,750

รายรับและรายจ่าย	จำนวน	สัดส่วน
ไม่พอเพียง	33	83
พอเพียง	2	5
เหลือเก็บ	5	12
รวม	40	100

วิธีแก้ปัญหารายได้ไม่พอเพียง	จำนวน	สัดส่วน
กู้ยืมเงิน	37	93
หารายได้เพิ่ม	1	3
ใช้วิธีอื่นๆ	2	5
รวม	40	100

1.3 การรวมกลุ่ม กลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มอื่นๆ

สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์	จำนวน	สัดส่วน
เป็นสมาชิก	39	98
ไม่เป็นสมาชิก	1	2
รวม	40	100

หมายเหตุ : ในจำนวนสมาชิก 39 ราย เป็นกรรมการกลุ่มถึง 6 ราย

ระยะเวลาสมาชิกภาพ	จำนวน	สัดส่วน
10 ปี และต่ำกว่า	8	21
11 – 19 ปี	4	10
20 และมากกว่า	27	69
รวม	39	100

หมายเหตุ : กลุ่มออมทรัพย์ตั้งขึ้นในปี 2522 (20 ปีที่แล้ว) มีสมาชิกก่อตั้ง 56 คน

สมาชิกกลุ่มอื่นๆ	จำนวน	สัดส่วน
เป็นสมาชิกกลุ่มอื่นๆ	26	65
ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มอื่นๆ	14	35
รวม	40	100

หมายเหตุ :

การเข้าร่วมประชุมกลุ่มออมทรัพย์	จำนวน	สัดส่วน
เข้าร่วมประชุมทุกครั้ง	28	72
เข้าร่วมประชุมเกือบทุกครั้ง	10	26
ไม่ได้เข้าร่วมประชุม	1	2
รวม	39	100

เหตุผลที่เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์	จำนวน	สัดส่วน
เพื่อการออมเงิน	37	95
เพื่อได้รับสวัสดิการ	37	95
เพื่อการกู้ยืม	35	90
เพื่อทำงานให้กับชุมชน	6	15
รวมครัวเรือนที่เป็นสมาชิก	39	100

หมายเหตุ : มีคนเลือกการออมเงินเป็นอันดับหนึ่ง 29 ราย มีคนเลือกการกู้ยืมเงินอันดับหนึ่ง 8 ราย (เลือกการกู้ยืมเงินเป็นอันดับสอง 27 ราย) และมีคนเลือกสวัสดิการเป็นอันดับสาม 30 ราย

ระดับการออมเงิน	จำนวน	สัดส่วน
50 – 200 บาท/เดือน	18	48
250 – 400 บาท/เดือน	6	15
450 – 600 บาท/เดือน	8	20
700 – 1,000 บาท/เดือน	7	17
รวม	39	100

หมายเหตุ : ครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างเงินออมคิดเป็นร้อยละ 10 ของรายได้

ประโยชน์ในการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์	จำนวน	สัดส่วน
เพื่อการออมเงิน	36	92
เพื่อการกู้ยืมเงิน	33	85
เพื่อได้รับสวัสดิการ	32	82
เพื่อทำงานให้กับชุมชน	3	8
รวม	39	100

หมายเหตุ : มีคนเลือกการออมเงินเป็นอันดับหนึ่ง 30 ราย มีคนเลือกการกู้ยืมเงินอันดับหนึ่ง 5 ราย (เลือกการกู้ยืมเป็นอันดับสอง 27 ราย) และมีคนเลือกสวัสดิการเป็นอันดับสาม 30 ราย

ระดับการกู้ยืม	จำนวน	สัดส่วน
ต่ำกว่า 10,000 บาท	4	14
15,000 – 40,000 บาท	10	34
50,000 – 80,000 บาท	6	21
100,000 – 200,000 บาท	9	31
รวม	29	100

หมายเหตุ : ในครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง มีการกู้ยืมเงินกลุ่มออมทรัพย์ 29 ราย

เหตุผลในการกู้ยืม	จำนวน	สัดส่วน
สร้างและปรับปรุงบ้าน	18	62
ซื้อที่ดินและสวน	10	34
ซื้อรถเครื่องและรถไถนา	8	28
ค่าเล่าเรียน แต่งงานลูก	7	24
จ่ายหนี้สิน	7	24
ค่ารักษาพยาบาล	2	7
รวมครัวเรือนที่กู้ยืม	29	100

หมายเหตุ : (1) เหตุผลในการกู้ยืมมีมากกว่า 1 อย่าง (2) การกู้ยืมซื้อที่ดิน สวน รถเครื่อง และรถไถนา นำรวมเป็นการลงทุนในการผลิต (3) การกู้สร้างและปรับปรุงบ้าน รวมถึงการสร้างบ้านใหม่ การซ่อมแซม การสร้างห้องน้ำ และการขุดเจาะบาดาล

1.1 การเจ็บป่วย วิธีการดูแลรักษาพยาบาล และการใช้บริการรักษาสุขภาพ

การปฏิบัติกรณีเจ็บป่วยเล็กน้อย	จำนวน	สัดส่วน
ไปโรงพยาบาล	36	90
ไปสถานีนอนามัย	27	68
ซื้อยากินเอง	22	55
รวม	40	100

หมายเหตุ : (1) มีคนเลือกซื้อยากินเองอันดับหนึ่ง 21 ราย มีคนเลือกไปสถานีนอนามัยอันดับหนึ่ง 13 ราย และมีคนเลือกไปโรงพยาบาลอันดับหนึ่งเพียง 3 ราย

(2) โรคที่ชาวบ้านนาหว้าถือเป็นการเจ็บป่วยเล็กน้อย ได้แก่ การเป็นไข้ เป็นหวัด ปวดหัว และปวดเมื่อย เป็นต้น โรคเหล่านี้เป็นโรคที่ชาวบ้านมักจะเป็นกันโดยทั่วไป

การปรึกษากรณีเจ็บป่วยเล็กน้อย	จำนวน	สัดส่วน
ปรึกษาแพทย์ที่โรงพยาบาล	35	88
ปรึกษา จนท.อนามัย	25	63
ปรึกษาสมาชิกครัวเรือน	29	73
รวม	40	100

หมายเหตุ : มีคนเลือกปรึกษาสมาชิกครัวเรือนอันดับหนึ่ง 26 ราย มีคนเลือกไปสถานีอนามัยอันดับหนึ่ง 2 ราย (อันดับสอง 22 ราย) และมีคนเลือกไปโรงพยาบาลอันดับหนึ่งเพียง 2 ราย (อันดับสาม 24 ราย)

การปฏิบัติกรณีเจ็บป่วยรุนแรง	จำนวน	สัดส่วน
ไปโรงพยาบาลรัฐ	38	95
ไปคลินิกและโรงพยาบาลเอกชน	14	35
ไปสถานีอนามัย	7	18
ซื้อยากินเอง	4	2.5
รวม	40	100

หมายเหตุ : (1) มีคนเลือกไปโรงพยาบาลรัฐอันดับหนึ่ง 30 ราย มีคนเลือกไปคลินิกและโรงพยาบาลเอกชนอันดับหนึ่ง 2 ราย (อันดับสอง 11 ราย) มีคนเลือกไปสถานีอนามัยอันดับหนึ่ง 5 ราย และมีคนเลือกซื้อยากินเองอันดับหนึ่ง 3 ราย

(2) การเจ็บป่วยรุนแรงในทัศนะของชาวบ้าน ได้แก่ ท้องร่วง/ท้องเสียรุนแรง การเป็นลมการเกิดอุบัติเหตุ โรคที่ต้องมีการผ่าตัด โรคหัวใจ รวมทั้งโรคเครียด/นอนไม่หลับ เป็นต้น

ประเภทบริการสุขภาพที่ได้รับ	จำนวน	สัดส่วน
การปราบพาหะนำโรค	37	93
การดูแลสุขภาพจาก จนท.อนามัย	37	93
การรับรู้ข้อมูลเรื่องโรคและการป้องกัน	35	88
การได้รับบริการฉีดวัคซีน	30	75
มีบัตรประกันสุขภาพ	26	65
มีบัตรสงเคราะห์แม่และเด็ก	18	45
มีบัตรสงเคราะห์คนชรา	15	38
ใช้สวัสดิการข้าราชการของบุตร	4	10
รวม	40	100

2. บ้านทรายขาว (กลุ่มตัวอย่าง 40 ครีวเรือน)

2.1 ลักษณะสำคัญๆ ของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง

สถานภาพในครัวเรือน	จำนวน	สัดส่วน
หัวหน้าครัวเรือน	14	35
คู่สมรส	15	38
ญาติใกล้ชิด	11	27
รวม	40	100

ช่วงอายุ	จำนวน	สัดส่วน
26 – 40	18	45
41 – 50	11	27
51 – 60	5	13
61 – 73	6	15
รวม	40	100

เพศ	จำนวน	สัดส่วน
ชาย	15	38
หญิง	25	62
รวม	40	100

สถานภาพสมรส	จำนวน	สัดส่วน
แต่งงาน	36	90
ม่าย	4	10
โสด	-	-
หย่าร้าง	-	-
รวม	40	100

ระดับการศึกษา	จำนวน	สัดส่วน
ประถม 4 และต่ำกว่า	21	52.5
ประถม 6	8	20
มัธยมต้นและปลาย	10	25
อื่นๆ	1	2.5
รวม	40	100

จำนวนสมาชิกครัวเรือน	จำนวน	สัดส่วน
1 – 3 คน	7	18
4 – 5 คน	19	48
6 – 9 คน	14	34
รวม	40	100

2.1 สภาพบ้านเรือน ความเป็นอยู่ และรายรับรายจ่าย

วัสดุใช้สร้างบ้าน	จำนวน	สัดส่วน
ไม้ไผ่ขัดแตะ	1	2.5
ไม้กระดาน	12	30
ไม้ผสมตีก	27	67.5
รวม	40	100

ลักษณะบ้าน	จำนวน	สัดส่วน
บ้านชั้นเดียว	16	40
บ้านยกพื้น	14	35
บ้าน 2 ชั้น	10	25
รวม	40	100

รถไถและพาหนะ	ครัวเรือนรวม	ครัวเรือนที่มี	สัดส่วน
มีรถไถเดินตาม	40	6	15
รถจักรยานยนต์	40	39	98
รถบรรทุก/รถปิกอัพ	40	7	18

หมายเหตุ : มีรถไถเดินตามรวมทั้งหมด 7 คัน มีรถจักรยานยนต์ 92 คัน และมีรถยนต์นั่งอีก 1 คัน

แหล่งรายได้	ครัวเรือนรวม	ครัวเรือนมีรายได้	สัดส่วน
การทำสวนยาง	40	37	93
การปลูกข้าว	40	38	95
การทำสวนผลไม้	40	7	18
ทำงานรับจ้าง	40	5	13
การค้าขาย	40	3	7

หมายเหตุ :

- (1) ชาวบ้านมีรายได้จากการขายยางตั้งแต่ 2,000 – 70,000 บาท/ปี มีรายได้จากการทำสวนยางเป็นอันดับหนึ่ง 34 ราย หรือร้อยละ 85 ชาวบ้านส่วนใหญ่ หรือร้อยละ 80 มีรายได้จากการทำสวนยางอยู่ระหว่าง 25,000 – 60,000 บาท/ปี
- (2) มีครัวเรือนมีรายได้จากการขายข้าว 38 ราย ส่วนใหญ่มีรายได้ หรือร้อยละ 70 มีรายได้ระหว่าง 3,000 – 5000 บาท/ปี
- (3) มีครัวเรือนมีรายได้จากการทำสวนผลไม้ 7 ราย มีรายได้อยู่ระหว่าง 2,000 – 6,000บาท/ปี
- (4) มีรายได้จากงานรับจ้าง 5 ราย และ
- (5) มีรายได้จากการค้า 3 ราย รายได้อยู่ระหว่าง 3,000 – 70,000 บาท/ปี

ประเภทรายจ่ายที่สำคัญ	จำนวนครัวเรือนที่ตอบ	พิสัยรายจ่ายของครัวเรือนปี (บาท)	รายจ่ายเฉลี่ยครัวเรือน/ปี (บาท)
การศึกษา	24	5,000 – 150,000	37,917
รายจ่ายประจำวัน	39	10,000 – 50,000	28,974
ชำระหนี้สิน	12	8,000 – 100,000	27,918
สุขภาพและการรักษาพยาบาล	10	1,000 – 20,000	7,600
กิจกรรมสังคม	24	5,000 – 20,000	4,000

แหล่งกู้ยืม	ครัวเรือนรวม	ครัวเรือนกู้	สัดส่วน	จำนวนเงินกู้เฉลี่ย
กลุ่มออมทรัพย์	40	14	35	50,643
สถาบันการเงิน	40	3	8	26,667
แหล่งอื่น	40	3	8	100,000

รายรับและรายจ่าย	จำนวน	สัดส่วน
ไม่พอเพียง	23	58
พอเพียง	16	40
เหลือเก็บ	1	2
รวม	40	100

วิธีแก้ปัญหารายได้ไม่พอเพียง	จำนวน	สัดส่วน
กู้ยืมเงิน	28	70
หารายได้เพิ่ม	2	5
ใช้วิธีอื่นๆ	10	25
รวม	40	100

2.1 การรวมกลุ่ม กลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มอื่นๆ

สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์	จำนวน	สัดส่วน
เป็นสมาชิก	38	95
ไม่เป็นสมาชิก	2	5
รวม	40	100

หมายเหตุ : ในจำนวนสมาชิก 38 เป็นกรรมการกลุ่มถึง 7 ราย

ระยะเวลาสมาชิก	จำนวน	สัดส่วน
ต่ำกว่า 2 ปี	3	8
2 – 4 ปี	3	8
5 ปี และมากกว่า	32	84
รวม	38	100

หมายเหตุ : กลุ่มออมทรัพย์ตั้งขึ้นในปี 2537 (หรือ 6 ปีที่แล้ว)

สมาชิกภาพกลุ่มอื่นๆ	จำนวน	สัดส่วน
เป็นสมาชิกกลุ่มอื่นๆ	31	78
ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มอื่นๆ	9	22
รวม	40	100

หมายเหตุ : บ้านทรายขาวมีกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ อีก 6 กลุ่ม

การเข้าร่วมประชุมกลุ่ม ออมทรัพย์	จำนวน	สัดส่วน
เข้าร่วมประชุมทุกครั้ง	16	42
เข้าร่วมประชุมเกือบทุกครั้ง	21	55
ไม่ได้เข้าร่วมประชุม	1	3
รวม	38	100

เหตุผลในการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์	จำนวน	สัดส่วน
เพื่อการออมเงิน	38	100
เพื่อการกู้ยืมเงิน	37	97
เพื่อได้รับสวัสดิการ	26	68
เพื่อทำงานให้กับชุมชน	8	21
รวมครัวเรือนที่เป็นสมาชิก	38	100

หมายเหตุ : มีคนเลือกการออมเงินเป็นอันดับหนึ่ง 12 ราย อันดับสอง 14 ราย มีคนเลือกการกู้ยืมเงินอันดับหนึ่ง 15 ราย อันดับสองและสาม อย่างละ 10 ราย มีคนเลือกสวัสดิการเป็นอันดับสองและสาม 14 และ 13 รายตามลำดับ

ระดับการออมเงิน
1. สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ไม่ระบุจำนวนเงินที่ออม เนื่องจากกลุ่มมีระบบเหมือนธนาคาร สมาชิกจะฝากและถอนเท่าไรก็ได้ สมาชิกกลุ่มจึงไม่สามารถระบุจำนวนเงินที่ฝากได้แน่นอนเหมือนกันกรณีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านนาหว้า หรือในที่อื่น ๆ
2. แต่ข้อมูลจากแบบสอบถามระบุว่า ในจำนวนครัวเรือนตัวอย่าง 40 ครัวเรือน มีชาวบ้านที่มีเงินออม 25 ราย และ 37 รายระบุว่าฝากเงินไว้กับกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้าน

ประโยชน์ในการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์	จำนวน	สัดส่วน
เพื่อการออมเงิน	36	95
เพื่อได้รับสวัสดิการ	36	95
เพื่อการกู้ยืมเงิน	35	92
เพื่อทำงานให้กับชุมชน	8	21
รวมครัวเรือนที่เป็นสมาชิก	38	100

หมายเหตุ : มีคนเลือกการออมเงินเป็นอันดับหนึ่ง 15 ราย มีคนเลือกการกู้ยืมเงินอันดับหนึ่ง 12 ราย (เลือกการกู้ยืมเป็นอันดับสอง 11 ราย) และมีคนเลือกสวัสดิการเป็นอันดับหนึ่ง 10 รายและอันดับสอง อีก 15 ราย

ระดับการกู้ยืม	จำนวน	สัดส่วน
ต่ำกว่า 10,000 บาท	3	21
25,000 – 40,000 บาท	6	43
50,000 – 80,000 บาท	3	21
100,000 – 200,000 บาท	2	14
รวม	14	100

หมายเหตุ : ในครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง มีการกู้ยืมเงินกลุ่มออมทรัพย์ 14 ราย วงเงินกู้มีตั้งแต่ 3,000 – 200,000 บาท

เหตุผลในการกู้ยืม	จำนวน	สัดส่วน
ลงทุนการผลิต ค้าขาย	5	36
ค่าเล่าเรียน	5	36
จ่ายหนี้สิน	5	36
สร้างและปรับปรุงบ้าน	3	21
ซื้อรถมอเตอร์ไซด์	3	21
ซื้อที่ดินและสวน	2	14
ค่ารักษาพยาบาล	-	-
รวมครัวเรือนที่กู้ยืม	14	100

หมายเหตุ : (1) เหตุผลในการกู้ยืมมีมากกว่า 1 อย่าง (2) การกู้ยืมซื้อที่ดิน สวน รถเครื่อง น่าจะรวมเป็นการลงทุนในการผลิต (3) การกู้สร้างและปรับปรุงบ้าน รวมถึง การสร้างบ้านใหม่ การซ่อมแซม การสร้างห้องน้ำ และการขุดเจาะบาดาล

2.1 การเจ็บป่วย วิธีรักษาพยาบาล และการใช้บริการ

การปฏิบัติกรณีเจ็บป่วยเล็กน้อย	จำนวน	สัดส่วน
ไปคลินิก (เอกชน)	32	80
ไปสถานีนอนามัย	20	50
ไปโรงพยาบาล	19	48
ซื้อยากินเอง	18	45
รวม	40	100

หมายเหตุ : (1) มีคนเลือกการซื้อยากินเองอันดับหนึ่ง 18 ราย มีคนเลือกไปโรงพยาบาลอันดับหนึ่ง 14 ราย มีคนเลือกไปสถานีนอนามัย 11 ราย และเลือกไปคลินิกอันดับหนึ่ง 11 รายเช่นกัน

(2) การเจ็บป่วยที่ชาวบ้านทรายขาวเป็นกันทั่วไปและถือเป็นการเจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ ได้แก่ การเป็นไข้หวัด อาการปวดเมื่อย การปวดหัว และการปวดท้อง

การบริการกรณีเจ็บป่วยเล็กน้อย	จำนวน	สัดส่วน
ปรึกษาแพทย์ที่โรงพยาบาล	35	55
ปรึกษาสมาชิกครัวเรือน	39	98
ปรึกษา จนท.สถานีนอนามัย	4	10
รวม	40	100

หมายเหตุ : มีคนเลือกปรึกษาสมาชิกครัวเรือนอันดับหนึ่ง 39 ราย ไม่มีคนเลือกปรึกษาโรงพยาบาลอันดับหนึ่ง แต่เลือกปรึกษาโรงพยาบาลอันดับสอง 35 ราย ขณะที่เลือกไปปรึกษาเจ้าหน้าที่สถานีนอนามัยเป็นอันดับสองเพียง 4 ราย

การปฏิบัติกรณีเจ็บป่วยรุนแรง	จำนวน	สัดส่วน
ไปคลินิกและโรงพยาบาลเอกชน	35	88
ไปโรงพยาบาลรัฐ	31	78
ไปสถานีนานามัย	-	-
ซื้อยากินเอง	1	2.5
รวม	40	100

หมายเหตุ : (1) มีคนเลือกไปคลินิกและโรงพยาบาลเอกชนอันดับหนึ่ง 27 ราย ขณะที่มีคนเลือกการไปโรงพยาบาลรัฐอันดับหนึ่งและอันดับสอง 12 และ 19 ราย

(2) การเจ็บป่วยที่ชาวบ้านทราบดีกว่ารุนแรง ได้แก่ การเป็นลม การปวดท้อง/ท้องเสีย รุนแรง โรคความดัน โรคหอบ เบาหวาน ลำไส้อักเสบ โรคหัวใจ เป็นต้น

ประเภทบริการสุขภาพที่ได้รับ	จำนวน	สัดส่วน
การปราบพาหะนำโรค	38	95
การดูแลสุขภาพจาก จนท.อนามัย	40	100
การรับรู้ข้อมูลเรื่องโรคและการป้องกัน	38	95
การได้รับบริการฉีดวัคซีน	28	70
มีบัตรประกันสุขภาพ	23	58
มีบัตรสงเคราะห์คนชรา	4	10
ใช้สวัสดิการข้าราชการของบุตร	3	8
ใช้บริการคลินิกเอกชน	3	8
ใช้บัตรทหารผ่านศึก	2	5
มีบัตรสงเคราะห์แม่และเด็ก	1	2.5
รวม	40	100